

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK SUPREME COUNCIL FOR CULTURE, LANGUAGE AND HISTORY
ВЫСШЕЕ ОБЩЕСТВО ПО ТУРЕЦКОЙ КУЛЬТУРЕ, ЯЗЫКУ И ИСТОРИИ имени АТАТЮРКА

38. ICANAS

(Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)
(International Congress of Asian and North African Studies)
(Международный конгресс по изучению Азии и Северной Африки)

10-15.09.2007 ANKARA / TÜRKİYE

BİLDİRİLER / PAPERS / СБОРНИК СТАТЕЙ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

INTERNATIONAL RELATIONS

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

I. CİLT / VOLUME I / ТОМ I

ANKARA-2011

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU YAYINLARI: 12/1

5846 Sayılı Kanuna göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumuna aittir. Bildiri ve panel metinleri içinde geçen görüş, bilgi ve görsel malzemelerden bildiri sahipleri ve panel konuşmacıları sorumludur.

All Rights Reserved. No part of this publication may be reproduced, translated, stored in a retrieval system, or transmitted in any form, by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior permission of the Publisher, except in the case of brief quotations, in critical articles or reviews. Papers reflect the viewpoints of individual writers and panelists. They are legally responsible for their articles and photographs.

Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (38: 2007: Ankara)
38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) 10-15 Eylül 2007 – Ankara / Türkiye: Bildiriler: Uluslararası İlişkiler = 38th ICANAS (International Congress of Asian and North African Studies) 10-15 September 2007. – Ankara / Turkey: Papers: International Relations / Yayına Hazırlayanlar / Editors; Zeki Dilek, Mustafa Akbulut, Zeki Cemil Arda, Zeynep Bağlan Özer, Reşide Gürses, Banu Karababa Taşkın. – Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı, 2011.
1. c.; 24 cm (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları: 12/1)
ISBN 978-975-16-2437-6 (tk.)
ISBN 978-975-16-2438-3 (1. c.)
1. Uluslararası İlişkiler, Asya-Toplantılar. 2. Uluslararası İlişkiler, Kuzey Afrika-Toplantılar. 3. Asya ve Kuzey Avrupa Ulusları-Toplantılar I. Dilek, Zeki (yay. haz.) II. Akbulut, Mustafa (yay. haz.) III. Arda, Zeki Cemil (yay. haz.) IV. Özer, Zeynep Bağlan (yay. haz.) V. Gürses, Reşide (yay. haz.) VI. Karababa Taşkın, Banu (yay. haz.)
301.2

Yayına Hazırlayanlar/Editors: Zeki Dilek, Mustafa Akbulut, Zeki Cemil Arda, Zeynep Bağlan Özer, Reşide Gürses, Banu Karababa Taşkın.

ISBN 978-975-16-2437-6 (tk.)

ISBN 978-975-16-2438-3 (1. c.)

Kapak Tasarım/Cover Design: Tolga Erkan

Baskı/Print: PRESMAT MATBAA GAZETE SANAYİ Tic. Ltd. Şti.

İvedik Organize Sanayi 30 cad. 538.sok No 68 • Ostim/ANKARA

Tel: (0312) 394 63 83 **Fax:** (0312) 394 44 31

e-posta/e-mail: presmat@hotmail.com **Web:** www.pressmatbaa.com

Baskı Sayısı / Number of Copies Printed: 500

Ankara 2011

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu

Adres/Address: Ziya Bey Caddesi Nu: 19, 06 520

Balgat-ANKARA/TÜRKİYE

Tel.: 90 (0312) 287 73 36

Belgegeçer/Fax: 90 (0312) 286 01 70

e-posta/e-mail: yuksekkurum@aturkyuksekkurum.gov.tr

ULUSLARARASI DANIŞMA KURULU
INTERNATIONAL ADVISORY BOARD
МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОРГКОМИТЕТ

Abdıldacan AKMATALIYEV	Kırgızistan//Kyrgyzstan/Кыргызстан
Muhammet Adnan el BAKHİT	Ürdün/Jordan/Иордания
Jugderyn BORR	Moğolistan/Mongolia/Монголия
Nizami CAFEROV	Azerbaycan/Azerbaijan/Азербайджан
Jean-Louis Bacque-GRAMMONT	Fransa/France/Франция
Halil GÜVEN	Kuzey Kıbrıs/North Cyprus/Северный Кипр
Mansura HAYDAR	Hindistan/India/Индия
György HAZAI	Macaristan/Hungary/Венгрия
Şakir İBRAYEV	Kazakistan/Kazakhstan/Казахстан
Mustafa İSEN	Türkiye/Turция
Abdallah J. JASSBİ	İran/Iran/Иран
Quacem Abdo KACEM	Mısır/Egypt/Египет
Barbara KELLNER – HEINKELE	Almanya/Germany/Германия
Kemal el KORSO	Cezayir/Algeria/Алжир
Mitsuki KUMEKAWA	Japonya/Japan/Япония
Charles LE BLANC	Kanada/Canada/Канада
Andrew MANGO	İngiltere/UK/Англия
Lesya V. MATVEEVA	Ukrayna/Ukraine/Украина
Justin A. McCARTHY	ABD/USA/США
Naeem QURESHI	Pakistan/Pakistan/Пакистан
Rostislav B. RYBAKOV	Rusya/Russia/Россия
Jikido TAKASAKI	Japonya/Japan/Япония
Abduljelil TEMİMİ	Tunus/Tunisia/Тунис
Sadık TURAL	Türkiye/Turция
Dmitri D. VASİLYEV	Rusya/Russia/Россия
Hu ZHENHUA	Çin/China/ Китай

ULUSAL DÜZENLEME KURULU
NATIONAL ORGANIZATION COMMITTEE
НАЦИОНАЛЬНЫЙ ОРГКОМИТЕТ

Beşir ATALAY*
Sadık TURAL Başkan / President
Şükrü Halûk AKALIN
Mustafa AKBULUT
Seçil Karal AKGÜN
Nusret ARAS
Zeki Cemil ARDA
Esat ARSLAN
Ayşe AYATA
Tuncer BAYKARA
Ahmet BURAN
Salim CÖHCE
Zeki DİLEK
Emel DOĞRAMACI
Nevzat GÖZAYDIN
Bozkurt GÜVENÇ
Yusuf HALAÇOĞLU
Osman HORATA
Mustafa İSEN
Esin KÂHYA
Tahsin KESİCİ
Suna KİLİ
Utkan KOCATÜRK
Zeynep KORKMAZ
Bülent OKAY
Hasan ONAT
İlber ORTAYLI
Zeynep Bağlan ÖZER
Osman Fikri SERTKAYA
Aslı Özlem TARAKÇIOĞLU
Cemalettin TAŞKIRAN
Kâzım YETİŞ
Refet YİNANÇ

* Prof. Dr., Hükûmet adına eş güdümden sorumlu Bakan/The State Minister, Prof. Dr. Beşir ATALAY is the coordinator.

YÜRÜTME KURULU
EXECUTIVE COMMITTEE
ОРГКОМИТЕТ

Sadık TURAL	Başkan/President
Zeki Cemil ARDA	Başkan Yrd./Vice President
Tuncer BAYKARA	Başkan Yrd./Vice President
Ahmet BURAN	Başkan Yrd./Vice President
Zeki DİLEK	Başkan Yrd./Vice President
Mustafa AKBULUT	Eş Genel Sekreter/Co Secretary General
Cemalettin TAŞKIRAN	Eş Genel Sekreter/Co Secretary General
Esat ARSLAN	Eş Genel Sekreter/Co Secretary General
Aslı Özlem TARAKÇIOĞLU	Eş Genel Sekreter/Co Secretary General
Reşide GÜRSES	Genel Sekreter Yrd./Asistant to Secretary General
Banu KARABABA TAŞKIN	Genel Sekreter Yrd./Asistant to Secretary General

ANA KONULAR VE SORUMLULARI
MAIN TOPICS/SECTIONS AND THE CHAIRS
ГЛАВНАЯ ТЕМАТИКА И ОТВЕТСТВЕННЫЕ ЛИЦА

1. Dil Bilimi, Dil Bilgisi ve Dil Eğitimi - Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ
Linguistics, Grammar and Language Teaching
Языкознание, грамматика и обучение языку
2. Tarih ve Medeniyetler Tarihi - Prof. Dr. Salim CÖHCE
History and History of Civilizations
Общая история и история цивилизаций
3. Din - Prof. Dr. Hasan ONAT
Religion
Религия
4. Felsefe - Prof. Dr. Esin KÂHYA
Philosophy
Философия
5. Maddi Kültür - Prof. Dr. Mustafa ARLI
Material Culture
Материальная культура
6. Doğubilim Çalışmaları - Prof. Dr. Bülent OKAY
Oriental Studies
Исследования по востоковедению
7. Çevre, Kentleşme Sorunları ve Çözümleri - Prof. Dr. Ayşe AYATA
Problems and Solutions of Environment and Urbanization
Проблемы экологии и урбанизации и пути их решения
8. Kültürel Değişim, Gelişim ve Hareketlilik - Prof. Dr. Bozkurt GÜVENÇ
Cultural Change, Growth and Mobility
Культурный обмен, развитие и мобильность
9. Ekonomi - Prof. Dr. Ayhan TAN
Economics
Экономика
10. Uluslararası İlişkiler - Prof. Dr. Osman Metin ÖZTÜRK
International Relations
Международные отношения
11. Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri - Prof. Dr. Kâzım YETİŞ
Problems and Solutions in the Science of Literature
Проблемы литературоведения
12. Müzeler, Arşivler, Kütüphaneler, Yayınevleri, Telif Hakları
Prof. Dr. Mustafa AKBULUT
Museums, Archives, Libraries, Publishers. Copyright Issues
Музеи, архивы, библиотеки, издательства, авторские права
13. Müzik Kültürü ve Eğitimi - Prof. Dr. Ali UÇAN
Music Culture and Music Education
Музыкальная культура и музыкальное образование

İÇİNDEKİLER/TABLE OF CONTENTS/СОДЕРЖАНИЕ

Sayfa Numarası/Page Number/Стр.

I. CİLT

SUNUŞ	XV
PREFACE	XVI
YURTTA SULH, CİHANDA SULH KATILIMCILARA SAYGILARIMLA	XVII
PEACE AT HOME PEACE IN THE WORLD A GREETING TO THE PARTICIPANTS	XIX
МИР В СТРАНЕ - МИР ВО ВСЁМ МИРЕ ОБРАЩЕНИЕ К УЧАСТНИКАМ КОНГРЕССА	XXI
38. ICANAS KAPANIŞ KONUŞMASI	XXIII
CLOSING REMARKS ICANAS 38	XXV

BİLDİRİLER/PAPERS/СТАТЬИ

İSLAMCI İDEOLOJİ VE İSLAMCI HAREKETLER EKSENİNDE ORTADOĞU ACAR, Demet Şefika	1
COĞRAFİ BAKIMDAN TÜRKİYE’NİN ENERJİ KAYNAKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ AKBULUT, Gülpınar	27
SİYASAL YAŞAMDA KADIN ŞİDDET GETİRİR AKKAN GÜNGÖR, Fatma	49
DEĞİŞEN DÜNYA DÜZENİNDE İRAN JEOPOLİTİĞİ AKKOYUNLU, Nilüfer	63
KÜRESELLEŞEN TERÖRİZM: BİR ETKİLEŞİM ÇALIŞMASI AKTEL, Mehmet-GÜRKAYNAK, Muharrem	77
TERÖRLE MÜCADELEDE ULUSAL VE ULUSLARARASI HUKUK İHLALLERİ: BİR ÖRNEK “AB” ALADAĞ, İtr	89
GOOD GOVERNING ESTABLISHMENTS (GGE), ARAB SUSTAINABLE DEVELOPMENT (ASD) AL-SHAHWAN, Nawfal Kasim Ali	99
IMPORTANCE OF TURKISH REPUBLIC AND TURKISH ARMED FORCES IN THE WORLD PEACE UPTO NOW FROM THE SECOND WORLD WAR ARSLAN, Esat	109
UNIVERSITIES IN NORTH CYPRUS AND THE RIGHT TO EDUCATION ARSLAN, Kaya-GÜVEN, Halil	117
RUSYA, DEVLETÇİLİK VE TÜRKİYE ARSLAN, Mehmet	129
İSLAM AS A CATALYST FOR ECONOMIC INTEGRATION? THE CASE OF THE DEVELOPING-EIGHT ATLI, Altay	143
“DİNİ MOTİFLİ TERÖR” KAVRAMI AYDIN, Ahmet Hamdi-TÜRKOĞLU, Mehmet Emin	163

ASILSIZ SOYKIRIM İDDASI VE ERMENİ TERÖRÜ AYDIN, Nurhan	173
SOYKIRIM İDDIASI VE ULUSLARARASI KRİTERLER AYDIN, Nurhan	193
DOĞUŞ VE “ÖTEKİ” EKSENİNDE ARAP MİLLİYETÇİLİĞİ: VAHADA BİR SERAP AYHAN, Halis	209
ULUSLARARASI KURULUŞLARIN İŞLEVLERİ BAHARÇİÇEK, Abdulkadir	229
THE ONGOING CONFLICT IN SOUTHERN THAILAND AND ITS INTERNATIONAL IMPLICATIONS BAJUNID, Omar Farouk	243
ULUSLARARASI POLİTİK İKTİSAT BAĞLAMINDA ALMANYA’NIN ORTA DOĞU’YA YÖNELİK NÜFUZ VE KÜLTÜR POLİTİKALAR (HİTLER DÖNEMİ) BAKIRTAŞ, İbrahim-BIYIKLI, Mustafa	261
ORTADOĞU PETROLLERİNİN POLİTİK EKONOMİSİ BAKIRTAŞ, İbrahim-HAYDAROĞLU, Ceyhun	279
19. YÜZYILDA TERÖRE KARŞI ULUSLARARASI GÜVENLİK İŞ BİRLİĞİ GELİŞTİRME ÇABALARI: 1898 ROMA KONFERANSI BAKTIAYA, Adil	305
TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNİN TARİHİ SÜREÇTE AVRASYA’DAKİ SOSYAL VE KÜLTÜREL YANSIMALARI BAŞBUĞ, Fırat-BAŞBUĞ, Fatih	325
PAKISTAN IN CHINA’S STRATEGY AND THE PROSPECTS FOR REGIONAL COOPERATION BELOKRENITSKY, Vyacheslav	345
ERMENİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA SÖZDE ERMENİ SOYKIRIMI FAKTÖRÜ CABBARLI, Hatem	357
İSLAM-OSMANLI COĞRAFYASINDA MODERN İLK ANAYASA: KANUNU’D-DEVLE (1861 TUNUS ANAYASASI) CEYLAN, Ayhan	367
РОССИЙСКО-КИТАЙСКОЕ СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПАРТНЕРСТВО: ВАЖНЫЙ ФАКТОР СТАБИЛЬНОСТИ В АЗИАТСКО-ТИХООКЕАНСКОМ РЕГИОНЕ-XXI ВЕК CHUDODEEV, Yuriy	393
YUNANİSTAN’IN “PONTUS SOYKIRIM” İDDIALARI VE TÜRKİYE CİN, Turgay	405
AB ENERJİ GÜVENLİĞİNDE KUZZEY AFRİKA VE ASYA ÜLKELERİNİN YERİ VE ÖNEMİ ÇAHA, Havva	459
BİLDİRİLERDEKİ RENKLİ RESİMLER	475
THE COLOURED PICTURES OF THE PAPERS ЦВЕТНЫЕ ИЛЛЮСТРАЦИИ И ФОТОГРАФИИ	

II. CİLT

ÇOK KUTUPLU DÖNEMDEN GÜNÜMÜZE ASYA, AVRUPA VE AFRİKA'DA YAPILAN İNSANİ MÜDAHALELERE YAKLAŞIMLAR ÇAKIR, Mustafa	485
SOYKIRIM SUÇU: SUÇUN GERÇEKLEŞTİĞİ RUANDA ÖRNEĞİ (1994) VE SUÇUN GERÇEKLEŞMEDİĞİ ERMENİ TEHCİRİ (1915) ÇAKMAK, Diren	501
MERKEZİ COĞRAFYADA BÖLGESEL YAPILANMA ÇEÇEN, Anıl	525
İZMİR LİMANI TİCARETİNDE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN YERİ VE ÖNEMİ ÇOLAK, Filiz	531
FAILURES OF US POLICY IN CENTRAL ASIA SINCE SEPTEMBER 11, 2001 DIETRICH, Richard	547
ERMENİ İDDİALARINDA DİPLOMATİK ARŞİV BELGELERİNİN İNKÂRI DİLAN, Hasan-KAVUNCU, Sibel	567
KRİZ BÖLGELERİNDE SAVUNMA SANAYİNİN MİLLÎLEŞTİRİLMESİ DİLEK, Saim	593
DEMOKRASİ VE ORTADOĞU'NUN GELECEĞİ DOĞAN, Nejat	601
ATATÜRK VE TÜRK DEVRİMİ'NİN ASYA VE AFRİKA'DAKİ ETKİLERİ DOSTER, Barış	621
SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMİN ULUSLARARASI SİSTEMİNİN YAPISINA İLİŞKİN BİR MODEL ÇALIŞMASI EFEGİL, Ertan-MUSAOĞLU, Nezih	633
ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ РОССИЕЙ И ТУРЦИЕЙ В КОНТЕКСТЕ МЕЖДУЦИВИЛИЗАЦИОННЫХ ВЗАИМОДЕЙСТВИЙ EGOROV, Valery	647
İNSANİ MÜDAHALE (!) ELÇİN ERTUĞRUL, Ümmühan	657
SOĞUK SAVAŞ SONRASI BİRLEŞMİŞ MİLLETLERİN BARIŞI KORUMA/GÜÇLENDİRME MİSYONU VE TÜRKİYE EMİROĞLU, Hüseyin-ÇAKIR, Faruk	673
BAĞIMSIZLIĞININ İLK YILLARINDA TÜRKİYE VE TÜRK CUMHURİYETLERİ İLİŞKİLERİ ERDOĞAN, Hasan-ÇOLAKOĞLU, Selçuk	701
YURTTA SULH, CİHANDA SULH EROĞLU, Hamza	717
КРИЗИС ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ТАИЛАНДА В НАЧАЛЕ XXI ВЕКА ФОМИЧЕВА, К. І. N. ELENA/ ФОМИЧЕВА, К. И. Н. ЕЛЕНА	739
ENERGY NEXUS BETWEEN RUSSIA AND THE EU: COMPETITION AND DIALOGUE GENÇ, Savaş	751

AVRUPA GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASI (AGSP) VE TÜRKİYE’NİN AVRUPA GÜVENLİĞİNDEKİ ROLÜ GENÇALP, Ebru	765
BİR BAŞARISIZ DEVLET ÖRNEĞİ OLARAK LÜBNAN GÜDÜL, Serpil	777
ORTA DOĞU MERKEZLİ RADİKAL ÖRGÜTLER VE TÜRKİYE’YE ETKİLERİ GÜNGÖRMÜŞ KONA, Gamze	789
ANGELA MERKEL’İN ÇAĞRISI: AB İÇİN ORTAK BİR AVRUPA ORDUSU GÜRKAYNAK Muharrem	807
INTERNATIONAL LAW IN CYPRUS PROBLEM GÜVEN, Halil-ARSLAN, Kaya	821
GERÇEK VE SANAL ORTAMLARDA “PONTUS MESELESİ”: ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE ASILSIZ İDDİALARA VE BİLGİ KİRLİLİĞİNE SOMUT BİR ÖRNEK HATİPOĞLU, M. Murat	831
A CRITICAL EVALUATION OF THE ISSUE OF “CONSERVATION OF THE CULTURAL HERITAGE” IN NORTH CYPRUS HOŞKARA, Şebnem Önal-DORATLI, Naciye	849
ТРАНСФОРМАЦИЯ ТУРЦИИ И ЕЕ РОЛЬ ВОБЩЕМИРОВОЙ ТЕОРИИ МОДЕРНИЗАЦИИ İVANOVA, Yu. M./ИВАНОВА, Ю. М.	873
DEVİRİM TEORİLERİ VE “RENKLİ DEVRİMLER” KAFKASYALI, Muhammet Savaş	883
KUZEY AFRİKA VE ASYA ÜLKELERİ İÇİN STRATEJİK BİR SEKTÖR; TURİZM KANTARCI, Kemal	907
XIV-XV. YÜZYILLARDA DEVLETLERARASI İLİŞKİLERDE BİR DİPLOMASİ ARACI OLARAK “KADIN”: OSMANLI-BİZANS ÖRNEĞİ KANTARCI, Şenol	927
21. YÜZYIL EŞİĞİNDE YENİ ÇELİŞKİLER/YENİ KRİZLER ORTAMINDA ULUSLARARASI SİYASAL SİSTEMİN ÇOK KUTUPLULUĞA DOĞRU EVRİLMESİ KAVUNCU, Sibel-DİLAN, Hasan	945
21. YÜZYIL PERSPEKTİFİNDEN ATATÜRK VE EVRENSEL BARIŞ ÜLKÜSÜ KAYMAZ, İhsan Şerif	955
NATO’NUN GENİŞLEME POLİTİKASININ KARADENİZ GÜVENLİĞİNE ETKİSİ KESGİN, Serdar	973
RELIGIOUS TIES FOR PEACE: INDIA’S SUPPORT IN THE TURKISH WAR OF INDEPENDENCE KOLOĞLU, Orhan	985
LEBANON AND PALESTINE AND 50 YEARS OF U.S. MID-EAST BLUNDERS WHO ARE THE HEZBULLAH? KORTEPETER, Carl Max	1005
ДИХОТОМИЯ “ВОСТОК-ЗАПАД” ГЛОБАЛИСТИКА VERSUS ОРИЕНТАЛИСТИКА MEDVEDKO, L./МЕДВЕДКО, Л.	1021

AVRUPA BİRLİĞİ TEMEL HAKLAR AJANSI METİN, Yüksel-UZ, Abdullah	1029
THE IMAGE OF TURKEY IN THE MALAY WORLD METZGER, Laurent	1047
BİLDİRİLERDEKİ RENKLİ RESİMLER	1055
THE COLOURED PICTURES OF THE PAPERS ЦВЕТНЫЕ ИЛЛЮСТРАЦИИ И ФОТОГРАФИИ	
III. CİLT	
TÜRKİYE AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ MİKAİL, Elnur Hasan	1063
НОВЫЙ ТРЕУГОЛЬНИК БЕЗОПАСНОСТИ В АЗИАТСКО-ТИХООКЕАНСКОМ РЕГИОНЕ: АВСТРАЛИЯ-США-ЯПОНИЯ NİKOLAYEV, V. P./НИКОЛАЕВ, В. П.	1081
STANOVLENIE INSTITUTOV POLITIČESKOGO UČASTIJA NARODA KAZAĖHSTANA: İSTORİČESKİİ ANALİZ NURİMBETOVA, Gülsad Ramazanovna/НУРЫМБЕТОВА Гулшат Рамазановна	1091
ECONOMIC NATIONALISM: MAIN CONCEPTS AND RECENT TRENDS OKUR, Mehmet Akif	1101
THE FALSE PROMISE OF NEW WORLD ORDER IN THE AGE OF AMBIGUITY ONAY, Yaşar	1107
KAFKASYA'DA PATLAMAYA HAZIR ETNİK BOMBA: GÜRCİSTAN'DA ÖZERKLİK SORUNLARI ÖZ, Dilek Elvan	1115
TÜRKİYE'NİN ENERJİ POLİTİKASINDA KÜÇÜK VE ÇOK KÜÇÜK HİDROELEKTRİK SANTRALLERİN YERİ VE ÖNEMİ ÖZDEMİR, Mahmut Temel-DAĞHAN, İsmail Hakan-ORHAN, Ahmet-CEBECİ, Mehmet .	1131
11 EYLÜL, BÖLÜNEN DÜNYA, HUNTINGTON VE ÇATIŞMA ÖZER, Ahmet	1141
NATIONAL AND GENERAL SECURITY WITHIN ECONOMIC-FINANCIAL CONDITIONS OF GLOBALIZATION PAPARI , George Daniel-MUNTEANU, Iuliana Gabriela	1161
HİNDİSTAN ÇİN İLİŞKİLERİNİN BUGÜNÜ VE YARINI SARIALIOĞLU, İrşat	1171
NÜKLEER TARTIŞMANIN İRAN MİLLİYETÇİLİĞİNE ETKİLERİ SARIKAYA, Yalçın	1181
LORAIN VE TÜRKİYE SARIKOYUNCU DEĞERLİ, Esra	1193
АРАБСКАЯ ИММИГРАЦИЯ В ЕВРОПУ: ЭТНО-КОНФЕССИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ SAVİÇEVA, Elena/САВИЧЕВА, Елена	1217
“YURTTA SULH SİHANDA SULH” İFADESİNİN ÖĞRENME KURAMI VE ETİK İLKELER BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ SEVİMLİ, Şükran	1227

“BHUTAN-1907-2008: A CENTURY IN SEARCH OF NATIONAL IDENTITY AND CULTURAL SECURITY SHAW, Brian C.	1241
REVERTING TO THE Mc MAHONHUSSEIN CORRESPONDENCE: INTERPRETATIONS OF McMAHON’S PROMISES IN HISTORIOGRAPHY AND THE ANGLO-RAB DIPLOMATIC MATCH IN THE MIDDLE EAST, 1915-1939 SHEVELYOV, Dzmitry L.	1249
RUHANİ KÜLTÜRÜMÜZ VE AB SÜRECİYLE UYUM SORUNU SUIÇMEZ, Yusuf	1267
КАСПИЙСКИЙ РЕГИОН – НОВЫЙ В СЕМЕЙСТВЕ ВЕДУЩИХ ЦЕНТРОВ УГЛЕВОДОРОДНЫХ РЕСУРСОВ СОВРЕМЕННОГО МИРА ŞARİPOV, Ural Zilyatudinoviç/ШАРИПОВ Урал Зиятудинович	1287
МЕЖДУНАРОДНЫЙ КОНГРЕСС ПО ИЗУЧЕНИЮ АЗИИ И СЕВЕРНОЙ АФРИКИ ŞAUMYAN, T. L./ШАУМЯН, Т. Л.	1301
ORTA ASYA BÖLGESEL GÜVENLİK SİSTEMİNE DOĞRU: PERSPEKTİFLER ŞİLİBEKOVA, Aygerim	1319
1948 SOYKIRIMI SÖZLEŞMESİ BAĞLAMINDA SOYKIRIMI SAVLARININ HUKUKSAL AÇIDAN İNCELENMESİ TACAR, Pulat Y.	1327
YENİ ORTADOĞU’NUN ŞİFRESİ: İRAK’IN KUZEYİ TANSİ, M. Deniz	1341
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER VE ULUSLARARASI TERÖRİZM TEKEL, Suna	1351
ORTA DOĞU SİYASETİNDE İLETİŞİMİN ROLÜNÜ YENİDEN DÜŞÜNMEK TELLAN, Derya-YILMAZ, Adem	1369
ORTA ASYA ÜLKELERİNDE GÜVENLİĞİN SAĞLANMASI İÇİN EKONOMİNİN ROLÜ UĞRASIZ, Bülent	1383
RUSYA AZINLIKLARI ÜLGER, İrfan Kaya	1399
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE BEYİN GÖÇÜ (BG) ÜNAL, Mesud	1417
GÜNEY KAFKASYA’DA KALICI İSTİKRAR VE SÜRDÜRÜLEBİLİR İŞ BİRLİĞİNİN ÖNÜNDEKİ ENGEL DUVARI: KARABAĞ PROBLEMİ (SORUNUN MAHİYETİ VE ÇÖZÜM YOLLARI) VELİ, Toğrul	1425
REGIONAL DIVISION OF ORIENS (ASIA AND AFRICA) AND ITS INFLUENCE ON INTERNATIONAL RELATIONS (IR) PROBLEMATIQUE. VOSKRESSENSKI, Alexei D.	1433
THE WEST AND THE MUSLIM WORLD: DIPLOMACY OR INTRIGUE YACCOP, Abdol Rauh	1441

RUSYA-NATO İLİŞKİLERİNİN DÜNÜ, BUGÜNÜ VE GELECEĞİ YAPICI, Merve İrem	1451
UKRAYNA-NATO İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ANALİZİ YAPICI, Utku	1475
KARADENİZ (İSTANBUL) VE ÇANAKKALE BOĞAZLARI'NDA PETROL TAŞIMACILIĞI, KAZALAR VE TÜRKİYE'NİN 1994-1998 BOĞAZLAR TÜZÜĞÜ'NÜ UYGULAMASI YEL, Selma	1495
KÜRESELLEŞME MİLLİ EKONOMİ VE SOSYAL POLİTİKALAR SARMALINDA TÜRKİYE YILDIZ, Atakan	1525
DESTROY AT WAR, REBUILD IN PEACE! THE CULTURAL HERITAGE OF CYPRUS BEING A NATIONAL PROPERTY AT WARTIME AND UNIVERSAL HERITAGE AT PEACE YILDIZ, Netice	1537
MISIR BASININDA MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİ (1919-1923) YILMAZ, Mehmet Serhat	1555

SUNUŞ

38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) toplantısı 10-15 Eylül 2007 tarihinde Türkiye'nin başkenti Ankara'da gerçekleştirilmiştir. ICANAS, 1873 yılından bu yana dünyanın tanıdığı ve geleneği çok önceden oluşmuş, farklı ülkelerden çeşitli sahalardaki bilim insanlarını bir araya getiren en katılımcı ve en büyük toplantılardan biridir.

Bu toplantıya 3000'in üzerinde başvuru yapılmıştır. 38. ICANAS Yürütme Kurulu ve 13 Ana Konu Sorumlusu'nca kabul edilen 62 ülkeden 1500 dolayındaki bildiriye kongre programında yer verilmiştir. İki ayrı Kongre Merkezi'nde bulunan 17 salonda gerçekleştirilen 287 oturumda günümüz teknolojisi de kullanılarak bildiri sunumları yapılmıştır. Sunulan 162 ortak bildiride 362 bilim insanının ismi yer almıştır. Ayrıca 7 ana konuda, 18 panelde 100'ün üzerinde panelist konuşmacı olarak katılmıştır. 300'ü aşkın kişi de bildirisiz olarak kongreyi takip etmiştir.

38. ICANAS'ın bir diğer özelliği de, bu toplantıların sürekliliği açısından önemli olan çok sayıda genç bilim insanının kongreye katılımının sağlanması olmuştur.

Kongre'de sunulan ve "tarafımıza teslim edilen bildiriler" sunulduğu ana konu başlığı altında baskıya hazırlanmıştır. Baskı aşamasında bildiriler yayımlanacağı şekliyle sahiplerine e-posta ile ulaştırılmıştır. Böylece bildirilerin bir defa daha gözden geçirilmeleri sağlanmıştır. Bildirilerde görev yeri ve iletişim bilgileri bulunanların bu bilgileri yayında yer almıştır. Bildirilerdeki renkli resimlere kitabın sonunda yer verilmiştir.

Kongre'ye ait bildiri kitaplarının tamamında, 38. ICANAS Başkanı'nın, Kongre'nin II. Duyurusu'nda ve Genel Ağ (<http://www.icanas38.org.tr>) sayfamızda Türkçe-İngilizce-Rusça olarak yer almış olan parola metni ile Kongre kapanış konuşmasının yanı sıra, Uluslararası Danışma Kurulu, Ulusal Düzenleme Kurulu, Yürütme Kurulu ve Ana Konu Sorumlularına ait listelerin yer alması görüşü benimsenmiştir.

13 Ana Konu'da, farklı alt başlıklarda, ayrıntılı bilgileri de kapsayan ve üç ayrı dilde sunulan bildirilerin yer aldığı bir yayın hazırlamanın zorluğunu takdir edeceğinizi ümit etmekteyiz. 62 ülkeden katılımın sağlandığı böylesine büyük bir Kongre'yi başarıyla tamamlamış ve takip eden yıl, bildirileri içeren kitapları yayımlamaya başlamış olmanın gururuyla 38. ICANAS Ana Konu Sorumluları, Uluslararası Danışma Kurulu, Ulusal Düzenleme Kurulu, Yürütme Kurulu ile Kongre'de görev alan ve destekte bulunan kişi ve kuruluşlara katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

Kitapta yer alan bildirilerdeki her cümlenin bilgi ve bilim dünyasına yeni yorum ve katkılar getirmesi dileğimizle...

Zeki DİLEK

**38. ICANAS Ulusal Düzenleme Kurulu Başkan Yrd.
Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkan Yrd.**

PREFACE

The 38th ICANAS (International Congress for Asian and North African Studies) was held in Ankara, the capital of Türkiye, on September 10-15, 2007. The world known ICANAS has been organized since 1873 and has established its esteemed tradition. It is one of the biggest organizations in terms of participation which brings many academicians together from different countries who have expertise in many scholarly fields.

The 38th ICANAS received 3000 applications. The program of the Congress includes 1500 papers from 62 countries accepted by the Executive Committee and the 13 chairs of the Main Topics. The papers presented in 287 sessions by using today's technological facilities in 17 halls of the two major Congress Centers. 162 papers jointly presented by academicians. In addition to this, more than 100 panelists made presentations at 18 panels in 7 main topics. 300 participants attended the congress without presentations.

One of the important features of the 38th ICANAS was to encourage and enable the participation of younger scholars in order to provide continuity of the Congress.

The papers forwarded to the Executive Committee were made ready for publication, under their related main topics. At this stage, papers to be published were forwarded to their authors by e-mail. Thus the authors were given the opportunity to control their papers before publication. Furthermore, if provided, information concerning their positions and communication addresses were included in the publication. The coloured pictures of the papers are included at the end of the papers book.

We thought it would be appropriate to include the followings in all books to be published:

The motto of the Congress in Turkish, English and Russian included at the II. Circular and WEB site of ICANAS 38th (<http://www.icanas38.org.tr>) and the closing speech of the Chairman of the 38th ICANAS and the lists of International Advisory Board, National Organization Committee, Executive Committee and The Chairs of Main Topics.

We know that you understand how difficult a task to prepare a publication of this magnitude which includes papers under 13 topics and subtopics with every detail and in three languages (Turkish/English/Russian). We are proud that we succeeded to organize such a big Congress participated by many esteemed scholars from 62 countries and to initiate publishing the paper books that include presented papers and panel texts during the following years. On this occasion, it is our pleasant duty to thank to the 38th ICANAS Chairs of the Main Topics/Sections, the members of the International Advisory Board, the members of the National Organization Committee, The Executive Committee Members, and to those who devoted their valuable times and the contributing organizations for the success of the Congress.

It is our hope that every sentence of the presentations in the book will bring new contributions and interpretations to the world of science and knowledge.

Zeki DİLEK
Vice President
38th ICANAS National Organization Committee and
Atatürk Supreme Council of Culture, Language and History

“YURTTA SULH CİHANDA SULH” KATILIMCILARA SAYGILARIMLA

Dünya, barışla savaş arasında sıkışarak, kaynaklarını dikkatsizce tüketmekte ve gelecek kuşaklara yönelik sorumluluk duygusunun aşılmadığı, geçmişin insanlarına karşı hesap verme bilincinin geliştirilemediği bir ortama dönüşmektedir. Bu bağlamda dünya, kişi, topluluk ve toplum ölçeğinde derin bir bencilliği ve huzursuzluğu yaşamaya devam etmektedir. Oysa, bundan tam 72 yıl önce Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk “Dünyanın filân yerinde bir rahatsızlık varsa ‘bana ne’, dememeliyiz. Böyle bir rahatsızlık varsa, tıpkı kendi aramızda olmuş gibi, onunla alâkadar olmalıyız. Hadise (bize) ne kadar uzak olursa olsun, bu esastan şaşmamak lâzımdır. İşte bu düşünüş, insanları, milletleri ve hükümetleri bencillikten kurtarır.” diyerek, insanlık ailesinin barış ve esenlik içerisinde varlığını sürdürmesinin önemine işaret etmiş ve insanlığın bugün yaşadığı pek çok sorunun çözüm anahtarını da bu sözünde ortaya koymuştur.

20. yüzyıl, bilimin, sanatın ve dinin, yeteri kadar barış ve huzur getirdiği bir zaman dilimi olamamıştır. Bu yüzyılda, iki büyük dünya savaşı ve yüzyılın sonunda ise, neredeyse bir dünya savaşına benzeyen Orta Doğu savaşları olmuştur. 20. yüzyılda, sömürgeci anlayışların veya üstünlük kompleksi türünden olumsuzlukların doğurduğu soğuk ve sıcak savaş biçiminde yürüyen uluslararası çatışmalar, her geçen yıllla birlikte artmıştır. Bu konudaki düşündürücü durumlardan birisi de, 20.-120. boylamlar arasında kalan ülkelerin yeraltı ve yerüstü servetlerinin ilk 20 boylam içinde yaşayan ülkelere biçimlendirilmekte olmasıdır. Bilimin, sanatın ve dinin bile görmezden geldiği bu acı gerçek, 100 boylamlık bir dilimde yaşayan devletlerin ve halkların, bölgede süregelen açık veya örtülü çatışmaların zararlarını yaşamalarına yol açmıştır.

Dünyanın bu gergin ortamı karşısında bilim, sanat ve spor alanlarının yumuşatıcı, yaklaşıtrıcı ve barış içinde bir arada yaşatıcı gücünden yararlanılmasına, her zamankinden daha fazla ihtiyaç duymaktayız. Ancak, öncelikle kanaat önderlerinin, büyük siyaset adamlarının ve bilginlerin barışa inanması ve barış bilinciyle hareket etmesi gerekmektedir.

İnsan hücrelerinin içinde oluşan özel barış ve dengeden, organların her biri ve birbirleriyle ilişkilerine kadar varolan veya varolması gereken barış kurulamıyorsa rahatsızlık ve hastalık başlar. İnsan sağlığının hücre içi barış ve ilişkiler arası dengeye dayalı olması gibi, bir toplumun içindeki gruplar arası barış ve denge de sağlanabildiği ölçüde sosyal yapı sağlıklıdır.

Gerek ülkelerin iç barış ve iç dengeleri, gerek bir bölgedeki veya kıtadaki veyahut yerküredeki barış ve denge bozulduğunda aydınlar elele vermek zorundadır. Aydınlar insanlığın barış ve dengesinin sürdürülebilmesi konusunda doğrudan sorumlu insanlardır. Barışa inanmayan, barış ve dengeyi insanlığın yürüyüşü için hava ve sudan sonraki doğal ihtiyaç saymayan bilim, fikir, sanat, siyaset veya askerlik alanlarındaki aydınlar gerçek aydın sayılmamalıdır.

Mustafa Kemal Atatürk 57 yıllık hayatını iç barışın, bölge barışının ve dünya barışının sağlanmasına adanmış yüce bir kişiliktir. Atatürk'ün hayat hikâyesini

okuyan fikirlerini öğrenmiş olan kişiler, insanlığın bu yüce oğlunun barışa düşkünlüğünü bilirler.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk, **“Yurtta Sulh Cihanda Sulh”** diyerek dünya ülkeleri arasında her türlü iletişimin, ekonomik ve sosyal iş birliğinin geliştirilmesinin ancak ve ancak, barış ortamında mümkün kılınabileceği gerçeğini bundan tam 76 yıl önce özlü bir şekilde ortaya koymuştur. Bu ilke doğrultusunda, medeniyetler arası çok yönlü iş birliğinin gerçekleşmesi umuduyla 38. ICANAS'ın dünya barışı ve bilimine katkı sağlamasını diliyor, **“Yurtta Sulh Cihanda Sulh”** parolasıyla tüm katılımcıları saygılarımla selamlıyorum.

Prof. Dr. Sadık TURAL
38. ICANAS Başkanı

“PEACE AT HOME PEACE IN THE WORLD” A GREETING TO THE PARTICIPANTS

The world, torn between war and peace, has been wasting its resources irresponsibly without having the sense of accountability to previous generations and the sense of responsibility for future generations. In this context, the world has been suffering from selfishness and unrest both at the individual and societal levels. Atatürk, the founder of the Republic of Türkiye, stated 72 years ago that: “If there is a problem in any part of the world, we should not say, it is not our problem. We must care about any problem as such, as if it occurred among us. We must follow this principle, regardless of how far is the problem from us. This way of thought would prevent individuals, nations, and governments from selfishness.” Thus Atatürk with his remarks emphasized the importance of peace and welfare for the continuing existence of humanity and provided us with a key to solve many problems surrounding the mankind in our time.

The Twentieth Century has in no way been a century wherein science, art and religion could bring about peace and reconciliation. The 20th century has witnessed two great world wars and the Middle-East Wars almost similar to the world wars, as well. In the Twentieth Century we have also witnessed ever increasing international conflicts, in the form of conventional or cold war caused by colonial politics or superiority complex. Another subject which troubles us is the exploitation of the natural and human resources of countries between 20th and 120th meridians by the countries of the first 20 meridians. This bitter truth ignored by science, art and religions, shows us that nations lying between 20th and 120th meridians and their populations have suffered from the effects of hidden or open warfare.

In the tense situation of the world, we must benefit from uniting and peace-making power of science, arts and sports, more than ever. But first of all, opinion-makers, politicians and scientists must believe in peace and act accordingly in establishing worldwide peace.

Seventy-six years ago, through his famous dictum **“Peace at Home Peace in the World”**, Atatürk clearly expressed the importance and indispensibility of the concept of peace in developing global interaction at all levels, economic and social cooperation among nations.

The harmony and balance supposed to be found within every single cell of the human body should also exist within the structure of every single organ as well as among all the organs constituting the whole system; otherwise the body is not healthy. The same harmony and balance should also be established among social groups within a society in order to have and maintain a healthy and strong social structure.

All the intellectuals are to cooperate with one another in case of a conflict or disharmony in any country, region or continent or in the world because they are unquestionably responsible from the peace, harmony and balance and the healthy existence of humanity upon the world. We should seriously reconsider to name those as intellectuals who do not heartily perceive peace as a prerequisite as oxygen

and water for the survival of humanity whether they are from scientific, academic, artistic, political, administrative or military fields.

Mustafa Kemal Atatürk is an admirable leader and intellectual who devoted his life of 57 years to provide peace at home, peace in the region and peace in the world.

Under the light of this principle, I hope that ICANAS 38th will provide valuable contribution to the world peace and science for the realization of fruitful cooperation among civilizations. I greet all participants respectfully. "Peace at Home Peace in the World."

Prof. Dr. Sadık TURAL
President ICANAS-38

“МИР В СТРАНЕ - МИР ВО ВСЁМ МИРЕ” ОБРАЩЕНИЕ К УЧАСТНИКАМ КОНГРЕССА

Земля, находящаяся на грани войны и мира, грозит очутиться в положении, когда ее ресурсы будут бездумно исчерпаны, а грядущим поколениям не будет привито чувство ответственности и осознание своего долга перед предками. В связи с этим, мир, в масштабах личности, общины и общества, пронизан чувством тревоги и глубокого эгоизма. Между тем, как говорил 72 года тому назад создатель Турецкой Республики Ататюрк: *«Если где-нибудь в мире существует проблема, мы не должны говорить: «Что нам до этого?!» Если возникла проблема, мы должны проявить такое участие, словно бы она случилась с нами. Независимо от того, насколько далека от нас проблема, мы не должны отходить от этого принципа. Именно такой способ мышления спасет людей, нации и государства от эгоизма».* Этой фразой Ататюрк подчеркнул необходимость продолжения сосуществования людей в атмосфере мира и благополучия и нашел ключ к решению многих проблем, переживаемых в эти дни человечеством.

XX век не был тем периодом, когда наука, религия и искусство принесли достаточно мира и спокойствия. В прошлом веке произошли две мировые войны, а к концу двадцатого столетия на Ближнем Востоке вспыхнули военные действия, почти напоминающие по своим масштабам мировую войну. В XX веке год за годом возрастало количество международных конфликтов в виде «холодных» и «горячих» войн, причиной появления которых были такие негативные явления как колониальный подход или комплекс превосходства какой-либо страны. Одной из причин, заставляющих нас задуматься над этой темой, является тот факт, что подземные и наземные богатства стран, расположенных между 20° – 120° градусами долготы, находятся в распоряжении государств, находящихся до 20° градуса долготы. Эта горькая истина, которая умалчивается наукой, искусством и религией, и привела к тому, что народы, живущие на территории 100° – градусной долготы, испытывают на себе все горести явных и скрытых конфликтов, до сих пор продолжающихся в этом регионе.

Оказавшись лицом к лицу с этой напряжённой ситуацией в мире, мы как никогда нуждаемся в смягчающей, сближающей и миротворческой силе науки, искусства и спорта. Но для этого сами идеологи, крупные политические деятели и учёные должны проникнуться идеей мира и проводить миролюбивую политику..

Создатель Турецкой Республики Ататюрк своим глубоким высказыванием: *«Мир в стране - мир во всем мире»* ровно 76 лет назад показал, что культурные взаимоотношения, экономическое и социальное сотрудничество между странами могут осуществляться только в мирной среде. Следуя этому принципу, с надеждой на возможность многостороннего сотрудничества между цивилизациями, мы желаем Конгрессу ICANAS-38 внести свой вклад в развитие науки и установление мира на земле и приветствуем всех участников Конгресса девизом *«Мир в стране - мир во всем мире».*

Проф.Др. Садык ТУРАЛ
Президент ICANAS-38

38. ICANAS KAPANIŞ KONUŞMASI

Sayın Bakanım,

Değerli Bilginler, Değerli Konuklar,

Sizlerle birlikte kapanış konuşmalarına ulaşmanın gurur ve heyecanını paylaşıyoruz. 18 panelde 100'den fazla kişi söz aldı. Sunulan bu bildirilerin 160'a yakını 2 veya daha çok kişi tarafından hazırlanmıştı. 62 ülkeden 2000'e yakın kişi salonlarımızda yer alarak bilimlik düşüncelerle ilgilileri zenginleştirici katkılarda bulundular.

38. ICANAS, dünyanın büyük lideri Mustafa Kemal ATATÜRK'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" vecizesini ufuk cümle olarak benimsemiştir. Barışı ve doğru bilgiyi esas alan insanların sunumlarını dinlemek, bizleri mutlu ettiği gibi barışın sembolü, bağımsızlığın önderi Yüce Atatürk'ün ruhunu da şad ettiğini düşünüyoruz.

Konuk Şeref Defteri'ne yazılan notları okumalısınız. Yabancı konuklarımızın bu toplantıya ait başarıyı alkışlamalarını, milletimizin hanesine yazılmış sayıyoruz.

Dört kongredir ICANAS'ın Genel Sekreteri olan, şu anda en yaşlı ICANAS'çı olarak tanınan György HAZAI Hoca az önce söz aldı. Yalnızca Macar Türkolojisi'nin değil, Dünya Türkolojisi'nin de, Altayistğin de, ICANAS'ın da en kıdemlisi HAZAI Hoca'yı alkışlamanızı istirham ediyorum.

Niçin alkışlattığımı şimdi söyleyeyim:

1. HAZAI Hoca 38. ICANAS'ın Türkiye'de yapılması için benim resmî başvurumun işleme koyulmasını sağlamış, diğer başvurulara rağmen Türkiye'nin seçilmesine büyük katkılarda bulunmuştu.

2. Prof. Dr. György HAZAI bir Türkolog ve Türkiye dostudur.

3. "Uluslararası Şarkiyatçılar Birliği" Genel Sekreteri olan HAZAI Hoca, dün yapılan seçimde Union Genel Sekreterliğinden ayrılıp, Union'un Başkanlığına seçildi. Onun Başkanlık görevini, yeni unvanını alkışladınız.

Prof. Dr. Jikido TAKASAKI, International Orientalist Union'un Başkanı idi. Kendilerini ilk gördüğüm günden beri sanki 1000 yıldır tanıdığımı düşündüğüm TAKASAKI Hoca, kendi isteğiyle 'International Orientalist Union'un Başkanlığından çekildi. Problem çözme başarısıyla tanınan Mr. RYBAKOV'un teklifi üzerine, Mr. TAKASAKI Onursal Başkanımız olarak kaldılar.

Bu arada az önce Prof. Dr. György HAZAI'nin de konuşmasında bildirdiği üzere 134 yıldır ilk defa bir Türk, 'Union' Yönetimi'ne üye oldu; bana verilen bu unvanı Yüksek Kurum'a ve milletime verilmiş sayıyorum.

Yarısına kadar su dolu bir bardağa bakıp, 'su yok' diyen, kusur arayan kötümserleri, kıskançlık nöbeti geçiren birkaç katılımcıyı bir kenara bırakır isek, aileleri ile birlikte 2200 insana hizmet vermiş olmaktan bahtiyarız.

İnternet sayfamızdan Kongre'ye ilişkin bilgileri lütfen izleyiniz. <http://www.icanas38.org.tr> yazmanız yeterlidir. Birlikte yaptıklarımızı da, basındaki yankılarını da göreceksiniz.

Bu vesile ile açıklayalım ki, Union tarafından 39. ICANAS Kongresi'nin Hollanda, Ürdün, Kazakistan, Moğolistan ve Çin ülkelerinden birinde yapılması da karara bağlandı. Hollanda'da yapılması konusu Moskova'da bir bakıma karara bağlanmış ise de, anılan devletin tutumu bütünüyle netleşmiş değil.

Uluslararası Danışma Kurulu'nu, Prof. TAKASAKI'nin şahsında saygıyla selamladığımı bir kez daha ifade edeyim.

Ulusal Düzenleme Kurulu da olumlu katkılarda bulundu; Ana Konu Sorumluları ise, kongrenin bilimlik düzenini üstlendiler. Onlara teşekkür ettiğimi biliyorlar.

Bu arada kongrenin bütün sıkıntılarını üstlenen Yürütme Kurulu'nun bütün üyelerine ve Atatürk Yüksek Kurumunun çalışanlarına Zeki DİLEK'in şahsında saygı, sevgi ve şükranlarımı sunuyorum.

ICANAS 38'in haberlerinin, ülkemizde ve dışarıda yayılmasını sağlayan Anadolu Ajansı başta olmak üzere ajanslarımızın, gazetelerimizin, yerel ve ulusal radyo ve televizyon kuruluşlarımızın yayınları için şükranlarımı ifade ediyorum.

Kardeş Kuruluşlarımızdan TİKA'ya ve Başkanına, TRT'ye ve Genel Müdürü'ne, Gazi Üniversitesi Rektörü'ne, TOBB Üniversitesi Rektörü'ne, Vehbi Koç Vakfı Başkanlığı'na, Beypazarı Belediye Başkanı ile Keçiören Belediye Başkanı'na, Millî Piyango İdaresi Genel Müdürü'ne, Ankara Sanayi Odası Başkanı'na, Eti Holding Genel Müdürü'ne dostlukları ve destekleri için teşekkürler ederim.

Kültür ve Turizm Bakanımız ilk akşam, Başbakanımız ikinci akşam, Meclis Başkanımız üçüncü akşam yemek verdiler, kendilerine şükranlarımızı arz ediyoruz.

Kendi vatandaşları ile Ulusal Düzenleme Kurulu Üyelerine, Çin, Japonya, Ukrayna, Kazakistan, Moğolistan ve Kuzey Kıbrıs Büyükelçilerine Cuma akşamı verdiği yemeklerle dostlukların pekişmesini sağladıkları için teşekkürlerimi sunuyorum.

12 Yıldız, 12 Burç saydığımız büyüklerimize verdiğimiz ONURLUKLAR bundan sonraki ICANAS ev sahipleri için bir gelenek oluştursun beklentisindeyiz.

Az sonra Sayın TAKASAKİ'ye, Sayın HAZAİ'ye ve Sayın RYBAKOV'a birer anılık sunacağız; bu anılık vermenin de geleneğe dönüşmesini dileriz.

Değerli Konuklar,

59. Hükümet adına eş güdümden sorumlu Devlet Bakanı iken, 60. Hükümet'te ise, İçişleri Bakanı olan Sosyolog Sayın Prof. Dr. Beşir ATALAY'a hiçbir desteği esirgemediği için şahsım ve Ulusal Düzenleme Kurulu adına teşekkürler ederim.

Yoğun programına rağmen açılışa katılıp bir konuşma yapan Başbakanımız Sayın Recep Tayyip ERDOĞAN'a, Atatürk Yüksek Kurumu, şahsım ve 38. ICANAS Yürütme Kurulu olarak, saygı ve şükranlarımızı ifade ediyoruz.

İyi niyetli değerli araştırmacılar; yüreğimizi ve çalışma gücümüzü önünüze koyduk; kervan yürüdü, engelleri aştı, menziline ulaştı.

Böyle güzel toplantılarda buluşmak dileği ve ümidiyle, hepinizi tekrar saygılarla, sevgilerle selamlıyorum.

Prof. Dr. Sadık TURAL
38. ICANAS Başkanı

CLOSING REMARKS ICANAS 38

Dear Mr. Minister,
Distinguished Scholars, Honorable Guests,

I am proud to deliver the closing remarks at the end of the congress, ICANAS 38th. More than 100 panelists made presentations at 18 panels. 160 papers jointly presented by academicians. 2000 people from 62 countries made significant contributions to the different disciplines of social sciences and humanities.

The motto of ICANAS 38 is the famous dictum: “Peace at Home, Peace in the World” by Mustafa Kemal ATATÜRK, the great leader of the world. So, we believe that the spirit of Atatürk, the symbol of peace and the leader of independence, has been satisfied as we do when the distinguished scholars and researchers, who are heartily for peace and truth, presented their papers.

You have to read what our guests have written to our memorandum. We gladly accept their applauses and praises for success of the congress on behalf of our nation.

Gyorgy HAZAI, who has been the Secretary General of ICANAS for the last four congress organizations, made his speech a few minutes ago. I kindly ask you to applaud Prof. Dr. HAZAI who is the senior member of ICANAS as well as being the most distinguished expert of Hungarian Turkology, World Turkology and Altaistic Language.

There are several reasons why I ask you to applaud him:

1. Prof. Dr. HAZAI highly supported me when I officially applied to take 38th ICANAS organization to Türkiye and he greatly contributed to the acceptance of our proposal for ICANAS 38 despite other candidates.

2. Prof. Dr. Gyorgy HAZAI is a Turkologist and he is a sincere friend of Türkiye.

3. Yesterday Prof. Dr. HAZAI quitted his post as the Secretary General of “International Orientalist Union” and he has been elected to be the President of the Union. You have applauded him for his new post.

Prof. Dr. Jikido TAKASAKI was the President of “International Orientalist Union”. I have always had a feeling since the day I met him first as if I have known him for 1000 years. Prof. Dr. TAKASAKI has resigned from his post as the President of “International Orientalist Union” and he has been the honorary President of the Union upon Mr. Rybakov’s appropriate proposal.

As Prof. Dr. Gyorgy HAZAI has also pointed out in his speech, it is also notable here that a Turkish scholar has been a member of the Union Executive Committee for the first time in its 134 years old history; I accept this honor on behalf of my institution and my nation.

We are proud to have served 2200 people –including the members of the families of some scholars here– and we prefer to ignore a few envious and pessimistic people who refuse to see the positive aspects of the organization in a craze of jealousy.

Please visit our web page, icanas38.org.tr, to learn more about the congress and the organization. You will find there all the details about the congress as well as its reflections on written and visual media.

I would also like to state here that the Union has decided to organize 39th ICANAS in one of the following countries: Netherlands, Jordan, Kazakhstan, Mongolia or China. Although it had almost already been determined to hold 39th ICANAS in Netherlands during 37th ICANAS in Moscow, the attitude of the mentioned country has not been very clear yet.

It is my pleasure to greet the members of the International Advisory Board in the personality of Prof. TAKASAKI.

Our National Organization Committee also significantly contributed to the organization of the Congress; the Chairs of the main topics carried out the responsibility of the scientific order of the Congress. They know that I am grateful to them.

I would also like to express my gratitude and respect to every member of the National Executive Committee and the officials of Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History, who have shouldered all the troubles of the Congress organization, in the personality of Zeki DILEK.

Additionally, I would like to acknowledge the efforts the Turkish national press, including the members of Anadolu Ajansı, of national newspapers, of local and national radio and TV channels, for their contributions to publicize and broadcast the news of ICANAS 38. I would also like to extend my gratitude to TİKA and its President, to TRT and its General Manager, to the Rector of Gazi University, to the Rector of TOBB University, to Vehbi Koç Foundation, to the Mayors of Beypazarı and Keçiören, to the General Manager of Turkish National Lottery, to the President of Ankara Chamber of Industry and to the General Manager of Eti Holding for their friendly support.

Our guests were offered dinners by our Minister of Culture and Tourism the very first night, by our Prime Minister on the second night, and by the Speaker of the Grand National Assembly of Türkiye on the third night; we are deeply grateful to them.

Our special thanks go to the Embassies of China, Japan, Ukraine, Kazakhstan, Mongolia and North Cyprus for treating the members of our National Organization Committee along with their own native scholars and researchers attending to the Congress during dinner parties on Friday night, which was a significant opportunity to make the relations and friendship between our countries stronger.

We presented plates to the 12 stars of Turkish Science and Art whose names and work are acknowledged internationally. We hope that this attitude of honoring the elders will turn into a tradition for the future hosts of ICANAS. We are going to present plates to Prof. TAKASAKI, Prof. HAZAI and Prof. RYBAKOV, as well. We expect it to be transformed into a tradition, too, in the upcoming congresses.

Dear Guests,

I also wish to express my personal gratitude along with the indebtedness of the National Organization Committee to the Minister of Internal Affairs of the 60th government, Prof. Dr. Beşir Atalay, who is a sociologist, for his immense help during his post as the Minister of State and our coordinator on behalf of the 59th Government.

I would like to express my respect and gratitude personally to Recep Tayyip ERDOĞAN, our Prime Minister, who made a speech during our opening ceremony despite his heavy program, on behalf of the National Executive Committee and Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History.

Dear Scholars and Researchers; we have brought our heart and physical power together to organize the Congress; we have overcome the difficulties and reached our destination.

I greet you all with my deepest affection in the hope of meeting again in such pleasant organizations.

Prof. Dr. Sadık TURAL
President ICANAS-38

İSLAMCI İDEOLOJİ VE İSLAMCI HAREKETLER EKSENİNDE ORTA DOĞU

ACAR, Demet Şefika*
TÜRKİYE/TURCIYA

ÖZET

İslamcı ideoloji, Orta Doğu'nun sosyo-ekonomik ve sosyo-politik yapısından beslenerek yirminci yüzyılın ideolojileri arasında yer almıştır. İslamcı ideoloji, İslam ve İslamcılık arasındaki ayrımın kesin çizgilerle belirlenememesi ve tanımlamalardaki çelişkilere rağmen, toplumun birlik, inanç, beklenti, hedef ve amaçlarını sorgulayan, sosyo-ekonomik adaletsizlikleri ve keyfi kuralları protesto eden bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır. Siyasal bir alana nüfuz etmesi gerektiği savına dayanarak örgütsel bir boyut kazanan İslamcı ideoloji, Orta Doğu'daki İslamcı Hareketlerin felsefi temellerini oluşturmasına rağmen, dinsel ayrımlar (Şii-Sünni, Vahhabilik gibi) ve örgütsel çeşitlilikle (İhvan-ı Müslimin, Hizbullah, El Fetih, Hamas gibi) kendi içinde bütüncül bir ideoloji oluşturamamıştır. Bu bağlamda çalışmada, İslamcı ideolojinin ve İslamcı Hareketlerin Orta Doğu'da nasıl algılandığı ve uygulandığı sorunsalı üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam, İslamcılık, Orta Doğu, İslamcı Hareketler.

ABSTRACT

Islamist Ideology and Islamist Movement in the Middle-East

The Islamist ideology has become one of the 20th century ideologies which was emanated from Middle East's socio-economic and socio-politic structure. In spite of the contradictions and problems on defining the differences between Islamist ideology, Islam and Islamism; the ideology has got a protester point of view on inequalities of the socio-economic structure and normlessness. And it also interrogates the unity, belief and the purposes of the society. The Islamist ideology which depends on the must of ascendance to the political system and so that becomes an organizational dimension; could not compose a holistic structure even though it has constituted the philosophical base of the Islamist movement in the Middle East. In this context the study examines the the perception problematic of the Islamist Ideology and Islamist movement in the Middle East.

* Kırıkkale Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Araştırma Görevlisi. e-posta: demet_acar@yahoo.com

Key Words: İslam, İslamisizm, Middle East, Islamist Movements.

GİRİŞ

Orta Doğu, kavramsal olarak incelendiğinde, özellikle, öznenin konumuna göre değişen, birbirinden farklı birçok tanımlamanın yapılabileceği bir coğrafyayı ifade ettiği görünmektedir. Orta Doğu çalışmalarında, kavramsal karmaşanın önlenmesi için kavramın içeriğinin, çalışmanın amacına uygun olarak belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla, çalışmamızın ana konusunu oluşturan İslam'ın, ideolojik olarak bu coğrafyada nasıl şekillendiğini anlatabilmemiz için coğrafyamızın sınırlarını çizmemiz gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmamızda Orta Doğu, dar anlamda, Türkiye, İran, Mezopotamya, Arap Yarımadası, Körfez Ülkeleri ve Mısır'ı içine alacak şekilde tanımlanmaktadır.

Orta Doğu sınırları içerisinde İslamcı ideolojinin ortaya çıkış argümanlarından yola çıkılarak bu ideolojiyi anlaşılır kılabilmek ve bir inanç olarak benimsenen İslam'dan ayrıldığını ifade edebilmek amacıyla *İslamcı* kelimesinin kullanılması uygun görülmüştür. Batılı literatürde de yaygın olarak kullanılan İslamcı kelimesi ile **Kur'an** ve **Sünnet**'e dayalı İslamcı ideolojinin, siyasal alana nüfuz ettiği ve ideolojinin çekirdeğini oluşturan İslam'ın siyasal bir sistem olarak benimsendiği ifade edilmektedir. Ancak İslam ve İslamcılık arasındaki ayrımın kesin çizgilerle belirlenememesi, İslamcı ideolojinin Müslüman toplumlar içerisinde (ulema sınıfı, selefiyye akımı gibi) farklı yansımalarla uygulanmasına neden olurken, Batılı zihniyette sürekli bir tehdit olarak algılanan İslamcı ideoloji (ılımlı ya da militan gibi) farklı yansımaları gözetilmeden bir bütün içerisinde yer almıştır.

İslamcı ideoloji ana argümanlarını Orta Doğu'nun sosyo-politik kimliği üzerine kurmuştur. İslamcı aydınlar ekseninde oluşturulan İslamcı ideolojinin felsefi temelleri, eğitilmiş genç insanlarca benimsenmiş ve yirmi birinci yüzyılın modern teknolojiyle bütünleştirilmiştir. İslamcı ideolojinin devlet ve kurumlara yaklaşımındaki belirsizlik, özellikle emir ve şüranın seçiminde, yetkilerinde ve sınırlarında kesin bir ayrımın yapılamaması ideolojinin en büyük açmazlarından birini oluşturmaktadır. İslamcı ideoloji teorik aksaklıklarına rağmen, ailesel bağlarla sıkılaştırılmış örgütsel bir yapıya büründürülmüş ve işlevsel bir boyuta taşınmıştır.

Orta Doğu'da İslamcı ideolojinin eylemsel boyutunu oluşturan, İslamcı hareketlerin felsefi temelleri, Hasan el-Benna, Seyyid Kutup ve Mevlana Ebu'l Ala el-Mevdûdî'nin düşünceleri ile şekillenmiştir. Bu ideologlar ekseninde ortaya çıkan İhvan-ı Müslimin (Müslüman Kardeşler) ve Cemaat-i İslami örgütleri, ideolojileri, örgütsel yapıları, ilkeleri ve eylemleri ile Orta Doğu'da sayıları net olarak belirlenemeyen İslamcı hareketlere önderlik etmişlerdir.

Batılı literatürde, İslamcı hareketlerin tasniflenmesinde Sünni-Şii ayrımı çok belirgin olmamakla birlikte, siyasal iktidara yönelik eylemleri dikkate alındığında (Şii İslamcı hareketlerin İran devrimindeki etkileri gibi) böyle bir

ayrımın gerekli olduğu görülmüştür. Sünni İslamcı hareketler içerisinde yer alan Müslüman Kardeşler ve Cemaat-i İslami örgütünün dışında, siyasal bir meşruiyet kazanmış olan HAMAS ve 11 Eylül saldırılarıyla gündeme gelen El-Kaide örgütleri ve Şii İslamcı Hareketler içerisinde Lübnan olayları sonrasında adından sıkça söz edilen Hizbullah örgütü örnekleri bu ayrımı destekler niteliktedir.

Üç bölümden oluşan “İslamcı İdeoloji ve İslamcı Hareketler Ekseninde Orta Doğu” başlıklı çalışmanın ilk bölümünde, İslam ve İslamcılık arasındaki ayırmadan yola çıkılarak tanımlanan İslamcı ideolojinin Müslüman toplumdaki yansımalarına ve sosyo-politik kimliğine yer verilmiş ve Batı’nın İslamcı ideoloji algısı üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, İslamcı aydınların felsefesiyle şekillenen İslamcı hareketlerin örgütlenme düzeyleri, devlet ve kurumlara yönelik izledikleri stratejiler dikkate alınarak İslamcı ideolojinin açmazlarına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde, Sünni-Şii ayrımı ekseninde İslamcı hareketlerin, ideolojilerinin, örgütsel yapılarının, siyasal ve sosyal eylemlerinin Orta Doğu’yu nasıl şekillendirdiğine dikkat çekilmiştir.

A. İslamcı İdeoloji

Arapça, S-L-M (sîn-lâm-mîm) kökünden türetilen İslam kelimesi, “barış ve güven” anlamında tanımlanmaktadır. Arapça gramerinde, isim-fiil grubunda yer alan İslam, kabul etme, teslim olma ya da boyun eğme anlamında, “al-‘islâm/aslama” olarak fiilleştirilmiştir (Lane, 1893). “İslam” kavramı, **Kur’an**’da çok çeşitli anlamlarıyla yer almaktadır. Örneğin, bazı Ayetlerin ilgili kısımlarında, İslam, bir iç huzur olarak nitelendirilir (**Kur’an**, 6/125). İslam ve din arasındaki ilişki, **Kur’an**’da, sadece Allah’a teslimiyet ve yalnızca O’na ibadet olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamaya göre İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi tek Tanrılı bir din, bir inanç biçimidir.

İslam’ın, Hristiyanlık ve Yahudilikten farklı olarak, din ve devlet olgusuna yaklaşımı, onun siyasal bir boyuta sürüklenmesine neden olmuştur. Hristiyanlık, “Sezar’ın hakkını Sezar’a, Tanrı’nın hakkını Tanrı’ya ver.” deyişiyle, din ve devlet olgusunun birinden farklı fonksiyonlara sahip olduğunu vurgulamıştır. İslam ise din ve devlet ayrımını anlamsız bulmakta ve bir Müslüman için her ikisini de bir bütün olarak kabul etmektedir. İslam, Hz. Muhammed’in, ahlaki ve manevi boyutuyla dini yayarken, İslami bir devlet kurmasından hareketle, İslam’ın başından beri din ve devletle iç içe olduğunu ve birbirinden ayrılmadıklarını ifade etmektedir (Kepel, 1992: 9-12).

İslam’ın toplumsal ve siyasal bir bütün olarak kendisini ifade etmesi, aidiyet tanımlamasına da yansımıştır. İnsanların yaşadıkları ülke, millet, ırk, sınıf, dil ve benzeri kriterlerin önceliğinde ifade ettikleri aidiyet tanımlamaları, İslam’da ikincil sırada yer almış ve öncelikli olarak, Müslüman benlik ve kimlik bilinci ön plana çıkartılmıştır. Müslüman kimlikle tanımlanan İslam toplumlarında, devletin algılanışına yönelik, resmî-dindarlık ve halkçı-dindarlık şeklinde bir ayrım dikkat çekicidir. Bu ayrıma göre, resmî dindarlık; daha çok inanç ve

kanunlarla ilgilenmekte ve devleti desteklemektedir. Halkçı dindarlık ise, din ve devleti birbirinden ayıran rejimlere karşı çıkmaktadır (Kapel, 1992: 16). Burada devlet eksenli bir ayırımla İslam'ın siyasi yönünün vurgulanması, İslam'ın bir din olgusunun dışında, ideolojik bir hüviyete bürünmesi, İslam ve İslamcılık kavramları arasındaki ayırımı anlaşılır kılmıştır.

İslam'ı ve Müslüman toplulukları inceleyen bilim adamları, incelemelerinde *İslamcı* kelimesini kullanmaktadırlar. Bir ideoloji olarak kullanılan İslamcı kavramı, bir din olarak tanımlanan İslam kavramından farklı olarak, siyasi bir sistemi ifade etmektedir (“İslam”, <http://wordnet.princeton.edu>). Dolayısıyla İslamcı ideoloji, toplumun yazılı kanunlarının tamamını kapsayan, İslam hukukunu (şeriat), başlangıçtaki İslam modelini ve onun özgün öğretisini yeniden getirme istediği ile kendisini özdeşleştirmektedir.

İslam ve İslamcılık arasındaki ayırımda kesin çizgilerinin olmaması, İslamcı ideolojinin tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. İslam ve İslamcılık tanımlamasındaki çelişki, modern dünyanın öğretilerinin nasıl algılandığı, İslami sembollerin nasıl anlamlandırıldığı, toplumun yaşam tarzının nasıl olması gerektiği gibi sorulara verilen farklı cevaplardan kaynaklanmaktadır (“Islamism”, <http://en.wikipedia.org>). İslam'ı bir bütün olarak, siyasi, sosyal ve ekonomik anlamda, bir yaşam tarzı olarak kabul eden bazı Müslümanlar tarafından bir ayırım gözetilmezken, İslam ve İslamcılık terimlerini irdeleyen bilim adamları bu ayırımı şu sorularla netleştirmeye çalışmaktadırlar. Eğer İslam bir yaşam tarzıysa ve siyasi ve sosyal yaşam alanı, İslami kanunlar çerçevesinde düzenleniyorsa, biz burada Müslüman olmayan halkların da bu kurallara uyması gerektiğini nasıl söyleyebiliriz ya da Müslüman olmayan ülkelerde yaşayan Müslümanların yaşam tarzlarının farklılığını nasıl açıklayabiliriz? Bu yaklaşım tarzı ile İslam'ın, sadece bir inanç olarak algılanması (siyasi alana girmeksizin) ve İslamcılığın da toplumun birlik, inanç, beklenti, hedef ve amaçlarını sorgulayan, sosyo-ekonomik adaletsizlikleri ve keyfi kuralları protesto eden bir ideoloji olarak, siyasi bir alana nüfuz etmesi gerektiği ifade edilmektedir (Jan, www.aljazeera.info).

John L. Esposito ve Fred Halliday gibi bazı bilim adamlarının, “İslam'ın özünde siyasi olduğu” görüşlerine katılan Bernard Lewis ve Robert Spencer, Bat Ye'or ve Andrew Bostom gibi bilim adamları da bir inanç olarak karakterize edilen İslam'ı, İslamcılığın merkezi olarak kabul etmişlerdir (“Islamism”, <http://en.wikipedia.org>). Dolayısıyla, İslamcılık, çekirdeğini İslam'ın oluşturduğu siyasi bir duruşu ifade etmektedir. Günümüzde İslamcı ideoloji, yirminci yüzyılın büyük ideolojilerinin gölgesinde gelişen ve İslam'ı siyasi bir sistem olarak tanımlamaya çalışan bir düşünce hareketi olarak görülmektedir.

Kur'an ve **Sünnet**'i temel alan İslamcı ideolojinin mantalitesinde, orijinal İslami modelden sapma, *cahiliyyeye* (cehalet ve çatışmadan oluşan İslam öncesi topluma) geri dönüş olarak nitelendirilmektedir (Dökmeciyan, 1992: 23). İlk

isyan gruplarını (Haricî ve Şiiler) temel alan İslamcı ideoloji, gerçek inançtan sapmakla suçladıkları, Müslüman ülkelerdeki iktidarların siyasal başarısızlıklarına karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Toplumun rahatsızlıklarını dile getirmeyi amaçlayan, siyasal İslamı savunan militanlar olarak da nitelendirilen İslamcı hareket, sosyal hayatın, iç politikanın ve uluslararası konjonktürün hemen hemen her yönünü kullanarak, siyasal ideolojisinin alt yapısını oluşturmuştur. İslamcı ideoloji, yaşam standartlarının istenilen seviyede olmaması, işsizlik oranının giderek artması, devlet bürokrasisinin işlevsizliği gibi kilit sorunları temel alarak biçimlenmiştir (Rubin, 2002: 3).

İslamcı ideolojiye göre, sosyo-ekonomik ve siyasal sorunların ve geri kalmışlığın nedeni İslami köklerden uzaklaşmanın bir sonucudur. Bu bağlamda İslamcı ideoloji, toplumun ve siyasetin yozlaşmamasının tek çaresinin İslam'ın özünde aranması ve bu arayışın uygulanabilmesi için de İslamcı ideoloji ekseninde devletin ele geçirilmesi gerektiğini savunmaktadır. İslamcıların İslam'ın özüne ilişkin söylemleri onları teoride köktenci olarak nitelense de, İslam'ı yeniden yorumlama çabası içerisinde olmaları onların reformcu kimliğini ortaya çıkarmaktadır (Rubin, 2002: 4).

Kur'an'a, şeriata ve sünnete geri dönüşü vurgulayan İslamcı ideoloji, selefiyye teoloji ekseninde, siyasal devrim, şariat ve kadın sorununa yoğunlaşmıştır. İslamcı ideoloji, İslam'ı bütünsel ve kapsayıcı bir düşünce olması ilkesinden hareketle siyaseti ele alınmakta ve siyasal idealini devrim niteliğine büründürmektedir. Bu bağlamda İslam ve devlet arasında ayırım yapmayan İslamcı ideoloji, toplumun Müslümanlardan oluşmasını yeterli bulmamakta, temelleri ve yapısı itibarıyla de İslami olmasını hedeflenmektedir. Ayrıca, yozlaştığı düşünülen İslami devlete karşı, savaş açma hakkını savunması İslamcı ideolojinin devrimci niteliğini ortaya koymaktadır (Roy, 2005: 56-57). İslamcı ideoloji, şeriati bir külliyattan çok bir proje olarak görme eğilimindedir. Şeriatın sıradan uygulanmasının yerine, önce toplumsal bağların siyasetten yola çıkılarak yeniden tanımlanmasını ve toplumun dönüştürülmesini öngörmekte ve ardından şeriatın otomatik bir biçimde yerleştirileceğini savunmaktadır (Roy, 2005: 59). İslamcı ideoloji, kadınların eğitime ve siyasal-toplumsal yaşama katılmalarına olumlu bir yaklaşım sergilemektedir. Eğitim ve çalışma haklarına sahip olan İslamcı kadınları temsil eden dernekler bulunmaktadır (Roy, 2005: 59).

Kıscacası, İslamcı ideolojinin programı şu şekilde formüle edilebilmektedir: çözüm; İslam, yöntem; **Kur'an** ve **Sünnet**'e dönüş, hedef; şariatla yönetilen bir topluluk, düşman; Müslüman ya da gayri Müslim Allah'a direnen herkeştir (Esposito, 2002: 106). **Kur'an** ve **Sünnet**'ten yola çıkarak, toplumun sosyal ve manevi anlamda kendi değerlerinden uzaklaşmasını önlemek, yerleşik düzenin olumsuzluklarına karşı, alternatif yolların ve muhalif hareketlerin zeminini oluşturmak ve hem dünyada hem de cennette daha iyi bir yaşamı vaat etmektedir (Dökmeciyan, 1992: 65). İslamcı ideolojinin kitlesi, kendilerini dinî

düşünür olarak ifade eden ve her türlü bilgiyi, ilahi ve dinî kabul eden, kimyacı, fizikçi, mühendis, hukukçu, iktisatçı gibi her ilim sahibini din bilgini olarak tanımlayan aydınlar tarafından oluşturulmakta ve gençlere, siyasi hoşnutsuzlara, kırsal alanlara nüfuz etmektedir.

İslamcı ideolojinin teorik çerçevesi uygulamada çok çeşitlilik göstermektedir. İslamcı ideoloji taraftarlarınca sergilenen davranışlar, analiz edilirken özellikle siyasal bir aktivizm içerisinde bulunup bulunmadıklarına göre, pasif İslamcı ve aktif İslamcı olarak birbirinden ayırmak gerekmektedir. İslamcı ideolojinin işlevsel olarak pasif ve aktif boyuta yansımada temel eksen İslamcı ideolojinin çıkış noktasını oluşturan **Kur'an** ve **Sünnet**'in yorumlanmasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Pasif İslamcılık sosyal ve manevi boyutta dinin gereklerini yerine getiren siyasal istikrarsızlıkların dile getirildiği şeriata yönelik uygulamaların yerine getirilip getirilmediğinin sorgulandığı ancak, iktidara egemen olmak gibi bir düşünceyle eylemsel faaliyetler içerisine girmeyen kitleleri tanımlamaktadır. Aktif İslamcılık ise, daha sıkı örgütlenmiş yapılarla, siyasal iktidara karşı muhalif hareketler sergilenen, mevcut iktidarı yönlendirmeyi ya da iktidara egemen olmayı hedefleyen kitleleri nitelendirir (Dökmeciyan, 1992: 66-67).

İslamcı ideolojinin siyasi, sosyal ve ekonomik köklerini ortaya koyabilmek için inanç ve eylemlerin zeminini oluşturan çevrenin incelenmesi gerekmektedir. İslamcı ideolojinin “kendi ideolojik reçetelerine uygun yeni bir toplum ortaya çıkarmak amacıyla yerleşik olanı değiştirme arzusundaki, dini, devrimci ya da dirilişçi hareketlerin yükselişi arasındaki sebep sonuç ilişkisi”nin (Dökmeciyan, 1992: 37) kurulabilmesi için Orta Doğu ülkelerinde kentlerin artan nüfusu ve bu nüfusun beklenti ve ihtiyaçlarının analiz edilmesini zorunlu kılmaktadır.

Orta Doğu’da 1950-1980 yılları arasında büyük gelişme gösteren eğitim sistemleri Batılı tarzda (Suudi Arabistan dışında) karma bir öğretim esasına dayanmaktadır. Eğitim sistemindeki gelişmelere bağlı olarak öğrenci sayısının artması, bir yandan okuryazar oranını yükseltirken, bir yandan da diplomalı işsiz kitlesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Diplomalı işsiz kitlesi, giderek kötüleşen hayat koşullarını, yeni bir devlet hayaliyle ideolojikleştirerek İslamcı ideolojinin tabanını oluşturmuştur. Dolayısıyla Orta Doğu ülkelerinde kırsal alandan kentlere göç oranlarının giderek artması iş imkânlarının giderek azalmasına neden olurken, devletin kentleşme işlevini yerine getirememesi, nüfusun her türlü muhalif hareketlere sürüklenmesine zemin hazırlamıştır (Roy, 2005: 76).

Müslüman toplumlarda, Batılı öğrenim veren devlet okullarında yetiştirilmiş ve yeni kentleşen ailelerden gelen genç aydınlar İslamcı ideoloji ekseninde kadrolaşmışlardır. Bu bağlamda İslamcı ideolojinin tabanının aydınlardan oluşması, İslamcılığın, modernliği reddeden geriye dönüşten ziyade, modernleşmenin bir ürünü olduğunu göstermektedir. Ancak, 1970’li yıllardan

sonra *aydın* kelimesiyle ifade edilen eğitilmiş insanların niteliğinin giderek düşmesi, 1980'li yıllarda, İslamcı kadroların çoğunluğunu orta eğitim seviyesine sahip insanların oluşturması, İslamcı ideolojinin modernleşmesini yavaşlatmıştır (Roy, 2005: 78).

İslamcı ideolojinin öncelikle üniversite kampüslerinde yayılmasında ve sonrasında kentleşmiş kitlelerin içerisinde etkili olmasında, milliyetçi ya da Marksist ideolojilerin nüfuzunu giderek kaybetmesi ve "Arap Sosyalizmi" modelinin başarısız olması etkili olmuştur. Dolayısıyla İslamcı ideoloji, köken ve kimlik kavramlarının yeniden ortaya çıkışı ile geçmişi temel almaktan ziyade, yeniden kazanılmış bir kimlikle modernleşmeyi benimseme arayışı içinde gelişmiştir. İslamcı ideoloji, sanayiden kentleşmeye, kitlelerin eğitiminden, bilimsel üretime kadar her alanda, dışlandıklarını hissettikleri taraftarlarına kalkınma ve tüketim dünyasına girebilme düşünüyü empoze etmiştir (Roy, 2005: 79).

İslamcılar yeni kentleşen yerleri toplumsallaştırmak için, spor kulüpleri, yardımlaşma kooperatifleri, vakıflar, sendikalar kurarak, toplumsal sorunlara duyarlılığına ortaya koyuyordu. Halkın anlayabileceği bir üslupla, popüler değerlerden yola çıkarak İslam'ın toplumsal açıdan yeniden okunmasını amaçlayan İslamcılar, kadının toplumsal hayattaki rolünü kabul etmekte ve kamusal alanlarda kadınlar için özel yerler istemektedirler (Roy, 2005: 87).

Kısacası İslamcı ideolojinin sosyo-politik kimliği modernleşme ekseninde oluşturulmaya çalışılmıştır. İslamcı ideolojinin hedef kitlesinin yeni kentleşen sınıfları oluşturması ve bu kitlenin ihtiyaçları doğrultusunda harekete geçmesi, yeni bir devlet hayaline yönelik siyasi projelerinin de zeminini oluşturmuştur.

Orta Doğu'da İslamcı ideoloji kitlelerini oluştururken, Batı'da tarihsel nedenler ve ön yargılar, İslami tehdit algısını güçlendirmiştir. Avrupa'ya daha yakın olan İslam dünyasının, İslam'ı bir din olarak yaymaya başlaması ve Avrupa üzerinde hâkimiyet sağlaması, İslam'ın Batılı zihniyette bir düşman olarak yer etmesine ve tarihsel argümanlarla beslenmesine neden olmuştur (Said, 1981: 4-5).

İslam dünyası ve Batı arasındaki sorunlu ilişkiler, Soğuk Savaş sırasında Komünist tehdide karşılık iş birliğinin gerçekleştirilmesi sonrasında ılımlaştırılrsa da, Soğuk Savaş sonrasında, komünist sistemin çökmesiyle ortak düşmanın sona ermesi, İslam ve Batı arasındaki iş birliğini giderek zayıflatmıştır. Dolayısıyla, Batılı toplumlar için tehditkâr bir unsur hâline gelen İslam Dünyası, zihinlerde "öteki" olarak yer almıştır. Batı'nın özellikle *Cihat* kavramını terörist organizasyonların eylemleriyle örtüştürmesi, İslamcılığın Batı algısında komünizmden daha tehlikeli olarak nitelendirilmesine neden olmuştur (Halliday, 2003: 108).

Batı dünyasında İslamcı ideoloji, tarihin mirası ve geçen Soğuk Savaş gerçeği altında siyasallaşmış bir ideolojiyi yansıtmaktadır. İslamcı kelimesinin

kapsamı değişik yorumlara yol açsa da Batılı literatürde, ılımlı İslamcılar ve radikal İslamcılar bu terim kapsamında ele alınmaktadır. İslamcı terimini kullanan Bernard Lewis'e göre, Müslüman toplumlar içerisinde iki siyasal gelenek vardır: Bunlardan biri her şeyi kabul eden dinginciler/ılımlılar diğerleri de aktif Müslümanlardır (militanlar). Her iki siyasal gelenek, **Kuran**'ı ve peygamberin söylediklerini ve yaptıklarını temel argümanlar olarak benimsemiştir. Dinginci/ılımlı gelenek, yargıç ve devlet adamı olarak hükümdar olan Hz. Muhammed Peygamber'e dayanmaktadır. Ancak dinginci gelenek, aktif/militan Müslümanlar gibi iktidarı ele geçirmekten ziyade, iktidarı iyileştirmeye yönelik daha pasif bir siyasal tutum içerisinde olmuşlardır. Aktif militan Müslümanlar ise, Peygamberin devletin başına geçmeden önce Mekke'deki pagan oligarşisine karşı muhalefetini temel alarak isyancı kimliklerini ön plana çıkartmışlardır. Hz. Muhammed Peygamberin Medine'ye göç öncesinde, muhalif gücün kurallarını oluşturması ve doğduğu topraklara geri dönerek, Mekke'de, modern dilde *sürgün'de Hükümet* olarak ifade edilen, İslamcı devletini kurması, aktif Müslümanların "muhalefet ve reddetme/yadsıma", "çekilmek ve gitmek/yola çıkmak", "sürgün ve geri dönüş" gibi kavramları benimsemelerine ve siyasal devrim paradigmasını oluşturmalarına zemin hazırlamıştır (Lewis, 1988).

Kısacası, Batı'nın zihniyetinde, teolojik kökenler ve yüzyıllardır süren etkileşim dikkate alındığında, İslamcı ideolojiye ve taraftarlarına yönelik, karşılıklı bilgisizliğin, kategorik bakışın, aşağılamanın ve çatışmanın sürekli canlı tutulduğu görülmektedir.

B. İslamcı Hareketlerin Felsefi Temelleri

İslamcı hareketler olarak ifade edilen oluşumların zeminini hazırlayan İslamcı aydınlar, İslamcı ideolojinin düşünsel boyutunun eylemsel faaliyetlere dönüşmesinde büyük rol oynamışlardır.

İslamcı ideolojinin eylemsel boyuta yansımaları olarak görülen İslamcı hareketler, köken ve yapıları itibarıyla incelendiğinde özellikle iki hareketin –İhvan-ı Müslimin (Müslüman Kardeşler) ve Cemaat-i İslami– daha baskın olduğu ve diğer İslamcı hareketlere örnek olduğu bilinmektedir. İslamcı hareketlerin felsefi temellerinin mimarları olarak bilinen Hasan el-Benna, Seyyid Kutup ve Mevlâna Ebu'l Alâ el-Mevdûdî'nin fikir ve yöntemlerinin İslam dünyasının genelinde yankı bulması, İslami uyanış olarak ifade edilmiştir (Esposito, 2002: 223). İslamcı aydınların, Müslüman toplumların sorunlarının temelinde, Avrupa sömürgeciliğinin ve Batılılaşmış Müslüman liderliğin etkili olduğunu düşünmeleri ve bu soruna yönelik çözüm arayışları içerisinde girmeleri, düşünsel boyutu eylemleştiren İslamcı hareketlerin kurulmasına ve gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Orta Doğu'da Batı sömürgeciliği ve toplumsal sorunlara yönelik eleştirilerin, hem din eğilimli hem de daha Batılı ve laik fikirli seçkinler arasında geniş yankı bulduğu bir ortamda, İslamcı ideoloji ekseninde ortaya çıkan İslamcı

hareketlerin mimarları, Benna ve Mevdûdî'nin İslami birikimlerini modern Batı düşüncesi ile sentezleyerek bir çözüm üretme içerisine girdikleri görülmektedir. Her iki düşünür, Batı'ya bağımlı olan Orta Doğu toplumlarının, hem siyasal olarak yetersiz hem de sosyo-ekonomik olarak istikrarsızlığa doğru sürüklendiklerini tespit ederek, Müslüman toplumları iyileştirmeye yönelmişlerdir. Benna ve Mevdûdî, 18. yüzyılda Suudi Arabistan'da ortaya çıkan Vehhabi hareketini ve 20. yüzyılda modern İslamcı selefleri örnek alarak sosyo-politik teşkilatlanmanın önemine dikkat çekmişler ve bu teşkilatlanma içerisinde reformist İslamcı bir anlayış geliştirmişlerdir (Esposito, 2002: 224).

Benna ve Mevdûdî'nin, Müslüman toplumların İslami geleneğini, 20. yüzyıl şartlarına uygun olarak yeniden yorumlama ve uygulama düşüncesinin temelini, toplumu dinî ve sosyo-politik olarak diriltmek ve gerçek anlamda İslamiyet'i çağdaşlaştırmak oluşturmaktadır. İslam'ın kaynaklarından esinlenen Benna ve Mevdûdî, idari sorumluluk, hukuki değişim, popüler katılım ve eğitim reformu tasarruflarının, İslami kaynaklarını veya İslami karşıtlıklarını bularak İslam'ın Batı kökenli kurum ve düşüncelerle uyumlaştırılması olarak ifade edilen İslami modernleşmeden ziyade yeni bir sentez ortaya koymaya çalışmışlardır (Rahman, 1984: 116-118). Dolayısıyla, İslamcı hareketler modern bir İslamcı ideolojinin ürünü olarak, Batılı kurumlara adapte olmak yerine, bu kurumları kendi toplumsal şartlarıyla sentezleyen bir oluşum sergilemektedirler.

İslamcı hareketlerin düşünsel boyutu, Batılılaşma'nın, Müslüman kimliğini ve hayat anlayışını tehdit ettiği tezinden hareketle Batı'nın öteki olarak tanımlandığı ve İslam'ın kendi içinde her şeyi kapsayan bir anlayışa sahip olduğu düşüncesi ile Kapitalizme ve hatta Marksizm'e alternatif olarak oluşturulmuştur. Ancak, Batılılaşma'ya karşı oluşturulan olumsuz tepkiler, İslamcı hareketlerin, modern kurum ve örgütler kurmasına, eğitim ve sosyal hizmetler sunmasına, modern teknoloji ve kitle iletişim araçlarını kullanmasına engel olmamıştır (Esposito, 2002: 225). Dolayısıyla, İslamcı hareketlerin, taraftarlarını harekete geçirmek ve mesajlarını yaymak için modern materyalleri kullanması, modernleşmeye karşı olmadıklarının bir göstergesi olarak yorumlanabilmektedir.

Benna ve Mevdûdî, İslamcı hareketlerin ideolojini oluşturan ilkelerle, orta sınıf altı ve orta sınıf kentlilerini temsil eden genç meslek sahiplerinden, işçilerden, tüccarlardan ve üniversite öğrencilerinden, modern, eğitilmiş, İslami yeni bir kuşak yetiştirmeyi hedeflemişlerdir. Ancak, Benna ve Mevdûdî'nin hitap ettiği hedef kitlenin niteliğinin farklılıklar taşıdığı görülmektedir. Benna geniş tabanlı popülist bir kitleyi hedef alırken, Mevdûdî daha çok iktidara gelecek liderler yetiştirmek için elit bir kitleyi hedeflemiştir. Benna ve Mevdûdî'nin hedef kitlesi ister geniş tabanlı ister elit bir kesimden oluşsun, temelde İslam devleti ve toplumunu kurabilmek için, İslami bir devrimin gerekli olduğu düşüncesinin İslamcı hareketlere yön verdiği görülmektedir. Ancak burada amaçlanan şiddetli siyasal bir devrimden ziyade toplumsal bir devrimdir (Esposito, 2002: 228).

Benna ve Mevdûdî oluşturdukları ideoloji ekseninde toplumu yeniden inşa etmek için kitleleri, İslam'a çağırmakta/davette bulunmaktadır. Burada İslam'a yapılan çağrı, hem gayr-i Müslimlerin İslam'ı kabul etmeleri için hem de Müslümanların daha iyi bir Müslüman olmaları için yapılmaktadır. İslamcı hareketlerin çoğunluğu Müslümanlara yapılan çağrıda yoğunlaşmıştır.

İslamcı hareketlerin, 1950'li yılların sonu ve 1960'lı yılların başlarında, Batı'ya bağımlı iktidarlarla siyasal çatışmalar içerisine girmesi, Benna ve Mevdûdî'nin ideolojik düşüncelerinin daha radikal bir boyuta taşınmasına neden olmuştur. İslamcı ideolojinin daha radikal bir tutum içerisinde sergilendiği İslamcı hareketlerin, düşünsel ve eylemsel boyutu, yenilikçi, çağdaş ve Batı literatürüne hâkim bir düşünür olan Seyyid Kutup tarafından biçimlendirilmiştir (Abu-Rabi: 92-95).

Kutup'un araştırma için gittiği ABD'den, Batı'nın sert bir eleştirmeni olarak dönmesi İslamcı hareketleri, Benna ve Mevdûdî'nin fikirlerinin ötesine taşımıştır. Kutup'un, Batı'nın toplumsal ve kurumsal yapısının örnek alınamayacak derecede ahlaki ve siyasi çöküntü içerisinde olduğu ve Arap toplumlarına karşı ırkçı önyargılı yaklaşımları benimsediğine ilişkin tespitleri, İslamcı hareketlerin radikal bir boyut kazanmasına ve Orta Doğu'da, Batı yanlısı baskıcı rejimlere karşı mücadele içerisine girmesine neden olmuştur.

Müslüman toplumların, mevcut baskıcı rejimlere yönelik değişimleri hedefleyerek düzeleceğine inanmayan Kutup, İslami bir düzen sağlamanın tek yolunun *Cihad* olduğunu savunarak, Benna ve Mevdûdî'den daha radikal bir tavır sergilemiştir. Cihad, adaletsizliklere karşı İslamcı hareketlerin silaha sarılmasını meşrulaştırıcı bir yöntem olmuştur. Baskıcı anti-İslami Hükûmetlerin ve Doğu ve Batı'nın sömürgeciliğine karşı, Kutup'un fikirleri, İslamcı hareketler tarafından iki şekilde formüle edilmiştir. Birincisi, Benna ve Mevdûdî'nin fikirlerinde olduğu gibi tabandan gelen reformist süreci vurgulayan *evrim* sürecini, ikincisi de gayri-İslami yönetim sürecini şiddetle devirme girişimini niteleyen *devrim* sürecini ifade etmektedir. (Esposito, 2002: 235). Dolayısıyla, İslamcı hareketlerin düşünsel boyutunun mimarları olarak adlandırılan İslamcı aydınların, Müslüman toplumların, sosyo-ekonomik ve sosyo-politik sorunlarını, ihtiyaçlarını ve Müslüman toplumların *modern* Batı Dünyası'ndaki algılanışlarını tespit ederek oluşturdukları ideolojik çerçeve, dönemin baskıcı mevcut iktidarların etkisiyle de daha radikal bir boyut kazanmıştır.

İslamcı hareketlerin genelinde "Anayasamız **Kur'an**'dır" sloganı ile hareket edildiği görülmektedir. Bu slogan çerçevesinde, İslamcı teorisyenlerin çoğunluğu, "Yönetici (Emir)" ve "Danışma Konseyi (Şûra)" olarak adlandırılan iki kavram üzerinde durmaktadırlar (Roy, 2005: 66). İslamcı hareketlerde, Emir'in kimler tarafından ve nasıl belirleneceğine dair kesin bir yöntem belirlenmemiştir. İslamcı literatür incelendiğinde, Emir'in iktidarının kapsamı ve sınırlarına ilişkin çok az somut verinin olduğu bilinmektedir. Hiçbir zaman

peygamber düzeyinde görülmeyen Emir, dinsel yasanın yorum hakkını içtihad hakkını elinde bulundurmaktadır. Emir'in belirlenmesinde seçim ve oylama sisteminin İslamcı ümmeti zayıflatan, Batılı demokrasiler gibi insan merkezli bir yönetim anlayışına sahip olduğu düşüncesiyle benimsenmemesi dikkat çekicidir. Bu bağlamda Emir'in belirlenmesinde, index sui/kendi kendinin göstergesi olarak, yani ortaya çıkar çıkmaz tanınması, ideal çözüm olarak görülmüştür (Roy, 2005: 67).

İslamcı hareketlerin temel çıkış noktasını (ulema ve selefiyyenin aksine) siyasal eylemler içerisinde bulunmak ve iktidarı ele geçirmek oluşturmaktadır. İslamcı hareketlerin genelinde, siyasal parti kavramına ilişkin (ümmet içinde "Allah'ın Partisi'nden başka parti yoktur." zihniyeti çerçevesinde) olumsuz bir tavır olmasına rağmen, İslamcı hareketlerin siyasal parti tiplerine uygun oluşumlar içerisine girdikleri ve özellikle kadın derneklerine yer verdikleri görülmektedir. Bu bağlamda İslamcı hareketlerin siyasal parti modelleri incelendiğinde, üç farklı model –Leninist, Batılı ve Dinsel-Militan– arasında geçişlerin olduğu tespit edilmektedir. Leninist tipte parti anlayışı, iktidarı hedefleyen ve diğer partilere meşruiyet hakkı tanımayan, kendini öncü parti olarak sunan bir oluşum sergilemektedir (örneğin, Afgan Hizb-i İslami Partisi). Batılı tipte oluşan siyasi partiler ise, programını seçimler ve çok partili sistem çerçevesinde benimsetmeye çalışan İslami değerleri yüceltmeye, toplumu ve anlayışları değiştirmeye çalışan ancak aktif İslamcı hareketler tarafından benimsenmeyen bir oluşum içerisindedirler (Türkiye Refah Partisi). Dinsel-militan oluşumları nitelendiren siyasi partiler ise, dernek tipi hareketler yaratan ve seçkinlerin içine sızarak siyasal amaçlarını gerçekleştirmeye çalışan partileri nitelendirmektedir (Mısırlı Müslüman Kardeşler, Pakistanlı Cemaat-i İslami) (Roy, 2005: 72).

İslamcı hareketlerin genelinde, siyasal partinin işlevi, erdemli Müslümanlar oluşturduktan sonra İslam devletinin kurulmasını sağlamaktır. Ancak, İslam devleti olmadan erdemli Müslüman olunamayacağı döngüsü, siyasal partilerin, taraftarların eğitildiği siyasal eylemle ahlaki eğitimin sentezlendiği bir tarikat gibi çalışmasına neden olmuştur. Bu bağlamda siyasal partilerin örgütsel yapısı, kişisel dönüşüm ve psikolojik içselleştirme ekseninde, sempatizanlardan, üyelerden, yürütme komitesi yardımıyla emir'i ve şurayı seçen merkez üyelerden oluşmaktadır. Siyasi partiye kabul edilmede, taraftarın toplum, tebliğ ve İslami kitaplar hakkında bilgi edinmesi gereken taarruflar (temel bilgiler), partinin ilkelerine mutlak itaati gerektiren tekvin (olgunlaşma) ve tenfiz (resmî onay) aşamasından geçmesi gerekmektedir.

İslamcı hareketlerin düşünsel mimarlarının belirlemiş olduğu ideolojik çerçevenin, gerçekte örtüştürülmesinde yaşanan zorluklar, İslamcı hareketlerin eylemlerini başarıya ulaştırılamamasına neden olmuştur. Bu bağlamda İslamcı hareketlerin ideolojik açmazlarının ana nedenleri olarak, erdemi sağlayacak olan unsurun birey ve toplum mu ya da İslami devlet mi olduğu sorunsalının yanında, İslami devleti oluşturacak siyasal kurumların niteliği (emir ve şuranın

nasil belirleneceği) gibi sorunların etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca reformist olarak nitelendirilen İslamcı ideolojinin, pasif ve aktif İslamcı hareketler tarafından farklı algılanışı, İslamcı hareketlerin terörizm olarak nitelendirilebilecek eylemler içerisine girmesi ve Batı zihniyetindeki olumsuz yanısı ideolojinin bütüncül yapısını olumsuz etkilemiştir.

C. İslamcı Hareketlerin Orta Doğu Politikasındaki Yeri

İslamcı Sünni-Şii hareketleri, Orta Doğu'nun toplumsal ve siyasi yapısında önemli değişiklikler gerçekleştirmeyi amaçlayan oluşumlar olarak nitelemek mümkündür. İslamcı hareketlerin bütününe hâkim olan ideolojinin temelinde, Müslüman toplumların yozlaştığı ve bu yozlaşmanın İslami yaşayışı nitelendirecek yeniden diriliş ile giderileceği düşüncesi, siyasal bilinci canlı tutmuştur. İslamcı hareketlerin, özünde **Kur'an** ve **Sünnet**'i temel alarak, Hz. Muhammed Peygamber'in devlet geleneğinin ve O'nun takipçileri zamanında benimsenen halife tarafından yönetilen, *Birleşik İslam Devleti*'nin yeniden oluşturma çabası içerisine girmesi, Orta Doğu politikasına yönelik aktif ya da pasif etkilerini anlaşılır kılmaktadır.

İslamcı ideoloji çerçevesinde şekillenen İslamcı hareketler, ulus-devlet gerçeğini göz ardı ederek, İslam'ın yerleşik uygulamalarını kendi istedikleri gibi düzenlemeye çalışmışlardır. Ancak, sınırların oluşumu ile her ülkenin ihtiyaçlarının ve beklentilerinin değişiklik göstermesi, İslamcı hareketlerin bütüncül bir yapı sağlamasına engel olmuş, ülkelerin şartlarına uygun stratejilerin ve yönetim tekniklerinin belirlenmesiyle mevcut baskıcı rejimlere karşı çıkılmaya çalışılmıştır. İslamcı hareketlerin, Orta Doğu siyasetini yönlendirme girişimlerinin başarısız olmasında, İslamcı hareketler içerisinde rejimleri reforme etmeye çalışan daha ılımlı yaklaşımların ve rejimleri devirmeye yönelik daha radikal anlayışlar ve davranışlar sergileyen yaklaşımlar arasında uzlaşmanın sağlanamaması da bir etken olarak yer almaktadır. İslamcı hareketler içerisinde, kutsal değerlerin yorumlanışında ve uygulanışındaki ihtilafların giderilememesi, temelde ortak tehdit olarak algılanan Batı ve Doğu (Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği) düşmanlığına ve yabancı sömürgeciliğine karşı ortak bir politika oluşturulmasına engel olmaktadır. İslamcı hareketlerin iktidara ve topluma yönelik reformist ve sosyalizasyonu amaçlayan talepleri ve eylemleri Arap devletlerince benimsenmemekle ve gerektiğinde hareketlerin dağıtılıp, üyelerinin tutuklanmasıyla, iktidarlarını koruyan tedbirlere başvurmalarıyla birlikte, dışardan bir tehdit algılandığında, özellikle radikal İslamcı hareketlerin bu tehdide karşı desteklendiği görülmektedir. Bu bağlamda, Orta Doğu siyasetinde etkileyici ancak belirleyici bir fonksiyona sahip olmayan, İslamcı hareketler çalışmada Sünni ve Şii bir ayrımına tabi tutularak incelenmiştir.

C.1. Sünni İslamcı Hareketler

Müslüman Kardeşler Örgütü: Sünni İslamcı hareketler içerisinde yer alan ve İslamcı hareketlerin temelini oluşturan Müslüman Kardeşler Örgütü, İslami

modernleşmeyi savunan, Reşit Rıza ve Muhammed Abdun'un öğretilerini temel alan Hasan el-Benna (1906-1949) tarafından 1928 yılında Mısır'da kurulmuştur. Mısır toplumunun sorunlarını ve Batı sömürgeciliğini temel alarak örgütün ideolojik boyutunu oluşturan Benna, dini-siyasal eylemciliği, toplumsal protesto ve reformist anlayışla sentezleyerek, Orta Doğu'daki İslamcı hareketlerin öncüsü olmuştur (Esposito, 2002: 233).

Müslüman toplumların geri kalmasının nedenini İslami hükümlerden uzaklaşılmasıyla bağdaştıran Müslüman Kardeşler Örgütü'nün, etkili bir siyasal güce dönüşmesi, 1936-39 tarihleri arasında, Araplarla Siyonistler arasında yaşanan çatışmalar sonrasında hız kazanmıştır. Benna, siyasallaşan Müslüman Kardeşler örgütünü, "selefi bir mesaj, Sünni bir yöntem, tasavvufi bir hakikat, siyasal bir örgüt, atletik bir grup, bilimsel ve kültürel bir bağ, ekonomik bir girişim ve toplumsal bir fikir olarak tanımlamakta ve Sünni, gelenekçi ve reformcu düşüncedeki en aktif unsurların mirasçısı ve icracısı olduğunu" ifade etmektedir. (Erkilet, 2004: 236)

Siyasallaşan Müslüman Kardeşler Örgütü'nün, iktidara yönelik eleştirileri (Batı taklitçiliğinin Müslümanca yaşamaya engel olduğu, kadın erkek ayrımı yapılmayan toplantıların düzenlenmesi, içki, kumar, şans oyunlarına izin verilmesi gibi), özellikle Balfour Antlaşması'nın kaldırılmasına ilişkin talepleri, iktidarın örgütü yakından incelemesine neden olmuştur. Ancak, eleştirel tutumlarına ve cihad söylemlerine karşın, ihtilal düşüncesinden ziyade, ihtilalin kopabileceği uyarılarında bulunan örgüt, Hükümetin maddi yardımlarını kabul ederek ılımlı bir tavır sergilemiştir.

Müslüman Kardeşler Örgütü, İslam dışı Hükümetleri ıslah etmek ya da devrime çağırmak amacıyla dini ibadetleri kullanmış, özellikle büyük kitlelerin katıldığı hac ibadetine siyasal bir boyut kazandırmışlardır. Eylemlerin giderek artmasıyla, Hükümete yönelik siyasal tepkilerini arttıran Müslüman Kardeşler aleyhinde propagandalar başlatılmıştır. Müslüman Kardeşler Örgütü'nün ideologu Benna'nın, şiddete karşı olduğu bilinmesine rağmen, örgüt içinde "Ceval" adlı bir gençlik grubunun oluşturularak silah, bomba ve patlayıcı maddelerle, çatışmalara katıldığı ileri sürülmesi, örgütün yasa dışı ilan edilmesine ve birçok üyesinin tutuklanmasına ve Benna'nın bir suikast sonucu öldürülmesine neden olmuştur.

Müslüman Kardeşler Örgütü'ne 1953 yılında katılan Seyyid Kutup, toplumun tamamına ağırlık vermekten ziyade İslami düzenlemeyi gerçekleştirebilecek ağırlıklı bir kesimin seçilmesi taraftarı olmuştur. Çünkü Kutup, toplumu bir cahiliye toplumu olarak görmekte ve ancak elitlerin yönetiminde düzelebileceğini savunmaktadır. Bu yaklaşımı ile Benna'dan ayrılan Kutup, yazdığı eserlerde dikkate alındığında, İslam'ı daha evrensel bir boyuta taşıyan, daha çok düşünsel nitelikte bir lider olarak örgütte yer aldığı görülmektedir.

Mısır'da, Nasır döneminin sona ermesi ve Enver Sedat döneminin (1971) başlaması ile sosyo-ekonomik ve sosyo-politik sorunların artması, İslamcı hareketlerin şiddet eylemlerinin artmasına zemin hazırlamıştır. Sedat'ın ülkeden Rus danışmanları sınır dışı ederek, Batılı bir yaklaşımı benimsemesi, İsrail ile Camp David Antlaşmalarını imzalaması, Müslüman Kardeşler Örgütü'nün tutuklu üyelerinin yeni bir örgüt arayışı içerisinde girmelerine neden olmuştur (Kepel, 1992: 166). Örgütün üyeleri, Salih Seriyeye'nin Askerî Akademi grubuna, Şükrü Mustafa'nın Et-Tekfir ve'l-Hicret/Cemaat-i Müslimin grubuna, Abdüsselam Farac'ın Cihad Hareketi'ne dağılarak, yaşadıkları baskı ve şiddetle demokratik sisteme duyulan güvensizliğin bir ürünü olarak şiddet eylemlerine devam etmişlerdir (Rubin, 2002: 44). Bu örgütlerin hiçbirinin Müslüman Kardeşler Örgütü kadar yaygın ve derin bir yapıya sahip olamaması ve daha çok cihada yönelmeleri, halktan kopuk gençlik hareketleri olmalarına engel olamamıştır.

Müslüman Kardeşler, Mısır'daki en önemli siyasi muhaliflerden biri olarak hâlen etkinliğini devam ettirmektedir. Mısır ve Orta Doğu'da Sünni İslamcı akımlarda varlığını hissettiren örgüt, 1990'larda farklı siyasi örgütlerle ittifaklar yapmış ve meşru siyasallaşma sürecini hızlandırmıştır. Sivil toplum kuruluşlarının yönetim kademelerini ele geçiren örgüt, bağımsız milletvekillikleri kazanarak meclise girmeyi başarmıştır.

Müslüman Kardeşler Örgütü'nün, 1996 yılında başına geçen Mustafa Maşhur ölümüne (2002) kadar geçen sürede, örgütün bütün yönetim kademelerinde bulunmuş ve örgütün siyasi dönüşüm politikasını oluşturmuştur. "Demir Şeyh" olarak da bilinen Maşhur'un ölümü, Örgütü kısa süreli de olsa bir belirsizliğe itmiş ve liderliği kimin alacağı ve gelecekte Örgüt'ün siyasi çizgisinde değişimlerin olup olmayacağı tartışılmaya başlanmıştır. Katı hiyerarşik yapısı ile diğer parti örgütlerinden ayrılan Müslüman Kardeşler, stratejilerinin devam edeceği mesajını vererek, örgüt liderliğine Maşhur'un yardımcısı Mamun El Hubeydi'yi getirmişlerdir. Hubeydi yönetime getirilirken örgüt içerisinde farklı hiziplerin ortaya çıkmasını önlemek amacıyla genç kadronun da üst kademelere getirilmesi hedeflenmiştir.

Müslüman Kardeşler Örgütü'nün radikal uzantıları Muhammed Hüsnü Mübarek yönetimince sert önlemlerle bastırılmış olmasına rağmen, sivil kurumlarda giderek daha etkin bir konum almaya devam etmiştir. Hükümet tarafından hâlen yasal görülmeyen örgüt, ılımlı politikaları sonucunda ülke içerisinde "yarı-yasal" bir konumda varlığını devam ettirmektedir (Kepel, 2001). Siyasi olarak yasaklanmış olmasına rağmen bağımsız adaylarla katıldığı 2005 parlamento seçimlerinde 88 sandalye kazanarak Mısır'daki en büyük muhalefet grubu olmayı başarmıştır ("Müslüman Kardeşler", <http://wikipedia.org>).

Müslüman Kardeşler, Mısır dışında, Suriye, Filistin, Ürdün, Kuveyt, Sudan ve Yemen'de örgütlenerek, Orta Doğu'da en fazla siyasi ağırlığa sahip kutbu

oluşturmuşlardır. Suriye’de genel danışman olarak adlandırılan Mustafa el Sibai tarafından 1945 yılında kurulan Müslüman Kardeşler kolu, Mısır rehberliğinde, 1982’ye kadar yoluna devam etmiş, sonrasında Adnan Saadeddin’in (Irak) ve İbrahim Ebu Gudde’nin (Suudi Arabistan) liderliğinde bölünmüşlerdir. Sudan’da, 1946 yılında kurulan ve 1985 yılında Hasan el Turabi’nin yönetiminde İslami Ulusal Cephe’ye dönüşen Müslüman Kardeşler askerî rejime aktif olarak katılmışlardır (Bulut, 1994: 133). Ürdün’de, Filistinlilerin de içinde bulunduğu Müslüman Kardeşler Örgütü, Abdurrahman Halife tarafından yönetilmiştir (Roy, 2005: 149).

Müslüman Kardeşler Örgütü’nün ne Suudi Arabistan’da (Vehhabi Hareketi’nin güçlü etkilerinden dolayı) ne de Şiiler arasında örgütlenmeye çalışmadıkları görülmektedir. Müslüman Kardeşler, kendi öz kolları dışında, Tunus’ta Gannuşi tarafından kurulan İslami Yöneliş Hareketi (En Nahda Partisi) (Bulut, 1994: 69), Fas’ta Abdüsselam Yasin’in Adalet ve İyilik (el Adl vel İhsan) (Bulut, 1994: 113) örgütü içerisinde yer almış ve Afgan İslamcı hareketlerine öncülük etmiştir (Roy, 2005: 150).

Cemaat-i İslami Örgütü: Sünni İslamcı hareketler içerisinde yer alan bir diğer örgütte Cemaat-i İslami örgütüdür. Müslüman Kardeşler Örgütü gibi Cemaat-i İslami örgütü de hem ideolojik olarak hem de örgütsel olarak 20. yüzyıl İslam dünyasında etkin olmuş bir hareket olarak görülmektedir. Cemaat-i İslami Örgütü, Hindistan’da Mevlana Ebu’l Ala el-Mevdûdî tarafından 1941 yılında kurulmuştur. Mevdûdî’nin düşünsel boyutunda şekillenen örgüt, temelinde Müslüman Kardeşler Örgütü’yle benzer bir ideolojiyi paylaşmaktadır.

Mevdûdî’nin temel çıkış noktasını, şura tarafından yorumlanan, İslam Hukuku’nun (şeriat) uygulandığı, bir İslam devleti kurmak oluşturmaktadır. Mevdûdî, “İslam’ın Anlaşılmasına Yönelik” (**Risalat Diniyat in Arabic**) adlı eserinde, sadece muhafazakâr ulemayı ele almamış, liberal modernizasyonları ile modern konseptte İslam’a yer vermiştir. Bu bağlamda, 1941 yılında Cemaat-i İslami’yi kurmuş ve 1972’ye kadar yönetiminde kalmıştır. Mevdûdî’nin ideolojisi, örgütün bütününe yansıyan eserleriyle, ahlaki bilimsel görüş ile İslam’ın uyumlu olduğu vurgusunu ortaya koyarak, Müslüman Kardeşler Örgütü’ne oranla hem daha az devrimci hem de daha az siyasal olarak popülerlik kazanmıştır (“Jamaat-el-İslami”, <http://www.globalsecurity.org>).

Mevdûdî, Avrupa sömürgeciliğini ve toplumları birleştirmekten çok bölen, dil, kabile ve etnisiteye dayalı kimliklere ve Batılı bir düşünce olarak gördüğü, modern milliyetçiliğe karşı suçlamalarda bulunarak, evrensel İslam birliğinin (pan-İslamist) ideal olduğunu ve dayanışma için gerekliliğini savunmuştur (Esposito, 2002: 224).

Cemaat-i İslami Örgütü’nün ideologu Mevdûdî, **Kur’an** ve Sünnet’e başvurarak kutsal metinleri yeniden yorumlamış ve Benna’nın Müslüman Kardeşler Örgütü gibi geçmişin devamını, modernite ile sentezleyerek, Örgüt’ün eylemlerinde somutlaştırmıştır. Müslüman Kardeşler Örgütü ile

benzer bir örgütlenme yapısına sahip olan Cemaat-i İslami, Allah'ın yasası ile idare edilen bir toplum kurmayı arzulayan insanları bir araya getirmiştir. Müslüman Kardeşler Örgütü, ideolojisini gerçekleştirmek için bir bütün olarak toplumu hedeflerken, Cemaat-i İslami hareketi, daha çok iktidara gelecek liderlerin eğitimiyle ilgilenen daha elit bir kitleye hitap etmektedir (Ameer, [http://www. Jamaat. org](http://www.Jamaat.org); Esposito, 2002: 228).

Cemaat-i İslami Örgütü, Pakistan siyasinde aktif bir rol oynamış, iktidarı sürekli eleştiren tutumuyla, İslami devlet taleplerini yineleyen siyasal bir parti olarak çalışmıştır. Mevdûdî ve örgüt taraftarları iktidarı eleştiren söylem ve eylemlerinden dolayı zaman zaman tutuklansalar da siyasetin belirleyicisi olmuşlardır. Örgüt, 1977-1978 General Ziyâü'l-Hakk döneminde, uluslararası bir yaygınlık kazanarak, Pakistan ve Hindistan dışında, Bangladeş, Afganistan ve Keşmir'de aktif siyaset içerisinde yer almıştır (Esposito, 2002: 237).

Cemaat-i İslami örgütü, Enver Sedat dönemi boyunca, Mısır üniversitelerindeki Marksist solcu akımları etkisiz hâle getirerek, iktidar için bir tehdit unsuru haline dönüşmüştür. Sedat'ın İsrail'le barış politikası içerisine girmesi, örgütün üye sayısının artmasına ve şiddet eylemlerini yoğunlaştırmasına neden olmuştur. 1981 Haziran'ında Al-Zaviye't-İl Hamra "İdeolojik Fitne" olayı olarak tarihe geçen ve doğrudan doğruya rejimle çatışma içerisine girilen olayda örgüt kapatılmış ve üyeleri tutuklanmıştır. Örgütün çökertilmesine tepki olarak, Enver Sedat, yakalanamayan militanların suikastı sonucunda öldürülmüştür. Dolayısıyla, başlangıçta bir öğrenci hareketi olarak görülen olayın, sınırları aşması ve doğrudan siyasi hayata etki etmesi, Cemaat-i İslamî Örgütü'nün derin köklere sahip olduğunu göstermektedir (Kepel, 1992: 229-238).

HAMAS: Sünni İslamcı hareketler içerisinde yer alan, Şeyh Ahmed İsmail Hasan Yasin tarafından 1987 yılında kurulan HAMAS'ın tabanı, Yaser Arafat'ın (Ebu Ammar) önderliğinde, 1959'da kurulan Filistin kökenli direniş örgütü El Fetih'ten ayrılan İslamcı taraftarların, 1986'da Seraya El Cihad El İslami adında bir örgüt kurmalarıyla oluşmuştur. Kudüs'te, İsrail askerlerine yönelik (1986) eylemlerle adını duyuran Seraya El Cihad El İslami Örgütü'nün kitlesel bir karakter kazanmasıyla, Hareket-ül Mukavemet-ul İslamiye-HAMAS (İslami Direniş Hareketi) örgütü Filistin'in Gazze bölgesinde kurulmuştur ("HAMAS", <http://tr.wikipedia.org/wiki/Hamas>).

HAMAS'ın kurucusu Yasin'in, Şeyh Salah Şehade, Mühendis İsa El Neşşar, Dr. İbrahim El Yezari, Dr. Abdülaziz El Rentisi gibi Filistin İslamcı hareketin öncü isimleriyle görüşmeleri sonucunda, Filistinlilerin İsrail işgaline karşı başlattıkları direniş/intifada ile birlikte eylem planları hazırlanmıştır. Batı Şeria'da da Cemil Hemami'nin başkanlığında örgütlenen HAMAS'ın askerî kanadını, Filistin Mücahitleri, haber alma teşkilatını da Cihad ve Davet Grubu adıyla kurulan birlikler oluşturmaktadır. Şûra Meclis'i tarafından yönetilen HAMAS'ın örgütsel yapısı beş birimden oluşmaktadır. Hareketin güvenliğini

korumak ve istihbarat toplamak amacıyla görev yapan Seferberlik, Örgüt ve Asayiş Birimi, askerî eylemlerde bulunan, Askerî Birim, intifadayı izleme görevini üstlenen Olaylar Birimi, hareketin üst düzey siyasetini belirleyen Siyasi Birim ve tutuklu örgüt elemanları hakkında bilgi verip onların dışarı ile bağlantısını kuran Enformasyon ve Cezaevi Birimi (Bulut, 1994: 246). Dolayısıyla, HAMAS, İsrail ve İsrail ile iş birliği yapanlara ve İslami inancı gerektirdiği gibi yaşamayanlara karşı, şiddet içeren eylemler düzenlemeyi amaçlayan bir örgüt olarak kurumsal yapısını tamamlamıştır.

HAMAS'ın ideolojisi, Filistin'de İslami bir devlet kurmayı ve İslami toplumu oluşturmayı amaçlayan Filistin İslami Cihad akımı ve öncelikle işgalcilere karşı mücadeleyi öngören ve sonrasında İslami bir devlet kurmayı hedefleyen Şeyh Yasin'in fikirleri çerçevesinde ikili bir yapı sergilemektedir. Bu ideolojik farklılık, HAMAS'ın giderek kitleselleşmesiyle tartışmalara yol açmakta ve hem siyaset hem de zihniyet açısından İslami Cihad akımı taraftarlarından ayrılan radikal bir tutuma dönüşmektedir. Bu konuda HAMAS'ın Ürdün sözcüsü, İbrahim Goşe, Gazze'deki birliklerin Mısır Hareketi'ne, Batı Şeria'dakilerin de Ürdün Hareketi'ne bağlı olduklarını, ancak her iki hareketinde, HAMAS altında birleştirildiğini ifade etmektedir (Bulut, 1994: 247). Ancak HAMAS içindeki ayrılık, İslami Cihad taraftarlarının, Filistin Ulusal Meclisine girmeyi hedeflemeleri, HAMAS taraftarlarının ise, laik ve demokratik bir düzeni savunan bir parlamentoya girmeyi reddetmeleri ile belirginleşmiştir. Körfez Savaşında Batı'ya karşı Saddam'ı destekleyen İslami Cihad taraftarlarına karşı, HAMAS taraftarlarının, Saddam'a karşı çıkarak, Kuveyt ve Suudi Arabistan'ı desteklemesi ile daha da somutlaşmıştır.

HAMAS'ın 1990'larda Marksist ve milliyetçi örgütlerle (Habaş, Havatme gibi) iş birliği içerisine girerek, Filistin Ulusal Meclisine karşı zorlayıcı şartlarla parlamentoya girmek istemesi İslami Cihad akımı taraftarlarınca ikiyüzlülük olarak nitelendirilmiştir. HAMAS'ın siyasetinin iki yüzlülük olarak nitelendirilmesinde, İran-İrak savaşı sırasında, İran'ın Filistinlileri tasfiye etmek isteyen Suriye ile iş birliği içerisine girmesi ve Sünni-Şii ayrımının etkisiyle, Filistin-İran ilişkilerinin gerginleşmesi nedeniyle İran'ın, Arafat'ın Filistin Kurtuluş Örgütü'ne karşı HAMAS'ı bir alternatif hareket olarak görmesi etkili olmuştur (Bulut, 1994: 258).

HAMAS hareketinin giderek güçlenmesi ve 25 Ocak 2006 tarihinde Filistin'de yapılan seçimleri kazanarak Hükümeti kurması, hem Orta Doğu ülkelerini hem de ABD ve AB'ni endişelendirmiştir. Özellikle, ABD Dış İşleri Bakanı Condoleezza Rice'in, *terörist* bir örgüt olarak ifade edilen HAMAS'ın, Filistin yönetiminde etkili olarak, meşruiyet kazanmasının kabul edilemeyeceğini açıklaması, Orta Doğu'da etkili olmak isteyen Rusya tarafından seçimle iş başına gelen bir Hükümetin dışlanması, Batı demokrasisiyle uzlaştıramamakla eleştirilmiş ve HAMAS ile ikili görüşme girişimlerinde bulunulmuştur (Dağı, 2006: 267). Dolayısıyla, ABD ve İsrail'in

memnuniyetsizliğine rağmen, HAMAS'ın meşru bir zeminde, Filistin yönetimi içerisinde yer aldığı görülmektedir.

El Kaide: Usame Bin Ladin tarafından 1988 yılında kurulan **El Kaide** İslami örgütü ise, kitleleri kazanmada gösterilen başarılarından daha çok, bu hedefe bir türlü ulaşamamanın yarattığı panikle ortaya çıkan bir tepkinin ürünüdür. Zengin Suudi Arabistanlı bir ailenin 54 çocuğundan biri olan bin Ladin, Güney Yemen'de Hadramut'ta doğmuştur. Müslüman Kardeşler teşkilatının fikirlerinden etkilenen bin Ladin, 1979 Aralık ayında, Suudi Gizli Servisi Şefi Prens Turki bin Faysal tarafından, Pakistan Peşaver'e gönderilmiştir. Bin Ladin, Peşaver'de, Arap ülkelerinden ve dünyanın diğer bölgelerinden gelen İslamcı gençlerin, birer profesyonel savaşçıya dönüştürüldüğü bir eğitim görmüş ve CIA'nin destekleriyle Sovyet askerlerine karşı **El Kaide** örgütünü kurmuştur. **El Kaide**'nin ideolojisinin temelini Sünni ideolog Kutup'un öğretileri oluşturmaktadır. Ancak örgütün, Şii ideolojinin önemli isimlerinden Abu Bakr'ın fikirlerinden etkilenecek 1960'larda kurulan Tekfir val-Hira'dan da etkilendiği görülmektedir ("**Al-Qaeda**", <http://en.wikipedia.org>).

Bin Ladin ve taraftarları kitlelere ulaşabilmek için Amerikan karşıtlığını kullanmış ve Arap rejimlerinin sempatisini kazanma eğilimi sergilemişlerdir. Ancak, ABD'nin sert tepkisi özellikle, 11 Eylül saldırıları sonrasında, bin Ladin'in İslami düşüncenin radikalleştirilmesinde çok güçlü bir doktrin oluşturması, Arap devletlerinin açıkça sempati göstermelerine engel olmuş ve BM Güvenlik Konseyi ve birçok devlet tarafından *terörist* örgüt olarak nitelendirilmiştir.

El Kaide adını, ("Transcript of Bin Laden's October Interview", <http://archives.cnn.com>) Abu Ebeida El-BanasHri tarafından, Rus teröristlere karşı mücadeleyi amaçlayan eğitim kamplarının genel adından alan örgütün tüzüğü, Abdullah Azzam tarafından 1987-1988 yıllarında hazırlanmıştır. İslam fihri alanında uzman olan ve modern cihad hareketlerinin en etkin yorumcusu olarak bilinen Azzam, Ürdün kökenli bir Filistinlidir. Bin Ladin'in görüşlerini şekillendiren Azzam, Afganistan mücahitlerine yardım eden Afgan Gizli Servisi'nin kurulmasında ve Sovyetlere karşı mücadele etmesinde etkin bir rol oynamıştır. 1989 yılında bir suikast sonucu öldürülen Azzam, Bolşevik ideolojinin bir ürünü olan, devrimci bir zihniyetle bütünleşen Kutup'un fikirlerini ve modern Batılı etkileri İslami temalarla örtüştürerek, zıt fikirlerin bir araya geldiği bir ideoloji oluşturmuştur. Bu bağlamda Bin Ladin'le özdeşleştirilen örgütün asıl kurucusunun "Azzam" olduğu söylenmektedir (Gray, 2004: 68). Bu konuda, Rohan Gunaratna, "**Inside Al Qaeda Global Network of Terror**" adlı kitabında Bin Ladin'i orijinal bir düşünürden ziyade, oportünist etrafında iyi birtakım bulan ve onu iyi idare eden, tam bir iş adamı olarak nitelendirmektedir (Gray, 2004: 68). Dolayısıyla, Bin Ladin'in örgütleyici ve taktikçi kişiliğinin dışında, hakkında çok az şey bilinmekte (Batılılaşmış Lübnan kültürü içinde, seküler değerlere karşı yaşadığı gibi) ve bu bilinenlerin çoğunluğunu da söylentiler oluşturmaktadır.

El Kaide örgütü, geniş bir aile modeline göre örgütlenmiş, taraftarlarını güçlü güven bağları ile birbirine bağlayan, özünde modern, finansal olarak küresel düzlemde beslenen (gayri resmî bankacılık sistemlerinden (havale) yararlanmakta), modern teknolojiye hâkim, sabit bir merkezi bulunmayan, dünyanın her yanında (ölüme gitmeye hazır) aktif üyelere sahip, küresel çok uluslu bir yapıya sahiptir (Gray, 2004: 66-69). Dolayısıyla, **El Kaide**'nin, liderinin ölümü ya da güçsüzlüğü hâlinde bile işlevini koruyabilecek bir örgütsel yapıya sahip olduğu görülmektedir.

El Kaide Örgütü'nün Soğuk Savaş dönemine dayanan kökleri, ABD, Suudi Arabistan ve Avrupalı devletlerin güdümünde, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali (1979) ile gün yüzüne çıkmış, faaliyetleri ve destekçileriyle küresel bir boyut kazanmıştır. **El Kaide**'nin, Suudi Hanedanını devirmek gibi küresel olmayan stratejik hedefleri, Suudi petrolünde kontrolü sağlayarak endüstrilemiş dünyadan payını almak ve Amerikan gücünü dünya çapında bir çatışmaya sürükleyerek dengelenmiştir.

C.2. Şii İslamcı Hareketler: Hizbullah

İslamcı Şii hareketler, Şii Müslümanların sosyo-ekonomik ve sosyo-politik sorunlarını protesto etmek amacıyla siyasallaşan devrimci oluşumlardır. Orta Doğu'da Lübnan topraklarında, daha yaygın olarak görülen Şii hareketlenmelerin, ortaya çıkmasında ülkenin, siyaseti ve toplumsal yapısı etkili olmuştur. Batıların ve Körfez Şeyhlerinin yatırım yaptıkları ve saraylarını inşa ettikleri, Orta Doğu'nun İsviçre'si olarak görülen Lübnan'ın, Şii radikalizminin yuvası olması, hem Batılı hem de Lübnanlı ve İranlı liderlerce beklenilmeyen bir durum gibi görülmektedir.

Lübnan'ın tarihsel seyrinde, Hristiyan unsurlar, ekonomik ve siyasal olarak baskın gücü oluşturmuş, Müslümanlar ve özellikle Şii Müslümanlar ise kendilerini ikinci sınıf vatandaş olarak hissetmişlerdir. Müslümanları rahatsız eden bu oluşum, 1970'li ve 1980'li yıllarda Şii hareketlerde kendisini hissettirmiştir. İran'dan farklı olarak, kırsal, yoksul, dağınık ve etkin dini liderlikten yoksun bir ortamda şekillenen Şii hareketler, Hristiyan, İsrail ve Filistin askerî güçleriyle mücadele etmeye ve statükoya karşı cephe almaya ve dinî sembolleri kullanarak İslam'ı Lübnan siyasetine çıkarmayı amaçlamıştır ("AMAL Movement", <http://en.wikipedia.org>; Esposito, 2002: 251).

Sömürge ve manda yönetimi altında, Fransızlar tarafından oluşturulan yapay sınırlarla çevrili Lübnan, 1932'de Fransızlar tarafından yapılan nüfus sayımı dikkate alınarak, dinsel temsile göre yönetilmektedir. Bu bağlamda 1943 sözleşmesine göre ülke, Hristiyan bir başkana, Sünni Müslüman bir başbakana, Şii Müslüman bir meclis başkanına ve dini temsil oranlarına göre dağılan bir kabineye sahiptir. Görüldüğü gibi Lübnan, Amerikalı ve Avrupalı yatırımcıların ve diplomatların gölgesinde çağdaş, Batılılaşmış bir yapıya sahip olmakla birlikte, siyasal sistemde din göz ardı edilemeyen bir kimlik unsuru olarak etkisini hissettirmektedir (Esposito, 2002: 253).

Lübnan Şii hareketlerinin ideologları olarak bilinen İmam Musa Sadr ve İmam Humeyni, lidersiz ve örgütlenmemiş hareketlerin siyasallaşmasında ve Şii topluluğunun dirilişinde etkili olmuşlardır. Lübnan kökenli İran'da doğan Sadr, İslami eğitimin merkezi olan Irak'ın Nəcəf kentinde eğitim almış ve İran ve Irak Şiiileri ile Lübnan Şiiilerini dini ve kültürel bağlarla etkisi altına alarak, onlara ortak bir Şii kimlik kazandırmıştır. Şii hareketlerini örgütleyen Sadr, dinî liderlerin önderliğinde kurulan İslami Şii Yüksek Konseyi'nin başkanı ve sosyal adalet ve eşitlik amacıyla kurulan, dinî-sosyal bir hareket olan Yoksunlar Hareketi'nin kurucusu olmuştur (Esposito, 2002: 254).

Hristiyan, Sünni ve Dürzîlerden farklı olarak Şiiilerin siyasi bir partisi olmamasına rağmen modernleşmenin de etkisiyle ortaya çıkan Şii tüccar sınıfının öğrenci kitlesiyle bütünleşmesi toplumsal protestolar için gerekli çoğunluğun oluşturulmasına neden olmuş ve Şii hak ve kuruluşlarını korumak amacıyla Yoksunlar hareketinin askerî kanadını oluşturan **EMEL** milis örgütü kurulmuştur. Lübnan Mukavemet Taburu'nun (Efvecu'l el-Mukaveme el-Lübnaniyye) baş harflerinden oluşturulan **EMEL** milis örgütü, sadece askerî bir yapılanma olarak kalmamış sosyo-ekonomik ve sosyo-politik hareketi de içerisine almıştır.

EMEL, 1975-1976 yıllarında ortaya çıkan Lübnan iç savaşında, toplumsal farklılıkların daha da belirginleşmesiyle, iktidara yönelik tepkisini sertleştirmiş ve Hristiyan azınlığın yönetimini reddeden ve radikalleşen bir sürece girmiş ve 1978-1982 yıllarında, İsrail'in Lübnan'ı işgali gibi olaylarla daha da hız kazanmıştır. Bu süreçte, Sadr'ın Kaddafi'yi ziyareti sırasında ortadan kayboluşu, Şiiilikteki şehitlik ve Gaib İmam öğretisiyle bağdaştırılmış ve Şii siyaseti, kayıp İmamın ülkesi için, bir Cihada dönüştürülmüştür. 1979 yılında İran'da yaşanan devrimin de etkisiyle birçok Arap milliyetçisi ve sol ideoloji taraftarı **EMEL**'in saflarına katılmıştır.

EMEL Örgütü'nün başına, hukukçu kimliği ile tanınan Nebih Berri geçmiş (1982) ve örgütü dinî eğilimden seküler bir eğilime doğru dönüştürmüştür. Milliyetçi Şii bir örgüt niteliğine bürünen **EMEL**, Şii toplum için siyasal ve ekonomik refahı getirmeye yönelik devrim amacı olmayan reformcu bir örgüttür ("Nabih Berri", <http://en.wikipedia.org>). **EMEL**'in devrimci taraftarları, Berri'nin milliyetçi reformist çizgisini eleştirerek, İslami bir devlet kurmaya gönül verenlerle birlikte örgütten ayrılmışlar ve daha radikal örgütler içerisine dağılmışlardır.

İslamcı Şii hareketler, İran Devrimi sonrasında kurulan İslami Devletin etkisinde kalarak, devrimci niteliklerin daha da ön plana çıktığı, oluşumlar içerisine girmişlerdir. 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesi ve Hristiyan Falanjistlerin, İsrail ile iş birliği içerisine girerek, Müslümanlara yönelik saldırılarda bulunması, aşırı devrimci İslami örgütlerin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Aşırı İslami örgütler içerisinde, İran'ı örnek alarak, ABD'ye ve

İsrail'e karşı girişimlerde bulunan ve Lübnan Hükûmetini şiddete dayanarak devirmeyi amaçlayan Hizbullah örgütü önemli bir yer teşkil etmektedir.

Allah'ın Partisi anlamına gelen Hizbullah, hem İslami tedrisat hem de militan İslami düşüncenin merkezi olan Necef'te eğitilen İran yanlısı, Şii din adamlarının liderliği altında, genç insanları yönlendiren ve Lübnan'ı aşarak bütün Müslümanları kapsayan bir oluşumdur. Necef'te yer alan eğitim merkezine, Muhsin el-Hâkim ve Bakır es-Sadr'dan sonra Ayetullah Humeyni de katılmış ve öğrencilerine Batı'ya, Komünizme ve Milliyetçiliğe karşı, İslam'ın bir alternatif olduğu ideolojisini aşılacaktır. Humeyni'nin ders verdiği yıllarda pek dikkate alınmayan düşünceleri, İran Devrimi sonrasında Şiilerin rehberi ve ilham kaynağı olmuştur. EMEL'in ideologu Sadr olarak nitelendirilirken Hizbullah'ın ideologu da Humeyni olarak lanse edilmiştir (Esposito, 2002: 259).

İran, Hizbullah'a askerî operasyonlar için eğitim imkânı, parasal destek ve sosyal hizmetler sağlamakta, yeni konutlar, hastaneler, okullar, eğitim bursları gibi sosyal programlarla taraftar toplamasına yardımcı olmaktadır. Hizbullah'ın gevşek ideolojik örgüt yapısı, EMEL gibi tek bir lider etrafına toplanmaktan ziyade, dağınık grupların konfederasyonu şeklindedir. 1980'lerin sonlarında Hizbullah çatısı altında, amaç birliği etmiş çok değişik sayıda devrimci örgütün bir araya geldiği görülmektedir. Hizbullah adı altında yer alan devrimci örgütlerin temel hedefleri, Allah'ın düşmanları olarak yok edilmelerinin dinî bir görev olduğu inancından hareketle, Lübnan, Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi Batı yanlısı Arap Hükûmetlerini devirmek ve Amerika, Fransa, İsrail devletlerine karşı, cihad ilan etmek olarak görülmektedir ("Hezbollah", <http://en.wikipedia.org>).

Hizbullah birçok liderin iş birliğinde din adamları ve milislerden oluşan Yüksek Danışma Konseyi, Bölgesel Konsey ve Komitelerle yönetilmektedir. Hizbullah içerisinde en etkili olan liderler (Abbas el-Musavi, Subhi et-Tufeyli, Ragıp Harb gibi) içerisinde yer alan Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın şöhreti ülke sınırlarını aşan bir boyuta sahiptir. Hizbullah içerisinde daha çok manevi bir lider olarak anılan Fadlallah, Sadr ve Humeyni gibi Necef'te eğitim görmüş ve geleneksel din âlimliğini, siyasal eylemcilik ve sosyal reformu vurgulayacak biçimde, İslam tarihinin yeniden yorumlanması gerektiğinde birleştirmektedir. Siyaseti bir tür ibadet olarak gören Fadlallah, "**Mantığın Gücü Olarak İslam ve İslami Direniş**" adlı eserlerinde Hizbullah'ın mücadelesini destekleyen mesajlar vererek, İslam devrimini başlatmıştır (Rabi, 227-228).

Hizbullah'ın oluşumunun tamamlandığı yıllarda (1989), Lübnan iç savaşını sona erdiren Ta'if Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma kapsamında, devlet kurumlarının rehabilitasyonu ve bütün milis güçlerinin silahsızlandırılması hedeflenmiştir. Hizbullah'ın Güney Lübnan'da İsrail'e karşı mücadele içerisinde olmasına rağmen silah bırakmaya zorlanması ve Suriye'nin desteğiyle

Maruni-Sünni düzeninin oluşturulması, Hizbullah'ın şiddet içeren siyasal eylemlerini hızlandırmıştır (Zisser, 2002: 141).

Hizbullah partileşme sürecini tamamlayarak 1992 parlamento seçimlerine katılmış ve oluşturulan “Direnişe Bağlılık” listesinden sekiz sandalye kazanmıştır. Hizbullah, Hükümet koalisyonlarına girmeyi amaçlayan çalışmaları ile 1996 ve 2000 parlamento seçimlerine ve 1998 belediye seçimlerine katılmıştır. Hizbullah'ın seçimlere yönelik çalışması ve koalisyonda yer alma isteği, Lübnan Hükümetinin ve devlet kurumlarının kabul edildiğini ve örgütün meşrulaştırılmasının bir göstergesi olmaktadır (Zisser, 2002: 141).¹

Hizbullah'ın başlangıçtaki, Lübnan devletine bir alternatif olarak sunmaya çalıştığı devrimci, radikal milis yönü, giderek Lübnan Devleti'nin varlığını benimseyen, siyasi düzenin bir parçası olan, sosyal-siyasi bir örgüte dönüşmüştür. Bu dönüşüm de 1992-1996 yılları arasında **İsrail-Lübnan Barış Antlaşması**'ni kabul etmeye ve silah bırakmaya yönelik genel bir isteğin olması, Mısır ve Ürdün'deki İslamcı hareketlerin de barışa olumlu yaklaşımları etkili olsa da örgütün özellikle İsrail ile olan mücadelede, radikal silahlı bir hareket olarak imajını koruduğu görülmektedir.

İsrail-Lübnan sorununda, Birleşmiş Milletlerin de devreye girmesi (2000) ve İsrail'in Güney Lübnan'dan çekilmesi, Hizbullah'ın İsrail'in boşalttığı yerleri işgal etmesine neden olmuş ve İsrail'e karşı bir zafer olarak yorumlanmıştır. Hizbullah'ın İsrail zaferi olarak yorumlanan bu süreçte örgütün temel amaçlarından -İsrail'le mücadele- birinin ortadan kalkması ve örgütün prestijini sarsmıştır. Lübnan'da daha ılımlı, toplumun bireylerine daha fazla hitap eden ve daha sağlam köklere dayanan **EMEL Örgütü**'nün, Hizbullah taraftarlarını kendi saflarına çekmesi, Hizbullah'ın varlığını sorgulamasına ve İsrail tehdidini yeniden ortaya çıkarmasına neden olmuştur (Zisser, 2002: 151).

İsrail Lübnan'dan tamamen geri çekilmiş ancak Suriye ordusu, Lübnan'daki varlığını devam ettirmiştir. Bu süreç içerisinde, 14 Şubat 2005 tarihinde, eski Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin suikast sonucu öldürülmesi ve olayda Suriye'nin parmağının olduğu görüşünün ağırlık kazanması, halkın tepkisine yol açmış ve Suriye'yi Nisan 2005'te Lübnan'dan geri çekilmek zorunda bırakmıştır.

Hizbullah'ın, Mayıs 2005'te yapılan seçimlerde, oylarını büyük ölçüde arttırması Temmuz 2005 yılında kurulan, Millî Birlik Hükümeti'nde yer almasını sağlamıştır. Hizbullah ile İsrail arasında sınır bölgelerinde zaman zaman yaşanan çatışmalar, 12 Temmuz 2006 tarihinde, 2 İsrail askerinin kaçırılması ile tekrar alevlenmiş ve İsrail'in Güney Lübnan'ı işgaliyle sonuçlanmıştır. İsrail ve

¹ Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrullah, “Hizbullah, üyeleri, liderleri, kararları Lübnanlı olan ve Lübnanlı liderlik tarafından yaratılan bir örgüttür. Hareket Lübnan topraklarını kurtarma ve Lübnan halkının şerefi ve özgürlüğü davasına, Lübnan toprakları üzerine savaşmaktadır... Hizbullah, İslami bir Lübnan hareketidir.” açıklamalarında bulunmuştur.

Hizbullah arasında bir aydan fazla süren çatışmalar, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin aldığı 1701 sayılı karar uyarınca durdurulmuş, İsrail birliklerini geri çekmiştir ("Hezbollah", <http://en.wikipedia.org>).

SONUÇ

Orta Doğu'nun sosyo-politik yapısı üzerine kurgulanan İslamcı ideolojinin temel felsefesi **Kur'an** ve **Sünnet**'ten beslenmektedir. İslamcı ideoloji tarafından, Orta Doğu'nun mevcut baskıcı rejimlerine ve Batı'nın emperyal politikalarına karşı sindirilen Müslüman toplumların yeniden dirilişinin, **Kur'an** ve **Sünnet**'in özünün korunarak İslam Devleti'nin kurulmasıyla mümkün olacağı tezi işlenmiştir.

İslamcı ideoloji, Orta Doğu'nun eğitim seviyesinin ve nüfus artışının yüksek oranlara ulaşmasıyla ortaya çıkan diplomalı işsiz kitlesini hedef almış ve prensiplerini bu kitlenin beklentileri doğrultusunda geliştirmiştir. İslamcı ideolojinin üniversite kampüslerinde başlayan serüveni, kentleşmiş kitlelerce benimsenmiştir. İslamcı ideoloji, milliyetçi ya da Marksist ideolojilerin nüfuzunu giderek kaybetmesi ve "Arap Sosyalizmi" modelinin başarısız olduğu bir ortamda, köken ve kimlik kavramlarının yeniden ortaya çıkışı ile geçmiş temel almaktan ziyade, yeniden kazanılmış bir kimlikle modernleşme arayışı içerisinde gelişmiştir. Modernleşme arayışı, İslamcı ideolojinin, sanayiden kentleşmeye, kitlelerin eğitiminden, bilimsel üretime kadar her alanda, dışlandıklarını hissettikleri taraftarlarına kalkınma ve tüketim dünyasına girebilme düşünü empoze etmesine neden olmuştur. Ancak, Müslüman toplumların siyasal alana yaklaşımlarındaki farklılıklar, İslamcı ideolojinin farklı uygulamalarla bir bütünlük sağlamasını zorlaştırmıştır. İslamcı ideolojinin devlet ve kurumlarına yönelik yaklaşımının belirsizliği ve mevcut rejimler tarafından bazen rejime yakın söylemlerin desteklenmesi bazen de rejime aykırı söylemlerin bastırılmaya çalışılması, iktidarlar tarafında yeterince benimsenmemesine ve ideolojinin kökleşmesine engel olmuştur.

İslamcı ideoloji çerçevesinde şekillenen İslamcı hareketler ise, ideolojik boyutta modern bir zihniyette ortaya çıkmış ancak kendi içerisindeki oluşumlarda eski ile yeni arasındaki bağlantıyı sağlayamamıştır. İslamcı hareketler, Batılı zihniyette hem tarihsel argümanlarla hem de düşmanlığı körükleyen eylemleriyle her zaman bir tehdit olarak algılanmıştır. Dolayısıyla, Batı'nın zihniyetinde, teolojik kökenler ve yüzyıllardır süren etkileşim dikkate alındığında, İslamcı ideolojiye ve taraftarlarına yönelik, karşılıklı bilgisizliğin, kategorik bakışın, aşığılamanın ve çatışmanın sürekli canlı tutulduğu görülmektedir.

İslamcı hareketler Orta Doğu'nun politikasında etkili olmaya çalışmıştır. Ancak İslamcı ideoloji ekseninde ulus devlet gerçeğinin göz ardı edilerek Büyük İslam Devleti kurma girişimleri, Orta Doğu'nun sömürgeci Batılı güçlerin çizdiği ulus devlet sınırlarına takılmıştır. Orta Doğu devletlerinin İslamcı ideolojiye yaklaşımları ve İslamcı ideolojinin de içinde bulunduğu

toplumun ihtiyaçlarına göre şekillenmesi, ideolojinin Orta Doğu'nun tamamına bir bütün olarak nüfuz etmesine engel olmuştur. Dolayısıyla İslamcı hareketlerin Orta Doğu politikasını şekillendirici güçleri sınırlı kalmış, mevcut baskıcı rejimleri devirmek yerine bu rejimlerin sivrilen yönlerini trplemeye yönelik ıslahatci yaklaşımlar içerisine girmişlerdir. Ancak, bazı İslamcı hareketler, İnan Devrimi'nde olduğu gibi iktidarı ele geçirerek İslam Devleti'ni kurmuş, bazıları da hem Orta Doğu'da hem de Batı'da yaptıkları eylemler nedeniyle terör örgütleri listesinde yerlerini almışlardır.

Sonuç olarak modern argümanlarla beslenen İslamcı ideoloji, İslamcı hareketler ekseninde, Müslüman toplumları Batı'ya karşı tek bir çatı altında birleştirememiş ve Orta Doğu'nun politikasının şekillenmesinde yetersiz kalmıştır.

KAYNAKÇA

Abootalebi, Ali R., (2002), "İslam ve Demokrasi", **Radikal İslam**, Der., Barry Rubin, ev.: Rengin Gün, Avrasya Yayınları, Ankara.

Abu-Rabı, İbrahim M., (1996), **Intellectual Origins of Islamic Resurgence in the Modern Arab World**, State University of New York Pres.

Ahmed, Khurshid Naib Ameer, (2007), "Jamaat-e-Islami Pakistan", [http://www. Jamaat. org](http://www.Jamaat.org), (11.04.2007).

Bulut, Faik, **İslamcı rgtler**, Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 1994.

Dağı, Zeynep, (2006), "Orta Doğu Denklemine "Büyük G" Rusya: HAMAS Krizi ve Lübnan Savaşı", **Avrasya Dosyası**, C.12, S.2, Ankara.

Dökmeciyan, R. Hrair, (1992), **Arap Dünyasında Köktencilik**, ev. Muhammed Karahanoğlu, İlke Yayınları, İstanbul.

Erkilet, Alev, (2004), **Orta Doğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler**, Hece Yayınları, Ankara.

Esposito, John L., (1988), **Islam the Straight Path**, Oxford University Pres, New York, Oxford.

----, **İslam Tehdidi Efsanesi**, (2002), ev., . Baldık, A. Köse, T. Kkcan, Ufuk Kitapları, İstanbul.

Geay, John, (2004), **El Kaide Modern Olmanın Anlamı**, ev.: Zehra Sayan, Everest Yayınları, İstanbul.

Gunaratna, Rohan, (2002), **Inside Al Qaeda Global Network of Terror**, Columbia University Pres, May.

Halliday, Fred, (2003), **Islam and the Myth of Confrontation**, I. B. Tauris, London.

Jan, Abid Uallah, (2006), "Wikipedia: Good Intentions, Horrible Consequences", Al-Jazeera, February 27, 2006, www.aljazeera.info (24.03.2007).

Kepel, Gilles, (1992), **Peygamber ve Firavun**, Çev.: İsmail Bendiderya, (Bernard Lewis tarafından yazılan Giriş kısmı), Çizgi Yayınları, İstanbul.

----, (2001), **Cihat İslamcılığın Yükselişi ve Gerilemesi**, Çev.: Haldun Bayrı, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2001.

Lane, Edward William, (2007), **Arabic-English Lexicon**, Williams and Norgate, London/England, 1893, vol.4, p.1413, <http://en.wikipedia.org-Islam-Wikipedia>, (23.03.2007).

Lewis, Bernard, (1988), "Islamic Revolution", **The New York Review of Books**, Volume 34, Number 21&22 January 21, 1988, <http://www.nybooks.com>, (01.04.2007).

Rahman, Fazlur, (1984), **İslam&Modernity**, The University of Chicago Pres, London.

Roy, Oliver, (1994), **Siyasal İslam'ın İflası**, Çev.: Cüneyt Akalın, Metis Yayınları, İstanbul.

Rubin, Barry, (2002), "İslam'ın Ruhu için Savaş", **Radikal İslam**, Der.: Barry Rubin, Çev.: Rengin Gün, Avrasya Yayınları, Ankara.

Said, Edward, (1981), **Covering Islam: How The Media and The Experts Determine How We See The Rest of The World**, Routledge Kegan Paul, London.

Zeidan, David, (2002), "Mısır'da Radikal İslam: İki Grubun Karşılaştırılması", **Radikal İslam**, Der.: Barry Rubin, ASAM Yayınları, Ankara.

Zisser, Eyal, (2002), "Silahlı Mücadele ve İç Politika Arasında: Hizbullah", **Radikal İslam**, Der.: Barry Rubin, ASAM Yayınları, Ankara.

DİĞER KAYNAKÇA

"Al-Qeada", <http://en.wikipedya.org>, (11.04.2007).

"AMAL Movement", <http://en.wikipedya.org>.

"fıkıh", <http://tr.wikipedia.org/wiki/F%C4%B1k%C4%B1h> (30.03.2007).

"HAMAS", <http://tr.wikipedia.org/wiki/Hamas>, (14 04.2007).

"Hezbollah", <http://en.wikipedya.org>, (11.04.2007).

"İslam", <http://wordnet.princeton.edu>, (11 04 2007).

"Islamism", <http://en.wikipedia.org>, (11.04.2007).

İslam Fıkıh Ansiklopedisi, <http://fikih.ihya.org/ans.php>, (12.04.2007).

“Jamaat-e Islami”, <http://www.globalsecurity.org>, (11.04.2007).

“Muslim Brotherhood”, <http://bartleby.com/65/mu/MuslimBr.html>, (11.04.2007).

“Müslüman Kardeşler”, <http://wikipedia.org>, (11.04.2007).

“Nabih Berri”, <http://en.wikipedya.org>, (11.04.2007).

“Selefiyye Mezhebi”, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Selefiyye> (30.03.2007).

“Şia”, <http://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eiiler> (30.03.2007).

“Transcript of Bin Laden’s October Interview”, <http://archives.cnn.com>, (11.04.2007).

COĞRAFÎ BAKIMDAN TÜRKİYE’NİN ENERJİ KAYNAKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

AKBULUT, Gülpınar
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

ÖZET

Bu çalışmada ana amacımız, jeopolitik ve jeostratejik yönden dünyanın en önemli coğrafyaları arasında yer alan, özellikle de enerji kaynakları bakımından büyük potansiyele sahip olan Türkiye’nin enerji kaynaklarının önemini ve değerini tartışmaktır.

Sanayileşmenin temel dinamiğini oluşturan enerji kaynakları, günümüzde daha da önemli bir hâle gelmiş, modern dünya sisteminde belirleyici bir yere sahip olmuştur. Modern dünya sisteminde yer alan ülkeler; ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi ve askerî açıdan güçlü toplumlar oluşturmak ve kalkınmalarını sürdürmek istiyorlarsa, dünya enerji kaynakları üzerinde söz sahibi olmalıdırlar. Özellikle ekonomik yönden kalkınmış Avrupa devletleri ve ABD, dünyanın enerji kaynaklarına sahip olma noktasında büyük bir savaşım vermekte, Irak örneğinde olduğu gibi Orta Doğu ülkelerini hegemonyaları altına almak yönünde büyük bir mücadele vermektedirler.

Bugün dünyada uğruna savaşlar verilen enerji kaynakları, Türkiye açısından da önemlidir. Taşkömürü, petrol ve doğalgaz gibi yenilemeyen enerji kaynaklarının tespit edilen rezervleri açısından yeterli olmayan, güneş, rüzgâr, jeotermal ve biyokütle gibi yenilenebilir enerji kaynakları yönünden ise özellikle bugün sanayi faaliyetlerdeki dinamizmin devamlılığını sağlayacak düzeye ulaşamayan Türkiye’de, artan nüfus ve gelişen teknolojiye bağlı olarak, enerji ihtiyacı giderek büyümektedir. Bu nedenle Türkiye, statik-dinamik unsurları ve bulunduğu coğrafi konum itibarıyla kendi enerji politikalarını belirlemek durumundadır. Türkiye, küreselleşme düzeninde enerji kaynaklarına dönük bağımsız politikalar geliştirebilir, bu kaynakları kendi çıkarları açısından değerlendirebilirse daha güçlü kalkınmış bir ekonomiye sahip olabilir. Asya, Avrupa ve Orta Doğu üçgeninde şekillenen enerji politikalarında jeopolitik ve jeostratejik yönden önemli roller üstlenebilir. Bu çerçevede çalışmada, Türkiye’nin enerji kaynakları ve sorunları birçok yönüyle değerlendirilerek, bulunduğu coğrafyada Türkiye’nin geleceğe yönelik enerji politikalarındaki etkinlik ve olabilirlikleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Jeopolitik, jeostratejik, enerji kaynakları ve küreselleşme.

ABSTRACT**Geographical Assessment of Turkey's Energy Resources**

The main aim of this paper is to discuss the importance and value of the energy resources of Turkey, situated geopolitically and geostrategically between the most significant geographies of the world, especially with its great potential of energy resources.

Energy resources constituting the basic dynamic of industrialization have recently gained more importance, and hold a determinist position in the modern world system. If the countries within the modern world system have the wish of developing economically, socially, culturally, politically and militarily strong countries as well as promoting development, they need to have a voice on world's energy resources. Especially economically developed European countries and USA struggle for the aim of holding world's energy resources under their control, and as it is observed in the instance of Iraq, they exert great efforts to place Central Asia countries under their hegemonies.

Energy resources that have been fought for through the world history also have great importance for Turkey. In Turkey where non-renewable energy resources such as hard coal, oil and natural gas are not sufficient in reserves confirmed, and as well as in terms of renewable energy resources such as solar, wind, geothermal and biomass, the level to provide the dynamism persistence in the industrial activities hasn't been reached. Moreover energy need is increasing rapidly as a result of increasing population and technological development. Therefore Turkey with its static-dynamic elements and geographical position has to develop its own energy policies. On condition that Turkey develops independent economy policies towards globalization system and use these resources for its own interests, it could have a strong and developed economy. In addition it can geopolitically and geostrategically play important roles in terms of energy resources in Asia, Europe and Central Asia. In this framework, this paper will point on the Turkey's effectiveness and feasibilities in future energy policies within its geographic position, by assessing Turkey's energy resources and problems in many ways.

Key Words: Geopolitical, geostrategic, energy resources and globalization.

GİRİŞ

18. yüzyılda sanayileşmenin ve 21. yüzyılda sanayileşmeyle birlikte bilgi ve teknolojinin temel dinamiğini oluşturan enerji, modern dünya sisteminde belirleyici bir yere sahiptir. Özellikle 1970'li yıllarda yaşanan iki petrol krizi, ülkelerin sürdürülebilir kalkınmasında enerjinin önemini ortaya çıkarmıştır. Bu krizler, ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi ve askerî açıdan güçlü toplumlar oluşturmak ve kalkınmanın sürdürülebilirliğini isteyen ülkelerin, enerji kaynakları üzerinde söz sahibi olmaları gerektiğini göstermiştir. Günümüzde kişi başına düşen enerji tüketimi, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin

karşılaştırılmasında kullanılan önemli göstergelerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin enerji talepleri sürekli artmaktadır. Üstelik gelişme yolundaki ülkelerde nüfus artışı, gelişmiş ülkelerinkinden iki kat daha fazla gerçekleştiğinden, gelişme yolundaki ülkelerde enerjiye duyulan ihtiyaç daha fazla olmuştur (Karabulut, 1994: 53; Karluk, 2002: 253; Tanoğlu, 1971). Ancak küresel boyutta ortaya çıkan sosyo-ekonomik ve teknolojik eşitsizlikler bu ülkelerin mevcut enerji kaynaklarından yararlanmasını engellemektedir.

Bugün enerji, birinci enerji kaynakları ve bu enerji kaynaklarından işlem sonucu üretilen ikinci enerji kaynaklarından elde edilmektedir. Ancak birincil enerji kaynakları dünyada dengesiz bir dağılım göstermektedir. Bu nedenle enerji kaynaklarından yararlanmak isteyen bütün ülkeler güvenilir, bol ve ucuz enerjiyi temin etme noktasında enerji politikaları oluşturmaktadır. Özellikle küreselleşmenin liderliğini yapan ABD, AB ülkeleri ve Japonya gibi ülkeler artan nüfuslarının sosyal gelişme düzeyini korumak, ekonomik ve teknolojik gelişiminin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla dünya enerji kaynaklarının paylaşımı konusunda savaşım vermekte, Irak örneğinde olduğu gibi 138 milyar ton dünya petrolünün % 65'ten biraz fazlasına sahip olan Orta Doğu ülkelerini hegemonyaları altına almak yönünde büyük bir mücadele vermektedir (Özey, 1999: 251). Bu bağlamda Orta Doğu, Hazar ve Orta Asya ülkelerindeki enerji kaynakları üzerinde yeni enerji politikaları geliştiren bu ülkeler, bölgelerin siyasi haritasını enerji kaynakları paralelinde yeniden şekillendirmeye çalışmaktadır.

Ekonomik ve sosyal kalkınmanın temel unsurlarından birini oluşturan enerji kaynakları Türkiye içinde önem arz etmektedir. Bir yönden taşkömürü, petrol ve doğalgaz gibi yenilenemeyen enerji kaynaklarının tespit edilen rezervleri açısından yeterli olmayan, güneş, rüzgâr, jeotermal ve biyogaz gibi yenilenebilir enerji kaynakları yönünden ise özellikle bugün sanayi faaliyetlerdeki dinamizmin devamlılığını sağlayacak düzeye ulaşamayan Türkiye'de, artan nüfus ve gelişen teknolojiye bağlı olarak, enerji ihtiyacı giderek büyümekte ve giderek dışa bağımlı bir hâle gelmektedir. Diğer yönden Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya'nın enerji kaynaklarıyla, bu enerjiyi tüketen Batı arasında doğal, güvenilir ve ucuz bir enerji koridoru oluşturmaktadır. Türkiye, statik-dinamik unsurları ve bulunduğu coğrafi konum itibarıyla kendi enerji politikalarını belirlemeye çalışmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'nin birincil enerji kaynakları ve sorunları çok yönlü değerlendirmiş, bulunduğu coğrafyada Türkiye'nin geleceğe yönelik enerji politikalarındaki etkinlik ve olabilirlikleri üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

1. Türkiye'nin Enerji Politikaları

Türkiye'nin, en az sermaye, çevresel ve sosyal maliyetle, sürekli olarak teminine olanak sağlayan politik ve teknolojik uygulamaları kapsayan sürdürülebilir bir enerji politikası olmalıdır (Külebi, 2007: 26). Bunun içinde

geçmişte uygulanan enerji politikaları başta olmak üzere, mevcut enerji kaynaklarının üretim-tüketim dengesi, coğrafi konum, enerji verimliliği ve güvenliği, nüfus büyümesi, teknolojik gelişim ve dünya enerji marketlerinin durumu gibi bilinmesi gereken çok sayıda faktör dikkate alınmalıdır (Dinçer ve Rosen, 1999: 434; Sözen-Arcaklıoğlu ve Özkaymak, 2005: 210).

Enerji politikaları, Türkiye’de Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönem olarak iki aşamada ele alınabilir. Cumhuriyet öncesi dönemde daha çok yerel enerji kaynaklarından yararlanılmıştır. Bu dönemde enerji gübre, odun, tezek ve hayvan gücüne dayanmış, sanayiden çok ısıtma amacıyla konutlarda kullanılmıştır (Mutluer, 1990: 185). Çıkarılan fosil yakıtlar ise yabancılar tarafından işletilmiştir. Örneğin, Sanayi Devrimini başlatan ve 19. yüzyılın en önemli enerji kaynağını oluşturan kömürün Zonguldak-Ereğli havzasındaki işletimi 1848 yılında yabancı sermaye ve teknik elemanlar desteğiyle sağlanmıştır. Kömürün yabancılar tarafından işletilmesinin başlıca nedenleri, ülkenin bu dönemde sermaye, teknoloji ve eleman açısından yetersiz olmasıdır. Cumhuriyet döneminde ise gerekli koşullar oluşturulmuş, 1933–1945 döneminde yabancı şirketlerin elinde bulunan işletmeler devletleştirilmiştir. Maden ve enerji kaynaklarının mevcut potansiyellerini belirlemek ve değerlendirmek amacıyla 1935 yılında MTA, Etibank ve Elektrik İşleri Etüt İdaresi kurulmuştur (Doğanay, 1995: 26). Böylelikle dışa bağımlılığı azaltmak ve üretimi arttırmak hedeflenmiştir. Ancak bu politika I. Dünya Savaşı’ndan sonra değişmiştir.

Türkiye’de 1950’li yıllarda sosyo-ekonomik yapıda hızlı değişimler yaşanmış, özellikle sanayileşme, şehirleşme ve nüfus artışına bağlı olarak enerjiye duyulan ihtiyaç artmıştır. Bu ihtiyacı karşılamak amacıyla hidrolik ve termik santraller kurulmuştur. Sarıyer, Seyhan, Kemer, Göksu hidrolik santralleri 1956-1959 yılları arasında, Tunçbilek ve Soma termik santralleri de 1956-1957 yılları arasında faaliyete geçmiştir. Yine enerji kaynaklarının araştırılmasına yönelik 1953 yılında DSİ, 1954 yılında TPAO ve 1957 yılında TKİ gibi kamu kuruluşları oluşturulmuştur. Bu uygulamalara rağmen enerji üretimi ekonomik ve sosyal kalkınmayı desteklemede yetersiz kalmıştır. Çünkü I. Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye dışa bağımlı, özellikle ABD destekli politikalar benimsemeye başlamış, ulaşım, sanayi, maden ve enerji kaynaklarında izlenen ulusal politikalarından vazgeçilmiştir. Yerel ve yabancı tüzel kişilere öncelikli olarak petrol arama yetkisi verilmiştir (Soykan ve Mutluer, 1995: 40-41). Ayrıca petrolün yok denecek kadar az olduğu ülkede sermaye, alt yapı ve teknolojiye yetersizliklere rağmen, otomotiv ve petrokimya sanayi güçlendirilmeye çalışılmış ve yerel enerji kaynaklarına dayalı sanayi anlayışından uzak bir tutum izlenilmiştir. Ülkede 1960 yılından sonra ise planlı dönemler yaşanmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı verilerine göre, planlı dönemler boyunca toplam enerji üretimi artış hızı sürekli azalış gösterirken, tüketim hızı artmıştır (DPT, 2007). Bu verilere göre Birinci planlama döneminde (1963-1967) birincil enerji üretimi % 6,9, tüketimi % 5,5

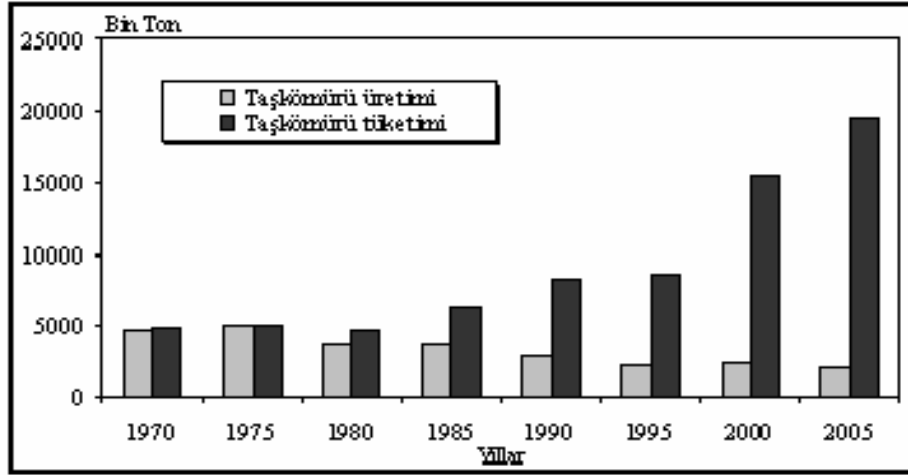
gerçekleşmiştir. Enerji üretiminin % 56'sı ticari olmayan kaynaklardan sağlanmış, petrolün payı % 7 dolayında kalmıştır (Karabağ ve Şahin, 2006: 263). 1963 yılında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB) kurulmuş ve her türlü enerji kaynağından yararlanılması konusunda planlamalar yapılmıştır. İkinci planlama döneminde (1968-1972) birincil enerji üretimi % 1,9, tüketimi % 7,4 gerçekleşmiş; bunun sonucunda Cumhuriyet döneminin en büyük enerji açığı meydana gelmiştir. Sanayi yatırımlarıyla enerji yatırımlarının aynı paralellikte gitmemesi enerjiye olan bağımlılığı arttırmıştır. Bu dönemde TEK (1970) kurulmuştur. Artan enerji ihtiyacına bağlı olarak yerel kaynakların dışında dış kaynaklara daha fazla yönelebileceği öngörülmüştür (Mutluer, 1990: 187). Üçüncü planlama döneminde (1973-1977) birincil enerji üretimi % 1,9'la aynı kalırken, tüketimde bir önceki döneme göre % 0,1 oranında bir azalış görülmüştür. Ancak 1973 yılında OPEC ülkelerinin petrol fiyatlarını arttırması, kapsamlı ve uzun döneme dayalı yapılmayan planlamalar, Türkiye'nin enerji sıkıntısı yaşamasına neden olmuştur. Tekrar yerel kaynakların kullanılmasına yönelik politikalar benimsenmiş ve petrol tüketimi azaltılmıştır (Mutluer, 1990: 188). Yerel kaynakların payının artmaya devam ettiği bu dönemde hidrolik ve termik santraller yapılmıştır. Özellikle 1950'den sonra benimsenen baraj politikası, 1970'den sonra hızlı bir şekilde uygulamaya geçilmiştir. Keban hidrolik santrali 1975, Seyitömer ve Aliağa termik santralleri 1973 ve 1975 yıllarında tamamlanarak üretime geçirilmişlerdir (Sever, 2001: 166). Ancak üretim –tüketim arasında oluşan açık kapanmamış ve dışarıdan elektrik alınmıştır. Dördüncü planlama döneminde (1979-1983) arasında birincil enerji üretimi % 4 iken, tüketimi % 6, 5'tir. Yerel kaynakların payı artmaya devam etmiş, enerjinin çeşitlendirilmesine karar verilmiştir (Şahin, 1994: 42). Beşinci planlama döneminde (1985-1989) birincil enerji üretimi % 0,9, tüketimi % 4,4 gerçekleşmiş ve enerji talebinin karşılanması için yerli ve yabancı her türlü kaynaktan yararlanılması hedeflenmiştir (Karabulut, 2000: 155). Enerji tasarrufuna yönelik çalışmalara hız verilmiş, linyit kullanımı nedeniyle büyük şehirlerde ortaya çıkan kirliliğe ve santrallerden kaynaklanan çevre problemlerine çözüm getirilmeye çalışılmıştır (Şahin, 1994: 42). Altıncı planlama döneminde (1990-1995) birincil enerji üretimi % 0,9, tüketimi % 4,4'tür. Bu dönemde Atatürk hidrolik santralının devreye girmesi olumlu bir etki yaratmıştır. Yedinci planlama döneminde (1996-2000) birincil enerji üretimi % 1,3, tüketimi % 4,5'tir. 2001-2005 yılları arasında birincil enerji üretimi % 1,2, tüketimi % 6,1 olarak gerçekleşmiştir (DPT, 2007). “Planlı kalkınma dönemlerinde büyüyen ekonomiye, gelişen ve çeşitlenen sanayi faaliyetlerine ve değişen nüfus yapısına paralel olarak Türkiye'nin birincil enerji ve elektrik tüketiminde önemli artışlar olmuştur.” (Karluk, 2002: 262). Özellikle petrol ve doğal gaz kaynaklarının durumuna bakılmaksızın, dörtte üçü kullanılmamış hidroelektrik potansiyeli ve üçte ikisi kullanılmamış linyit potansiyeli ve yenilenebilir kaynaklar bir kenara bırakılarak, doğal gaz ve petrole bağımlı bir enerji yaklaşımı içine girilmiştir. Bugün ülkede tüketilen birincil enerjinin % 39 petrol, % 27'si kömür, % 21'ini doğal gaz ve % 13

hidroelektrik ve diğer yenilenebilir kaynaklardan karşılanmaktadır. Tüketimin yaklaşık % 70'i ithalatla sağlanmaktadır (Pamir, 2006: 395).

Türkiye çok çeşitli enerji kaynağına sahip olmakla birlikte, bu kaynaklar çoğunlukla sınırlıdır. Türkiye'nin enerji kaynaklarından bazıları incelenecek olursa; Bunlardan kömür, Türkiye'nin mevcut enerji kaynakları içinde en büyük paya sahiptir. Ülkenin 2006 yılı toplam 26 milyon ton eşdeğeri enerjisinin yaklaşık % 27'sini taşkömürü ve linyit oluşturmaktadır.

Taşkömürü, Batı Karadeniz Bölümü'nde bulunmaktadır. Bu bölüm, sahip olduğu 1,3 milyar tonluk rezerviyle ülkemizin tek ve en önemli taşkömürü üretim sahasıdır (Akova, 2005: 35). Ereğli'den Söğütözü'ne kadar yaklaşık 200 km boyunca uzanmaktadır. Taşkömürü üretimine ilk kez Osmanlı donanmasının ihtiyacını karşılamak için 1848 yılında Zonguldak yöresinde başlanmıştır. Ancak Cumhuriyet yıllarına kadar üretimde dalgalamalar görülmüştür. Kömür havzaları, 1890 sonrasında büyük çoğunlukla yabancı şirketler tarafından işletilmiştir. Bu yıllarda artan üretim, I. Dünya Savaşı yıllarında işletmenin Almanların yönetimine bırakılması, kömür havzalarını Rusların bombalaması ve savaş sonrasında Fransızlar tarafından işgal edilmesi gibi nedenlerle azalmıştır (Karabulut, 2000: 18). Cumhuriyet devrinde ise; ulaşım sistemlerinin iyileştirilmesi, ocaklarda modernizasyona gidilmesi ve demir-çelik fabrikalarının kurulması ile kömür üretiminde artışlar olmuş ve 1925 yılında 600 bin kadar taşkömürü üretimi gerçekleşmiştir (Doğanay, 1995: 356). Bununla birlikte 1937 yılına kadar İngiliz ve Fransız sermayeli yabancı ve yerli ortaklıklar tarafından işletilen taşkömürü yataklarının, aynı tarihte devletleştirilmesi enerji politikalarında bu yıllarda ulusal yaklaşımların benimsendiğini göstermiş ve üretimi olumlu yönde etkilemiştir (Mutluer, 1990: 190). Taşkömürü üretimi en yüksek seviyeye 1965 yılında 7 milyon tonla ulaşmış, bu tarihten sonra üretimde düşüşler yaşanmıştır.

ETKB verilerine göre, 1970 yılında taşkömürü üretimi 4,6 milyon ton iken, 2005 yılında üretim 2, 2 milyon tona düşmüştür. "Bu düşüşün en önemli nedeni, Zonguldak Taşkömürü Havzası'ndaki jeolojik şartlar değil, gerekli olan yenileme, modernizasyon ve hazırlık yatırımlarının zamanında yapılmamasıdır. Bir diğer neden de dünya kömür piyasasındaki fiyatların 1985 yılından itibaren düşmeye başlamasıdır. Yetersiz kalan taşkömürünün karşılanması amacıyla; başta demir-çelik olmak üzere diğer sanayi kollarına daha ucuz kömür sağlamak ve büyük şehirlerde yaşanan hava kirliliğini önlemek için kalorisi yüksek temiz kömüre talebin fazlalaşması nedeniyle, ithalat 80'li yılların ikinci yarısından itibaren hızla artmaya başlamıştır." (Sabah-Mart ve Çelik, 2002: 38). Bu bağlamda taşkömürü tüketimi 1970 yılında 4.7 milyon ton iken, 2005 yılında 19, 4 milyon tona yükselmiştir (**Şekil 1**). Bugün Türkiye tüketilen taşkömürünün % 88,7'sini ithal etmektedir.

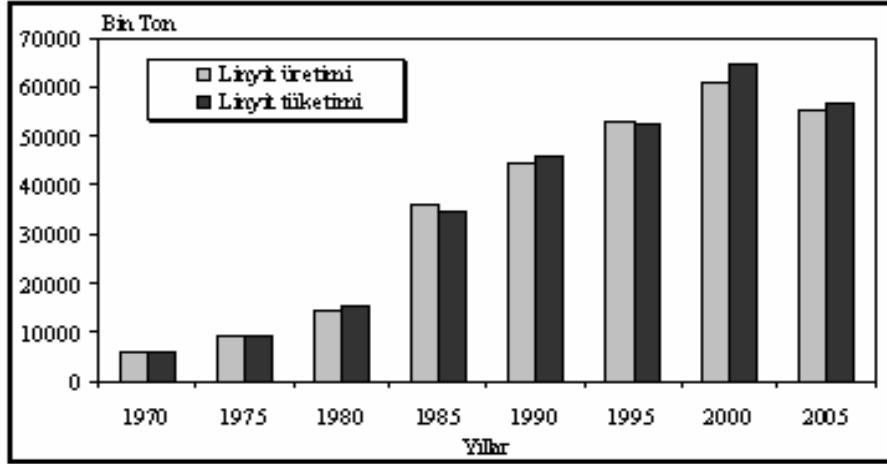
Şekil 1. Türkiye’de taşkömürü üretim- tüketim dengesi.

Taşkömürünün sektörler içindeki dağılımı da yıllar içinde değişiklik göstermiştir. “1970’li yıllarda taşkömürünün önemli bir kısmı kok üretimi olmak üzere, konut, santral ve ulaştırma sektöründe tüketilirken, özellikle 1980’den itibaren bu dağılım değişmiş ve ağırlıklı olarak sanayi tüketimi artmaya başlamıştır.” (Sabah-Mart ve Çelik, 2002: 39). Günümüzde Türkiye, tüketilen taşkömürünün % 94’ü ısı ve hammadde olarak demir-çelik fabrikalarında, endüstride, termik elektrik santrallerinde, geri kalan % 6’lık kısmı ise konutların ısıtılmasında ve ulaşım sektöründe kullanılmaktadır (Karabulut, 2000: 28).

Türkiye’de Tersiyer yaşlı tortul tabakalar arasında dağılım gösteren ve hemen hemen bütün coğrafi bölgelere dağılmış hâlde bulunan linyit rezervleri ise yaklaşık 8, 3 milyar ton olarak tespit edilmiştir. İlk linyit üretimi 1878 yılında Rus işgali altındaki Erzurum-Oltu-Balkaya-Duralar yataklarında yapılmıştır. I. Dünya Savaşı yıllarında çok sayıda linyit işletmesi açılmıştır. Cumhuriyet kurulduktan sonra, linyit üretiminde önemli bir gelişme olmamıştır. Çünkü halk, linyit yerine ticari olmayan enerji kaynaklarını kullanmıştır (Karabulut, 2000: 31). Linyit üretimi 1925 yılında yaklaşık 200 bin ton gerçekleşmiştir. Hızlı nüfus artışı, şehirleşme, teknolojik gelişme ve ekonomik büyümeye bağlı olarak 1950’de bu üretim 1.2 milyon tona ve 1960’da 2.7 milyon tona yükselmiştir (Doğanay, 1995: 359).

ETKB verilerine göre, 1970-2000 arasındaki dönemde linyit üretim ve tüketiminde hızlı bir artış görülmüştür (Şekil 2). Üretimin artışında 1982 yılında Yatağan, 1984 yılında Afşin-Elbistan, 1986’da Yeniköy, 1989’da Çayırhan ve Kangal termik santrallerinin devreye girmesi, 1973’te yaşanan petrol krizi ve nüfus artışına bağlı olarak konut, ulaşım ve hizmet sektörlerinde görülen hızlı değişimin oluşturduğu enerji talebi etkili olmuştur (Sabah, Mart ve Çelik, 2002: 36). Türkiye’nin linyit üretimi ve tüketimi 2000 yılından sonra doğal gazla

çalışan santrallerin devreye girmesi azalmıştır. Linyitin 2005 yılında üretimi 55,2 milyon ton, tüketimi ise 56, 5 milyon ton gerçekleşmiştir. Çok küçük dalgalanmalar olsa da Türkiye 2000 yılından beri linyit ithalatı yapmak zorunda kalmıştır. Gerçekte ülke, tespit edilen linyit rezervleriyle zengin bir potansiyele sahiptir. Ancak bu rezervlerden yeterince yararlanılmamıştır. Bu durumun başlıca nedenleri; arama çalışmalarının yeterli düzeyde olmaması, Yİ ve YİD santrallerine verilmiş olan satın alma garantileriyle uygulanan yanlış enerji politikalarıyla, temiz yakma teknolojileri kullanılan ve çevreye en az zarar veren linyit santrallerinin olmamasıdır (Pamir, 2006: 399). Bugün Türkiye’de mevcut üretimin % 50’den fazlası, elektrik elde edilmesi ve sanayi sektörünün hizmetine verilmesi amacıyla termik santrallerde kullanılmaktadır (Doğanay, 1995: 359).

Şekil 2. Türkiye’de linyit üretim- tüketim dengesi.

I. Dünya Savaşı’nın sonra enerji sağlayan kaynaklar arasında yerini alan petrol ise dünya ekonomisinin olduğu gibi Türkiye ekonomisinin de temelini oluşturmuştur. Ancak ülke, tespit edilen rezervleriyle bu enerjiden neredeyse yoksundur. Bilinen üretilebilir petrol rezervleri yaklaşık 300 milyon varil (43 milyon ton) civarındadır (Pamir, 2006: 398).

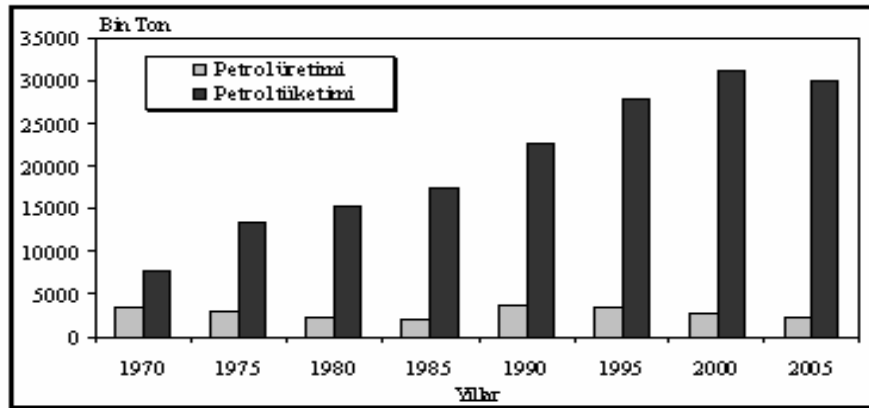
Türkiye’de ilk petrol arama çalışmaları Batılılar tarafından 1889’da başlamıştır. Batılılar yaptıkları aramalarda zengin petrol yatakları bulmuş ve Osmanlı İmparatorluğu’nun zayıflamasından faydalanılarak bu yatakları işgal etmiştir (Atalay, 1999: 144). Böylece Birinci Dünya Savaşı sonrasında en önemli enerji kaynağı olarak kabul edilen petrolün dağılışıma göre siyasi sınırlar küresel güçlerin isteklerine göre yeniden çizildiğinden, Türkiye’deki petrol alanları büyük ölçüde millî sınırlar dışında kalmıştır. Ayrıca millî sınırlar dışında 5 Haziran 1926’da Türk, Irak ve İngilizler tarafından imzalanan Ankara Antlaşmasına göre; Irak Hükûmeti, Irak petrollerinden elde edeceği gelirin % 10’unu 25 yıl süreyle Türkiye Cumhuriyeti’ne bırakılmasını öngörmüştür.

Ancak Türkiye bu hakkından 500 bin İngiliz lirası karşılığında vazgeçmiştir (Yalçın, 1998: 170; Soysal, 2000: 315; Karabulut, 2000: 56).

Cumhuriyet döneminde ise, ilk sistematik petrol araştırmaları 1935 yılında MTA'nın kurulmasıyla başlamış ve 1940 yılında ilk kez Raman Dağı'nda petrol keşfedilmiştir. Ancak sermaye yetersizliğine bağlı olarak arama çalışmalarında zaman zaman güçlükler yaşanmış, yeni petrol sahâları bulunamadığı gibi üretim yıllar içinde dalgalanmalar göstermiştir. Türkiye 1950 yılında 100 bin ton dolayında ham petrol üretimi gerçekleştirilmiş, 1970 yılında petrol krizinin etkisiyle üretim artarak 3,5 milyon ton seviyesine ulaşmıştır. Bu dönemde ülke iç talebin yaklaşık % 40'ı karşılanmıştır (Doğanay, 1995: 365). Türkiye'nin petrole olan bağımlılığı 1970 sonrasında hızla artmıştır.

ETKB verilerine göre, 1970 yılında 3,5 milyon ton petrol üretimi ve 7,6 milyon ton petrol tüketimi olan Türkiye'nin, 2005 yılında üretimi 2,3 milyon tona düşerken, tüketimi 30 milyon tona yükselmiştir (**Şekil 3**). Bugün tüketilen petrolün % 92,4'ü ithal edilmektedir. Petrolün sektörler içindeki payı da giderek artmaktadır. Türkiye'de petrolün % 36'sı ulaşım sektöründe, % 21'i endüstride ve geriye kalanı ısıtma, santral, rafineri, tarım alanlarında kullanılmaktadır (Karabulut, 2000: 73-74).

Günümüzde petrol üretim sahâlarının başlıcaları; Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Trakya çevresi ve Adana havzasında toplanmıştır. Belirtilen havzalar dışında Karadeniz, Batı Toroslar, İç Anadolu, Marmara ve Doğu Anadolu petrol yönünden umut verici alanlar olarak görülmüş ve TPAO tarafından çalışmalar yapılmıştır (Soykan ve Mutluer, 1995: 51; Özgür, 2001: 171). Petrol üretim sahâlarında bugüne kadar 1,3 milyar varil civarında petrol tespit edilmiş ve bunun % 70'i tüketilmiştir (Pamir, 2006: 398). Arama ve sondaj çalışmaları yeterli düzeyde değildir. Arama çalışmalarına hız verilirse yeni sahâlar bulmak mümkündür. Örneğin; TPAO 2005 yılından itibaren Suriye sınırında açtığı 25 kuyudan 21'inde petrol üretimi yapılabilmektedir. (<http://www.ntvmsnbc.com/news/415911/10/08/2007>).

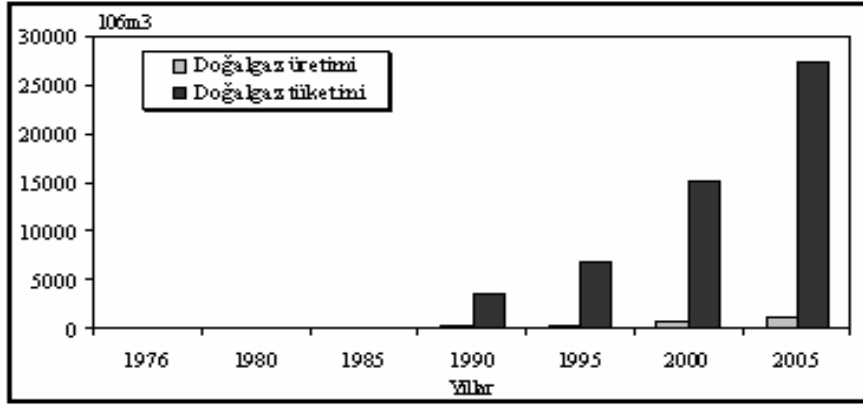
Şekil 3. Türkiye'de petrol üretim- tüketim dengesi.

Petrolün, Türkiye'ye siyasi coğrafya açısından etkileri ele alındığında, ülkeler boyutunda bir değerlendirme yapmak yararlı olacaktır. Ham petrolün üretildiği bölgelerin büyük çoğunluğu az gelişmiş ülkeler, ham petrolün pazarlamaya hazır duruma getirildiği ülkeler ise gelişmiş sanayi ülkeleridir (Gürel, 1979: 21; Doğanay, 1992). Örneğin; Bugün dünya petrol rezervlerinin % 65'i Orta Doğu'da bulunmaktadır. Ancak bu petrolünün % 28,4'ünü ABD, % 8,3'ünü Japonya ve % 20'den fazlasını da İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya gibi sanayileşmiş Avrupa ülkeleri tüketmektedir (Tümertekin, 1994: 346; Özey, 1999: 251; Salameh, 2003: 141). Orta Doğu, ucuz ve bol petrolüyle dünyanın en büyük petrol enerji pazarı kabul edilmiştir. Bu pazara 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Hazar ve Orta Asya bölge ülkeleri de dâhil olmuştur. Küresel şirketler bölge petrolünün işlenmesi ve dünya enerji pazarına sunulması noktasında harekete geçmişlerdir. Orta Doğu ile Batı arasında köprü oluşturan Türkiye, burada merkezî bir rol üstlenmiş, üstelik etnik açıdan tarihî ve kültürel bağlarla bu ülkelerle bağlantılı olması avantaj sağlamıştır. Ancak bölgede enerji politikalarına küresel devletler, özellikle de ABD yön vermektedir. ABD ve onu temsil eden küresel şirketler Orta Doğu'yu istikrarsız bir politikanın içine çekmişlerdir. Küresel şirketlerinin çizdiği siyasi haritalar 2000'li yıllarda değişen dengelere bağlı olarak, yeniden çizilmeye başlanmıştır. ABD, AB pazarına, Hazar ve Orta Asya bölgesi enerji kaynaklarına ulaşma noktasında merkezî bir rol üstlenen ve enerji güvenliği açısından bölge ülkeleri içinde en istikrarlı olan Türkiye'yi belirlediği enerji politikalarının dışında bırakma niyetinde olmamasına karşın, bölge enerjisinden alacağı payı azaltacak ve ekonomik açıdan güçlenmesini engelleyecek alternatif enerji politikaları belirlemeye çalışmıştır. Çünkü genç ve artan nüfusu, şehirleşmesi ve ekonomisiyle dünyanın en hızlı büyüyen enerji marketlerinden biri olan ve dünya ekonomisinde 200'ün üzerinde devlet arasında 17. sırada bulunan Türkiye gibi sağlam dinamiklere sahip bir ülkeyi bölgede istememektedir (Sözen, Arcaklıoğlu ve Özkaymak, 2005: 211). Bu nedenle ABD, Orta Doğu'daki en önemli müttefiki İsrail başta olmak üzere, bölge ülkeleriyle zaman zaman iş birliğine gitmekte, Türkiye'nin bölgesel etkinliğini azaltabilecek ve ekonomisini zayıflatacak politik yaklaşımları geri planda yönetmektedir. Çeşitli alternatif geçiş alanları ve güzergâhlar belirlemektedir. Örneğin; İsrail Kerkük –Yumurtalık Boru Hattı'nın işlevsiz hâle gelmesi, Lübnan limanlarının petrol transferinde kullanılması için büyük bir gayret içine girmesi gibi. Bunlara rağmen, enerji kaynaklarına yakın ve enerji nakil hatlarının güzergâhında bulunan Türkiye, bugün jeopolitik konumuyla önemli avantajlar yakalamıştır (Karabağ ve Şahin, 2006: 267). Orta Doğu, Hazar ve Orta Asya petrolünün küresel devletlere en güvenilir ve ucuz yolu Türkiye üzerinden geçmiştir. Hazar bölgesi petrolünün güvenli ve düşük fiyatla Türkiye üzerinden taşınması amacıyla Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı yapılmış ve 2006 yılında faaliyete geçmiştir. Bu hat özellikle Türkiye'nin enerji kaynakları açısından Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmıştır (Emed, 2006: 104; Çelebi,

2006: 82). Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı, Türkiye'nin Doğu-Batı enerji koridorundaki en büyük projesidir.

Boru hatları kadar Karadeniz ve Boğazlar da dünya enerji ticaretinde çok önemli bir noktaya ulaşmıştır. Dünyada günde 84 milyon varil tüketilmekte ve bunun yarısı bölgeler arasında taşınmaktadır. Günde 3 milyon varil petrolün tankerlerle taşındığı Türk boğazları da bu bölgelerden birini oluşturmaktadır. Ayrıca Karadeniz de son yıllarda tespit edilen petrol ve doğal gaz alanları küresel devletlerin dikkatini çekmiştir. Bu nedenle ABD, bir süredir Montreux'ü tartışmaya açarak, Karadeniz'in güvenliğinin sağlanmasını bahane ederek Türkiye üzerindeki denetimi ve yeni kaynakların işletim hakkını almak istemektedir (Pamir, 2006: 402). Böylece ABD, Karadeniz'de çıkacak yeni petrol ve doğal gaz enerji kaynaklarını denetlemeyi, Rusya, AB ve Türkiye üzerindeki etkisini sağlamlaştırmayı planlamaktadır. Gerçekte ise boğazların güvenliği önemli sorunlar oluşturmaktadır. Günde 139, yılda 40-50 bin geminin geçtiği İstanbul Boğazı dünyanın en dar su yollarından biridir. Yine boğaz trafiğinde yaklaşık 32 milyon ton petrol geçişi olmaktadır (Yüce, 2006: 306). Bu geçişler Türkiye- Rusya arasında sorunlara yol açmaktadır. Türkiye, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Hattı'ndan petrolün Akdeniz'e taşınmasını sağlayarak boğazların yükünün azaltacağını ve bir çevre felaketinin önüne geçebileceğini savunmaktadır. Böylelikle Türkiye, petrolü Avrupa'ya daha ekonomik, güvenli ve çevre dostu bir şekilde sunacağını öne sürmektedir. Rusya ise, Türkiye'nin bu çabalarının gerisinde boğazları olabildiğince kapatıp, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Hattı'nı güçlendirmek istediğini iddia etmektedir (Yüce, 2006: 306-307).

Petrol kadar önemli olan diğer bir enerji kaynağı da doğalgazdır. Türkiye'nin dışarıya bağımlı olduğu bu enerji kaynağının tüketimi hızla artmaktadır. İlk kez 1976 yılında Hamitabat'ta doğalgazdan enerji kaynağı olarak yararlanılmaya başlamıştır. Ülkenin kalan üretilebilir gaz rezervleri yaklaşık 8 milyar metreküp olarak tespit edilmiştir. Türkiye'de 2005 yılı itibarıyla yaklaşık 980 milyon metreküp gaz üretilmiş ve 27 milyar metreküp gaz tüketilmiştir (**Şekil 4**). Diğer bir ifadeyle doğalgazın % 97,3'ünü ithal edilmiştir. Bunun 18 milyar metreküpü (% 67) 2 ayrı boru hattı ile Rusya Federasyonundan alınmıştır. Geriye kalanı Cezayir, Nijerya ve İran'dan karşılanmıştır. Cezayir ve Nijerya'dan yapılan ithalat, sıvılaştırılmış gaz biçiminde olmuştur. Tüketilen gazın 15,4 milyar metreküpü (% 57), elektrik üretimi için kullanılmıştır (Pamir, 2006: 398). Ayrıca son yıllarda konut ve hizmet sektöründe doğalgaza yönelilmesi ve yapılan anlaşmalar gereğince bu enerji kaynağının payının toplam enerji tüketimi içinde artacağını göstermiştir. Bugün Türkiye'de yeni doğalgaz alanlarının bulunmasına yönelik çalışmalar yapılmaya başlamıştır. Özellikle Karadeniz'in ciddi bir potansiyel oluşturması söz konusudur. Yabancı ve yerli şirketlerle yapılan aramalar sonucunda Akçakoca'da Türkiye'nin bir yıllık doğal gazını karşılayacak yeni doğalgaz kaynakları olduğu tahmin edilmektedir.

Şekil 4. Türkiye’de doğalgaz üretim- tüketim dengesi.

Doğalgaz da petrol gibi bulunduğu coğrafyada dinamikleri etkileyebilecek bir enerji kaynağıdır. Özellikle boru hatları ve geçiş güzergâhlarının merkezinde yer alan Türkiye için bu kaynak önemlidir. Türkiye, üretici ve tüketici ülkeler arasında bir enerji koridoru oluşturmuştur. Bu enerji koridorunda “Bakü-Titlis-Ceyhan Boru Hattı’nın devreye girmesi, bunu Güney Kafkasya Gaz Boru Hattı’nın destekleyecek olması, Türkiye- Yunanistan Doğal Gaz Hattı’nın inşaatının başlaması, NABUCCO Gaz Boru Hattı (Türkiye’den Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturya’ya, yılda 25-31 milyar m³ gaz iletmesi planlanması) için çeşitli düzeylerde anlaşmaların imzalanması, Rusya’dan gelen Mavi Akım Gaz Boru Hattı’nın İsrail’e uzatılmasının planlanması ve Mısır’la imzalanan gaz alım anlaşması gibi gelişmeler” (Pamir, 2006: 402-403; Çelebi, 2006: 45) jeopolitik ve jeostratejik açıdan önem ve riskler ortaya çıkarmıştır. Bir taraftan Türkiye, Rusya’dan Mavi Akım Anlaşması ile yılda 16 milyar m³ doğal gaz almayı garanti etmiş, ithalatta Rusya’ya olan bağımlılık artmıştır. Silivri dışında doğalgaz depolama alanı olmayan Türkiye’de arz fazlası ortaya çıkmaktadır (www. haberler.com). Bu nedenle, doğalgaz diğer enerji kaynaklarının üretimdeki payı azaltılarak harcanmaya çalışılmakta ve hızla doğal gazla çalışan santrallere yönlendirilmektedir (Külebi, 2007: 82). Buna bağlı olarak özellikle taşkömürünün elektrik üretimindeki payı son yıllarda azalmıştır. Diğer taraftan AB ülkeleri açısından Türkiye önemli bir enerji pazarı hâline dönüşmüştür. Irak, İran, Kazakistan ve Azerbaycan’la yapılan doğalgaz anlaşmaları gereğince, bu ülkelerdeki doğalgazın Türkiye üzerinden AB ülkelerine transitine karar verilmiştir. Çünkü Türkiye üretici ve tüketici ülkeler arasında en güvenli rotadır. Doğalgaz anlaşmaları tam olarak uygulanmaya başladığında, hem transit ücreti alacak, hem de doğalgazı daha ucuza temin edecek olan (Demirbilek, 2006: 100; Emed, 2006: 100; Özdemir, 2007; Bakır, 2006). Türkiye’nin, bu noktada Rusya konusunda dikkatli politikalar belirlemesi gerekmektedir. Avrupa piyasası dışında, Çin ve Hindistan gibi yeni yükselen ekonomik güçlerin enerji açıklarını tamamlayarak Asya piyasasına ulaşan

Rusya, doğu-batı ve kuzey-güney yönünde enerji liderliğine soyunmaktadır. Kuzey- Güney koridorunda önemli bir konumda olan Türkiye, Rusya'nın Akdeniz'e açılmasını sağlayan tek ülkedir (Şahin, 2006: 97). Bu bağlamda, Türkiye'nin diğer doğalgaz rezervine sahip ülkelerle yaptığı anlaşmalar Rusya'nın enerji liderliğini sıkıntıya sokmaktadır. Çünkü doğalgaz ihtiyacı sürekli artan AB ülkelerinin Rusya'ya olan bağımlılığı azalacak ve enerji pazarındaki pay bölünecektir. Rusya, Türkiye'nin enerji pazarına yön verecek transit bir ülke olmasını istememektedir. Bu nedenle Karadeniz –Bulgaristan üzerinden Avrupa'ya açılan doğal gaz boru hatları projesiyle yeni bir pazar kapısı oluşturmayı planlamaktadır.

Türkiye, doğal gaz açısından ilişki kurduğu diğer ülkelerle de sorunlar yaşamaktadır. İran'la yaşanan en önemli sorun enerji güvenliğidir. Bu ülke doğalgaz da kendi ihtiyacına yetmediği gerekçesiyle zaman zaman kesintilere gitmektedir. Ayrıca bölge siyasal açıdan güvenli değildir. Boru hatlarına yapılan sabotajlar söz konusudur. Türkmenistan gazının ise; yatırım ve Rusya ile gaz anlaşmaları sorunları bulunmaktadır. Bunların dışında doğal gaz dağıtımının oldukça pahalıya mal olması ve teknik elemana duyulan ihtiyaçtan kaynaklanan sorunlar da vardır (Pamir, 2006: 402; Karabağ ve Şahin, 2006: 269).

Dünya enerji üretiminin % 6, 8'ini karşılayan nükleer enerji diğer önemli bir kaynaktır. Bu enerjinin kaynağı uranyum ve toryumdur. Nükleer enerji elektrik üretimi başta olmak üzere, tıp, endüstri ve silah sanayinde kullanılan stratejik bir kaynaktır (Temurçin ve Aliğaoğlu, 2003: 27; Külebi, 2007: 131). Havayı kirletme oranı fosil kaynaklara göre daha az olan nükleer santraller gelişen teknolojiye uygun yapılırlar ve gerekli teknik elemanla desteklenirse sorun oluşturacak bir kaynak değildir. Türkiye'de uranyum ve toryum yatakları mevcuttur. Türkiye'nin bilinen ilk toryum yatağı 1960 yılında MTA tarafından keşfedilen Eskişehir- Kızılcaören yatağıdır. Toplam tespit edilen toryum rezervi 380 bin ton olan Türkiye, Hindistan'dan sonra dünyada ikinci sırada gelmektedir. Türkiye uranyum rezervi ise toplam 8100 tondur ve tenorları düşüktür (Özgür, 2001: 173). Yine nükleer sanayide reaktör aksamaları, nötron emiciler, reaktör kontrol çubukları, nükleer kazalarda güvenlik amaçlı ve nükleer atık depolayıcısı olarak kullanılan bor madeni açısından zengindir (Yiğitbaşıoğlu, 2005: 19). Bütün bunlara rağmen Türkiye'de nükleer santral yoktur. Politik nedenler ve çevre örgütlerinin oluşturduğu karşıtlıklar sonucunda nükleer santrallerin yapımı gerçekleşmemiştir. Oysaki bugün dünyada inşa hâlinde 33 olmak üzere toplam 434 nükleer santral vardır. Santrallerin dağılımına bakıldığında, ABD başta olmak üzere Rusya, Fransa, İngiltere, Japonya ve Almanya gibi küreselleşmenin önde gelen temsilci ülkelerinde bulunmaktadır. Bu ülkeler, 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizleri sonrasında sanayilerinde yaşanan enerji sıkıntısını nükleer enerjiye yönelik çalışmalara hız vererek çözümlenmişlerdir (Karabulut, 2003: 131). Örneğin; petrol krizlerinden etkilenen Fransa'nın 1973 yılında nükleer santrallerden elde ettiği elektriğin payı % 8 iken, 1992 yılında bu pay % 70'e yükselmiştir (Taylor, Probert ve

Carmo, 1998: 40). Yine nükleer enerjiden elde edilen elektrik enerjisinin diğer ülkelere göre dağılımına bakıldığında, Batı'nın nükleer enerjiye karşı oluşturmaya çalıştığı politikaya çelişkili bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Nitekim Litvanya elektrik üretiminin % 77.21'ini, Belçika % 55.16'sını, İsveç % 45.75'ini, Ukrayna % 45.42'sini, İngiltere % 24'ünü ve ABD % 18.69'unu nükleer santrallerden karşılamaktadır (Temurçin ve Aliağaoğlu, 2003: 31). Özellikle Fransa ve Japonya gibi sanayileşmiş ülkeler, nükleer enerjiye yönelik çalışmalarından vazgeçmemekte, Çin, Hindistan gibi ülkelerde çok sayıda nükleer santralin yapılma kararı alınmaktadır. Bu nedenle gelecekte enerji sıkıntısı yaşayacak ve günümüzde dışa bağımlı bir politikaya tabii olan Türkiye'de bir an önce nükleer santrallerin yapılması gerekmektedir. Ayrıca Türkiye enerji-çevre ilişkisi boyutuyla uluslararası düzeyde son yıllarda sorunlar yaşamaktadır. Bu nedenle Türkiye'de ikincil enerji kaynaklarının üretiminde önemli yeri olan termik santrallerin aksine nükleer santrallerin karbondioksit salmaması, asit yağmuruna neden olmaması, çevreyi kirletmemesi ve sağlık problemleri oluşturmaması çekicilik oluşturmaktadır (Özemre ve diğ, 2000: 12). Türkiye doğal gaz ve petrole olan bağımlılığını azaltmak için nükleer kaynakları aramaya yönelik çalışmalara hız vermek zorundadır. Nükleer santralleri sadece enerji üretecek santraller olarak düşünmemesi gereken Türkiye, uranyum zenginleştirme tesislerini kendisi kurmaya ve nükleer enerji pazarında yerini almaya yönelik bir planlamaya yönelmesi gerekmektedir. Bununla birlikte teknik eleman sayısı yeterli sayılabilecek düzeyde olan Türkiye, teknolojik açıdan nükleer santralleri yapabilecek güçtedir. Ayrıca Ukrayna, Bulgaristan ve Ermenistan'da bulunan santraller göz önüne alındığında Türkiye'nin daha somut adımlar atmasının gerekliliği de ortaya çıkmaktadır. Elektrik üretimi hâlen yapılan bu santrallerin kullanım süresi dolmuş olup, Türkiye için tehdit oluşturmaktadır (Ertürk, 2006: 110).

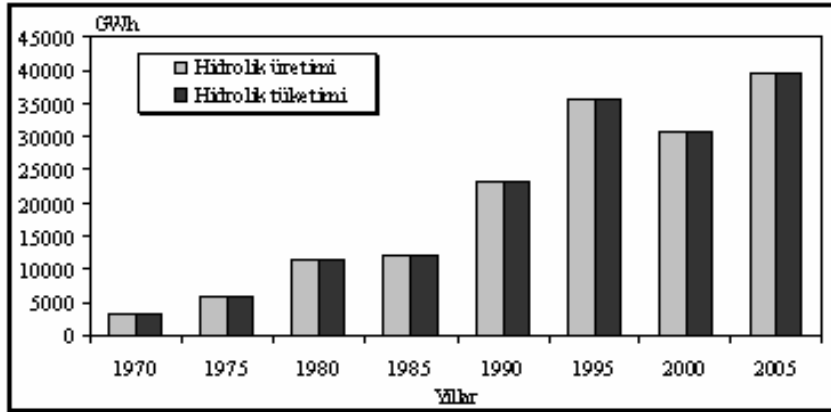
Tükenebilir enerji kaynakları dışında hidrolik, jeotermal, rüzgâr, güneş ve biyokütle gibi yenilenebilir enerji kaynakları da vardır. Bu enerji kaynaklarının başında ise hidrolik enerji gelmektedir. EİE ve DSİ verilerine göre Türkiye de tespit edilen hidrolik potansiyeli, brüt 432 milyar kWh/yıl, teknik 216 milyar kWh/yıl ve ekonomik 122.4 milyar kWh/yıldır. Bu potansiyelin üçte ikisi hâlen kullanılmamıştır (Doğanay, 1998: 538). Bunun başlıca nedenlerini; yıllara göre değişen yağış değerleri, YI ile YID sistemleri ve barajların yapım maliyetidir. Birincisi yarı kurak bölge özelliklerini taşıyan Türkiye'de yağış değerleri yıllara göre değişmektedir. Uzun yılları kapsayan meteorolojik verilere göre yıllık yağışların 220-2500 mm. arasında değiştiği Türkiye'de ortalama yağış miktarı 642.6 mm'dir. Gerçekleşen bu yağışın % 37'si akış durumuna geçmektedir. Türkiye, kuraklık, suyun depolanamaması ve devletlerarası su anlaşmaları nedeniyle akarsuların taşıdığı suyun ancak % 51'den yararlanabilmektedir (Karabulut, 1993: 186). İkincisi mevcut olan hidrolik enerji kaynaklardan tam olarak yararlanılmamasıdır. YI ve YID sistemiyle özel kuruluşların yaptığı barajlardan elektrik satın alma güvencesi barajların elektrik üretimini olumsuz etkilemiştir (Pamir, 2006: 403). Üçüncüsü, büyük zaman, teknoloji, emek ve

sermaye gerektiren barajların yapım maliyetinin yüksek olmasıdır. Örneğin; GAP, Türkiye'nin en büyük hidrolik enerji projesidir. Fırat ve Dicle üzerinde 22 baraj ve 19 hidrolik santralin kurulması amaçlanan proje tamamlandığında, 27 milyar kWh elektrik enerjisi üretimi hedeflenmiştir. Ancak projeye bugüne kadar harcanan 14 milyar ABD dolarının 13 milyar doları ulusal kaynaklardan karşılanmıştır (Sever, 2001: 9). Toplam maliyeti 32 milyar dolar olarak hesaplanan GAP, ekonomik ve politik nedenlerle bugün istenilen hedefine hâlen ulaşamamıştır. Enerji alanında hedeflenen oranın sadece % 80'i gerçekleşmiştir (Külebi, 2006: 274).

GAP, Türkiye için ekonomik olduğu kadar stratejik önemi olan da bir projedir. Bu büyük projeye Fırat ve Dicle üzerinde ortak kullanım hakkına sahip olan Suriye ve Irak karşıdır. Her iki ülke GAP'ı geciktirmek için terör odaklarını destekleyici politikalar benimsemişlerdir (Özey, 2002: 280). Bu nedenle projenin tamamlanma aşaması uzamıştır. Bugün GAP'ın enerji projelerinin % 59'u işletmede olup, % 15'inin yatırımı sürmekte ve % 26'sı ise hâlen planlama aşamasındadır (Külebi, 2006: 275).

Sürdürülen olumsuz propagandaların etkisinde Dünya bankası ve uluslararası finans kaynaklarının kredi sağlamadığı Çoruh HES'de, GAP gibi geç kalan bir projedir. 15 baraj ve 12 Nehir Tipi HES'lerle birlikte 10 milyar kWh elektrik enerjisi üretimi hedeflenen proje, eski SSCB'nin uyguladığı politikalar nedeniyle geçmişte hayata geçirilememiştir (Sever, 2001: 246). Belirtilen nedenler dikkate alındığında ülkede hidrolik kaynakların enerji güvenilirliğinin düşük olduğu görülmektedir.

Günümüzde Türkiye'de inşa ve işletme hâlinde olan 515 adet hidroelektrik santrali bulunmaktadır. Hidrolik kaynaklar toplam enerji üretiminin % 11, 7'lik payını meydana getirmektedir (Akova, 2005: 37). ETKB verilerine göre, Türkiye'de 1970 yılında 3 milyar kWh düzeyinde elektrik enerjisi üretimi, 2005 yılında 39 milyar kWh yükselmiştir (**Şekil 5**). Elektrik enerjisini depolama olanağı olmadığından üretilen kadar tüketilmektedir.

Şekil 5. Türkiye'de Hidroelektrik enerjisi üretim- tüketim dengesi.

Türkiye’de diğer yenilenebilir enerji kaynakları arasında güneş, rüzgâr, jeotermal ve biomas enerji vardır. Bunlardan güneş enerjisi en avantajlı enerji kaynağıdır. Ülkemiz güneş enerjisinden yararlanma potansiyeli 36-42 kuzey enlemleri arasındaki konumu nedeniyle yüksek olan ülkelerden biridir. EİE verilerine göre, 2005 yılı Türkiye’nin yıllık toplam güneşlenme süresi 2610 saat ve ortalama toplam ışınım şiddeti 3.6 kwh/m² gün olarak hesaplanmıştır (Sözen ve Arcaklıoğlu, 2005: 36). Güneş enerjisi, dünyada su ısıtma, pişirme, su damıtma, sterilizasyon, hava ısıtma, endüstriyel ve tarımsal amaçlı soğuk hava depolarının çalıştırılması, elektrik üretimi, güneş fırınları ve metal ergimesi alanlarında kullanılırken, Türkiye’de sadece su ısıtma amaçlı kullanılmaktadır. Bu durumun temel nedeni, Güneş enerjisinin bölgesel ve maliyetinin yüksek oluşudur (Özey, 2001: 253; Acaroğlu, 2003: 18).

ABD’nin uzay çalışmalarıyla saptadığı meteorolojik veriler, Türkiye’nin rüzgâr enerjisi bakımından zengin olduğunu göstermektedir. Ülkenin ekonomik olarak işletilebilir rüzgâr enerjisi potansiyeli 10 bin MW olarak tahmin edilmektedir. Batı ve güney bölgelerimizde rüzgâr enerjisinden yararlanılmaktadır. Bugün Çeşme-Germiyan, Çeşme-Alaçatı ve Çanakkale Bozcaada’da kurulu toplam 19 MW gücünde 3 adet rüzgâr türbini vardır (Özey, 2002: 93; Ertürk, 2006: 114). Türkiye, ekolojik açıdan sorun oluşturan, maliyeti yüksek ve klimatolojik koşullara bağlı bir enerji kaynağı olması nedenleriyle rüzgârı sadece enerji çeşitliliği açısından bir alternatif olarak öngörmektedir (Akkoyunlu, 2006: 141).

Bir diğer enerji kaynağı da jeotermaldir. Türkiye “Jeotermal kaynaklar bakımından da önemli bir potansiyele sahiptir. Öyle ki Çin, Japonya, ABD ve İzlanda’nın ardından 5. sırada gelmektedir. “Türkiye’de yaklaşık 1000 sıcak su ve mineralli su kaynağı vardır. Bilinen jeotermal alanların % 95’i ısıtmaya uygundur” (Karabağ ve Şahin, 2006: 272). “Enerji bakanlığı verilerine göre, Türkiye’de elektrik üretimi amaçlı kullanılacak toplam jeotermal potansiyeli 4500 MW/yıl, termal amaçlı kullanılacak toplam potansiyeli ise 31000 MW/yıl’dır.” (Pamir, 2006: 400). Türkiye jeotermal kaynaklardan elektrik üretiminde dünyada 14. sırada yer almaktadır (Karabulut, 2000: 128). Jeotermal kaynaklardan termal tesisler, konut ve sera alanlarında yararlanılmaktadır.

Biyogaz, 100 yıllık periyottan daha kısa sürede yenilenebilen, karada ve suda yetişen bitkiler, hayvan artıkları, besin endüstrisi ve orman ürünleri ile kentsel atıkları içeren tüm organik maddeler olarak ta tanımlanmaktadır (Acaroğlu, 2003: 75), Biyogaz enerji kaynakları açısından zengin olan Türkiye’de ilk çalışmalar 1957 yılında başlamıştır. Ancak 1980 sonrasında bu kaynağa yönelik planlamalardan vazgeçilmiştir. Günümüzde modern biyogaz üretimi yapılmayan Türkiye’de klasik biyogaz üretimi de giderek azalmaktadır (Ertürk, 2006: 114). Bu durumun başlıca nedenlerini, ithalat yoluyla alınan petrol ve doğal gaz ve değişen geleneksel yapı oluşturmaktadır. Nitekim ETKB verilerine göre, 1970 yılında 22 milyon ton odun, bitki ve hayvan atığından

enerji üretiminde yararlanılırken, 2005 yılında bu değer 18, 9 milyon tona düşmüştür.

Türkiye'nin birincil enerji kaynakları dışında, elektrik gibi ikincil enerji kaynakları da vardır. Bu enerji dışarıya bağımlı birincil enerji kaynaklarının elde edilmektedir. Örneğin; Türkiye'nin "2005 yılında 161 milyar kilowatt/saat olarak gerçekleşen elektrik üretiminin % 41'ini doğal gaz, % 27'sini kömür, % 27'sini hidroelektrik ve % 5'ini akaryakıtla çalışan santraller oluşturmuştur." (Pamir, 2006: 395).

Enerji politikalarının belirlenmesinde önemli kriterlerden biri de nüfustur. Çünkü kişi başına düşen enerji tüketimi ülkeler açısından bir gelişmişlik göstergesi olarak kabul edilmektedir. Sanayi, ulaşım, teknoloji ve şehirleşme sürecindeki gelişmelere bağlı olarak nüfus ve enerji arasında oldukça yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Bu gelişmeler çerçevesinde 1970 yılında 207 kWh olan kişi başına net elektrik tüketimi, 1980'de 459 kWh, 1990'da 835 kWh, 2000'de 1817 kWh ve 2005'te 2200 kWh olarak gerçekleşmiş, bu değer 2010 yılında 2465 kWh ile 3040 kWh arasında değişeceği hesaplanmıştır (Şahin, 1994: 19). Türkiye'de 2005 yılında kişi başına düşen elektrik enerjisi tüketimiyle, üyeliği bulunan OECD ülkeleri (7227 kWh) ve üye olmayı istediği AB ülkelerinin (6500 kWh) çok gerisinde kalmaktadır (Şahin, 2006: 94). TÜİK verilerine göre 2000 yılı nüfusu yaklaşık 68 milyon olan Türkiye'nin yıllık ortalama nüfus büyüme hızı % 3 olarak gerçekleşmektedir (TÜİK, 2000: 45). Dolayısıyla ekonomisini büyütme zorunda olan Türkiye, kişi başına düşen enerjiyi de artırmak durumundadır.

Türkiye'nin enerji politikalarında temiz, verimli enerji ve enerji tasarrufuna yönelik yaşanan diğer sorunlarda dikkat çekicidir. Küresel devletlerin hedefindeki Türkiye, "2004 yılında imzaladığı İklim Değişikliği Çerçeve Anlaşması gereği, düzenli olarak Birleşmiş Milletler Sekretaryasına sera gazı envanterini bildirmek zorunda kalmıştır. İlk kez 2006 yılında hazırlanan rapora göre, Türkiye yıllık 357 milyon tonluk sera gazı emisyon hacmiyle dünyada birinci sıraya yükselmiştir. Türkiye sera gazı oranının en hızlı arttığı ülkedir ve ABD, Çin ve Hindistan kadar dünyanın yok olmasına katkıda bulunmaktadır." (Külebi, 2007: 15-16). Bugün dünya enerji kaynaklarının % 26'sını kullanan ABD'nin, global kirliliğe katkısı % 25 iken, dünya enerji kaynaklarında payı yok denecek kadar az olan Türkiye'nin birinci sırada yer alması şaşırtıcıdır (Salameh, 2003: 139). Bu durumun temel nedeni, küresel şirketlerin Türkiye'de çevre üzerine yatırım yapmamasıdır. Ayrıca yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının istenilen düzeye ulaşamaması, doğal çevrenin korunmasına yönelik düzenlemelerde geç kalınması, temiz enerji teknolojilerinin yetersiz olması ve enerji kaynaklarının oluşturacağı risk haritalarına yönelik çalışmalara önem verilmemesi Türkiye'nin enerji-çevre boyutunda sorunlar yaşamasına neden olmuştur. Türkiye'de, 2003 yılında, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına ilişkin kanun yürürlüğe konulmuştur. Böylece enerji üretiminde bu

kaynaklar özendirilerek, gerekli tedbirlerin alınmasına çalışılmıştır (Şahin, 2006: 93; Akkoyunlu, 2006: 131).

Enerji, Türkiye’de “OECD ülkelerine göre son derece verimsiz kullanılmaktadır. Bu noktada ülke enerji politikasının, bina, sanayi ve özellikle de ulaştırma politikasıyla bir arada planlanması gereği ortaya çıkmaktadır.” (Pamir, 2006: 401-403). Türkiye, bina, ulaşım ve sanayi sektörlerinde tasarrufa gitmemektedir. Bina izolasyonu, çift cam, merkezî ısıtma sistemleri yaygın olmayan Türkiye’de binaların yanlış konumlandırılmasıyla da % 20-% 30 arasında enerji kaybı yaşanmaktadır. Ulaşım sistemlerinde gerek yolcu gerekse yük taşımada enerjinin daha az kullanıldığı sistemler seçilmesi gerekirken, petrole dayalı otomotiv sanayi güçlendirilmeye çalışılmakta ve toplu ulaşım araçlarından uzak bir politika izlenmektedir. Sanayide ise enerjiyi az kullanan teknolojiye geçilmelidir (Türk Millî Komitesi, 1986: 26-28). Elektriğin verimli kullanılması sonucunda Türkiye’nin elektrik enerjisi tüketiminde % 5-10’luk bir tasarruf olanağı bulunmaktadır. Elektrik tüketimi içindeki % 22’lik kayıp ve kaçaklar dünya ortalaması değerine indirildiğinde ise en az % 10’luk bir ek tasarruf olanağı ortaya çıkmaktadır (Türkoğlu, 2006: 407). Ayrıca enerjinin verimli kullanımı çevre sorunlarını azaltmaktadır.

Sonuç olarak, taşkömürü, petrol ve doğalgaz gibi yenilemeyen enerji kaynaklarının tespit edilen rezervleri açısından yeterli olmayan, güneş, rüzgâr, jeotermal ve biyokütle gibi yenilenebilir enerji kaynakları yönünden ise özellikle bugün sanayi faaliyetlerdeki dinamizmin devamlılığını sağlayacak düzeye ulaşamayan Türkiye’de, artan nüfus ve gelişen teknolojiye bağlı olarak, enerji ihtiyacı giderek büyümektedir. Türkiye’nin birincil enerji kaynaklarının üretim ve tüketim dengeleri arasında önemli farklılıklar görülmekte ve kömür ağırlıklı üretim olmasına karşın petrol ağırlıklı bir tüketim yapısının ortaya çıktığı görülmektedir (Sabah, Mart, Çelik, 2002: 33). Yİ ve YİD sisteminde, temiz ve ucuz enerji elde etmede sorunlar yaşandığı, alternatif enerji kaynaklarının yanında mevcut yerel kaynaklara kullanımına yönelik planlamalarda yetersiz kaldığı ve dışa bağımlı bir konuma geldiği görülmektedir. Bu nedenle: Yerli enerji kaynaklarına yönelmelidir; Hidrolik potansiyelin tam olarak kullanılması sağlanmalı; Petrol ve doğal gaz aramalarına hız verilmeli; Kömür kaynaklarının tamamı geliştirmeli ve temiz yakma teknolojilerine bir an önce geçilmeli; Uranyum aramaları hızlandırılmalı ve nükleer santraller kurulmalı; Yeni enerji kaynaklarından jeotermal ve güneş enerjisinden daha fazla yararlanılmalı; Yabancı sermayede anlaşmalara dikkat edilmeli ve ulusalcı yaklaşımlara ağırlık verilmeli; Enerji tasarrufuna gidilmeli ve kaçak kullanım engellenmeli; Enerji teknolojilerini yakalayan ve çevreye duyarlı bir politika benimsenmelidir. Ayrıca dünya enerji kaynaklarının % 70’ine yakın bir konumda yer alan Türkiye, Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya’da petrol ve doğal gazı açısından önemli avantaj ve risklere sahiptir. Bu nedenle enerji kaynaklarını üreten ve tüketen ülkeler arasında bir enerji koridoru oluşturan Türkiye, üretici ve tüketici devletlerin hedefini belirleyerek uzun

dönemli enerji politikaları oluşturmalı, bölgelerin statik ve dinamik unsurlarını iyi değerlendirmelidir.

KAYNAKÇA

Acaroğlu, M., (2003), **Alternatif Enerji Kaynakları**, Nobel Basımevi, Ankara.

Akkoyunlu, A., (2006), “Türkiye’de Enerji Kaynakları ve Çevreye Etkileri” **Türkiye’de Enerji ve Kalkınma Sempozyumu (26 Nisan 2006)**, (iç.), Ed.: Atilla Sandıklı ve Hasret D. Bilgin, Tasam Yayıncılık, İstanbul.

Akova, İ., (2005), “Türkiye Enerji Sorunu”, **Ulusal Coğrafya Kongresi (Prof. Dr. İsmail Yalçınlar Anısına), 29-30 Eylül 2005 Bildiri Kitabı**, (iç.), Ed.: Sedat Avcı ve Hüseyin Turoğlu, Çantay Kitabevi, İstanbul, s. 33-40.

Atalay, İ. (1999), **Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.

Bakır, E., (2006), **The Energy Corridor Identity of Turkey and Supply Security Dimension of The EU Energy Policy**, A Thesis Submitted to The Graduate School of Social Sciences of The Izmir University of Economics, İzmir.

Çelebi, Y. İ., (2006), **Turkey’s Energy Policies and The Eurasian Region**, A Thesis Submitted to The Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Ankara.

Demirbilek, S., (2006), “Türkiye’nin Enerji Politikası” **Türkiye’de Enerji ve Kalkınma Sempozyumu (26 Nisan 2006)**, (iç.), Ed.: Atilla Sandıklı ve Hasret D. Bilgin, Tasam Yayıncılık, İstanbul.

Dincer, İ. ve Rosen, M. A., (1999), “Energy, environment and sustainable development” **Applied Energy**, Vol: 64, pp. 427-440.

Doğanay, H., (1992), **Ekonomik Coğrafya (Doğal Kaynaklar)**, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 740, Kazım Karabekir Eğitim fakültesi Yayınları No: 29, Erzurum.

-----, (1995), **Türkiye Ekonomik Coğrafyası**, Öz Eğitim Yayınları, İstanbul.

-----, (1998), **Ekonomik Coğrafya 2 (Enerji Kaynakları)**, Şafak Yayınevi, Erzurum.

DPT, (2007), “Türkiye’de Enerji Üretimi ve Tüketimi (1 ve 8. DPT Kalkınma Planları)”, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload>, Erişim: 20/06/2007.

Emed, O., (2006), **The Caspian Oil and Gas in International Energy Policy: Opportunities for Türkiye**, A Thesis Submitted to The Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Ankara.

Ertürk, F., (2006), “Türkiye’nin Alternatif Enerji Üretim İmkanları ve Fırsatları” **Türkiye’de Enerji ve Kalkınma Sempozyumu (26 Nisan 2006)**, (ç.), Ed.: Atilla Sandıklı ve Hasret D. Bilgin, Tasam Yayıncılık, İstanbul.

Gürel, Ş. S., (1979), **Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay. No: 432, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

<http://www.haberler.com/turkiye-nin-ilk-dogalgaz-depolama-tesisi-hizmete-haber> 10/08/2007 tarihinde alınmıştır.

Karabağ, S. ve Şahin, S., (2006), **Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası**, Gazi Kitabevi, Ankara.

Karabulut, Y., (1993), “Türkiye Hidroelektrik Enerjisi Üretiminde Fırat Havzasının Önemi” **Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Dergisi**, Sayı: 2, s. 185-196.

-----, (1994), “Türkiye’de Elektrik Enerjisi Üretimi”, **Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Dergisi**, Sayı: 2, s. 53-66.

-----, (2000), **Türkiye Enerji Kaynakları**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

-----, (2003), **Enerji Kaynakları**, Hilmi Usta Matbaacılık, Ankara.

Karluk, S. R., (2002), **Türkiye Ekonomisi**, Betaş Yayınları, İstanbul.

Külebi, A., (2007), **Türkiye’nin Enerji Sorunları ve Nükleer Enerji**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Mutluer, M., (1990), “Gelişimi, Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye’de Enerji Sektörü”, **Ege Coğrafya Dergisi**, Sayı: 5, s. 184-213.

NTV, (2007), <http://www.ntvmsnbc.com/news/415911-10/08/2007> tarihinde alınmıştır.

Özdemir, Y., (2007), **Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan’ın Enerji Potansiyelleri ve Politikaları**, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Özemre, A. Y. - Bayülken, A. ve Gençay, Ş., (2000), **50 Soruda Türkiye’nin Nükleer Enerji Sorunu**, Kaknüs Yayıncılık, İstanbul.

Özey, R., (1999), **Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya**, Aktif Yayınevi, İstanbul.

-----, (2001), **Günümüz Dünya Sorunları**, Aktif Yayınevi, İstanbul.

-----, (2002), **Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği**, Aktif Yayınevi, İstanbul.

Özgür, E. M., (2001), **Türkiye Coğrafyası**, Hilmi Usta Matbaacılık, Ankara.

Pamir, N., (2006), “Küreselleşme Paralelinde Türkiye’de Enerji Sorunu”, **Türkiye İktisat Politikaları Kurultayı Bildiriler Kitabı (13-16 Haziran 2006)**, (iç.), İnönü Üniversitesi Basımevi, Malatya.

Sabah, E.-Mart, - U. ve Çelik, M. S., (2002), “1970-2000 Yılları Arası Türkiye’nin Birincil Enerji Tüketiminde Kömürün Yeri”, **Madencilik**, Cilt: 41, Sayı: 2, ss. 31-42.

Salameh, M. G., (2003), “The New Frontiers for the United States Energy Security in the 21st Century”, **Applied Energy** 76, pp. 135-144.

Sever, R., (2001), **Coğrafi Açından Bir Araştırma: Çoruh Havzası Enerji Yatırım Projeleri ve Çevresel Etkileri**, Çizgi Kitabevi, Konya.

Soykan, F. ve Mutluer, M., (1995), “Türkiye’de Madencilik ve Maden Yataklarının Coğrafi Dağılışı”, **Ege Coğrafya Dergisi**, Sayı: 8, s. 37-56.

Soysal, İ., (2000), **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Sözen, A. ve Arcaklıoğlu, E., (2005), “Solar potential in Türkiye”, **Applied Energy** 80, pp. 35-45.

Sözen, A.-Arcaklıoğlu, E. ve Özkaymak, M., (2005), “Turkey’s Net Energy Consumption”, **Applied Energy**, 81, pp. 209-221.

Şahin, A., (2006), “Türkiye’nin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri İçerisinde Enerjinin Yeri ve Önemi”, **Türkiye’de Enerji ve Kalkınma Sempozyumu (26 Nisan 2006)**, (iç.), Ed.: Atilla Sandıklı ve Hasret D. Bilgin, Tasam Yayıncılık, İstanbul.

Şahin, V., (1994), **Enerji Sektöründe Geleceğe Bakış (Arz, Talep ve Politikalar)**, TÜSİAD Yayınları No: 94, 11-168, İstanbul.

Tanoğlu, A., (1971), **Enerji Kaynakları**, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 124, Coğrafya Enstitüsü No: 6, İstanbul.

Taylor, R. H.– Probert, S. D ve Carmo, P. D, (1998), “Frech Energy Policy”, **Applied Energy** Vol: 59, No: 1, pp. 39-61.

Temurçin, K. ve Aliagaoglu, A., (2003), “Nükleer Enerji ve Tartışmalar Işığında Türkiye’de Nükleer Enerji Gerçeği”, **Coğrafi Bilimler Dergisi**, Sayı: 1(2), s. 25-39.

TÜİK, (2000), **2000 Genel Nüfus Sayımı**, TÜİK Matbaası, Ankara.

Tümertekin, E. (1994), **Ekonomik Coğrafya**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.

Türk Millî Komitesi, (1986), “Türkiye’nin Enerji Alanındaki Geleceğe Dönük Beklentileri, Sorunları, Çözüm Önerileri”, **Türkiye Dördüncü Enerji Kongresi Sonuç ve Önerileri (17-21 Kasım 1986)**, Ertem Matbaacılık, İzmir.

Türkoğlu, G., (2006), “Türkiye Enerji Sektörü ve Liberalleşme Politikası”, **Türkiye İktisat Politikaları Kurultayı Bildiriler Kitabı (13-16 Haziran 2006)**, (iç.), İnönü Üniversitesi Basımevi, Malatya.

Yalçın, S., (1998), “Misâk-ı Millî ve Lozan Barış Konferansı Belgelerinde Musul Meselesi”, **Misâk-ı Millî ve Türkiye Dış Politikasında Musul** (iç.), Atatürk Kültür, Dil, Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Yiğitbaşı, H., (2005), “Türkiye İçin Önemli Bir Maden: Bor”, **Coğrafi Bilimler Dergisi**, Sayı: 2 (2), s. 13-26.

Yüce, K. Ç., (2006), **Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele**, Ötüken Yayıncılık, İstanbul.

SİYASAL YAŞAMDA KADIN ŞİDDET GETİRİR

AKKAN GÜNGÖR, Fatma*

TÜRKİYE/TURÇIA

ÖZET

Pek çok insan, uluslararası siyasetin kadınların algılayamayacağı kadar karmaşık olduğu konusunda öğretilmiştir. Bu öğretiy, erkeklerin uluslararası siyasetin gerektirdiği türden bir siyasetal kararlılığa sahip olduğu yönündedir. Erkek egemen bir toplumda bin yılda erkekler siyaset sahnesinde yer almanın vermiş olduğu avantajla bu kararlılığa sahip olsa da, birçok tecrübe göstermiştir ki, kadınlar kararlılığa sahip olmasa da güce sahiptirler. Bu kararlılığa sahip olamama da herhâlde siyasetal yaşamda yer almamanın bir götürüsüdür.

Bugün, kadınlar meclis koridorlarında milletvekili olarak değil, sekreter olarak çoğunlukla görülmektedirler. Bu durumun uzun yıllardır devam etmesi, şartlar uygun olduğu hâlde ne ile ilişkilendirilebilir? Ya da siyasetal yaşamda yıllarca yer almayan kadınların, bu alana girdiklerinde, erkeklere nazaran daha savaşçı ve daha anlık kararlar almaları nasıl algılanmalıdır?

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Siyaset, Feminist Teori, siyasetin erilleştirilmesi, siyasetal karar alma, kadın iş gücü.

ABSTRACT

Woman Brings About Violence in Political Life

Many people have been educated that the international politics is too complicated to perceive for a woman. This doctrine asserts that man has a decisive manner which is in harmony with the political requirements. In millenium in which man is dominant actor in political life, even if it has seen that the man has decisiveness due to the using the advantages of being in political scene, a lot of experiences have demonstrated that woman has got a special strength to perceive the events, but not in decisiveness in politics. The indecisiveness in political life of woman may be connected with the cost of not being in the political life.

It is observed today that woman is mostly seen as a secretary, not as a parliamentarian in corridors of parliament. Continuing the problems of status of woman in years, in spite of the fact that the conditions have fulfilled, can it be

* Öğr. Gör., KTÜ, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Trabzon/TÜRKİYE. e-posta: akkan78@hotmail.com

correlated with what? Or else, the woman who did not taken part in political life in before, when participating in this field, is it expected that they make a very rapid decisions and will be more combatant than man?

Key Words: International Politics, Theory of Feminism, masculine of politics, Politic Decsion-making, woman laborforce.

GİRİŞ

1970 ve 1980’li yıllarda feminist hareket, **kadınlara özgü olduğu düşünülen saldırgan ve hiyerarşik olmayan, iş birlikçi (cooperative) tarzı vurgulayarak “bilinç yükseltici” etkinlikleri yüreklendirir; erkeklerin karakteristik özelliği olarak görülen bireyci, kendini dayatma niteliğini büyük ölçüde reddeder** (Valance, 1999: 269-270). Oysa kadınlar, yüzyıllar boyu siyaseti perde arkasından yönlendirmenin verdiği kinle, ön sahnenin kendilerine tanınması durumunda erkeklere nazaran daha savaşçı ve daha anlık kararlar alabilmektedirler. Siyasal düşünme yetisinin kadınlara sunulmaması nedeniyle bu hak erkekler gibi rasyonel kullanılamamıştır. Kadınlar erkeklere oranla daha çok savaş kararı almakta, daha cesaretli davranmakta ve anlık politika uygulayabilmektedirler. Bir terör örgütünün canlı bomba eylemlerinde kadınların erkeklere oranla daha fazla yer almaları, onların cesaretinin övgü hak ettiğini değil, erkek egemen siyasalın onlardan belirli şeyleri götürdüğünü göstergesidir.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nin ilk kadın Dışişleri Bakanı Madeline Albright’ın **“Kullanılmadıktan sonra dünyanın en büyük askerî gücüne sahip olmuşsunuz neye yarar?”** (Johnstone, 2001: 213) sözlerinin değerlendirilmesi için başı-sonu-zamanı-kime söylendiği önemli ama bu şekliyle alındığında, feminist teori ile çelişkili görülmektedir. Ancak, Amerikan Ulusal Seçim Çalışmaları 1991 Pilot Çalışması incelendiğinde, feminist teoriyi destekleyen bulgulara rastlanmıştır (Conover and Sapiro, 1993:1079). Hatta, güçlü bir sav olarak, erkeklerin savaşçı ve ihlalcı bir ruha sahip olduklarına, savaşları başlattıklarına, savaşa giden “meşru savaşılar”ı temsil ettiklerine, kadınlarınsa barış için hareket eden “güzel ruhlar” olduğuna, savaşı durdurduklarına inanılmaktadır (Elshtain 1987’den aktaran Conover and Sapiro, 1993: 1079). Oysaki gerçeğin bu şekilde olmadığını gösteren bulgular da vardır. Günümüze kadar, uluslararası politika göz önünde tutulduğunda, kadın ve erkek yöneticiler arasında cinsiyetten kaynaklanan bir farkın olmadığı görülmektedir. Erkeklerin aldığı kadar kadınlar da savaş kararı almış, erkeklerin uyguladığı kadar kadınlar da şiddet uygulamıştır. Karar alıcının kadın ya da erkek olması alınan kararı etkilememekte, daha çok karar alıcının kültür, din, eğitim, bölgesi ve kişiliğinden kaynaklanan farklar etkilemektedir. Eğer etkileyecekse de, erkek olmak kadın olmaya göre daha çok savaş kararı aldırıyor şeklinde değil, kadın olmak şu an itibarıyla erkek olmaya göre daha çok savaş kararı aldırıyor şeklinde etkilemektedir.

Rosa Lee Parks (McCauley)¹ ve Vivian Malone Jones. İlki 1955'te otobüste beyazlara yer vermediği için tutuklanmıştır. Aynı ortamda, şoför beyaz yolcular için Parks ve yanındakilerin yerlerini boşaltmalarını emrettiğinde, üç siyah erkek emre uymuştur. Parks, bir ilki gerçekleştirmiş ve ilk sivil itaatsizlik eyleminin başlamasına neden olmuştur. Diğeri ise, 1963'te bir erkek öğrenci ile Alabama State University'e kaydolmak istemiştir. Üzerlerine polis köpekleri salınan bu iki genç Federal Hükûmetin etkisiyle Alabama State University'de siyah ambargosunu kırmışlardır.² Burada da ilginç olan nokta erkek olanın bir süre sonra, baskılara ve gergin ortama dayanamayıp kaydını siyahların çoğunlukta olduğu başka bir üniversiteye aktarırken kadın olanın bu üniversiteden diplomalı ilk siyah olarak tarihe geçmesidir. Burada erkeklerin değil de, kadınların itaat altında kalamaması, dik başlı, hakkını savunan ve cesur kişiler olarak belirmesi uluslararası ilişkiler teorisi olarak feminist teoriyi –yani bayanlar iktidarda olsaydı savaşlar daha az yaşanırdı, realist değil, idealist yaklaşım hayata geçirilirdi– ters çevirerek şöyle denilebilir, bayanlar iktidarda olsaydı çözümsüzlükler bu kadar uzun sürmezdi. Sonucunu düşünürler miydi bilinmez ama, olayın üzerine giderlerdi. Ulusal çıkarı korumak için, gerekirse en acımasız savaşı yaşatırlardı. Haklılığı anlatmak diye bir dert olmazdı, hak olarak görüleni eyleme geçirirlerdi. Uzun süren görüşmeler çok daha kısa sürede tamamlanırdı. İstedikleri kabul edilmezse, “gereken yapılır”, en çok kullanılan söylem olurdu.

Öyleyse şu soru: “Neydi kadınları bu kadar cesaretli olmaya iten şey?”, cevaplandırılmalıdır. Toplumsal şiddete maruz bırakılmaları mı, vatandaş oldukları ülkenin Hükûmeti tarafından devlet politikası olarak kullanılmaları mı, iktidardan uzak kaldıkça sorunlara yabancılaşmaları mı, yoksa genler mi?

Son yıllarda artış gösteren kadın canlı bombacıların sayısı, özellikle Sri Lanka, Türkiye, Pakistan, İsrail, Özbekistan ve Irak gibi ülkelerde, dikkat çekmektedir (Dickey, 2005: 26). Ki bu konuda yapılan araştırmalar canlı bombacıların çoğunun yoksulluktan, eğitimsizlikten ve akıl hastalığı, alkol, ve uyuşturucu bağımlılığından uzak olduklarıdır.³ Grupta telkin edilen görev bilincinin, kişiyi intihar bombacısına dönüştürmesi çok zor değildir. Burada önemli olan, eşit sayıda kadın ve erkek tetkik edildiğinde kadınların cesaretlerini gösterme konusunda erkeklere oranla daha hızlı davranmalarıdır. Bu, onların bir şeyleri ispat çabaları olabilir mi? Ya da bu durum kadınların da

¹ Parks, 1913 yılında, efendisinin çiftliğinden kaçan sonra geri dönüp tek başına kazdığı tünelden aralarında yakınlarının da bulunduğu 300'e yakın kölenin kaçmasını sağlayan Harriet Tubman adlı ilk cesur siyah kadının ölümünden bir ay sonra 4 Şubat'ta doğmuştur (Bkz.: Şafak, 2005: 24); <http://www.nyhistory.com/harriettubman/life.htm>.

² http://www.africawithin.com/bias/rosa_parks.htm; http://www.ccom.ua.edu/od/article_jones.shtml.

³ Bkz.: <http://www.monitor.upeace.org/pdf>; http://www.americaspurpose.org/downloads/working_group_papers.pdf. Kadın canlı bomba eylemcileri için bkz.: Zedalis, D. D., (2004), Female Suicide Bombers, <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/ssi/zedalis.pdf>.

bir süre kadın egemen dünyada yaşadıkdan sonra mı deęiŖecek? O zaman kadınlar ya da erkekler diye bir ayırım yapmak anlamsız mı olacak, Ŗöyle ki patronunuzun erkek ya da kadın aynı kararı aynı Ŗekil de alacağından Ŗüphe duymayacaksınız (Bayan patronların kaprisi tarihe karıŖacak!).

“Bazılarının İktidarı Kullanması Diğerlerini İktidarsızlaŖtır”: Bugün deęiŖmeyen bir olgu var. Kadınları eve erkekleri iŖe sevk eden olgu. Bu yaratılıŖsal bir alışkanlığın sonucu mu yoksa yapılageliŖ durumuna odaklanan bir davranıŖ kalıbı mı! Daha açık söylendiğinde, kadınları meclis koridorlarında milletvekili olarak değil de, sekreter olarak çoğunlukla görüyorsak bu, bugüne kadarki uygulamaların bir sonucu mu, kadınların iŖsel güdülerinin bir isteği mi? Buradan hareketle dünya genelindeki uygulamalara bakıldığında kadınların Ŗiddet içeren söylemleri ya da uygulamaları onların karakter özelliği mi bin yılların getirdiği erkek egemen siyasanın bir sonucu olarak dıŖavurum mu!

Randall, Nikaragua Devrimi’nde büyük payları olan Nikaragualı kadınları ekonomik koŖulların özel olarak etkilediğini belirtmektedir: **“Kendi baŖına geçinen annelerin sayısı fazlaydı ve bu durum ekonomik durumla yakından iliŖkiliydi. İŖsizlik, yoksulluk ve güvencesizlikle karŖılaŖan birçok koca ve baba ailenin geçimini annelerin üzerine yükleyip, evlerini terk ediyordu. Önerinde ev iŖleri, yiyecek satıcılığı ve pazarlarda ya da sokaklarda incik boncuk satmak gibi çok kısıtlı bir seçim alanı vardı”** (1985: 5). Burada kadınların kriz, bunalım ve ihtiyaç anlarında kendilerinden beklenmedik bir performans sergiledikleri teyid edilmektedir:

Nikaragua’da kadınların devrimci sürece geniŖ katılımları, onların ulusal ekonominin bir parçası olmalarının sonucudur. Bu durum onları, toplumsal ve siyasal katılımları yükseltecek kararlar vermeye, konumlar edinmeye zorlamıŖtır. Diğer bir nedense siyasal baskıdır. Somozaları muhalefete karŖı korumak amacıyla kurulan silahlandırılmıŖ özel ordu ve bunun gibi etkenler bütün sınıflardan kadınları bu baskıya, devrimci olarak karŖılık vermeye itmiŖtir (Randall, 1985: 6).

...

Nikaragua genç nüfusu cinsiyet farkı gözetmeksizin mücadeleye kitlesel bir biçimde katılmıŖtır. 30-35 yaŖları arasında, kadınların katılımı erkeklerinkine oranla fazla. Genellikle ilk siyasal katılımları, çocuklarının tutuklanması ya da hapsedilmesine karŖı gerekleŖmiŖ. Daha sonra görev alanları derinleŖmiŖtir (Randall, 1985: 7).

Genelde, kadınların, normal Ŗartlarda siyasal, ekonomik ve sosyal hayata katılmadıkları, ihtiyaç hissettiklerinde ya da Ŗartlar gerektirdiğinde katıldıkları gözlenmektedir. Ŗartlar düzelince günlük yaŖantılarına geri dönmektedirler. Orada daha mutlu olabilirler. Ama bu onların siyasal hayatta baŖarısız olacakları anlamını taŖıyamaz. TaŖıyacaęı anlam en fazla daha Ŗiddet içerikli politika uygulayacaklarıdır.

Enloe, çoğu kadını devlet gücünü etkileyebilecek herhangi bir siyasi konunun dışında bırakan şeyin, nesiller boyu-bazen de baskıyla- yaşanan toplumsal süreçler ve yapılarla ilgili bir mesele olduğunu belirtmektedir. Sadece erkeklerin uluslararası siyasetin gerektirdiği farz edilen türden bir kamusal kararlılığa sahip olmalarını eleştirmektedir: **“Seçkin erkekler kadınları şuraya ya da buraya belki kabul edebilirler, ama söz konusu kadınlar gelişigüzel seçilmiş kadınlar değildir. Çoğu zaman hükûmetlerin erkekler kulübü gibi görünmesi pek göze çarpmaz. Margaret Thatcher Venedik’te Mitterand, Nakosone, Reagan ve diğer devlet başkanlarıyla yan yana oturduğunda birdenbire diğer herkesin erkek olduğu fark edildi”** (Enloe, 2003: 35).

...

Uluslararası siyasi ekonominin, son iki yüzyılda işlediği gibi işleminin sebebi, bir bakıma kadının işinin değerini ucuzlatan kararlardır. Bu kararlar öncelikle evde ve işyerinde yapılan bazı işleri “kadın işi”ne dönüştürerek onları kadınsılaştırmıştır ve değersizleştirilmesini rasyonelize etmiştir. Cinsellik, evlilik ve kadını saygınlıkla ilgili yasalar ve kültürel varsayımlar olmasaydı bu düşüncüler gerçekleşmezdi. (Sovyetler Birliği’nde 1970 yılında, kadınlar dikiş makinası operatörlerinin hâlâ % 93’ünü oluşturuyorlardı.); (Enloe, 2003: 211-212).

...

Pek çok insan özellikle kadınlar, uluslararası siyasetlerin kadını zihnin algılayamayacağı kadar karmaşık, uzak ve zor olduğu konusunda eğitilir. Bir Margaret Thatcher ya da Jeanne Kirkpatrick çatlaklardan sızabiliyorsa da, bu büyük ihtimalle “erkek gibi düşünmeyi” öğrendikleri içindir (Enloe, 2003: 253).

Yukarıda saptanan bulgular kabul edilse bile bir sorunu gündeme getirir. Çalışmanın ana amacı da bu sorunsaldır. Evet erkekler kadınları bastırmış hatta bu uygulama eş ve anne tarafından da devam ederek çocuklara uygulanmış ve erkek egemen bir dünya oluşmuştur. Peki bu erkeklerin suçu mudur? Ev işinin kadınsılaştırılmış ve siyasetin erilleştirildiği düşünüldüğünde, bu uygulamanın bu kadar kolay olması ne ile ilgilidir? Neden bunca yıl değişiklik olmamış ve boyun eğme yaşanmıştır? Bilinçli başlatılan bir hareket midir, ya da başlaması kendiliğinden ve ya kadınların tabiatından mıdır, tekrar başa dönülse sizce aynı durum oluşur mu?⁴ Cevap “evet”e yakındır. Çünkü yaratılış özelliği kadın ve erkek ilgi alanlarını etken ve edilgen olma durumuyla zaten belirlemiştir.

⁴ Bir zamanlar, kadınların sosyal ve siyasal alandaki varlığından Özveri şöyle bahseder:

Toplumsal yaşamda kadının etkinliği, ekonomik etkinliklerin kadınlar tarafından yerine getirilmesi, kadınların mutlak egemenliği, soy kütüğünün kadına göre belirlenmesi, Amazon söylencesinin önemli özelliklerindedir. Ancak bütün bunlar anaerik toplumda zaten normal olan özelliklerdir. Amazon söylencesinin normalden ayrılan yönü, kadınların savaşçı olarak yetiştirilmeleri, savaşa bir asker gibi katılmaları, erkeklerin bu savaşta yer almamaları, kadınların savaşçılığının aynı zamanda saldırganlığa dönüşmesidir. Hem kendilerinin kurdukları

İşte bu edilgen olma durumu ve bilinmeyen içsel güdüler kadınları hırçın yapmaya muvaffak olmuştur. Bunun bir getirisi de siyasal yaşam ve kadın arasındaki ilişkide güç ve şiddet olgusunun artan eğilimle devam etmesidir.

1. Uluslararası İlişkiler ve Feminist Teori

Modern kullanımda feminizm,⁵ kadın hareketiyle ve kadının sosyal rolünü geliştirme çabasıyla ilişkilendirilmektedir. Feminizme göre, kadınlar cinsiyetleri nedeniyle dezavantajlı durumdadır, bu dezavantaj ortadan kaldırılabilir ve kaldırılmalıdır. Böylece, feministler, *kamusal erkek* ve *özel kadın* arasındaki ayrımı ortadan kaldırmaya çalışmışlardır (Heywood, 2007: 289, 295). Feminizm, biyolojik faktörlerin belirlediği cinsiyetlerden ziyade, bu cinsiyetlerin iktisadi, siyasi ve sosyal roller üzerindeki etkisine değinmekte, erkeklik ve kadınlık olgularının biyolojik bir determinizmin ifadesinden çok, insanların toplumsal süreçler içerisinde gelişen yapılanmasının bir sonucu olduğunu iddia etmektedir.

Feminist yaklaşımın uluslararası ilişkiler disiplinine konu olması ise, düşük ücret, ağır çalışma koşulları, kadınlar arasındaki sınıf çatışması gibi konularla olmuştur. Feminizme göre, neo-realizmin *man, the state and war* algılaması uluslararası ilişkileri erilleştirmiştir. Bu anlamda uluslararası ilişkiler disiplininin uluslararası sisteme bakışı militarizm eksenli olmaktadır ve bu durum uluslararası çözümsüzlüğü tetiklemektedir.

“Cinsiyet eşitliği neden barış ile bağlantılıdır?” sorusunu Caprioli, Tickner ve Goldstein teorik olarak açıklamaktadırlar. Yine Melander daha eşitlikçi toplumların, kadınların böylesi toplumlarda savaş ve barış konularında söz söyleme hakları olmasından dolayı daha barışçıl olabileceğini iddia etmektedir. Yine erkeğe göre, kadının genellikle savaştan çekinme eğiliminde olduğunu belirtmektedir. İlk argüman kadının doğasında var olan şiddetten kaçınma varsayımına dayandırılmıştır ve böylece bu, temel fikir olarak referans gösterilmiştir. Diğer argüman, cinsiyet rolleri ve onları tanımlayan davranışların sosyal olarak oluşturulmasına vurgu yapmaktadır. Birinci yaklaşım, kadının üreme rolü nedeniyle belirli bir vashının olduğu inancını kabul etmekte ve bu temel doğası nedeniyle kadın ülke liderlerinin ve etkili pozisyonundaki diğer kadınların-parlamentodakiler gibi- aynı pozisyonundaki erkeklere göre ortalama olarak toplumsal problemleri giderme konusunda daha

yerleşim bölgelerinde bulunan heykel, resim ve kabartmalar, hem de komşu halkların yapıtları Amazonlar'ı savaşçı niteliklerine uygun tanımlamışlardır. Amazonlardaki savaşçı nitelik o kadar baskındır ki, Bilge Umar, Amazonların “tarım yapmayan, yaşamı at sırtında avcılık ve savaşla geçen bir kadınlar ulusu” olduğu görüşündedir. Be nedenle Amazonlara takılacak adın savaşçı özelliklerine uygun bir ad olması akla uygun görülmektedir. Kaldı ki bu açıklama Amazonlar'ın konuştuğu varsayılacak bir dile göre yapılan bir açıklama da değildir. (Özveri, Y. Ü., (2007), Amazonlar Söylencesi, http://www.circassiancanada.com/tr/edebiyat/efsaneler/001_amazonlar_soylencesi.htm).

⁵ Feminizmin kadın değerlerinden çok feministlere öncülük ettiği ile ilgili bir açıklama için bkz.: Cook-Wilcox, 1991.

fazla çalıştıklarını öngörmektedir. Bu yaklaşım, varsayımsal olarak biyolojik cinsiyet içinde yer alan doğal davranış farklılıklarına dayandırılırken, ikinci yaklaşım sosyal olarak oluşturulan cinsiyet rolleri tarafından etkilenebilen, şiddete ve gücün kullanımına karşı nasıl davranıldığı üzerine odaklanmaktadır. Bu perspektifte kadının şiddetten kaçınması ve erkeğin şiddete eğilimi biyolojik cinsiyetle daha az ilgili iken, belirli “kadınlık” ve “erkeklik” tanımlamaları ile daha çok ilgilidir. Buna göre, bütün kültürlerde ortaya çıkan cinsiyet rolleri oluşumunda iki temel tema vardır. Birincisi; kadınlara ilgilenmek ve bakıcılık görevi verilirken, erkeklere savaşçı olarak nitelendirilebilecek potansiyel bir fonksiyon hazırlanır. İkincisi; cinsiyet rolleri, kadınların ikinci plana itilmesini yasal hâle getirir (Melander, 2005: 696-698).

Bazı feminist yaklaşımlar, realizmin otonomi ve ayrılmayı öngördüğünü, çünkü erkeklerin ayrılığı bağlanmaya göre üstesinden daha kolay gelinebilecek bir olgu olarak gördüğünü iddia etmektedir. Bu görüş kadın ve erkeklerin ayrılma ve bağlanma olguları üzerinde farklı bakış açısıyla yetiştiklerini ortaya koyan psikolojik araştırmalarla da desteklenmektedir. Bu teoriye göre, bir çocuğu yetiştiren ilk kişi genellikle kadın olduğu için, kızlar cinsiyete dair kimliklerini, yetiştiricileriyle aralarındaki “benzerlikleri” çerçevesinde şekillendirmekte diğer taraftan erkeklerse, yetiştiricileriyle aralarındaki “farklılıklar” çerçevesinde ön plana çıkarmaktadırlar (Goldstein, 2002: 118).

Feminist uluslararası ilişkiler kuramı, savaşın, eşitsizliğin ve şiddetin insanlar arasındaki doğal durumun bir uzantısı olarak kabul edilmesinin, erkek bakış açısının bir ürünü olduğunu vurgulamaktadır. Böylece, kadınların biyolojisi ve alışlagelen sosyal görevleri onlara anne, eş, koruyucu ve bakıcı rolü verdiğinden, kadınlar doğal olarak şiddet ve savaşa karşı bir pozisyon benimsemektedirler. Kadınların uzlaşmacı tavrı, diplomasi yeteneklerini geliştirmiştir ve bu alandaki etkinleşmeleriyle de uluslararası platformda yeni değerler üretilebilecek konuma gelmişlerdir. Feminist yaklaşıma göre, bu konjonktür hayal edilen barış ve uzlaşma ortamının gerçekleştirilmesine olanak sağlayacaktır. Hayal edilen “Kadın” imajı, “barış tanrıçası”nı temsil etmektedir.

Her ne kadar kadın ve barış aynı kareye yerleştirilmeye çalışılsa da, geçmişte kadınların savaşı desteklediği, savaşa gitmeyen erkekleri aşağıladığı ve onları duygusal anlamda çekici bulmadıkları gözlemlenmiştir (Goldstein, 2005: 272-273). Barış zamanı “iyi”, savaşa “kötü” olarak algılanmasına rağmen, bazen savaşların kadınlar için iyi olduğu bilinmektedir. Avrupa ve ABD’li kadınlar ilk olarak I. Dünya Savaşı’ndan sonra, Japonya’lı kadınlarsa I. Dünya Savaşı’ndan sonra oy hakkını elde etmişlerdir (Tickner, 2002: 347).

2. Kadının Siyasallaşmasında Din ve Gelenek

Kadınlar, erkekler gibi statü, ırk, din, kültür ve bölgesel konuma göre farklı kişilik yapısına sahip olabilmektedirler. Bir cinsin, grubun ya da bölgenin tamamı için iyi ya da kötü tanımlanmasının yapılması yanlıştır. İnsanlar tek ele alınmalıdır. Bu gün kadınlar için iyi ve barışçı sıfatı uygunken, tarihsel

süreçte “iyi kadın”, ailesi ve özellikle çocuklarını birinci planda, ulusu ve insanlığı ikinci planda tutan bir algılamadır (Crompton, 1997: 65 ve Dominell, 1991’den aktaran Steans, 2003: 435).

“İyi kadın” algılamasına uygun davranmak güdüsüyle hareket eden bir grup oluşurken, dinin de bu süreçte kadınlara farklı bir alan yarattığı görülmektedir. Evrensel dinlerin genelinde kadın erkeğe göre daha az militarist olmalıdır ve erkek baskınlığı görülmektedir. Sosyal hayatta böyle bir rol uygun görülen kadınların bu dinlerin yayılmasında yine en aktif savaşçılar olarak görülmesi bir çelişki olarak görülebilmektedir. Çoğu feminist, köktendinci dinlerin kadınlar için kötü olduğunu belirtmektedir. Tickner, tarihsel bağlamda çoğu dinin, ordular gibi erkek egemen olduğuna değindikten sonra dinsel fanatizm ve kadının baskı altına alınması arasındaki ilişkinin hemen hemen evrensel olduğuna dikkat çekmektedir. Kadının kontrol altında olduğu patrimoniyal aile genellikle köktendinci hareketlere merkez teşkil etmekte ve sosyal hastalıklar için her derde deva olarak görülmektedir (Tickner, 2002: 343).

Polonya nüfusunun % 90’ı Katolik inançta bir ülke olmasından ötürü, bu ülkede yaşayan kadınlar üzerinde din ve geleneğin etkisi yüksektir. Polonya Cumhuriyeti’nin Ankara Büyükelçisinin eşi Edyta Michalski, bu durumu şöyle ifade etmektedir:

İstatistiklere göre bugün Polonyalı kadınların eğitim düzeyi, Polonyalı erkeklerinin üzerindedir. ...Polonya’da verilen yüksek okul diplomalarının yüzde 59’unu kadınlar almaktalar. Polonya’da verilen doktor ünvanların yüzde 44’ü ve profesör ünvanların yüzde 25’i kadınlara verilmektedir. Ancak, Kadınla erkeğin konumu arasında hâlâ birçok farklılık bulunmaktadır. Bu farklılıklar, Polonya’da kadının rolüne ilişkin geleneksel anlayıştan ileri gelmektedir. Mesleki açıdan faal olsa da kadın, hâlâ, “aile hayatının kalıplaşmış, çoğunluk tarafından kabul edilmiş” örneğine göre oynaması gereken ikinci bir role bağlıdır. Bu model, kadının mesleki kariyerini ailevi ödevleriyle birleştirmesi gerektiğini öngörmektedir. Dünya Bankası uzmanları, bu şablonların iş kanununda, örneğin kadınların emeklilik yaşının (60) erkeklerinkinden (65) daha düşük olması gibi ayrımcı imtiyazlara yansıdığı görüşündedirler.

Kadınların toplumdaki durumunun bir göstergesi de, ülke meclislerindeki onlara ait sandalye sayısıdır. Polonya, AB’nin ortalamasının (% 23’ün) biraz altındadır (% 21). ...Polonya’da Milletvekilleri arasında % 20, Senatörlerin ise % 23’ü kadındır, yerel yönetimlerde ise kadınların oranı % 14, 5-% 18 arasında değişmektedir.⁶

Polonya’da kadınların toplumdaki konumu ve iş piyasasındaki yerine dair kendilerine ait görüşleri üzerine yapılan araştırma sonuçları aşağıdaki gibidir:⁷

⁶ http://www.polonya.org.tr/sec3-Polonya_kobieta.html.

⁷ http://www.polonya.org.tr/sec3-Polonya_kobieta.html.

- Kadınlar ev işleriyle daha yoğun biçimde ilgilenir (bu düşünceyi % 55'i benimsemektedir),
- Kadının evi ve ailesi, işinden ve toplumsal hayatından önemlidir (% 30),
- Toplumsal hayatta erkekler baskındır (yaklaşık % 30),
- Kadınlar toplumsal hayata ve kariyerle daha az ilgilenmektedirler (% 25).

Bu sonuçlar göstermektedir ki, bir toplumda sosyal ve siyasal hakların yeterince uygun olması, ya da eğitim oranının yüksek olması kadınların siyasal yaşama yönelmesini etkilememektedir. Daha demokratik olan ülkelerde, daha fazla kadın parlamentoya girer yanlış bir tespittir. Böyle bir konuda ısrarcı olmak da yanlıştır. Kim isterse o parlamentoya girer, kadın, erkek diye bir ayrımın yapılması baştan bu konuda bir farklılık aramak anlamı taşımaktadır.

Parlamentoda bulunan kadın oranının en yüksek olduğu ülke Ruanda'dır. Katılım oranının ikinci en yüksek olduğu ülke ise İsveç'tir.⁸ Türkiye'de ise durum farklıdır. 1935 yılında ilk kez Meclis'e 17 kadın milletvekili girmiştir. Bu yüzde 4.8 oranında katılımdır. Kadınların Meclis'e girmesinin ardından 70 yılı aşkın zaman geçmiştir ve son seçimlerde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne 48 kadın milletvekili girmiştir. Bu da yaklaşık olarak % 9 katılım oranı anlamına gelmektedir. Cumhuriyet tarihi boyunca kadınların yasal hakları konusunda yapılan bunca teşvik edici düzenlemeye rağmen, kadın temsil oranının düşük olması, kadınların siyasete ilgi duymadığı sonucunu doğurmaktadır.

Bir ulusun karşılaşacağı en önemli problemi çözmede başkanlıkla ilgili olarak kadınlar mı erkekler mi daha iyi iş yapar sorusu üzerine ABD de yapılan bir telefon araştırması veri sonuçlarında, kadınlarla ilgili klişeleşmiş tutumları etkileyen değişkenlerin siyasal eğilim, eğitim ve cinsiyet ve kültür olduğu görülmektedir. Cumhuriyetçilerin % 6'sı kadın daha iyi iş yapar derken, % 45, 5'i erkek ve kadın başkan arasında bu konuda fark yoktur demektedir. Afro-Amerikalılar kadını bu konuda erkekte daha iyi görürken, Latin Amerikalılar erkeğin daha iyi olduğuna inanmaktadırlar. Ancak, Beyazlar Afro-Amerikalılara göre erkeği iyi görse de, fark olmadığını daha çok kabul etmektedirler. Demokratların ise, % 26,6'sı kadın daha iyi iş yapar derken % 55,1 fark olmadığını söylemektedir. Ülke güvenliği, terörizm ve Irak'ı en önemli konu olarak kabul edenlerin % 42,3'si erkekte % 12,7'si kadındır. Yaş çok fazla sonuçları etkilemezken, eğitimin arttıkça kadın erkek ayrımı arasındaki farkın azaldığı görülmektedir (Falk and Kenski, 2006: 8-9).

Liderlik hakkındaki tutumları, birçok yolla etkileyen klişeler vardır. Kadınlar daha şefkatlidir, kadınlar daha liberaldir, kadınlar güçsüzdür gibi

⁸ <http://www.ipu.org/wmn-e/arc/classif300407.htm>.

algılamalar, insanların; kadınlar terörizm ve güvenlik konularıyla erkeklerle aynı performansta mücadele edemezler, tutumuna katkıda bulunmaktadır (Falk and Kenski, 2006: 4). Burada öğretilmiş bir ulus ve bu öğretilmişliği yalancı çıkarmayan bir grup vardır. Kadın ve erkek ayrımı yapılmasını istemeyen bu grup, kadın erkek arasında fark açığa çıkarma yarışına girerek, şaşırtmaktadır.

Ulusal parlamentoda kadın ve erkek temsil oranında gelenek ve dinden kaynaklanan farklılıklar rol oynarken, liderlik yeteneği ve alınan kararın barışçı niteliği konusunda kadın ve erkek arasında böyle bir fark bulunmamaktadır. Kadın devlet liderlerinin savaş ve barış zamanında erkekler gibi liderlik yeteneğinin gereği gibi davrandıklarını ve savaş durumunda yer aldıkları görülmektedir. Margaret Thatcher, Indira Gandhi, Golda Meir hiç şüphesiz feminist görüşü yalanlamaktadırlar (Goldstein, 2002: 122).

SONUÇ

Bu çalışmada iki görüş reddedilmiştir. Birincisi, kadınların daha barışçı olması, diğeri de kadınların ulusal meclislerdeki temsil oranının, erkekler tarafından sınırlandırıldığı ya da daha fazla barış getireceğidir.⁹

Bir ülkedeki cinsiyet eşitliği ve diğer ülkelerle barışçıl ilişkiler oluşturulması arasında pozitif bir ilişkinin olduğu bazı çalışmalarla ortaya konmuştur (**Bkz.:** Caprioli, 2000: Caprioli-Boyer, 2001). Kantitatif olarak Mary Caprioli cinsiyet eşitliğinin ülke içinde barışa katkı sağladığını göstermiştir. Kadının liderlik durumu ülke içi çatışmalar üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkilere sahip olmazken hem parlamentodaki kadın temsil oranı hem de yüksek eğitimde kadının erkeğe oranı ile ölçülen daha eşitlikçi toplumlarda silahlı çatışma seviyesinin daha düşük olması söz konusudur (Melander, 2005: 695-696). Bu çalışmada ise, daha eşitlikçi toplum bilge toplum olarak algılanmaktadır ve cinsiyetin barış üzerindeki etkisi eğitimin etkisi olarak görülmektedir. Açıkçası cinsiyet diye bir ayırmadan bahsetmek yerine nitelikli insan (iyi, adil, filozof...) ayırımından bahsetmek daha olası görülmektedir ve, çatışmayı düşüren etken cinsiyet eşitliği değildir.

Kadınlar, siyasetten uzak durmuşlardır. Ancak, tehlikeyi hissettiklerinde siyaset içine girmiş ve başarılı olmuşlardır. İlginçtir ki, istedikleri düzene kavuşunca siyasetten kendileri çekilmişlerdir. Kadınlar için yasal düzenlemeler ve ekonomik, kültürel ve sosyal yapılanmalar şu an içinde bulunduğumuz zaman itibarıyla zaten olumludur. Peki neden hâlâ kadınlar meclis koridorlarında az görülmektedir. Bu isteksizlik mi, engelleme mi? Eğer engelleme ise ve karşı konulamıyorsa bu kadınların zayıflığını göstermektedir. Yok değilse kadınlar siyasete karşı ilgisizler ama gerek gördüklerinde erkeklerden daha aktif ve sert olabilmektedirler. Bu şuna benzer: Parkta çocuğu

⁹ Dış politika tutumlarında cinsiyet farklılığıyla ilgili olarak **bkz.:** Fite-Genest-Wilcox, 1990: Togeby, 1994.

dövülen kadın aniden mizaç değiştirerek karşı taraftaki çocuğa şiddet uygular. Kendi çocuğunu savunmak için!

2007 yılı itibarıyla ABD, İngiltere, İsrail, Yunanistan, Avusturya gibi ülkelerde Dışişleri Bakanı kadındır. Demokratik ülkelerde birey genellikle, tek başına karar-alma mekanizmasını etkileyememektedir. Devletlerin belli dış politika öncelikleri vardır ve hükümetler belirli çerçevede onun dışına çıkabilmektedirler. Yine de, karar-alma konumunda, bireyin tek başına etkili olduğu düşünülürken, yukarıda sayılan ülkelerin tutumu bu günden farklı olmayacaktır. Artık ülkelerin dış politikaları cinsiyete, partiye veya demokratik olup olmama durumuna paralel olarak yürümektedir. Kişi-cinsiyet artık bir semboldür. Kararların alınması kişinin inisiyatifine değil, çeşitli alt kurulların çalışmaları ile şekillenmektedir. Cinsiyet belki de bir reklam amacı taşımaktadır. Örneğin erkeklerin egemen olduğu bir siyasal ortamda kadın olmak daha dikkat çekici olabilir. Ayrıca dışişleri bakanlığı gibi yıkıcı özellikleri ön planda olan bir mevkiinin, bakıcılığın, şefkatin, iyi niyetin bir göstergesi olarak kabul edilen kadın sembollere bırakılması belki de dış politikanın vahşi yanının ehlileştirilmiş bir imaj kazandırma çabası olabilir. Çünkü, dışişleri bakanlarının kadın olduğu yukarıda bahsedilen ülkelerin çoğunun aynı zamanda dünyanın en yıkıcı ve istikrarsızlık yaratan ülkeler olması tesadüf olmasa gerek.

Öyleyse,

- Demokratik toplumlarda daha fazla kadın temsili vardır, yanlış bir ifadedir,
- Kadınlar için kota konulmasının istenmesi hoş değildir, bu durum kendiliğinden olursa iyidir,
- Kadınlar daha şefkatlidir, başkalarıyla daha iyi geçinirler, yanlış bir algılamadır, böyle bir ayırım yapmak için yeterli kanıt yoktur, daha şefkatli insan, kadın da, erkek de olabilir,
- Dış politika konularında kadınlar erkeklere göre daha yapıcıdır, barışçıldır, yanlış bir ifadedir. Dış politika konularıyla ilgilenmedikleri de yanlıştır. Savaşa giden erkeğin eşi ve annesi konumunda olmak, ilgiyi arttırdığı gibi ulusal çıkara bir an önce kavuşma özlemi, ivedilik ve hırçınlık dürtüsünü harekete geçirebilmektedir.

Özlenen dünya, iş tanımı yapılırken kadın erkek ayrımı yerine insan niteliği ayrımı yapılan dünyadır. Aynı olayla ilgili karar alırken cinsiyet dışındaki kelimelerin etkilediği insanlardan oluşan dünyadır ya da her ne olursa olsun nesnel olabilen insanlarla dolu dünyadır.¹⁰ Bentley'in, 1908 yılında "gruplar yeterli düzeyde ifade edildiğinde, her şey ortaya konmuştur" söyleminde gruplar yerine "kadınlar" geldiğinde dünya politikası tam olarak ortaya konmuş olacaktır!

¹⁰ Burada, pozitivist bir nesnellik anlayışından kaçınıldığı belirtilmelidir (Nesnellik ölçütü ile ilgili olarak bkz.: Sunar, 1986: 14-30).

KAYNAKÇA

Caprioli, M., (2000), "Gendered Conflict", **Journal of Peace Research**, 37 (1), 51-68.

Caprioli, M. and Mark A. Boyer, (2001), "Gender, Violence, and International Crisis", **Journal of Conflict Resolution**, 45 (4), 503-518.

Conover, P. J. and Virginia Sapiro, (1993), "Gender, Feminist Consciousness, and War", **American Journal of Political Science**, 37 (4), November 1993, 1079-1099.

Cook, E. A. and Wilcox, Clyde, (1991), "Feminism and the Gender Gap-A Second Look", **The Journal of Politics**, 53 (4), 1111-1112.

Dickey, C., "Women of Al Qaeda, **Newsweek**, 12 December 2005.

Enloe, C., (2003), **Muzlar, Plajlar ve Askerî Üsler, Feminist Bakış Açısından Uluslararası Siyaset**, Çeviren: Berna Kurt-Ece Aydın, İstanbul: Çitlembik Yayınları.

Falk, E. and Kenski, Kate, (2006) "Issue Saliency and Gender Stereotypes: Support for Women as Presidents in War and Terrorism", **Social Science Quarterly**, 87 (1), 1-18.

Fite, D.-Genest, M. and Wilcox, C., (1990), "Gender Differences in Foreign Policy Attitudes", **American Politics Research**, 18 (4), 492-513.

Goldstein, J. S., (2002), **International Relations**, Brief Edition, New York: Longman Publishers.

-----, (2005), **War and Gender**, Reprinted, Cambridge: Cambridge.

Heywood, H., (2007), "Feminizm", Çev: Şeyma Akin, Andrew Heywood, **Siyasi İdeolojiler**, Ankara: Adres Yayınları, 289-319.

Johnstone, Dianna, (2001), "İnsani Savaş: Cezanın Suça Uygunluğu", **Evrenin Efendileri? NATO'nun Balkan Seferi**, Tarık Ali (der.), Om Yayınevi, İstanbul, 2001, 209-240.

Melander, E., (2005), "Gender Equality and Intrastate Armed Conflict", **International Studies Quarterly**, 49 (4). 695-714.

Özveri, Y. Ü., (2007), "Amazonlar Söylencesi", http://www.circassiancanada.com/tr/edebiyat/efsaneler/001_amazonlar_soylencesi.htm

Randall, M., (1985), **Nikaragua Devrimi ve Kadınlar Sandino'nun Kızları**, Çev. Mehmet E. Yurtçu, 2. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.

Steans, J., (2003), "Engaging from the Margins: Feminist Encounters with the 'mainstream' of International Relations", **British Journal of Politics and International Relations**, 5 (3), 428-454.

Sunar, İ., (1986), **Düşün ve Toplum**, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.

Şafak, E., **Pazar SABAH**, 30 Ekim 2005.

Tickner, J. A., (2002), “Feminist Perspectives on 9/11”, **International Studies Perspectives**, 3(4), 333-350.

Togebly, L., (1994), “The Gender Gap in Foreign Policy Attitudes”, **Journal of Peace Research**, 31(4), 375-392.

Vallance, E., (1999), “Feminist Hareketler”, **Blackwell’in Siyaset Bilimi Ansiklopedisi – I (A-K)**, Çev.: Peker, B., Yükselci, E. ve Keskiner, L., Ankara: Ümit Yayıncılık, 1999.

Zedalis, D. D., (2004), Female Suicide Bombers, www.au.af.mil/au/awc/awcgate/ssi/zedalis.pdf.

WEB

http://www.africawithin.com/bias/rosa_parks.htm.

http://www.americaspurpose.org/downloads/working_group_papers.pdf.

http://www.ccom.ua.edu/od/article_jones.shtml.

<http://www.ipu.org/wmn-e/arc/classif300407.htm>.

<http://www.monitor.upeace.org/pdf>.

<http://www.nyhistory.com/harriettubman/life.htm>.

http://www.polonya.org.tr/sec3-Polonya_kobieta.html.

DEĞİŞEN DÜNYA DÜZENİNDE İRAN JEOPOLİTİĞİ

AKKOYUNLU, Nilüfer
TÜRKİYE/TURPIYA

ÖZET

Orta Doğu her zaman büyük güçlerin politika oyunlarının oynandığı bir rekabet alanı olmuştur. İran, jeopolitik konumu ve petrol-doğalgaz zengini bir ülke olarak özellikle İngiltere ve Rusya tarafından stratejik bir bölge olarak görülmüştür. Her iki dünya savaşında da toprakları bu iki ülke tarafından işgal edilen İran, İngiltere tarafından sömürgelere giden yolun güvenliğini sağlama aracı olurken, Rusya için sıcak denizlere inme politikasının aracı olmuştur. İran Orta Doğu'da 1960'larda liderliği devralan ABD için de enerji naklinde ve silâh satışında Orta Doğu'daki karakol olmuştur. Hürmüz Boğazı'nı tutan, petrol ve doğalgaz zengini olan ve bölgede Şii etkinliğini kullanabilecek bir İran, ABD'nin bölgedeki çıkarlarını tehdit etmeye başlamıştır. Özellikle 11 Eylül'den sonra Afganistan ve Irak müdahaleleriyle ABD'nin istemediği bir İran portresi çıkmıştır ortaya: Şii hilaliyle bölgesel etkinliğini arttırmış ve nükleer gücünden taviz vermeyen bir İran.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu, İran, jeopolitik, yeni dünya düzeni, Şii hilâli.

ABSTRACT

Persian Geopolitics in the New World Order

The Middle East always was an area of rivalry that great powers had acted political plays. Iran which geopolitical situation is important oil-gas reserves are wealthy, especially had been seen as a strategic area by Great Britain and Russia. Territories of Iran were invaded by these countries in two world wars. Iran was seen as a mean of security of colonies by Great Britain, as a mean of exit to Indian Ocean by Russia. For USA that had taken over leadership in the Middle East Iran became a outentry for transportation of energy supplies and arms sales. Following the Islamic Revolution, Iran that controls the Strait of Hormoz, rich of oil-gas and could use the Shi'ite efficiency began to threaten the interests of the States in the region. Especially after the September 11, new Iranian portrait appeared in the Middle East: Iran which had risen its efficiency with the crescent of Shia and doesn't compromise from the nuclear right.

Key Words: Middle East, Iran, geopolitics, new world order, crescent of Shi'ite.

GİRİŞ

Bulunduğu coğrafyada var olduğundan beri jeopolitik önem arz eden İran, özellikle 11 Eylül'den itibaren bu önemini arttırmıştır. Geçmişten bugüne küresel güç olma hedefi güden her devletin Orta Doğu politikalarında bir satranç taşı olmuştur İran. 19. yüzyılda büyük bir sömürge imparatorluğu olan İngiltere İran'ı sömürgelerine giden yolda bir tampon bölge olarak görürken, Rusya da sıcak denizlere inme politikasının bir aracı olarak görmekteydi. 20. yüzyılda petrolün artan ekonomik önemi, İran'ın jeopolitik konumunun değerini daha fazla arttırmıştır.

Her iki dünya savaşında toprakları İngiltere ve Rusya tarafından paylaşılıp iki nüfuz alanına ayrılan İran, I. Dünya Savaşı sonrası yürütülen iki kutuplu sistemde ABD'nin Orta Doğu'daki ileri karakolu hâline gelmiştir. İran'ın, bölgesel nüfuzunu artırma isteği, lider olma ve bölgenin en büyük askerî gücü olma arayışı ABD'nin silah satışlarını arttırmıştır. İngiltere'nin 19. yüzyılda Rusya'ya karşı oluşturduğu yeşil kuşak hattının en büyük piyonu olan İran, 20. yüzyılda Sovyetlere karşı ABD tarafından kullanılmıştır.

1990'larda süper güç olduğunu ve yeni bir dünya düzeninin başlamış olduğunu ilân eden ABD için İran çevreleme politikasının bir ayağı olmuştur. Amaç devrim sonrası hegemon olmaya çalışan İran'ı dizginlemektir. Ancak 11 Eylül sonrasında şer eksenini olarak ilân edilen İran, jeopolitik avantajını arttırmaya başlamıştır. Bu çalışmada İngiltere'nin kurduğu dünya düzeninin yıkılmasının ardından değişen dünya düzeninde İran'ın konumu ve özellikle 11 Eylül sonrasında kazandığı jeopolitik avantajlar değerlendirilecektir.

I. 20. Yüzyıl Öncesi Dünya Düzeni, Orta Doğu ve İran

Dünya ilk büyük savaşın kutuplaşma sürecine gelene kadar, 1815 Viyana Kongresi ile Fransa'nın dizginlenmesi sonrasında İngiltere'nin kurduğu "güç dengesi" sistemiyle işlemekteydi. Napolyon Savaşları'na karşı Avrupa'da kurulan ittifaklar sistemi bir yüzyıl kadar savaştan uzak tutmuştu dünyayı. Orta Doğu'nun bu yüzyıl içerisindeki önemi, büyük Batılı devletlerin –ki büyüklükleri artık sömürge sayılarıyla ölçülüyordu– sömürge kazanım yarışına girdikleri bir bölge olmasından ileri gelmekteydi. İran, bu bölgede 19. yüzyıl boyunca İngiltere'nin ve Rusya'nın stratejik rekabet alanını oluşturuyordu. 19. yüzyılda Çarlık Rusya'sının Orta Asya yani Türkistan bölgesine ve Kafkaslara hâkim olmasına kadar İran, bölgenin temel aktörlerinden biriydi (Nerimanoğlu, 1997, s. 1175).

Medeniyetlerin beşiği olan Orta Doğu bölgesi pek çok köklü devletin yeşerdiği ve bugüne kadar uygarlıklarını devam ettirdiği bir coğrafya olmuştur. Üç büyük dinin doğduğu ve dolayısıyla içerisinde kutsal kentleri barındıran bu bölge büyük devletlerin yüzyıllar boyu çıkarlarının çatıştığı bir alan olagelmiştir. İran, bölge uygarlıkları içerisinde köklü devlet yapısına ve geleneğine sahip birkaç ülkeden biridir. İran, 19. yüzyıl boyunca İngiltere

tarafından Hindistan'a –yani sömürgelere giden– yolu güvenlik altında tutma, bu yol üzerinde hiçbir güç barındırmama politikasını benimsemiştir. Bu politikanın bir uzantısı olarak İran'ı nüfuzu altında tutmaya çalışmıştır. Rusya içinse İran, sıcak denizlere inme politikasının bir aracı olmuştur. Rusya için üç alternatif vardı Akdeniz'e çıkış yolu olarak: Balkanlar, Osmanlı ve Kafkasya hattı. Balkanlar'da Avusturya'yla çatışma riski vardı ve Osmanlı Devleti toprakları o zamanlar İngiltere'nin başını çektiği Avrupa sisteminin garantörlüğündeydi. Dolayısıyla Rusya Kafkasya'daki toprakları üzerinden İran ve oradan Akdeniz'e çıkışı tercih etmek istemiştir. 1813 Gülistan ve 1828 Türkmençay Antlaşmaları ile Azerbaycan toprakları ikiye bölünmüştür. Kuzey Azerbaycan bugünkü Azerbaycan topraklarını oluşturmaktadır. I. Dünya Savaşı ile birlikte İran fiilî olarak iki etki alanına bölünecek, kuzeyi Rusya'nın, güneyi ise İngiltere'nin nüfuzu altına girecektir.

Büyük bir uygarlık mirasına sahip İran, yüzyıllarca bölgede etkin bir güç konumunda yer almıştır ve Sünni Osmanlıyla her zaman stratejik bir rekabet içerisinde olmuştur. Bulunduğu bölgede köklü bir devlet ve diplomasi geleneğine sahip olan İran'ın I. Dünya Savaşı'na kadar toprakları hiçbir devletin işgaline uğramayacaktır.

II. Düzenin 20. Yüzyıldaki Temsilcileri İngiltere ve ABD

20. yüzyılın ilk büyük savaşının dünya çapında çok büyük etkileri olmuştur. Bunların en başında da İngiltere'nin hegemon güç olduğu dünya düzeninin sarsılması gelmektedir. I. Dünya Savaşı Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ağır yenilgisiyle sonuçlanırken ABD'nin son anda savaşa dâhil olmasıyla İtilâf kuvvetlerinin galibiyetiyle sonuçlanmıştır. Ancak bir fark vardır ki; savaş sonu düzenlemeleri Almanya'yı kanatsız bırakırken, Osmanlı İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Parçalanması planlanan Osmanlı Devleti'nin, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Batılı devletler tarafından, öncelikle Orta Doğu toprakları paylaşılmak istenmiştir.

A. Gizli Antlaşmalar, Çizilen Sınırlar ve Oluşturulan Orta Doğu'da İran'ın Konumu

Orta Doğu'nun kaderi 20. yüzyılın başlarında yapılan gizli antlaşmalarla çizilmiştir ve bugün var olan kaosun temelinde de özellikle bunun yatmakta olduğunu ileri sürebiliriz. İran ise İngiltere'nin I. Dünya Savaşı sonrasında çizmek istediği yeni düzenin bir parçasıydı. 19. yüzyılda Rusya'yla stratejik bir rekabet yaşayan İngiltere'nin I. Dünya Savaşı'nda yegane amacı Alman etkisinin İran'dan uzak tutulması ve Rusya'ya gerekli yardımın gönderilebilmesi için tampon bölge olarak İran'ın kullanılmasıydı. Rusya'nın ise tarihi Akdeniz'e çıkma politikasının her zamanki gibi bir aracıydı İran. İran coğrafi konumunun sebep olduğu bir dezavantajı yaşamıştır. Kuzeyi Rusya, güneyi de İngiltere tarafından işgal edilen İran aynı zamanda, petrolün 20. yüzyılın başında değerinin artmasıyla petro-politik rekabetin de odağı olmuştur.

İngiliz-İran Petrol Şirketi'nin kanalıyla İran'da tröstleşmeye başlayan İngiltere, buradaki çıkarlarını korumayı da birincil hedefleri arasında tutmaktaydı.

Fakat İran'ın 20. yüzyılda en fazla jeopolitik yönüyle tehdit algıladığı ülke Rusya olmuştur. Bunun temelinde biraz önce de bahsedildiği üzere tarihî Akdeniz'e çıkma emelinin yanında Almanya'nın İran'ı işgal endişesi de vardır. İkinci bir neden de –ki asıl nedenler bunlardır– İran'ın zengin petrol rezervleri ve Basra Körfezi'ndeki "Trans-İran Demiryolu" hattıyla İran'ın "güney yayılma ekseninde" yer almasıdır. (Caşın, 1999, s. 286). I. Dünya Savaşı'nda da İran'ın akıbeti I. Dünya Savaşı'ndakiyle aynı olmuş ve toprakları işgal altında kalmıştır. Hitler'in saldırgan politikaları ve dönemin İran Şahı'nın Almanya'ya meyilli politikası İngiltere ve Rusya'yı önlem almaya itmiştir. İran'ın Almanya eline geçmesi demek kurulacak faşist nitelikli devletin hem İngiltere'nin hem de Rusya'nın küresel çıkarlarına zarar vermesi demektir.

Bir yüzyıldan daha fazla İran'ın jeopolitik durumu, uzun bir sınırı paylaştığı Rus ve sonra Sovyet emperyalizminin tehdidiyle şekillenmiştir. İran'ın 1945 sonrası İngiltere'ye ve ABD'ye karşı mesafeli politikaları bu tarihî tecrübenin bir sonucuydu (Dietl, 2001: 78). İran, stratejik konumundan dolayı daima Rusya'nın önemli jeopolitik çıkar alanlarından biridir ve öyle de kalmıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında Sovyet amaçları bir değişiklik göstermemiş, geleneksel jeopolitik ve stratejik çıkarları korunurken taktiksel değişiklikler olmuştur sadece. Askerî araçların kullanılması yerine siyasi ve ekonomik araçlarla İran etki altında tutulmaya çabalanmıştır (Golan, 1991: 176-177).

B. Eski Kıta'nın Düşüşü ve İki Kutuplu Düzendeki İran'ın Rolü

I. Dünya Savaşı sona erdiğinde şartlar iki gücün varlığına işaret etmekteydi: Sovyetler Birliği ve ABD. Avrupa 20. yüzyıl'ın iki büyük savaşını yaşadıkandan sonra ekonomik olarak çökmüştür ve ortaya yeni bir düzen koyabilecek güçten yoksundur. Savaş sonrasında iki kutuplu, keskin ideolojik çizgilerle ayrılan sisteminin baş aktörleri olarak ABD ve SSCB, Batı ve Doğu bloklarını temsil etmekteydiler. Ancak Soğuk Savaş'ın etkisi sadece Avrupa'da değil, dünyanın her bölgesinde hissedilmiştir. Bu etkinin yoğun olarak hissedildiği bölgelerden biri de Orta Doğu bölgesi olmuştur. 1950'lerin ortasında Orta Doğu'da üç ayrı kola ayrılmış bir kamplaşma mevcuttur: Batı Bloğu'nun nüfuzu altında olanlar, Doğu Bloğu'nun etkisindeki ülkeler ve Bağlantısızlar.

Bölgedeki varlığını 1960'lara kadar devam ettiren İngiltere, bu yıllardan sonra Orta Doğu'daki yerini ABD'ye bırakmıştır. 1990'daki Körfez Savaşı'na kadar askerî olarak bölgede fiilî bir varlık göstermeyecek olan ABD için İran'ın önemi daha 1950'lerde başlamıştır. Soğuk Savaş'ın şekillendirdiği İran jeopolitiği, ABD için komünizmin etkisinin sokulmamasını gerektiren bir önem taşımaktaydı. 1950'lerde petrolü millileştiren Musaddık'ın devrilmesi ve CIA'in başını çektiği bir operasyonla Şah'ın tahtına kavuşması İran'ın ABD için önemini gösteren önemli bir delil olmuştur. ABD'nin bundan sonraki süreçte İran'la ilişkileri artarak devam edecektir. Bundan sonra İran, ABD'nin başını

çekeceği çeşitli örgütlenmelerin temel taşı olarak görülmeye başlanmıştır. İran'daki rejim ABD için çok önemlidir; çünkü bölgede İran'ın desteklemediği bir oluşum uzun süre vâr olamayacağı gibi İran'ın elde edilememesi hâlinde bölgeye hâkimiyet de söz konusu olamaz. Çünkü İran ihmal edilemeyecek bir coğrafi konuma sahiptir. İran, Asya-Avrupa ekseninin güney geçiş hattını oluşturmaktadır. Aynı zamanda doğuda Orta Asya-Afgan-Hint hattına komşudur. İran ayrıca iki önemli deniz olan Hazar ve Basra Körfezi'nin birbirleriyle bağlantısını sağlamaktadır (Davutoğlu, 2001: 426-427).

1953'teki Musaddık darbesi sonrasında İran ve ABD arasındaki ilişkiler yoğunlaşmış ve bu da ABD için İran jeopolitiğini göz ardı edilemez bir konuma getirmiştir. Şah'ın tahta ABD'nin yaptığı bir operasyonla geri dönüşünden sonra İran, Orta Doğu'da ABD için ileri bir karakol durumuna gelmiştir. Güçlü askerî yapılanması, her yönden kontrolü elde tutan bir rejim, köklü devlet yapısı ve aşılana Fars milliyetçiliğinin birbirine bağladığı, genç nüfusun yoğun olduğu dinamik bir halka sahip ülke Batı Bloğu için büyük önem taşımaktadır.

İran, bulunduğu bölgede her zaman bölgesel güç olma hedefini güden bir devlet olmuştur. Pehlevi Hanedanı döneminde de bu güdü değişmemiş, özellikle 1970'lerde aşırı silâhlanma politikasıyla bu amaç ortaya konmuştur. ABD'den alınan silâhlarla oluşturulan stoklar İran'ı bölgede askerî bir güç konumuna getirmiştir. Aynı zamanda bugün çok tartışma konusu olan İran'ın nükleer çalışmaları da 1950'li yıllarda ABD'nin yardımlarıyla başlamış ve 1970'lerde ilerlemiştir.

İran, 1979'daki devrime kadar Orta Doğu'da uyguladığı iki ayaklı politikanın bir ayağını oluşturmuş ve 1979'daki İslami Devrim'le beraber önemli bir jeopolitik avantajını yitirmiştir. İran ABD için önemli enerji kaynaklarına sahip bir ülke ve stratejik geçiş kavşağı olmakla birlikte devrimden sonra Batı'ya düşmanlaştırılmış bir halka sahip olan düşman bir rejim hâline gelmiştir. Batı, önemli bir pazarını ve Orta Doğu'daki en önemli müttefikini böylece kaybetmiştir (Chubin, 2000: 15).

1979 yılındaki İran İslam Devrimi dünya çapında önemli sonuçlar doğurmuştur. Gerek küresel düzenin hâkimi olan ABD'nin bakış açısında gerekse İran'ın bölgesel vizyonunda köklü değişiklikler yapmıştır. Öncelikle ABD'yi ve SSCB'yi "şeytan" ilân eden İran, İsrail'i de ABD'nin bölgedeki ajanı olarak nitelemiştir. İran'ın bölgesel güç olma tarihsel misyonu değişmemekle birlikte bu yolda uyguladığı politikaları ve müttefikleri değişiklik göstermiştir. Bölgedeki en önemli müttefikleri Suriye olurken, Arap Orta Doğu'sunu devrim ihracı politikasıyla endişelendirmeye başlamıştır. Humeyni'nin ölümüne kadar canlılığını koruyacak olan devrim ihracı politikasının temeli Fars milliyetçiliğine dayalı bir Şiilik propagandasına dayanmaktaydı. Zaten bu nedenle de söz konusu politika başarısızlığa uğramıştır.

İranlıların bölgesel güç olma arzusunun temeli çok eskilere dayanmaktadır. MÖ 6. yüzyılda Ahameniş İmparatorluğu ilk küresel güçtür ve toprakları Yunanistan'dan Hindistan'a kadar uzanmaktadır. Sasani ve Safevi İmparatorlukları zamanında İran büyük bir güce sahiptir. Dolayısıyla söz konusu bölgeler İran'ın doğal etki alanı olarak görülmektedir (Takeyh, 2007: 75). Bunun en açık belirtisi Basra Körfezi'nde egemenlik iddiasında bulunduğu ve Birleşik Arap Emirlikleri ile aralarında bugüne kadar ihtilâflı konuyu oluşturan Abu Musa, Büyük ve Küçük Tunb Adaları'dır. İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra bu adalar üzerindeki egemenlik iddialarını tekrarlamasıyla birlikte Bahreyn'i de kendi toprağı olarak görmesi ayrı bir ihtilâf konusunu oluşturmaktadır.

1979'daki devrimin ardından ortaya atılan devrim ihracı söylemi Şiilik propagandasına dayanmaktadır. Bu yüzden de bu söylem ve dolayısıyla devrim, öncelikle meşruiyetleri sağlam temellere dayanmayan bölge şeyhliklerini ve monarşileri tedirgin etmiştir. Şiiler İran, Azerbaycan, Irak ve Bahreyn'de çoğunluğu oluşturmakta olup Lübnan'ın da en büyük mezhepsel grubudur. Aynı zamanda Afganistan, Pakistan, Hindistan, Kuveyt ve Suudi Arabistan'daki toplam nüfusları 14 milyon civarındadır. Dolayısıyla İran'ın Şiiler üzerindeki propagandası bu devletlerin büyük bir bölümünü endişeye sevketmiştir (Keskin, <http://www.asam.org.tr/temp/temp410.pdf>). Ancak şurası da bir gerçektir ki; İran Devrimi'nden önce de Şii ayaklanmaları mevcuttur. Yani Şii hareketi birdenbire İran Devrimi'yle vücut bulmamıştır. Irak'ta 1920'lerde İngiliz Hükûmeti'ne karşı ayaklanmalar olmuştur örneğin. Dolayısıyla İran Devrimi Şiiliği alevlendirmekle birlikte ona siyasi bir kimlik atfetmesi bakımından Şiileri etkilemiştir (Fuller, 2000: 18-19). Çünkü tarihte çok az Şii devleti vücuda gelmiştir – ki bunlar Iraklı Şiilerin kurdukları Büveyhiler Devleti, İran'da kurulan Safevi Devleti ve en son örnek 1979'daki İran İslam Cumhuriyeti'dir. Dolayısıyla bu devletlerin dışında Şiiler hep yönetilen toplum, hep muhalefet olmuşlardır. İran'da Şiiliği politikalarının temelini oturtan, onu bir dış politika aracı hâline getiren bir devletin ortaya çıkmasıyla 1979'dan itibaren bir Şii jeopolitiğinin varlığı konuşulmaya, hissedilmeye başlamıştır (Şahin, 2006: 40-41). Şii jeopolitiği hiçbir zaman abartıldığı kadar büyük bir etki yapmamıştır. İran, devrimini ihraç etmede başarısız olmuştur. Bunda da en büyük engellerden biri, Şiilik'le birlikte harmanlanan Fars milliyetçiliğinin bölge ülkeleri tarafından dışlanması saymazsak, ABD'nin ve Irak'ın, İran'ın devriminin bölgeye yayılmasını engellemek için karşısına çıkmaları olmuştur. 1980-1988 İran-İrak Savaşı İran halkının devrime dört elle sarılmasına yol açmakla birlikte savaş sonu muhasebesi ve 1989'da Humeyni'nin ölümü İran'ı daha pragmatist bir yöne çekmeye başlamıştır.

C. Sovyetler Birliği Sonrasında ABD'nin Küresel Hegemonya Arayışında İran'ın Oynadığı Rol

1990 yılında Orta Doğu bölgesinde önemli olaylar meydana gelmeye başlamıştır. Bunlardan biri Irak'ın Kuveyt'i işgali ve akabinde koalisyon

güçlerinin Irak'a saldırısı, diğeri de 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması olmuştur. Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrasında ABD, koalisyon güçleriyle birlikte Irak'ı durdurmuş ve ABD Başkanı George Bush yeni bir dünya düzeninin başlamakta olduğunu ilân etmiştir. Bu ilân, ABD'nin fiilî-askerî olarak Orta Doğu'ya adım atışı ve bir anlamda bugün olanların temelini atan bir tohum olmuştur. Irak'ın bölgeden tasfiye sürecinin başlangıcı olarak da kabul edebiliriz.

1990'daki Körfez Müdahalesi sonucu ABD tarafından yürürlüğe konulan "çifte kuşatma" politikası İran ve Irak'ı kısaç içine almıştır. Kuveyt Savaşı'na kadar ABD'nin Körfez'e yönelik politikası "güç dengesi" sistemine dayanmıştır. Devrim öncesi İran, Suudi Arabistan ve Irak ittifakı, devrimden sonra da Irak ve Suudi Arabistan'ın güçlendirilerek İran'a savaş açılması bu stratejinin ayakları olmuştur. Körfez Savaşı'ndan sonra ise güç dengesinin yerini İran ve Irak'ın bölgesel etkinliğinin kırılmasını hedefleyen çifte kuşatma politikası almıştır (İzzeti, 2005: 182).

Körfez'in iki büyük gücü olan İran ve Irak, Birleşik Devletler'in dâhil olduğu bir güvenlik sistemine tamamıyla karşıydılar. ABD'nin bölgede iki temel çıkarı vardı: Körfez devletlerinin güvenliği ve bu devletlerin büyük petrol rezervleri (Murden, 2002, p. 56). 1990'larda ABD'nin varlığının Körfez'de gittikçe yoğunlaşması İran'ın can damarlarından birinin kesilmesi anlamına gelmekteydi. İran jeopolitiğinin ana damarları Basra Körfezi, Arap Orta Doğu'su ve Orta Asya ile Doğu Asya'dan oluşan Avrasya jeopolitik alanıydı (Takeyh, 2007: 78).

İran için Basra Körfezi, her ne kadar devrimin ilk yıllarında dile getirilen devrim ihracı söylemleriyle Arap Orta Doğu'su ön plana çıktıysa da, birinci öncelikli stratejik bölgedir. Çünkü Körfez, İran'ın petrol ihracında hayati değerde olması münasebetiyle ekonomik can damarıdır (Takeyh, 2007: 78). Orta Doğu'da Ahameniş İmparatorluğu'nun dünya devleti hâline gelmesiyle, Fars Körfezi de bir Fars Denizi hâline gelmeye başlamıştır İranlılara göre. İran'ın Basra Körfezi'ne yönelik modern çağlardaki en büyük başarısı Safevî hükümdarlarından Şah Abbas zamanında Bahreyn, Bender Abbas ve Keşm ve Hürmüz adalarının fethi olmuştur. Ancak İran'ın Körfez'deki güçlü konumu her zaman aynı şekilde devam edememiştir. İran, Nadir Şah zamanında önemli bir deniz gücüne sahip olmuş; fakat 19. yüzyılda Avrupalı devletlerin güç mücadelelerinde eski pozisyonunu koruyamamıştır. Körfez ülkesi olarak özellikle daha önce de değinildiği üzere İngiliz-Rus rekabetinin satranç tahtası olan İran, 20. yüzyıl'ın her iki dünya savaşında da bu iki devlet tarafından topraklarının işgalinin ardından Körfez'de yeniden güç kazanmaya çabalayacaktır (Ramazani, 1973: 9, 12-13, 16).

1979'daki İran İslam Devrimi'yle beraber İran'ın Körfez'e yönelik politikası değişiklik göstermiştir. Pehlevi iktidarı döneminde Şah'ın Körfez devletleriyle olan rekabeti ve onlara yönelik şüphesine karşılık statükonun devamından yana

bir politika sergilenmiştir. Fakat devrimle birlikte ideolojik bir çıkış olmuş, Humeynî tarafından ortaya atılan mustazafinlerle müstekberinlerin mücadelesi konsepti statükoyu tehlikeye atmıştır (Dietl, 2001: 69). Humeynî döneminde ideolojik yaklaşılan Körfez'e ve Orta Doğu'ya yönelik politikalar, Humeynî'nin ölümünün ardından ideolojik olmaktan çok ulusal çıkarlara dayanmaya başlamıştır. Yani Rafsancani'yle beraber İran, pragmatist bir politika takip etmeye başlamıştır. Bu politikaya paralel olarak bölgesel güvenliğin devamını sağlamaya, Arap komşularıyla iyi ilişkiler kurmaya ve özellikle İran Devrimi'nin yayılımı tehlikesine karşı 1980'lerde kurulan Körfez İş birliği Konseyi ile ilişkilerini geliştirmeye çabalamıştır (Milani, 1996: 84).

ABD'nin Irak'a müdahalesinden sonra Yeni Bir Dünya Düzeni'ni uygulamaya koyduğu yıllar İran'da Rafsancani'nin liderlik yılları olmuştur. ABD'nin kurmaya çalıştığı yeni düzende Körfez'de daha fazla varlık göstermeye çalışması İran'ın tercih etmediği bir durumdur. İran, 1990 yılında büyük bir hava, deniz ve askerî güce sahiptir ve Basra ve Umman Körfezleri'ni kontrol altında tutabilmektedir (Dietl, 2001: 71). 1990'larda kaydettiği gelişmeler –nükleer çalışmalarda bulunmaya hız vermesi, Rusya ve Çin'le geliştirdiği ilişkiler neticesinde silâhlanmaya devam etmesi, balistik füze programları geliştirmesi- İran'ın bölgesel konumunu güçlendirirken ABD'nin bölgesel çıkarlarını tehdit etmiştir (Murden, 2002: 69). Devrim öncesi İran, ABD'nin askerî desteğiyle Basra Körfezi'nin jandarması konumundayken, devrimden sonra özerk bir politika izlemeye başlamıştır. İzlenen temel politika da Körfez'in güvenliğinin bölge ülkeleri tarafından belirlenmesi, sorunların bölge ülkeleri arasında dış müdahale olmaksızın çözümlenmesidir (Sariolghâlâm, 2000: 99). Buna yönelik dönemin en somut adımı İran Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani'den gelmiştir. İran tarafından Körfez'in güvenliğinin dış güçlerden ziyade bölgesel güçler tarafından sağlanmasına yönelik bir güvenlik sözleşmesi fikri ortaya atılmıştır. Ancak uygulanması ABD'nin bölgeden tamamen çekilmesine bağlı olan böyle bir adım işlerlik kazanamamıştır (Takeyh, 2007:81-82). Tam tersi Körfez Savaşı sonrası ABD, bölge ülkelerini Irak gibi bölgesel hegemon arayışındaki devletten kurtaran bir güç olarak görülmeye başlamıştır. ABD'nin varlığını Hatemi döneminde de tehdit olarak gören İran, bu dönemde her şeye rağmen bölge ülkeleriyle ilişkilerini normalleştirme politikası gütmüştür ve bölge devletlerinin iç işlerine karışmama yönünde tavır sergilemiştir (Takeyh, 2007: 84).

Tüm dünya açısından olduğu kadar İran açısından da büyük önem taşıyan olaylardan biri de Sovyetler Birliği'nin dağılışı ve komünizmin çöküşü olmuştur. İran'ın Avrasya derinliğine nüfuz edebilmesi için bir fırsat yaratmıştır. Ancak İran tarih boyunca sınır komşusu olan Rusya'dan sürekli tehdit algılamıştır. Rusya olası Türkiye ve İran etkisine karşı 1993'te “yakın çevre” doktrinini ilân ettikten sonra İran Orta Asya'da Rusya'ya rağmen politika izlemeye cesaret edememiştir. Jeokültürel avantajını kullanmaya çalışan İran bu merkezî bölgede daha çok ekonomik iş birliğini yürütmüş, bunun

karşılığında Rusya'yla nükleer teknoloji transferini tercih ederek stratejik iş birliğini yeğlemiştir. Rusya kartı, kendisini “haydut devlet” statüsünde değerlendiren ABD'ye karşı İran'ın elinde jeopolitik bir koz olmuştur.

III. 11 Eylül ve İran Jeopolitiğinin Kazandığı Yeni Boyut

11 Eylül 2001'deki saldırılar en fazla Orta Doğu bölgesinin gündeme yerleşmesine neden olmuştur. ABD'nin bu saldırılardan sonra terörün kaynağını Orta Doğu olarak göstermesi ve yeni bir Orta Doğu şekillendirme arayışı, bu bölgeyi gündemin ilk sıralarına taşımıştır.

ABD'nin 11 Eylül sonrası Körfez'deki varlığının daha belirgin bir biçimde hissedilmesi İran'ı en çok endişelendiren husus olmuştur. Bunun yanında Afganistan'da Taliban rejimi ile Irak'ta Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesi, iki düşman rejimden kurtarması bakımından bölgede İran'ı rahatlatmıştır. Ancak bunun İran'ı çok sevindirdiği de söylenemez. Çünkü İran iki düşman rejimden kurtulurken; ABD gibi daha güçlü bir devlet sınırlarının ötesine yerleşmiştir.

İran, bugün bölgede 3 temel tehditle karşı karşıyadır: 1. Birleşik Devletler'in bölgedeki askerî gücü, 2. ABD'nin İran içindeki etnik çatışmaları kışkırtma ve rejimi sarsma teşebbüsleri, (**Stability in the Persian Gulf: Regional and Transatlantic Perspectives**, 2005, p. 86), 3. İsrail tehdidi.

İran, ABD'nin Irak ve Afganistan'da kendisi olmadan isitkrarı ve güvenliği sağlayamayacağını düşünmektedir (Keskin, <http://www.asam.org.tr/temp/temp410.pdf>). Irak ve Afganistan müdahalelerinden sonra İran'ın nüfuzu oluşan Şii hilâli sayesinde artmıştır. Bugün Kuveyt'in % 25-30'unu, Irak'ın % 60-65'ini, Bahreyn'in % 60-70'ini, Suudi Arabistan'ın % 10'unu, Birleşik Arap Emirlikleri'nin % 10'unu, Katar'ın % 25'ini Şiiilerin oluşturduğu tahmin edilmektedir (Mokhtari, 2005: 212, Arı, 2004: 108-117). Buna Afganistan'daki Hazara Şiiileri ve Lübnan'daki Şiiileri de ekleyebiliriz. Bazı uzmanlara göre, ABD müdahalelerinden sonra Orta Doğu'da bölgesel etkisi olacak bir Şii eksen ortaya çıkmıştır. İran da izole edilmiş bir ülke olarak elbette ortaya çıkan bu Şii jeopolitiğinden yararlanmak isteyecektir. Dolayısıyla 11 Eylül'den sonra İran jeopolitiğinin en fazla öne çıkan unsuru Şii jeopolitiği olmuştur. İran, 1979'daki devrimden sonra özellikle Irak'ta, Bahreyn'de ve Lübnan'da bölgesel nüfuzunu genişletme politikası gütmüştür. Bu ülkelerde özellikle Şii radikal örgütleri kullanma politikasını takip etmiştir (Şahin, 2006: 41-42). Bu yüzden devrimden itibaren –bugün de dâhil olmak üzere- İran, terörizme destek veren ülke olarak görülmüştür. Terörizm İran'ın etkisini genişletmek ve rejimini yaymak için öncelikli araçlarından biri olmuştur. Özellikle 1990'lı yıllarda gerçekleştirilen suikastlar ve çeşitli devletlerin temsilciliklerine düzenlenen saldırılar, İran üzerinde şüpheleri yoğunlaştırmış ve bunların müsebbibi olduğuna inanılan İran'ı Batı'nın ve bölge devletlerinin büyük birçoğunluğunun gözünde terörist devlet konumuna getirmiştir (Mohaddessin, 1993: 113).

İran'ın, bölgesinde Şii jeopolitiğinden yararlanabilmesi için bazı engelleri aşması gerekmektedir: **1.** ABD gücü, **2.** Sünni devletler, **3.** İsrail engeli.

Orta Doğu'da 1950'lerin sonlarından itibaren İngiltere'nin boşluğunu ABD doldurmaya başlamış ve bugüne kadar Orta Doğu'da kendi çıkarlarına ters düşen her türlü oluşuma karşı çıkmıştır. 1979'daki devrimden beri de İslami rejimin güçlenmesini ve bölgesel nüfuz sağlamasını tehdit olarak algılamaktadır. İran, bugün Taliban ve Saddam rejimlerinden kurtulmakla birlikte ABD'yle sınır komşusu olmuştur. İran'ın Şiilik nüfuzunu kurabilmek için Büyük Orta Doğu Projesi ile bölgeyi kendi çıkarlarına göre şekillendirmek isteyen ABD'yi etkisiz hâle getirmesi gereklidir. Aynı zamanda bölgedeki daimî ABD müttefiki olan İsrail için İran çeşitli açılardan –ki en önemli faktör nükleer gücü ve Filistin'de Hamas'ı desteklemesidir- bir tehdit sayılmaktadır. İsrail, İran'ın hem Şiileri kullanarak hem de nükleer güce dönüşerek bölgede etkin hâle gelmesini engellemek istemektedir. Üçüncü bir sorun da Sünni devletlerin İran'dan duyduğu tedirginliktir. 1979'daki devrimden bugüne Körfez'de başta Suudi Arabistan olmak üzere İran büyük bir tehdit olarak görülmektedir. ABD'nin Irak müdahalesinden sonra Irak'ta ortaya çıkan Şii devleti ile birlikte Arap dünyası arasında bir Arap Şii devleti yaratılmış oldu. Bölgenin çoğu Sünni devletleri iktidarlarının sarsılmasından ve baskın bir Şii gücünden korkmaktadırlar (Şahin, 2006: 43-46).

Bütün bu sorunların yanında Irak'taki değişim bugün hiç olmadığı kadar İran'a jeopolitik-jeostratejik ve jeokültürel bir avantaj sağlamıştır. İran'a Basra Körfezi'nde geçmişe oranla daha fazla etkinlik ve Orta Doğu coğrafyasında hareket alanı sağlamıştır. Oluşan Şii jeopolitiği dünya petrolünün 1/3üne sahip olması dolayısıyla küresel bir önem arz etmektedir. İran'ın özellikle Irak'ta ve Lübnan'da gösterdiği etkinlik ABD'ye Körfez'e bölge devletlerinin rızasıyla daha fazla yığınak yapma olanağı sağlamıştır (Keskin, <http://www.asam.org.tr/temp/temp410.pdf>). Oysa İran'ın Körfez'e yönelik temel politikası dış müdahale olmaması gerektiği üzerinedir. İran, Körfez bölgesine en büyük tehdit olarak Batı'yı –en başta da ABD'yi– görmektedir. İran, bölgede tüm devletlerin oluşturacağı ekonomik bir yapılanmanın bölge güvenliğini ve istikrarını sağlayabileceğini düşünmektedir (İzzetî, 2005: 127).

İran, geçmişte diğer küresel güçler için olduğu gibi bugün de ABD için büyük jeopolitik önem arz etmektedir. İran, Avrasya dediğimiz dünyanın yaşam alanını oluşturan Orta Asya, Orta Doğu ve Kafkaslar'da merkez ülke konumundadır ve Orta Asya ile Kafkasya'yı Orta Doğu'ya bağlayan geçittir. Ayrıca küresel ekonominin geçiş noktaları olan Körfez Bölgesi'ni ve Hürmüz Boğazı'nı kontrol etme kabiliyetine sahiptir. Yani geçişi tıkadığı anda küresel ekonomik dengeler de altüst olabilir. İran ayrıca önemli enerji kaynaklarına sahip olmakla birlikte bir nükleer güç olma yolunda ilerlemektedir. Çin, Hindistan ve Rusya'yla ilişkilerini yoğun tutmakta ve Doğu Asya'ya doğru nüfuzunu derinleştirmektedir. Bu da ABD'nin kurmak istediği düzene ters düşen bir politikadır (Eslen, 2006: 5).

İran ABD açısından jeopolitik üstünlükleriyle mutlaka elde edilmesi gerekli olan bir ülkedir. 1- ABD, Irak müdahalesinden sonra Orta Doğu'da nüfuzunu

arttıran bir İran'ın Şiilerden oluşan jeopolitik ve jeokültürel eksenini istememektedir, 2- Gündemden nükleer gelişmeleriyle hiç düşmeyen İran, kitle imha silâhlarının yanı sıra gelişmiş füze sistemlerine de sahiptir, 3- Irak ve Afganistan'da askerî güçleri olan ABD, İran'ı da katarak Avrasya hayat sahasına egemen olmak istemektedir; ki İran Körfez'e ve Hürmüz Boğazı'na hâkim konumuyla petrol ihracını tıkama kapasitesini haizdir (Eslen, 2004: 15).

İran'ın nükleer güç kapasitesi jeopolitik bir avantaj olarak görülmektedir İranlılar tarafından. İran'ın jeopolitik konumunu güçlendirecek bu nükleer gücün aynı zamanda ABD ve İsrail üzerinde de caydırıcı etki yaratacağına inanılmaktadır (Stability in the Persian Gulf: Regional and Trans-atlantic Perspectives, 2005: 88). İran, yalnızlığını gidermenin ve 11 Eylül'den sonra kendisine yönelen tehditleri karşılayabilmenin yolunu ve dolayısıyla dokunulmaz ülke statüsüne kavuşmanın çaresini bu politikada görmektedir. Böylece bölgesel hegemon konumu üzerinden rejimini de kuvvetlendirmiş olacak ve içeriden devrilme tehlikesini de bertaraf etmiş olacaktır.

SONUÇ

Orta Doğu coğrafyası geçmiş yüzyıllardan beri büyük güçlerin rekabet alanı olmakla birlikte özellikle petrolün 20. yüzyılın başlarında değerinin artmasından sonra giderek önem kazanmıştır. İran ise bu petrol rekabetinin İngiltere ve Rusya arasında yaşandığı, bölgenin köklü medeniyetlerinden ve devletlerinden biridir. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra ABD tarafından şer üçgeninin içinde gösterilmesinden sonra gündemden hiç düşmemiştir. Asya'yı Avrupa'ya bağlayan köprünün önemli bir ayağını oluşturan İran petrol nakil hattıdır. Pehlevi Hanedanı'nın iktidarda olduğu yıllardan beri nükleer güç sahibi olmak istemektedir. Koyu bir Fars milliyetçiliğine sahip olmasının yanında 1979'dan beri resmî mezhebi Şiiliği coğrafyasında kullanmaktadır. Genç ve dinamik bir nüfusu olup, etnik bazı problemleri olsa da dışarıdan gelecek bir saldırıya karşı birlik oluşturabilecek bir ulus-devlet kimliğine sahiptir. Bu gibi özellikleriyle İran bölgeye ilişkin herhangi bir oluşumda ya da planda göz ardı edilemeyecek bir jeopolitik özellikler bütününe sahiptir. Dolayısıyla bugüne kadar küresel güce erişmiş her devletin –farklı çıkarlara sahip olarak da olsa– kurduğu düzende İran önemli bir konumda yer almıştır.

İslami devrim sonrasında hem bölge devletleri hem de ABD tarafından devrim ihracı ve “Ne Doğu Ne Batı” politikasından dolayı İran rejimi, düşman rejim olarak görülmüştür. Fars milliyetçiliğiyle Şiiliği karıştırdığı bir ideolojiyi yaymada başarısız olan İran'ın hedeflerine giden yolu bugün ABD açmıştır. 11 Eylül sonrasında ABD'nin Afganistan ve Irak'a müdahaleleri İran için bölgesel nüfuz kurma hedefinde önemli bir fırsat yaratmıştır. Çoğu uzmanlara göre bölgede bir Şii hilâli oluşmasını sağlayan ABD, İran'ın bölgedeki nüfuzunu arttırmıştır. İran hâlâ Körfez bölgesinde büyük bir avantaja sahiptir. Petrol ihracında can damarı olan Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı'nı kontrol edebilmektedir. Petrol ihracında Körfez'deki konumuyla birlikte petrol

fiyatlarındaki artış da ona büyük avantaj sağlamaktadır. Üstelik İran'ın da Irak'ta işgal öncesinde olduğu gibi dolar yerine euro'ya geçiş yapması ABD'nin bölgesel çıkarlarına ters düşecek bir hamledir. Ancak ABD'nin herhangi bir saldırısı başarıya ulaştığı takdirde Körfez'deki üstünlüğünü kaybedecek ve belki rejimi devrilecek, ABD'nin istediği rejim kurularak bölgede en büyük jeopolitik üstünlüğü yine ABD sağlamış olacaktır. Bu yüzden özellikle son yıllarda nükleer güce ağırlık veren İran, bölgesel nüfuzunu kurarak bölgede nükleer güce sahip olan İsrail'e ve ABD'ye karşı da dokunulmazlık zırhı kazanmak istemektedir.

İran'ın bölgedeki jeopolitik üstünlüğünü koruyabilmesi sadece bölge devletlerindeki Şii nüfusla mümkün görünmemektedir. Neticede sınırlarının yanı başına kendisinden çok daha güçlü bir devlet yerleşmiştir. ABD küresel üstünlüğünü tartışılmaz bir şekilde sağlamlaştırmak için İran'ın bulunduğu Avrasya merkezî bölgesine egemen olmak zorundadır ve bu merkezî alanın en önemli ülkesi de İran'dır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra İran'ın Orta Asya devletlerine nüfuz etmesinden korkan Batılı ülkeler, bu bölgeye İran'ın radikal rejimine karşı Türkiye'nin ılımlı İslam'ını öne sürmüşlerdir. Bu jeopolitik rekabet alanında Türkiye ve İran mücadelesi yaratılırken ABD, bu yaşam alanına ekonomik olarak yatırım yapmıştır. Ancak bugüne kadar uzun bir sınıra sahip olduğu Rusya'ya rağmen politika izleyemeyen ve ABD'ye karşı Rusya kartını saklı tutan İran, bu ülkeyle jeostratejik bir iş birliği içerisinde.

Bugün bölgedeki pek çok gelişmenin temelinde, potansiyel tehdit olarak algılanan İran hegemonyası yatmaktadır. İsrail'in Lübnan'da Hizbullah'a karşı savaşması ve Filistin'deki Hamas'a yönelik politikaları, Şii etkinin bölgeye yayılımına karşı algılanan tehdidin tezahürleridir. 11 Eylül'den sonra yeni düzende ortaya atılan Büyük Orta Doğu Projesi'nin kilit noktası da İran'dır. Bu proje, özünde demokrasi ve özgürlük gibi kavramların şekillendirdiği bir yeniden yapılanma planı olarak ortaya atılmıştır. Ancak bölge devletleri içerisinde İran dışında demokratik gelişim için hiçbir ülkeye baskı yapılmamaktadır. Bu da bize Büyük Orta Doğu Projesi'nin aslında kurulmak istenen yeni dünya düzeninde küresel hegemonyaya giden jeopolitik hamlelerden ibaret olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Arı, Tayyar, (2004), **Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, İstanbul: Alfa Yayınları: 108-117.

Çaşın, Mesut Hakkı, (1999), "İran'ın İki Deniz Jeopolitiğine Dayalı Stratejik Değişim Arayışları", **Avrasya Dosyası**, 5(3), 286.

Chubin, Shahram, (2000), "Iran's Strategic Predicament", **Middle East Journal**, 54(1), 15.

Davutoğlu, Ahmet, (2001), **Stratejik Derinlik**, İstanbul: Küre Yayınları: 426-427.

Dietl, Gulshan, (2001), “Iran in the Emerging Greater Middle East”. Björn Möller (ed.) **Oil and Water: Cooperative Security in the Persian Gulf**. London; New York: I. B Tauris Publishers. 69, 71, 78.

Eslen, Nejat, (2004), “ABD’nin Vazgeçilmez Hedefi: İran”, **Cumhuriyet Strateji**, Sayı: 24, 15.

----, (2006), “ABD’nin Avrasya Satranç Tahtasındaki Zorlu Hamlesi: İran”, **Cumhuriyet Strateji**, Sayı: 82, 5.

Fuller, Graham and Francke, Rend Rahim, (2000), “Is Shi’ism Radical?”, **Middle East Quarterly**, March, 18-19.

Golan, Galia, (1991), **Soviet Policies in the Middle East From World War Two to Gorbachev**. Cambridge: Cambridge University Press: 176-177.

İzzeti, İzzetullah, (2005), **İran ve Bölge Jeopolitiği**. İstanbul: Küre Yayınları: 127, 182.

Keskin, Arif, “İran-Suudi Arabistan İlişkileri ve Şii Jeopolitiği”, <http://www.asam.org.tr/temp/temp410.pdf>

Milani, Mohsen M., (1996), “Iran’s Gulf Policy: From Idealism and Confrontation to Pragmatism and Moderation”, Jamal S. Al-Suwaidi (ed.) **Iran and the Gulf: A Search for Stability**. UAE: The Emirates Center for Strategic Studies and Research. 84.

Mohaddessin, Mohammad, (1993), **Islamic Fundamentalism: The New Global Threat**. USA: Seven Locks Pres. 113.

Mokhtarı, Fariborz, (2005), “No One Will Scratch My Back: Iranian Security Perceptions in Historical Context”, **Middle East Journal**, 59 (2), 212.

Murden, Simon W., (2002), **Islam, The Middle East, and The New Global Hegemony**. USA: Lynne Rienner Publishers: 56, 69.

Nerimanoğlu, Kâmil Veli, (1997), “Vahit Azerbaycan Ülküsü’nün Çağdaş Problemleri”, **Yeni Türkiye**, Sayı: 16, 1175.

Ramazanı, Rouhollah K., (1973), **The Persian Gulf: Iran’s Role**. USA: University Pres of Virginia, 9, 12-13, 16.

Sarıolghâlâm, Mahmood, (2000), “Basra Körfezi Güvenliği: İran Politikasının Analizi”. Augustus Richard Norton (ed.) **Orta Doğu Politikaları ve Güvenlik: Yeni Yönelimler**. İstanbul: Büke Yayınları: 99.

Stability in the Persian Gulf: Regional and Transatlantic Perspectives, (2005), 132nd Bergedorf Round Table, Dec. 2nd-4th, Dubai. 86, 88.

Şahin, Mehmet, (2006), “Şii Jeopolitiği: İnan İçin Fırsatlar ve Engeller”, **Akademik Orta Doğu**, 1(1), 40-43, 46.

Takeyh, Ray, (2007), **Gizli İnan: İslam Cumhuriyeti’nde G ve Paradox**. İstanbul: Ekvator Yayıncılık: 75, 78, 81-82, 84.

KÜRESELLEŞEN TERÖRİZM: BİR ETKİLEŞİM ÇALIŞMASI

AKTEL, Mehmet* -GÜRKAYNAK, Muharrem**
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

ÖZET

Ülkelerin güvenlik ve terörizmle mücadele yöntem ve anlayışlarını 20. yüzyılın bakış açısıyla anlamlandırmaya çalışmaları çok yetersiz ve sığ bir yaklaşım olacaktır. Çünkü 21. yüzyılda güvenlik algılamaları değişmiştir. Artık tehdit tek boyutlu ve devletten devlete değil, asimetrik ve çok boyutlu bir şekil almıştır. Bu durum, günümüz tehditleriyle mücadelede klasik yapılanma ve anlayışların geçerliliğini tamamen sorgulanır kılmakta, güvenlik olgusundan bahsedebilmek için, tehdidin ve tehdiye yönelik algılamaların ve yorumlamaların doğru olarak yapılmasını önemli hâle getirmektedir. Bu çalışmada küreselleşme terörizm ilişkisi temelde bilişim (bilgi-iletişim) teknolojilerindeki gelişmeler bağlamında değerlendirilmekte, küreselleşme ve buna bağlı olarak bilişim teknolojilerinin terörü hangi açılardan etkilediği ve beslediği irdelenmektedir. Teknolojinin çoğu zaman kolaylaştırıcı etkisi görülmekte ancak güvenlik bağlamındaki riskleri göz ardı edilebilmektedir. Çalışma ile aynı zamanda küreselleşme ve terörizm arasındaki etkileşimin boyutu ve oluşan gelişmeler karşısında terörizmin aldığı yeni biçim sorgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, terörizm, siber terör, bilgi teknolojisi, internet.

ABSTRACT

Terrorism and its Scale of the Interaction with Globalization

In today's world, the assessment of the methods and understanding of nations' security and fight against terrorism would not be appropriate just from the viewpoint of 20th century as the security perceptions have been changed in 21st century. Nowadays, the threat has not simply been from nation to nation but become complex and asymmetrical. This situation put under question the validity of classical structure and understanding of fight against threats. Thus it has been vital to make correct interpretations and of threat and perceptions of

* Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi.
e-posta: maktel@ibf.sdu.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi.
e-posta: muharrem@ibf.sdu.edu.tr

threat in order to be able to accept the existence of tangible security. In this study, the relationship between globalization and terrorism has been evaluated from the perspective of latest advancements in information technologies. In this sense, globalization and the effects of information technologies on terrorism have been discussed. The facilitating role of information technologies on human life can not be denied, although it has also brought risks to security. Besides, terrorism and its scale of the interaction with globalization have been investigated amid recent advancements.

Key Words: Globalization, terrorism, cyber terror, information technology, internet.

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz dönemi nitelendirme adına kullanılan önemli kavramlardan bir tanesi de “küreselleşme” olarak kabul edilmektedir. Küreselleşme sürecinin çok boyutluluğu ve sorunları küresel alana taşıma gücü, ülkelerin yönetim ve güvenlik anlayışlarını derinden etkilemektedir.

Küreselleşme ile, çözümler kadar sorunlar da dünya ölçeğine taşınmakta, insanların sorunları ve ilgileri küreselleşmektedir. Küresel sorunlar ve ilgilere ilişkin olarak, devletler yeni yöntem ve yapılanma arayışlarına girmektedirler. Birçok sorun, ulus-üstü özellikler göstermekte, bunların çoğu devletin yönetsel alanlarının dışında oluşurken, denetlenmesi de gittikçe güçleşmektedir. Bu sorunların çözümü, küresel düzeyde örgütlenmiş kuruluşların müdahalesini doğurmaktadır. Ekolojik riskler, küresel ekonomideki dalgalanmalar, bilişim teknolojilerindeki gelişmeler ve benzeri birçok sorun ülke yönetimlerinin tek başlarına çözüm üretebilecekleri konular olmaktan hızla uzaklaşmaktadır.

Küreselleşme süreci ile dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan bir olay, alınan bir karar ve girilen bir faaliyet, dünyanın diğer yerlerindeki bireyler ve toplumlar arasında önemli sonuçlara dönüşebilmekte ve bu durum devletleri aşan bir etkileşim ve iletişim çoğulluğunun varlığı anlamına gelmektedir. İnsanlar, sermaye, kültür, moda, inanç, imaj ve hatta suç ve terör unsurları devletlerin sınırları ötesinde bir akışkanlık ve yaşam alanı kazanmaktadır. Terörizm, örgütsel suçlar (silah ticareti, uyuşturucu vb.), insan hakları ihlalleri, göç hareketleri, salgın hastalıklar, teknolojik suçlar gibi uluslararası sorunlara çözüm bulma zorunluluğu ülkeleri iş birliğine zorlamakta ve güvenlik algılamasında önemli değişiklikler meydana getirmektedir.

Bu çalışmada küreselleşme terörizm ilişkisi temelde bilişim (bilgi-iletişim) teknolojilerindeki gelişmeler bağlamında değerlendirilmekte, küreselleşme ve buna bağlı olarak bilişim teknolojilerinin terörü hangi açılardan etkilediği ve beslediği irdelenmektedir. Teknolojinin çoğu zaman kolaylaştırıcı etkisi görülmekte ancak güvenlik bağlamındaki riskleri göz ardı edilebilmektedir. Çalışma ile aynı zamanda küreselleşme ve terörizm arasındaki etkileşimin

boyutu ve oluşan gelişmeler karşısında terörizmin aldığı yeni biçim sorgulanmaktadır.

Terörizm ve Küreselleşme İlişkisi

Terörizm ilk ortaya çıktığı günden bu güne kadar içeriği zaman ve şartlara göre değişen bir kavram olma özelliğine sahiptir. İnsanlık tarihi boyunca terörizmin tanımı, amacı, yöntemleri ve aktörleri de değişmiştir (Bozkurt ve Kanat, 2007: 40; Çitlioğlu, 2005: 13). Terörizmin, genel kabul gören bir tanımını vermek imkânsızdır. Çünkü terörizmin uluslararası alanda kabul edilmiş genel bir tanımı bulunmamaktadır (Cassese, 1989: 591). Terörizmin ulusal sınırlar içinde kaldığı durumlarda, mücadele diğer örgütlü suçlardaki mücadeleden çok farklılık göstermez, ancak günümüzde terörizmin ulusal sınırlar içinde kaldığı durumlar yok gibidir. Bu durum aynı zamanda küreselleşme sürecinin de bir yansıması olarak görülmelidir.

Bakış açılarına göre terörist; kimi zaman bir hain, kimi zaman bir özgürlük savaşçısı ve kimi zaman da bir kahraman olarak değerlendirilmektedir. Bu durum terörizmle ortak mücadeleyi, terörizmin önlenmesini ve ortadan kaldırılmasını önemli ölçüde engellemektedir. Ülkelerin kime terörist demeleri gerektiği konusunda anlaşmaları hâlinde sorunun halledilmesi çok kolay olacaktır. Ancak hemen her devlet kendine göre bir terörizm ve terörist tanımı geliştirmiştir. Bazı durumlarda aynı devletin birden fazla tanımına rastlamak bile mümkündür (Başeren, 1998: 112-115). Bu sorunlu durum terörizmi tanımlama konusunda işimizi güçleştirse de konuya açılım sağlayabilmek için bir tanım üzerinde çalışma zorunluluğu bulunmaktadır. Doğu Ergil'in kapsayıcı olduğunu iddia ettiği tanım bize bu konuda bir açılım sağlayacaktır. Ergil'e göre, *“terörizm, saldırılan veya korkutulan sivil ve masum kurbanlar aracılığı ile hedeflenen daha büyük bir kitleyi yıldırıp, korkutarak yasa-dışı stratejik ve siyasal amaçlarını gerçekleştirmek için bir grubun veya devletin, bilinçli ve planlı bir biçimde şiddet kullanması veya şiddet kullanma tehdidinde bulunmasıdır.”* (Ergil, 1997: 210)

Terörizmin temel özelliği güdülen amacın mutlaka siyasal olmasıdır (Dönmezer, 1980:57). Bu amacın gerçekleştirilebilmesi için terörizmin, terör kullanmayı yöntem olarak benimseyen bir stratejiye de sahip olması gerekmektedir. Terörizm sadece devlete karşı olan örgütlü grupların siyasal bir tercihi değildir. Devletlerin de zaman zaman kendi siyasal tercihlerini devam ettirebilmek için bu yola başvurdukları görülmektedir. Terörizm uygulamada, şiddet esastır. Şiddet olmadığında terörizmden bahsetmek mümkün değildir. Toplum şiddet kullanılarak sindirildiğinde artık şiddet kullanma tehdidi de yeterli olacaktır.

Günümüzde terörizm, çatışan taraflar arasında sürdürülen güç mücadelesinin siyasal araçlarından biri ve hatta en önemlisidir. İki kutuplu uluslararası sistemin yıkıldığı, nükleer yumuşamanın yürürlüğe girdiği ve topyekûn savaşların gerçekleşmesi olasılığının oldukça zor olduğu çağımızda terörizm,

kural ve kaideleri uluslararası antlaşmalarla belirlenmiş olan düzenli ordular vasıtasıyla yapılan savaşların yerini alarak, düşük masraflı, düşük riskli, düşük gerilimli bir mücadele biçimi olarak ortaya çıkmıştır.

Gelişen teknoloji ve devletlerarası ilişkiler terörizmin boyutunu değiştirmiş, terörizm yerel ve bölgesel kimliğinden sıyrılarak uluslararası bir kimlik kazanmıştır. Bu süreç karşımıza küresel terör denen bir sorunsalı ortaya çıkarmıştır. Küresel terör; amacı, yöntemleri ve aktörleri bağlamında 20. yüzyıl ve öncesi terör algılamasından ayrılmakta ve bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelere paralel olarak, tüm dünyanın ilgi alanına hızla girmektedir.

21. yüzyıl ekonomik, siyasal, yönetsel ve kültürel bağlamda küreselleşme sürecinin hızlandıran etkisiyle birlikte köklü dönüşümlerin yaşandığı bir döneme karşılık gelmektedir. Temel üretim faktörleri arasına bilgi girmekte, bilgiye hükmeden, gücün de sahibi olmaktadır. İnternet, bilgisayar, uydular ve cep telefonu gibi bilişim ürünleri günlük yaşamımızı dönüştürdüğü kadar, ülkelerin güvenlik algılamalarını da derinden etkilemektedir. Bu algılamaya değişikliği küresel terörün de yeni dinamiklerini oluşturmaktadır. Bilginin gücünü kullanarak oluşturulan araçlar, terörizmin elinde yeni silahlara dönüşebilmekte, karşımıza “siber savaş” ve “siber terör” kavramları biçiminde çıkmaktadır.

Bilişim teknolojisindeki gelişmelerin belki de en büyük ironisi yönetimlerin (hükümetlerin) her yerde ciddi güvenlik sorunlarıyla yüz yüze gelmelerine neden olmasıdır. Çoğu toplum ve yönetimler siber savaşlar, siber terörizm ve sanal suçların potansiyel tehditlerini anlamaya başlamışlar, ancak bu sorunlarla ilgili kapsayıcı önlemleri tam olarak geliştirememişlerdir. Bilişim teknolojileri sanal eylemler için birçok yeni olanaklar sunmuş, eylemler (saldırılar) dünyanın her yerinden (bir ev, kafe ya da büro gibi) yapılabilir hâle gelmiştir. Siber terörizmin potansiyel olarak ulaşabileceği hedeflerin sayıca fazlalığı bu suçlar karşısında yönetimlerin istikrarını, güvenliğini tamamen tehdit eder hâle gelmiştir (Denning, 1999: 7). Bilişim teknolojilerindeki gelişmeler yönetimlerin yetki ve görevlerinde belirsizliklere yol açarken illegal suç örgütleri ve terörist gruplar kamu ve özel sektör için büyük tehdit hâline gelmişlerdir. Gelişmelerde yaşanan hızlılık yönetimlerin hukuki anlamda sanal dünyayı düzenlemekte yetersiz kalmalarına neden olmuş, yasaklama ve engelleme türü önlemlerle sanal alanda güvenlik sağlanmaya çalışılmıştır.

Bütün bu gelişmeler, küreselleşme sürecinin, ülkelerin güvenliklerini sağlama konusunda kolektif örgütlenmeler¹ içine girmelerini, ülkelerin kendi

¹ Kolektif güvenlik kavramı hiçbir devletin başkalarının güvenliğini arttırmadan kendi güvenliğini sağlayamayacağı gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Günümüzde öyle sorunlar bulunmaktadır ki, devletler ortaklaşa hareket etmedikleri takdirde, bu sorunların çözümlenebilmesi ve tehdit olmasının engellenebilmesi mümkün gözükmemektedir. Örneğin sanayileşmiş ülkelerin yoğun olarak kullandıkları fosil yakıtların sera etkisi, denizlerdeki kirlilik, nükleer silahların denetimsiz kalması gibi sorunlar tek bir ülkenin mücadele gücünü aşmakta, bölgesel ve küresel düzeyde iş birliğini gerekli kılmaktadır (Fischer, 1993:12).

güvenliklerini sağlama noktasında tek başına belirleyici olmalarını zorlaştırmıştır. Süreçle birlikte ülkelerin birbirine bağımlılığının artması, güvenliğe ait geleneksel düşünce kalıplarını aşındırmıştır. Güvenliğe ait geleneksel yaklaşımda ülkelerin maddi ve askerî güçleri kullanılma eğiliminde iken, günümüzün güvenlik yaklaşımlarında ise geleneksel yaklaşıma ek olarak siyasal, ekonomik, toplumsal ve çevresel dinamikler de hesaba katılmak zorunda kalmıştır. Artık ülkelerin kendilerini güvende hissedebilmeleri için bölgesel ve küresel ittifaklar kurmaları ve bu ittifakların etkinliğini yaşama geçirmeleri zorunlu hâle gelmiştir. Bu bakış açısı terörizmle mücadele için de geçerlidir.²

Bilişim Teknolojileri ve Terör

Günümüz toplum yapılanmasını (bilgi toplumu) anlayabilmek için yeni teknolojilerin ve gelişmelerin bilinmesi önemlidir. Bilişim teknolojileri 1970’li yıllarla birlikte yaşamımıza girmeye başlamış ve 1980’li yılların başında mikro bilgisayarların ve kişisel bilgisayarların yaygın olarak kullanılmaya başlamasıyla etkinliği giderek artmıştır. Bilişim teknolojilerinden en yaygın olanları bilgisayar teknolojisi, mikro elektronik teknoloji, uydu sistemleri de dâhil her türlü bilgi akışını sağlayan iletişim teknolojisi ve multi-medya uygulamalarıdır (Martin, 1988: 24). Televizyon, radyo, görüntülü telefon, telsiz telefon, cep telefonu gibi iletişim araçlarındaki gelişmeler; bilginin daha hızlı paylaşılması ve yayılmasını sağlamaktadır. Bu durum dünya toplumlarını birbirleriyle bütünleştirmektedir.

İçinde bulunduğumuz yüzyıl aynı zamanda fiber optik kabloların, nano teknolojinin, robotların, bio teknolojinin ve uzay çalışmalarının yeni boyutlar kazandığı bir döneme de karşılık gelmektedir. Sanayi toplumundaki üretim faktörleri arasına bilgi katılmakta, bilginin üretimi, dağıtımı ve paylaşımı yaygınlaşmaktadır. Bilgi toplumunda zihinsel emek, bilgi üretim gücü, iletişim ve bilgi endüstrileri gibi entelektüel endüstriler, sinerjik ekonomi, yüksek kitlesel bilgi üretimi gibi farklı değerler ön plana çıkmaktadır.

Bu gelişmeler sonrasında bilişim teknolojilerinin terörizm bağlamında yoğun olarak hangi eylemde kullanıldığı, yani bir anlamda miladının ne olduğu çalışmamız açısından önemlidir. Bu anlamda 11 Eylül 2001 saldırıları küreselleşmenin bir boyutu ve kendisi olarak ortaya çıkmakta ve terörün küreselleşmesine işaret etmektedir. Saldırı, insanlar arasında “hiçbir yerde güvende hissetmeme” duygusunu yaygınlaştırırken, diğer taraftan da küreselleşmenin çıktılarının eşit dağılımı dünyanın daha güvenli hâle gelmesinde önemli olmaktadır (Yılmaz, 2004: 371-372).

11 Eylül saldırısı geleneksel terörün ülke ya da bir coğrafi bölgeyi etkileme niteliğini dönüştürerek, tüm dünyayı terörizmin eylem alanı hâline getirmiştir.

² İttifakı oluşturan ülkeler arasında ortak bir “düşman (terörizm-terörist)” tanımı oluşturulmalıdır. Düşman tanımlaması net bir şekilde ortaya konulursa mücadele de kolaylaşacak ve mümkün olabilecektir.

Saldırılar yüksek teknolojinin kullanıldığı ve teröristlerin niteliklerinin farklılaştığını da göstermektedir (Örgün, 2001: 38). Bu saldırılar sonrasında medya teknolojileri “küresel terörizmin” doğuşunda etkin rol oynamış ve internet kullanımı terörizmin doğasını değiştirmiştir. Terörist örgütlenmelerin yeni medya teknolojilerini nasıl kullandıkları, terörist faaliyetlerin koordinasyonunda bilgisayar teknolojisinin nasıl kolaylaştırıcı rol oynadığı, internet gazeteciliği ile terörist saldırıların duyurulmasının nasıl çok daha kolay ve hızlı hâle geldiği görülmüştür.

Bilginin üretim ve yayılımındaki hızlilik beraberinde bilgi kirliliğini, bilgi savaşlarını gündemimize taşımaktadır. 11 Eylül saldırıları sonrası sanal ortamda yaşananlar bilgi kirliliğinin ulaştığı son noktayı göstermesi açısından da önemlidir. Saldırı sonrası çok azı inandırıcı ama daha fazlası güvenilmez bir sürü haber, bilgi ve özel çalışmalar hızla artmıştır (Ataöv, 2004: 18). Hatta insanların telefon aracılığıyla bilgi edinmeleri o süreç içerisinde çok zorlaştığı için, bilgiyi internet üzerinden edinme durumunda kalmışlardır. İnternet üzerindeki bilgilerin doğruluğu çoğu zaman şüpheli gözükmekte, bilgiler manipüle edilmiş bir tarzda sunulabilmektedir. Manipülasyonu resmi kurumlar yapabileceği gibi terör örgütleri de kendi çıkarları bağlamında yapabilmektedirler. Bilginin fazlalığı ve yaygınlığı gerçek bilgiyi bulma sorununu karşımıza çıkarmaktadır. Böylece bilginin hızlı ve yaygın sunumunu en başarılı şekilde gerçekleştiren, kamuoyu oluşturma ve amaçlarını gerçekleştirme açısından da daha başarılı olacaktır. Terörist örgütlenmeler âdeta resmi örgütlenmelerle bu anlamda kıyasıya bir rekabet içerisinde.

Elektronik medya, sınırları geçişken hâle getirirken, küresel ölçekte karşılıklı etkileşim yeni bir biçim kazanmaktadır. İnternet ve uydu teknolojileri ile terörizm adım adım yaşamımızın önemli bir parçası hâline gelmekte, 11 Eylül saldırılarında olduğu gibi anında izlenebilmekte ve böylece terörün etkisi daha çarpıcı³ hâle gelmektedir. Bu durum terörle medya arasında, gelişen teknolojiler sonrası simbiotik bir ilişkinin varlığını da ortaya çıkarmaktadır. Medya terör saldırılarının bir anlamda propaganda faaliyetlerine (istemese bile) katkı sağlarken bir anlamda da kendi reytinglerini arttırmayı hedeflemektedir (Anderson, 2003: 24-25).

Terörizmin esas amacı siyasal mesajını mümkün olan en geniş kitleye ulaştırmaktır. Öyleyse terörizmin bu mesajı ilettiği araçlara ve izleyici kitleye dikkatimizi yoğunlaştırmamız gerekmektedir. Her ne kadar bazı terörist grup ve örgütlerin kendilerinin geliştirdikleri bağımsız iletim kanalları mevcut olsa da temel araç olarak genel medyayı kullandıkları açıktır. Terörist gruplara medyada yer verilmesi onları meşrulaştırıcı bir etki yapmaktadır. Ayrıca medyanın terörizmle etkileşimi “bulaşıcı etkisi”ni de doğurmaktadır. Yani, terörist eylemlerle ilgili haberler, diğer insanların da böyle eylemlere

³ Radyo ve televizyon yayıncılığı, ulaştığı ileri teknolojisi sayesinde canlı ve naklen yayınlarla, izleyicisine olay yerinde bulunuyormuş duygusunu verebilmektedir (Kaya, 1985: 12).

kalkışmasını özendirmekte, teröristlerin eylemlerini kamuya duyurarak, bir tür taraftar toplama işlevi görmekte ve terörist gruplar tekniklerini geliştirip daha rafine hâle getirebilmektedirler (Weinberg ve Davis, 1989: 126).

Terörizmin medyatik bir görüngü olması onun temel özelliklerinden biri hâline gelmiş ve böylece modern teknolojinin yarattığı küresel medya ağı küçük terörist gruplara bile çok güçlü bir olanak sağlamıştır. Medyatik olmak için çok büyük bir organizasyona ya da büyük finansal kaynaklara sahip olmak gerekmemektedir. Medyanın desteği sayesinde bir tek kişinin giriştiği bir eylem bile bütün dünyada yankı uyandıran bir olay hâline gelirken, dünyanın güvenlik konusundaki en hassas ve donanımlı devletlerini bile saygınlık kaybına uğratabilmektedir. Bu nedenle medyanın uluslararası terörizmin gelişimindeki etkisi, inkâr edilemez bir hâle gelmiş ve teröristler için vazgeçilmez bir konum kazanmıştır (Arıboğan, 1998: 462). Bu anlatılanlar terörizmin farklılaştığını (içerik ve yöntem bağlamında) göstermektedir. Farklılaşan terörizm küreselleşme (bilgi teknolojileri) sürecinin doğrudan etkilerini de yansıtmaktadır.

Terörizmin Farklılaşan Yönü

Bilişim teknolojilerinin geniş çapta ulaşılabilirliği, terörist örgütlerin yeni ve daha etkili şekillerde bilgiyi paylaşabilmelerine olanak vermektedir (web siteleri, chat odaları, e-mail gibi). İletişim, ulaşım ve silah sistemlerindeki teknolojik ilerlemeyle birlikte terörist grupların büyük çapta ölüm ve yıkıma sebep olabilecek yeteneklerinin artacak olması terörizmin en endişe verici yönünü oluşturmaktadır (Gupta, 2005: 29). Ayrıca yaşamsal önem taşıyan tüm bilgiler, askerî stratejiler, güvenlik bilgileri, hastane kayıtları, iş planları ve suç dosyaları bilgisayar ortamında saklanmaktadır. Bilgisayar ortamında oluşturulan güvenlik kuşakları ne yazık ki birkaç tuşla (Örgün, 2001: 49) ve kötü niyetli bilgisayar kullanıcılarının saldırıları ile devre dışı bırakılabilme riski taşımaktadır.

Bilişim teknolojilerindeki gelişmeye paralel olarak bu teknolojilerin terörist örgütlerce farklı kullanımları da devreye girmektedir. Örneğin, iletişimi ve koordinasyonu kolaylaştırması sayesinde zaman ve maliyet azaltmada, karmaşık bilginin paylaşımı farklı coğrafyalarda olsalar bile video konferans, **e-mail** ve WEB siteleri üzerinden sağlanabilmektedir.⁴ İnternetin yoğun olarak kullanımı teröristlerin hareket kabiliyetini arttırmakta ve teröristler arasındaki diyalogun daha da artmasına neden olmaktadır. Bu durum örgütlerin taktiklere daha kolay

⁴ 11 Eylül saldırılarında hem internet üzerinden koordinasyon sağlanmış hem de Dünya Ticaret Merkezi'nin dizaynı ile ilgili detaylı bilgiler elde edilebilmiştir. Ayrıca geçici olarak oluşturulan e-mail adresleri yoluyla online ortamda çok sayıda uçak bileti rezervasyonu yapılmıştır. Gizli veri gönderme amacıyla kullanılan geleneksel yöntemler dışında yeni kelime kodlama yöntemleri geliştirmişlerdir. Bu yöntemlerden biri fotoğraf karelerine gizli veri yerleştirmedir. Pornografik sitelerden bile bu amaç için yararlanılmıştır. 11 Eylül saldırıları sonrasında bu durumu göz önünde bulunduran FBI ve CIA yüzlerce web sitesini kapatmıştır (Anderson, 2003: 27).

uyum sağlayabilmesini ve örgütsel esnekliği artırıcı bir etki yapmaktadır (Anderson, 2003: 27).

Bilginin daha kolay paylaşımı ile birlikte, teröristler yeni yaklaşımlar geliştirmekte, bunları uygulama ve sonuçları analiz etme kapasiteleri artmaktadır. Günümüz teröristleri seçebilecekleri farklı taktiklere ve bu taktiklerin çoğunun eğitime ve destekleyici sistemlerine sahiplerdir. Çoğu terörist grup, bombalama ve rehin alma gibi önceki yıllarda başarısı kanıtlanmış taktikleri kullanmaya devam etmekle birlikte, son gelişmeler yakın gelecekte farklı seçeneklerin de kullanılabileceğini göstermektedir. (Combs, 2006: 151: Post, 2005: 25).

Uluslararası sistemin güvenliği özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası son derece değişken ve öngörülebilir zorlaştıran bir hâl almaya başlamıştır. Bu süreci doğru algılayabilen, yeterince algılayamayan veya yanlış algılayan toplumlar, kendi geleceklerini olumlu veya olumsuz yönde etkileyeceklerdir. Değişim sürecini zamanında algılayamayan toplumlar değişimin sonucunu seyretmekle yetineceklerdir (Büyükanıt, 2007). Küreselleşme süreci ile birlikte yaşanan dönüşüm insanlık tarihinde boyutları itibari ile düşünülürse önemli bir kırılma aşamasını yansıtmaktadır. Özellikle 1980 sonrası ekonomi, siyaset, kültür ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler, sanayi toplumu parametreleriyle düşünülürse âdeta bir devrim niteliği taşımaktadır. 1980 sonrası gelişmeler sanayi toplumunun bir yüzyılda gerçekleştirdiği değişim ve dönüşümü çok kısa zaman dilimlerine sığdırmış, âdeta zaman ve mekân sıkışması denilen süreç gerçekleşmiştir. Gelişmeler o kadar hızlıdır ki, bizler içinde yaşadığımız bu dönemi anlamakta ve anlamlandırmakta büyük güçlükler çekmekteyiz. Bu güçlükler birçok alanda olduğu gibi güvenlik ve terörizmle mücadele alanında da karşımıza çıkmaktadır.

Ülkelerin güvenlik ve terörizmle mücadele yöntem ve anlayışını 20. yüzyılın (sanayi toplumu) bakış açısıyla anlamlandırmaya çalışmaları çok yetersiz ve sığ bir yaklaşım olacaktır. Çünkü 21. yüzyılda güvenlik algılamaları değişmiştir. Artık tehdit tek boyutlu ve devletten devlete değil, asimetrik ve çok boyutlu bir şekil almıştır. Bu durum, günümüz tehditleriyle mücadelede klasik yapılanma ve anlayışların geçerliliğini tamamen sorgulanır kılmakta, güvenlik olgusundan bahsedebilmek için, tehdidin ve tehdiye yönelik algılamaların ve yorumlamaların doğru olarak yapılmasını önemli hâle getirmektedir.

Günümüzde güvenlik sadece askerî değil, siyasal, hukuksal, ekonomik, sosyolojik ve psikolojik etmenlerin bir arada olduğu bir bakış açısıyla tanımlanmaktadır. Ayrıca olası risk ve tehditlerin kaynağının, zamanının ve şeklinin önceden bilinmesinin Soğuk Savaş döneminin aksine olanaksızlaştığı ve 21. yüzyılın güvenlik ortamında mücadele alanının tüm dünya hâline geldiği görülmektedir. Tehdidin ne zaman, nerede ve ne şekilde karşımıza çıkacağı belli değildir. Ülkelerin gücü ve kabiliyetleri karşısında çok cılız gibi görünse de, sahip olduğu imkânlarıyla istediği yer, zaman ve şekilde, istediği etkiyi

yaratabilecek asimetrik güce sahip olduğu bir gerçeklik hâlini almıştır (Büyükanıt, 2007).

Önemli küresel aktörler (başta ABD olmak üzere) 11 Eylül saldırıları sonrası bu durumun farkına vararak gerekli önlemleri almaya başlamışlardır. Dinleme istasyonlarından, casus uçaklardan, deniz altılarından bilgisayar ağlarına kadar her şey istihbarat örgütlerinin çağdaş terörizmle mücadele için kullandıkları yöntemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta bu işlemleri gerçekleştirebilmek için milyarlarca dolarlık bütçeler ayrılmakta, önceleri belli kişi ve ülkeler gözetlenirken artık sıradan insanlar bile gözetlenmeye çalışılmaktadır. Bu gözetlemenin tipik sistemi ECHELON'dur. Bu sistemle uydular aracılığıyla insanlar dinlenmekte ve izlenmekte, iletişim imkânlarının tamamı taranabilmekte ve kontrol altında tutulabilmektedir. ECHELON sayesinde faks, e-mail ve hatta chat bile izlenebilmektedir (Örgün, 2001: 55-58).

Bilişim teknolojilerinde geline nokta devletler kendi mevzuatlarını yeniden biçimlendirerek yanıt bulmaya çalışmakta, güvenlik birimleri ve elemanları bilişim teknolojileri çerçevesinde eğitim sürecinden geçirilmektedir. Ancak başta ABD olmak üzere terör saldırılarına maruz kalan gelişmiş ülkeler çözümleri sadece kendi politika ve çıkarları bağlamında düşünmekte, terörün küresel boyutunu göz ardı etmektedirler. Çoğu zaman bu ülkeler kendi ilgi alanlarında terörle yoğun bir mücadele verirken, ilgi alanlarının dışında terör sorununa kayıtsız kalabilmekte ve hatta destekleyebilmektedirler. Buradan yapılabilecek çıkarsama: terörle mücadelede sadece bilişim teknolojilerini kullanmanın yeterli olmayacağı, aynı zamanda toplumların ve devletlerin terörizmle mücadele kararlılığına da sahip olmaları gerektiği yönündedir.

Gelinen son noktada devletler için eksiksiz bir ulusal güvenlik düşüncesi artık bir efsane hâlini almıştır. Küreselleşme süreci ile birlikte tam bir güvenlik ve eksiksiz bir savunma elde edilemez (Brzezinski, 2005: 31). Bilişim teknolojilerindeki gelişmeler terörizm ve teröristin doğasını değiştirirken, devletlerin terörle mücadele yöntem ve araçlarını da farklılaştırmaktadır. Günümüzde devletler ve uluslararası örgütler terörü hızlandıran ve yaygınlaştıran bilişim teknolojilerini aynı zamanda çözümün de en önemli parçası olarak kullanmak zorundadırlar. Bu, şu anlama gelmektedir; sorunu doğuran nedenler aynı zamanda çözümü de içinde barındırmaktadır. Bilişim teknolojilerinin kullanımını engellemek, yasaklamak, sınırlamak (sansür), yeterince kullanmamak, resmi görevlileri bu sürece hazırlamamak yani bir anlamda terörizmin kullandığı yöntemleri göz ardı etmek, terörizmle mücadeleyi olumsuz etkileyecek, dünya küresel bir kargaşa ortamına sürüklenecektir.

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Küreselleşme sürecinin çok boyutluluğu ve sorunları uluslararası alana taşıma gücü, ülkelerin yönetim ve güvenlik anlayışlarını da derinden etkilemektedir. Küreselleşme güvenlik (terörizm) ilişkisi, üzerinde dikkatle

durulması gereken yeni bir inceleme alanıdır. Özellikle küreselleşmenin teknolojik boyutu (bilişim teknolojileri) ve bu boyutun güvenlik algılamaları üzerindeki etkisi günümüzde yoğun olarak tartışılmakta, önümüzdeki süreçte de tartışılacak konuların başında geleceği açıkça görülmektedir.

Küreselleşmenin güncel birçok konu ve sorunun irdelenmesinde anahtar bir rol oynaması (analitik geçerliliğini sorgulanır kılssa da) bizim için de çıkış noktası olmuş ve öncelikle terörizm ve küreselleşme arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmıştır. Her ne kadar küreselleşme ve terörizmin ortak bir tanımlaması henüz tam olarak yapılamamış olsa da, ortak noktalardan yola çıkılarak bir küreselleşme ve terörizm bağlantısı kurulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma gelişen teknolojiler sonrası terörizmin doğasındaki değişimi, mücadele yöntemlerindeki farklılaşmayı ve bir anlamda yaşadığımız dönemde ve önümüzdeki süreçte nasıl bir sorunla karşı karşıya olduğumuzu belirlemeye dönüktür.

Küreselleşme süreci ile birlikte insanlık, köklü dönüşümlerin yaşandığı ve bu dönüşümün baş döndürücü bir hıza kavuştuğu döneme tanıklık etmektedir. Üretim faktörlerinin en önemlisi bilgi olmakta, bilgiye sahip olan ve yönlendiren aynı zamanda gücün de sahibi olmaktadır. Bilginin yaygınlığındaki artış ve teknolojiye uyarlanabilirliğindeki yükseliş yeni teknolojik araçları yaşantımıza taşıırken, benzer bir süreç teröristler için de geçerlidir. Sürecin bilişim teknolojileri boyutu terörün etki alanını, esnekliğini ve hızını arttırırken, devletler için mücadele alanı ulusal sınırların ötesine taşmaktadır. Bu ise kolektif bir güvenlik anlayışını beraberinde getirmektedir. Terörizmle mücadele hukuksal, siyasal, yönetsel, ekonomik, askerî alanların ötesinde ve bunlarla birlikte hızla bilişim teknolojileri alanına da kaymaktadır. Bilişim teknolojilerindeki gelişmeler insan yaşantısını önemli ölçüde kolaylaştırmasına karşın, aynı zamanda özgürlük ve güvenlik bağlamında önemli sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu durum paradoksal bir ilişkinin de varlığını ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Anderson, A., (2003), "Risk, Terrorism, and the Internet", **Knowledge, Technology, & Policy**, 16 (2), 24-33.

Arıboğan, D. Ü., (1998), "Uluslararası Terörizmin Yeni Yüzü". F. Sönmezoğlu (ed.) **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar**. İstanbul: Der. 449-473.

Ataöv, T., (2004), **11 Eylül: Terörle Savaş mı Bahane mi**, İstanbul: Alkım.

Başeren, S. H., (1998), "Terörizm: Kavramsal Bir Değerlendirme ve Hukuki Mücadele Yaklaşımları", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**. 1, 111-124.

Bozkurt, E. ve S. Kanat, (2007), **Uluslararası Toplumun Paradoksu: Terörizm, İnsan Hakları, Güvenlik ve 11 Eylül Sonrası Meydana Gelen Değişiklikler**., Ankara: Asil.

Brzezinski, Z., (2005), **Tercih Küresel Hâkimiyet mi? Küresel Liderlik mi?**, Çev. Cem Küçük, İstanbul: İnkılap.

Büyükanıt, Y., (2007), **Uluslararası Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler Sempozyumu'ndaki Açılış Konuşması**, (31 Mayıs 2007).http://www.tsk.mil.tr/10_ARSLV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_7_Konusmalar/2007/konusma_sempozyum31052007.htm.

Cassese, A., (1989), "The International Community's 'Legal' Response to Terrorism", **International and Comparative Law Quarterly**, 38. 589-608.

Combs, C. C., (2006), **Terrorism in the Twenty-First Century**, New Jersey: Pearson Prentice Hall.

Citlioğlu, E., (2005), **Gri Tehdit Terörizm**, Ankara: Ümit.

Denning, D., (1999), **Information Warfare and Security**. New York: Addison-Wesley

Dönmezer, S., (1980), "Milletlerarası Tedhişçilik". **İÜHF. Mecmuası**, XLIV (1-4), 55-70.

Ergil, D., (1997), **Kırık Aynada Kendini Arayan Türkiye**. Ankara: Doruk.

Fischer, D., (1993), **Nonmilitary Aspects of Security: A Systems Approach**, Aldershot: Dartmouth Publishing.

Gupta, D. K., (2005), "Exploring Roots of Terrorism". T. Bjorgo (ed.) **Root Causes of Terrorism: Myths, Reality, and Ways Forward**. Oxon.

Kaya, A. R., (1985), **Kitle İletişim Sistemleri**, Ankara: Teori.

Martin, W., (1988)., **The Information Society**, London: Aslib.

Örgün, F., (2001), **Küresel Terör**, İstanbul: Okumuş Adam.

Post, J. M., (2005), "The Socio-Cultural Underpinnings of Terrorist Psychology: 'When Hatred is Bred in the Bone'", T. Bjorgo (ed.) **Root Causes of Terrorism: Myths, Reality, and Ways Forward**, Oxon.

Weinberg, L-P., Davis, (1989), **Introduction to Political Terrorism**, New York: McGraw-Hill Publishing.

Yılmaz, A., (2004), **İkinci Küreselleşme Dalgası Kavram, Süreç ve Sorunlar**, Ankara: Vadi.

TERÖRLE MÜCADELEDE ULUSAL VE ULUSLARARASI HUKUK İHLALLERİ: BİR ÖRNEK “AB”

ALADAĞ, İtir
TÜRKİYE/TURPIA

ÖZET

11 Eylül 2001’de Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşanan terörist saldırılar hem ulusal hem de Avrupa bazında terörle savaş amacı ile yapılan kanunların sayısında büyük bir artışa yol açmıştır. Söz konusu suçun nevi şahsına münhasır doğası, devletler arasında polisiye ve hukukî iş birliğini zorunlu hâle getirmiştir. Bu bağlamda, Avrupa Birliği de kendi içinde hukukî ve adli tüm organlarını bazı hayati değerleri korumak üzere yeniden organize etmek durumunda kalmıştır. Burada temel amaç terörizmi önlemek, bastırmak ve en nihayetinde de ortadan kaldırmaktır. Bu amaçla AB’de üye devletler hem kendi müstakil hukuk sistemlerinde hem de Birlik genelinde özellikle sorgulama süreci ve dava usullerine ilişkin önemli değişikliklere gitmişlerdir. Bunlardan en önemli ve çarpıcı olanı “Avrupa Tevkif Müzekkeresi”dir. Ancak teröre karşı açılan bu “ilahî” savaşta iki büyük risk mevcuttur. Birincisi; AB genelinde daha güvenli görünen ancak, öte yandan sınırları belirsiz yeni bir “ceza hukuku” sistemi doğmaktadır. İkincisi ise, soruşturma ve dava süreçlerinde, yeni yapılan kanunlarla beraber, pek çok noktada insan hakları gözle görülür bir biçimde ihlal edilmektedir. Avrupa’nın terörle haklı savaşı, O’nu kendi değerleri ile çelişir hâle getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: AB, Avrupa Tevkif Müzekkeresi, terörle mücadele, Uluslararası Hukuk, AB Hukuku.

ABSTRACT

National and International Human Rights Infringement in Fight Against Terrorism: Sample of “EU”

The terrorist attacks suffered by the United States of America on 11 September 2001 have caused a considerable increase in legislation at national and European level with the same objective: fight against terrorism. The special nature of this crime makes judicial cooperation among states indispensable. In this context, both kinds of instruments are contemplated in order to provide the necessary measures especially addressed to prevent and repress terrorism: they give place to substantial and procedural rules, such as European Arrest Warrant in the territory of the European Union. But in this claimed fight against terrorism there are also two important risks, namely the creation of a kind of

“Security Criminal Law” from a material point of view and the arguable breach of human rights infringed by some of those procedural measures.

Key Words: EU, European Arrest Warrant, Fight against terror, International Law, European Law.

GİRİŞ

Uluslararası terörizmde milat olan 11 Eylül 2001’den sonra tüm AB genelinde terörle mücadele politikaları daha dikkatle ve özenle hazırlanır olmuştur. Bu politikalar birkaç önemli temel üzerine oturmuştur: kanun uygulayıcı kurumlar, haber-alma teşkilatları ve yargı arasındaki uluslararası iş birliği ağının güçlendirilmesi, zaman zaman belirli konularda tedbir almak ve hükümetlerin elini güçlendirmek amacıyla konulan “olağanüstü” kanunların geçici sıfattan kalıcı temele alınması. Bu sonuncusu özellikle önemlidir. Zira temel ve medeni hak ve özgürlüklerin garanti altına alınması ve korunması ilkesinin terörle mücadelede etkin yöntemler izleme isteğiyle çoğu zaman bağdaşmayacağı varsayımından yola çıkılırsa, bu olağanüstü kanunların geçiciden kalıcı hâle getirilmesinin AB’yi kendi içinde nasıl bir ikileme soktuğu rahatça anlaşılabilir. Öte yandan bu tür istisnai kanunların ve düzenlemelerin, geçici hâlde kalmak şartıyla, Avrupa halkının teröre karşı korunması açısından hayati önem taşıdığı açıktır. AB’nin gelecekteki genişleme planları ile de çelişen bu tür güvenlik politikaları, AB Anayasası ile yerleştirilmeye çalışılan yeni hükümet modelini de Birliğin politik organlarından ve sivil toplumdan gelecek acımasız eleştirilerle iki arada bir derede bırakacağı benzetilmektedir.

Bu çalışmada amaç; terörle mücadelenin meşru sınırları hakkındaki tartışmanın AB üyesi devletler ve AB seviyesinde bir değerlendirmesini yapmaktır. AB’nin kendi içindeki hesaplaşması terörle mücadele- insan hakları ihlalleri- hukuka saygı çerçevesinde konuşlanmıştır ve bu konudaki en önemli tartışmalar birliğin yasama organı olan Avrupa Parlamentosu’nda yaşanmaktadır. Bu tip tartışmaların özellikle en yoğun yaşandığı 2001- 2003 seneleri arasında Parlamento’da olağanüstülük (istisnaîlik) tezini savunanlarla onların karşıtları arasındaki karşılıklı eleştiriler birliğin kendi arasındaki görüş ayrılıklarını yansıtmaları açısından önemlidir. İşte tam da bu noktada, bu çalışmada, söz konusu tezin savunulan ve eleştirilen yanları aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bu anlamda Avrupa Parlamentosu’nda özellikle terörle savaş konusunda Eylül 2001 ile Haziran 2003 arasında toplanan yedi oturum önemlidir. Bu toplantılar sırasıyla 5 Eylül 2001, 19 Eylül 2001, 28 Kasım 2001, 6 Şubat 2002, 9 Nisan 2002, 23 Ekim 2002, 12 Mart 2003 ve bu yedi oturuma ek olarak incelenmesi gereken 12 Eylül 2001 tarihli olağanüstü oturumdur (<http://www.europarl.europa.eu/registre/recherche/ResultatsAbreges.cfm>).

11 Eylül 2001 saldırılarının AB terörle mücadele politikalarına etkisi 3 Aralık 1998 tarihli Europol’ün terör suçlarıyla görevli kılındığı karardan ayrı düşünüldüğü zaman tam olarak anlaşılamayacaktır. Bu kararla beraber AB’nin

terörle mücadele politikası tam olarak politik bir çerçeveye çekilmiştir. Zira aşağıda da değinileceği gibi karar alma organları terörle mücadele ile ilgili kararları AB'nin genişlemesine ilişkin politikalara uyarlamaya ve entegre etmeye çalışmışlar ve çalışmaktadırlar. Bu noktada AB'nin kendi içindeki uygulamaları ya da olayı algılayışları da bir bütünlük içermemektedir. Tüm Birlik organları şüphesiz kesin bir dille terörü kınamıştır. Ancak ortak bir terörle mücadele politikasının tanımı yapılamadığı gibi en azından teröre karşı savaşta her bir organın kendi rolünün açıkça belirlenmesi ve bu sayede ortak bir gündeme entegre olunmasında da pek başarı gösterildiği söylenemez.

I. Avrupa Parlamentosu'nda Terörle Mücadeleye Bakış

A. 11 Eylül Öncesi AB'nin Terörle Mücadelesi

Pek çok AB ülkesinde meydana gelen ısrarlı ve öngörülemeyen terör saldırıları (İspanya, Fransa ve Yunanistan gibi), İtalya'da terörün yeniden dirilişi ve yuvalanması ile uluslararası arenada evrim değiştirerek yayılması AB birimlerini bu konu hakkında alınacak önlemler ve izlenecek yol hakkında çeşitli raporlar hazırlamaya teşvik etmiştir. Örneğin, Vatandaşların Hak ve Özgürlükleri, Adalet ve Birlik ile İlişkiler Komitesi'nin hazırladığı raporda terörle savaşın aslında özgürlük, güvenlik ve adalete dayalı bir kamusal alan yaratmanın teşviki olduğunun belirtilmesi oldukça ilginçtir. Söz konusu rapor (A5-0273/2001) Avrupalı parlamenterlere 5 Eylül 2001 tarihli oturumda sunulmuştur. Rapor, “suçluların iadesi” anlaşmalarını ilga ederek bunun yerine Birlik genelinde ortak hukuk kuralları ve cezalar öngörmekte ve böylelikle cezaî yargulamaların karşılıklı tanınmasını ve Avrupa'da terörle mücadele adına bir arama ve tevkif müzakeresinin kurulmasını tavsiye etmekteydi (<http://www.europarl.europa.eu/registre/recherche/ResultatsAbreges.cfm>).

Raportörünün ismi ile “Watson Raporu” olarak da anılan söz konusu belge, Avrupalı parlamenterler arasında pek çok tepkiye yol açmıştır. Bu rapor ve buna getirilen eleştiriler aslında 11 Eylül'ün hemen öncesinde terörizmle savaş adına konulmak istenen “acil durum kuralları”na bakış açısını yansıtmaya açısından önemlidir. Zira bu bakış açısı, hemen birkaç gün sonra, 11 Eylül'den sonra konmak istenen kurallara verilen tepkilerle karşılaştırılabilir ve böylelikle AB içinde hukuk kurallarının esnekliği hakkında yorum yapılabilir.

11 Eylül öncesi terörizmle savaş için alınacak önlemler tartışmasındaki ilginç nokta bazı Avrupalı parlamenterlerin bu tip önlemlerin üye devletlerde bu ülke vatandaşları için temel hak ve özgürlüklerin ihlali anlamına geleceğini ısrarla öne sürmesine rağmen çoğunluk tarafından bu tartışmanın yapay ve önemsiz bulunmasıdır. Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki 11 Eylül öncesi Avrupa Parlamentosu'nda terörizme karşı önlemler hakkındaki tartışmalar iki odakta toplanmıştı. Bunlardan ilki “uygulanacak terörle mücadele politikasının herhangi bir temel hak ya da özgürlük ihlaline yol açmayacağı” iddiası, ikincisi ise böyle bir politika uygulamaya konursa “gelecekte olası insan hakları ihlalleri” olacağı uyarısı. Bu iki görüşü ele almadan önce belirtmek gerekir ki;

Avrupa Parlamentosu'nun hiçbir vekili söz konusu olağanüstü kurallar silsilesinin gerekliliğine itiraz etmemiştir.

1. Uygulanacak Terörle Mücadele Politikasının Herhangi Bir Temel Hak ya da Özgürlük İhlaline Yol Açmayacağı İddiası

Bizzat raportör Watson ile Avrupa Halk Partisi ve Avrupalı Demokratlar Grubu (Group of European People's Party and European Democrats- EPP&ED) tarafından benimsenen bu görüşe göre istisnai kurallar sadece terörle mücadele açısından değil, insan haklarına da herhangi bir zararları dokunmayacağı için ivedilikle kabul edilmeli ve uygulamaya konulmalıdır.

Parlamentoda çoğunluğu oluşturan bu görüş taraftarlarına göre yeni terörle mücadele politikası dünya üzerinde bugüne kadar örneği görülmemiş herhangi bir yanlış uyarılmasından tamamen ayrı tutularak ve AB'nin bir uygulaması olacağı unutulmayarak değerlendirilmelidir. Konu hakkında oldukça iyimser bir rapor veren Watson'ın da belirttiği gibi teklifin hazırlanması ve temel haklar ile özgürlüklerin korunması arasında herhangi bir çelişki yoktur; olası bir uygulama herhangi bir hukuk kuralını ihlal etmeyeceği gibi hukuk kurallarını daha da güçlendirecektir.

Öte yandan, EPP-ED Grubu tarafından da genel olarak benimsenen yeni terörle mücadele politikası, bu gruba üye parlamenterlerin çoğunluğunca hararetle savunulmuştur. Öyle ki onlara göre terörle mücadele "özgürlük için mücadele, insan haklarına ve hukuk kurallarına saygı" ile aynı anlamı taşımaktaydı. Yeni kuralların uygulamaya konulmasının "Avrupa'nın yapısı için esas niteliğinde olan ve terörizm tehdidi ile sınırlanmış temel özgürlüklerin teminat altına alınabilmesi için adalete daha çok araç sağlayacağı" savunulmaktaydı.

2. Gelecekte Olası İnsan Hakları İhlallerine Karşı Uyarılar

İlginçtir ki Avrupa Parlamentosu'nda yeni terörle mücadele politikasına yöneltilen eleştiriler azınlıkta kalmıştır. Sol partilere mensup parlamenterlerden yalnızca ikisi yeni politikaya şüpheli yaklaşmış ve sözde terörist tehdidin yinelemesinin güvenlikçi politikaların daha rahat benimsenmesi için bir kılıf olduğu ve aslında terörle savaş ile herhangi bir alakası bulunmadığı suçlamalarını yapmışlardır. Onlara göre terörizm dünya genelinde devletler tarafından temel hakların ihlalini meşrulaştırmak için bir özür olarak kullanılmaktaydı. Yunan bir sosyalist milletvekilinin de dikkat çektiği gibi Avrupa Temel Haklar Beyannamesi herhangi bir yeni girişim için referans noktası olmalı ve ister ulusal ister AB hukuku seviyesinde olsun, hukuk kuralları ile demokratik prensiplerle bağdaşmayan hiçbir uygulama için terörist grupların eylemleri, hiçbir durumda, mazeret oluşturmamalıydı.

B. 11 Eylül Sonrası Tartışmalar

Beklendiği üzere 11 Eylül 2001 miladı, Avrupa Parlamentosu'nda terörle mücadele üzerine süre giden tartışmalar için bir dönüm noktası olmuştur.

Parlamento, adı geçen konuda acil durum kurallarının yürürlüğe konulmasını meşrulaştıran pek çok konuşmaya tanık oldu. Elbette hâlen bu tür tedbirleri fazlasıyla aşırı bulanlar da vardı. Bununla beraber saldırılara duyulan öfke ve şok etkisi öyle büyüktü ki 11 Eylül 2001'den sonraki ilk iki oturumda, Birlik genelinde devletlerarası iş birliğinin güçlendirilmesi ve bu sayede bilgi toplama ve bunu kullanma süreçlerinin sağlamlaştırılması ile yargı sistemlerinin ve yasal düzenlerin harmonize edilmesine duyulan istek ve ihtiyaç açısından geniş bir uzlaşma sağlanmıştır. 11 Eylülün yarattığı etki öylesine büyüktü ki söz konusu iki oturumda teröre karşı acil durum kuralları önerisinin karşısına hiçbir somut teklif getirilmemiştir. Ancak yine de bu denli sert önlemlerin (acil durum kurallarının) alınması isteği marjinal kalmış ve kabul görmemiştir.

II. AB'de Devletler Bazında ve AB Anayasası ile Yapılmak İstenen Hukukî Düzenlemeler

A. Ortak Hukukî Düzenlemelere Duyulan İhtiyaç

Terörle savaşta kurallar gün geçtikçe sertleşiyor. Her defasında kanunlar bir kere daha bükülüyor ve yeni duruma uydurulmaya çalışılıyor. Dolayısıyla teröre karşı savaşta benimsenen düzenlemeler çoğu zaman oldukça ileri gidiyor. Dünyada uluslararası hukuka uygun yaşayan her devlet için hayatî öneme sahip terörle mücadelenin kutsallığı tartışılmaz olsa da, bu “savaş”ta kullanılan araçlar, çoğu kez (hukukî de olsalar), amaçla orantısız (onu aşan) bir görünüme bürünüyorlar. Yasa dışı olanı yok etmeyi amaçlarken hukuka saygıyı yitirmek hiçbir devletin istemediği bir sonuç. Bu noktada yürürlüğe konan nispetsiz ve aşırı kanunlar ve uygulamalar, devletleri bir anda haklı konumlarından alıp haksızlığa doğru sürükleyebilir.

Daha önce de belirtildiği gibi bu çalışmanın amacı terörü önlemek ve kontrol altında tutmak için hazırlanan bazı ulusal, uluslararası ve ulus- ötesi kanun ve düzenlemeleri incelemektir. Terörle mücadelede devletlerin düzenlemeleri sadece esasa ilişkin (ceza yasası gibi) değildir; usule ilişkin düzenlemeler de (ceza usul yasası gibi) oldukça fazladır. Ayrıca “kişilerin temel hak ve hürriyetleri ile vatandaşlık haklarına saldırı” özelliklerinden dolayı usule ilişkin kanunî düzenlemelere getirilen eleştiriler, esasa yöneltilenlerden çok daha fazladır. Ayrıca bu tip düzenlemeler, terörle mücadeleyi aşırı uçlara çekerek “sürekli paranoya” politikasına çevirme riski ile sıklıkla yabancıları hedef almaktadır (Guild, 2004: 218). Yukarıda anılan türdeki yasal düzenlemelerin en önemli örnekleri ABD Vatanseverlik Kanunu (Chang, 2002), Birleşik Krallık Anti- Terörizm, Suç ve Güvenlik Kanunu 2001 ve İspanya'da terörle mücadele konulu pek çok kanundur. Tüm bu düzenlemelerin ortak noktası terörle fiilen karşılaşmış ve o acı deneyimi yaşamış ülkelerin bu konuda hemen somut bir girişimde bulunma eğilimlerinin açık birer örneğidir.

Öte yandan Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ve Amerikan halkı ile terörü kökünden söküp atmak gayesiyle yürütülen uluslararası kampanyada tam bir dayanışma örneği göstermiştir (http://europa.eu.int/com/justice_home)

[/news/terrorism/index_en.html](#)). Sadece bununla kalmayıp terörle mücadele ile ilgili pek çok kanun çıkararak AB, kendisi de bu savaşla doğrudan alakadar hâle gelmiştir. Terörü önlemek ve kontrol altına almaya yönelik söz konusu “Avrupa Yasaları” (yazar bu çalışmada “Avrupa Yasaları” derken her seferinde “terörle mücadele amacıyla AB genelinde yapılmış hukuki düzenlemelerden” söz etmektedir.) nevi şahsına münhasırlık açısından diğer genel düzenlemelerden ayrı bir önem taşımaktadır. Terörle mücadelenin her aşamasına ayrı ayrı kurallar koymaya çalışan “Avrupa Yasaları” ister esasa ilişkin ya da cezaî olsun, isterse de usule ilişkin olsun oldukça ayrıntılı çalışmaların ürünüdür. Tüm bunların arasında usule ilişkin olan “Avrupa Tevkif Müzekkeresi” hiç şüphesiz ki AB’nin göz bebeğidir (Alegre&Leaf, 2004: 200) .

Yukarıda belirtilen şartlar ve çerçevede şu unutulmamalıdır ki “Avrupa Yasaları”nın tamamına yakını, suçla ilgili ve cezai konularda iş birliği hedef alınarak benimsenmiştir. Üye devletler arasında hukukî iş birliği, coğrafi sınırlara dikkat etmeyen ve devletler arasında negatif ya da pozitif herhangi bir ayırım gözetmeyen “terör” suçunun doğasından ve karakteristik özelliklerinden zorunlu olarak doğmuştur. Böylelikle bu iş birliği sayesinde coğrafi olmayan sınırlar, diğer bir deyişle üye devletlerin hükûmetlerinin yetki alanları ile çizili olan sınırlar da değişmiş olmaktadır. Buradan çıkan başka bir sonuç zaten AB’nin “sui generis” yapısı dolayısı ile tartışmalı olan “Avrupa içi sınırlar” kavramını biraz daha belirsiz hâle getirmiştir. Hükûmetlerin suçla mücadelede yetki alanlarını diğer devletlere açmalarını (sadece belirli koşullarda ve sadece belirli şekillerde) öngören hukukî yapılanmalara örnek olarak AB ile ABD arasındaki suçluların iadesi anlaşması ile suçla ilgili konularda karşılıklı yasal yardım hakkındaki 6 Haziran 2003 tarihli Konsey kararını örnek gösterebiliriz. Uluslararası düzeyde ise 15 Kasım 2000 tarihli Birleşmiş Milletler Sınır Aşan Örgütlü Suçlarla Mücadele Sözleşmesi, alanında iyi bir örnek olarak anılabilir. BM Sözleşmesi diğer örneklerden farklı olarak, suçluların iadesi ve karşılıklı yasal yardımın yanı sıra cezaî ve usule ilişkin konularda da iş birliği ve ortak düzenlemeler öngörmektedir (Stuntz, 2002: 111).

Son olarak ulus-üstü bir örnek olarak beklemedeki Avrupa Anayasası’nda da terörle mücadelede iş birliğini öngören pasajlar dikkat çekmektedir. Avrupa Anayasası, AB genelinde esasa ve usule ilişkin tüm vasıtaların suçla mücadelede adli iş birliğini sağlayacak şekilde tekrar revize edilmesini öngörmektedir. Avrupa Anayasası’nın önerdiği bu değişikliklerin/yeniliklerin Birlik vatandaşlarına ve elbette ki yabancılara temel hak ve özgürlükler ve medeni ve siyasi haklar bakımından ne gibi yansımaları olacağı oldukça önemli ve üzerinde ısrarla durulması gereken bir konudur. Ancak sayılan tüm bu hakların garantisi verilebildiği zaman farklı üye devletler arasında adil bir hukukî iş birliğinden bahsedilebilecektir.

B. Ortak Yargı Erki ve AB Anayasası

Burada teröre karşı mücadelede ulusal ve Avrupa Birliği hukuku düzenlemelerine dair kısa bir özet vermek ve tüm bu düzenlemelerin nasıl daha

etkin bir hâle getirilebileceğini bazı somut önerilerle tartışmak gerekmektedir. Terör saldırılarının sınırları aşan özelliğinden ötürü, bu çerçevede AB'ye üye devletler arasındaki adli iş birliğinin, esasa ve usule ilişkin araçlarının ortaklaşa kullanımının ayrıntılı düzenlenmesi özellikle önemlidir.

Aslında 11 Eylül saldırılarından önce de bu tip iş birliği örnekleri hızla artmakta idi. Örneğin adli iş birliğini mümkün kılmak adına teknik araçların tedarik edilmesine ilişkin geçmişte birtakım düzenlemeler mevcuttur. Bunlardan biri 1996'da hayata geçirilen “uzman sivil memurların birbirleriyle sürekli irtibat hâlinde olması (Joint Action of 22 April 1996...)” ve diğeri ise 1998'de benimsenen ve Eurojust ile koordineli çalışan “Avrupa Adalet Ağı (Joint Action of 29 June 1998...)”dır. Aynı zamanda AB organlarının Birlik genelinde, en azından bazı özel suçlarla ilgili olarak, ortak bir Corpus Juris geliştirilmesi yönünde önerileri de mevcuttur. Öte yandan (kamu hukukuna dair) ortak yargısal bir otorite geliştirilmesine ilişkin bir adım olarak AB Anayasası da “Avrupa Birliği Kamu Savcılığı Ofisi”nin kurulmasını önermektedir. Olası bu kurumun sınırları (AB içinde, üye devletlerin birbirleriyle olan sınırlarını) aşan, terörizmde olduğu gibi ciddi suçlarla savaşıma amacını taşıması öngörülmektedir (**Madde III-175. 1**).

Beklemedeki AB Anayasası'nda da adli iş birliğinden özellikle ısrarla söz edilmesi AB için oldukça ciddi bir adım olarak değerlendirilmelidir. Zira böyle ulus-üstü ve sui generis bir anayasanın bu konulardaki düzenlemeleri taraf ülkelerin ulusal kanunları için de yol gösterici olacaktır. Anayasa'nın karşılıklı yargılama süreçlerinin ve yargı kararlarının tanınmasını ele alan III- 175. maddesi usule ilişkin iki noktayı öngörmektedir. Bunlardan ilki ceza hukukunda “kayıt”ın mutlak önemi göz önüne alınarak ve bu önem dolayısıyla üye devletler arasında karşılıklı kayıt kabul edilebilmesini serbest bırakan kuralların tesis edilebilmesidir (Jimeno- Bulnes, 2004: 233). İkincisi ise yine en alt düzeyde dâhi özel kişilerin ve suç mağdurlarının (kurbanların) haklarının korunmasını ilişkin kurallar manzumesinin düzenlenmesidir. Özellikle ikinci konuda anayasa hazırlayıcı terörle (ve diğer ciddi suçlarla) mücadelede dengeli ve kontrollü olunmasına işaret etmektedir. Zira terör odaklarını yok etmeyi hedefleyen ölçsüz operasyonlar, amaçlananın tam tersine masum kişileri hem maddi hem de manevi zarara uğratmakta ve adalet terazisinin her iki tarafında yer alanlarca da mağdur edilen kurban, pek çok açılardan ciddi hak ihlallerine maruz kalmaktadır.

Öte yandan, suçluların da temel hakları mevcuttur. Bu anlamda, terörle mücadelede dengeli ve kontrollü olunması adına, cezaî prosedürde usule ilişkin birtakım garantiler getirmek için standardize edici düzenlemeler mevcuttur. Komisyon, “AB’de cezaî yargılamada sanık ve davalılar için usul teminatları”nı içeren Yeşil Bildiri’yi (Green Paper) 19 Şubat 2003’te benimsemiştir. Bildiri’de, yasal yardım ve temsil hakkı ile zanlının hakkındaki suçlamaları ve yasal prosedürü tam olarak anlayabilmesi için (eğer kendi ülkesinden başka bir AB ülkesinde yargılanıyorsa) ehil ve tam yetkili mütercim tercüman hakkı gibi

aynı zamanda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde de düzenlenen birtakım haklar öncelikli olarak teminat altına alınmaktadır. AB Anayasası da yürürlüğe girdiği zaman (eğer girerse) bu tür hakların hem AİHS'nin 6. maddesi hem de AB Temel Haklar Beyannamesi uyarınca orada konu edinilmesi ve güvence altına alınması hiç şüphesiz terörle mücadelede sert önlemler alan ancak insan hakları konusunda da asla taviz vermez bir görüntü çizen AB'nin kendisi ile çelişmemesi açısından önemlidir. Daha önce de belirtildiği gibi suçlunun da en azından temel haklarının korunması gerektiği tartışma kabul etmez bir gerçektir. Bu açıdan AB Anayasası'nda tarafsız hâkim hakkı, suçlu olduğu ispat edilene kadar masum sayılma hakkı ve non bis in idem (aynı suçtan sadece bir kez yargılanma) hakkı gibi hakların düzenlenmesi insan hakları açısından sevindirici gelişmelerdir.

Yukarıda anılan ve “bir suçlunun aynı suçtan dolayı iki kez yargılanmaması” anlamına gelen “non bis in idem” ilkesi, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'nda görülen bir davada bu ilke doğrultusunda 11 Şubat 2003 tarihinde karar verilmesi ile, Avrupa Toplulukları tarafından tanınmış ve uygulamaya alınmıştır. Bu ilkenin tanınması (kabulü) aynı zamanda Schengen müktesebatının (Schengen Acquis) da hukukî temelini oluşturmaktadır. Hatırlanacağı gibi Komisyon'un Konsey'e bir “Mektup” olarak gönderdiği ve 26 Temmuz 2000 tarihinde Avrupa Parlamentosu'nda kabul edilen yasal uyum programına göre yargı kararlarının karşılıklı olarak tanınması ilkesinin yürütülebilmesi için gerekli kanun, tüzük ve yönetmeliklerin bir an önce çıkarılması ön görülmekteydi. Mektup'ta, Komisyon tarafından, non bis in idem ilkesinin benimsenmesi de “res judicata” (kesin sonuç-nihaî hüküm) prensibinin doğal bir sonucu olarak anılmıştır.

SONUÇ

Bugün, çalışmanın ilk bölümünde değinilen, “acil durum kuralları” tezi hâlen AB içinde kabul görmekte ve uygulamaya konulması zaman zaman çeşitli taraflarca istenmektedir. Öte yandan AB'de, AB'yi teröre neyin ya da nelerin daha açık hâle getirdiğine dair tartışmalar ise gün geçtikçe artmaktadır. Bu noktada iki unsur öne çıkmaktadır; göç ve göçmenler ile serbest dolaşım. Bunlara tehdidin büyümesinin nedeni olarak gösterilen AB'nin yasal yapısının zayıflığı da eklenmektedir.

Göçmenler mevzuu geçmişte olduğu gibi bugün de I. Kuşak AB üyeleri tarafından tartışılmakta ve göçmenler hedef gösterilmektedir. Özellikle Fransız toplumunda göçmenlere ve göçe karşı genel bakış “hukuken en yüksek gelişmişlik noktasındaki ülkelerini hukukun sınırında yaşayan kimselere açtıkları şeklidir.

Diğer taraftan, “tutucu Avrupalıların” suç oranını arttırdığını iddia ettiği bir başka konu ise AB'nin genişlemesidir. Bu yöndeki eleştirilere göre AB gereksiz yere bu denli büyümüştür. Sınırlar kontrol edilememekte, bu da tehdidi arttırmaktadır. Genişleme bir kez daha düşünülmesi, hedeflenen bir sonraki

genişleme sadece “ekonomik ve kültürel ortaklık” ile revize edilmelidir. Böyle bir politika değişikliğinin bir uzantısı olarak Schengen Sistemi tekrar ele alınmalı ve tüm Avrupa genelinde daha etkin sınır kontrolleri yapılmalıdır. Tüm bunlara ek olarak serbest dolaşım hakkının askıya alınması düşünülmeli önerilmektedir.

Terörle mücadeleyi sağlamlaştırmak ve suçu kontrol altına almak amacı güden tün bu önerilerin öfkeyi yabancılara yönelttiği oldukça açıktır. Terör ve terörist her ülkeden çıkabileceği hâlde, sanki tüm yabancılar AB’den sınır dışı edilirse sorun kökünden halledilecekmiş gibi bir hava estirilmektedir. Kendisini adaletin beşiği ve insan haklarının savunucusu ilan etmiş Avrupa Birliği için bu tablo şüphesiz utanç vericidir. Terörün asıl ilacı adli iş birliği ve kolluk kuvvetlerinin koordineli çalışmasında aranmalıdır. AB, beklemedeki Anayasası da dâhil olmak üzere, ancak ortak bir hukukî sistem oturtabilirse bu tip ciddi suçlarla mücadeleyi gerçekten kazanabilir.

KAYNAKÇA

Alegre, S.&Leaf, M, (2004), “Mutual Recognition in European Judicial Co-operation; a Step too Far too Soon. Case Study-the European Arrest Warrant”, **European Law Journal**, 10(2), 200-212.

Chang, N, (2002), “The USA Patriot Act: What’s So Patriotic About Trampling on the Bill of Rights?”. <http://www.sevenstories.com>.

Guild, E., (2004), “Crime and the EU’s Constitutional Future in an Area of Freedom Security and Justice”, **European Law Journal**, 10(2), 214- 225.

Jimeno-Bulnes, M., (2004), “After September 11th: the Fight Against Terrorism in National and European Law. Substantive and Procedural Rules: Some Examples”, **European Law Journal**, 10(2), 235-253.

Joint Action of 22 April 1996, OJ L 195, 27 April 1996, at 1.

Joint Action of 29 June 1998, OJ L 191, 7 July 1998, at 4.

Stuntz, W. J., (2002), “Local Policing After the Terror”, **The Yale Law Journal**, 111(8), 2135- 2160.

WEB

<http://www.europarl.europa.eu/registre/recherche/ResultatsAbreges.cfm>.

<http://www.europarl.europa.eu/registre/recherche/ResultatsAbreges.cfm>.

http://europa.eu.int/com/justice_home/news/terrorism/index_en.html.

<http://www.epic.org/privacy/terrorism/hr3162.html>.

GOOD GOVERNING ESTABLISHMENTS (GGE), ARAB SUSTAINABLE DEVELOPMENT (ASD)

AL-SHAHWAN, Nawfal Kasim Ali*
IRAK/IRAQ/ИРАК

INTRODUCTION

If main essential task of any government could be summarized only in two essential things, they would be: protection of society entity and development of his economy. Then concept of Governing Administration (GA) becomes development at first place.

Evident of worldwide surveys today on Good Governing (GG) revealed by all measuring types that there have no existence on land whatever the measures accuracy were. The computed indicators for the worldwide GG were ranged between 10 % to 97 % on better estimates.

This paper aims to analyze estimated indicators of GG coincided with the achieved rates of development. The indicators could be considered as an establishments, and diagnosing the details of the essentials as supports for sustaining Arab area development.

It may be necessary that next generation be freed from poverty and of deprivation, so economic growth must be as a tool for sustaining development. The success in accomplishing the mission by qualification and efficiency would be an index for goodness of GA to the economy. That mission couldn't accomplished without preservation of financial resources from wasting and from dispersal, and this in turn does not be complete except with strong law.

The hypothesis is: *"1) Arab Development Priorities (ADP) are the Good Governance Indicators (GGI); 2) these priorities for critique relative importance to the next decade are on arrangement: State law rule, Corruption Control, and Accountability & Expressing"*.

Other supports could be organized after.

Coincide with this conversions the approaches of improving GA has developed from life quality to more opportunities and choices expansion.

* PhD. (Economics), **Member Staff and Head of Economic and Social Studies Department Regional Studies Center (RSC)**, Mosul Univ., Iraq. e-mail: nawfal057@yahoo.com

1. Arab Development Priorities (ADP)

In general, the administration of development straightens on three essential components assumes to be responsible for building the establishments of GGA. These components are: the state, the private sector, and the civil society.

Arab GA characterized by: formalism, lack of efficiency, baggage hand of the administrations, and investment lack in qualifications and/or of creating many of them, as well as noticed weakness of the official and unofficial institutions (exclusion security one from), lack of law supremacy in treatments, and lack of law governing in different administrations.

Almost the critical sides of GA appear as: (a) confusions between centralism and the decentralized local governments, (b) judicial changes of the constitution, (c) the electoral laws, (d) the financial administration for the economy, (e) the reform and supremacy of law, (f) origins of the legislation, (g) and the women association. The first one before these sides impacting the communication the GG is the relationship between civil society and the state.

All Arab countries within the operations of development require substantial conversions in the role of all of them.

2. Analyses of Arab Development Indicators

There are three suggested choices proposed for specifying the weak governing by corruption, these choices are: accountability in expressing, level of real per capita income, and international regulations efforts in this direction. While the recent directions propose the satisfaction with life as a measure of benefit in which the close link being to the nature of government rather than the real incomes. So the countries governing could consider bad or success through achieving acceptable levels of qualification, of confidence, and of good entering in building the elected democratic organizations and consolidation. [Hewlliwel, 2006].

Aggregate indicators of governing for World Bank (WB) included hundreds variables in 209 countries for the period 1996 immersed-2004 about 37 independent source of data, from 31 organizations [Kraay, Mastruzzi and Kaufmann, 2005], the Arabic countries sample included [WBI, 2005].

Those Indicators do not suggest a best or bad direction for judicator the worldwide estimated rates for the ability of GA. Only the formative measures of the GA had built the agreed accord of ranges between (-2. 5 and +2. 5). The noticeable connection between income directions and the governing indicators contains the following six measures: (1) Accountability and Expressing, (2) Political Stability, (3) Governing Efficiency, (4) Law Rule, (5) Regulation Quality, (6) and Corruption Control. The elements of the relative indicator data has accumulated from different sources. They measure sense perceptions for the concepts which straightens the computation of any one of them after estimating

and testing the statistical importance and the significance of the variables influencing the GA with the time [Solivan, 2005].

The current analysis chose a sample of five Arabic countries: Jordan, Saudi Arabia, Algeria, Iraq, and Egypt. The selection was arbitrary, randomly basing on participation two or more of them in different characteristics. They are: dominant of human and natural resources; different efforts of development; and economic and political 39 reforms stages, and other domains features summarizes the general Arab aspects.

It found that priorities of those indicators for sustaining Arab development following the hypothesis: “First: Arab Development Priorities (ADP) are the Good Governance Indicators (GGI); Second these priorities for critique relative importance to the next decade are on arrangement: State law rule, Corruption Control, and Accountability & Expressing”.

1st priority: Law Rule

This principal means

1. Neutrality of laws;
2. Range of the citizens observance and/or imposing them in.

In Algeria, because her estimates in the last years fell below the World Intermediary Line (WIL). Iraq surpasses Algeria with more than twice of corruption mass. There were a little of positive direction in the intermediary respect at Egypt, because her estimates were laying above WIL by a withdrawn general direction. The case in Jordan and Saudi Arabia is adequate better than Egypt's, although a victory of retreat direction in the measured values in all Arab wealthy countries by natural resources, for the year 2002. About what preceded in the year 2000 the measure estimates pointing about an average of (-1.67 and -0.71) in Iraq (with buildup direction) and in Algeria (with improving direction); in Egypt, Saudi Arabia, and Jordan (0.13 and 0.38 and 0.40) on the arrangement (towards the improving with its oscillation in Jordan). That's for the period from 1996-2004 [**Diagram 1**, the line of violet color], (**See**: p. 479), [**Chart-1**], (**See**: p. 477).

2nd Priority: Corruption Control

At the beginning of the collapse cases, corruption in which the absence of law governing leaves a various economic administrations of the state and of the society on economic development is. The lack of dominance over on corruption leads to transform all investments to huge cost, which in turn imposes the deviation of all plans about goals. The administrative and financial corruption “is very harmful for each of companies, individuals, and societies and it is a measure of greed, and that if it left without observes, it would leads to deformations perform and disasters within development” [Al-Shahwan, 2006].

Egypt's rank has moved from 41 to 62, Jordan from 30 to 40, while Iraq become on the place of the list head [international transparent organization, 2006].

Also lowness of distortions the suitable climate of investments to the transaction contracts.

The Indicator of corruption folded on four elements. They are:

1. Corruption between governmental officers,
2. Corruption obstacle in face of commercials and business,
3. Presentation moneys to the officials and judges (range of its duration),
4. And corruption in the civil service sector (spreading range).

The estimates indicate that Iraq occupied the first rank during the period 1996-2004 with a buildup direction without retreat. The Iraqi average rate was (-1.36), Algeria one followed in spite of the large difference between them, and his rates direction toward worse likewise, with informed average rate for the same period (-0.57). At Egypt, in spite of the reforms at that period this country participated with previous negative numbers (below WIL). The estimates of this indicator oscillated around the average rate of (-0.31), while Saudi Arabia and Jordan treacherous the WIL level with estimates in moderate average of (0.16) and (0.13) as arranged [Chart-2], (See: p. 477), [Diagram-1, the line of purple color], (See: p. 479)..

This indicator measure is formed from seven formatives, all inflow their affects in the heart of the bases straightening the essential environment for investment climate. They are:

1. Beginning of bringing the elite persons in charge of public responsible managers by free and fair elections,
2. Mass accountability upon free pages of information and press secondly
3. Civilian warranted freedoms,
4. Political rights,
5. Neutralization of the rotary soldiers in the politics,
6. Governmental changes, and
7. Transparent laws and policies.

The same directions drawn about corruption control in Iraq, Arabia Saudi, Algeria, and Egypt. But the fall here is deep and notified. Then Jordan to be organized after them in frighten degree. All these valuable estimates for the five countries falls below WIL, where the average rate afforded for each of them as: (-1.93, -, 1.38, -1.17, -0.86, and -0.33) on arrangement [Chart 3], (See: p. 477) [Diagram 1, the line of indigo color], (See: p. 479).

What could be noticed on the prime three estimates of measures for GA in the Arab countries is that the value of the whole computational intermediary rate of the estimates for the five countries are (-0.29) for Law Rule, (-0.39) for

Corruption, and (-1.13) for Accountability and Voice. In general they marks in large clarity many features. First: the absence of governing goodness in the different administrations. Second: the interpretation of that is a withdrawal rule of law in a certain ratio (-0.29 below the zero WIL) originated from it about (and with it) intensification of the corruption with a larger ratio. Synchronization with both phenomenon the apparent overlooking and discarding of the society about the role of responsibility and the accountability in intensified ratios.

Law rule deterioration by (-0.29) percent mean that the achieved practices in Law governing at the five studious countries through out the period 1996-2004 represents a grade of 2.21 out of 5 degrees on the index of GGI, then form 44 % of what achieved at the region (See: Table 1). So there were 56 % of withdraw law along last decade ago. By same logic one could concludes that a 58 % of economic life with dominant corruption, and also 73 % a chronic crisis of voice and accountancy absence. In other words, there is only 34 percent of so called GG had been applied on Arab society, led to worsen case of corruption contrite, and worst statement of voice and accountancy.

Table 1: Average Rates of Three Main GGI for Arab Countries (Representative Sample) Between 1996-2004 and Their Percentage Transforms

Median GGI	Average Rates 1996-2004	Achieved on Index -2.5 to +2.5	Absolute Value	Of 5 Degrees	%	Worse Percent %
Law Rule	-0.29	-2.5(-0.29)	2.21	2.21/5	44	56
Corruption Control	-0.39	-2.5(-0.39)	2.11	2.11/5	42	58
Voice& Accountancy	-1.13	-2.5(-1.13)	1.37	1.37/5	27	73

Source: Prepared by the author based on section 3 analysis.

This approves the dictated hypothesis of the current paper. The absence of law governing by a certain amount would designating from matter the replacement of the corruption by double amount. Both associate with a weak accountability and voice in many multiples. Most of the natural and human development evaluative (establishments) were available at Arab region and placed in the correct direction, but it is does not a matter of availability, it is no longer the existence of real economic development, except a moderate human development as one will notice in the next section. [Diagram 2], (See: p. 480).

4th Priority: Government Effectiveness

This indicator measure abstracted from four estimated different sources, measuring concepts. They are:

- 1. Bureaucratic system quality,**
- 2. Costs of business transactions,**

3. Government stability degree, and

4. Public health care quality.

Iraq leads the sample group with a standard informed estimation by (-1.69) an average of the oscillating rates during studied period 1996-2004 toward more deterioration in government performance efficiency. Algeria followed by an average of (-0.71) toward reduction the deterioration and decreasing its rates begun from the year 1998. It is appears that Egypt preceded Algeria in the governmental reforms throughout that period in such a manner that the medium measured averages for the government efficiency rated (-0.11) with which the average for Arabia Saudi counterpart (-0.09) except that the last was insisting blessing slowed. For Jordan, the governing efficiency realizes extra positive progress in average rate estimated (+0.36) on peace of the index (from -2.5 to +2.5). It is appears that government efficiency extension due to the reasons of the circulation extension principle of the accountability and the expression [Chart 4], (See: p. 478).

5th Priority: Regulations Quality

The indicator's measures pointing out possibilities of depending interventionist polices of the state in markets as pricing, inadequate supervision of banks, the resulting burdens from the exceeded regulation in basics and conditions of the external trade and its projects establishment.

Iraq broke the international standard number (index) of this indicator estimates in negative trend, with informed estimates peaked the ninety decade of last century by an average rate for the same period by (-2.75). The average rate of quality in organizing and securing in Algeria arrived (-0.83), adequate Egypt (-0.20), Arabia Saudi (-0.08), whereas Jordan registered good estimates at this direction with (+0.31), [Chart 5], (See: p. 478).

6th Priority: Political Stability

The resulted measure of the indicator's elements act as an external influencing variables on development and on sustainable development scopes, violating its cycles if the government and society be exposed to disturbances. They due to one or more of the following cases:

1) Racial tensions, 2) Armed disputes, 3) Social disturbances, 4) Violence and conflict, 5) Interior struggle, 6) Secede of the political layer, 7) Constitutional changes, and so on.

The measured average rate for this variable in Iraq was (-2.4), adequate Algeria (-2.04), and adequate Egypt (-0.36), that's because of the political circumstances and the interior tension. Although the general direction of these cases is towards lightening at those three countries, the registered estimates in Saudi Arabia (-0.09) Jordan (+0.04).

Three of sample countries had excepted their participation in meaningful negative measures of those indicators, they are: Egypt, Arabia Saudi, and Iraq. The subscribed factor is their valuable values fall below the WIL (of the intermediary zero line) except the law Rule indicator estimated at Egypt only (positive value). In order to complete the whole view, this paper undertakes analysis of another two variables effects [Chart 6], (See: p. 478).

7th Priority: Money Contract

Money contract also called the many cash in contract. This indicator refers to the economic safe with respect to civil society. It measures the percentage of the financial assets quantity (which the commercial services and the people please in deposit their money at banks instead of keeping it as a firm banknote), out of the total cash offered at the economy level. This estimated ratio had grown fast during the period 1995-2002 from about 82 % to more than 86 % in Egypt and Saudi Arabia, and from 78 % to 85 % in Jordan.

Where as the slow ratio was in Algeria, which grew from 69 % to 72 % for the same period.

8th Priority: State Democracy

This indicator measures the democratic practices by the dominant governing administrations. The estimates declare that the maximum negative value was the share of Saudi Arabia arranged from (-1.80) to (-1.90) followed by Iraq directly arranged between (-1.30) to (-1.70), while it were withdrawn in Egypt from (-0.75) to (-1.50) between the two halves of the period 1996-2002, Algeria average rate (-0.75), and Jordan (-0.50) throughout the same period. These figures up to Maryland University data, the Center of Development and International struggle Administration, (USA).

3. Sustaining Arab Development

It is noticed that the figures draws three cases:

First: Achieving transitional remarked case:

1) In *Jordan*, the economic growth rates increased from (0.3 %) to (0.9 %) with an optimistic direction.

2) In *Algeria*, also the economy grew by the same trend from (-0.2 %) to (+0.3 %), in spite of the moderate rates of development.

Second: Slowness directions with some decrease

3) In *Egypt*, high rates recorded of development from (2.8 %) to (2.5 %).

Third: towards improving, depending developmental efficiency at oil-exporting country like:

4. Saudi Arabia in which the estimates moved from (-2.5 %) to (-0.6 %).

There is fourth special case pertains *Iraq*, that's appropriating in deterioration due to some boarder important factors. In fact they are external more than the interior, i. e. the economic blockage imposed on Iraq during the last of 20th century, and the I and II gulf war. The average rates of retreat in the annual per capita Gross Domestic Product (GDP) was (-9.6 %) since 1975 till 2002, then registered a doubled multiples of withdrawn directions in the second (medium) period numbers 1990-2002.

In general, there were an Arab economic development, but a slow development and unsuccessful sometimes and disproportionate with its costs followed with it neither with the financial & fiscal abilities for those countries nor with individuals incomes. The average level of per capita GDP is less than the average one of all developing countries. The annual real GDP growth rate during the last three ended decades was about (3,5 %) is less than that for developing countries of (5 %).

This paper concluded that the main decisive establishments (evaluators) for GG in economic development and in sustainable development are: (1) supremacy law rule; (2) securing of corruption control; (3) freeing accountability and voice. Other five supports stand to express inclusiveness making sure that their positive interactions are evaluators for the economic development more than for sustainable development.

The concept of GG is still at the beginnings of the Arab way waiting cooperation between central government: (1) local governments; (2) the private sector; (3) civil society, in:

1. Creating relative climate of law governing supremacy,
2. Encirclement corruption,
3. Devoting of accountability and voice.

CONCLUSION

It realized some improve in human development by a widen view, but it becomes difficult to say that the statement in realization of successful economic development and consequently sustaining human development at their societies.

The main decisive establishments requested for the GG in sustaining Arab development in basic configuration are:

1. Supremacy of law,
2. Securing corruption control,
3. And accountability (and expressing) voice.

Other five remains supports stand for defining inclusiveness in order to expanding the association in the governing. So the GG establishments and the other supports of sustainable development are a two familiar

They are also basic establishments for economic development and for sustainable development. So the weakness of the measures of law governing and of corruption control as well as of accountability let her violence rather than establishments for success of development.

In contrast they also characterized with the following:

1. Big challenges failed continuity of development.
2. Many Arab countries go on the way of slowness growth far from both of medium direction of developing countries and of connection with the worldwide economy.
3. Their poor integration, never the little is Arab challenge of corruption, and its occupying the first ranks on the international corruption list.
4. Their economies doesn't have the tripled of foreign direct investment expected for developing country with the same size, besides another fact related the absence of two important cores: the absence of profile investments (due to underdeveloped money markets); and the absence of opportunities for accessing the finance markets.

Going deeply problems of development up to chronic crises ended to loss more than third (to half) of their finance resources, abilities, and possibilities for many reasons:

- (1) The decayed corruption in all its types within their societies.
- (2) by virtue of absence of the GGA.
- (3) consequently goodness lack of successive governing attempts in their consequence generations.
- (4) their dissatisfaction reality which led to shaking the relationship between regimes of the governing and the reforms in which could reinforced transparency and developmental clarity in the building process as well as the relationships which consolidate sustainable development.

This study reached conclusive results: (1) Arab Development Priorities (ADP) are the Good Governance Indicators (GGI); and (2) Those indicators for sustaining Arab development have to concentrate on the following establishments (priorities): State law rule, Corruption Control, and Accountability & Expressing, as arranged. [Diagram 2], (See: p. 456).

Note: Diagram-2 reflects the negative statement for GGI at Egypt, Algeria, and Iraq 1996-2004. Origin equal zero on Indicator Index (-2.5 to +2.5). Both Saudi Arabia and Jordan need depended diagram for their positive estimated data above WIL.

**IMPORTANCE OF TURKISH REPUBLIC AND TURKISH
ARMED FORCES IN THE WORLD PEACE UP TO NOW FROM
THE SECOND WORLD WAR**

ARSLAN, Esat*
TÜRKİYE/TURÇIA

ÖZET

II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin Dünya Barışındaki Önemi

Bu bildiri esas olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nin kendi tarihî olgularıyla ilgili olarak bölgesel ve dünya barışına katkıları üzerine odaklanmıştır. Türk Devleti'nin Kurucusu ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün "Yurtta Barış, Dünyada Barış" özdeyişiyile uyumlu olarak insanoğlunun idealleri uğruna Türk Devleti dünya barışına katkıda bulunmuş ve Türk Silahlı Kuvvetleri de, barış koruma harekâtları icra etmiştir. Türkiye, Kore Savaşı sırasında uluslararası askerî kuvvetler içersinde bulunarak ilk adımını atmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri insanlık idealleri uğruna Kore Savaşına katılmış, bütün dünyanın dikkatini üzerine çekmiştir. TSK, 20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs adasındaki Kıbrıslı Türklere karşı yapılan genel kıyımı durdurmak için adaya bir amfibi barış harekâtı düzenlemiştir. İki gün sonra Türk Barış Harekâtı BM'nin kararı ile durdurulmuştur. Ancak, taraflar arasında yapılan görüşmelerden herhangi bir sonuç alınmayınca yeni bir harekât 14 Ağustos 1974 tarihinde yeniden başlamış ve beş gün sonra TSK, şimdiki Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin sınırlarını ele geçirmiştir. Böylece TSK, Kıbrıslı Türklerin canlarını kurtarmış ve olası bir katliamı önlemiştir.

Daha sonraki yıllarda TSK, dünyanın en ücra köşelerinde, Somali'den Lübnan'a kadar barışı koruma harekâtlarına katılan diğer yabancı kuvvetlerin ön cephelerinde görev almıştır. TSK'nin görev aldığı barışı koruma etkinlikleri, birlik bazlı barışı koruma harekâtları ve personel bazlı uluslararası izleme görevleri olarak iki kategoride yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, Türk Silahlı Kuvvetleri, TSK, Mustafa Kemal Atatürk, BM Barışı Koruma Kuvvetleri.

* Cag University, Head of International Relations Department. **e-posta:** esat@cag.edu.tr, **Fax:** +90. 324. 651 4810/217.

ABSTRACT

This paper focuses mainly on contributions to regional and world peace of Turkish Republic and Turkish Armed Forces (TAF) upto present time from the Second World War related with their historical accounts. In the second half of the 20th Century, Turkish Republic contributed for the peace of the world, “Peace At Home Peace in the World”, in accordance with the motto of the President of Turkish Republic, Mustafa Kemal Atatürk, founder of Turkish state, and Turkish Armed Forces carried out the peacekeeping operations for the sake of ideals of human beings as well. Turkey took its first step integrating with international military forces during the Korean War. Turkish Armed Forces, on account of ideals of humankind, joined Korean War attracted attention to the whole of the world. TAF arranged a peace amphibious operation to the island in order to stop atrocities against Turkish Cypriots in Cyprus on June 20th, 1974. Two days later, Turkish Peace Operation stopped with UN decision. Nevertheless, a new operation started again when it didn’t take any result from negotiations among sides on August 14th, 1974 and five days later, TAF seized the boundaries of North Cyprus Turkish Republic now. So, TAF undertook lives of Turkish Cypriots and prevented from any probable massacre.

TAF, in the years later, went in for fore front of other foreign troops which were joined the peacekeeping operations from Somali to Lebanon in the solitary corner of the globe. Its peacekeeping-related activities fall under two main categories: unit-based peacekeeping operations and personnel-based international monitoring missions.

Key Words: Turkish Republic, Turkish Armed Forces, TAF, Mustafa Kemal Atatürk, UN Peacekeeping Troops.

INTRODUCTION

It is highly important that the contributions to regional and world peace of Turkish Republic and Turkish Armed Forces (*TAF*) upto present time from the Second World War related with their historical accounts. In the second half of the 20th Century, Turkish Republic contributed for the peace of the world, “**Peace At Home, Peace in the World**”, in accordance with the motto of the President of Turkish Republic, Mustafa Kemal Atatürk, founder of Turkish state, and Turkish Armed Forces carried out the peacekeeping operations for the sake of ideals of human beings. Türkiye took its first step integrating with international military forces during the Korean War. Turkish Armed Forces, on account of ideals of humankind, joined Korean War attracted attention to the whole of the world. TAF arranged a peacekeeping amphibious operation to the island in order to stop atrocities against Turkish Cypriots in Cyprus on June 20th, 1974. Two days later, Turkish Peace Operation stopped with UN decision on June 20th, 1974. Nevertheless, a new operation started again when it didn’t

take any result from negotiations among sides on August 14th, 1974 and five days later, TAF seized the boundaries of North Cyprus Turkish Republic now. So, TAF undertook lives of Turkish Cypriots and prevented from any probable massacre.

TAF, in the years later, went in for fore front of other foreign troops which were joined the peacekeeping operations from Somali to Lebanon in the solitary corner of the globe. Its peacekeeping-related activities fall under two main categories: Unit-based peacekeeping operations and personnel-based international monitoring missions.

The Road Led to the Second World War and M. Kemal Atatürk's Predictions Aimed at Peace

M. Kemal Atatürk, founder of Turkish Republic, who foresaw the Second World War, during his meeting with the Romanian Foreign Minister of his visit to Ankara in 1937, after a short discussion of world politics, mentioned that whatever the circumstances were, peace should be sustained, he stated his thoughts as;

“There is a need to consider humanity as one body and nations as organs of the body; whether the tip of the thumb sores, the rest of the body will be affected; whether there is a disorder in one part of the world, we should not stay resilient; we need to act as it happened to us.”

M. Kemal Atatürk fore saw that the WWII would target the humanity and cause mass destruction and also the precautions that need to be taken to halt the possible war in 1937 with a futurologistic approach. WWII ended by atomic bombardment on Hiroshima and Nagazaki. Radioactive contamination that impacted throughout decades on humankind had to be experienced and paved way to controlled escalation era for both super powers. In other words, rapid production of nuclear weaponry caused the determination of the guidelines for careful usage of the arms and set the principles of rules of engagement bilaterally. The chain of principle is determined through evaluating all the possibilities even a direct telephone line was dedicated for the authorization of usage of these weapons between the presidents.

Peace Operations By The Turkish Forces Post World War

Korean War

Korean War began on June 25, 1950 with the raid of North Korean Armed Forces to South Korea. Later on; around twenty “Free World Countries” including Türkiye for the first time in the recorded history formed a force named as “United Nations Forces” on South Korea’s side and Communist China Forces on North Korea’s side continued by growing until July 27, 1953 and at this date the war situation was ended with a temporary “Armistice Agreement”. Turkey; due to the political conditions of that day, was the first

country giving a positive response to the call of United Nations after USA and gave a “Brigade Duty Force” of 4, 500 soldiers to the order of UN.

This brigade with the fame and honor named as “Turkish Brigade” joined the combat by late November of 1950 almost at the same time with Communist Chinese Forces and played an active role in quite a lot of big and small combats until the Armistice. Türkiye posted a total of 15,000 personnel in Korea in between 1950-1953 alternately.

Cyprus Peacekeeping Operation

Turkish Armed Forces organized an amphibian peace operation on July 20, 1974 to Cyprus Island to stop the ethnic cleansing against Turkish Cypriots. After two days Turkish Peacekeeping Operation was stopped due to UN’s ceasefire resolution on July 20, 1974. However; since no result could be obtained from the negotiations in between the parties on August 14, 1974 operation started again and after five days Turkish Armed Forces occupied the area now called Northern Cyprus Turkish Republic borders. Therefore, Turkish Armed Forces took Turkish Cypriots under guarantee and stopped annihilation.

The Loyal Ally of Nato: Turkish Armed Forces

While fulfilling its responsibilities within the NATO alliance, the TAF continues to improve in both quality and quantity. As the world’s eighth-largest military power—as well as Europe’s largest and NATO’s second largest—the TAF is the most powerful and effective military in the region. Since the end of the Cold War, the peacekeeping operations it has been actively involved and have helped it emerge as an effective force, not only in Turkey’s neighborhood but also in areas as distant as East Timor and Sudan.

The TAF and Peace-Support Operations

The TAF believes that the most effective way of preventing and controlling emerging crises is through international peacekeeping operations. Hence, it supports peacekeeping and humanitarian missions led by the UN, NATO, the European Union, and the Organisation for Security and Co-operation in Europe (OSCE), regardless of where such missions take place. The TAF focuses on effective participation in areas that are important to national interests and minimal representative participation in other areas.

The rising threats in the new global security environment, as well as in Turkey’s immediate vicinity, require the development and maintenance of small but agile, self-sufficient, and mobile units. For this reason Türkiye has prepared a brigade-level unit as well as a logistical support and humanitarian assistance brigade with the purpose of effectively contributing to potential peace missions.

Paralleling the world’s changes since the end of the Cold War, the number of international peacekeeping operations has increased, as has TAF’s involvement. Its peacekeeping-related activities fall under two main categories: unit-based

peacekeeping operations and personnel-based international monitoring missions.

Unit-Based Peacekeeping Operations

The terrorism, which was formed by the asymmetric threat from two polar word of Cold War era, and spreading of the weapons of mass destruction put foreground regional crisis and conflicts; at this range there had been a slight increase in the missions of supporting peace. In this context, the missions for protecting peace of TAF (Turkish Armed Forces) was collected together in two main categories as union based peace protection movements and personnel based international observation missions.

The TAF's first contribution to protecting world peace took place in 1950, when it sent a brigade-level unit of 15, 000 soldiers to the Korean War. Since the early 1990s, the TAF has participated in many other operations. In the Balkans, it participated in Bosnia by sending airplanes, ships, and up to a 1, 450-person regiment unit and a brigade-level force; in Kosovo, with F-16s, tanker aircraft, and a mechanized unit; in Macedonia, with gendarme and police forces; and in Albania, with an infantry battalion. The TAF contributed to the humanitarian aid efforts following Hurricane Katrina in the United States and the 2005 earthquake in Pakistan. In the broader Middle East, its role has included involvement in:

United Nations Observer Mission in Somalia (UNOSOM)

A 300-personnel mechanized unit was sent to help the humanitarian aid and peacekeeping operation between January 1993 and February 1994. Also, its command was for a certain period undertaken by a Turkish lieutenant general.

International Security and Assistance Force in Afghanistan (ISAF)

The operation that Türkiye has contributed to most since the September 11 attacks is the International Security and Assistance Force (ISAF), established in Kabul in January 2002 to secure Afghanistan's administration. The TAF contributed to the first phase of this operation, ISAF-I, with a force of 267 personnel as well as vehicles and weapons. In addition, the TAF donated uniforms to the newly formed Afghan military. In June 2002, the leadership of ISAF-II and the administration of the Kabul airport were undertaken by the TAF, with 1,400 personnel. After leading ISAF-II, Türkiye contributed personnel to ISAF-III and ISAF-IV. A Turkish civilian administrator, former Turkish foreign minister Hikmet Cetin, was assigned to head the NATO operation in 2003. The TAF supported ISAF-V and ISAF-VI with 254 personnel and, during ISAF-V, with three helicopters. The TAF has since led ISAF-VII with 1, 450 personnel, becoming the only military to lead ISAF twice. The TAF continues to support NATO's operations, which since October 2006 have expanded to cover all of Afghanistan.

United Nations Interim Forces in Lebanon (UNIFIL)

The TAF's participation in the UN Interim Force in Lebanon (UNIFIL) is its second-biggest commitment to Middle East peacekeeping after ISAF. During summer 2006, the UN Security Council increased UNIFIL forces to support and escort the Lebanese Armed Forces to Southern Lebanon, secure aid to civilians, and ensure the return of refugees to their homes. The TAF supports UNIFIL with 525 personnel made up of both army and naval elements. The assigned units are still working toward the rebuilding of Lebanon and the security of its populace.

Personnel-Based International Monitoring Missions

Türkiye sent military inspectors to the UN Iran-Iraq Military Observer Group in 1988-1991, following the Iran-Iraq war; the UN Iraq-Kuwait Observation Mission in 1991-2003, following the Gulf Operation; the OSCE Kosovo Inspection Mission in 1999; the UN Transitional Administration in East Timor in 2000-2004; and the UN Mission in Bosnia and Herzegovina in 2001-2002.

Türkiye has assigned military monitoring personnel to the UN Observer Mission in Georgia since 1994, the OSCE Mission to Georgia on the Georgia-Russia (Chechnya) border since 2000, the International Police Force in Bosnia-Herzegovina since 2001, and the UN Mission in Sudan since 2005.

In the Middle East, Turkey has sent inspectors to the Temporary International Presence in the City of Hebron (TIPH) since 1997. TIPH was established in accordance with UN Security Council Resolution 904 to inspect and report on the withdrawal of Israeli forces from the city of Hebron in the West Bank and the handing over of the area to the Palestinian Authority in 1994. In 1997, the TAF started sending inspectors to Hebron on the request of both sides. Five officers and a foreign ministry representative currently serve in the area.

Turkey's Role in Other International Initiatives

Türkiye also contributes to resolving crises and reducing tensions by leading or taking part in international formations in its region. In this scope, Turkey helped initiate the creation of the Southeastern Europe Multinational Peace Force in 1998 to maintain peace and stability in the Balkans, as well as the Black Sea Naval Cooperation Task Group, founded in 2001 to support the peace and security of countries in the Black Sea region.

To this day, Türkiye has supported initiatives –both on an individual and regional basis– toward disarmament, weapons control, and increased security measures. Despite limited resources, Türkiye continues to support peace and stability under the Partnership for Peace Program (PPP). Turkey makes an effort to share its experiences with the countries of the Balkans, Caucasus, Eurasia, and Central Asia. The TAF continues to support centers of excellence that have

come forward as a part of the new NATO concept. In this scope, the PfP Training Center and the Center of Excellence Defence Against Terrorism were opened in 2005 in Ankara, and the Center of Excellence Tactical Air Training was activated in 2006 in Konya.

The Need For Common Movement in Challenging Asymmetric Threat

Even though the major part of the countries of west world were noncommittal in voting against United Nations decision entitled as Human Rights and Terrorism dated 17 April 1998, it is meaningful that they understood that the terrorism, reached advanced level of today by settling in democracies and benefiting from its laws, is an act towards destroying human rights and fundamental freedoms and democracy. The integration of USA public opinion, which the whole media support, with the problem provided the belief that there is a need for forming common struggle platform under the UN roof in challenging with the asymmetric threat of the independant world. By this way, an agreement in one of the most important elements and exit point of the problem was ensured. But, in this point, in forming the legal framework of the problem, it must be mentioned that, UN agreements, which was developped in the framework of the democratic country norms depending on terrorist incidents happened in the historical process, are not deterrent and effective solving the problem. According to every single incident happened in the scope of international struggle for terrorism, it can be seen that the agreements, which have been developped since 1963, not only cannot solve the whole incidents, but also will stay behind the incidents. Against the international terrorism, which rejuvenates itself with the new practices everyday, the UN decision "The Precautions For Eliminating International Terrorism" which was dated 09 December 1994 is not effective and deterrent. It is believed that there is a need for passing to an international legal setting that whole members connected to UN, which is effective and have a strong sanction power, come together. It is need that the not only the legal settings, which will be done, should be international dimension, but also their own law system of the countries which support international terrorism should be changed. For example, in the introduction part of the constitution of Iran which was accepted in 1979, it is recorded that "Iranian army will conduct an expedition in the name of God till there is a Law of God in all countries." Also in the regime export parallel, it is said that "Forming a regime which is relied on Islam in Muslim countries and struggling toward this is the main target of the Islamic Republic of Iran." Another subject that should be emphasized is that, state supported terrorism which uses the terrorist as instruments for the satisfaction of their own public opinions, for their own benefits, should be stopped at any costs. There are also countries which don't accept the war againts terror as an instrument and stay uncommitted at this subject next to the states which support countries. Another important subject is that the countries which cleary support terrorism neither recognised as countries which support terrorism nor criticised in the name of

political benefits and worries. In struggling against terrorism, political benefits and worries should be put aside and should have been act with common sense. In this context, the countries which supports terrorism should be pursued fussily and they should be isolated with the other world.

CONCLUSION

Turkish Republic which not only participating in peace initiatives particularly after the end of Cold War, but also leading, have been an inspiration source for countries to contribute to future peace force movements. For this reason, Turkish Armed Forces has participated in every organisation not only to protect its own country, but also to contribute to world peace. But, it should't be forgotten that, there is a need for forming a common struggle platform under the United Nations roof in the war of international asymmetric threat. Terrorism shouldn't be compensated at any form or at any costs. It is believed that by making changes in world countries own law systems, transition to a common legal setting that is accepted by whole member countries to UN, is needed.

The peace initiatives Turkey has contributed to and led, especially since the end of the Cold War, should be seen both as instruments of diplomacy and a source of inspiration for Middle Eastern countries that might consider contributing to future peace force operations.

Mustafa Kemal Ataturk's phrase, "**Peace at Home, Peace in the World**" uttered seventy years ago, summarizes the TAF's point of view on peace keeping operations. The TAF will continue to support world peace with increased focus on the Middle East, where its interests have intensified throughtout our globe loyal.

UNIVERSITIES IN NORTH CYPRUS AND THE RIGHT TO EDUCATION

ARSLAN, Kaya-GÜVEN, Halil*
KUZEY KIBRIS/NORTH CYPRUS/СЕБЕРНЫЙ КИПР

ÖZET

Günümüzde eğitimin temel bir insan hakkı olduğu şüphesizdir. İnsan haklarına ilişkin uluslararası hukukun lafzı ve ruhu devletlerin ve uluslararası kurumların eğitim hakkının önündeki tüm engelleri kaldırmasını şart koşmaktadır.

Kıbrıs 2004 yılında AB üyesi oldu. Kıbrıslı Türkler 64.9 % oranında Kıbrısın birleşmesi lehinde oy kullanmalarına rağmen, başta eğitim hakkı olmak üzere, temel haklarının ve gelişmelerinin AB üyesi bir devlet, “Kıbrıs” tarafından engellendiği bir durumda buldular.

Bu bildiri Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin tanınmaması nedeniyle Kuzey Kıbrıs üniversitelerine uygulanan ayrımcılığın örneklerini ortaya koymaktadır. Bir devletin tanınması siyasi bir fiildir. Üniversitelere buldukları devletin tanınmaması sonucu uygulanan tecrit ve ayrımcılık, siyasi bir fiil olarak üniversitelerin tanınmamasına benzer. Devletlerin tanınması ile üniversitelerin tanınmasını ayırmak için yeni modeller geliştirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, eğitim hakkı, insan hakları, tanıma.

ABSTRACT

Today, no one would doubt that education is a fundamental human right. The spirit and wording of International Human Rights Law requires States and International Organizations to remove any obstacle for the right to education.

In 2004, Cyprus became a member of the EU. Although 64.9 % of the Turkish Cypriots voted in favor of the unification of Cyprus, they still find themselves in a position where their development and fundamental rights, including the right to education, are blocked by an “EU member state, Cyprus.”

This paper presents examples of discriminatory practices against universities in North Cyprus, stemming from non-recognition of the Turkish Republic of Northern Cyprus. Recognition of a state is “**a political act**”. Seclusion of and discrimination against universities due to non-recognition of the state where

* Cyprus Policy Center, Eastern Mediterranean University.

they are located, is synonymous to non-recognition of universities as a “political act”. New models should be developed to separate the two: Recognition of the state vs. recognition of the universities.

Key Words: Cyprus, right to education, human rights, recognition.

INTRODUCTION

Since the beginning of the twenty first century, a greater sense of responsibility has been developing on issues such as human rights, environmental protection, terrorism, and social and economic development due to impact of globalization. Predominantly, states adopted a great number of legal instruments for the protection of the human rights either in general or focusing on specific rights (against genocide, *apartheid*, torture, etc.) or on particular categories of human beings (women, children, workers, etc.) Human right regulations have become binding upon states whether they have ratified relevant international conventions or not. (pellet, 2000) In modern democracies, human rights regulations have been incorporated into domestic laws of states as well. On the other hand, it is possible to say that human rights issues are no longer a domestic matter for states due to the increasing global interdependence of the world. The duty of the international community to react against human rights violations, and respect for fundamental human rights should not remain an ideal to be achieved but a requisite foundation in every human society for their political, social, cultural and economic development. (Pellet, 2000)

In this regard, as one of the fundamental human rights, the right to education has a distinct character for full implementation of human rights standards and for the prevention of human rights abuses. The right to education is essential and indispensable for the exercise of all other human rights and social development. . (Tomasevski, 2001: 9) It is highly instrumental in the realization of human rights that it enhances civil, political, economic, social and cultural rights. Recognition of the right to education stems from the very heart of UNESCO’s mission, and is an integral part of its constitutional mandate. Therefore, every eminent Human Rights convention has included the right to education since the Universal Declaration of Human Rights in 1948 in order to ensure the right to education for everyone and to ensure its accessibility to all. (see Universal Declaration of Human Rights, 1948, article 26) Article 2 of the UNESCO convention establishes that “the term ‘education’ refers to all types and levels of education, and includes access to education, the standard and quality of education, and the conditions under which it is given”. (see UNESCO Convention against discrimination in education, article 1) Moreover, Article I provides a clear definition of the term “discrimination, “understood to include any distinction, exclusion, limitation or preference based on race, color, gender, language, religion, political or other opinion, national or social origin, economic condition of birth, has the purpose or effect of nullifying or impairing equal opportunity and treatment in education. Also in ECHR, right to education is

defined as “inalienable”, in article 2 of protocol 1. (see European Convention on Human Rights, Protocol 1, Article 2). Consequently, States, who are party to at least one of these conventions, and International Organizations, are obliged not only to prevent discrimination on the grounds of gender, ethnicity, language, religion, opinion in education, but also to promote equality of opportunity and treatment for all in education.

This paper presents gross violation of the “right to education”, and hence the human rights of Turkish Cypriots and other students and staff of the universities in North Cyprus.

1. Brief Political History of Cyprus

After independence from British colonial rule in 1960, a partnership republic, under the name of “Republic of Cyprus”, was established between the Turkish Cypriot and Greek Cypriot populations of the island. (Özersay, 2005:381) Among other things, this partnership, and joint governance of the island, established a constitutional devolution of the responsibility for education to the two communities. Turkish Cypriots were to run their own educational, cultural and religious affairs, and likewise, Greek Cypriots were to do the same.

Unfortunately, the partnership republic lasted only three years, and in December 1963, Greek Cypriots forced the Turkish Cypriots out of the government, and also attempted to annihilate the Turkish Cypriot population of the island by force of arms. This serious attempt at “ethnic cleansing”, 30 years before the Bosnian war, lasted 11 years, until Türkiye intervened. In 1974, Türkiye sent troops to the island to put a stop to Greek Cypriot attacks against Turkish Cypriots, and stop the killing. In 1975, there was an exchange of population agreement between Northern Cyprus (Turkish Cypriot) and Southern Cyprus (Greek Cypriot) (Sözen, 2004: 4). This bi-zonal arrangement and presence of the Turkish Peace Forces in North Cyprus created the longest period of stability and peace on the island which still prevails today.

After 1974, attempts by the UN for a peaceful settlement of the conflict produced no tangible results. For political reasons, Greek Cypriots continued to being “recognized” by the world community as the legal government as the “Republic of Cyprus”, even though they usurped the title by forcing the Turkish Cypriots out of the government. On the other hand, Turkish Cypriots continued to be forced to sit at the negotiation table as a “community” (against the “recognized government of Cyprus”). This, an uneven negotiating table, has been the main stumbling block in negotiations, as the Greek Cypriots saw their all-Greek-Cypriot-run “recognized Republic of Cyprus” as an advantage to prolong the negotiations and evade a settlement. To correct this and in order to create an even negotiating table, in 1983 Turkish Cypriots declared a separate state, called the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC). This would have made “state-to-state” negotiations and a federal settlement possible. However, TRNC’s recognition was effectively blocked by the Greek Cypriots,

and to this date TRNC is recognized by only one country, Türkiye (Sözen&Çarkoğlu, 2004: 124). As a result, another 20 years of negotiations, after TRNC's declaration, produced no result. In late 2002, UN prepared a comprehensive settlement plan, commonly known as the "Annan Plan", to bring about a "United Cyprus Republic" under a federal umbrella. This plan had international backing, and it was also accepted by the Turkish Cypriots and Türkiye. (Özersay, 2005: 385) When it was put to a referendum on 24 April 2004 Greek Cypriots demonstrated yet another example of their intransigence by rejecting the plan.

Despite all this, irrespective of the prevention of the comprehensive settlement for unification in Cyprus by the "no" vote of the Greek Cypriots, the Greek-Cypriot run "Republic of Cyprus", was made a full Member of the EU as of 1 May 2004. . (Özersay, 2005: 381) This membership, to top the ill founded decision of the world community in 1964 that allowed the Greek Cypriots to usurp the partnership republic title, i. e., the "Republic of Cyprus" until a settlement was reached, compounded the problem. The Greek Cypriots saw these as important tools and arms, which they can use to isolate and suffocate Turkish Cypriots and their state, the TRNC. In summary, since 1963, the Greek Cypriots, with the blessing of the international organizations, have been keeping the Turkish Cypriots out of the government of the partnership republic, out of any power sharing arrangements in the governance of the island by using the international community, international organizations and the EU to impose international isolations on the Turkish Cypriots in all walks of life (trade, travel, sports, education, etc.). As such, the Cyprus problem still remains unresolved, and according to Article 1 of Protocol No. 10 to the Act of Accession, the EU decided to suspend implementation of the *acquis communautaire* until a comprehensive settlement is reached in Cyprus. (See: **The Accession Treaty of the Republic of Cyprus**, Protocol No. 10, article 1)

2. Development of Higher Education in North Cyprus

Prior to the 1963 inter-communal conflict in Cyprus, Turkish Cypriots had only one tertiary education institution; A "Turkish Cypriot Teacher's Academy" established in 1934. Following the division of the island in 1974, the Turkish Cypriot administration began to address the absence of higher educational opportunities for young people in North Cyprus, and discussions led to the establishment of a Higher Technological Institute (HTI) in 1979, with English as the medium of instruction. Three years later, recognizing the high academic standards and laboratory facilities at the HTI, the Turkish Higher Education Council (YÖK) of Türkiye accredited a four-year B. Eng. course, which was instituted in 1982: the first B. Eng. degrees were conferred in June 1984.

In 1986 the governments of the TRNC and Türkiye agreed to open a university in North Cyprus under the aegis of YÖK; and in June 1986, the Parliament of the TRNC passed a new law that formally granted the HTI a

charter establishing it as a “state-trust” institution of higher education under the name Eastern Mediterranean University (EMU). The university was then fully accredited by YÖK; as a result, the degrees and diplomas awarded by EMU have generally been recognized internationally, despite the non-recognition of the TRNC.

After 1986, the campus and academic infrastructure of EMU grew at an extraordinary rate. Campus development of buildings was funded by the TRNC government, primarily with aid from Türkiye. Higher education seemed to be a large part of the answer to economic isolation; and so, private universities began to spring up around North Cyprus: Girne American University (Kyrenia; established 1985), Near East University (Nicosia; est. 1988), European University of Lefke (Lefke; est. 1989), International American University (Kyrenia; est. 1992, closed down 1999), Cyprus International University (Nicosia; est. 1997), and most recently, a private campus of a Turkish state university, Middle East Technical University (Güzelyurt; est. 2002). Moreover, following the footsteps of METU, Istanbul Technical University (İTÜ) has signed a protocol with the TRNC Ministry of Education and Culture to open campuses in Northern Cyprus. There is also a branch in Nicosia of Anadolu University’s “open university” Faculty.

Now 6 universities... Regardless of these emerging problems, the state and private individuals realized earlier on that the increase in student numbers in North Cyprus entailed substantial economic benefits to a state whose international non-recognition had effectively crippled the tourism sector on which it relied. Today, there are 40, 000+ students, 25. 000+ from Turkey and 4000+ from 65 different nationalities, studying at various universities in North Cyprus.

3. Violation of Human Rights of Turkish Cypriots: Violation of “Right to Education”

Following the “yes” vote of the Turkish Cypriots in 2004 in the referendum over the Annan Plan, which would have brought the two communities of the island together under a “United Cyprus Republic”, the international community, especially the UN and the EU announced that all necessary measures would be taken to ease and remove the isolations imposed on the Turkish Cypriots. (Sözen, 2005:465)

Despite the constructive attitude that the Turkish Cypriots demonstrated pre and post referenda for the comprehensive solution of the Cyprus problem, the international community has not yet lived up to its promises of breaking the isolation of North Cyprus. The educational consequences of the international isolation of North Cyprus have been serious; this has prevented free movement of students and staff. Hence, students and staff constrained and deprived of academic liberty, exchange of ideas, international stimulation, and intercultural experiences.

Moreover, as a direct result of the political obstruction and constant harassment by the officials of the Greek Cypriot Administration and even the Greek Cypriot academicians, research and development projects and educationally beneficial funding for students, staff, and local Cypriots cannot come to fruition. Greek Cypriot officials even try to block standard academic cooperation agreements between universities in North Cyprus and their counterparts overseas.

In October 2006, Eastern Mediterranean University sent an “Appeal to UNESCO” requesting action to censure policies and acts of discrimination against universities in North Cyprus and their higher educational mission. The main concern of this appeal was to stop discrimination and politically-motivated attacks by Greek Cypriot authorities against North Cyprus universities, and enable inclusion of the Turkish Cypriot universities in the UNESCO-sponsored handbook of world list of universities, and to make Turkish Cypriot Universities eligible to benefit from financial assistance programs provided under UN-supported programs in Cyprus and the EU Higher Educational opportunities and programs, such as Erasmus and Socrates. On March 9, 2007, UN Human Rights Report on Cyprus recorded our appeal as a serious human rights violation (see Cyprus Report of the UN Human Rights High Commissioner, article 18, 2007)

“Turkish Cypriot students continue to be confronted with lack of access to the Erasmus, Socrates and Bologna processes or other European scholarship programmes. The issue has been linked to the non-recognition of Turkish Cypriot universities. The right to education is a fundamental human right, and the current situation prevents the free movement of students and staff and constrains academic freedom, the exchange of ideas and international competition.”

4. Discrimination Against Universities in North Cyprus: Examples of Continued Segregation

Exclusion from the Handbook of World List of Universities and WHED:

Universities in North Cyprus are not listed in important reference publications such as the International Handbook of Universities, the World List of Universities and the World Higher Education Database (WHED). These reference publications come out annually as a result of joint endeavor of UNESCO and the International Association of Universities (IAU), based on an agreement creating the IAU/UNESCO Information Centre on Higher Education. Discriminatory practices against universities in North Cyprus, and hence their exclusion from such publications, have detrimental effect on the universities’ operations and alumni: being listed in these publications is important because in some countries they are used in granting equivalency and recognition of diplomas.

Since these publications are prepared for press by IAU, the universities in North Cyprus sought membership in IAU. The early responses indicated that “IAU, a UNESCO-affiliated NGO, must follow UN principles in accepting members, and an applying institution must have ‘recognition by the national government’”. IAU indicated that they will not accept TRNC Ministry of Education’s recognition of the institution.

After an appeal to the Board of IAU, renewed deliberations in the IAU annual meeting held in Alexandria, Egypt on November 15 2005, IAU responded positively to Turkish Cypriot Universities’ application. In recognition of the special situation and conditions in Cyprus, the term “recognition by the national government” was changed to “national recognition”. Therefore it is acknowledged that Eastern Mediterranean University is a nationally recognized institution in Cyprus without being recognized by “the national government”.

However, although three universities in North Cyprus were accepted as full members to the IAU as of December 2005, they are not included in the aforementioned reference publications due to non-recognition of the TRNC. In June 2007, the Executive Committee of the Administrative Board of the IAU took a final decision on our appeal for inclusion in the IAU reference publications. It refused inclusion of the universities in North Cyprus in the reference publications on the grounds that these universities are not listed among institutions recognised by the competent national body in one of the countries recognised by the UN (i. e., “Republic of Cyprus”). In other words, non-recognition of the TRNC (“a political act”) is used as a yardstick to exclude the universities from an important reference publication.

Exclusion from the Bologna Process

The Bologna Process, a major higher educational reform in Europe, seeks to integrate higher education practices, making it easier for students and lecturers to transfer between universities. Ultimately, the Bologna Process intended to **create a European Higher Education Area (EHEA) by 2010**, in which students and academics will be able to transfer between educational establishments without encountering any impediment and will also benefit from smooth recognition procedures.

Cyprus as a whole (North included) is in “geographic Europe”. Universities in North Cyprus are undoubtedly in “geographic Europe” and they cannot be left out of the (EHEA). North Cyprus is by *de facto* in EHEA. Since 90 % of the students studying in North Cyprus are either EU citizens or from an EU candidate country, inclusion in Bologna Process is of vital importance to universities in North Cyprus. If these universities in North Cyprus remain outside this process, which implies that students who enrol there have little or no chance of enjoying the possibility of transferring elsewhere in Europe during their studies, this will put universities in North Cyprus at a disadvantage in

recruiting students. The only two criteria for membership in the Bologna Process are as follows :

- Ratification of the European Cultural Convention of Council of Europe, and
- A commitment to the goals and policies of Bologna Process

With the above arguments, in January 2007, authorities in North Cyprus submitted an application for membership to the Bologna Process and demanded inclusion of its 5 universities, and the 40,000 university students studying in North Cyprus in the EHEA. Having granted a full individual membership to the Eastern Mediterranean University (EMU), the oldest and the most international university in North Cyprus, the European University Association earlier this year carried out a deep-probing institutional evaluation of EMU, findings of which were published in early May (EUA Institutional Evaluation Programme, Eastern Mediterranean University EUA Reviewers' Report, 2007). This report elaborated the Bologna Process application of North Cyprus as follows:

“... considering that the Republic of Cyprus joined the European Cultural Convention in 1969 (when the island was still one entity), which legitimizes an inclusion in the Bologna process, the Turkish minority contends that it has been brought into the agreement de facto, all the more so as the [Republic of Cyprus] Constitution of 1960 devolved power to the two communities as far as education and culture were concerned, like in most federal states. As a result, North Cyprus is asking the London conference of Ministers of Education in May 2007 to recognize that matter as a fact justifying the official inclusion of its institutions of higher education into the Bologna process towards 2010 and the finalization of the European Higher Education Area.”

Turkish Cypriots are committed to adopt the higher educational standards, particularly to the standard set forth by the European Higher Education system and the Bologna Process. As a result, the Higher Education Council of Northern Cyprus (YÖDAK) has been set up as the competent central authority for implementation of the reforms for harmonization within European standards of higher education. Through YÖDAK, the qualification concerning Higher Education and diploma issues in Turkish Cypriot Universities will be deemed recognizable in the EHEA, granted these institutions fulfil the requisite objective criteria of the Bologna Process and meet the quality assurance schemes of YÖDAK, ENQA and EUA.

Greek Cypriots objected to the North Cyprus' Bologna application by saying that North Cyprus is not an internationally recognized country. Again “**politics**”, non-recognition of the TRNC, got in the way of an application which should have been handled carefully as a matter of “educational rights”. Unfortunately, the outcome of the Bologna Ministerial Conference in London

was not a decisive one, and did not produce a victory for the youth of North Cyprus and their “right to education”.

5. Social and Economic Consequences of Exclusion for Turkish Cypriot Universities

Under the extraordinarily unique circumstances surrounding North Cyprus, the issue of participation in the Bologna Process, alongside inclusion in UNESCO’s World List of Universities is directly related to institutional autonomy of the universities in North Cyprus, and critical to every aspect of their mission, which is predicated on social and cultural values, rights, and needs, as well as on fundamental principles of academic freedom.

As yet, international community has not fully realized the practical consequences and benefits of the interaction provided through the participation of higher educational institutions in educational processes driven by Europe and UNESCO. North Cyprus is located on the southeastern border of Europe, at the Mediterranean nexus of the Middle East, North African and West Asian regions, where belief systems and social systems are constantly under threat of clashing. For political reasons, not only international staff and students from the region and from an EU candidate-country, Turkey, but also several generations of Turkish Cypriot students and staff, who are legally EU citizens, have been denied their right to freedom of movement, and to educational opportunities that would prepare them for a collaborative and competitive future in Europe in the context of a potential resolution to the ‘Cyprus problem’. Lifting the isolations imposed on universities in North Cyprus will create opportunities for supporting students and staff in overcoming geographical, historical, and linguistic parochialism-- this has significant ramifications for national and regional development.

Inevitably, the Turkish Cypriots, too, have to follow emerging trends in the global scene to be able to compete in a global market. Therefore, there is an urgent need for educated and qualified graduates to serve the needs of the government, businesses and industries in order to build a future for the Turkish Cypriots in the EU; controlled national, cultural, infrastructural and technological development through exchange of information, sharing of expertise, and intellectual resources is extremely crucial; and there are impending calls for contributing effectively to local, national and regional research and development. (Otero&McCoshan, 2005: 12-13)

The exclusion of universities in North Cyprus is already becoming a critical matter in relation to faculty and student morale; it is affecting the student intake, as it is restricting mobility and precluding diploma recognition; it is also limiting the free movement of and access to research funding of the faculty; and it will soon have serious adverse effects on both faculty and student recruitment, the University’s competitiveness, and the Turkish Cypriot economy. The problem, in fundamental nature, is as follows:

This means that universities in North Cyprus will continue to be excluded from the Bologna process and reference publications, where both Greek Cypriot and Turkish institutions are participating; and within the next two years, will be unable to compete for either students or staff. This deficiency will be detrimental to the universities in North Cyprus as demand for them will drop drastically.

Recent graduates of universities in North Cyprus have already started to encounter diploma recognition problems. The higher education sector in North Cyprus will suffocate due to reduced demand, and this will also contribute to the destruction of the largest sector of the Turkish Cypriot economy.

CONCLUSION

In North Cyprus, seclusion of higher educational institutions constitutes a significant obstacle to the realization of 'right to education'. The main obstacle to the efforts of the universities in North Cyprus to educate their students, facilitate research and development, and provide services to the community has been:

- Constant harassment and discrimination by Greek Cypriot authorities, ambassadors, and even academicians;
- Isolation and exclusion caused by the non-recognition of North Cyprus and the TRNC – lack of access to international funding sources, research funds, European educational funds, etc.

So far, universities in North Cyprus have made proactive efforts to bring these matters to the attention of the Council of Europe, the European Commission and UNESCO, as well as Bologna Follow Up Group. The shadow is cast on our inclusion due to "recognition- non recognition" issues, and the politics of the Cyprus problem. "Politics" is beyond the control of universities, its academicians and students. The exclusion of North Cyprus from Bologna, Erasmus and Socrates programs has been recorded in the UN reports as a violation of human rights of the Turkish Cypriots.

As far as the rule of law goes, the right to education of Turkish Cypriots constitutionally falls under the jurisdiction of the Turkish Cypriot authorities. Therefore, the Turkish Cypriot universities have the right to be represented by the Turkish Cypriot authorities in the Bologna process, and also be listed in IAU Reference Publications. In the Appendix, legal precedents from applications of international law, which support this claim, are presented.

REFERENCES

- **Accession Treaty of the Republic of Cyprus**, Protocol No. 10, article 1, 2003 <http://www.ktto.net/english/protocolno10.doc>
- Çarkoğlu, A. & Sözen, A., (2004), The Turkish Cypriot General Elections of December 2003: Setting the Stage for Resolving the Cyprus Conflict?, South

European Society&Politics, Vol: 9, No: 3, pp. 122-136 <http://www.tandf.co.uk>.

- **Convention Against Discrimination in Education**, (1960), UNESCO, Paris. http://www.unesco.org/education/pdf/DISCRI_E.PDF.

- **European Convention on Human Rights, Protocol I**, Article 2, Paris, 1952. http://en.wikipedia.org/wiki/European_Convention_on_Human_Rights.

- **EUA Institutional Evaluation Programme**, Eastern Mediterranean University EUA Reviewers' Report, 3 May 2007.

- Kelly, J. X., (2004), **Human Rights in Further and Higher Education**, JISC Legal. <http://www.jisclegal.ac.uk/>.

- Otero, MS & McCoshan, A., (2005), **Study on Access to Education and Training, Final Report for the European Commission**. <http://ec.europa.eu/education/doc/reports/doc/access.pdf>.

- Özersay, K., (2005), "Separate Simultaneous Referenda in Cyprus: Was it fact or an Illusion?", **Turkish Studies**, Vol.: 6, No: 3, 2005, pp. 379-399. <http://www.tandf.co.uk>

- Pellet, A., (2000), "State Sovereignty and the protection of Fundamental Human Rights: an International Law Perspective". <http://www.pugwash.org/reports/rc/pellet.htm>.

- Sözen, A., (2004), **The Cyprus Negotiations: From the 1963 Inter-communal Negotiations to the Annan Plan, the Sixth Global Leadership Forum**, İstanbul, 24-27 June 2004.

- Sözen, A., (2005), "Turkish Cypriot Early Elections of February 2005: The Rise of CTP/BG", **Southern European Society&Politics**, Vol.: 10, No: 3, pp. 465. <http://www.tandf.co.uk>

- "Universal Declaration of Human Rights", (1948), <http://www.un.org/Overview/rights.html>.

- "UN Report of the Office of the High Commissioner for Human Rights on the Question of Human Rights in Cyprus", **A/HRC/4/59**, 9 March 2000.

APPENDIX

Legal Precedents from Applications of International Law

Following the referenda in 2004, the Council invited the Commission to bring forward comprehensive proposals to this end with particular emphasis on the economic integration of the island and on improving contact between the two communities and with the EU." In response to this invitation, the Commission proposed on 7 July 2004 a comprehensive package of aid and trade measures: the regulation on establishing a legal instrument for encouraging the

economic development of the Turkish Cypriot community (“**Aid Regulation**”) and the regulation on special conditions for trade with those areas of the Republic of Cyprus in which the Government of the Republic of Cyprus does not exercise effective control (“**Direct Trade Regulation**”). These regulations were prepared by the Commission but blocked in the EU Council by the Greek Cypriot government. Finally, in February 2006, the EU Council approved the “Aid Regulation”. As to this regulation of the Council, the financial assistance can be supplied directly to the beneficiaries in order to allocate the financial support in the most efficient and rapid way. In other words, in the implementation of actions financed under this Regulation, assistance shall benefit, inter alia, local bodies **which were founded under the laws of TRNC and are** carrying out functions in the general interest in the areas, including higher education institutions. Therefore, their eligibility under that regulation does not depend on registration in a company or association register of the Republic of Cyprus. The same rationale may apply to participation of the Turkish Cypriot universities in the Bologna Process.

With reference to the Advisory Opinion of the International Court of Justice in the Namibia case, ECHR, in *Cyprus v. Türkiye* case, considered that in situations similar to the Namibia case arising in the Cyprus case, the obligation to disregard acts of *de facto* entities, like the “TRNC”, was far from absolute. The Court underlined the fact that “life went on in the territory concerned for its inhabitants and that life must be made tolerable and be protected by the *de facto* authorities.” Therefore, the Court ruled that the acts of those authorities should be regarded valid by third States or by international institutions, in the interests of the inhabitants. The Court pursued its decision as follows:

“To hold otherwise would amount to stripping the inhabitants of the territory of all their rights whenever they were discussed in an international context, which would amount to depriving them even of the minimum standard of rights to which they were entitled.” Cyprus v. Turkey (application no. 25781/94)

Recently in its decision on the case of *Xenides-Arestis v. Türkiye*, the ECHR concluded that the “Immovable Property Commission” which was established under “Law no. 67/2005” for the purpose of examining applications made in respect of properties within the scope of the aforementioned law, has the competence to decide on the restitution, exchange of properties or payment of compensation. **The ECHR recognized this Commission, which was formed in line with the new compensation law, the “Law for the Compensation, Exchange and Restitution of Immovable Properties” (“Law no. 67/2005”), enacted by the authorities of the “Turkish Republic of Northern Cyprus” (“TRNC”) and which entered into force on 22 December 2005.**

RUSYA, DEVLETÇİLİK VE TÜRKİYE

ARSLAN, Mehmet
RUSYA/RUSSIA/РОССИЯ

ÖZET

Rusya Federasyonu birçok doğal kaynağa sahip dünyanın en zengin devletlerinden birisidir ve dünya ekonomisinde özellikle enerji kaynaklarında önemli bir yere sahiptir. Bu zenginliğe rağmen, Rus halkı, bunun tersine dünyanın gelir dağılımı en adaletsiz ve fakir halklarından biridir.

Bu çelişkinin sebebini anlayabilmek için aynı coğrafyada yaşamak zorunda olduğumuz kuzey komşumuz Rusya'nın Korkunç İvan zamanından Putin'e kadar uzanan dönemde "Devletçilik" anlayışını iyi analiz etmek gerekmektedir. Yaklaşık 500 yıl önce Moskova'nın Rusya'yı yönetenler tarafından Hristiyanlığın Ortodoks mezhebinin merkezî olması konusunda çalışmalar başlatılmış, Korkunç İvan döneminde Moskova kendini "Üçüncü Roma" ilan etmiş ve o günden bugüne devlet elindeki bütün kaynakları "Velikaya Derjava" yani (veya Büyük Devlet) olma ve bu hedefe ulaşma doğrultusunda kullanmıştır.

Rusya tarihi bir bütün olarak ele alındığında her devirde, Rusya için önce Devlet, yer kalırsa millet olmuştur. Bunun neticesinde tarihte birçok ayaklanma ve devrim yaşanmış, "devletçilik" uğruna çok rahat şekilde birkaç milyon üstüne çizik atılmış, bir tarafta devlet uzaya gemi yollarken, diğer tarafta halk yiyecek ekmek bile bulamamıştır. Günümüz Rusya'sında ihracat amaçlı birçok petrol ve doğal gaz boru hattı döşenmekte, çünkü bu devletin imajı için önemli bir mesele, ama diğer tarafta Rusya'nın en gelişmiş sayılan Moskova ve St. Petersburg bölgeleri arasındaki kara yolu Türkiye'deki köy yollarını andırmakta, devletin kasası enerji kaynakları gelirleriyle doluyken üniversitelerde çalışan profesörler 150-200 dolar maaş ile geçinmek zorunda kalmaktadır.

Günümüzde Türkiye ile Rusya sadece komşu değil, artık akrabadırlar da. Yaklaşık 100 bine yakın evli çift bulunmaktadır ve Rusların en fazla evlilik yaptığı millet Türklerdir. Türkiye ile Rusya başta ekonomileri olmak üzere birçok alanda birbirlerini tamamlamalarına, enerji kaynaklarının dünya pazarına Türkiye üzerinden açılması her yönden Rusya için daha karlı olmasına karşın, Rusya bu devletçilik anlayışı yüzünden, kendisi için daha az karlı ve riskli Burgaz-Dedeağaç gibi projeleri desteklemekte ve ekonomik ilişkiler istenilen seviyenin çok gerisinde kalmaktadır.

Son dönemde özellikle ekonomik sıkıntılardan ve sosyal adaletsizliklerden dolayı Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan gibi eski SSCB ülkelerinde renkleri turuncu, yeşil vs. devrimler yaşanmış ve bu devrimler genel itibarıyla demokratik bir havada geçmiştir. Rusya'da tarihte yaşanan devrimlerin ve

depresyonların sebebi hep devletin bu kadar zengin olmasına rağmen, halkın yaşam kalitesinin düşük olması, halkın kendi devleti tarafından kandırılması olmuş ve bu devrimlerin rengi genelde hep kırmızı olmuştur, yani demokrasiden uzak ve kanlı. Günümüzde Rusya Devleti, halkının içinde bulunduğu gelir adaletsizliğine bir son verip, halkın çıkarlarını, devletin çıkarlarının önünde tutmaz ise maalesef yavaş yavaş böyle bir devrime doğru sürüklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Rusya, devletçilik, V. V. Putin, Moskova.

ABSTRACT

Russia, Statism and Turkey

Russian Federation is one of the world's richest countries concerning natural resources, especially in the field of energy. However, in spite of the fact that Russia has all these resources, Russian people in contrast have one of the lowest an extremely non equal spread national income per capita.

In order to realize this contrast between the people and the State we should undertake an investigation of the concept of "State" into the history of our northern neighbor Russia, beginning with the times of Ivan the Terrible to Putin presidency.

Around 500 years ago, the rulers of Russia were eager to transform the city of Moscow into the world Orthodox Christianity centre. In the times of Ivan the Terrible Moscow is named as the "Third Rome". Since that time all the means was spent on obtaining the aim to make Russia the strong country, first of all, the great power.

Investigating the history of Russia on each period It's been mostly observed that the attention was paid first of all to the interests of the State but not people. In consequences with this a lot of revolutions and revolts have taken place in Russia. In the sake of the concept of the "the State" millions of people were wiped off the earth. On the one hand the State sent the shuttles into the space, on the other, one can see the Russian people starving without the bread. On the one hand in modern Russia you can see the constructions of a lot of natural gas lines and oil pipelines for exporting purposes and for country's positive image in the world arena, on the other, the main roads connecting the most developed and important regions of the Russian Federation-Moscow and St. Petersburg look like some of the roads in Turkey's villages. In the time when to the Russian Treasury is benefiting from enormous amounts of money from its energy resources, the professors of the universities try to survive with the salary of just 150-200 dollars.

In today's world, Turkey and Russia are not only neighbours but also relatives. The most foreign marriages that were registered in modern Russia are made with the Turkish partner, around the number of 100 thousand couples.

Both Russia and Turkey have the chance of economically completing each other with each one's economic potential to grow and in other areas as well.

Russia might be benefiting from transporting its energy resources through the territory of Turkey, but because of the above mentioned concept of the “State” Russia prefers to undertake less profitable and more risky projects, for example like Burgaz- Dedeagac project. This preference make the economic relationship between Russia and Turkey continue poorly, far from the level we wish to have.

In the last decade, we have witnessed the number of revolutions, differ in colors: orange, green and others in the some republics of the Former Soviet Union, like Ukraine, Georgia, and Kyrgyzstan. All of these revolutions were made in the spirit of democracy. All the revolutions which took place in the history of Russia were caused by the difference between the enormous abundance which was in the property of the State and the low population living standard. And the color of all these revolutions was red, which means “far from the democracy” and the “color of blood”. If Russia does not finish with this state-oriented concept and does not reckon the interests of people, it should end in such revolution.

Key Words: Turkey, Russia, statehood, V. V. Putin, Moscow.

Rusya devlet yapısını kurup güçlenmeye başladığı yaklaşık 1550’li yıllardan bu yana hammadde bakımından oldukça zengin bir coğrafyada yer almış, havyar, ağaç, kömür, elmas, altın, petrol, gaz gibi yer altı ve yer üstü kaynakları ile benzersiz maddi zenginliğe sahip olmuştur.

Rusya bu zenginliğini sanayileşmiş ülkeler ölçüsünde üretime dönüştürememiş, üretim toplumu olamamış ve bu durum Rusya’yı atıl hâle getirmiştir. Rusya bu zenginlik sayesinde batılı iş adamlarının, sanatçıların, mimarlarının gözdesi ve uğrak yeri olmuş, Rus Devleti hammadde ihracatından elde ettiği gelirleri halk ile paylaşmak yerine, özellikle Petro’dan sonra batılı mimarları ülkesine davet edip, onlara büyük miktarlarda paralar ödeyerek birçok saray, köprü ve devletin imajini güçlendirecek yapılar yaptırmıştır. Kremlin Sarayı ve Kızıl Meydan’da bulunan ünlü Vasiliy Blajennogo Kilisesi, Korkunç İvan döneminde İtalyanlara, Petro döneminde bataklığın üstüne kurulan ve kentin yapımında çalışırken ölen işçilerin kemikleriyle temelini oluşturduğu söylenen Amsterdam şehrinin kopyası St. Petersburg kenti ve bu kentteki Ermitaj (kışlık saray) ve Çar Köyü (yazlık sarayı) başta olmak üzere birçok saray, köprü ve yine günümüzde Rusya’nın simgesi sayılan birçok yapı tarihin değişik safhalarında Batılı mimarlara yaptırılmıştır. Bundan dolayıdır ki Rusların bugün de dâhil tarihlerinde hiçbir zaman bir Mimar Sinan’ı yetişmemiştir. Rusya’daki demir yollarının büyük çoğunluğu Fransız yatırımı olup ve hâlâ Rusya’nın Fransızlara Çarlık Rusya’dan kalma borçları bulunmaktadır. Rusya’nın silah ve petrol sanayisinin temellerini İsveçliler atmış ve geliştirmiş, Moskova metrosunun önemli bir kısmını Alman mühendislere, uzaya gönderilen ilk roketleri yine I. Dünya Savaşı’ndan sonra esir alınan

Alman mühendisler Almanların bulduğu “Fau-2”¹ (V-2) roketlerini geliştirerek yaptırılmışlardır (Albert Şpeer, 2005: 463-464). Ayrıca Atom bombası yapım sırlarının Amerikalı Julius Rosenberg’den gizlice alındığı büyük olasılıktır (Elektronnya Biblioteka, 2007).

Günümüzde Rusya Federasyonu dünya coğrafyasında neredeyse her türlü doğal kaynağa sahip dünyanın en zengin devletlerinden birisidir ve dünya ekonomisinde özellikle enerji kaynaklarında önemli bir yere sahiptir. Dünya petrolünün % 13’ü, doğal gazın % 32’si, kömürün ise % 9’u Rusya’da çıkarılmaktadır (Rodionova, Bunakova, 2006: 341-356).

Politik coğrafya biliminde ülkelerin sınıflandırılması yapılırken güçlü, zengin ülkeler ile gelişmiş ülkeler birbirinden ayrılır. Rusya bir taraftan dünya doğal kaynaklarının önemli bir kısmına sahip çok zengin ve G-8 üyesi güçlü bir devlet olmasına rağmen, diğer taraftan üçüncü dünya ülkelerini andıran ekonomik ve sosyal bir yapıya sahip olup, hâlâ medenî ve gelişmiş bir ülke olamamış, tarihin her safhasında bu kadar zenginliğe rağmen, Rus halkı, bunun tersine dünyanın gelir dağılımı en adaletsiz, fakir halklarından biri olmuş, birçok depresyon ve devrim yaşamıştır. Moskova’da Rus Ortodoks Kilisesi 3 Mart 2007 yılında Patrik II. Aleksey’in başkanlığında bir konferansta, Özellikle Metropolit Kiril “Rossiya ogromnaya bogataya strana, s ogromnim bednim naseleniyem”, yani “Rusya çok fazla fakir nüfusun yaşadığı, çok büyük ve zengin bir ülkedir” diyerek bu gerçeği bir daha vurgulamıştır.

Bu çelişkinin sebebini anlayabilmek için aynı coğrafyada yaşamak zorunda olduğumuz kuzey komşumuz Rusya’nın Korkunç İvan zamanından Putin’e kadar uzanan dönemde “Devletçilik” anlayışını iyi analiz etmek gerekmektedir. Rusların Tatar ve Moğol hâkimiyetinden kurtulup bağımsızlığını kazandıktan sonra, Moskova’nın Rusya’yı yönetenler tarafından Hristiyanlığın Ortodoks mezhebinin merkezi olması konusunda çalışmalar başlatılmış, Korkunç İvan döneminde Moskova kendini “Üçüncü Roma”² ilan etmiş ve o günden bugüne devlet elindeki bütün kaynakları “Velikaya Derjava” yani (veya Büyük Devlet) olma ve bu hedefe ulaşma doğrultusunda kullanmıştır (Kolosov, Mironenko, 2001: 146).

Bu devlet politikası neticesi yüzündendir ki, Rus halkı için “Devletçilik” büyük önem arz etmektedir, yalnız “Büyük devlet” olma idealini devlet politikası hâline getiren devlet adamları halkının bu devletçilik anlayışını devamlı olarak istismar etmiş ve hatta kendi halkını sömürmüştür. Rusya için önemli olan devletin dış imajı ve çıkarları olmuş, halkın refahı ve çıkarları yüzyıllar boyunca hep ikinci planda kalmıştır. Bunun neticesinde tarihte birçok ayaklanma ve devrim yaşanmış, “Devletçilik” uğruna çok rahat bir şekilde

¹ Alman Verner Fon Braun tarafından 1934 yılında icat edilmiştir, uzaya ulaşan ilk insan yapısı alettir.

² “Moskova Üçüncü, Roma dördüncüsü olmayacak” ideolojisi ilk defa Pskov şehrinde bulunan Rus Ortodoks Yeleazarova Manastırı’nın Papazı Filofeya tarafından 1523 yılında ortaya atılmıştır. Günümüzde bu manastırda Ayasofya müzesinin Kilise olarak duvara çizilmiş resmi vardır.

milyonlarca insan heba edilmiş ve üstüne çizik atılmış, bir tarafta devlet uzaya gemi yollarken, diğer tarafta halk yiyecek ekmek bile bulamamış, “dış ticaret istatistiklerini yükseltelim ve güçlü devlet olduğumuzu ispatlayalım” iddiasıyla Çarlık Rusya ve SSCB döneminde halkın ürettiği ürünler halktan zorla alınıp ihraç edilmiştir, o dönemde devletin sloganı “Ne doyedim, a vıvezyem”, yani “Aç kalalım, ama ihracatımızı artıralım” olmuştur (Maksakovskiy, 1999: 451).

Günümüz Rusya’sında buna benzer bir durum enerji kaynaklarında, özellikle doğal gaz ihracatında gözlenmektedir. Daha düne kadar eski SSCB ülkelerini politik etkisi altında tutmak için Rusya bu ülkelere kendi iç piyasasının bile altında doğal gaz satmaktayken, doğal gaz cenneti Rusya’da ise hâlâ doğal gazın olmadığı birçok yerleşim yeri bulunmaktadır.

Rusya’da yüz yıllardır bu “Büyük Devlet” olma sevdası yüzünden, devlet kendi halkına karşı bir mücadele sürdürmektedir. Bu mücadelede sanatı sanat için, Çar için, Komünist Parti için veya günümüzde Kremlin için değil de, sanatı toplum için yapan ve toplumun sorunlarını ele alıp toplumun yanında yer alan herkes gibi Rusya tarihinde bir ilki gerçekleştirip, Rusya’nın Rusçayla şiir yazan ilk şairi Puşkin, bunun yanında Lermantov, Tolstoy, Dostoyevski, Gogol, Turgenyev, günümüzde gazeteci Politkovskaya gibileri ve diğerleri nasibini almışlardır. Devlet halktan ve halkın sorunlarından uzak olmuştur. Hatta o kadar ki devleti yönetenler ve elit tabaka kendi aralarında belli bir döneme kadar Fransızca konuşmuşlar, Rusça konuşmaktan çekinmişlerdir. Zaten Rus edebiyatının 19. yüzyılda bu kadar parlamasının, bu büyük şair ve yazarları, büyük şair ve yazar yapan bunların bu depresyonlar ve sıkıntılar ülkesi Rusya’da halkın yanında olmalarıdır. *Rusya Tarihi bir bütün olarak ele alındığında her devirde, Rusya için “önce Devlet, sonra yer kalırsa millet” olmuştur.*

Günümüz Rusyası’nı eğer tamamen devlet kontrolü altındaki basın ve devletin şişirerek duyurduğu resmî istatistiklere göre yorumlamaya ve anlamaya çalışırsanız Rusya bir masallar ülkesi gibidir. Günümüz Rusyası’nda kuş gibi Moskova’ya kadar gelmişken, basında bunun yerine Türkiye’de Batman’ın bir köyündeki kuş gibi vakası veya Rusya’nın birçok bölgesinde su baskınları yaşanıp binlerce insan bundan zarar görüp, çoğu insan evsiz kalırken, Almanya’daki ufak bir nehir taşması flaş haber olarak geçilmekte ve Rus Devleti’nin bu ülkelere ilk yardım elini uzatan ülke olduğu büyük harflerle duyurulmaktadır. Rusya makyajını çok iyi yaptığından dolayı uluslararası arenada kendisini olduğundan farklı göstermesini çok iyi becermektedir.

Rusya’ya Moskova üzerinden geldiğinizde, özellikle havaalanlarını Kremlin Sarayı’na bağlayan yolların etrafındaki devasa yapıları ve dış düzeni ile sizi kendisine hayran bırakır, ama bu binaların ve insanların yaşadığı dairelerin içine girersiniz I. Dünya Savaşı’ndan çıkma ve harabe bir manzarayla karşılaşılırsınız. Bugün dünyanın en pahalı şehri olarak gösterilen Moskova’nın binalarının % 70’ten fazlası maalesef bu durumdadır. Ama kalite ve standart ile ölçüye

vurulunca dünyanın en pahalı evleri Moskova'dadır. Bu dairelerin ortalama büyüklüğü 40-55 m² olup, hâlâ nüfusun yaklaşık % 25'i birden fazla ailenin beraber yaşadığı "komünal ev" diye adlandırılan evlerde yaşamak zorunda kalmaktadır.³ Dünyanın toprak olarak en büyük ülkesinde fert başına düşen konut alanı sadece 22 m², Rusya'da mutfak hâlâ oturma ve misafir odası olarak kullanılmakta olup, salondan yatak odasına tek adımla geçilen, kutu kadar ufak dairelerde yaşamaya çalışılmaktadır.

Merkezi New York'ta bulunan "Mercer Human Resource Consulting" şirketi tarafından yapılan araştırmada Moskova, yaşam kalitesi bakımından karşılaştırılan 215 dünya şehri arasında 171. sırada yer alıyor, 215 dünya şehri için sağlık ve sağlık hizmetleri konusunda değerlendirdiği araştırmada ise Moskova, Batı Afrika ülkesi Burkina Faso'nun başkenti Ouagadougou ile aynı sırayı paylaşmıştır (201.). MasterCard firması, İngiltere Sosyoloji Enstitüsü ve Pekin Ulusal Ekonomik Araştırmalar Merkezi tarafından dünyada iş yapmanın en zor olduğu şehirleri belirlemek amacıyla yürütülen ve 50 dünya şehrinin ulaşım şartlarından bilim düzeyine kadar birçok farklı kritere göre değerlendirilerek 100 üzerinden puanlandığı araştırmada Moskova, aldığı 39, 8 puanla "iş yapmanın en zor olduğu dünya metropolü" unvanının sahibi oldu. Amerikan dergisi "Forbes" tarafından her yıl yayımlanan "Dünya Milyarderleri Listesi"nde Moskova, New York'un ardından ikinci sırada yer alıyor. Amerikan kamuoyu araştırma şirketi Global Market Insights (GMI) tarafından, şehirlerinin dünyadaki imajlarını belirlemek için 20 farklı ülkeden 15 bin kişiyle internet üzerinden görüşülerek yapılan araştırmada Moskova 60 şehir arasından 48. oldu. Rusya başkenti, araştırmanın iklim, şehir güzelliği ve insanların yaklaşımları gibi kriterlerin göz önünde tutulduğu "İklim" kategorisinde sonuncu olurken (60.), göçmenler, iş adamları ve şehre gelen diğer yabancılar için ekonomik şartların ve eğitim fırsatlarının değerlendirildiği "Potansiyel" adlı kategoride ise 52. sırada yer aldı. "Yaşam koşulları" kategorisinde 54. sırada kendine yer bulan Moskova, kent sakinlerinin misafirperverliğinin değerlendirildiği kategoride de sonuncu sırada yer aldı. Hotelbenchmark'ın araştırmasına göre, Dubai'den sonra dünyada otel ücretlerinin en yüksek olduğu ikinci şehir Moskova. 3, 4 ve 5 yıldızlı 7 bin otelin iki kişilik oda fiyatları incelenerek yapılan araştırmada, Moskova'daki otellerdeki iki kişilik odaların bir gecelik ortalama fiyatının 285 dolar olduğu ortaya kondu (Gennadiy Anisimov, 2007: 14). Yani Rusya'da ve Rusya'nın en gelişmiş yeri Moskova'da çok büyük bir zıtlıklar hâkimdir. Rusya uzaktan kumandayla veya birkaç günlüğüne gelinip, otellerinde kalınıp, cadde ve alışveriş merkezlerinde gezinip anlaşılabilir bir ülke değildir. Rusya'nın iki yüzü vardır: Devlet ve halktır. Halkın nasıl yaşadığını öğrenmek için hayatın içine girmek gereklidir.

³ SSCB döneminde genelde müstakil ev diye bir şey yok idi, bir dairenin odalarının bölünüp, her aileye bir oda, mutfak, banyo, tuvaleti ortak kullanıldığı "Komünal" evlerde yaşamaktaydı.

Günümüz Rusya'sında silah ihracatında yeni rekorlar kırılıyor ve ihracat amaçlı kilometrelerce petrol ve gaz boru hatları döşeniyor, çünkü bu, devletin imajı için önemli bir mesele, ancak diğer tarafta Rusya'nın en gelişmiş sayılan Moskova ve Sankt-Petersburg Bölgeleri arasındaki kara yolu Türkiye'deki köy yollarını, Moskova'da en iyi hastane diye gittiğiniz hastaneler I. Dünya Savaşı'ndan çıkmış bir yeri andırıyor, devletin kasası enerji kaynakları gelirleriyle doluyken üniversitelerde çalışan profesörler 150-200 dolar maaş ile geçinmek zorunda kalıyor veya Rusya'nın değişik bölgelerinde öğretmenler aylarca maaşlarını alamıyor. Bu profesörler ve toplumun diğer sınıfları, şehirlerde yaşamalarına rağmen yaşayabilmek için yazın şehir yaşantısına aykırı olan patates, salatalık vs. ürünler yetiştirmekle uğraşılıyor veya iki odalı 50 metrekairelik evinin bir odasını başka bir aileye kiraya vermek zorunda kalıyor. *Amacımız Rusya'yı şirin veya kötü göstermek değil, aynı coğrafyada yaşamak zorunda olduğumuz kuzey komşumuz Rusya'yı doğru analiz etmektir.*

Rusyada çok popüler şöyle bir fıkra anlatılır: Fransız, İngiliz ve Rus, Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın hangi milletten olduğunu tartışmaya başlamışlar. Fransız demiş tabi ki onlar Fransız. Şu erkekteki fedakârlığa bakar mısın, Hz. Âdem; Hz. Havva elmayı yemesine rağmen kendisini o bayan için feda etti ve cennetten çıktı, tabi İngiliz durur mu: “Elbette, demiş, onlar İngiliz şu hanımefendinin zarafetine bakar mısın? Hz. Âdem için kendini feda etti ve gitti elmayı o kopardı”. Rus “Olur mu ya demiş. Elbette onlar Rus”. Diğerleri sormuşlar “Peki niye onlar Rus?” diye. Rus cevaplamış: “Çünkü demiş, iki kişiye bir elma. Bir elmayı iki kişinin paylaştığı bir millet. *İşte bu millet yüzyıllarca hep güçlü devlete sahip olmak sevdası yüzünden çıplak ayakla, yarı aç yürümüştür*”. Vatandaş aklıktan kıvransa da devletin prestij uğruna uygulamaya koyduğu pahalı projelere sesini çıkarmamakta, kendi sefalet içinde olsa da devletini güçlü görünce psikolojik olarak derin bir gurur duymaktadır.

O zamanki güçlü devlet Bizans'ın dini, Ortodoksluğu güçlü devlet olma uğruna 988 yılında prens Vladimir döneminde seçen Rusya tarihinde Rusya'nın “Velikaya Derjava” yani “Büyük Devlet” olma yolundaki en önemli diğer bir aracı “Din” olmuştur. Son dönemde Rusya'da kiliseye gidenlerin sayısında bir artış gözlenirse de, yapılan anketlerde halkın % 50'den fazlasının ateist olduğu ortaya çıkmakta ve Rus toplumunun büyük çoğunluğu “Biz Ortodoks kültürüyle yaşayan ateistleriz” demektedirler. Rusya Anayasasında her ne kadar devletin resmî dini olmasa ve kilise devletten ayrı olup, resmi olmayan verilere göre 20 milyondan fazla Müslüman, artı Budist, Katolik, Protestan vs. dinî gruplar bulunsa da, Rusya'nın iç ve dış politikasının belirlenmesinde Rus Ortodoks Kilisesinin büyük ağırlığı vardır ve bir nevi halk ateist, devlet aşırı şekilde Ortodoks'tur. Devleti yöneten üst düzey yöneticiler, devletin yaptığı çoğu faaliyette dini, devlet işlerine karıştırmakta, ama ateist halk hiçbir zaman bundan hoşnutsuzluk duyup laiklik elden gidiyor deyip sokaklara dökülmemekte, aksine bundan mutlu olmaktadır, çünkü Rus halkı dinsiz devlet

ve devlet politikasının olmayacağını anlamış bir toplumdur. Bu yeni bir şey değildir.

Rusya'nın devlet yapısını ve dış politikasını belirleyen temel öğelerden bir tanesi “Düşmanımın düşmanı benim dostumdur.” ilkesidir. Bundan dolayıdır ki, Rus toplumunda özellikle son dönemde aşırı Slav milliyetçiliği olmasına karşın, günümüzde Rusların halk olarak uzak ve pek de iyi gözle bakmadığı Çin ve Ermenistan gibi ülkelerle arası çok iyi, diğer taraftan halk olarak yakın, ama Batı'ya yakın duran Ukrayna ve Polonya gibi ülkelerle arası iyi değildir. Yalnız bu ilke Rusya'yı gerçek dostunun olmadığı tarihsel bir yalnızlığa itmiş, Rusya yalnız ve hâlâ Avrupalı mı, Asyalı mı, yoksa Avrasyalı mı tartışmalarının yaşandığı kimliğini arayan bir devlettir. Petro'dan günümüze bütün yapılan reformlara rağmen Rusya hâlâ Avrupa değerlerinden ve Avrupa'dan uzaktır. Avrupalılar için Avrupalı olma yolunda Hristiyanlık dini, çok büyük bir önem arz etmesine ve Ruslar Hristiyan olmalarına karşın Avrupalılar, Rusları kendilerinden görmekte zorlanmaktadırlar.

Yine bu ilkeye göre hareket ederek Rusya, Kosova'nın bağımsızlığına kesinlikle karşı çıkmaktadır, bunun diğer bir sebebi ise eğer Kosova bağımsız olursa, bu konjonktürde dünya politik haritasındaki birçok sorunlu bölgenin de bağımsızlığına kavuşabilecek olmasıdır. Bu durum da 21 Özerk Cumhuriyet, 8 Kray (megabölge), 47 Oblast (bölge), 2 Federal statüde kent (Moskova ve Sankt-Petersburg), 1 özerk yöre, 6 özerk bölge (Kuritsin, 2001: 11-12) ile toplam 85⁴ Subyekt⁵ten (Prezident Rossii, 2007) oluşan ve subyektları arasında çok büyük ekonomik uçurum olan, Rusya için tehlike arz etmektedir, yani Rusya tehlikenin farkındadır. Zaten bize göre 21. yüzyıla medeniyetler çatışmasından çok dünya siyasi haritasındaki değişiklikler damgasını vuracak ve dünya siyasi haritasında birçok yeni devlet ortaya çıkacaktır.

Lenin'in 1904 yılında yazdığı Dış Siyasetimizde “**Bir Adım İleri, İki Adım Geri**” adlı kitabı (V. I. Lenin, 2007) hâlen Rusya'nın dış politikasını belirleyen temel ilkelerinin başında gelmektedir. Buna göre, Rusya dış politikada hedeflerine ulaşmak için gerektiğinde birkaç adım geri atarak değişim gibi görünür. Ama Rusya'da Korkunç İvan'dan günümüze başa kim geçerse geçsin dış politika ve dış politika hedefleri genelde değişmez, sadece araçlar değişir. Ayrıca, Rusya dış dünyaya şüpheyle bakarak, dünyanın her hangi bir yerinde meydana gelen basit bir olayı bile bu Rusya'ya karşı yapılmış gibi algılayıp, her tarafta anti Rus komplo teorileri aramaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti, M. K. Atatürk'ün “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ilkesiyle ve “Komşumuz Rusya'yla iyi ilişkiler kurun.” nasihatıyla iyi komşuluk ilişkilerinin gerekleriyle hareket etmeye çalışmıştır. Türk toplumunun

⁴ 2005 yılından başlayarak bu subyektları daha büyük bölgeler oluşturmak üzere birleştirme planları bulunmaktadır.

⁵ Subyekt: Parça, özne, bölge???

kültüründe komşu akrabadan önce gelir. Günümüzde Türkiye ile Rusya sadece komşu değil, artık akrabadırlar da. Günümüzde yaklaşık 100 bine yakın evli çift bulunmaktadır ve Rusların en fazla evlilik yaptığı millet Türklerdir. Bunun yanında iki ülke başta ekonomileri olmak üzere her alanda birbirlerini tamamlamaktadır. Rusların turizm amaçlı en fazla ziyaret ettiği yer Türkiye'dir. Türkiye Ruslar tarafından Rusya'nın iç turizmdeki önemli yerleri St. Petersburg ve Soçi'den bile fazla ziyaret edilmektedir. Türkiye'nin Rusya ekonomisinde Almanya'dan sonra en aktif aktör, ticari ortak olmasına ve enerji kaynaklarının dünya pazarına Türkiye üzerinden açılması her yönden Rusya için daha kârlı olmasına rağmen, Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler istenilen boyutta değildir.

Türkiye ülke bazında en fazla dış ticaret açığını Rusya ile olan ticaretinde vermektedir. 2006 yılı itibarıyla, Türkiye Rusya'dan 17 milyar 494 milyon dolarlık ithalat yapmasına karşılık 3 milyar 226 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirmiştir. Rusya'ya karşı 14 milyar 268 milyon dolarlık çok yüksek seviyede bir açık söz konusudur (T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Dış ticaret istatistikleri). Türk iş adamları Rusya pazarında kurduğu Ramstor ticari merkezleri, Beko, Vestel, Efes Pilsener gibi daha birçok irili ufaklı fabrika ve iş sahâlarında on binlerce Rus vatandaşına iş imkânı sağlamıştır. Hâl böyle iken Rusya gümrük yetkilileri Türk iş adamlarına ciddi sorunlar çıkartmakta, Rus iş adamları ve Rus turistler Türk misafirperverliğinin etkisiyle Türkiye'ye çok kolay bir şekilde girmelerine karşın, Türk iş adamları ve Türk turistler Rusya'da havaalanlarında hiçbir sebep gösterilmeden saatlerce bekletilmekte ve Rusya'da ticaret yaparken çok ciddi zorlukla karşılaşmaktadırlar.

Bu sorunların yaşanmasında her ne kadar Türkiye'nin de hataları olsa da, asıl sebep işte yukarıda bahsedilen Rusya'nın devletçilik anlayışıdır. Türkiye'yi kendisine "Üçüncü Roma", "Velikaya Derjava" olma yolunda engel teşkil edebilecek en büyük rakiplerinden biri olarak gördüğünden dolayı kendisi için daha az karlı ve riskli Burgaz-Dedeağaç gibi projeleri desteklemekte, Rusya maalesef mütemadiyen Rus toplumunun kafasında olduğundan çok farklı bir Türkiye ve Türk toplumu imajı yaratmaya çalışmakta ve bazen ekonomik ilişkileri frenleyen anlaşılması zor kendince bütün ikili anlaşmalara ters Türklere karşı engellemeler yapmaktadır. Rusya'nın Türkiye'yi tanımaması, hassas konularını bilmemesi ve anlamaması gibi bir şey söz konusu değildir. 1818 yılında Şarkiyat Enstitüsünü kuran Rusya, başta bu kurum olmak üzere sonraki dönemlerde açılan Moskova Uluslararası İlişkiler Devlet Enstitüsü (MGİMO), Asya Afrika Enstitüsü, kurumlarda Türkiye uzmanları yetiştirmekte, bu uzmanlar ileriki dönemde Türkiye'deki Rusya'nın Büyük Elçiliği ve Konsolosluklarında çalışmakta ve Rusya Türkiye'yi çok yakından tanımakta ve takip etmektedir. Diğer taraftan Ankara'nın Rusya politikalarını Rusçayı ve Rusya'yı bilmeyenler tarafından belirlenmesi, T.C. Moskova Büyük Elçiliği'nde bugüne kadar

çalışmış olan Büyükelçilerin ve diplomatların çoğunluğunun Rusya uzmanı olmaması ve Rusça bilmemesi Türkiye'nin Rusya'yı anlamasını zorlaştırmaktadır.

Rusya'nın gerçek manada büyük devlet olması için halkının çıkarlarını göz önünde bulundurarak, Türkiye ile olan ilişkilerine önem vermesi ve hatta buldukları coğrafyada AB gibi bölgesel bir yapılanmaya gitmeleri, Batının yaptığı gibi önce millet, sonra devlet demelidirler. Millet güçlüyse devlet zaten güçlüdür; ama dünya siyasi haritasında devletin güçlü olup milletin zayıf ve fakir olduğu birçok devlet bulunmaktadır.

Petro'nun kurduğu şehirden olan Sayın V. V. Putin 2000 yılında selefi Yeltsin'den görevi devraldıktan sonra Petersburglulardan oluşan kurduğu hemşeri takımıyla,⁶ özellikle enerji kaynaklarından gelen elindeki sihirli değneğin de yardımıyla dizginleri ele aldığı ve ekonomide birçok reformlar yaptığı görülmektedir. Kimilerine göre bunda başarılı, kimilerine göre de başarısızdır. Sayın Putin'in kuşkusuz başarılı olduğu bir alan vardır ki o da dünya arenasında Rusya'nın itibarını iade etme yolunda önemli adımlar atmış olmasıdır.

Sayın Putin petrol ve gaz fiyatlarının dünya piyasalarında tavan yaptığı bir dönemde başa geçtiğinden Rusya'da bazı politika uzmanları Putin'in şanslı olduğunu belirtmektedirler. Ama asıl önemli olan Putin'in bu doğal kaynakları akıllıca pazarlayıp pazarlayamadığıdır ki bu da Rusya'da en çok tartışılan konuların başında gelmektedir.

“Herhangi bir kavgada kazanmak istersen, sonuna kadar saldırman ve sanki attığın her yumruk sonuncu ve en sert vuruşunmuş gibi çarpışman gerekir” (Leonid Mleçin, 2003: 27) diyen usta judocu Putin, “Her şeyden önce SSCB'nin yıkılışını yüzyılın en büyük jeopolitik felaketlerinden biri olduğunu itiraf etmek lazım” demiş, farklı konuşmalarında SSCB'yi özlediğini birçok kez dile getirmiş (Prezident Rossii, 2005) ve kısa zamanda yaptığı hamlelerle Rusların ‘Vertikal Vlasti’, diye adlandırdıkları (Dikey idari sistemi) devletin bütün organlarının tekbir elde toplandığı SSCB'yi ve Çarlık Rusya'sını andıran siyasi sistemi yeniden kurmuş ve güçlendirmiştir. “Vertikal Vlasti” demek bir nevi devlet piramidi manasına gelir, yani bir ayda çıkması gereken çalışma vizesi Türklere 7-8 ayda çıkmıyor veya Türk malları tam sezon öncesinde gümrüklerde bekletiliyor ise bunun sebebi gümrükçülerde, vize masasında çalışanlarda veya malın yanlış gümrüklenmesinde aramamak gerekir, piramidin en tepesindekiler o şekilde olmasını istediğinden bunlar olmaktadır. Bu sistemde

⁶ Bu takım aslında 1991-1996 yılları arasında Sankt-Petersburg valiliği yapmış, Anadoliy Sobçak'ın takımıdır. O dönem Putin Sobçak'ın yardımcılığını yapmıştır. Sobçak Leningrad adını kaldırıp, şehre eski adı olan Sankt-Peterburg'u yeniden vermiştir. Sobçak demokrat ve liberal görüşlü bir liderken, Putin daha totaliter bir yönetim şekli sergilemektedir.

devlet organlarında çalışan hiçbir kimse sistem izin vermeden en ufak bir şey yapamaz, her şey katı kontrol altındadır.

Amerika'daki 11 Eylül 2001 yılında gerçekleşen terör saldırısı sonucunda ABD'nin oluşturduğu "Terörizm-İslam" algısı "Vertikal Vlasti" idari sisteminin oluşumunu hızlandırmıştır. Putin nihayetinde stratejisini "uluslararası terörizmle mücadeleyle destek" olarak belirlemiş ve bu fırsattan istifade ederek içerde tekrar korkuya dayalı, Rusların demir yumruk tabirini kullandığı yapıyı oluşturmuştur. Öyle ki, "devletin eli" toplumun her alanında kendini hissettirmektedir. Güçlü devlet anlayışıyla güce dayalı korku psikolojisiyle sindirilerek ve itaatkâr kılınarak yönetilen Rus halkının Batılı anlamda özgürce fikrini dile getirebileceği, hakkını arayabileceği ve devlete rağmen muhalif olabileceği bir demokrasi kültürü oluşmamıştır. Ayrıca dünyanın en büyük coğrafyasında en batısındaki Kaliningrad şehri ile en doğusundaki Vladivostok şehrinde yaşayan Ruslar yemek kültürü, giyim-kuşam tarzı, gelenek ve görenek vb. bütün yönleriyle bir bütünlük göstermektedir. Dünyada en kolay yönetilebilecek toplumlardan biri Ruslardır. Buda ülkenin başına geçenlerin işini kolaylaştırmaktadır.

Rusya'da son döneminde her ne kadar bu doğal kaynaklardan payını almak isteyen Batı sermayesinin de etkisiyle ülkede bazı olumlu değişimler yaşansa da, bu dönemde özellikle Rusya'daki bölgeler arasındaki ekonomik uçurum daha da artmış (Bugün Rusya'daki finansal kaynakların yaklaşık % 70'nin Moskova'da toplandığı söylenmektedir.), halk arasında zenginler daha da zenginleşip, "Oligarh" ve "Yeni Ruslar" diye adlandırılan zengin Rusların sayısı artmış⁷ özellikle enflasyonun ve hayat pahalılığının müthiş artmasına rağmen maaşların bu oranda artmamasından dolayı fakirler daha fakirleşmiş, toplumda bir kutuplaşma oluşmuştur. Bu yüzden başta emniyet teşkilatı olmak üzere, devletin diğer organlarında çalışanlar çok büyük bir rüşvet batağına girmiş⁸ ve devlet içinde ciddi bir mafyalaşma oluşmuştur. Rusya'da basın tamamen devlet tekeli altına alınarak Devlet ile halk arasında büyük bir duvar örülmüş, bundan dolayı da bir nevi geriye dönüş olmuş, SSCB dönemini andıran bir devlet düzeni oluşturulmuştur. 170'den fazla farklı halkın yaşadığı çok uluslu ve çok dinli ülkede "Yabancı düşmanlığı" ciddi boyutlara ulaşmış, çok uluslu Rusya'da sadece yabancıların değil, Slav olmayan Rus vatandaşlarının bile yaşaması 1930 Almanya'sında yaşayan Yahudiler ile 1950 Amerika'sında yaşayan zenciler kadar zor hâle gelmeye başlamıştır.⁹

Rusya tarihinde hızlıca geçmişe bir yolculuk yaptığımızda, Rusya tarihine 1861 yılı resmi olarak ilk defa kâğıt üzerinde de olsa "Otmena krepostnogo

⁷ Rusya, ABD ve Almanya'dan sonra yaklaşık 33 dolar milyarderiyle 3. sırada bulunmaktadır, milyoner sayısı ise 35 bin kişiye ulaştığı tahmin edilmektedir. Diğer taraftan 20 milyon Rusyalı günde sadece 1 dolar gelir kazanmakta. En az 30 milyon insan da günde 2-5 dolar arasında gelir kazanmaktadır. Sokak çocuklarının sayısı 4 milyon olarak belirtiliyor.

⁸ Yaygın kanı, Rusya'da yılda ortalama 30 milyar dolarlık rüşvet hacmi olduğu yolunda.

⁹ Rusya'da Şovenist ve faşist gençlik örgütlerinin on binlerce üyesi olduğu belirtiliyor.

prava” yani köleliğin kaldırılması olarak geçmektedir, bu tarihe kadar Rusya’da halkın yaklaşık % 95’ni işçi sınıfı (köylü) ve % 5’lik “Çar” ailesi ile “Pomeşniki” yani büyük toprak sahiplerinden oluşan iki sınıftan oluşmaktaydı. Her ne kadar 1861 yılında II. Aleksandır tarafından bu işçi sınıfına bazı haklar verilse de bunlar gerçekte hayata geçirilememiş ve köleliğin kalkması kâğıt üzerinde kalmıştır. Bundan dolayıdır ki 1905 yılında sosyo-ekonomik adaletsizliğe bir son vermek için Çara karşı devrim denemesinde bulunulmuş ama bu başarısız olmuştur. 1917 yılının Şubat ayında ikinci devrim denemesi ve 1917 Ekim ayında kanlı Ekim devrimi olmuştur, bu devrimlerde her ne kadar amaç halkın büyük çoğunluğunu oluşturan işçilerin haklarını savunmak ve onlara hiç değilse birazcık hak ve özgürlük vermek olsa da, SSCB’nin kurulmasıyla bu unutulmuş, devletçilik daha da ön plana çıkarak, işçi grubu daha da köleleşmiş ve hakları elinden alınmış, Çar ailesi ve Pomeşniki zengin grubunun yerine, “Politbüro” ve “Komparti” grubu gelmiştir. Rusya tarihinde 1953 yılına kadar halkın büyük çoğunluğunun doğdukları yerlerden ayrılma hakları elinden alınmış ve onlara kimlik (pasaport) verilmemiştir (Kuznetsov, Nesterov, 2000: 243). Buna benzer bir sistem hafifletilmiş bir şekilde günümüz Rusya’sin da hâlâ devam etmektedir. 1991 yılında SSCB yıkılıp yerine RF kurulduğunda bu sefer “Politbüro” ve “Komparti” zengin grubunun yerine ülkelerinde hırsız, dünyada sonradan görme damgası yiyen “Yeni Ruslar” ve “Oligarhlar” diye adlandırılan iki yeni zengin sınıf çıkmıştır, yani Rusya tarihinin son 500 yıllık bölümünde toplumun sosyal yapısında değişen çok fazla bir şey olmamıştır.

Peki, Rus halkının bu kadar sabırlı olmasının başlıca sebebi nedir? Bunun cevabı Rusya’nın simgesinin “Ayı” olmasında yatmaktadır, ayının özelliklerini Rusların toplumsal ve bireysel karakterinde gözlemleyebiliriz. Rusya’nın bu kadar sabırlı olmasının ve geç uyanmasının, ama uyandığı zaman ise sistemi tamamen değiştirdiğine tarihte birkaç kez şahit olduk.

Son dönemde özellikle ekonomik sıkıntılardan ve sosyal adaletsizliklerden dolayı Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan gibi eski SSCB ülkelerinde renkleri turuncu, yeşil vs. devrimler yaşanmış ve bu devrimler genel itibarıyla demokratik bir havada geçmiştir. Rusya’da tarihte yaşanan devrimlerin ve depresyonların sebebi hep devletin bu kadar zengin olmasına rağmen, halkın yaşam kalitesinin düşük olması, halkın kendi devleti tarafından kandırılması olmuş ve bu devrimlerin rengi genelde hep kırmızı olmuştur, yani demokrasiden uzak ve kanlı.

Moskova’da Rus Ortodoks Kilisesi 3 Mart 2007 yılında Patrik II. Aleksey’in başkanlığındaki konferansta, Metropolit Kiril şu sözlerle konuşmasına devam etmiştir: “Rusya’daki bu bir avuç zenginle fakir halk arasındaki gelir farkı çok açıldı. Zenginlerin kulağında çanlar çalmaya başlamış olmalı. 1917 devrimi de bu koşullarda olmuştu. Eski hatalardan ders alınmazsa yakında isyan çıkar. Günün birinde birileri çıkıp rahatlıkla ‘bölüşmenin zamanı geldi’ diyebilir ve bence haklı olur.” diyerek bu gerçeği bir daha vurgulamıştır.

Günümüzde Rusya Devleti, halkının içinde bulunduğu gelir adaletsizliğine bir son verip, halkın çıkarlarını, devletin çıkarlarının önünde tutmaz ise maalesef yavaş yavaş böyle bir devrime doğru sürüklenmektedir.

KAYNAKÇA

Albert, Şpeer, **Tertir Reyh Iznutri. Vospominaniya Rehministra Voyennoy Promislenosti.** M. 2005.

Elektronnaya Biblioteka, Sprugi Rozenberg “Atomniye Şipioni”, <http://elibr.ru/Encycl/History/SENSATION/sens56.html>, Erişim: 21. 05. 2007.

Genadiy, A. Jurnal. **Bolşoy Gorod,** Moskova v Stolbikah, <http://www.bg.ru/article/6819/>, Erişim: 05. 05. 2007.

Kolosoov, V. A., Mironenko N. S. **Geopolitika i Politiceskaya Geografiya.** – M.: Aspekt Press, 2001.

Kuritsin, İ. İ.-Volgin A. V.-Yupatova V. N. **Rossiyskaya Federatsiya. Sotsialno-ekonomiceskaya Geografiya.** – M.: Şkolnaya pressa, 2001.

Kuznetsov, N. G.-Nesterov G. G. **Ekonomiceskaya Geografiya.** – M.: Eksmo-press. 2000.

Lenin, V. I., **Şag Pered Dva Şaga Nazad,** <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/150797>. Erişim: 21. 05. 2007.

Leonid, Mleçin, **Kreml Prezidenti Rossii, Strategiya Vlasti ot B. N. Yeltsina Do V. V. Putina,** Tsentrpoligraf yay. Moskova, 2003

Maksakovskiy, V. P., **Istoriçeskaya Geografiya Mira.**–M.: Ekopros, 1999.

Prezident, Rossii, “**Federativnoye Ustroystvo Rossiyskoy Fedaratsii,** Statya 65, <http://www.kremlin.ru/articles/ConstChapter3.shtml#Глава 3>, Erişim: 10.06.2007.

----, “**Poslaniye Federalnomu Sobraniyu 2005 g.**”, 2005, http://www.kremlin.ru/appears/2005/04/25/1223_type63372type63374type82634_87049.shtml, Erişim: 15.06.2007.

Rodionova, İ. A.-Bunakova T. M. **Ekonomiceskaya Geografiya.**–M.: Moskovskiy litsey, 2006.

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. Dış ticaret istatistikleri, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko09.xls>, Erişim: 15.06.2007.

ISLAM AS A CATALYST FOR ECONOMIC INTEGRATION? THE CASE OF THE DEVELOPING-EIGHT

ATLI, Altay
TÜRKİYE/TURЦИЯ

ÖZET

D8, bir grup kalkınmakta olan ülke tarafından kurulmuş bir ekonomik iş birliği inisiyatifidir. Söz konusu oluşumun temel amacı, üyeler arasında ekonomik iş birliğini artırmaksa da, bu konudaki yetkinliği kısıtlı kalmıştır. Bunun sebebi D8'in algılanmasının tamamen ideolojik bir temelde ve mevcut ekonomik potansiyeli gözardı eden bir şekilde oluşması ve oluşumun İslami kimliğinin ekonomik entegrasyon imkânlarını gölgede bırakmış olmasıdır. Makalenin tezi, İslam'ın küresel ekonomik konularda ayırıcı bir faktör olmak zorunda olmadığı ve ideolojik/dinî temele dayalı algılamanın yerini ekonomik unsurların alması durumunda bir katalizör olabileceği şeklindedir. Makale, bu ve diğer sorunlar açısından D8'in bir iyileşme sürecinde olduğunu ve üye ülkelerin D8'in işlemesi için etkin bir altyapı oluşturmak amacıyla kendi iç kalkınmalarına ağırlık vermeleri gerektiğini öne sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: D8, İslam, küreselleşme, bölgeselcilik, ekonomik iş birliği.

ABSTRACT

The Developing Eight (D8) is an economic cooperation arrangement formed by a group of developing countries. Although this grouping aims at enhancing economic cooperation among its members, its effectiveness in this regard was hindered, because the perception of D8 was based solely on ideological grounds, ignoring the economic potential of member countries and its identity as a pan-Islamic initiative has overshadowed its prospects for economic integration. This essay claims that Islam does not necessarily have to be a disjunctive factor in global economic relations and D8 has the capacity to prove that it can also be catalyst in this regard, if the pure ideological/religious perception is replaced by economic considerations within the framework of mutual benefits. The essay further states that both in this aspect and with regard to the other problems of the D8, there is currently a process of improvement and that the member countries should do is to ensure their internal development in order to establish an efficient infrastructure on which the D8 would operate.

Key Words: D8, Islam, globalization, regionalism, economic cooperation.

INTRODUCTION

The Developing Eight (D8) is an economic cooperation initiative within the framework of the South-South dialogue, formed by a group of developing countries, namely Bangladesh, Egypt, Indonesia, Iran, Malaysia, Nigeria, Pakistan and Türkiye. It was officially established at a summit held on 15 June 1997 in Istanbul. An analysis of the official declaration issued at the inaugural summit shows that the motivation behind the establishment of this grouping was to create synergy in order improve the member countries' positions in the global economy by creating new opportunities in trade. The Istanbul Declaration pointed to the adverse effects of globalization, stating that "...tension, instability, conflict and confrontation have developed in various parts of the world and old policies of double-standards, discrimination and oppression have continued and in some cases intensified". It was a call for developing countries to join forces and to establish "close and effective co-operation and consultation" in order to obtain a "bigger share in global trade activities and an adequate role in the global economic decision-making" through "fostering a global partnership in the world economy based on a constructive dialogue through a democratic and participatory process."¹

The D8 brought together a selection of developing countries and this selection was not random. Although neither the Istanbul Declaration nor any other founding document explicitly put it forward as a condition, all of the members of the D8 are Muslim countries. In fact, as can be seen on **Table 1**, seven of them (with the exception of Malaysia) are the most populous Muslim countries. Furthermore, they all (with the exception of Iran) adherents of a moderate Sunni version of Islam and proponents of Western values of democracy.

Table 1: Countries with the Highest Muslim Populations

		Total Population	Muslim Population	% Muslim pop.	GDP per capita (US\$)*
1	Indonesia	234, 693, 997	207, 000, 105	88. 2%	942
2	Pakistan	164, 741, 924	161, 447, 086	98%	596
3	India	1, 129, 866, 154	151, 402, 065	13. 4%	n/a
4	Bangladesh	150, 448, 339	129, 987, 364	88. 3%	415
5	Egypt	77, 505, 756	70, 530, 237	91%	1, 662
6	Turkey	69, 660, 559	68, 963, 953	99%	3, 390
7	Nigeria	128, 771, 988	64, 385, 994	50%	420
8	Iran	65, 397, 521	64, 089, 571	98%	1, 962
..					
21	Malaysia	24, 821, 286	14, 467, 694	60. 4%	4, 434

* As of 2005. In current prices.

Sources: US Census Bureau, US State Department, Islamic Development Bank.

¹ Developing-Eight Countries Istanbul Declaration, 15 June 1997. Accesible through the web site of the Ministry of Foreign Affairs of Turkey. <http://www.mfa.gov.tr/d-8/istanbuldeclaration02.htm>

The D8 can be seen as an offshoot of the Organization of Islamic Countries (OIC) and all D8 members are OIC members as well. One might ask why there was a need for an alternative grouping when there was the OIC. Firstly, the D8 was founded as a response to the weaknesses of the OIC. As stated by Aral, “the founders of the D8 were aware of the dangers to its proper functioning of too much bureaucracy and outside intervention by powerful third states or political groupings which have apparently undermined the effectiveness of the Organization of the Islamic Conference.” (Aral, 2005: p. 91). This motivation behind the idea of the D8 should be read together with the selection of countries that form the D8. Whereas the 57-country OIC is dominated by the oil-rich Middle Eastern countries, the D8 represents the bulk of the world’s Muslims, with a total population of around 900 million, by bringing together non-Arab countries (with the exception of Egypt) from three different continents.

During the ten years since its inception, D8 held five summits (Istanbul 1997, Dhaka 1999, Cairo 2001, Tehran 2004 and Bali 2006), nine Council of Foreign Ministers meetings, 18 commission meetings, one special session of commission and around 50 meetings at technical level. However, in contrast to the great enthusiasm shared by its founders at the time of its founding, D8 has since failed to deliver its promises and lapsed into obscurity. This proposition is supported by the comparative analysis of trade data from the eight countries in question, which clearly reveals two facts: (i) the rate of increase of trade volume among these eight countries almost remained unchanged after the establishment of the D8: (ii) although trade among these eight countries increased faster than their overall trade with the rest of the world, the establishment of D8 had minimal, if any, effect on this.

The following comparative analysis of trade data takes three specific years as reference in order to visualize the changes brought about by the existence of the D8. 1996 is taken as the last year before the establishment of the grouping, 2004 is taken as the year of the most recent available data. The extent to which the existence of D8 affected the member countries’ trade is analyzed by investigating the changes in trade volumes and rates of increase in trade over two 8-year periods, one before the founding of D8, 1988-1996: and the other after the founding of D8, 1996-2004.

Table 2: Shares of intra-D8 trade within the overall trade volume of member countries

	1988		1996		2004	
	Total trade volume (mil. US\$)	Share of intra-D8* trade (%)	Total trade volume (mil. US\$)	Share of intra-D8 trade (%)	Total trade volume (mil. US\$)	Share of intra-D8 trade (%)
Bangladesh	4,246	8.06	6,468	7.65	11,197	10.40
Egypt	10,778	3.26	12,192	7.79	16,570	8.93
Indonesia	32,467	2.28	63,063	6.06	77,732	10.33
Iran	14,541	10.21	31,882	6.86	52,690	7.88
Malaysia	37,667	2.55	94,857	4.12	143,182	6.08
Nigeria	10,932	0.28	13,483	2.03	54,406	1.78
Pakistan	11,145	5.86	15,949	10.38	19,996	13.02
Turkey	25,998	6.22	37,381	6.07	77,365	6.50
D8	147,774	4.18	275,276	5.65	453,139	7.09

* Since the D8 was founded in 1997, “intra-D8 trade” should be interpreted as “trade among the eight countries that currently make up the D8” for the years 1988 and 1996.

Source: Calculated using data from the United Nations Commodity Trade Statistics Database and the Statistical, Economic and Social Research and Training Centre for Islamic Countries (SESRTCIC).

Table 3: Changes in trade volumes of member countries *

	1988-1996		1996-2004	
	Change in total trade (%)	Change in trade with D8 countries (%)	Change in total trade (%)	Change in trade with D8 countries (%)
Bangladesh	52.33	44.47	73.11	135.42
Egypt	13.12	170.09	35.91	55.63
Indonesia	94.24	416.54	23.26	110.05
Iran	119.26	47.18	65.26	89.99
Malaysia	151.83	306.07	50.94	122.98
Nigeria	23.34	800.07	303.50	254.75
Pakistan	43.11	153.65	25.37	57.21
Turkey	43.78	40.39	106.97	121.57
D8	86.28	151.69	64.61	106.56

* All the changes are given in cumulative values for eight-year periods.

Source: Calculated using data from the United Nations Commodity Trade Statistics Database and the Statistical, Economic and Social Research and Training Centre for Islamic Countries (SESRTCIC).

As seen in **Table 2**, the average share of the trade among the eight countries that currently form the D8 within their overall trade moved up from 4.18 % in 1988 to 5.65 % in 1996, a 1.47 point increase over the eight years before the foundation of the D8. In 2004, this average share moved up to 7.09 %, a 1.44 point increase over the 8 years after the foundation of the D8. Although the share of intra-D8 trade within the member countries' total trade volume continued to increase, it did so at a decreasing rate, which means that –all other things being equal– the existence of the D8 as an economic cooperation initiative did not have a trade facilitating effect among the countries in question.

Table 3 shows that in both two eight-year periods (one before, the other after the foundation of D8) although the volume of the eight countries' trade among themselves increased faster than their overall trade with the rest of the world, the rate of increase diminished after the establishment of D8. Therefore, this second observation also supports the conclusion drawn from the first one mentioned above.

A similar story can be told about the D8's failure to facilitate foreign direct investment (FDI) flows among the member countries. In recent years, the eight countries managed to attract FDI from the world at an increasing rate due to opening of their economies and the consistency of the fiscal policies they are implementing. In 2006, Türkiye attracted \$19.8 billion in FDI, Egypt \$6.8 billion, Indonesia \$5.3 billion, Malaysia \$4.0 billion, Pakistan \$2.6 billion, Nigeria \$2.45 billion, Iran \$140 million and in 2005, Bangladesh had attracted \$840 million.² However, most of these FDI flows originated from developed countries such as the USA, Germany, France, Japan, to some extent India and Gulf countries. The United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) reported that the South-South FDI has expanded significantly fast over the past 15 years³, however the volume of intra-D8 flows remained limited with a handful of projects originating from Turkey and Malaysia. According to the same UNCTAD report, the bulk of South-South FDI is intraregional in nature, and this is the very reason of why intra-D8 investment flows remained low, given that the D8 member countries do not share the same geographical region. So far, the D8 failed to produce concrete projects to increase FDI flows among its members.

That the D8 failed to contribute to member countries' economic growth process by facilitating trade and investment flows does not necessarily mean that the organization has become obsolete. It should be remembered, that in its earliest days, the D8 had been the target of harsh criticisms ranging from

² **Sources:** The Economist Intelligence Unit (EIU), Bangladesh Board of Investment.

³ **World Investment Report 2006**, United Nations Conference on Trade and Development, Geneva.

questioning whether it will be able to hold a second summit⁴ to calling the initiative the “Club of the Poor” or “Gathering of the Blind and the Deaf”.⁵ Despite all the shortcomings and failures, the D8 managed to deny these criticisms. It has initiated several cooperation schemes through its working groups on energy, industry, small and medium sized enterprises, finance and banking and undertook capacity-building work. Concrete steps towards trade facilitation have been taken in the form of a Preferential Trade Agreement, a Multilateral Agreement on Administrative Assistance on Customs Matters and an Agreement of Easing Visa Procedures for D8 Businessmen, which all await parliamentary ratification. D8 Trade Fairs and D8 Business Forums have provided a platform for the business circles of the member countries to get together and initiate deals. Other than these small but meaningful steps, the D8 continues to advise member countries on issues of importance for the whole organization. The Bali Declaration, which was signed on 13 May 2006, points to potential areas of cooperation, which are alternative and renewable energy resources, ICT, space technology, bio-technology, microfinance, maritime logistics and eco-based tourism.⁶

As stated by the Secretary General of the organization, the D8 aims to achieve an intra-organizational trade volume of \$100-125 billion, representing 10-15 % of cumulative D8 trade, by the end of the next decade.⁷ This paper’s thesis is that not only is this plan, i. e. increased intra-D8 trade, attainable, but the D8 can achieve much more by serving as a platform for its member countries to integrate more efficiently with the global system and by incorporating each of them into the specific powerful networks of economic globalization, to which they are only poorly connected as of the current day. The paper will start with an attempt to identify the reasons behind the organization’s failure to deliver its promises, specially pointing to the gap between fact and perception vis-à-vis the D8, which has widened due to the over-politicization of this economic cooperation initiative. It will then explore the ways of how the obstacles that prevent the D8 to achieve its true potential can be removed and what the conditions thereof are.

The Gap Between Fact and Perception as a Reason of D8’s Failure

The common denominator of the countries that chose to participate in the D8 was their large Muslim majorities, however their motivation to do so can be best explained through the lens of economic pragmatism rather than religious and/or

⁴ “Roundtable: Kemal Kirişçi and Bülent Aras, Four Questions on Recent Turkish Politics and Foreign Policy”. **Middle East Review of International Affairs**, V.: 2 No. 1, March 1998.

⁵ Frefel, Astrid, “Der Türkische Ministerpräsident Fördert Soziökonomische Front gegen die G7”, **Der Standard**, 8 January 1997.

⁶ “Developing-Eight Countries Bali Declaration”, 13 May 2006. Accesible through the web site of the organisation. <http://www.developing8.org/page/documents/summit/47/>

⁷ Alam, Dipo, “D8 Countries in 10 Years Time”, **Today’s Zaman**, 18 June 2007.

political ideology. In 1997 when the grouping was founded, there was no homogeneity in the D8 vis-à-vis the economic structure and performance of the member countries (this is still not the case). It included emerging markets with high growth potential (Turkey, Malaysia and Indonesia), economies in transition from state control to free markets (Egypt, Iran, Nigeria and Pakistan) and an economy plagued by poverty (Bangladesh). What brought these countries, that had different priorities and goals with regard to their economies, was the desire to establish synergy that would boost their economic performance by opening new markets and enabling access to new resources. Aral points to their “immediate concerns, priorities and interests mostly related to material rewards” and also emphasizes on the contention of the member countries to have established “a new international platform for enhancing dialogue and cooperation among Muslim countries”. (Aral, 2005: p. 92)

The problem was, while the D8 was founded purely on the grounds of mutual economic benefits and was not designed to constitute the core of an Islamic Union or a similar entity, its rhetoric differed significantly in some member countries, mainly due to domestic political considerations, and this also resulted in divided opinion among the members. Even during its inaugural summit, some members overemphasized Islam as the thread that connected them and regarded to the initiative as a challenge against the Western-dominated world order, whereas others sought to downplay the role of Islam. What some leaders said during the Istanbul Summit in 1997 clearly exhibits the lack of consensus in this respect. Whereas the then Indonesian Foreign Minister Ali Alatas said that “the purpose of D8 is not to be an Islamic vehicle”, the then Iranian President Hashemi Rafsanjani was calling the D8 to react against the transfer of the US Embassy in Israel from Tel Aviv to Jerusalem, the capital claimed by both the Israeli government and the Palestinians.⁸

The rhetoric that mattered most came from the founding father of the D8, Necmettin Erbakan, the then Prime Minister of Turkey, who had taken the office after a 7-month period of political uncertainty following the parliamentary elections in December 1995. His Welfare Party (WP) had a narrow victory with 21.3 % of the vote and it had to form a coalition with the conservative center-right True Path Party (TPP). It was the first time in the history of the Republic of Türkiye that an Islamic party formed the government as the main coalition partner. As Erbakan became the Prime Minister, the TPP was criticized by Turkey’s secular elites for cutting a Faustian deal.

Erbakan is an ideologue and a seasoned politician, whose career was defined by seeking ultimately to orient away from the West. His world view was summarized as follows: “For the past quarter century, Erbakan and his party have consistently criticized U.S. ‘imperialism’, accused NATO of exploiting

⁸ DeMarco, Edward, “Islamic Countries form Developing Eight Economic Group”, **The Chronicle**, 16 June 1997.

Türkiye, condemned Turks who favor their state's integration with Western Europe as contemptible Westernizers, denounced Zionism and Jews, and urged that Türkiye integrate with the Islamic world by establishing an 'Islamic NATO', an Islamic Common Market, and an Islamic United Nations."⁹

The period of the WP-TPP coalition, called "Refahyol" in Turkish and lasted only 11 months, was an extraordinary one for as far as foreign policy was concerned. Turkey's foreign policy has traditionally two unchangeable principles. As detailed by Koçer, the first principle is "preserving the status quo", which in practice means abstaining from irredentist policies and maintaining the balance within the established system. The second principle of the Turkish foreign policy is "Westernism". (Koçer, 2003: pp. 37-38). However, the foreign policy approach of the WP was not compatible with these principles. According to Özcan, Erbakan's party had a "synthetic" foreign policy approach based on Islamist elements and the concept of "fundamental change", to be established in compliance with a new world order that was supposed to be based on the rules of Islam. (Özcan, 1998: p. 267) The result of this conflict between the established principles of Turkish foreign policy and the WP's views was that during this coalition period, foreign policy initiatives have been influenced by internal political concerns and the search for new ideologies. Özcan stated that the foreign policy in this period was dominated by "a mentality that excluded the relevant institutions or ignored their suggestions; attempted to influence the electorate as if the foreign policy implemented was not that of a country but of a party and its leader; viewed foreign policy as an image making tool rather than a problem solving and relationship building process." (Özcan, 1998: p. 286).

Erbakan had intended the D8 to become a Muslim counterweight against the industrialized Group of Seven (G7). In his rhetoric, the D8 represented the poor and the oppressed, whereas the G7 represented the rich and the oppressing, and the future of the world depended on these two groups' reconciliation on global issues. He even envisaged the D8 and the G7 to negotiate a new world order at a "Second Yalta Conference"¹⁰, referring to the wartime meeting in February 1945 between the leaders of the USA, United Kingdom and the Soviet Union, who discussed the post-war world order.

During his term in the office, Erbakan chose a careful language, refrained from overemphasizing Islam as an alternative path for Turkey and pictured rapprochement with Muslim countries not as an "alternative" for Turkey's existing ties with the West (including the European Union accession process) but as a "complementing" factor that would position Türkiye as a bridge between the East and the West. However this attitude did not nullify Erbakan's call for an "Islamic Union", which he did not only champion when he was in opposition, but also continues to do so today. What he explicitly said a few days

⁹ Makovsky, Alan, "How to Deal with Erbakan", *Middle East Quarterly*, March 1997.

¹⁰ *ibid.*

before Turkey's parliamentary elections in July 2007, was implicitly a part of his rhetoric ten years ago: "D8 is a core. We will gather the 60 Muslim countries around it. With D60, we will form the Islamic Union. We will establish the Islamic NATO. We will switch to Islamic currency. We will create the Islamic common market. We will embrace each other as a real ummah. Even if America dislikes it. We will gather all of the oppressed nations around us, the D160. Who are these? These are Russia, China, India, Brazil, a population of billions. They are all oppressed by Zionism".¹¹

From the first day on, the rhetoric of Erdogan and other D8 leaders, which emphasized the Islamic identity, overshadowed the economic rationale of D8. The resulting misperception blocked the D8's road towards global integration and increased economic performance, due to three reasons: (i) the perception of the D8 as an religion-based, antagonistic challenge against the domination of the West doomed the organization to alienation from the rest of the world; (ii) divided opinion among member countries, i.e. between those who adhered to the rhetoric and those who considered it purely on economic grounds, resulted in the failure to establish a common language for well-defined common objectives; (iii) when the leaders who had signed the Istanbul Declaration left (or were forced to leave) the office, their successors refused to inherit this (mis)perception and therefore distanced themselves from the D8.

Economic and Political Instability in the Developing World

Another reason behind the failure of the D8 to provide greater economic cooperation for its member countries was the general economic and political instability in the developing world. Over the last ten years, D8 countries have gone through serious cases of turbulence, where in most cases the political crisis was intertwined with economic turmoil and social unrest. Weakening of internal structures (in some cases to near collapse) in member countries reduced dramatically both the resources and the commitment they could invest in D8.

D8 has been especially unfortunate in the sense that one of the most serious crises ever faced by its member countries struck only two weeks after the signing of the Istanbul Declaration that officially launched the organization. The devaluation of the Thai baht on 2 July 1997 unleashed a contagion that spiraled down East Asian economies, including D8 members Malaysia and Indonesia. Economic unrest triggered social upheaval in this region, leading to a forced resignation of the Indonesian President Suharto, one of the signatories of D8, in May 1998. In Malaysia, it was the Deputy Prime Minister Anwar Ibrahim who paid the price for the turmoil, who, after having a conflict with Prime Minister Mahathir Muhammad, was fired, arrested and eventually sentenced to prison.

¹¹ "Necmettin Erdogan's speech at the 4th Turkey Conference organised by ESAM" (Economic and Social Research Center) on 19 July 2007 in Istanbul.

After the Asian Crisis, international finance circles became reluctant to lend to developing countries, leading to an economic slowdown in developing countries all around the world. Türkiye has been one of the worst hit and its economy went through a series of financial crises in 2000-2001: by then Erbakan had long left the office of the Prime Minister. Around the time when the D8 was founded, the Turkish military had already increased the harshness of its public warnings to Erbakan's government, eventually prompting him to step down the same year. In 1998, the WP was banned from politics.

In Pakistan, Prime Minister Nawaz Sharif was removed from the office through a military coup d'état in October 1999 and sent to exile in Saudi Arabia. Pakistan's foreign policy remained preoccupied with the tension with India, which in 1998 turned into a nuclear stand-off. In Nigeria, General Sani Abacha, during whose presidency the D8 was established, was a brutal and corrupt leader. He was found dead in June 1998 under dubious circumstances, but Nigeria's problems did not end with his demise and its economy continued to suffer due to corruption. Bangladesh remained entangled in poverty and a lack of pluralism. Iran suffered the confrontation between political liberals and the Islamic revolution's conservatives, whereas Egypt is yet to carry out reforms for more democracy.

When, on one hand, economic and political instability in developing countries prevented them from paying more attention to cooperation schemes such as the D8, on the other, political discrepancies among the member countries of D8 significantly reduced their ability to establish consensus and move as a single bloc in certain global issues. Whereas one member (Iran) is openly antagonistic towards the hegemony of the West in the global order (especially towards the USA), others do not have institutionalized objections against the West; some of them (Turkey, Pakistan) are close allies of the USA and a member is even on the way to become West itself (Turkey's accession to the European Union).

On the other hand, D8 members consist of secular, semi-Islamic and Islamic political regimes. It is exactly this divergence in Islam's role in political and economic life, which slows down the work of a religion-based economic cooperation initiative such as the D8. As Aral wrote: "Indeed, although all the D8 member states were bound by the common thread of Islam, individual members' perspective of Islam and its relation to politics, law and public life on the one hand, and of the extent of the role which should be played by Islamic principles in matters of foreign trade, institutional structure, legal provisions and foreign policy on the other, widely differed. Such differences also prevailed in the area of foreign policy." (Aral, 2005: p. 104)

These differences also lead to tension among member countries, which negatively affect the work of D8. This notion can be best illustrated by investigating the relations between Egypt and Iran. These two countries have

had no diplomatic ties since the 1979 Islamic Revolution in Iran due to Egypt's Camp David Accord with Israel signed one year before Iran's revolution. There have been several attempts, most notably in 2000 and 2004 to restore normal relations, but they failed. This situation does not only adversely affect the performance of the D8, but also proves that so far, the connective economic motive of the D8 has not been strong enough to force the members for political reconciliation in order to achieve mutual economic benefits. It should be remembered that in February 2004, the Egyptian President Hosni Mubarak had refused to attend the D8 Summit in Tehran, purely on political grounds.¹²

Economic Integration Versus Economic Cooperation

In order to obtain a better understanding of what the D8 really is and what it can achieve, purified from the politicians' rhetoric, the idea of the D8 as an economic venture should be placed within the proper theoretical framework. Although economic theories do not provide a clear-cut explanation of economic integration, several authors have examined different aspects of economic integration, following the pioneering work of Balassa, who proposed to define economic integration as a process and as a state of affairs: "Regarded as a process, it encompasses measures designed to abolish discrimination between economic units belonging to different national states; viewed as a state of affairs, it can be represented by the absence of various forms of discrimination between national economies." (Balassa, 1961: p. 1)

Balassa also provided a discussion of various stages of economic integration, which are: (i) a free trade area (where tariffs and quantitative restrictions between the participating countries are abolished); (ii) a customs union (which suppresses discrimination in the field of commodity movements within the union and equalizes tariffs in trade with non-member countries); (iii) a common market (where not only trade restrictions but also restrictions on factor movements are abolished); (iv) an economic union (which combines the elements of a common market with harmonization of national economic policies in order to remove discrimination that was due to disparities in these policies); (v) complete economic integration (which presupposes unification of monetary, fiscal, social and countercyclical policies and requires the setting up of a supranational authority whose decisions are binding for member states). (Balassa, 1961: p. 2)

It is difficult to place the D8 within Balassa's framework, because it is not even in the first stage of integration. This should not be interpreted as a failure of the D8: rather it is a result of technical restrictions. The binding effect of other international commitments of member countries, such as Turkey's Custom Union with the European Union, make it impossible for the D8 to create a multilateral free trade system and it is not the D8's aim to challenge the existing

¹² Saad, Rasha, "Crossing the Street", *Al-Ahram Weekly*, 26 February 2004.

structures. The founding documents of the D8 clearly state that the grouping “will be a forum with no adverse effect on bilateral and multilateral commitments of the member states emanating from their membership to other international or regional organizations”.

Meanwhile, the absence of a free trade area does not necessarily mean that there is no trade integration among D8 countries. The most substantial step towards this goal had been taken in May 2006, when the D8 member countries signed a preferential trade agreement (PTA), which is yet to be ratified by the member countries’ parliaments.¹³ Furthermore, there are also joint trade facilitation projects undertaken by the D8.¹⁴

For these reasons, it would be appropriate to classify the D8 as an initiative of “economic cooperation” rather than “economic integration”. Balassa makes the distinction between these two concepts. Accordingly, whereas cooperation is aimed at lessening discrimination, the process of economic integration comprises measures that entail the suppression of some forms of discrimination. (Balassa, 1961: p. 2). In other words, economic integration is a more institutionalized form of economic cooperation.

Regional Versus Global

What distinguishes the D8 from other multilateral economic cooperation initiatives is that its membership is based on (even if it is only *de facto*) common faith, rather than geographical proximity. Whether this makes the D8 a “global” rather than a “regional” integration is a difficult question to answer. The Macquarie Concise Dictionary defines “region” as “any more or less extensive, continuous part of a surface or space; a part of the earth’s surface of considerable and usually indefinite extent”, whereas “global” is defined as “relating to or covering the whole world; all embracing, comprehensive.” In this sense, the D8 defies both classifications. It is not regional, because its members are not from a single region of the world, they are from three different continents and they lack common national borders (with the exception of Türkiye-Iran and Indonesia-Malaysia). It is also not global, because its inclusion of members is on an eclectic basis, it is not all embracing.

Although, in geographical terms, it is difficult to decide whether the coverage of the D8 is regional or global, from the economic theory point of

¹³ The PTA covers around only 8 % of D-8 countries’ tariff lines that are above 10 %. Tariffs greater than 25 % will be reduced to 25 %, tariffs between 15-25 % to 15 %, and tariffs between 10-15 % percent to 10%. The reduction will be completed within four years for developing member countries and eight years for least developed members.

¹⁴ Additionally, some country pairs have their own bilateral free trade agreements independent from the D8 (such as the Turkish-Egyptian FTA) and some already achieved a certain level of integration within the framework of other structures (such as Indonesia and Malaysia within ASEAN).

view, it can be regarded to as a product of the wave of economic regionalism that dominated the world from the 1990's onwards, termed as the "new regionalism" by some authors, and marked with a substantial increase in the regionally based institutionalized co-operation among countries (Christiansen, 2001: p. 513). Christiansen further makes the point that the new regionalism is a result of globalization: "As countries in one continent agree to integrate their economies, creating free trade zones, customs unions, or more, the effects are felt elsewhere. Frequently, there has been a response 'in kind', i.e. the attempt to match the efforts of economic integration elsewhere. An important driving force for these processes has been the end of the Cold War: the removal of superpower conflict with its repercussions in many parts of the world provided new opportunities for regions to co-operate in matters of trade and security.

This idea behind regionalism perfectly matches with originating point of the D8.¹⁵ The only difficulty in calling the D8 a regional initiative is the geographically dispersed nature of its members. The Asia Pacific Economic Cooperation (APEC) is also spread on different continents, yet is called a regional initiative. The official web site of the D8 organization states that "D-8 is a global arrangement rather than a regional one, as the composition of its members reflects." One could ask the question if it would be called regional, in a similar fashion with the APEC, if only the D8 had a different name, for instance, the "Asian-African Economic Cooperation"?

Considering the above, it can be concluded that the D8 is neither global nor regional. It is the product of regionalism in the age of globalization, hence the most appropriate to identify it would be to call D8 a "regionalist" organization, a regionalist economic cooperation consistent with globalization.

Economic Cooperation/Integration Arrangements in Comparison

According to Gilpin, regionalism has assumed diverse forms; different regional arrangements can have different mixes of political and economic goals and they can also vary in their institutional form (Gilpin, 2001: pp. 342-3). It is a common practice of scholars to compare different arrangements and different organizations with each other in order to better understand the structures and performances of different arrangements. **Table 4** is a modified form of a chart prepared by Christiansen; a few parameters from the original chart have been excluded and a new column for the D8 is added as an attempt to clarify how the D8 differs from other arrangements and in what ways they are similar to each other.

¹⁵ The Istanbul Declaration opens with the following statement: "We, the heads of state/government of... ., having reviewed the international political scene and concluded that the post Cold War international situation including rapid globalization of the world economic structure, has created both opportunities and challenges for developing countries, . . ."

Table 4. Differences between different types of economic cooperation arrangements

Parameters	European Union (economic integration)	Regional Co-operation (general)	D8
Institutional characteristics	Presence of autonomous supranational institutions that initiate and enforce common policies.	Reliance on purely intergovernmental forms of decision-making.	Reliance on purely intergovernmental forms of decision-making (The supreme organ is the Summit of the Heads of State/Government of member countries, which convenes once every two years. There is a Council composed of the Ministers of Foreign Affairs, and a Committee as the executive body.)
Forms of decision making	Extensive use of qualified majority voting (i. e. states have no veto over decisions).	Consensual decision making (i. e. states have veto over decisions).	Consensual decision making (i. e. states have veto over decisions).
Political integration	Development of a political union with a system of economic, political, social rights	Concentration on economic cooperation.	Concentration on economic cooperation. Heterogeneity of political systems among member states.
Range of issues covered	Expansion of competencies into much wider areas (single currency, environment, culture, etc).	Emphasis on trade, investment and related economic issues.	Trade, Industry, Communication and Information, Finance, Banking and Privatization, Rural Development, Science and Technology, Poverty Alleviation and HR Development, Agriculture, Energy, Environment, Health, Tourism, Culture and Sport.
Legislative procedures	Establishment of a democratic process, based on a directly elected parliament.	Minimal, if any, involvement of parliaments	Minimal, if any, involvement of parliaments. In most cases “lack of commitment” by the parliaments is a factor slowing down the work of D8.
Foreign policy cooperation	Common foreign policy.	Limited to participation in multilateral trade negotiations.	Minimal, if any, mostly remaining as rhetoric, not translating into practice. ¹⁶ Significant disparity of foreign policy views among member states.

¹⁶ During the Bali Summit in May 2006, the leaders asserted the right of Islamic countries to peaceful nuclear energy. Although Tehran viewed this as a sign of support for its nuclear programme and Iran’s President Mahmoud Ahmadinejad “thanked” member countries for their initiative, it did not mean that the D8 chose a common foreign policy stance supporting Iran.

Conditions For Success

Ten years after its foundation, the D8 is now better positioned to overcome its problems and to proceed towards its goals of higher trade integration and trade facilitation for its members. The biggest dilemma of the D8 was, as mentioned above, the gap between the (mis)perception of the grouping as a prototype of an Islamic Union and its economic rationale. Although this gap still exists, it is definitely narrowing in the post-9/11 world, where political Islam is on the fall and even Islamist leaders do not see any benefits in supporting the rhetoric of the founding fathers of D8. As the gap closes, D8 enjoys more support and commitment from the member countries. It was this increasing support, which accelerated the institutionalization process of the D8 and thus made the opening of a Permanent Secretariat in Istanbul possible.

The closing of the gap and the resulting change in attitudes towards the D8 are clearly evident in the policies of the Turkish government. Three coalition governments formed after Erbakan had left the office have strictly distanced themselves from the D8, because they viewed it as an Islamic vehicle. The elections in November 2002 brought a party with Islamist roots to power, the Justice and Development Party (JDP) which formed a single-party majority government. Instead of trying to orient Turkey away from the West, as some feared, the JDP became the champions of Turkey's cause to join the European Union. During this period, the JPD also showed an increased commitment towards the D8, emphasizing on its economic potential and completely contrasting with Erbakan's hard-line rhetoric. Prime Minister Recep Tayyip Erdoğan's words at the Bali Summit in May 2006, "Money has no religion, nation or country. Money is like quicksilver, it flows to where it finds suitable ground"¹⁷ clearly show the Turkey's paradigm shift and pragmatism vis-à-vis the D8.

Member countries of the D8, who have been suffering of political and economic crises over the last ten years, are currently enjoying the greatest level of stability they have ever had since the establishment of D8. Given these two trends, i.e. more commitment from the member countries as a result of the shift from rhetoric to fact and increasing levels of economic and political stability, the road is open for the D8 to move forward towards achieving its economic goals.

A sine qua non condition for an economic cooperation imitative such as the D8 to succeed that the individual economies inside the grouping achieve a certain level of development first, so that there will be a strong foundation on which to build the multilateral cooperation structures. As Kahnert wrote: "the extent of the benefits which an integration scheme can bring depends largely on the economic development already achieved by the partner countries, on the

¹⁷ "İslam bankacılığı söylemi tuzaktır.", **Sabah**, 15 May 2006.

form their development, particularly industrial development, has taken, on the size of their subsistence sector and on their natural resources, climatic conditions, supply of labor and capital, etc.” (Kahner et al., 1969: p. 31)

Although the D8 countries are at different levels of economic development, they all derive their advantages from their enormous supply of skilled labor and natural resources. In order to make better use of these advantages in the long term and provide a solid infrastructure for the D8, member countries now require to undertake a certain set of economic reforms and ensure that: (i) Market mechanisms, entrepreneurship and private sector development are adequately promoted; (ii) Macroeconomic stability and a strong business climate is in place so that the economy in question can benefit from international economic interactions by minimizing the setbacks involved and attract long term capital flows; (iii) Agricultural, industrial and human resources are utilized in the optimal way, without wasting them through inefficient structures; (iv) Steps are taken towards bridging the digital divide, information and communication technologies are utilized efficiently¹⁸; (v) Local industries are developed with an export oriented approach. When these conditions are fulfilled, the D8 will have the ability to design and realize substantial projects related to trade and investment facilitation among its member countries and achieve higher global competitiveness.

Delivering a speech at the Third Annual World Islamic Economic Forum in Kuala Lumpur in May 2007, the President of Indonesia, Susilo Bambang Yudhoyono, said: “We must change their attitudes towards us from something negative or indifferent –if not hostile- to something positive and enthusiastic.”¹⁹ The D8 should be viewed as an opportunity in this regard. Although it is not (and not going to be) an Islamic Union and it is dedicated to integrating itself with the dominant global economic networks (rather than considering alternative (and usually globally incompatible) schemes such as Islamic banking) its members’ common denominator is Islam and such an approach combining Islam as a cultural element that bring people together with widely-accepted international practices of business and trade is a perfect combination that would create mutual benefits, not only for the D8 members but the whole world. In other words, Islam can indeed be a catalyst for economic integration, if its influence remains within the cultural/social/spiritual realm, and this would contribute a great deal to the promotion of Islam’s image in the post-9/11 world, in the way President Yudhoyono desires.

¹⁸ As of 2005, the number of personal computers per 100 people was 2. 9, and the number of internet users per 1, 000 people was 7. 4 for the D8 in general. There are great differences among member countries, e. g. in Malaysia there are 19. 2 PC’s for each 100 people, while this number is 0. 9 in Nigeria. (Source: Islamic Development Bank). These figures can be compared with 82 in Switzerland, 56 in Germany, 13 in Russia.

¹⁹ Fuller, Thomas, “Can the Muslim world be re-branded?”, **International Herald Tribune**, 28 May 2007.

D8 and Globalization

All of the world's major economic cooperation arrangements have goals going beyond trade facilitation. For instant, APEC's aim is to provide a platform for dialogue that brings together the two major economic powerhouses of the world (USA and East Asia). The Black Sea Economic Cooperation (BSEC), on the other hand, can be regarded to as a mechanism that aims to integrate the Eurasian countries with European structures, especially in matters related to energy security. These are crucial attempts within the framework of what can be called the "governance of globalization".

Globalization is an objective and irreversible trend that has to be governed so that it can be beneficial for countries (and for individuals). However, Muslim countries have so far remained remarkably behind as far as fruitful governance of globalization is concerned. There are two issues related to this shortcoming, to both of which the D8 can offer a solution. In this way, the D8 can serve the greater purpose of contributing to its member countries' process of globalization.

Firstly, the struggle between the radical and more accommodating versions of Islam pose an important challenge against globalization for the Muslim world. It is evident that the societies embracing the latter are more open to the dynamics of globalization and as a grouping that brings together such countries (with the exception of Iran), the D8 can serve as tool that would establish synergy to help the member countries better govern globalization, reap more benefits and reduce adverse effects in a collaborating way.

Secondly, globalization has progressed faster than a majority of country could keep pace with. This was especially the case for Muslim countries; in the Post-Cold War world their foreign policy interests remained limited with some specific regions. For instance, Turkey's foreign policy approach was traditionally limited with the European Union, relations with the USA and involvement in Trans-Atlantic structures. Only recently it began to show greater (and concrete) interest in the Middle East and Eurasia. In this sense, the D8 is an important opportunity for member countries to open to regions that they had long ignored. Davutoğlu emphasized this point from the Turkish point of view: "East Asia with its increasing importance in international political economy and Africa with its rich natural resources still remained ignored in attempts of opening to the world. D8 provided a meaningful framework to overcome these weaknesses." Davutoğlu further stated that for Türkiye, particular members of D8 could be used as a base for new openings, e. g. Indonesia and Malaysia to East Asia, Egypt and Nigeria to Africa. (Davutoğlu, 2007: p. 282). In this way, the D8 provides all of its member countries with the opportunity of having "bases" from which they can open to regions, where they previously had not much of an existence.

Turkey and Indonesia

Most of the regional economic cooperation initiatives in the world have a de facto leader, such as the USA in NAFTA and the Russian Federation in BSEC. While it is debatable how the existence of leader affects and directs the performance of such organizations, the D8 as an economic cooperation initiative currently in its infant stages, has much to benefit from an increased commitment by one or more than one of its members that would lead the progress of the grouping. Naturally, the official leading role will be undertaken by those countries that hold the chairmanship, but the D8 would enjoy substantial value added if two of its members put in more efforts.

One of these countries is Turkey, who was the initiator of the idea of D8 and who currently hosts the Permanent Secretariat of the organization. Turkey is one of the most economically powerful countries within the D8 and furthermore, as a candidate for European Union accession and its geo-strategic location bridging Asia with Europe, Turkey would take the lead in fostering the ties of D8 countries with the West.²⁰

The second country would be Indonesia, which in the long-term offers great prospects, although it is currently behind Malaysia in terms of economic performance. It has the largest amount of human resources and raw materials (including oil and gas) in its region. It is geo-strategically located on the maritime routes connecting Europe with China. Indonesia had gone through severe (and frequently violent) periods of political stability, however in recent years there has been remarkable improvement in this aspect and as Indonesia solves its problems, it will be able to make better and more efficient use of the resources it has. Indonesia is the “sleeping giant” of East Asia, which, as soon as it awakes, will have a more assertive position in the global context and the D8 will benefit from this.

Turkey and Indonesia similar economic, cultural and political structures. Both countries have adopted the principles of liberal market economy (although at different rates), they both have large Muslim populations yet they are secular, they have both adopted a progressive and accommodating form of Islam and they are both democracies. In conclusion, it would be fair to foresee the Ankara-Jakarta axis playing a decisive and constructive role for the future of the D8. This approach is by no means exclusive, the D8 requires the efforts and harmony of all of its members, however strengthening of relations between Turkey and Indonesia, which can actually traced back to the 16th century, is a vital condition for D8’s success.

²⁰ A simple example in this respect can be given from the field of trade facilitation. Any D8 country investing in Turkey (in the form of direct investment) will have the opportunity to export the output of this investment to the European Union without facing tariffs.

REFERENCES

Aral, Berdal, (2005), "An Inquiry into the D8 Experiment: An Incipient Model of an Islamic Common Market", **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, 4 (1&2), pp. 89-107.

Balassa, Bela, (1961), **The Theory of Economic Integration**, Illinois: Richard D. Irwin Inc.

Christiansen, Thomas, (2001), "European and Regional Integration". J. Baylis and S. Smith (eds.) **The Globalisation of World Politics**, Oxford: Oxford University Press.

Davutoğlu, Ahmet, (2007), **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, 21st ed., Istanbul: Küre Yayınları

Gilpin, Robert, (2001), **Global Political Economy**, New Jersey: Princeton University Press.

Kahnert, F.-Richards, P.-Stoutjesdijk, E. and Thomopoulos, P., (1969), **Economic Integration Among Developing Countries**, Paris: Development Centre, Organisation for Economic Co-operation and Development.

Koçer, Gökhan, (2003), **Türk Dış Politikasında İslam**, Ankara: Pegem A Yayınları.

Özcan, Gencer, (1998), "Kuramdan Gerçekliğe Giden Yol". G. Özcan (ed.) **Onbir Aylık Saltanat: Siyaset, Ekonomi ve Dış Politikada Refahiyol Dönemi**, İstanbul: Boyut Kitapları.

“DİNÎ MOTİFLİ TERÖR” KAVRAMI

AYDIN, Ahmet Hamdi-TÜRKOĞLU, Mehmet Emin
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, “dinî motifli terör” kavramını tartışmaktır. Bu amaçla, önce terör ve din kavramları ile bu iki kavram arasındaki ilişki kısaca açıklanacak, daha sonra “dinî motifli terör” kavramı, anlamı, özelliği ve önemi açısından değerlendirilecektir. Sonuç olarak, dinlerin toplumda terörü desteklemekten ziyade birleştiricilik rolü oynamasından dolayı, “dinî motifli terör” kavramının “dinin motive ettiği” (religiously motivated) anlamında değil, “dinî görünümlü” (religiously appeared) terör anlamında kullanılması ve anlaşılması gerektiği savunulmaktadır. Çalışma, alanda yapılmış mevcut çalışmalar, istatistiksel bilgi ve belgelere dayanan teorik bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Terör, din, dinî motifli terör, Türkiye.

ABSTRACT

Religiously Motivated Terror

The aim of this study is to discuss the concept of “religiously motivated terror”. To do this, first the concepts of terror and religion and the relationship between these two concepts will shortly be explained and then the concept of “religiously motivated terror” will be evaluated in terms of its meaning, peculiarity and importance. In conclusion, it is argued, that since religions play a role of unifying the society rather than supporting or motivating terrorism, the concept should be used and understood as “religiously appeared terrorism” not as “religiously motivated terror”. The study is a theoretical study based on the existed studies in the field, statistics and documents.

Key Words: Terror, religion, religiously motivated terror, Turkey.

GİRİŞ

Terör, günümüzde küresel boyutta bir sorun niteliğinde olup, yine küresel bir mücadele ve çözüm gerektirmektedir. İçerisinde zemin bulduğu sistemi değiştirmeye, yıkmaya, yok etmeye yönelik ve korku, tehdit ve silah içeren şiddet eylemi olarak tanımlanabilir. Terör, siyasal yaşam, ekonomik sistem, sosyal, kültürel ve etnik yapı ve insan hakları gibi konularda sorunların ortaya çıkmasına yol açan önemli bir faktör, ya da zaten bu sorunlar varsa bunların

çözümüne kavuşturulmasının önündeki en büyük engeldir. Ayrıca ülkelerin içeride ve dışarıda hemen her konuda başarılı olup olmamalarında da terör önemli bir rol oynar.

Terörün bir türü olan “dinî motifli terör” de günümüzde son yıllarda Türkiye dâhil birçok ülkede zemin bulan bir sorun olmuştur. Din ile terör arasında bir ilişkinin olup olmadığı tartışması tarihsel olarak sürekli olagelmıştır ve hâlen de devam etmektedir. Bu anlamda olumlu bir ilişkinin olduğu yönündeki yaklaşımlar zamanla dinler arasındaki kin ve nefreti körüklemiş ve günümüzde “dinî terör” ve “dinî motifli terör” gibi kavramları ortaya çıkarmıştır. Hemen her din ya da inanca mensup toplumlarda olduğu gibi Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam dini adına da terör eylemlerinin gerçekleştirildiğine tarih boyunca tanık olundu ve hâlâ da örnekleri görülebilmektedir.

“Din” ve “terör” kavramlarının bir arada telaffuz edilmesi ve gerçekten yapılan eylemlerin niteliği “dinin terörü beslediği” şeklindeki kanaatleri güçlendirse de, bunun “beslemek” ya da “desteklemek”ten ziyade “besler gibi görünmek” şeklinde anlaşılması daha doğru olacaktır. Kısaca dinî motifli terörün, dinin terörü desteklemesi veya beslemesinden ziyade, bir dine mensup kişi veya grupların yaptıkları zulme meşruiyet kazandırmak için dini kullanmalarının bir sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Çünkü genel kabul gören görüş, dinlerin toplumda terör ortamının oluşmasına destek vermekten ziyade birleştiricilik rolü oynadığı görüşüdür. Dolayısıyla “dinî terör” yerine “dinî motifli terör” demek daha doğru olacaktır. Bu kavramı da “dinin motive ettiği” (religiously motivated) anlamında değil, “dinî görünümlü” (religiously appeared) terör anlamında kullanmaktayız. Belki iki anlamı da içermesi amacıyla “dinden beslenmiş gibi görünen terör” şeklinde de kavramlaştırılabilir.

Bu çalışmanın amacı, kısaca “dinî motifli terör” kavramını, yazılışının doğru olup olmadığından, ne ifade ettiği ve neyi kapsadığına kadar çeşitli yönleriyle tartışmaktır. Bu amaçla, önce genel olarak terör ve din kavramları ile din-terör ilişkisi kısaca açıklandıktan sonra “dinî motifli terör” kavramı, anlamı, özelliği ve önemi açısından değerlendirilecek ve ayrıca doğruluğu, geçerliliği ve bilimselliği açısından tartışılacaktır. Çalışmaya bu kapsamı vermek için, alanda yapılmış mevcut kaynaklar, belgeler ve tartışmalar çerçevesinde geniş bir kütüphane araştırmasından yararlanılmıştır.

Terör, Din ve Din-Terör İlişkisi

Yukarıda da belirtildiği gibi genel olarak terör, değiştirmeye, yıkmaya, yok etmeye, korku salmaya ve tehdit etmeye yönelik silahlı şiddet eylemi olarak tanımlanır. Beşe'nin savunduğu gibi terörizm özellikle kitlelerin ideolojik olarak aşırı derecede şartlanmalarından, başta kaynakların eşitsiz paylaşımı sonucu ortaya çıkan ağır ekonomik sorundan ve daha da önemlisi toplumların etnik ve dinî bakımdan farklılıklarının yol açtığı siyasal nedenlerden kaynaklanır (Beşe, 2002: 17). İşte bu cümlede de olduğu gibi “terör” ve “din” kavramları ister istemez bazı durumlarda bir araya gelebilmektedir. Ancak bu

iki kavram arasında nasıl bir ilişkinin olduğu veya bir ilişkinin olup olmadığı tarih boyunca sürekli tartışma konusu olmuştur ve hâlen de bu tartışma devam etmektedir.

Genel kabul gören görüş; dinin terörle uyuşmadığıdır, beraber telaffuz edilmemesi gereken iki kavram olduğu şeklindedir. Ancak bu genel görüşe katılanların bile kabul ettiği ama kimsenin temenni etmediği şey, kendilerini dindar olarak tanımlayan bireylerin ya da grupların “din adına” terörist eylemlere karıştıklarıdır.¹ Hatta bazen dikkat çekecek şekilde “karışmış olmak”tan öte, çok ciddi boyutlara gidildiği bir gerçektir. M. Gandhi’nin dediği gibi “tarihte en nefret dolu ve gaddar suçlar din ya da asalet adına yapılmıştır” (Mutioğlu, 2000: 257). Bu da ister istemez “dinin terörü beslediği” şeklinde anlaşılabilir ya da kimilerince kesin olarak böyle kabul edilebilmektedir. Ancak bu çalışmada dinin terörü “beslemediğini” belki “besler gibi görüldüğünü” vurgulamak istiyoruz. Zira dinlerin özünde toplumda terör ortamının oluşmasına destek vermek, bölücülük yapmak veya yok etmek ve yıkıcılıktan ziyade barış, birleştiricilik ve yapıcılık vardır. Kirman’ın da ifade ettiği gibi teologlar tarafından din çoğu zaman bireysel ve toplumsal açıdan barış ve esenlik kaynağı, toplumsal entegrasyonun güçlü bir aracı ve çimentosu, gerçek bir insanlık toplumunu teşvik eden evrensel kültürün önemli bir direği olarak görülür (Kirman, 2004: 325).

Buna karşılık, Eren’in belirttiği gibi din ve onun oluşturduğu kurumlar, insanları birleştirme rolü oynamalarına rağmen bazen ve daha keskin olarak ayrıştırıcı, çatıştırıcı bir işlevle de karşımıza çıkabilmektedir. Bu ayrıştırıcı yön, hayatın her yanında kendini hissettirebilir. Ekonomik açıdan, örneğin aynı dine inananların alacakları eşyada dindaşı olan satıcıyı tercih ettiği gözlenmektedir. Komşuluk, arkadaşlık vb. sosyal ilişkilerde de insanların mensup oldukları din ya da dinî cemaat belirleyici olmakta, ötekine karşı bir cephe oluşturmaktadır. İçerisinde birden fazla dinin yaşandığı toplumlarda her bir din, kendi mensupları arasında önemli bir kaynaşma aracı olurken, diğer dine, mezhebe ya da dinî cemaate mensuplara karşı bir cepheleşmeyi de beraberinde getirmektedir (Eren, 2000: 105).

Dinlerin tarihin ve coğrafyanın belli kesimlerinde insanlar için huzur ve istikrar sebebi olduğu bilinirken, başka kesimlerde nifak, fitne ve zulüm şeklinde ortaya çıkması, sorunların dinlerden değil, dinlere inanan insanlardan kaynaklandığı görüşünü güçlendirmektedir. Bu durumda din ile o dinin mensuplarının din anlayışlarını birbirinden ayrı değerlendirmek gerekmektedir. Zira dinin önermelerinin ne olduğu kadar insanların bunları nasıl anladığı, algıladığı ve uyguladığı da önemlidir. Nitekim bir dinin mensuplarının kendi dinleri etrafında bile bir bütünlük oluşturamadıkları, farklı grup ve mezheplere bölündükleri düşünülürse yine sorunun dinden değil, ona uyanlardan

¹ Bir dine mensup ya da “dindar” olan bir kişinin başka nedenlerden dolayı terör eyleminde bulunması ise zaten farklı bir durum olup konumuzun dışındadır.

kaynaklandığı görülür. Hatta bu durumda din, başka dinden olanlar kadar kendine inananlar için de bir nifak ve çatışma sebebi olarak karşımıza çıkar. Aynı dine mensup insanlar arasında tarihte cereyan eden çatışmalar bunun en somut örneklerini teşkil eder (Kirman, 2004: 10).

Özünde aynı mesajı taşıyan ve insanlığın en büyük ortak değeri olan evrensel dinler, zaman içinde birtakım kişiler tarafından ve bazı çıkarlar uğruna siyasal ideolojilere dönüştürülmüştür (Elik, 2004: 47). İnsan, zulmüne meşruiyet kazandırıp yürütmek için dini kullanmıştır. Bütün ilahî dinler insan egoizminin bir diğerine zarar veren kısmına sınırlama getirmişken, tam tersine insanların inançları büyük çoğunlukla egolarına yenilmiştir (Çakar, 2004: 50).

İster kaba kuvvet içeren fizyolojik, ister otoriteryan, isterse psikolojik, şekli ve yapısı ne olursa olsun, her şiddet hareketi kendisini mutlaka bir metne dayandırır. Bu metnin kaynağı; dinsel bir inanış, bir kült, ritüel veya bir kutsal kitap olabileceği gibi siyasal ya da ideolojik bir bildirge, bir söylem, bir manifesto ya da herhangi bir argüman da olabilir. Şiddete başvuranlar, şiddet içeren tavır ve davranışlarını meşrulaştıracak bir dayanağa ihtiyaç duyarlar. Rafa-el Moses'in ifadesiyle, "bir başka deyişle insanlar, planlanmış bir şiddet eylemini haklı görmeye çalışarak, vicdanlarını rahatlatmak zorundadırlar." İşte bu noktada, şiddet eyleminin öncesinde ya da sonrasında, kişiye bu meşru zemini sağlayan bir metin oluşturma girişimleri kaçınılmaz olarak ortaya çıkar. Bu metnin oluşumunda ise, çeşitli sosyo-ekonomik, tarihsel ya da kültürel gerekçelerle dinsel argümanlar devreye girer. Böylelikle, şiddete meşruiyet kazandıran bu metin, şiddete başvuranın zihninde, yapılan eylemi şiddet hareketi olmaktan çıkarır; haklı ve gerekli bir eylem konumuna sokar. Bu bağlamda kişi, etrafına da, yaptığı hareketin haklılığı ve gerekliliği savını işleyen metni aktarır. (Gündüz, 2002: 35).

Sosyolojik bir yaklaşımla ele alındığında din ile şiddet arasında doğrudan bir ilişkinin olup olmadığı ile ilgili tartışmalar Durkheim'a kadar götürülebilir. Durkheim'ın genel din teorisine göre din, inananlar topluluğunun pratikleriyle ilgilidir. Din toplumun kutsallaştırılmasıdır. Bu yüzden din alanını korumak için Durkheim tarafından tanımlanan kutsallaştırma süreci başlar. Bu çerçevede din adına savaş ve şehit olma kutsal görevler olarak ön plana çıkar. Aslında benzer durumlar Japon samuray kültüründe, Zen Budizm'de de vardır. Şiddetin kutsallaştırılması şiddetin dinin içine sokulması demektir (Kirman, 2004: 328).

İnsanlık tarihi boyunca, iktidarı/gücü elinde bulunduranlar, bunun sürekliliğini ve meşruiyetini sağlayabilmek için dini kullanmaktan hiç çekinmemişlerdir. Bu doğrultuda, dinden beslenen şiddet ve terör hep olagelmıştır. Bu durum, dinlerden çok, insanın sorunudur. Bütün dinler, en temelde insan hayatına anlam kazandırabilmek için vardır. Bu sebepten, hiçbir din, anlam kaymasının en açık tezahürlerinden olan şiddet ve terörü doğrudan desteklemez. Ancak, her dinde var olan "şehitlik" ve "cihat" gibi insanın

“kendini feda etmesi” olarak yorumlanabilecek birtakım öğeler, dinin şiddetle birlikte anılmasını kolaylaştırmıştır (Onat, 2004: 26).

Günümüz dünyasında Doğu Timorlu Katolik adalılarla, Endonezyalı Müslümanlar birbirlerini öldürüyorlar. Sudan’da Müslümanlar ile güneyli Hristiyanlar arasındaki bitmeyen savaş insanlık tarihinin en utanç verici kıtlığına yol açmıştır. Cezayir’de kökten dinciler terör estirmektedir. Hindistan’ın Pencap bölgesindeki Sih militanlar Saflık Diyarı adında bir ütopye yer yaratmak adına Hindulara yakmaktadır. Ruanda ve Burundi’de Tutsiler (Uzunlar) ve Hutular (Kısalılar) yıllardır birbirlerini katletmektedir. Avrupa’nın ortasında Bosna Hersek’te bir etnik temizlik yaşanmıştır, İsrail’de Müslümanlarla Museviler birbirlerini vurmaktadırlar, Kuzey İrlanda’da Katolik ve Protestan Hristiyanlar yıllardır birbirlerini bombalamaktadırlar, Türkiye’de son yıllarda Hizbullah terörü toplumu dehşete düşürmüştür. Hindistanlı Hindularla Pakistanlı Müslümanlar gerekirse söylediklerini kanıtlamak uğruna birbirlerine nükleer bomba atacak kadar birbirlerine karşıdır. Bütün bu olaylarda karşılıklı olarak Tanrı’nın böyle istediğinden emin oldukları için gerçekleşmektedir. Günümüzde işlenen cinayetlerin çoğu etnik ve kültürel faktörlerden kaynaklanmasına rağmen altta yatan neden farklı etnik kimlik taşıyan insanları düşman olarak algılayan ve taraftarlarını sabit bir kimlikle tanımlayan inançtır (Mutioğlu, 2000: 260).

Her inanç temelinde etnosantrik bir karakter arz ettiği, yani en doğru ve en mükemmel temsil ettiği iddiasında olduğu için, öteki az ya da çok olumsuz algılanmaktadır. “Mensup olunan grubun üstünlüğüne inanma” olarak tanımlayabileceğimiz etnosantrizm aslında az ya da çok her insanda vardır. Ancak bunun yoğunluğu ve şiddeti artınca bireyler kendi gruplarına ilahî bir yücelik atfetmeye, diğerlerine karşı da olumsuz hisler beslemeye başlayabilirler. Bu durumun temel sebeplerinden birisi de, insanların genellikle kendi dinlerini tartışılmaz kabul etmeleri, hakikati anlama ve ona ulaşmada, dinî inançlarından biraz taviz verdikleri anda, varlık nedenlerini kaybedecekleri korkusuna kapılmalarıdır. Bireylerin özellikle dinî inançlarla ilgili hususlarda karşısındakinin haklı olduğunu itiraf etmeleri son derece güçtür. Çünkü böyle bir itirafın bir sonraki aşamasında, “öyleyse niçin bu itirafın gereğini yerine getirmiyorsunuz?” şeklinde bir soruyla karşılaşılması muhtemeldir. Dinî kimliğine az ya da çok bağlı olan bir kişinin bunu kabullenmesi hemen hemen imkânsızdır. Sonra Watt’ın da belirttiği gibi “hiçbir kimse en azından hakikatin özünü temsil etmediğine inanmadığı bir dinî gruba kolay kolay bağlanmaz”. Bundan dolayı “öteki” olarak kategorize ettikleri dış dinî gruplarla benzeşen değil, ayrışan yönlerine dikkat çeken her dinî grup, kendisinin hem en doğru hem de en farklı olduğu iddiasını sürekli canlı tutmak zorundadır. Bu da ötekinin olumsuz, hatta aşağılayıcı sıfatlarla değerlendirilmesine yol açmaktadır (Yapıcı ve Albayrak, 2002: 37).

Din-terör ilişkisi ile ilgili bu tür yaklaşımlar zamanla dinler arasındaki kin ve nefreti körüklemiş ve günümüzde dinî görünümlü terör ya da “dinî motifli terör” kavramını ortaya çıkarmıştır.

Dinî Motifli Terör

Yukarıda birkaç kez vurgulandığı gibi literatürde “din terörü”, “dinî terör”, “dinî motifli terör” gibi kavramlar kullanılmaktadır. Bir dinî gelenek içerisinde aşırı uçlarda yer alan marjinal düşünceler veya inanç sistemlerinin, bazı davranışları, özellikle saldırganlığı kutsaması ve yüceltmesi durumunda ortaya çıkan terör ve şiddet eylemlerini anlatmak için bu kavramlardan biri kullanılır. Ancak biz burada “dinî motifli terör” kavramını kullanmayı tercih ediyor ve ayrıca bunu da “dinin motive ettiği (religiously motivated)” anlamında değil, “dinî görünümlü (religiously appeared)” anlamında kullanıyoruz. Bu, dinin terörü beslediğinden ziyade besler gibi görüldüğü görüşünden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla “dinî motifli terör”, “dinden beslenmiş gibi görünen terör” anlamında da kullanılabilir.

Günümüzde, örgütsel hedeflere göre yanlış yorumlanmış, dinin özünden ve bütünlüğünden kopararak parçacı bir yaklaşımla kişiselleştirilmiş ve sloganlaştırılmış dinî ideolojiler dinî motifli terörün referans kaynakları olarak gösterilmekte ise de, dinî motifli terörün tarihi çok eskilere dayanır. Bilinen en eski terör hareketlerinden biri olan “Sicarii”, Orta Doğu’da bugünkü İsrail’de ortaya çıkmıştır. MS 66-73 yılları arasında Filistin’de bazı radikal din adamlarının kurduğu son derece iyi örgütlenmiş bir dinî mezhep olan “Sicarii” düşmanlarına gündüz ve tercihen tatil günleri kalabalıklar Kudüs’te yoğunlaştığında saldırırdı. Silahları ise “Sica” denilen ve ceketlerinin içine sakladıkları küçük bir kılıçtı. Başlıca faaliyetleri ise, Herodian rahiplerin manastırlarını tahrip etmek, borçların geri alınmasını önlemek için tefecilerin senetlerini ve devletin arşivlerini ortadan kaldırmak, buğday ambarlarını yakmak ve Kudüs’ün su kanallarını tahrip etmek olmuştur.

Hemen her din için olduğu gibi Musevilik, Hristiyanlık ve İslam dini adına da terör eylemlerinin gerçekleştirildiğine tarih boyunca tanık olundu ve hâlâ da örnekleri görülebilmektedir. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki Musevilik ve Hristiyanlık kaynaklı şiddet olaylarını tek bir gerekçeyle tanımlamak güç olduğu gibi İslam toplumu içinde dinî motifli teröre yol açmakla suçlanan bütün anlayışları sadece siyasal nedenlere bağlamak da doğru değildir. Batının zihninde iyice yer eden dinî motifli terör korkusu, bazı güçler tarafından siyasal ve ekonomik kazanımlar doğrultusunda kolayca manipüle edilebilmektedir. Oysa bir dine mensup olan insanın şiddet eylemi ile, bir dinin gereği olarak sergilenen şiddet eyleminin farklı değerlendirilmesi gerekir (Olgun, 2004: 118).

Lewis’e gönderme yapan Albayrak’a göre, İslam dini ile terörün birlikte anılmasının bir nedeni Batılıların İslam dinini saldırgan ve savaşçı bir din olarak, Müslümanları da kendi inanışlarını ve kanunlarını silah zoruyla yaymaya çalışan cengaverler olarak algılamaları iken, bir diğer nedeni de aşırı uç bazı Müslümanların eylemlerini **Kur’an**’a ve Hadislere dayandırarak kutsallaştırmalarında yatmaktadır. İslam ve terör arasında ilişki kurulmasının bir diğer nedeni de İslam’daki cihat anlayışıdır. Din adına terörist eylemler yapan

gruplar hem davalarını meşrulaştırmak hem de taraftarlarını harekete geçirebilmek için cihat anlayışını kullanmaktadırlar (Albayrak, 2004: 297).

İslam tarihinde, dini yanlış anlamlandırmanın en çarpıcı örneğini Haricîlerde bulmak mümkündür. Çünkü hariciler **Kur'an**'dan kendilerine delil aldıkları ayetleri anlayamadıkları gibi yanlış yorumlamışlar ve bu yanlış yorumlarıyla eylemlerini meşrulaştırmaya çalışmışlardır. Haricîlerin, kültürel yapıları, yetişme yöntemleri, sosyal durumları ve yaşadıkları yerler, onların olaylara dar açıdan bakan bir zihniyete sahip olmalarında önemli olmuştur. İşte bu zihniyet yapısı Haricîlerin sosyal düzeni bozucu isyanlar çıkarmalarına ve ilk terörist özellik taşıyan grup olmalarına neden olmuştur. Ancak onlar kendilerini “eş-şurat” yani canlarını Allah yolunda satanlar olarak tanımlayarak eylemlerinin dine hizmet olduğunu iddia etmişlerdir (Albayrak, 2004: 300).

Yine 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında, ABD ve diğer Batılı güçlere karşı terör üreten dinî anlayışın kaynakları hakkında konuşan ve yazan resmi ve sivil çevrelerin çoğunluğu, İslamiyet'in Selefi veya Vahhabi yorumunu baş suçlu olarak gösterdiler. Selefi doktrinlere bağlılığında şüphe bulunmayan el-Kaide'nin ve bu örgütün başındaki Suudi Arabistanlı Üsâme Bin Laden'in 11 Eylülü ve onun öncesi ve sonrasındaki birtakım kanlı eylemleri bizzat üstlenmiş olması söz konusu saptamanın en başta gelen gerekçesiydi.

Selefi çizginin günümüzdeki temsilcisi olan Usame bin Laden ve hocası Abdullah Azzam ile birlikte dini katı bir şekilde yorumlamış ve özellikle Afganistan'ın Ruslar tarafından işgalinin ardından geçmişte beraber savaştığı şahısların yardımıyla da dünya çapında çok büyük eylemler yapabilecek bir duruma gelmişlerdir. Katı bir hiyerarşik yapıya sahip olan bu örgüt farklı ülkelerde hücre sistemiyle örgütlenmiş ve gizliliğe en üst seviyede riayet etmektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak, “dinî motifli terör” anlamına gelen eylemlerin devam etmesi hâlinde böyle bir kavramın da literatürde kullanılmaya devam edeceğini tekrar vurgulamak istiyoruz. Bu eylemlerin, dolayısıyla “dinî motifli terör” kavramının artık çok fazla görülmemesi veya duyulmaması için buna neden olan sorunların ortadan kalkması gerekir. Bu nedenle, burada Batılıların İslamı ve Müslüman insanları terör ile birlikte anmalarına destek veren ve özellikle Türkiye’de “dinî motifli terör”ün ortaya çıkmasına neden olarak literatürde sayılan ve diğer Müslüman toplumlar için de geçerli olabilen bazı hususları burada belirtmek yararlı olacaktır.

Türkiye’de dinî motifli terörün nedenleri “haricî” ve “dâhilî” olmak üzere iki grupta toplanabilir. Haricî nedenler, İran, Mısır ve Suudi Arabistan merkezli radikal fikir akımları, Müslümanlığın tek ümmet olduğu düşüncesi, bugün parçalanmış hâlde olduğuna inanma ve bütünü tekrar oluşturma, yani Hilafet fikri, Müslüman toplumlardaki çatışmalar, İsrail-Filistin sorunu, İran İslam

devriminin yansıması, Amerika Birleşik Devletlerinin İslam ülkelerine yönelik politikaları olarak sayılabilirken; dâhili nedeler olarak da Türkiye’de dinî eğitimin yetersizliği, dinî görev ve görevlileri ile ilgili nicel ve nitel anlamda eksiklik, başörtüsü konusu ile ilgili olarak yaşanan sorunlar ve bazı çevrelerce dile getirilen Devletin demokratik ve laik yapısının din ile çeliştiği fikri sayılabilir.

Her ne kadar geçmişte Haricîler ve günümüzde terör eylemlerine katılanlar yaptıklarını yukarıda sayılan bir veya bazı nedenler ile kutsallaştırsalar ya da meşrulaştırsalar da, onların dini ve dinin hükümlerini yanlış anladıkları ortadadır. Bu yanlış anlamalar masum bir anlayış olmayıp, son derece tehlikeli ve zararlı sonuçları olan bir anlayıştır. Bunu ortadan kaldırmanın yolu da doğru ve yeterli din eğitiminden geçmektedir. Çünkü İslam, doğru biçimde anlaşılıp yorumlandığı takdirde, Müslümanların hayatına bir anlam ve dinamizm kazandıracak güce sahiptir. Öte yandan toplumsal bir olay ve gerçeklik olarak dinin deneysel, objektif, bilimsel ve modern pedagojik yöntemler ile eğitim ve öğretiminin yapılarak bilimsel olarak incelenmesi hayati bir önem taşımaktadır. Eğer bunlar gerçekleştirilemezse, içe kapanma nedeniyle fanatizm ve radikal gelişmelerin yaşanması ve dolayısıyla birey ya da grupların “dinî motifli terör” anlamına gelen eylemlere karışmaları ve bu eylemleri dinî nedenlere dayandırarak meşrulaştırılmaya çalışmaları devam edecektir.

KAYNAKÇA

Albayrak, Ali, (2004), ‘Terör-Din İlişkisi(zliği) Üzerine’, **Dinî Araştırmalar Dergisi**, 7(20): 291-303.

Beşe, Ertan, (2002), **Terörizm, Avrupa Birliği ve İnsan Hakları**, Ankara, Seçkin.

Çakar, Muharrem, (2004), **Siyasal İslam**, Çatı Kitapları, İstanbul.

Elik, Hasan, (2004), **Dini Özünden Okumak, Dr. İbrahim Bodur Kaleseramik Eğitim**, Sağlık ve Sosyal Yardım Vakfı Yayınları, İstanbul.

Erdem, Mustafa, (2004), ‘Din ve Terör Üzerine’, **Dinî Araştırmalar Dergisi**, 7 (20): 9-13.

Eren, Selim, (2000), ‘Cemaatsel Oluşum ve Dinin Rolü’, **Dinî Araştırmalar Dergisi**, 3 (7): 93-113.

Gündüz, Şinasi, (2002), ‘Hristiyanlıkta Şiddetin Meşruiyet Zemini’, **İslamiyat Dergisi**, 5 (1): 35-57.

Kirman, M. Ali, (2004), ‘Küresel Bir Sorun Olarak Din ve Şiddet’, **Dinî Araştırmalar Dergisi**, 7 (20): 315-333.

Mutioğlu, H., (2000), ‘Yeni Dünya Düzensizliğinde Terör ve Türkiye’, **I. Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu**, Elazığ, Bildiriler Kitabı: 257-267.

Olgun, Hakan, (2004), 'Protestan Teolojide Şiddet Güdüleri ve İslam Terörü Algısı', **Dinî Araştırmalar Dergisi**, 7(20): 101-121.

Onat, Hasan, (2004), 'Küresel Şiddet ve Terör: İnsan Olma Onuruna Vurulan Darbe', **Dinî Araştırmalar Dergisi**, 7(20): 19-31.

Yapıcı, Asım & Albayrak, Kadir, (2002), 'teki"ni Algılama Bağlamında Dinî Gruplar Arası İlişkiler', **Dinî Araştırmalar Dergisi**, Ankara, 5(14): 35-61.

ASILSIZ SOYKIRIM İDDİASI VE ERMENİ TERÖRÜ

AYDIN, Nurhan
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

Rusya, İngiltere ve Fransa'nın 19. yüzyıl sonlarından başlayarak Osmanlı sınırları içinde yaşayan gayrimüslimlerin haklarını savunmak bahanesiyle devletin içişlerine müdahale etmeleri ve gayrimüslimleri ayaklandırmaları sonucunda Osmanlı Devleti önemli sorunlarla karşılaşmıştır. Bu bağlamda Osmanlı ülkesinde yaşayan Ermeniler, adı geçen devletler tarafından kullanılmıştır. Ermeni meselesinin uluslararası nitelik kazanması ise 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı'nın yenilgiye uğraması sonucunda imzalanan Ayastefanos (1877-1878) Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Ayestefanos Antlaşması'nın imzalanacağı sırada Ermeni Patriği Nerses Varjabedian başkanlığında toplanan Ermeni Meclisi, Rus Çar'ına başvurmayı kararlaştırmıştır. Patrik, Rahip Kavork Vartabet Kusjukliyan ve Osmanlı murahhas heyetinde bulunan Stephan Aslanyan Paşa ve Hovannes Efendi'yi görüşmelerde Ermenilerin çıkarlarını koruması için görevlendirmiştir. Ermeni temsilcilere Rus murahhas heyetinde bulunan İgnatyev, Bulgarlara verilen hakların kendilerine verilmeyeceğini, ancak çok yakın gelecekte Ermenilerin buna hazır olmaları gerektiğini bildirmiştir. (**Oganisyan, Vek Borbi, Münih, Moskova, Fenik Yayınevi, 1991, s. 400**) Antlaşması ile mümkün olmuştur. Antlaşmanın 16. maddesi (Ayastefanos Antlaşması'nın 6. maddesinde öngörülen şartlar, Berlin Antlaşması'nın 61. maddesinde yer almıştır.) ile Rus Hükûmeti Doğu Anadolu'da Ermenilerle meskûn kasabalarda mahalli şartların gerektirdiği ıslahatların yapılmasını Osmanlı Devleti'ne kabul ettirdi. Aslında bu madde savaş boyunca tebaası buldukları devletin aleyhine Rus ordularının yanında yer alan Ermenilerin beklentilerine cevap oluyordu. Ermeni liderleri Doğu Anadolu'da en azından muhtar bir Ermenistan kurulmasını istiyorlardı.

Ermeni meselesinin uluslararası gündeme taşınmasından sonra I. Dünya Savaşı'na kadar birçok isyan ve ayaklanmalar çıkararak Osmanlı Devletine karşı gelen Ermeniler, 1914'ten sonra Kafkasya cephesinde Rus ordusuna katılarak ve cephe arkasında sabotaj eylemlerine başlayarak savaşın seyrini değiştirmek istemişlerdir. Aynı zamanda İstanbul'da faaliyet gösteren Taşnaksutyun ve Hınçak Partilerinin ayrılıkçı faaliyetlerinin güçlenmesi ve çeşitli isyanların ortaya çıkması üzerine dâhiliye Nezareti 24 Nisan 1915'te Ermeni siyasi parti ve derneklerinin kapatılması ve liderlerinin yakalanması konusunda bir karar çıkarmıştır. (Bu kararın uygulanması ve tutuklanan Ermeniler hakkında daha geniş bilgi için **bkz.: Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920)**, (Başbakanlık Devlet Arşivleri Yayınları, Ank., 1994,

s.7) Ermenilerin iddia ettikleri sözde Ermeni soykırımını bu karara dayandırmaktadır. Kafkasya cephesinde yaşayan Ermenilerin silahlanarak Rus ordusuna katılmaları ve sivil halkı katletmeye başlamaları üzerine Dâhiliye Nezareti tarafından 27 Mayıs 1915'te tehcir kararı (Göç ve iskân) kabul edilmiştir. (Hasan Babacan, “**Ermeni Tehcirini Hazırlayan Faktörler ve Tehcir, Düünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri**” Der.: İdris Bal ve Mustafa Çufalı), Nobel Yayınları, 1. Baskı, Ağustos 2003, ss. 297-307)

Dâhiliye Nazırı Talat Bey'in sadarete verdiği 26 Mayıs 1915 tarihli tezkirede durumun vahametini ortaya koyuyor ve Ermenilerin işledikleri suçları şu şekilde sıralıyordu. (Hasan Babacan, a.g.e., s. 304)

“Harp mıntıklarına yakın yerlerde oturan Ermenilerden bir kısmı devletin hudutlarını devlet düşmanlarına karşı korumakla meşgul olan Ordu'yu Hümayunun hareketini güçlendirmektedir. Askere erzak ve mühimmat naklini zorlaştırmaktadır. Düşmanla aynı gayeleri paylaşmakta ve onlarla iş birliği yapmaktadırlar. Ermenilerin bir kısmı düşman saflarına katılmaktadır. Memleket dâhilinde askerî birliklerimize ve masum halka silahlı saldırılarda bulunmaktadırlar. Düşman deniz kuvvetlerine erzak sağlamaktadırlar. Müstahkem mevkileri düşmana göstermektedirler.”

Dahiliye Nazırı Talat Bey'in Sadarete verdiği bu tezkireden bir gün sonra 27 Mayıs 1915) “Vakt-i Seferde İcraat-ı Hükûmet'e karşı gelenler için cih-i Askerîyece İttihaz olunacak tedabir hakkında Kanun-i muvafakat” çıkarıldı ve yürürlüğe kondu.

Dahiliye Nazırı Talat Bey'in bu tezkiresi, 30 Mayıs 1915'te Meclis'i Vükela'da müzakere edilerek kabul edilmiştir. Buna göre savaş bölgelerinde bulunan Ermenilerden bir kısmının düşman saflarına katılmaları, Osmanlı askerini arkadan vurmaları ve casuslukta bulunmaları sebebiyle, cephe gerilerine sevk edilmeye başlanıldığı, kolaylıklar sağlanarak usule ve devletin menfaatlerine uygun olarak devam ettirilmesi, istenmiş ve göç ettirilen Ermenilerin muhacirlere ayrılan tahsisattan iâşe ve ibatelerinin sağlanması, mali ve iktisadi meselelerinin halledilmesi, bunlara ait gayri menkullerin ve meselelerinin tespiti yapıldıktan sonra muhafaza veya tanzim edilmesi, gittikleri yerlerde arazi, emlak ve iş sağlanması ve ilgili Nezaretçe tanzim edilecek komisyonların ilgili mahallerde görev yapmaları istenmiştir. (Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, Cilt: II/III, Ank. TTK. Yay. 1991, ss. 40-42)

1 Haziran 1915 tarihinde Kanun-i Muvakkat (Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi sırasında Meclis tatil edilmişti. Bu nedenle çıkarılan bu Kanun'la, Kanun Hükümünde Kararname niteliğindedir. Bu Dönem'de çıkarılan kanunlar Kanun-i Muvakkat şeklinde Meclis-i Vükela'dan geçerek uygulanıyordu) yayımlanarak Ermeni tehciri ile ilgili işlemler tamamlanmış oldu.

Ermenilerin iskân yerlerine gitmeleri için yakın ve meşakkatsız yollar tercih edilmiş, ayrıca emniyetlerinin muhafazası için özen gösterilmiştir. Gittikleri

yerlerde nüfus dengelerini bozmamaları hususunda da tedbirler alınmıştır. (BOA, DH. ŞFR, No: 54/308, **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler**, 145)

Tehcir Kanunu bütün Ermenileri ihtiva etmiyordu. Bazı şartları taşıyanlar bu kanunun dışında tutulmuşlardır

I. Dünya Savaşı yıllarında ve daha sonraki dönemde Ermeni Tehciri üzerine yazılar ve araştırma yapan Batılı gazeteci ve yazarlar olaylara tamamen Ermeni gözüyle bakmışlardır. Ermenilerin isyan etmediklerini, sürgün hareketi başlayınca silahla karşı koyduklarını ileri sürmüşler ve günümüzde de aynı şekilde iddiaları sürmektedir. Ermenilerin ilk isyan ve terör hareketleri ile Tehcir Kanunu'nun çıkarıldığı tarihler incelendiğinde ve karşılaştırıldığı takdirde bu iddiaların ne kadar asılsız ve tutarsız olduğu ortaya çıkar. (İhsan Sakarya, **I. Dünya Harbi ve Ermenilerin Göç Ettirilmesi**, Ank. Gen. Kur. Basımevi, s. 98)

Ancak ne var ki 1915'te yapılan Ermeni göç ve iskân yasası, daha sonraki dönemlerde de, zamanımızda da Avrupa devletleri tarafından "Türklerin Hristiyanları katliamı" şeklinde propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır ve kullanılmaya da devam edilmektedir.

Sevk ve iskân sırasında alınan tüm tedbirlere rağmen bazı aksaklıklar görülmüştür. Göçe tabi tutulan kabilelerde bazı ölüm hadiseleri de olmuştur. Bu konudaki rakamlar son derece subjektif ve birbiriyle çelişir durumdadır. En bariz örnek ciddiyeti ile tanınan **Encyclopedia Britannica**'nın 1918 baskısında tehcir sırasında ölen Ermeni sayısı 600.000 olarak yazılmışken 1968 yılı baskısında bu sayı 1.500.000 olarak belirlenmiştir. (Ekrem Memiş-Nuri Köstüklü, **Yeni ve Yakın Çağda Türk Dünyası**, Konya, Çizgi Yay. 2000, s. 253) Aynı ansiklopedinin iki ayrı baskısında bu kadar anormal bir değişimin olduğu dikkate alınırsa olayın nasıl farklı rakamlarla çarpıtıldığı çok daha iyi anlaşılacaktır. Şunu da ifade edelim ki, bu dönemde 1.500.000'dan fazla Müslüman Türk'te Ermeni çeteleri tarafından vahşice katledilmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin genel nüfusu 18.520.000 (Abdurrahman Çaycı, "Türk-Ermeni İlişkilerinde Gerçekler" **Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu**, Hacettepe Üniv. Atatürk İlk. ve İnk. T. Ens. Ank. TTK Yay. 1995, ss. 75-114) olarak belirtilmektedir. Bu nüfusun 1.300.000'ini (% 6.9) Ermeni nüfus oluşturmuştur ve Ermeni nüfusu Anadolu'da hiçbir yerde çoğunluğa sahip değildir. (Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İst. Bel. Yay. 1976, s. 735) Dolayısıyla günümüzde 1.500.000-2.000.000 Ermeni'nin soykırıma tabi tutulduğu iddialarının asılsızlığı verilen rakamlardan açıkça anlaşılmaktadır. 1920'li yıllarda "Ermeni Katliamı" iddialarının asılsızlığı ortaya çıkmıştır. Bu durum İngiliz Dışişleri Bakanlığı arşiv kayıtlarında da açıkça belirtilmiştir. Ermeni iddialarıyla ilgili olarak, böyle bir vesika bulunmadığı gibi bundan sonra da bulunması son derece şüphelidir. (Çaycı, a.g.e., ss. 75-114)

Uluslararası Alanda Ermeni Soykırım İddiası ve Örgütsel Dayanışma

Sözde Ermeni soykırım iddiası Ermenistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden çok önce başlamıştır. Bu görevi 1915 yılından 1991 yılına kadar Amerika ve Avrupa'daki Ermeni diaspora kuruluşları üstlenmiş ancak koordinasyon çalışmaları Sovyet Ermenistan'ı tarafından yapılmıştır. (Hatem Cabbarlı, "Sözde Ermeni Soykırım Propagandası ve Türkiye" **Ermeni Araştırmaları 2. Türkiye Kongresi Bildirileri**, II. Cilt. Ank. EAE. Yay. 2007, s. 1219)

Sözde Ermeni soykırımının uluslararası kamuoyu ve Türkiye tarafından kabul edilmesi yönündeki propaganda faaliyeti, hâlen Ermenistan dış politikasının ana eksenini oluşturmaktadır. Ermenistan Dışişleri Bakanı Vardan Oskanyan Erivan Devlet Üniversitesinde yaptığı bir konuşmada ABD, Avrupa ülkeleri ve sivil toplum örgütleri ile iş birliği içinde olan Ermenistan Hükûmeti'nin ve diaspora kuruluşlarının sözde Ermeni soykırımının kabul edilmesi için genel olarak üç yönden faaliyet gösterdiğini açıklamıştır:

1. Başta ABD ve Avrupa ülkeleri olmak üzere diğer ülkelerle iki taraflı ilişkilerde sözde Ermeni soykırımının kabul edilmesi yönünde faaliyetler.

2. Uluslararası örgütlerin sözde Ermeni soykırımını kabul etmesi yönünden propaganda çalışmaları.

3. Türkiye'nin sözde Ermeni soykırımını kabul etmesine yönelik propaganda çalışmaları.

Bu politika Ermenistan Hükûmeti'nin koordine çalışmalarıyla Ermeni diasporası ile eş zamanlı olarak yürütülmektedir. (Hatem Cebbarlı, a.g.e., s. 1220 **Bkz.:**<http://www.regnum.ru/expnews/256620.html>)

Sözde Ermeni Soykırımı çerçevesinde Ermenistan Millî Bilimler Akademisi ve Dünya Ermenileri Organizasyonu "Kanıtlar Paketi" hazırlama girişiminde bulunmuştur. Bu amaçla, Dünya Ermenileri Organizasyonu, Ermenistan Millî Bilimler Akademisi salonunda 6-7 Mayıs 2004 tarihinde "Ermenistan-Türkiye İlişkilerinin Normalleşmesinde Soykırım Faktörü" adında bir konferans düzenlenmiştir. (**Armyane Planiruyut Sobrat "Polny Paket Doozatelstv Genotsida 1915 v Osmanskoy Turstii"**)

Konferansa Ermenistan, Almanya, Yunanistan, Fransa, İtalya, ABD, Rusya, Avusturya, Kanada ve İsviçre'den "soykırım konusunda" sözüm ona uzmanlar katılmıştır.

Konferansın başlıca amacı, Ermenilerin iddiasını uluslararası hukuk kuralları ve Cenevre Soykırım Sözleşmesi çerçevesinde tanımlamak ve dünya kamuoyuna duyurmaktır. Bu amaçla, konferans sonucunda konunun daha geniş bir şekilde öğrenilmesi için bu konuda sözde uzman olan kişilerden oluşan özel bir komisyonun kurulmasına karar verilmiştir. Bu komisyon çalışmaları sonucunda elde edilen belgeler ve hukuki değerlendirmeler Ermenistan'a sözde soykırımın uluslararası alanda tanıtılması için resmi belge ve kaynak teşkil

edecektir. Bu kaynaklara dayanarak yapılan çalışmalar sonucunda uluslararası alanda ciddi baskılarla karşılaşan Türkiye'ye sözde Ermeni soykırımının kabul ettirilmesi amaçlanmıştır.

Ermenistan Hükûmeti sözde soykırımın 90. yıl dönümü olan 2005 yılında propaganda faaliyetlerini koordine etmek için "Ermeni Soykırımının 90. Yıl dönümü Organizasyonu ve Tedbirleri Hakkında Devlet Komisyon'u" kurmuştur. Komisyon Projesi'ne göre, başta Erivan olmak üzere Ermenistan'ın her yerinde, Avrupa, Orta Doğu ülkeleri ve Amerika'da propagandalar düzenlenecek, dünyadaki bütün Ermeni Kiliselerinde "soykırım kurbanları" için dualar okunacaktır. (Hatem Cabbarlı, a.g.e., s. 1221)

Ermeni tarihçiler ve araştırmacılar sözde Ermeni soykırımını tanımlamak için özel bir terim geliştirmek çabası içinde olmuştur. 1969'da Paris'te düzenlenen bir toplantıda Lübnan'lı hukukçu Metr Musa Prens yaptığı bir konuşmada "genocide" kelimesi ile birlikte ilk defa olarak "armenocide" deyimini kullanmış ve bu terim Ermeniler tarafından benimsenmiştir. Bu tarihten itibaren "armenocide" terimi Ermeni araştırmacılar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. (Azat Amabaryan ve Stepan Stepanyan, **Genotsid Armyan, Ermenistan Cumhuriyeti**, Bilimler Akademisi, Gitutyayayı, Erivan 1995, Armenotsid, **Bkz.: <http://genocide.ru/armenovide.html>**.)

ABD'de Ermeni örgütlenmesi 19. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı'dan bu ülkeye göç eden, Taşnak ve Hınçak terör örgütleri etrafında birleşen ve teröre destek veren Ermeniler tarafından başlanmıştır. Nitekim Bitlis isyanından sonra Louisiana Senatörü Newton Blanchard 3 Aralık 1894'te Ermeni meselesini parlamentoda gündeme taşımıştır. Osmanlı ülkesinde yaşayan Ermenilere ve Amerikan vatandaşı Ermenilere baskı yapıldığı ifade edilmiş ve Başkandan Parlamente'ye bu konuda bilgi vermesi istenmiştir. (Şenol Kantarcı, **Amerika Birleşik Devletlerinde Ermeniler ve Ermeni Lobisi**, Aktül Yay. 2004, ss. 134-135)

Bu tarihten itibaren Ermeni meselesi her yıl sürekli olarak senatoda görüşülmüştür. 1915 yılına kadar Amerikan Parlamentosunda Osmanlı Ermenileri ve Amerikan vatandaşı Ermenilere baskı yapıldığı iddia edilmiş ve Osmanlı Devleti Ermenilere "soykırım" yapmakla suçlanmıştır. ABD Ermeni kuruluşları ve terör odakları, senato ve kongrenin (Hatem Cabbarlı, a.g.e., s. 1222) yanı sıra eyalet meclislerinde de sözde Ermeni soykırımının kabul edilmesi yönünde propaganda faaliyetlerine devam etmektedir. Nitekim 2005 yılı itibarıyla toplam 38 eyalet meclisi sözde Ermeni soykırımı tanıyan yasa tasarısını kabul etmiştir. (Genotsid Armyan, "1915 Gode Priznali Eşe Tri Ştata ŞŞA", **Bkz.: <http://www.regnum.ru/expnews/255806.html>**).

1985'te Ermeni diasporası asılsız soykırım iddiaları ile ilgili hazırladıkları dört tasarının Kongre'de görüşülmesine çalışmıştır. 192 sayılı tasarı Temsilciler Meclisi'nde uzun tartışmalara neden olmuş ama 206 "evet" oyuna karşılık 213

“hayır” oyu ile kabul edilmemiştir. (Kantarıcı, **Amerika Birleşik Devletlerinde Ermeniler**, ss. 219-261)

1970’li yılların başlarında yurtdışında yaşayan Ermeniler, ASALA (Ermenistan’ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu) terör örgütünü kurarak, sözde Ermeni soykırımı kurbanlarının intikamını almak ve “soykırım gerçeklerini” dünya kamuoyuna duyurmak için Türk diplomatlara karşı terör eylemlerine başlamıştır. (ASALA terör örgütü hakkında **Bkz.:** <http://www.ermenisorumu.gen.tr/tukce/terror/asala.html>) 12 Mart 1985 yılına kadar Ermeniler terör eylemlerine devam etmiş, düzenledikleri terör eylemlerinde Avrupa ülkelerinin vatandaşlarının da ölmesi ve Türkiye’nin terör örgütü üyelerine yönelik operasyonlara başlaması üzerine eylemlerini durdurmuştur.

Amerika Ermeni Millî Komitesi’nin çalışmaları sonucunda altmış Kongre üyesi 28 Nisan 2004 tarihinde sözde Ermeni soykırımı kurbanlarını anmak için Washington Capitol tepesinde bir araya gelmiştir. Washington’da faaliyet gösteren sivil toplum ve insan hakları örgütlerinin temsilcileri de toplantıya davet edilmiştir. (Hatem Cabbarlı, a.g.e., s. 1224)

ABD, Hay Dat Ofisi Başkanı Kiro Manoyan Regnum Haber Ajansı’na verdiği demeçte “Ermeni toplumu tarihten kaynaklanan nedenlerden dolayı Türkiye’yi düşman ülke olarak algılamaktadır. Türkiye’nin 1915’te Ermenilere yaptığı “soykırım” yakın geçmişe kadar devam etmiştir. Sadece Batı Ermenistan’ın değil, Doğu Ermenistan topraklarının bir bölümü de Türkiye tarafından işgal edilmiştir. Soykırımın uluslararası alanda ve Türkiye tarafından kabul edilmesi yönünde çalışmalara devam edeceğiz. Sadece manevi alanda tatmin olmakla yetinmeyecek, soykırımın tanınmasından sonra tazminat konusunu gündeme getireceğiz. Soykırım Ermeniler için geçmişin değil, geleceğin sorunudur” (Armyane SŞAza Djonakerri: İntervyu Glav. Ay. Data Kiro Manoyena İAREGNUM “**Bkz.:**<http://www.regnum.ru/expnews/305294.html>.) şeklinde ifade etmiştir.

Ermeni diasporası bütün Avrupa ülkelerinde sözde Ermeni soykırım iddiasını kabul ettirmek için büyük çaba göstermekte, özellikle Fransa, İngiltere ve Almanya’da örgütsel propaganda çalışmalarını önemsemekte ve bu ülkelerdeki çalışmaları süreklilik arz etmektedir. Ermeniler Avrupa’da örgütsel propaganda çalışmalarına 20. yüzyılın ilk yarısında başlamışlardır. 1925’te Fransa’da toplanan, Fransa Ermenilerinin yeni bir örgütlenme süreci başlamıştır. 1924’te Taşnak Örgütü’nün gençlik kolunun ideolojik eğitimini üstlenecek Rostom kütüphanesi kurulmuştur. Avrupa’da yaşayan Ermeniler, genellikle Taşnaksutyun Partisi’nin önderliğinde örgütlenmiştir. Nitekim partinin 11 (7 Mart 1929) ve 12. kurultayı Türkiye aleyhine bazı kararlar almış, sözde soykırım ve toprak talepleri ile beraber Kürt meselesini de ön plana çıkarmıştır. (Organisyon, **Vek. Borbı**, s. 400)

Taşnaksutyun Partisi Batı Avrupa Merkez Komitesi ve Hay Dat Komisyonu temsilcilerinin 2004'te Fransa'da Türkiye'nin AB üyeliğine karşı düzenledikleri mitinge yaklaşık 12 bin kişi katılmış, Fransa Hükûmeti ve Cumhurbaşkanı Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasına hayır demeleri talep edilmiştir. (Frantsiya Doljna Skazat Net Çlenstvıs Turtsii v Evrosoyuz", **Bkz.:**<http://wwwherkir.am/ryslindex.php?sub=armkid=7105>)

Taşnaksutyun, Fransız Sosyalist Partisi ve Fransız tarihçiler ile yoğun iş birliği içindedir.

Ermenilerin soykırım tezini kabul ettirmek ve bu konuda tam destek almak için propaganda yaptıkları bir diğer ülkede Almanya'dır. 1920'lerden başlayarak bu ülkeye göç eden Ermeniler örgütlenecek çalışmalarına başlamıştır. Dernek eş başkanları Rogerbah ve Abegyen Ermeni kültür ve tarihini anlatan Almanca **Hayatsan (Ermenistan)** adında bir dergi yayımlamıştır. (Organisyan, **Vek Borbi...**, s. 395)

İkinci Dünya Savaşı arifesinde Almanya'da Ermeni propagandası ve faaliyetleri azalmış, hatta birçok Ermeni Almanya'yı terk ederek başka Avrupa ülkelerine göç etmiştir. 1968'de tekrar Hınçak terör örgütünün faaliyeti Almanya'da "Ermeni Kültür Birliği" adı altında yeniden örgütlenmiştir.

1970'li yılların ortalarında Ermeni terörünün ortaya çıkması üzerine, Almanya Ermeni diasporası, teröristlerin saldırılarını haklı çıkarmak amacıyla propaganda çalışmaları ile Alman kamuoyunu 1990'lı yıllara kadar Almanya'da devlet tarafından hiçbir engel çıkarılmasa da propaganda çalışmalarında çekingen davranmıştır. Bunun en büyük nedeni ise Almanların Yahudi soykırımını gerçekleştirmiş olmasıdır. Bu bağlamda Almanların psikolojik durumu da göz önüne alınmıştır.

Geçmişten Günümüze Ermeni Terörü

Terör Nedir?

Terör kavram olarak, Türkçe'deki karşılığı ile "korkutma, yıldırma ve tedhiş" anlamına gelmektedir. Terörizm tek başına ne şiddet, ne zor kullanma, ne de kargaşa çıkarmaya yönelik bir harekettir. Zor kullanmak yolu ile yeni bir düzen oluşturmak anlamı içerir. Bu anlamda terörizme "Politik Tedhişçilik" de denilebilir. (Emin Demirel, **Kapanmayan Yara Terör**, İstanbul. GHMD Yayınları. 1995, s. 17)

Terör tanım olarak: Bir güce, bir iktidara zorla kabul ettirmek amacıyla sistemli bir biçimde şiddet kullanma, yıldırma, tedhiş olarak tanımlanmaktadır. (**Büyük Larousse, Libraire Larousse**, Cilt: 22, Milliyet Gazetecilik A. Ş. 1986, s. 11444) Şiddetin geniş bir alana yayılmış bir biçimi olarak etnik terörizm, terörist liderlerin kendi grup kimliklerine olan yoğun bağlılıkları, yaygın şiddet yoluyla bunu arttırmaya çalışmaları ve bir tür özerklik sağlanması ya da grubun devlet olması gibi ileri seviyedeki siyasi hedefler çerçevesinde varlık sebebi olan iddiaları sürdürme amacını taşır. Etnik teröristler, bu amaç

doğrultusunda baskın (dominant) durumundaki diğer büyük topluluktan işgalci, muhalif, sömürgeci ya da dış göç olarak bahsederek kendi eylemlerini yasallaştırırlar. (Vamık Volkan, **Bloodlines, From Ethnic Pride to Ethnic Terrorism**, New York, 1997, s. 25)

Bazı teröristler ulusal kurtuluş ve bağımsızlık mücadelesi verdiklerini, bazıları geçmişteki olayların intikamını aldıklarını (Örneğin ASALA, Ermeni Soykırım Örgütleri), bazıları ise belirli ırk veya dinî, siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik yapıları egemen kılmak istediklerini söylerler. (Y. Atilla Şehirli, “Asala’nın Ortaya Çıkışı Eylemleri İlişkileri ve Sonu”, **Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri**, Ankara, 2003, s. 643)

Osmanlı Döneminde Ermeni Terörü

Osmanlı Ermeni toplumunun 1800’lü yılların başında Ermenilerin Osmanlı Devleti’nde bir sorun hâline gelmeye başlamasının en somut göstergesi, Ermenilerce kurulan dernek ve cemiyetlerin gerçekleştirdikleri terör eylemleri olmuştur. Eylemleriyle Osmanlı Devleti’ni parçalayacaklarının farkında olan Ermeni grupları, Batılı güçlü devletlerin dikkatini çekerek onların Osmanlı Devleti’ne müdahalesini ve Osmanlı Ermenilerine yardımlarını sağlamayı amaçlamışlardır. Bunda da başarılı olmuşlardır (Yücel Acer, “Terörizm Kavramı Açısından Ermeni Terörü ve Genel Nitelikleri” **Ermeni Araştırmaları**, Ank. EAE. S. 8, ss. 119-120).

Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması’ndan kaynaklanan “Osmanlı Hristiyanları’nın hamiliği” sıfatı ile bu türden müdahalelerini resmen yapabiliyordu. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra yapılan Berlin Antlaşması ile Osmanlı Ermenileri uluslararası bir sorun hâline gelmiş ve Batılı devletlerin antlaşmayı istismarları sonucu direkt müdahalelerine yasal zemin oluşturmuştur. (Azmi Süslü-M. Fahrettin Kırzioğlu-Rafet Yinanç-Yusuf Halaçoğlu, **Türk Tarihinde Ermeniler**, Birinci Basım (Kars, Kafkas Ün. Rektörlüğü Yay. 1995) ss. 120-121)

Ermenilerin, hem sorunu gündemde tutup dış müdahale ve destek sağlamak, hem de kendileri açısından mücadeleyi devam ettirmek için çeşitli karışıklıklar yaratmaları, bu dönemler boyunca sürekli karışıklıklar bir durum olmuştur (Enver Ziya Karal, **Armenians Question**, Ank. 1975, ss. 12-13). Bu olayların bir kısmı münferit nümayişler, bir kısmı toplu isyanlar, bir kısmı ise cinayet ve suikastler şeklinde kendisini göstermiştir. Halka açık yerlere bomba konulması, resmi görevlilerin öldürülmesi, katledilen insanların vücut organlarının kesilmesi, sabotajlar, hırsızlıklar ve benzeri eylemlerin izlerini İngiliz dökümanlarından da takip etmek mümkündür (Salahi Ramandan, Sonyel, **The Ottoman Armenians, Victims of Great Power Diplomacy** (London, K. Rustem and Brother, 1987)

Bu olayların gerisindeki yapılanma ise çoğunlukla Ermenilerce Osmanlı toprakları dışında ya da içinde kurulan cemiyet ve derneklerdi. 1878’de Van’da Kızıl Haç derneği, 1881’de Erzurum’da Anavatan Müdafileri (Pashtpan

Haireniats) derneği, 1885'te Van'da ihtilalci Ermenistan Partisi kurulmuştu. 1890 yılında ise adı daha fazla duyulacak olan Taşnaksutyun (Tiflis Ermeni İhtilal Federasyonu) kuruldu. Amacı, ihtilalci terör örgütleri kurmak, halkı silahlandırmak, Hükümet yetkililerine ve Ermeni muhbirlere karşı eylem düzenlemek ve sonuçta Ermeni bağımsızlığını sağlamaktı. (Yavuz Özgüldür-Ali Güler-Suat Akgül ve Mesut Akgül, **Her Yönü ile Ermeni Sorunu**, Ank. K. H. O. Yay. 2001, ss. 155-161)

Şiddet eylemleri yapılanması içerisinde Ermeni kilisesinin rolü de oldukça önemli bir yer tutmaktaydı. Denilebilir ki, Ermeni meselesinin teşekkülünde hareket noktası patrikhane, kiliseler ve okullardan başlamakta ve cemiyetler, komiteler, terör grupları ile devam etmektedir (Enver Yaşarbaş, **Ermeni Terörünün Tarihçesi**, İst. Petek Yay., 1984, ss. 1-42). Her isyanda Batı'nın yanı sıra patrikhane ve papazlarında desteği ve rolü mevcuttur.

Ermeni meselesinin ortaya çıkması ve alevlenmesinde bu tür teşkilatların ve kiliselerin rolü somut birçok kıskırtma ve kanlı olaylarla kendini göstermiştir. 1800'lü yılların sonu Ermeni sorununun artık somut olaylara dönüştürüldüğü ilk yıllar olmuştur. (Sason ayaklanmasında Bitlis'in Sason ilçesinde, Hınçak üyesinin çabalarıyla Müslümanlarla Ermeniler arasında huzursuzluk, güvensizlik ve çatışmalar başlamıştır. Sonuçta Haziran 1894'te ciddi çatışmalar çıkmış ve Eylül sonuna kadar sürmüştür. Salahi R. Sonyel, **Turkey's Struggle...** ss. 155-159) 1882 ile 1904 yılları arasında 38 büyük çaplı Ermeni isyanlarından ve teröründen bahsetmek kolaylıkla mümkündür. Bunlardan yaklaşık 31 tanesi Birinci ve İkinci Sasun isyanları (1894-1897) Zeytun isyanı (1895) ve Adana isyanı (1909) gibi büyük çaplı isyanları da kapsayan Ermeni ayaklanmalarıdır. (Yücel Acer, a.g.e., s. 121)

Bunlardan başka, yaralama, katletme ve öldürmelerle sonuçlanmış önemli boyutta birçok Ermeni olaylarından bahsedilmesi gerekmektedir. 8 Aralık 1882 tarihli Anavatan Müdafileri Olayı, Mayıs 1889'da Armenekan çeteleri ile çatışma Ağustos 1889 Musa Bey Olayı, 15 Temmuz 1890 tarihli Kumkapı nümayişi, 1892-1893 tarihleri arasındaki Merzifon, Kayseri ve Yozgat'ta cereyan etmiş olaylar, 30 Eylül 1895 tarihli Babiali olayı ve 14 Temmuz 1896 tarihli ve Taşnak komitesince planlanan Osmanlı Bankası baskını bu tür olaylar arasında sayılabilir. (Süslü ve diğerleri, a.g.e., ss. 150-151)

Daha spesifik olaylardan da bahsetmek mümkündür. 20 Haziran 1890'da Erzurum Saint Asalyan kilisesi aranırken karşı konulmuş ve iki subay ve bir jandarma eri şehit olmuştur. Kilise de Rusya'dan getirilmiş silahlar bulunmuştur. 25 Ekim 1895 Cuma namazında, Müslümanlara bir saldırı yapılmış ve çıkan olaylarda 200'e yakın Müslüman ölmüştür. 1905'te II. Abdülhamit'e bir suikast girişimi olmuştur. 31 Mart Vakası sonrasında, Ermeniler 1909 yılı içerisinde Adana'da katliamlar yapmışlardır. (Yücel Acer, a.g.e., s. 122) 1904 ve 1906 yılları arasında ise toplam 105 kişi Ermenilerce

gerçekleştirilen suikastlarda öldürülmüştür. (Atıla Şehirli, **Türkiye’de Bölücü Terör Hareketleri ve Devletin Aldığı Tedbirler**, İst. Burek Yay. 2000, s. 206)

I. Dünya Savaşı boyunca Ermenilerin özellikler Türklere karşı eylemleri ve terör saldırıları devam etmiş, hatta yoğunluk kazanmıştır. Zira savaş, Ermenilere, bağımsızlık amaçlarını gerçekleştirebilmek için faaliyetlerini daha rahat yürütecek bir ortam sağlıyordu. (Süslü ve diğerleri, a.g.e., ss. 196-197) Osmanlı Ermenileri ordudan ayrılıp sabotajlara çeşitli yerlerde isyan olaylarına da giriştiler ve savunmasız binlerce Müslüman Türk’ü katlettiler. Osmanlı köy ve kasabalarında çok büyük ölçüde mezalim yaptılar. (Sonyel, **Turkey’s Struggle...**, s. 16) Bu katliamlar en fazla Doğu Anadolu’da yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Ermeni Terörü

I. Dünya Savaşı’ndan sonra da Ermeni katliamları devam etmiştir. 6-13 Şubat 1919’da Erivan da yapılan Batı Ermeni II. Kongresi’nde Talat, Cemal ve Sait Halim Paşalar ile Dr. Nazım Bahattin Şakir ve Cemil Azmi Beyler gibi Osmanlı idarecileri gıyabında yargılanıp mahkûm edilmişlerdir ve buldukları yerde öldürülmeleri için çalışmalar başlamıştır.

Bugünkü Ermeni terörizminin öncü birimi, 1920’lerde Batı Avrupa’da yaşayan birçok Osmanlı eski idarecilerine suikastler düzenleyen Nemesis (Eski Yunan Adalet ve İntikam Tanrıçası) adlı Taşnak alt örgütüdür. (Şehirli, a.g.e., s. 207)

Nemsesin, ilk katlettiği Türk 15 Mart 1921’de Berlin’de bir caddede yürürken vurularak şehit edilen Osmanlı İçişleri eski bakanı Talat Paşa’dır. (Bu suikastın faili, Soghomon Tehlirian’dır) 9 ay sonra Aralık 1921’de Osmanlı dışişleri eski bakanı Sait Halim Paşa, Roma’da bir Ermeni tarafından katledildi. (Bu suikastın faili, Arshavir Shirakian’dır) Yine eski Türk yetkililerinden Bahattin Şakir Bey ve Cemal Azmi Bey, 17 Nisan 1922’de Berlin’de katledildiler. Bundan birkaç ay sonra Cemal Paşa, iki Ermeni tarafından 21 Temmuz 1922’de yaverleri Binbaşı Nusret ve Teğmen Süreyya Bey ile birlikte Tiflis’te şehit edildiler. (Atıla Şehirli, a.g.e., s. 208) Bu olaylar Ermenilerin ilk kuşak terör faaliyetleri olarak nitelendirilebilir.

Fakat, Ermeni terörünün şiddetlenmeye başladığı yıllar 1970’li yıllar olmuştur. 1973 yılında ortaya çıkan uluslararası nitelikteki ikinci kuşak Ermeni terör faaliyetleri, başta ASALA terör örgütü olmak üzere kendini göstermeye başlamıştır. 1973’te münferit bir olay olarak başlayan Ermeni terör eylemleri 1974’ten sonra Türk diplomatları ve temsilciliklerine yönelik sabotaj, suikast ve saldırı biçimindeki terör faaliyetlerinin çoğu Ermeni diasporasının etkin olduğu ülkelerde gerçekleştirildi.

Ermeni terörü Türk dış temsilciliklerine, Türk Hava Yolları bürolarına ve özellikle diplomatlara yönelmiştir. Ermeni kökenli Kaliforniyalı Geourgen Yanikian, Los Angeles Türk Başkonsolosu Mehmet Baydar ve yardımcısı Bahadır Demir’i bir otel odasında vurarak şehit etti. Bu cinayetlerden sonra

Ermeni terör örgütleri ASALA (Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Örgütü) (1975'te Lübnan'da kurulmuştur). ve JCAG (Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları) terör eylemlerini başlattı. 1975 Lübnan İç Savaşı ve duyarlı ortamın etkisi ile Ermeni şiddet eylemleri giderek arttı.

1973 yılı ile 1985 yılları arasında, Türkiye sınırları dışında Ermeni terörü sonucu toplam 45 kişi katledildi. 21 ülkenin 38 kentinde, 39'u silahlı, 70'i bombalı, biri de işgal şeklinde olmak üzere 110 terör eyleminin çoğunluğu, diasporanın etkin olduğu Batı ülkelerinde gerçekleşti.

Diasporanın etkin olduğu Paris'te 1975-1983 yılları arasında gerçekleşen terör eylemlerinde 6'sı Türk olan 14 kişi öldü. 60 kişi yaralandı. 1986 yılına kadar süren ikinci kuşak Ermeni terör faaliyetleri sonucu toplam 42 Türk diplomat ile 6 yabancı katledildi. 15 Türk ve 66 yabancı uyruklu kişi de yaralandı. Katledilenlerden 4 Türk Büyükelçisi, 6 tanesi başkonsolos ya da konsolostur. Geriye kalanlar Türk diplomat yakınları veya elçilik ya da konsolosluk mensuplarıdır. Öldürülen yabancı uyruklular ise bunlardan bir kısmı Türk elçilik ya da konsolosluklarında çalışan memurlardır. (Zafer Özkan, **Tarihsel Akış İçinde Terörden Politikaya Ermeni Meselesi**, İst. 2001, ss. 208-209)

Ermeni terörü sadece Türklere yönelmiş de değildir. Ermeni terörünün başlangıcında ilk yapılan eylemlerden birisi 1975'te Ermenilerin Amerika'ya göçünü teşvik eden Dünya Kiliseler Birliği'nin Beyrut'taki bir bürosuna yapılan saldırıdır. ASALA'nın Türkiye'nin dışarıdaki diplomatik temsilcilerine yaptığı saldırılar, 22 Ekim 1975'te Türkiye'nin Avusturya Büyükelçisi Daniş Tunalıgil'in Viyana'da öldürülmesi ile başlamıştır. Sadece iki gün sonra, 24 Ekimde Fransa Büyükelçisi İsmail Erez ve şoförü Talip Şener, Paris'te şehit edildi. Saldırını ASALA üstlendi.

1978 Kasımında, ASALA'ya göre "batılı emperyalist devletler, Siyonizm ve Türkiye'de ki faşist rejimle" ilişkilerini sürdüren tüm devletlere yönelik bir deklarasyon yayınlayarak bu hedeflere de saldırmaya başlamıştır. (Yücel Acer, a.g.e., s. 124) Örneğin ASALA'ya atfedilen 171 saldırıdan 70 tanesi Türkiye'ye diğerleri başka ülkelere yöneltilmiştir. (Yücel Acer, a.g.e., s. 125) Ermeni terör eylemlerinin en çok cereyan ettiği ülkeler Fransa, İsviçre, İtalya ve Lübnan'dır. Yunanistan, Rusya, Portekiz, Kanada, İspanya, İngiltere, Almanya, Danimarka, Belçika, Avusturya, Hollanda, Avustralya, İran ve Irak gibi ülkelerde de çeşitli sayıda Ermeni şiddet olayları gerçekleştirilmiştir. 1977-83 arasında Türkiye sınırları içerisinde 6 Ermeni kökenli şiddet olayı gerçekleşmiştir. Bunlar arasında 7 Ağustos 1982 tarihinde 9 kişinin öldüğü ve 72 kişinin yaralandığı Esenboğa havaalanına bombalı saldırı da vardır.

1990'lı yıllarda özellikle Atina'da Türk diplomatlara karşı saldırılar devam etmiş, bu eylemlerin çoğunun sorumluluğunu "17 Kasım Örgütü" üstlenmiştir.

Ermeni Terör Örgütleri ve Ortak Özellikleri

ASALA: “Ermenistan’ın Kurtuluşu İçin Gizli Ermeni Ordusu” veya kısa adı ile ASALA, 20 Ocak 1975’te, Lübnan’da muhtemelen Bekaa’da kurulmuştu. (H. Kemal Türközü, **Ermeni Terörü**, İst., 1985, s. 11) Gizliliğini en iyi koruyabilen terör örgütlerinden biri olan ASALA’nın kurucu ve lideri değişik takma adlar kullanan, hatta örgütün üst düzey yöneticilerinin bile ismini tam bilmediği, Lübnan Ermenilerinden Maksist-Leninist bir teröristtir. (Ercan Çiftlioğlu, **Yedekteki Taşeron ASALA**, Ank. 1997, s. 15) Agop Agopyan, Vahram Vahramia, İran İrmian gibi isimler kullanmıştır. Örgüt merkez komiteye bağlı “komuta grupları” biçiminde örgütlenmektedir. Komuta merkezleri ise “siyasi ve askerî merkezler” olmak üzere iki ana bölüme ayrılmakta, siyasi merkezlerde çalışanlar “ülke ve bölge sorumluları” olarak görevlendirilmektedirler.

ASALA, dünya kamuoyuna Ermeni davasına ne denli ve ne kadar geniş bir biçimde sahip çıktığı mesajını vermek, sahip olunan desteğin boyutlarını olduğundan büyük göstermek, terör eylemlerini araştıran güvenlik güçlerinin kafalarını karıştırarak hedef şaşırtmak için değişik adlarla “paravan” terör örgütleri kurmuştu. Bu paravan örgütlerinin en önde gelenleri 3 Ekim, 9 Haziran, Orly, Ermenistan Gizli Ordusu, Yeni Ermeni Direnişi, Fransa Eylül örgütüdür. Aslında bu örgütlerin bir başka görevi de ASALA eylemlerini sıkıştıran ülkelere gözdağı vermektir.

ASALA-MR (Asala İhtilalci Hareketi) Monte Melkonian (Melkonyan) tarafından 1983 yılında kurulmuştur. (Çitlioğlu, a.g.e, s. 23) ASALA Türkiye’ye askerî ve ekonomik yardımda bulunan tüm ülkeleri düşman kabul etmekteydi. ASALA-MR’ın başlıca iki stratejisi vardır: Bunlardan ilki dünya Ermenilerini seferber etmek, diğeri ise diğeri etnik terör örgütleri ve özellikle ayrılıkçı kürt örgütleri ile Türkiye’ye karşı ittifak yapmaktır. (Çitlioğlu, a.g.e., ss. 24-25) ASALA-MR, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa kanadını tamamen kontrolü altına almış, bu bölgedeki militanları kendi safına çekmiştir. Melkonyan, 1993’te Dağlık Karabağ’da Azerilerle çarpışırken öldürülmüş ve Ermenistan Cumhurbaşkanı onu millî kahraman ilan etmiştir. (Tam metin için **Bkz.:** <http://www.melkonian.org/Quotes.htm>).

JCAG: (Ermeni Soykırım için Ermeni Adalet Komandoları), ASALA ve Hınçak Partisi’ne rakip olarak Taşnak Partisi ve bunun ABD uzantısı Ermeni Devrimci Federasyonu tarafından 1975 yılında Beyrut’ta kurulmuştur. Örgüt Taşnak Partisi’nin Askerî Kanadı olarak faaliyet göstermekte olup, ilk defa 22 Ekim 1975 tarihinde Viyana Büyükelçimiz Daniş Tunalıgil’in öldürülmesi olayı ile adını dünya kamuoyuna duyurmuştur. (Tam metin için **Bkz.:** <http://www.melkonian.org/Who%20is.htm>) Örgütün amacı bağımsız Büyük Ermenistan Devleti’ni kurmaktır. (Tam metin için **Bkz.:** <http://www.turkishforum.com/armenian/terror/cag.html>)

ASALA ile Ermeni Adalet Komandoları'nı ayıran en önemli hususlardan biri JCAG'nin Marksist olmamasıdır. ASALA Sovyetler Birliği ve o günlerde Sovyetlerin denetimindeki ülkeleri arkasına alırken, JCAG, Sevr Antlaşması'na imza koymuş bulunan Batılı ülkelere mesajlar göndermekte ve Lozan'da ortadan kaldırılan Sevr'in canlandırılmasına yönelik destek aramaktadır. (İsmet Parlak "Etnik kökenli ve Ayrılcı Terör Örgütleri" **1. Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu, (27, 29 Mart 2000)** Elazığ, Fırat Üniv. S. 987) JCAG daha çok Batı oryantasyonludur.

ARA: Fransa'da kurulmuş olup ilk defa 14 Temmuz tarihinde Brüksel Büyükelçiliğimiz İdari Ateşesi Dursun Aksoy'un öldürülmesi olayını ASALA ve JCAG ile birlikte üstlenerek adını duyurmuştur. ARA'nın ırkçılığı savunduğu, ASALA'nın metodlarına ve fikirlerine tamamen karşı olduğu, Taşnak Partisi-Ermeni soykırım Adalet Komandoları ve ASALA haricindeki Ermeni Terör Örgüt ve kuruluşları tarafından da desteklendiği, teorik ve pratik JCAG'nin paralelinde hareket ettiği bilinmektedir. (Tam metin için **Bkz.:**<http://www.terror.gen.tr/turkce/yurtdisi/diger/asala/sondurum/ara.html>).

Ermeni terör örgütlerinin ortak özelliklerine gelince, Ermeni örgütlerinin amaçlarının ve bu amaçları gerçekleştirmek için izledikleri yol ve yöntemler tamamen birer ihtilal, isyan ve terör örgütleri olduğu görülür. 1890'larda Taşnaklar'ın hedefleri:

"Çeteler teşkil etmek, hedef kitleler olan Osmanlı toplumunun maneviyatını bozmak, Türkleri eldeki bütün imkânları kullanarak öldürmek, yok etmek, egemenlik haklarından mahrum kılmak, Ermeni azınlık topluluklarını silahlandırmak, ihtilal, isyan ve terör için hazırlamak, ihtilal komiteleri, katliam grupları, katliam birlikleri kurmak, Hükûmet kuruluşlarını tahrip edip, yağmalamak gibi doğrudan terör ve terörün yaygınlaşmasıdır". (Mehmet Etemoğlu, **Ermeni Terörünün Kısa Tarihi**, Diyarbakır: Dicle Üniv. Basımevi, 1987, s. 20).

Bunun gibi Marksist Hınçak Örgütü'nün de programında propaganda, terör akıncı alayları teşkilatı, genel ihtilal teşkilatı ve isyan olayları kurulması yer almaktaydı. (Parlak, a.g.e., s. 985) Hınçaklar, Osmanlı topraklarında teşkilatlandıktan sonra çetecilerle Türkleri öldürüp, bunların öç almak amacıyla Ermenilere saldırmasını sağlamayı, böylece Rusların Hristiyanlık adına Anadolu'ya girmelerini temin etmek istiyorlardı. Bunlar bağımsız Ermenistan Devleti kurulduktan sonra siyasi parti ve grup olarak faaliyetlerine devam etmelerine karşın, terörü yöntem olarak kullanan örgütlere ilham ve destek olmaya devam etmişlerdir.

Ermeni terör örgütlerinin kuruluşları dar bir kadro ile gerçekleştirilmekte, merkez yönetim genellikle bu kadro denetiminde bulunmaktadır.

Bu örgütlerde, merkezî yönetimler ve bunlara bağlı çeşitli organların belirli bir fiziki alanda veya aynı coğrafyada olması gerekmemektedir. Çeşitli ülkelerde olabileceği gibi bir ülkenin çeşitli yerlerinde de bulunabilirler.

Örgütlerin gerek açıklanan yapıları, gerekse lider kişileri arasındaki rekabetler ve çatışmalar sık ve çeşitli bölünmelere neden olmaktadır. Bu durumdan da yararlanılmakta, bir örgüt, birden fazla kişinin liderliğinde, ayrılınca sanki ayrı terör örgütleri görüntüsü verilmektedir.

Örgütlerde genelde bütün terör örgütlerinde ve faaliyetlerinde esas olan gizlilik başka bir ortak özelliği teşkil etmektedir.

Bütün Ermeni terör örgütlerinde, terör psikolojik harekâtın bir parçası, hatta bir aşamasıdır. Propaganda amacıyla terör uygulanabildiği gibi yalnız terör yaratmak, korku ve sindirmek içinde terör eylemlerine başvurulmaktadır.

Terörist eylemler, harekete istihdam sağlamak gibi başka bir örgütsel amaca da hizmet ederler. Bu durum peşinden gelecek adam bulma noktasında örgüt yöneticilerinin işini kolaylaştırır. (Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İst. Belge Yay. 1976, ss. 140-538)

Ermeni terör örgütleri daima bir veya birden fazla devletin açık veya kapalı desteğine sahiptirler. Bu devletler örgütleri birer araç şeklinde kullandıkları gibi kendi gizli örgütlerini ve psikolojik hareket kuruluşlarını örtmek için de kullanılmaktadırlar.

Tarihî süreci içerisinde Ermeni terörü üç aşama gösterir. Birincisi terörle Ermenileri, Ermeni topluluklarını kazanmak veya kendilerine çekmek, bu suretle Ermeni benliğini sağlamaktır. İkincisi, dünya kamuoyuna gücünü ve boyutlarını kabul ettirmek, ilgiyi sağlamaktır. Üçüncüsü ise, siyasi gelişmelere ve uluslararası çıkar çatışmalarına Türkiye ve Türklük hakkında kullanılabilir düşmanlık kaynakları hazırlamaktır.

Ermenilerin 19. yüzyılın sonlarında “hürriyetsizliğe, yoksulluğa, haklarından eksikliğe uğratılmış azınlık” teması 20. yüzyılın sonlarına doğru “soykırımı, katliamlara uğramış halk-millet” teması tamamen uluslararası ilişkilerde destek sağlama amacına yöneliktir. İlk fırsatta bu kaynaklar hiç tereddütsüz Türkiye’ye rakip devletler tarafından, hatta uluslararası teşkilatlar tarafından kullanılacaktır. Bütün terör örgütlerinin gizli kalan amaçları ve hedefleri uluslararası çatışmalardan doğacak fırsatların değerlendirilmesidir. Bu ise tarihî sürecine uygun olarak kendileri dışında gerçekleşmesini bekledikleri bir hedef, hatta emeldir. (Uras, a.g.e., ss. 188-191)

Bu arada Ermeni terör örgütlerinden ASALA’nın özellikle uluslararası bağlantıları ve bağlantı kurduğu devletlerin çeşitli beklentileri olduğu muhakkaktır. Biz burada sadece **PKK** ile Ermeni bağlantısını ele alacağız. Ancak buna değinmeden önce ASALA’nın bağlantı kurduğu devletleri ismen veriyoruz. ASALA’nın Rusya Bağlantısı, ASALA-Filistin ilişkisi, ASALA-İran ilişkisi, ASALA-Suriye ilişkisi, ASALA-Fransız ilişkisi, ASALA-ABD ve

Avrupa ülkeleri ilişkisi, ASALA-Kıbrıs Rum Kesimi ilişkisi, Türkiye'ye karşı ASALA-Yunanistan iş birliği.

ASALA-PKK İş Birliği

ASALA-PKK iş birliğinin temelleri birlikte siyasi ve askerî eğitim gördükleri Filistin kamplarında başlar. İlk ortak toplantı, 1979'da Lübnan'ın Sayda kentinde yapılır. ASALA ve **PKK** ortak bir deklarasyon yayımlarlar. Bu deklarasyon **Kurdistan News and Comment Dergisi**'nin 4. sayısında da yayımlanır. Bu ortak deklarasyonda şunlar ifade edilir. "Türkiye'deki yönetimin faşist olduğunu, Ermeni ve Kürt halkı adına faşist Türkiye'ye karşı ortak eylem kararı aldıklarını" açıklamışlardı. Bu bildirin henüz arkasında, Uluslararası Af Örgütü Kürt Dayanışma Komitesi, Ermeni Öğrenci Birliği, Ermeni Öğrenci Organizasyonu, Avrupa Ermeni Öğrenci Birliği, Avrupa Kürt Öğrenci Birliği, Ermeni Basın ve Haber Örgütü, İngiliz Komünist Partisi gibi Marksist örgütler ortak bir cephe oluşturarak İngiltere'de, "Türkiye'de Kürtlerin azınlık olduğu ve Türk Hükümeti'nin onlara baskı yaptığı" iddialarıyla Türkiye aleyhtar bir kampanya başlattılar. (Şükrü Kaya Seferoğlu, **Millî Mücadele Yıllarında Kürt-Türk-Ermeni İlişkileri**, İst. 1990, ss. 116-119) 1980 başlarında ise **PKK-ASALA** ilişkilerinde yeni bir gelişme olmuş, ASALA ve **PKK** Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde "Ermeni-Kürt Federe Devleti" kurmak üzere anlaşmışlardır. (Çitlioğlu, **Yedekteki Taşeron ASALA**, s. 19)

Terör örgütü **PKK**, 21-28 Nisan 1980 tarihini "Kızıl Hafta" olarak ilan etmiş ve 24 Nisan tarihini sözde Ermenilerin katledilme günü olarak toplantılar yapmaya başlamıştır. **PKK** ve ASALA ortak hareketlerinin tepki çekmesi üzerine ilişkilerin illegal alanda gizli olarak sürdürülmesi kararlaştırılmıştır. Bu gelişmeler akabinde 9 Kasım 1980 tarihinde Strazburg Başkonsolosluğumuz'a 19 Kasım 1980 tarihinde ise Roma Türk Havayolları büromuza yönelik olarak düzenlenen saldırılar, **PKK** ve ASALA terör örgütleri tarafından ortaklaşa üstlenilmiştir. Bölücü terörist elebaşı Abdullah Öcalan, Ermeni Yazarlar Birliği tarafından "Büyük Ermenistan hayali fikirlerine olan katkılarından dolayı onur üyeliğine seçilmiştir. 24.09.1981 tarihinde ASALA, "Kürt ve Türk Halklarına Başvuru" adıyla bir bildiri yayımlayarak **PKK**'ya olan desteğini bir kez daha deklare etmiştir. (Seferoğlu, a.g.e., ss. 116-119) Hatta 8 Nisan 1980 yılında yapılan toplantıda "Türkiye'ye karşı ortak eylem kararları" bir kez daha teyit edilirken, bu toplantıya ikisi kadın 12 **PKK** ve ASALA temsilcisinin katıldığı toplantıda biri Ermeni, diğeri Kürt iki militan alınan ortak kararları açıklamışlardı.

Toplantıda "Kürtlerle Ermeniler arasında fizyonomik benzerlik olduğunu belirterek Kürtlere kan kardeşi" ilan edilen ASALA, 24 Eylül 1981'de ise "Kürt ve Türk Halklarına Başvuru" adlı bir bildiri yayımlayan ASALA **PKK**'ya her konuda destek vereceğini, aynı etnik kökene sahip (!) Kürtler ve Ermenilerin, aynı ulustan (Türklerden) gördükleri baskılara ortak eylemlerle cevap vereceklerini açıklar

1982’li yıllardan ASALA merkezini Atina’ya taşıırken, militanları da **PKK** safında Kuzey Irak’ta ve Suriye’de eylemlere katılmaktaydı. **PKK**’nın 1984’te Şemdinli ve Eruh’ta gerçekleştirdiği ilk kanlı saldırıdan çok önce 1982 sonlarında sınır jandarma Tugay Komutanlığınca Ankara’ya Genelkurmay’a verilen bilgilerde Türkiye-Suriye sınırında **PKK** tarafından “saldırıya yönelik” kamplar kurulduğu ve bu kamplarda ASALA militanlarının da bulunduğu açıkça belirtiliyordu. (Nevzat Bölügiray, **Özal Döneminde Bölücü Terör**, İst. 1992, s. 17) ASALA’nın bu gizli yardımı, günümüze uzanan bir çizgide sürekli devam etmiştir. ASALA militanları, Türkiye-Suriye, Türkiye-Irak, Türkiye-Ermenistan sınırlarında, hatta Doğu Anadolu’daki **PKK** eylemlerinde önemli rol oynayacaklar, hatta lider kadroda yer aldıkları için kanlı katliamlara imza atarak, Güneydoğu’da masum Kürt ailelerini acımasızca katledecekler, bu da **PKK** içinde tartışmalara neden olacaktır.

ASALA-**PKK** ilişkilerini, **PKK**’lilerin başta Abdullah Öcalan olmak üzere, bu ilişkileri ya küçük ya da yok göstermelerinin temel nedeni Kürt halkının tepkilerinden korkmalarıdır. Nitekim daha 5 Aralık 1981’de Londra da İmperial College’de toplantı yapan Kürt Öğrenci Derneği (AKSA) ile Ermeni Öğrenciler Birliği (UASE)’nin toplantısında “Ermeni-Kürt Federe Devleti” tartışılırken, UASE üyesi Ermeni konuşmacı, Kürtlerin soruna gösterecekleri tepkiyi şöyle özetleyecektir:

“Biz Van Gölü ve Ağrı Dağı içinde olmayan bir Ermenistan düşünemeyiz. Aynı şekilde Kürt kardeşlerimiz de içinde Ağrı Dağı ve Van Gölü olmayan bir Kürdistan düşünemezler. Ancak bir kez ortak amaçlar altında ve ortak mücadele için birleştiğimiz zaman bunlar fazla önemli sorunlar olmaktan çıkar. Başarıya ulaştıktan sonra her türlü gelişme mümkündür. Herhangi bir sınır çizilebilir. Hatta zaferden sonra ortak bir Armeno-Kürdistan dahi doğabilir. Ancak bu gibi spekülasyonları geleceğe bırakalım. (Çitlioğlu, a.g.e., s.105)

Bu fikirler yıllar sonra **PKK** lideri terörist Abdullah Öcalan’ın Türk gazetecilere söylediğinin aynısı idi. Bundan da anlaşılıyor ki Amerikalı Gazeteci Claire Sterling’in Sayda Konferansı’na dayanarak belirttiği “Doğu Anadolu’da Ermeni, Güneydoğu Anadolu’da Kürt bölgelerinde oluşacak federe devlet” düşüncesi (Çitlioğlu, a.g.e., s.105) **PKK** tarafından hep saklanmaktadır. Ancak hiçbir zamanda inkârda edilmemektedir.

ABD’li Prof. Dr. Michael Gunter ABD’de yapılan bir seminerde Kürt Ermeni dayanışması konusunda “... Aynı topraklar üzerinde hâlâ iddia etmelerine ve Kürtlerin Ermeni jenosidinin gerçek faili oldukları iddialarından kaynaklanan tarihî düşmanlıklara rağmen, **PKK** ile ASALA’nın Türkiye sınırları içinde terör iş birliğinde bulunması çok ilgi çekicidir” dedikten sonra “o yıllarda, her nedense bunlar birçok Türk aydınının gözünden kaçmıştı” demiştir. (İsmet Giritli, “**PKK** Ermeni İttifakı”, (“**Kürt Türkleri**” yazı dizisi) Türkiye, 13 Haziran 1998)

“Kürt-Ermeni dayanışması” konusunda başka bir örnek, Batı Berlin’de faaliyet gösteren Ermenistan Enformasyon ve Dökümantasyon Merkezi’nin Karabağ ihtilafı üzerine yayınlanan bir bildiridir. Bu bildiri; Azeriler’in Karabağ’ın Laçin bölgesinde yaşayan Kürtleri Ermeni halkına karşı tahrik ettikleri” iddiasını ortaya atan “Kürt halkına bir çağrı” niteliğindedir. (İsmet Giritli, a.g.e, gazete, 13 Haziran 1998)

Ermenilerin bugün üzerinde hak iddia ettikleri Anadolu topraklarında yaşamadıkları ve bu topraklar üzerinde mücadele edemeyecekleri düşünüldüğünde, bir taşeronla başvurmaları gerekliliği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Taşeron olarak da öncelikle ayrılıkçı **PKK** seçilmiştir. ABD ve Kanada gibi ülkelerde bulunan Ermeni akademisyenler ve bu ülkelerdeki destekleyicileri **PKK** ile ilişki kurmak için her yolu denemektedirler. Genellikle tarihçi olan bu akademisyenler, Van-Diyarbakır hattının Ermeni toprağı olduğunu ileri sürmekte, buranın kendilerine verilmesi gerektiğini Kürtlere duyurmaktadırlar. (Emin Gürses, **Ayrılıkçı Terörün Anatomisi, IRA-ETA-OKK**, İst. Bağlam Yay. 2001, s. 151) Görüldüğü gibi hem Ermeniler hem de Kürtler aynı topraklar üzerinde hak iddia etmektedirler. Burada asıl sorulması gereken bu durumda dengeyi kimin sağladığı, arayı hangi üçüncü bir tarafın bulduğudur.

1992 Ekim ayından itibaren Kuzey Irak’a üstelenen terör örgütü **PKK**’ya karşı gerçekleştirilen sınır ötesi operasyonlarda örgütün büyük darbeler alması ve barınma imkânlarını kaybetmesi üzerine bir kısım örgüt mensuplarının İran, Ermenistan’a geçmeleri ile **PKK** terör örgütünün Ermenistan’daki aktif faaliyetleri bozulmuştur.

SONUÇ

Ermeni sorununun ortaya çıkışından bugüne kadar, katliamı ve katletmeyi meslek edinen Ermeni terörünün amacı; tarihî gerçekleri tamamen görmezlikten gelerek, sözde Ermeni soykırım iddialarını ve Ermenilerin taleplerini dünya kamuoyuna duyurmaktır. Ulaşmak istediği son ise “Büyük Ermenistan” rüyasıdır.

Ermeni sorunu, Osmanlı Devleti’ni parçalayarak çıkarlarına ulaşmayı amaçlayan ülkelere ortaya çıkarılmış, bugün ise adları değişmekle birlikte aynı çıkar çevrelerinin Türkiye üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için sıcak tuttıkları temelsiz, yapay ve maksatlı bir sorundur.

Osmanlı’nın son döneminde nasıl Ermeniler diğer milletlere mensup insanları Osmanlı’nın rakibi diğer güçlere dış politikalarının aracı olarak kullanmışsa, benzeri şekilde günümüzde de “Soykırım İddiaları” meselesi uluslararası ilişkilerde doğru olup olmadığı, tarihî gerçekliği bir tarafa bırakılmaya Türkiye’yi sıkıştırmak, zora sokmak isteyen ülkeler ve kesimler için etkili bir araç hâline gelmiştir.

Osmanlı'nın Ermenilere yönelik iddia edilen kötü muamelelerinin ve sözde "Ermeni Soykırımı'nın" intikamının alınması ve de bu iddiaların propagandasının yapılarak yaygın kabulünün sağlanması hedefleri de güdülmeye başlanmıştır.

Ermeniler Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde toplumun çeşitli kesimlerinde korku ve dehşet yaratan ve yasal olmayan şiddet eylemleri gerçekleştirmişler ve birçok masum Türk-Müslüman halkı katletmişler, mal mülkünü yağmalamışlar ve çok çeşitli zararlar vermişlerdir.

Ermeni terör eylemleri ile ilgili belirtilmesi gereken bir başka önemli özellik, bu eylemlerin yoğun bir biçimde uluslararası nitelik taşımasıdır. Daha 18. yüzyılda Taşnaksutyun gibi Ermeni terör grupları Osmanlı sınırları dışında kurulmuş ve bazı devletlerden önemli yardım almışlar, ama eylemlerini Osmanlı Devleti sınırları içinde gerçekleştirmişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti dönemindeki Ermeni terör olaylarını gerçekleştiren gruplarında dışarıda kurulmuş oldukları ve bazı ülkelerden destek alarak birçok ülkede ve bu arada Türkiye'de ve çoğu kez de Türk hedeflere yönelik birçok terör eylemleri gerçekleştirmiş oldukları bilinmektedir.

Ancak yine de, Ermeni terörünün en yoğun olduğu dönemlerde, Ermeni terörüne karşı uluslararası mücadele belirgin bir biçimde etkisiz kalmıştır. Kendi topraklarında Türk hedeflere karşı terörist saldırılar gerçekleştirilen batılı devletler, eylemi gerçekleştiren teröristlere karşı tepkisiz kalmışlar ya da yargılayıp serbest bırakmışlardır. Bu durumun gerisinde bir kastın olduğu muhakkaktır.

Büyük Ermenistan rüyasını gerçekleştirmek amacıyla Ermenilerin göç ettirilmesini soykırım şeklinde istismar eden "Dört T Planı"nı uygulamaya koymuşlardır. Bu plan, Ermeni iddialarının dünyaya "tanıtılması"nı, Türkiye tarafından "tanınması"nı, Türkiye'den "tazminat" alınmasını ve nihayet "Batı Ermenistan" olarak adlandırılan "toprak" parçasını Türkiye'den koparılmasını amaçlamaktadırlar.

Ermeni örgütleri sözde soykırım iddiası ile, dört kıtada ve dünyanın 19 ayrı ülkesinde Türk diplomatlarına karşı üst üste kanlı suikastler ve sansasyonel baskılar düzenledir. Kusursuz cinayetler işledirler ve bu üstün başarıları ile övündüler. Ermeni örgütleri suikast ustası olduklarını kanıtladılar. Bu konuda onların üstüne yoktur. Kendilerine Ermeni adı veren bu teröristler on küsur yıl boyunca yer yuvarlağının dört bucağında kanlı izler bıraktılar. Yer yuvarlağını da, insanlık haysiyetini de hayasızca lekelediler.

KAYNAKÇA

Acer, Yücel, "Terörizm Kavramı Açısından Ermeni Terörü ve Genel Nitelikleri" **Ermeni Araştırmaları**, Ank. EAE. S. 8

Amabaryan, Azat ve Stepanyan, Stepan, **Genotsid Armyan**, Ermenistan Cumhuriyeti, Bilimler Akademisi, Gitutyay Yayinevi, Erivan 1995, Armenotsid.

“Armyane Planiruyut Sobrat Polny Paket Doozatelstv Genotsida 1915 v Osmanskoy Turstii”.

Armyane SŞAza Djonakerri: İntervyu Glav. Ay. Data Kiro Manoyena İAREGNUM”, **Bkz.:** <http://www.regnum.ru/expnews/305294.html>.

ASALA terör örgütü hakkında **Bkz.:** <http://www.ermenisorunu.gen.tr/tukce/teror/asala.html>.

Babacan, Hasan, **Ermeni Tehcirini Hazırlayan Faktörler ve Tehcir, Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri** (Der. İdris Bal ve Mustafa Çufalı), Nobel Yayınları, 1. Baskı, Ağustos 2003.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Yayınları, Ank., 1994.

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, Cilt: II/III, Ank. TTK. Yay. 1991, ss. 40-42.

BOA, DH. ŞFR, No: 54/308 **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler**, 145.

Cabbarlı, Hatem, **Sözde Ermeni Soykırım Propagandası ve Türkiye Ermeni Araştırmaları 2. Türkiye Kongresi Bildirileri**, II. Cilt. Ank. EAE. Yay. 2007. <http://www.melkonian.org/Quotes.htm>. <http://www.teror.gen.tr/turkce/yurtdisi/diger/asala/sondurum/ara.html>.

Çaycı, Abdurrahman, “Türk-Ermeni İlişkilerinde Gerçekler” **Türkiye’nin Sorunları Sempozyumu**, Hacettepe Üniv. Atatürk İlk. ve İnk. T. Ens. Ank. TTK Yay. 1995.

Çiftlioğlu, Ercan, **Yedekteki Taşeron ASALA**, Ank. 1997.

Demirel, Emin, **Kapanmayan Yara Terör**, İstanbul. GHMD Yayınları. 1995.

Etemoğlu, Mehmet, **Ermeni Terörünün Kısa Tarihi**, Diyarbakır: Dicle Üniv. Basımevi, 1987.

Frantsiya Doljna Skazat Net Çlenstvıs Turtsii v Evrosoyuz”, **Bkz.:** <http://wwwherkir.am/ryslindex.php?sub=armkid=7105>.

Genotsid Armyan, 1915 Gode Priznali Eşe Tri Ştata SŞA”, **Bkz.:** Giritli, a.g.e, gazete, 13 Haziran 1998.

Giritli, İsmet, “**PKK Ermeni İttifakı**”, (“Kürt Türkleri” yazı dizisi), **Türkiye**, 13 Haziran 1998.

Gürses, Emin, **Ayrılkçı Terörün Anatomisi**, İRA-ETA-OKK, İst. Bağlam Yay. 2001.

Kantarıcı, Şenol, **Amerika Birleşik Devletlerinde Ermeniler ve Ermeni Lobisi**, Aktül Yay. 2004.

Karal, Enver Ziya, **Armenians Qustion**, Ank. 1975.

Memiş, Ekrem-Köstüklü, Nuri, **Yeni ve Yakın Çağda Türk Dünyası**, Konya, Çizgi Yay. 2000.

Oganisyan, Vek Borbi, Münih, Moskova, Fenik Yayınevi, 1991.

Özgüldür, Yavuz-Güler, Ali-Akgül, Suat ve Akgül, Mesut, **Her Yönü ile Ermeni Sorunu**, Ank. K. H. O. Yay. 2001.

Özkan, Zafer, **Tarihsel Akış İçinde Terörden Politikaya Ermeni Meselesi**, İst. 2001.

Parlak, İsmet, "Etnik kökenli ve Ayrımcı Terör Örgütleri" **1. Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu**, (27, 29 Mart 2000) Elazığ, Fırat Üniv.

Sakarya, İhsan, **Birinci Dünya Harbi ve Ermenilerin Göç Ettirilmesi**, Ank. Gen. Kur. Basımevi.

Seferoğlu, Şükrü Kaya, **Millî Mücadele Yıllarında Kürt-Türk-Ermeni İlişkileri**, İst. 1990.

Sonyel, Salahi Ramandan **The Ottoman Armenians, Victims of Great Power Diplomacy**, London, K. Rustem and Brother, 1987.

Süslü, Azmi-Kırzioğlu, M. Fahrettin-Yinanç, Rafet-Hallaçoğlu, Yusuf, **Türk Tarihinde Ermeniler**, Birinci Basım (Kars, Kafkas Üniv. Rektörlüğü Yay. 1995).

Şehirli, Atilla, **Türkiye'de Bölücü Terör Hareketleri ve Devletin Aldığı Tedbirler**, İst. Burek Yay. 2000.

----, "ASALA'nın Ortaya Çıkışı Eylemleri İlişkileri ve Sonu", **Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri**, Ankara, 2003.

Uras, Esat, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İst. Bel. Yay. 1976.

Volkan, Vamık, **Bloodlines, From Ethnic Pride to Ethnic Terrorism**, New York, 1997. <http://www.turkishforum.com/armenian/terror/cag.html>.

Yaşarbaş, Enver, **Ermeni Terörünün Tarihçesi**, İst. Petek Yay., 1984.

SOYKIRIM İDDİASI VE ULUSLARARASI KRİTERLER

AYDIN, Nurhan
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

Uluslararası bağlamda soykırımı tanımlayan ve onun bir suç, dolayısıyla işleyenleri suçlu kabul eden hukuksal görüş dayanağını 1948 yılında yapılan Birleşmiş Milletler Soykırım Sözleşmesi'nden almaktadır.

Tahmin olunacağı üzere bu sözleşme Nazi Almanyası'nın Yahudilere karşı yürüttüğü soykırım politikası üzerine yapılmış olup bundan sonra dünyanın bu tür eylemlerle karşılaşmasını önlemeye yöneliktir. 1948 Birleşmiş Milletler Soykırım Sözleşmesinin ilgili maddesi soykırımı şöyle tanımlamaktadır:

Madde 2: Bu sözleşmeye göre soykırım, bir milleti etnik, ırki veya dinî grubu, grup niteliğiyle, kısmen veya tümüyle yok etmek kastıyla, aşağıdaki fiillerin işlenmesidir:

- a. Grubun mensuplarını katletmek,
- b. Grubun mensuplarına ciddî bedensel ve psikolojik zarar vermek,
- c. Grubun maddi varlığının kısmen veya tamamen yok olmasına yol açacak hayat şartlarına kasten tabi tutmak,
- d. Grup içinde doğumları önlemek amacıyla önlemler dayatmak,

Grubun çocuklarını bir başka gruba zorla nakletmek (Aslan Gündüz, **Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar**, İst. Beta 1998, s-342)

Bu tanım Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kuran Roma Sözleşmesi'yle olduğu gibi kabul edilmiştir. Bu da göstermektedir ki, bu tanım aradan geçen bunca seneye rağmen hâlâ geçerliliğini korumakta ve uluslararası camia tarafından benimsenmektedir. (Orhan Çekiç, **Günaydın Marmara, Ermeni Meselesi Özel Sayısı**, Nisan 2004, s. 22) bu nedenle soykırım konusu-uluslararası kriterler açısından çok teknik olarak değerlendirilen ve uluslararası insaniyet hukuku kuralları içinde en ağır ihlallerin başında sayılan önemli bir suçtur. Soykırım suçu dışında, bugün tanımı yapılan suçlar olarak insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları (Daha önceki Nuremberg Mahkemesi ve Tokyo Askerî Mahkemesi Statüleri uluslararası suçlar olarak insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve barışa karşı suçlar düzenlemişlerdir. Eski Yugoslavya için kurulmuş olan Uluslararası Ceza Mahkemesi, Ruan'da için kurulmuş olan Uluslararası Ceza Mahkemesi, Roma Statüsüyle kurulmuş olan Uluslararası Ceza Mahkemesi soykırım suçunu da düzenlemeleri içine almışlardır. Bu

anlayış içinde uluslararası insaniyet hukuku ihlali olarak uluslararası ceza hukukunun da uluslararası suçlar dört kategoride toplanmaktadır. Bu dört kategori içinde bulunan barışa karşı suçları tanımlamaya yönelik birtakım çabalar olsa da, bu kapsamdaki saldırı suçunun herkes tarafından kabul edilebilir bir tanıma henüz ulaşılammıştır) da her ne kadar ciddi ihlaller olarak dikkate alınsa da, hiçbir zaman soykırım suçu kadar ağır bir insaniyet hukuku ihlali niteliği taşımaz. Bu nedenle suçun unsurları hususundaki kriterlerin teknik olarak karşılanması mümkün olmadıktan sonra, soykırım suçundan bahsetmemiz mümkün değildir.

Osmanlı Devleti'nin Ermenilere uyguladığı "yeniden yerleştirme" olayının yukarıda anlatılanlarla hiçbir ilgisi yoktur. Bu nedenle 1915 yılındaki uygulama evrensel hukuk normlarına göre de bir soykırım değildir.

Ermenilerin iddialarını soykırım olarak ortaya atmaları teknik olarak yanlıştır. Soykırım Sözleşmesi'nin daha ortaya çıkmadığı, ancak uluslararası gelenek hukuku kuralları dâhilinde sorumluluğun tespit edileceği, I. Dünya Savaşı yıllarına ait bir dönemle ilgili olarak, soykırım suçunun teşekkül ettiği iddiaları, ciddi delillerle ispat edilmedikten sonra hiçbir hüküm ifade etmeyeceği açıktır. (Cengiz Başak "Ermeni Soykırım İddiaları ve Uluslararası Kriterler", **Türk-Ermeni İlişkileri**, Ank., 2003, Nobel Yay. s. 469)

Ancak Ermeni soykırım iddiası taraftarlarını cesaretlendiren etkenlerden birisi, konuya yalnızca Ermeni iddialarının görüldüğü bir pencereden bakan bazı devletlerin Ermeni Soykırım iddialarını, tartışılmaz bir yargı hâline getirmiş olmalarıdır. (Cengiz Başak, a.g.e., s. 470) Bu ve bunun gibi bazı ön yargılar mevcut olsa da, konunun bu ön yargılardan bağımsız bir şekilde uluslararası kriterlere uygun bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı 1996 İnsanlığın Güvenliğine ve Barışa Karşı işlenen suçlar metnine göre de, soykırım suçunun ihtiva ettiği özel kastın, uluslararası kamu hukuku açısından, bu suçu diğer suçlardan ayırt edici önemli bir özelliği olduğuna dikkat çekilmektedir. (Cengiz Başak, a.g.e., s. 473)

Uluslararası Hukuk Komisyonu, soykırımla yasaklanan fiillerin sonuçlarının işlenmesinin pek mümkün olmadığını, aksine bilinçli olarak işlenen, kasti ve iradi fiiller olduğunu ifade etmektedirler.

Bir başka ifadeyle, taksirle veya kusursuz gerçekleşebilen fiillerden olmadığını ifade etmektedir. Genel kastın bu suç fiilleri açısından yeterli olamayacağını, yasaklanmış fiillerin neden olacağı neticenin gerçekleştirilmesine yönelik özel bir kastın varlığının aranması gerektiği hususuna dikkat çekilmektedir. (Un Doc. A/51/10. **Report of the International Law Commission of the Work of Hs. Forty Eight Session**, 6 May-26 July 1996, s. 87)

Dönemin ABD Başkan Yardımcısı Robert Larsing'in de ifade ettiği gibi Ermenilerin askerî operasyon bölgesi içinde yaşamış olmaları, onların göçe zorlanmasını haklı çıkaran nedenlerindedir. (Halil Metin, **Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni olayları**, Ank. MEB. 2001, s. 92)

Zorunlu göçe tâbi tutma uygulamasının da, soykırımı teşkil eden fiiller içinde sayılması yönünde yapılan teklifler kabul görmemiştir. (**Yearbook of UN 1991**, Vol. 1. 2239 th. Meeting, s. 215, para. 9)

Uluslararası Ceza Mahkemesi Hazırlık Komisyonu da zorunlu göçe tabi tutma konusuna herhangi bir atıfta bulunmamış ancak yurtlarından sistematik olarak zorla çıkartılma eylemlerinin, 2(c) maddesindeki (Soykırım Sözleşmesi'nin 2. maddesinde 5 ayrı tipte işlenebilecek soykırım fiilleri ifade edilmiştir. (c) maddesi ise şöyle ifade edilmiştir. Grubun bedeni varlığının kısmen veya tamamen imhasına müncer olacak hayat şartlarına kasten tabi tutulması) diğer unsurlarında gerçekleşmesi durumunda soykırımın bir unsuru olarak kabul edilebileceği düzenlemesini getirmiştir. (UN Doc. PCNICC/1999/WGEC/RT.3 **“Discussion Paper Proposed by the Coordinator, Suggested Comments Relating to the Crime of Genocide”**)

Tehcir (Sevk ve İskân) Geçici Kanunu'nun Çıkartılması ve Uygulanması (27 Mayıs 1915)

Arapça asıllı bir kelime olan “tehcir”, “bir yerden başka bir yere göç ettirmek (immigration, emigration) manasını taşır. Bir sürgün, bir “deportation” anlamı yoktur. Bununla birlikte “Tehcir Kanunu” diye adlandırılan kanunun adı da aslında “savaş zamanında Hükûmet uygulamalarına karşı gelenler için askeriye tarafından uygulanacak önlemler hakkına geçici kanundur.

Bu kanuna dayanılarak gerçekleştirilen yer değiştirme uygulamasının anlatımında kullanılan “tenkil (nakletme)” tabiri de batı dillerinde “sürgün” anlamına gelen “deportation”, “exile” veya “proscription” gibi terimlere karşılık değildir. (Metin Ayışığı, **Belgelerin Işığında Ermeni Meselesi Semineri**, 2003 Balıkesir, s. 101)

Sevk ve iskân anlamındaki tehcir, meskûn bir grubun bir başka yere nakledilmesi ve yeniden iskân edilmesi anlamındadır. Osmanlı Devleti'nce yapılan uygulamada, Ermeniler gemilere, trenlere bindirilerek sınır dışı edilmemiş, gaz odalarında ya da fırınlarda yok edilmemişlerdir. Yapılan uygulama sürekli toprak kaybeden imparatorluğun dağılmasını önlemek üzere, Osmanlı Devleti yöneticilerince zorunlu görülmüş bir tedbirdir. Buna rağmen devlet yöneticilerinin büyük bir soğukkanlılıkla hareket ettikleri, göç ettirilenlerin sevklerinde büyük bir hassasiyet göstermişlerdir. Bu kararnamelerde göç edenlerin hakları ve bunlara verilmesi gereken her türlü hizmet detayları ile birlikte belirtilmiştir.

Osmanlı Hükûmeti'nin 27 Mayıs 1915 tarihinde yayınladığı Sevk ve İskân Kanunu, özetle aşağıdaki hükümleri içermektedir.

Savaş bölgelerine yakın yerlerde oturan Ermenilerin bir kısmı ordunun hareketini zorlaştırır davranışlarda bulunmakta halka saldırılar yapmakta ve asilere yataklık etmekte olduklarından, Van, Bitlis, Erzurum vilayetleri ile Adana, Mersin, Kozan, Cebelibereket kazaları, Maraş'ın merkezi hariç Maraş Mutasarrıflığı, Halep vilayetinde İskenderun, Belen, Antakya kazalarında yerleşik Ermenilerin yerleri değiştirilecektir. (Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, Cilt: II, III. Ank. TTK. 1991, ss. 40-53) Bunlar Musul ve Zor Mutasarrıflıklarının Van vilayetiyle bitişik kuzey kısımlarına, hâlep vilayetinin doğu ve güney doğusuna, Suriye vilayetinin doğusuna nakledileceklerdir. (**Takvim-i Vakayi**, 19 Mayıs 1331, s. 2189)

Nakil esnasında aşağıdaki hususlara dikkat edilecektir:

1. Ahali, kendilerine tahsis edilen bölgelere rahat bir şekilde, can ve mal emniyetleri sağlanarak nakledileceklerdir.

2. Yeni evlerine yerleşene kadar işeleri göçmenler ödeneğinden karşılanacaktır.

3. Eski mali ve iktisadi durumları göz önünde tutularak kendilerine emlak ve arazi verilecek, muhtaç olanlara Hükûmetçe mesken inşa edilecek, çiftçi ve zenaat erbabına tohumluk ve alet edevat temin olunacaktır.

4. Geride bıraktıkları taşınabilir mal ve kıymetler, kendilerine münasip şekilde ulaştırılacaktır.

5. Ermenilerin boşalttıkları şehir ve köylerdeki, gayrimenkulleri tespit ve kıymetleri takdir edildikten sonra, bu köylere yerleştirilecek muhacirlere tevzi edilecektir.

6. Muhacirlerin ihtisas sahası dışında kalacak, zeytinlik, dutluk, bağ, dükkan, fabrika depo gibi gelir getiren yerler müzayede ile satılacak veya kiraya verilecek ve bedelleri sahiplerine ödenmek üzere mal sandıklarınca emanete kaydedileceklerdir.

Bütün bu konular özel komisyonlar marifeti ile yürütülecek ve bu konuda bir talimatname hazırlanacaktır. (**BOA, DH. ŞFR. No: 54/308. 143.** Urfa'da mevcut Ermeniler sevk sırasında birleşerek kentte sosyal hayata hâkim olmuşlar, hem de Ermeni komitelerinin propagandaları sonucunda büyük bir ayaklanma çıkarmışlardır.)

Ermenilerin binlerce Türk'ün canına mal olan iskân ve katliamları karşısında dahi, Osmanlı Hükûmeti'nin ortaya koyduğu sakin ve sağduyulu tavır, belgeleriyle sabittir. Ancak, terör hareketleri bir türlü durmak bilmeyince Hükûmet, ülkenin çeşitli bölgelerinde yaşayan Ermenileri, savaş bölgelerinden uzak yeni yerleşim merkezlerine götürmek zorunda kalmıştır. Kafkas, İran ve Sina cephelerinin güvenlik hattını oluşturan bölgelerdeki Ermenilerin yerlerinin değiştirilmesi, onları imha etmek değil, devlet güvenliğini sağlamak, onları korumak amacını gütmüştür ve dünyanın en başarılı yer değiştirme

uygulamasıdır. (Azmi Süslü, Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı, “**Van Sempozyumu**, 1990, ss. 55-60) Osmanlı Ordusu’nda subay ve sıhhiye sınıflarında hizmet gören Ermeniler ile Osmanlı Bankası şubelerinde ve bazı konsolosluklarda çalışan Ermeniler devlete sadık kaldıkları sürece göçe tabi tutulmamışlardır. Diğer yandan, hasta, özürlü, sakat ve yaşlılar ile yetim çocuklar ve dul kadınlarda sevke tabi tutulmamış, yetimhaneler ve köylerde koruma altına alınarak, ihtiyaçları devletçe “Göçmen Ödeneği”nden karşılanmıştır. (İlber Ortaylı, “Soykırım İddialarının Arkasındaki Gerçekler Ermeniler Neden Göç Etmeye Zorlandı” **Popüler Tarih**, Sayı: 8, Ocak 2001, ss. 42-46) Bu tablo, Osmanlı Devleti’nin yer değiştirme konusundaki iyi niyetini göstermesi açısından önemlidir.

27 Mayıs 1915 tarihli yer değiştirme kanunu ve bu kanuna dayalı olarak çıkarılan emirler çerçevesinde, Erzurum, Van ve Bitlis vilayetlerinden çıkarılan Ermeniler, Musul’un güney kısmı Zor ve Urfa sancağına; Adana, hâlep, Maraş civarından çıkarılan Ermeniler ise Suriye’nin doğu kısmı ile hâlep’in doğu ve güneydoğusuna nakledilmişlerdir. Bu arada, Ermenilerin sıkça dile getirdiği gibi yer değiştirme sırasında 1. 5 milyon Ermeni ölmemiştir. Gerek Osmanlı ve Ermeni, gerekse yabancılara ait istatistikler, I. Dünya Savaşı döneminde Osmanlı topraklarında yaşayan Ermenilerin nüfusunun en fazla 1.250.000 civarında olduğunu göstermektedir. (Abdurrahman Çaycı, “Türk-Ermeni İlişkilerinde ki Gerçekler”, **Türkiye’nin Sorunları Sempozyumu** Hacettepe Üniv. Atatürk İlk. ve İnk. T. Ent. Ank. TTK Yay. 1995, s. 75-112)

Değiştirme uygulaması çerçevesinde buldukları yerden çıkarıldığı ve ne kadarının sağ salim yeni yerleşim bölgelerine ulaştığı da belgeleriyle ortadadır. Osmanlı Devleti’nin son nüfus istatistiği 1914 yılında yapılmıştır. Buna göre Ermeni nüfusu 1.234.671’dir. yer değiştirmeye tabi tutulmayan nüfus: 82.880’i İstanbul, 60. 119’u Bursa’da, 4.548’i Kütahya Sancağı ve 20.237’si Aydın vilayetlerinden olmak üzere toplam 167.778’dir. (Orhan Çekiç, a.g.e., s. 20)

Ermenilerin yer değiştirme uygulaması büyük bir disiplin içerisinde yapılmıştır. 9 Haziran 1915’ten 8 Şubat 1916 tarihleri arasında Adana, Ankara, Dört Yol, Eskişehir, hâlep, İzmit, Karahisarısahib, Kayseri, Mamuretülaziz, Sivas, Trabzon, Yozgat, Kütahya ve Bilecik’ten toplam 391. 040 kişi yerleştirilecekleri yeni bölgelerine sevk edilmiş bunlardan 356. 084’ü yerleşim bölgelerine ulaşmıştır. Geriye kalan 35. 000 civarındaki rakama hâlep’teki Ermeni nüfusu dâhil edilmemiştir. Yer değiştirme uygulamasına tabi tutulan nüfus içerisinde yer alan hâlep’teki 26. 044 Ermeni nüfusu 35. 000’den çıkarıldığında geriye 9-10.000 kişi kalmaktadır. Bunlarda Türkler tarafından öldürülmemiş, 500’ü Erzurum-Erzincan arasında eşkıya grupları tarafından; 2000 civarında kişi; Urfa’dan hâlep’e giden yol üzerinde Meskene’de Urban eşkıyaları tarafından öldürülmüştür. Dersim bölgesinden geçen kabilelere bölge halkının saldırıları sonucu da yaklaşık 5-6.000 kişi öldürülmüştür. (Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, 1888-1922, İst. 1977, C. I, s. 228)

Ancak bunun kesin rakamları Osmanlı Arşivi'nde yer almamaktadır. Geriye kalan 3.000 civarındaki Ermeni ise sevkîyat sırasında Anadolu'nun çeşitli yerlerine dağılarak yerleşmişlerdir. Böylece yer değiştirme sırasında soykırım maksadıyla Osmanlı Ordusu tarafından öldürülen bir tek Ermeni yoktur. Ayrıca, Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli bölgelerinde yer değiştirmeye tâbi tutulan Ermenilerin sayıları ile yeni yerleşim merkezlerine ulaşanların sayılarının birbirini tutması, yer değiştirme sırasında her hangi bir katliam olayının olmadığını da ispat etmektedir. (Ahmet Yalman, a.g.e., s. 229) Diğer yandan Osmanlı Devleti yer değiştirme uygulamasına tabi tuttuğu Ermenilerin nakli sırasında, ağır savaş şartlarına rağmen olağanüstü gayret göstermiş, bu gayret yabancı diplomatlarca tespit edilmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan birisi de, tabii ki bu sevk edilen Ermenilerin güvenliği hususudur. (Halil Metin, **Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları**, MEB. Yay. Ank. 1997, s. 155)

Tehcir sırasında alınan tedbirler özetlenecek olursa, yolculuk sırasında Ermenilerin rahat ettirilmeleri ve emniyetleri sağlamıştır. Yerleşebilmeleri için kredi tahsis edilmiştir. Hamile kadınlar, hastalar, sakatlar ve onlara bakacaklar görev dışı bırakılmıştır. Lübnan'da, Urfa'da, Şam'da yetimhaneler açılmıştır. Yetim ve öksüz olan Ermeni çocuklarının en güzel şekilde bakım ihtiyaçları bu yetimhanelerde gerçekleştirilmiştir. Yollarda yardım maksadıyla iâşe merkezleri açılmıştır. Taşınır-taşınmaz malları için yönetmelik ilan edilip güvence altına alınmıştır. Mahalli yöneticiler her türlü durumdan sorumlu tutulmuş, ihmali görülenler cezalandırılmıştır. (Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İst. 1987, Belge Yay., s. 735)

Hükûmet, göçmenlerin iâşesi ve korunmasına yönelik büyük harcamalar yapmıştır. Uygulamaya ait belgelerde hangi il ve ilçelerde hastane kurulduğu, Ermeni çocuklarından yetim kalanlar için hangi binanın ayrıldığına kadar detaylı bilgiler verilmektedir. (Osman Ulugay, **Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı**, Özel Yay. İst. 1974, s. 178, Orhan Çekiç, a.g.e., s. 21) Şayet Osmanlı Devleti Ermeni tebaasından kurtulmak isteseydi bu tür tedbirler niçin almak istedi ve büyük hassasiyet gösterdi diye Ermenilere sormak gerekir. Ayrıca Ermenilerden kurtulmak isteseydi, bunu savaş koşulları altında rahatlıkla yapabirdi. Ancak böyle olmamış, yeni bölgelere yerleştirilen Ermeniler sağ salim hayatlarını sürdürürken, Rus ordusu saflarında Türklere karşı çarpışan Ermeniler, savaş şartları gereği ölmüşlerdir. Görüldüğü gibi yer değiştirme uygulaması genelde başarılı bir sevk ve iskân hareketidir.

Bu arada Osmanlı Hükûmeti'nin gerek göç ettirilen insanlara kötü davranan, gerekse kabilelere saldırılarda bulunanları ele geçirmeye gayret gösterdiği bilinmektedir. Söz konusu gerekçe ile sıkıyönetim mahkemelerinde yargılanan yaklaşık 1400 kişiden bir kısmı idam, diğerleri çeşitli cezalarla cezalandırılmışlardır. (Tüm tedbirlere rağmen sevk ve iskânlar ilgili mevzuata uymadıkları gerekçesiyle Sivas vilayetinde 648 kişi, Mamürtül Aziz vilayetinden 233 kişi, Diyarbakır vilayetinden 70, Bitlis vilayetinden 20,

Eskişehir Mutasarrıflığı'ndan 8, İzmit Mutasarrıflığı'ndan 33, Ankara vilayetinden 32, Kayseri Mutasarrıflığı'ndan 69, Suriye vilayetinden 27, Hüdavendigâr (Bursa) vilayetinden 12, Konya vilayetinden 12, Urfa mutasarrıflığından 189, Canik Mutasarrıflığı'ndan 14 kişi olmak üzere toplam 1397 kişi çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. Bunlardan Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey ile eski Bayburt Kaymakamı ve Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey, Nemrut Mustafa Başkanlığın'daki Divan-ı Harp'te yargılanmış ve mahkemeler sonucu idam edilmişlerdir). İstanbul'u işgalden sonra Batılı devletler de bütün gayretlerine rağmen Ermeni katliamı diye bir olayı belgeleyememişlerdir. hâlbuki Ruslarla birlikte hareket eden Ermenilerin 1914-1919 döneminde 1.5 milyondan fazla Türk'ü katlettikleri belgelerle sabittir.

Tehcir tabii olarak çok zor şartlarda gerçekleşmiştir. Binlerce insanın bir anda yerlerinin değiştirilmesi muhakakki kolay bir şey değildir. Nakillerinin büyük ölçüde trenle yapılması, iâşe ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanması, sıhhiye memurlarının tayin edilmesi, güven içinde hareketleri için zabtiye eşliğinde gönderilmeleri gibi tedbirlerin alınmış olması tehciri, belki de asrın en sistemli yer değiştirmesi hâline getirmiştir. Tehcir sırasında suiistimallere karşı devamlı tedbirler alınmış, suiistimali görülenler cezalandırılmıştır. (Halil Metin, a.g.e., ss. 155-157)

Soykırım İddiası ve Gerçek

Ermeni Diasporasına göre, Osmanlı 1915 yılında Rusya ile yapılan savaşta ordusunu arkadan vurduğu gerekçesiyle 2 milyon Ermeni'yi yaşadığı topraklardan tehciye zorladı, sürüp attı. Bu insanları çoluk çocuk demeden kesti 1.5 milyon insanı kesen Osmanlı'nın yaptığı bir "soykırım"dır. Türkler suçlarını kabul edip Ermenilerden özür dilemelidirler. Sonra? Sonrası önce tazminat, arkasından da toprak... Hayallerindeki büyük Ermenistan toprakları içinde Kars, Ardahan, Erzurum, Bitlis, Van, Siirt, Elazığ ve Sivas illeri var. (Metin Ayışığı, a.g.e., s. 98)

İşte bu hedeflere ulaşmak için bütün dünyayı gerçek dışı belgelerle aldatmaya çalışıyorlar.

Fransız din adamı Monseigneur Touchet 1916 Şubat'ında Oeuvre d'Orient kurumunda verdiği bir konferansta 500.000 Ermeni'nin öldüğünün sanıldığını, ancak bunun çok abartılmış olabileceğini ifade etmiştir.

Toynbee Ermeni kaybını 600.000 olarak göstermektedir. Encyclopedia Britannica'nın 1918 baskısında aynı rakam vardır. Ermeniler de önce bu rakamı ileri sürmüşlerdir. Ermeni kaybı hakkında nitekim, İngiltere, Fransa, Rusya'da önce bu rakamı verdikleri bilinmektedir.

Lozan Konferansı'na katılan Ermeni heyeti Başkanı Bogos Nubar o sırada Türkiye'de hâlâ 280.000 Ermeni bulunduğuna, 700.000 Ermeninin ise başka ülkelere göç ettiğini söylemiştir. Bogos Nubarın bu hesabı doğru ise, toplam Ermeni nüfusu 1.300 bin olduğuna göre Ermeni kaybı yine 300.000

dolaylarındadır. Tehcire tabi tutulmayan, savaş öncesi ve sırasında göç eden ve tehcirde menzillerine ulaşan Ermenilerin sayısı dikkate alındığında tekrar aynı sonuca varılmaktadır. (Orhan Çekiç, a.g.e., s. 8)

Ayrıca unutmamak gerekir ki, bu kayıp rakamına çete harekâtında veya düşman safında yer alarak ölenlerde dâhildir.

Ermeni propagandası bugün soykırım diye tanımladığı olaylarda 1.5-2 milyon Ermeni'nin hayatını kaybettiğini iddia etmektedir.

Ermenilerin bu olaylardan önce 600 bin, sonra 800.000 Ermeni öldüğünü ileri sürmüşler bu sayı daha sonra sürekli olarak artırılmış ve 1.5 milyona varmıştır. Bu açık artırmanın devam etmesine ve Ermeni çevrelerinin yarın, öbür gün ölü sayısını 2, hatta 3 milyona çıkarmalarına da şaşmamak gerekecektir. Nitekim, Ermeni kayıplarının 2 milyon olduğundan söz edilmektedir. Bu açık artırmaya ne yazık ki ciddiyetiyle tanınan bazı yayın organları da katılmaktadır. Örneğin Enyclopedia Britannica'nın 1918 baskısında ölen Ermenilerin sayısı 600.000 olarak kayıtlı iken bu sayı 1968 baskısında 1,5 milyon olarak belirtilmiştir. (Orhan Çekiç, a.g.e., s. 8)

Kısaca gerek Ermeni propagandalarının, gerek Batı'daki bazı çevrelerin dikkate almayı ve değinmeyi düşünmedikleri bir konuyu, Türk kayıplarını hatırlatmak gerekir.

Türk kayıpları Ermeni kayıplarından her harükarda çok daha yüksek ve acıların, zulmün, işkencenin yaşandığı kayıplardır. Doğu Anadolu'daki Müslüman nüfus açığı kaybı 1.500.000'dir.

Görüldüğü gibi ne sistemli bir soykırım, ne de 1,5 milyon Ermeninin ölmesi söz konusu değildir. Bunu iddia etmek tarihî gerçekleri saptırmaktan, ölü istismarı yapmaktan ve dünyayı aldatmaktan başka bir şey değildir.

Soykırım ve Tehcirin'in Dünya Kamuoyunda Algılanmasındaki Paradokslar

Soykırım; ırk, milliyet, etnik ve din farklılıkları nedeniyle insan gruplarının yok edilmesidir. Bu suç direkt olarak bir Hükümet tarafından veya onun rıza göstermesi ile işlenebilir. Birleşmiş Milletler genel kurulu dünya da soykırım suçunu önlemek ve cezalandırmak için 1948'de "soykırım sözleşmesini" kabul etmiş ve Türkiye'de bu sözleşmeye 1950 yılında taraf olmuştur.

Soykırım dendiği zaman, I. Dünya Savaşı boyunca Nazilerin Yahudilere ve diğer etnik gruplara karşı giriştikleri kitlesel kıyım akla gelir.

1939 ile 1945 yılları arasındaki dönemde Naziler 5-6 milyon Yahudi, 3 Milyondan fazla Sovyet savaş tutsağı, birer milyondan fazla Polonya ve Yugoslavya sivil halkı, 200.000 civarında çingene ve 70.000 özürlü insanın canına kıymıştır. İşte soykırım budur. (Mehmet Ayışığı, a.g.e., s. 102)

Oysa soykırım, özellikle günümüzde dünya kamuoyundaki algılamalarıyla çok muğlak bir terim hâline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra icat edilen ve 1948’de Birleşmiş Milletler tarafından tescil edilen “soykırım” terimi doğrudan Nazi Almanyası tarafından yürütülen Yahudi soykırımı örneği üzerinde kurulmuştur. Bunun ise Ermeni olayları ile bir tutulamayacağı açıktır. Ancak, zamanla kavram genişlemekte ve göreceleştirilmektedir. 2 Ağustos 2001 tarihinde Sırp generali Radislev Krstić, Srebrenica da katledilen 7500 kişinin sorumlusu olarak uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından “soykırım” suçlamasıyla 46 yıl hapse mahkûm edilmiştir. Oysa Serebrinica olayı iç savaş kapsamında meydana gelen bir olaydır ve 1915 olayları ile karşılaştırmalara çok daha açıktır. Azerbaycan Hükûmeti’nin 1993’te 600 küsür kişinin ölümüne yol açan Hocali katliamının “soykırım” olarak kabul edilmesi talebi bu kavramdaki gelişmelerin başka bir örneğidir. (Mehmet Ayıışığı, a.g.e., s. 101)

1820 ile 1920 arasında 600.000 Ermeninin Osmanlı İmparatorluğun’dan Rusya’ya ve 2 milyon Müslümanın’da Rusya’dan Türkiye’ye göç ettiği bilinmektedir. Görüldüğü gibi burada da çekilen acılar tek taraflı değildir. Tüm insanlar acı çekmiştir. Ama ölen ve sürülen insan sayısı açısından bakılırsa en çok acı çekenler Kırım ve Kafkas Türkleridir. Eğer bir soykırım var ise bunlar Büyük Katerina’dan başlayıp Josef Stalin’e kadar planlı bir şekilde kendi topraklarında katledilen “Kırım Türkleri”dir.

Demokrasinin beşiği olduğunu öne süren İngiltere, 2 milyon insanı çeşitli gerekçelerle Avusturalya ve Yeni Zelanda’ya göndermiş ve 1986 yılına kadar, 21 sene öncesine kadar Yeni Zelanda ve Avusturalya’dan İngiltere’ye girmek isteyen dördüncü nesil insanları, özel izin alması gerekmiştir. Ancak özel izinle İngiltere’ye girebilmişlerdir.

Bu tehcir olayı sırasında 28.000 kişi de yollarda ölmüştür. Şayet Osmanlı’daki tehcir, genosit kabul ediliyorsa, öncelikle İngiltere’nin Avusturalya’ya ve Yeni Zelanda’ya yaptığı tehcir de genosit kavramı içinde alınmalıdır. Çünkü, ölü sayısı, İngiltere’nin verdiği rakamlarla 28.000 Yeni Zelanda ve Avusturalya 60.000 veriyor. Burada dikkat etmemiz gereken demek ki, tehcir bizim keşfimiz değil, bizden önce Avrupa’nın keşfi olduğu meselesidir.

Tabii, bunların arasında Rusya’dan, Kafkaslardan, Balkanlardan 1,5-2 milyona yakın Müslüman’da topraklarını terk ettirilerek, Türk topraklarına, Anadolu’ya gönderilmiştir. Bu tehcir değil midir? Bunu da kim yapmıştır. Balkanlardan Müslümanları sürmüşler, yüzyıllardır yaşadıkları topraklardan kopartıp, Anadolu’ya itmişlerdir. Bu da tehcirdir.

Hitler Almanyası’nın 6 milyon Yahudi’yi ve 1 milyon çingeneyi yok eden ırkçı eylemiyle benzeştirilecek olaylar değildir. Bu, tarihe ve gerçek soykırım, yani Yahudilerin “Holocaust” kurbanlarına karşı bir haksızlıktır. (Metin Ayıışığı, a.g.e., s. 118)

Ermeni soykırımı olarak niteledikleri tehcir olayını, 20. yüzyılın insan hakları açısından en dramatik bir olay olarak niteleyen bu aydınlar, Bosna'da tüm dünyanın gözleri önünde cereyan eden Boşnak soykırımı yaşanırken neredeydiler.

Fransa'nın da Cezayir'de Korsika'da yaptığı birtakım katliamlar var. Avrupa, ABD, Ermeni destekleticiler acaba bu olaya ne diyorlar. Osmanlı yönetimini soykırımla suçlayanlara sormak gerekir. 1496 yılında İspanya ve Portekiz'den Musevi ve Müslümanlar, 1680 yılında Tökeli İmre ve adamları, 1849 yılında Layoş, Kosuth ve 2000 kişilik Macar grubu, İsveç Kralı Şarl ve 1500-2000 kişilik adamları, 1841 ve 1856 yıllarında Polonya'lı Prens Chartorski, 135.000 kişilik ordusuyla Ekim 1917'de Rus komutanı Vrangal, hatta Troçki ölümden, soykırımdan kurtulmak için nereye sığındılar? Tabii ki Osmanlı ülkesine. 1915 yılında "Sözde Ermeni Soykırımı"nın yapıldığını iddia edenler, 1930'lı yıllardan itibaren Polonya ve Almanya kökenli Musevilerin Türkiye'ye sığındıklarını bilmiyorlar mı?

Sözde Ermeni soykırımından 20-25 yıl gibi kısa bir süre geçmiş iken, soykırım yaptığı iddia edilen bir milleti kurtarıcı olarak görenler neden Türkiye'yi tercih etmişlerdir? Acaba. Sormak gerekir. (Metin Ayışığı, a.g.e., s. 118)

İsyan eden, zulmeden, katliam yapan Ermenilerdir. Mazlum ve mağdur olan, yüz binlercesi katledilen, tecavüze uğrayan, yerinden yurdundan sürülen masum Türk Müslüman Anadolu insanıdır.

Fakat Ermeniler bir asırdır yaygara yapmakta, basın, yayın ve propaganda yoluyla dünyayı aldatmaya çalışmakta; haçlı ruhuyla hareket eden bazı devletlerde onlara destek olmaktadır. Avrupalı insan hakları savunucuları; Türk halkının çektiği acıları görmezlikten gelemeyiz. 1912-1922 döneminde 1.200.000 Türk yerinden yurdundan edilmiş, göç etmek zorunda bırakılmıştır. Yalnız 1914-1918 savaşında 600.000 Türk can vermiştir. Türk Hükûmeti suçlanırken neden bu gerçekler hatırlanmıyor. Ayrıca yüzbinlerce Türk askerî ve sivil halk çoluk çocuk, yaşlı kadın, Sibiryâ steplerinde, Nargin adasında heder olmuş gitmiştir. Türk halkı neden bu olanlar karşısında soykırım diye feryat etmiyor.

Ayrıca Osmanlı Devleti'nden sonra daha birçok ülke göç uygulamalarına baş vurmuştur. Fransa'da Radikal Sosyalist Fransız Hükûmeti tarafından Almanya sınır bölgesinde yaşayan Alsazların 1939-40 kışında Majino hattının doğusundan alınarak Fransa'nın güneybatısına, özellikle de Dordogne'ye nakledildiği bilinmektedir. Aynı şekilde Amerikan yönetimi Pearl Harbour baskınından sonra, Japon asıllı vatandaşlarını Pasifik bölgesinden Mississippi vadisine göç ettirmiş ve savaş sonuna kadar toplama kamplarında barındırmıştır. ABD İkinci Dünya Savaşı esnasında Japon asıllı yurttaşlarını Orta Amerika'da savaş sonuna kadar ikamete mecbur tuttuğu bilinirken bu uygulamadan dolayı Osmanlı devletini haksız yere suçlamasının mantığı yoktur. (Metin Ayışığı, a.g.e., s. 98) Bu örnekleri çoğaltmamız mümkündür. Burada anlaşılacağı üzere

devletler zorunlu hâllerde, halkının bir kısmını göçe tabi tutmak mecburiyetinde kalabilirler. Ancak Avrupalı devletler kendi durumları söz konusu olunca göç olayını farklı şekilde lanse etmeye çalışmaktadırlar.

Türklere gelince işi akıl almaz şekilde karalama kampanyası ile birlikte soykırım şeklinde dünya kamuoyuna yansıtmaktadırlar.

Kendilerine uygar, medeni dünya vasıflarını yakıştıran batılı ülkeler, soykırım-Genosit-kelimesinden hiç hoşlanmazlar. Bosna'daki Sırp vahşeti ile **Doytun Barış Anlaşması** üzerine yapmış olduğu ve Londra'da Mail on Sunday gazetesinin Night and Day bölümünde 25 Şubat 1996'da yayımlanan araştırmasında tecrübeli gazeteci ve yazar ve dış olaylar muhabiri Tim Sebastian, Sırp'ların işlediği harp suçlarının görmezlikten gelinmesinde, Batı dünyasının o korkunç duygusuzluk, hissizlik ve nemelazımcılığını suçlarken, konuya şöyle bir açıklama getiriyordu: "250.000 kişi öldürüldü. 150 toplu mezar ortaya çıkarıldı. Yarım milyon insanın esir tutulduğu, 900'ü aşkın toplama kampı vardı. 20.000'e yakın kadın ve kızın ırzına geçilmişti. 50.000 kişi işkenceye uğramıştı. Bu titizlikle ve çok dikkatlice hazırlanmış sistematik bir vahşet örneğidir."

Ama bu soykırım yine de cezasız kalacaktır. Niçin mi? Sebastian, kanıt olarak bir Amerikalı yetkilinin açıklamasını iletiyor:

"Her ne pahasına olursa olsun onlar (Batılı Devletler) Genosit (soykırım) kelimesinden uzakta durmak, "G" harfini telaffuz bile etmemek zorundaydılar. Bu nedenle, soykırım yerine "etnik temizlik" terimini kullandılar. "Soykırım" deyimini kullanılsaydı, Birleşmiş Milletler ana sözleşmesine göre olaylara müdahale etmeleri gerekcekti. Birleşmiş Milletler kurulmasındaki temel neden, soykırım ve soykırımın önlenilmesi idi."

"Şimdi niçin soykırım tabiri kullanılmaz anladınız mı? Soykırım denmezse, en azından Batılı politikacılar ile Birleşmiş Milletlerin gözünde, olay hiç olmamış demektir. Aksi takdirde, aynı kişiler, sorunlara çözüm bulunamayacağını ve barış anlaşmalarının düzenlenemeyeceğini iddia edeceklerdir.

Ama ben bir politikacı değilim ve benim ne Birleşmiş Milletlere, ne Avrupa Birliğine, ne de Amerika Birleşik Devletleri'ne borcum veya bağımlılığım vardır. Bu nedenle "soykırım" kelimesini kullanmaktan korkmuyorum ve çekinmiyorum". (Harry Scott Gibbons, **Kıbrıs'ta Soykırım**, Ank. 2003, Özyurt Matbası, s. 4)

"Kıbrıs'ta soykırım Aralık 1963'te patlak verdiği zaman ben oradaydım ve olayların şahidiyim. Bütün dünyayı şoka uğratan bu canavarca kıyım ve yağma, hayatta kalabilen Türklerin kendilerini emniyete alabilecekleri bir bölgeye sığındıkları 1974 yılına kadar devam etti.

Şimdilerde, kendisini beğenmiş Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri üçlüsünden oluşan, olan uygar batı dünyası,

1974'ten beri barış içinde yaşamış olan bu güvenli sığınağı yok etmek ve soykırımı tekrar başlatmak çabasındadırlar". (Harry Scott Gibbons, a.g.e., s. 5)

Sözde Birleşmiş Milletler'in önleyici yönden sözleşmesi olmasına rağmen, modern çağda da sayısız soykırım olayı görülmüştür. Örneğin 1963-68 arası Kıbrıs'ta Rumların EOKA örgütü, Yunan ENOSİS tedhiş hareketleri doğrultusunda binlerce Türkü katletmiş ve soykırım yapmışlardır. 1965-1966 yıllarında Endonezya ordusu bir milyon komünisti ve ailelerini öldürmüş, 1975-1979 yılları arasında Kamboçya'da Kızıl Kmerler 1. 7 milyon Kamboçyalıyı katletmiş, 1994'te Ruanda'da 500.000 Tutsi, Hutular tarafından öldürülmüş ve 1991'den sonra Bosna-Hersek ile Kosova'da binlerce Müslüman Sırp vahşeti sonucu hayatını kaybetmiştir. (Mehmet Ayıışığı, a.g.e., s. 103) Bugün Irak'ta yaşananlar, Filistinde, Afganistan'da meydana gelen olaylarda çağdaş demokrasinin savunucuları olan başta ABD olmak üzere AB ve Ermeni destekleyicilere sormak gerekir, acaba bütün bu yapılanlar soykırım ve insan haklarını yok etmek politikası değil mi?

Soykırım suçu, gerçek anlamda yukarıda örneklenmiş olan olaylarda işlenmiştir. Ermenilerin iddia ettiğinin aksine, 1915 yılında Doğu Anadolu bölgesindeki Ermenilere yönelik uygulama, sadece güvenliğin sağlanması amacıyla imparatorluk içinde başka bir bölgeye göç ettirme olup soykırım ile hiçbir ilgisi yoktur.

SONUÇ

Kendi üzerinde yaşadıkları ülkeye ihanet eden, Rus ordusuyla iş birliği yapıp ordumuzu arkadan vuran Ermeniler, aileleriyle birlikte tehcir yasası doğrultusunda topluca başka yerlere gönderilmişlerdir. İşte bu toplu göç ettirmeye "Ermeni tehciri" denmektedir. Ermeniler bugün bu olaydan dolayı 24 Nisan 1915 tarihini soykırım günü olarak ilan etmişlerdir. Aslında 24 Nisan 1915 tarihi, Anadolu'nun hemen her köşesinde başlayan ve İstanbul'da o günün Devlet Başkanı'na yönelik suikasta kadar uzanan Ermeni terör ve tethişine karşı Osmanlı Devleti'nin tutuklamaları başlattığı tarihtir. Bu tarihin Ermeniler tarafından sürekli istismar edilmesinin asıl sebebi, daha sonra yaşanan Ermeni olaylarında elebaşılık yapacak olan kadronun tutuklanmış olmasıdır. Bu tutuklama ile belki de, Türklere yönelik olarak tarihin kaydedeceği en büyük katliamlardan birisi engellenmiştir. Aslında Ermenilerin sindiremediği durum budur.

I. Dünya Savaşı sırasında en küçük bir tereddüt göstermeden İtilaf Devletlerinin yanında yer alan Ermeniler tüm güçlerini Rusya'nın emrine vererek, gönüllü alayları teşkil etmişlerdir. (Metin Ayıışığı, a.g.e., s. 97) Osmanlı orduları cephede savaşırken, Ermeni çetelerinin Ruslarla iş birliği yaparak cephe gerisinde giriştikleri faaliyetler, devletler hukukuna göre "ihamet" kapsamında sayılıyordu. (Dış Politika Enstitüsü, **Dokuz Soru Cevapta Ermeni Sorunu**, Ank. 1989, s. 21)

Tarih sayfalarına bakıldığında; savaş bölgesinde oturan ve birliklerin hareketini engelleyen, karşı tarafa istihbarat sağlayan, yardım ve yataklık yapan ya da düşman ile birlikte onun safhında hareket eden hakların ve grupların cephe gerisine gönderildiği görülebilir. Sevk ve iskânın bir gayesi de sivil halkın savaştan zarar görmesini önlemektir.

Ermeni soykırım iddiaları tamamen hayal mahsulü ve propaganda maksatlı olduğu bilinmektedir. Ayrıca kimsenin görmek istemediği bir gerçek daha vardır; o da ölen Türklerin sayısıdır. Justin Mc Carthy bu konuda şunları belirtmektedir: “Ölü Ermeni sayısı ele alınırken, ölü Müslüman sayısını da göz önüne almalıyız. İstatistikler çoğunun Türk olduğu 2, 5 milyon Müslümanın da öldüğünü söylemektedir.

Ermenilerin yaşadığı 6 vilayette bir milyondan fazla Müslüman ölmüştür... Sivas ili savaş sınırları içinde değildi. Rus ordusu asla bu kadar içeri girmedi. Fakat Sivas'ta 180.000 Müslüman öldü. Aynı şey bütün Anadolu için geçerliydi.” (Justin Mc Carthy, “The Anatolian Arrmenians 1912-1922”, **Armenians in the Ottoman Empire and Modern Turkey (1912-1926)** Boğaziçi Üniv. İst. 1984, s. 23-25)

I. Dünya Savaşı'nda İmparatorluk toprakları içinde yaşayan Türk Nüfusun da önemli bir azalma saptanıyor. Belgelere göre Türk nüfusununda 2,5 milyon eksilme var. Bunun 550 bini cepheler de, diğerleri; 1.500.000 Müslüman yaşlı, kadın, çocuk Ermeniler tarafından katledilmiştir. İşte gerçek rakamlar bunlardır. Bu rakamlar üzerinde yerli yabancı tarafsız araştırmacılar birleşiyorlar.

Gerçekte Ermeni soykırımı olmadığı, tam tersine Doğu Anadolu'da yüz binlerce Türk insanının katledildiği malûm çevrelerce bilinmesine rağmen, genelde Avrupa ve Amerika'da Türk-Ermeni münasebetlerinin sosyal ve siyasi yönleri Türk kaynaklarına, özellikle de birinci el arşiv kaynaklarına dayandırılarak ortaya konulmadığı için, bugüne kadar çoğunlukla tek taraflı ve Türkler aleyhine eserler yayınlanmıştır. (Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ank. 1983, s. 211)

Ermeni tehciri Meselesi günümüzde de güncelliğini koruyan önemli bir meseledir. Meseleye siyasi açıdan yaklaşıldığı sürece de gündemdeki yerini koruyarak sık sık önümüze gelecektir. Türkiye ise bu durum karşısında bilhassa dış politikasında tepkisiz tutumunu sürdürmeye devam etmektedir. Ne var ki, Türkiye'nin haklı sessizliği âdeta suçlu insanların sessiz kalışı gibi gösterilmeye çalışılmaktadır. Ermenilerin bu konudaki girişimlerine önlem alınmadığı için batıda soykırım iddialarının asılsızlığını ortaya koyan bilim adamlarının çoğu korkutma ve yıldırma neticesinde geri adım atmışlardır. (Metin Ayışığı, (2003), “Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda muhafaza edilen o dönemle ilgili binlerce orijinal belgenin katalogları hazırlanmış “Osmanlı Belgelerinde Ermeniler” adı altında (39) ciltlik muazzam bir arşiv belgesi kataloğu araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Osmanlı Arşivi dâhiliye Fonu'nda mevcut olan tehcir ile ilgili 272

belgeyi “Osmanlı Belgelerinde Ermeniler” adı altında transkrip ve orjinalleri ile beraber 1994 yılında yayınlanmıştır.”s. 96-97. Bunun en somut örneği Bernard Lewis olayında yaşanmıştır. Ermenilerin açtıkları dava sonucu kurgulu bir yargılamadan sonra Fransa’da mahkûm edildiğini biliyoruz”. (Metin Ayışığı, a.g.e., s. 97)

Tarih boyunca sayısız güç ve sürgün olayına maruz kalan Ermeniler, bunların hiçbirini gündeme getirmeden sadece 1915’te Osmanlı Devleti tarafından son derece haklı gerekçelerle göçe tabi tutulmalarını sözde soykırım adı ile sorun hâline getirmeleri maksatlı olup, Türkiye’nin bütünlüğünü bozmaya yönelik politikalarının bir ürünüdür. (Metin Ayışığı, a.g.e., s. 103) Batılı ülkelerin, Afrika’da, Orta Doğu’da, Balkanlar’da yaşanmakta olan gerçek anlamdaki soykırım hareketlerine seyirci kalarak, sözde Ermeni soykırımına sahip çıkmaları, bunun en iyi göstergesidir.

Tehcir uygulaması nedeniyle ki, Ermeni diasporası günümüzde bütün dikkatleri ülkemizin üzerine çekmiş, haksız ve dayanaksız olarak ulusumuz ve yurdumuz hedef hâline getirmeye çalışılmıştır. Hükmettiği her yere medeniyet, adalet ve kardeşlik sevgisi götüren bu ulus, ne yazık ki, siyasi arenada hedef tahtası hâline getirilmiştir. Anadolu’ya hükmeden bin yıllık Türk tarihine leke sürmek, insanlığa leke sürmektir. Bugün Türkleri suçlamaya çalışan başta Ermeniler olmak üzere pek çok topluluk var oluşunu bu millete borçludur. Bugün yeryüzünde yaşayan Ermenilerin çoğunluğu, bu ulus sayesinde yaşamaktadır. Ermeni filozofu Urfalı Matheus, yazmış olduğu vasiyetname isimli eserinde;

“Ermeni milleti tarih boyunca kadın kılığındaki eteklikli Rum milletinden eziyet çekmiştir. Türkler olmasaydı Rum milleti bize yaşamak şansı vermeyecekti. Melikşah bizim için bir babadır. Onun ölümü, Ermeni halkı için bir matem olmuştur “der.

Yine, bu konuda Ermeniler adına en yetkin ağızlardan birinin itirafına bakarsak;

1918-1919 yıllarında Ermenistan’ın ilk hükûmet başkanlığını yapan Katchaznouni, 1923’te Bükreş’teki Taşnak Partisi Kongresi’nde şunları söylüyordu: “Savaştan önce ve savaş sırasında Rus Çarlığı’na kayıtsız şartsız bağlandık. ”Denizden denize Ermenistan” hayalinin peşine düştük. Silahlı gönüllü birlikleri oluşturduk. Karşılıklı Müslüman ve Ermeni kırımları oldu. Ancak güç dengesi Türklerin lehineydi. Biz macera yaptık. Bunun yerine Türklerle anlaşsaydık, daha iyi ederdik. Oysa biz ne yaptık, silaha sarıldık, yıktık, katliam yaptık. Övünülecek hiçbir işimiz yok. Kendi dışımızda suçlu aramayalım. Evet, intihar etmeyi öneriyorum. Taşnak Partisi’nin artık yapacağı hiçbir şey yok. Partiyi dağıtalım. Bu kararı almazsak, gelecekte bizi onursuzluk bekliyor.”

Bugün dünya kamuoyunda bizleri yargılamakla uğraşan Batı dünyası, kendi tarihlerindeki karanlık sayfaları unutturmak için başka milletleri suçlamak

çabası içine girmiştir. Belgeden, bilgiden, gerçeklerden uzak bir şekilde suçlanan Türk milletinin tarih önünde veremeyeceği hiçbir hesabı olmamış, olmayacaktır da.

Tarihî bir konuda karar vermek siyasilerin değil, tarihçilerin araştırmacıların ve bilim adamlarının işidir. Oy kaygısıyla, siyasi çıkar hesabıyla bir milleti yargılamak, insanlık suçu işlemektir. Bu konuyu tarihçilere bırakmak gerekir.

Asılsız soykırım iddiaları; Türk milletini karalamak dünya kamuoyunda küçük düşürmek ve sinsî Ermeni emellerini gerçekleştirmek için ortaya atılmıştır. Ölü doğan Sevr'in hortlaması, Vatikan'ın hayallerinin gerçekleştirilmesi, Hristiyan dünyasının rüyasına kavuşmasıdır. Ancak unutulmasın ki bu millet, en zor zamanda yedi düvele karşı İstiklal Savaşı vermiş bir millettir. Bugün Ermeni diasporası AB ve Hristiyan dünyasını yanına alarak "4T" formülünü uygulamaya sokmaya çalışmaktadır. Ancak (Tanıtma, Tanıma, Tazminat ve Toprak) olarak ileri sürülen bu istekler, boş bir hayalden öte değildir.

Bugün Türk milletini ve tarihini karalamaya çalışanlara seslenmek gerekir. Çok değil, bundan sadece 90-95 yıl öncesine gidiniz, kimlere hizmet ettiğinizi görünüz. Bugün Ermenilerin yaptığı gibi yalan iddialarla dünya kamuoyunu aldatmak hem dünyaya karşı, hem de insanlığa karşı suç işlemektir.

KAYNAKÇA

Abdurrahman Çaycı, "Türk-Ermeni İlişkilerindeki Gerçekler" **Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu** Hacettepe Üniv. Atatürk İlk. ve İnk. T. Ent. Ank.

Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, 1888-1922, İst. 1977, C. I.

Aslan Gündüz, **Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar**, İst. Beta 1998.

Azmi Süslü, **Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı**, Van, 1990.

BOA, DH. ŞFR. No: 54/308. 143.

Cengiz Başak "Ermeni Soykırım İddiaları ve Uluslararası Kriterler", **Türk-Ermeni İlişkileri**, Ank., 2003, Nobel Yay.

Dış Politika Enstitüsü, **Dokuz Soru Cevapta Ermeni Sorunu**, Ank. 1989.

Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İst. 1987, Belge Yay.

Halil Metin, **Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları**, MEB. Yay. Ank. 1997.

Harry Scott Gibbons, **Kıbrıs'ta Soykırım**, Ank. 2003, Özyurt Matbası.

İlber Ortaylı, "Soykırım İddialarının Arkasındaki Gerçekler Ermeniler Neden Göç Etmeye Zorlandı" **Popüler Tarih**, Sayı: 8, Ocak 2001.

Justin Mc Carthy, "The Anatolian Armenians 1912-1922", **Armenians in the Ottoman Empire and Modern Türkiye (1912-1926)** Boğaziçi Univ. İst. 1984.

Kamuran Gürün **Ermeni Dosyası**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ank. 1983.

Metin Ayışığı, **Belgelerin Işığında Ermeni Meselesi Semineri**, 2003 Balıkesir.

Orhan Çekiç, **Günaydın Marmara, Ermeni Meselesi Özel Sayısı**, Nisan 2004.

Osman Ulugay, **Amerikan Basımında Türk Kurtuluş Savaşı**, Özel Yay. İst. 1974, Orhan Çekiç.

Takvim-i Vakayi, 19 Mayıs 1331.

Un Doc. A/51/10. **Report of the International Law Commission of the Work of Hs. Forty Eight Session**, 6 May-26 July 1996.

UN Doc. PCNICC/1999/WGEC/RT. 3 **Discussion Paper Proposed by the Coordinator, Suggested Comments Relating to the Crime of Genocide.**

Yearbook of UN 1991, Vol. 1. 2239 th. Meeting, s. 215, para. 9.

Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, Cilt: II, III. Ank. TTK. 1991.

DOĞUŞ VE “ÖTEKİ” EKSENİNDE ARAP MİLLİYETÇİLİĞİ: VAHADA BİR SERAP

AYHAN, Halis
TÜRKİYE/TURÇIA

ÖZET

Milliyetçilikler çağında oluşan milliyetçiliklerden birisi de Arap Milliyetçiliğidir. Her millet gibi Araplar da 19. yüzyılın rüzgârından etkilenerek milliyetçilik aracıyla bağımsız olma yoluna başvurmuşlardır. Ancak ilk başlardaki Arap Milliyetçiliği daha çok kültürel bir niteliğe sahipken, sonraları özellikle 20. yüzyılın başından itibaren siyasi bir boyut kazanmaya başlamıştır.

Arap Milliyetçiliği hem kültürel anlamda hem de siyasi anlamda ilk olarak Hristiyan Araplar arasında ortaya çıkmaya başlamıştır. Zira onların Osmanlı devletine sadakat bağıyla bağı kalmamasını gerektirecek duygusal bağ Müslüman Araplara oranla daha zayıftı. Hristiyan Arapların başlatmış olduğu Arap Milliyetçiliği Osmanlı'dan ayrılma, bağımsız olma yönünde gelişerek sonraları Müslümanların da desteklediği bir hareket hâlini almıştır.

Arap Milliyetçiliği'ni doğuran “öteki” nedir? Genel kanıya göre bu soruya “Türkler/Osmanlı Devleti” ve “Batı/Avrupa” şeklinde iki cevap verilmektedir. Çalışmada Arap Milliyetçiliği'ni doğuran edebi, dinî ve siyasi ortamdan bahsedildikten sonra Arap Milliyetçiliği'nin Türk anlayışı değerlendirilmiştir ve Arap Milliyetçiliği'nin başlangıcında mutlak ötekinin Türkler olmadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği, Arap Milliyetçiliği, Arap Milliyetçiliği'nin Doğuşu, Arapların “Öteki”si, 1916 Arap İsyanı.

ABSTRACT

Emergence of Arab Nationalism and the Arab Nationalist Perception of the Turks

Arab nationalism is one of the nationalist movements of the age of nationalism. Like other nations of the 19th century, the Arabs tried to gain their independence by using nationalism as a tool. While Arab nationalism was mostly cultural nationalism at its early stages, it became political nationalism as from early 20th century.

Arab nationalism, both its cultural and political forms, first appeared among Christian Arabs; they lacked emotional ties that tied Muslim Arabs to the

Ottoman state. Later Arab nationalism demanded secession and independence from Ottoman Empire. As such it was supported by the Muslim Arabs.

What is the “other” which caused Arab nationalism to emerge? It is generally believed that the “other” for Arab nationalism is either the Turks/Ottoman Empire or the West/Europe. This paper having explained literary, religious and political causes of Arab nationalism, examines Arab nationalist perception of the Turks and concludes that the Turks did not become the only ‘other’ for the Arabs at the early stages of Arab nationalism.

Key Words: Underdeveloped Country, Nationalism, Arab Nationalism, the Birth of Arab Nationalism, the “Other” of the Arabs, 1916 Arab Rebellion.

GİRİŞ

Arap Milliyetçiliği, Orta Doğu'nun şekillenmesinde temel bir öge olarak görülebilir mi? Aslında Araplar, Orta Doğu'da özgünlüğü olmayan bir halk olmakla birlikte, başatlığı olan bir halktır. Arap nüfusunun ve Arap devletlerinin niceliksel çokluğu ve geniş bir alana yayılmışlığı gibi etmenler bu konunun önemini ve potansiyel olma özelliğini hep diri tutmaktadır. Buna bölgedeki enerji kaynaklarının varlığından kaynaklanan önemi; dinsel, dilsel ve ırksal farklılıkları da eklediğimizde Arap Milliyetçiliği'nin, ve aynı zamanda diğer milliyetçiliklerin tavan yaptığı bir coğrafya ile karşılaşılır.

Çalışmada Girişten sonra ilk bölümde milliyetçilik, ikinci bölümde Arap Milliyetçiliği'ni besleyen edebi, dinsel ve siyasi ortam; Batı ve Türklerin etkisinin Arap Milliyetçiliği'ni fikre dönüştürmesi incelenecektir. Bu bölümde esas olarak “öteki”lik çerçevesinde Batı ve Türkler değerlendirildikten sonra çalışma Sonuç ile bitirilecektir.

I. Milliyetçilik, Azgelişmiş Ülke Milliyetçiliği ve Arap Milliyetçiliği

Milliyetçilik tanımı zor bir kavramdır. Bu itibarla *milliyetçilik* her şeyden önce bir zihniyettir. Bu zihniyetin de başlıca iki bilinç ögesi vardır: *biz bilinci* (olumlu öge) ve *onlar bilinci* (olumsuz öge). Milliyetçiliğe asıl rengini veren onlar ögesi olup, toplumların bunalımlı dönemlerinde daha da belirginleşir. (Oran, 1997: 34).

Örnek/model tanımını Batı Avrupa'da bulan milliyetçilik; “*toplumsal sadakatın odağı olarak millet birimini alan ve bunu ulusal devlet içinde örgütlemek isteyen bir tutunum ideolojisi ve toplumsal harekettir.*” (Oran, 1997: 76). Kısaca ve anlaşıldığı hâliyle milliyetçilik; vatanını, milletini sevmeye, yüceltmeye ve onu üstün görmeye dayalı bir duyuş, düşünüş ve hareket biçimi ve de toplumsal-siyasi bir akımdır.

Azgelişmiş ülke milliyetçiliği; birbirlerine tepki olarak, birbirinin içinden çıkan ve birbirinin ulaştığı başarıya ulaşma hareketidir. (Oran, 1997: 21). Azgelişmiş ülke milliyetçiliğinin özellikleri şunlardır: 1) Sömürge ülkelerindeki milliyetçiliğin felsefi kökenleri Batı'dadır. 2) Milliyetçiliğin taşıyıcıları, *Batı*

eğitimi görmüş yerel aydınlardır. (Tibi, 1998: 45). 3) Milliyetçilik hareketleri *aydınlarca başlatılmış ve sürdürülmüştür.* 4) *Öykünmecidir.* Yani “taklidi bir uyarlanma süreci”dir. (Tibi, 1998: 50). 5) *Ezilmişlik, aşağılık ve geri kalmışlık ruhsalına sahiptir.* 6) *Tepkicidir.* 7) *Geçmişe özlem duygusu ağır basar.* Milliyetçilikte yerli mitler ön plandadır. 8) *Atalet.* Azgelişmiş ülke milliyetçiliğinin geçmişe özlem duygusu, geçmişe sığınma niteliğine bürünerek ataletsizliği ortaya çıkarmıştır. (Tibi, 1998: 59).

Emperyalist coğrafyada özgürlük için bağımsız olmayı hedefleyen az gelişmiş ülke milliyetçiliği, milliyetçiliği bir reçete olarak algılamış ve Batı Avrupa devletlerinin düzeyine ulaşmak istemiştir. Fakat değil Batılı devletlerin düzeyine ulaşmak, halkları esaretten kurtaramamıştır bile. (Tibi, 1998: 34). Şekli olarak bağımsız olsalar da hâla Batılı ülkelerin etkisi altındadırlar, dahası onlara muhtaçtırlar.

Arap Milliyetçiliği de tipik bir azgelişmiş ülke milliyetçiliğidir. Arap Milliyetçiliği'nin bir tanımını yapmadan önce, Arap Milliyetçiliğiyle ilgili kavramları belirtmekte yarar vardır: *Kavim*; aynı soydan gelen akraba topluluklar, *asabiye*; bir topluluğun ilkelerinin desteklenmesi, savunulması ve bu topluluğa şiddetli arzuya bağlılık olarak tanımlanmaktadır. (Okutan, 2001: 160). Arap Milliyetçiliği'ni, özellikle modern yüzyıla kadar, bu kavramlar şekillendirmiştir. Örneğin Arap dünyasında, “Arap Milliyetçiliği” terim olarak *el-kavmiye el-Arabiye* (Davişa, 2004: 10) demektir. Bu doğrultuda, kuramsal milliyetçiliğin özünde bulunan dil, din, ortak tarih gibi öğeleri de dikkate alarak, Arap Milliyetçiliğiyle ilgili olarak şu tanım yapılabilir: “*Arapça konuşan insanları birbirine bağlayan dilsel, dinsel, tarihsel ve duygusal bağları aşan ve sınırları belli olan bir kara parçası üzerinde güçlü bir siyasal birlik kurma arzusu veya dile getirilmiş talebidir.*” (Davişa, 2004: 11).

Yazında Arap Milliyetçiliği, Arapçılık ve Pan-Arapçılık'ın birbirleri yerine kullanıldığı görülmektedir. Esasen bunlar farklı kavramlardır. *Arapçılık* (el-Uruba): Arapça konuşan insanları birbirine bağlayan dilsel, dinsel, tarihsel ve duygusal bağları aşan kültürel bir aynılıktır. Bu kavram siyasi boyutu dışarıda tutarak kültüre vurgu yapar. *Pan-Arapçılık* (pan-Arabism) ise; Arap siyasal birliği hareketi veya en azından arzusu olup, tek Arap milleti hayalidir.¹ Arap Milliyetçiliği her iki kavramı da içerir.

Arap Milliyetçiliği'nin esas işlev sahası Arap dünyasıdır. Arap dünyası coğrafya olarak; Kuzey Afrika'da Atlas sınırından başlayıp, doğuya doğru Asya'da Basra Körfezi'ne kadar uzanan, güneyde İran sınırlarında, kuzeyde Türkiye'de biten bölgedir.² Arap Milliyetçiliği'nin fikir babası Sati el-Husri'ye

¹ (Davişa, 2004: 8 ve 11); Arapça konuşulan bütün İslam ülkelerini, büyük bir ortak düzen içinde birleştirmeyi amaç edinen siyasi harekettir. (Caşın, 2003: 49-68).

² (Davişa, 2004: 13). Bu bölgelemede İsrail ve Mısır, Arap coğrafyası içinde sayılmamaktadır. Nitekim siyasi Arap Milliyetçiliği'nin doğuşu sırasında da Arap dünyası olarak Afrika

(1880-1968) göre ise Arap coğrafyası, Arapçanın konuşulduğu tüm ülkelerdir. (Husri, 1998: 148).

Gerek etken olarak gerekse edilgen olarak Arap ulusu Orta Doğu tarihini yönlendirmiştir. İslam uygarlığının görkemli dönemlerinde, 19. ve 20. yüzyıllardaki sömürgecilik ve milliyetçilik dönemlerinde, başat konumda olmuştur. Günümüzde ise Arap Milliyetçiliği her ne kadar ayakta olsa da, üzerinde geçmişe nazaran bir ataletlik vardır. Örgütçülüğü, halklar arasındaki bağlar, Arap Birliği ülküsüne duyulan umutsuzluk gibi sıkıntılar vardır. Ancak niceliksel olarak Arap nüfusu göz ardı edilemeyecek oradadır.

Arap Milliyetçiliği'nin belirgin vasıfları şunlardır:

1. Arap Milliyetçiliği fikri, ister Cemal Abdul Nasırcı açıdan isterse Baasçı açıdan bakılsın Arap siyasal birliğiyle ilintili olmuştur. Amaç, Arap siyasal birliğinin ve tek Arap devletinin oluşturulmasıdır. (Davişa, 2004: 3-7).

2. Kalkınma sürecinin zorunlu bir parçasıdır.

3. Arap Milliyetçiliği, Avrupa etkisi altında gelişmiştir. (Tibi, 1998: 90).

4. Demokratik doğası. Tüm gelecek nesilleri için kendini yönetme ve kaderine karar verme hakkını Arap milletine verir.

5. Sosyalist içeriklidir.

6. Tüm Arapların hayatlarının her safhasında iş birliği yapmalarını gerektirir.

7. İlericidir.

8. Ruhsal bir temele sahiptir. (Gogoi-Abdulghafour, 1994: 76-77).

II. Arap Milliyetçiliği İdeolojisi ve Gelişimi

A. Arap Milliyetçiliği'ni Doğuran Ortam

Arap Milliyetçiliği'nin doğuşuna ilişkin olarak İslam öncesi ve sonrası edebî alanda, ilk dönem İslam Arap toplumunda ve 19. yüzyılda Arap dünyasında oluşan milliyetçilik hareketleri incelenecektir.

1. Arap Milliyetçiliği'ni İlk Besleyen Ortam: Edebî Alan

Arap Milliyetçiliği'nin ne zaman doğduğuna ilişkin farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre Arap Milliyetçiliği, Arap halkının ilk dönem tarihi kadar eskidir. (Tibi, 1998: 98). Buna karşıt görüş ise, Araplar arasında milliyetçilik oluşumlarının daha sonraki dönemlerde doğduğundan hareketle, bu savın savunulamaz olduğunu belirtir. (Tibi, 1998: 98). Biz de ikinci savı desteklemekteyiz.

dışındaki Arap Orta Doğu'su kabul edilmiştir. Arap Milliyetçiliği, Atlas Okyanusu'ndan Arap Körfezi'ne kadar tek Arap ulusunun oluşmasına önem verir. (Gogoi-Abdulghafour, 1994: 8).

İslam öncesi dönemde bir Arap Milliyetçiliği hareketinin olduğundan bahsedilemez. Yalnızca bir kimlik bilincinin en hafif dereceleri söz konusudur. Bedevî aşiret üyeleri arasında bir kültürel kimlik duygusu vardır. Bu durum aşiret hayatı süren Arapların kendi aralarında örgütlü olmalarının³ hem sebebi hem de sonucudur.

İslam öncesinde, Araplığa ilişkin en önemli eylem Arap dilinin kullanımüdür. Edebî, bilhassa şiir alanında ileri bir düzeyde olan Araplar, Arap hanedanlıklarının da desteğiyle Arap diline dayalı bir şiir geleneği oluşmuştur. Hatta o dönem şiirine *Arapların divanı* demek âdet olmuştur. (Hourani, 2005: 33-35). Böylece düzenli olarak yaptıkları şiir eğlenceleri ile Arap Milliyetçiliği'nin ön önemli araçlarından olan Arapçanın kullanımını ve gelişimini yaygınlaştırmışlardır. Zira Arapça, Arap Milliyetçiliği'nin bir unsuru ve belirleyicisi olarak Arap düşüncesinde birincil öneme sahiptir. Arapça, birliklerinin bir simgesi ve entelektüel ve teknik başarılarının bir ifadesidir. (Gogoi-Abdulghafour, 1994: 14-18). Ulusal bilincin şekillenmesinde doğal bir unsur olan Arapça, Arap Milliyetçiliği'ne de yardım etmiştir. (Gogoi-Abdulghafour, 1994: 85).

Edebiyat daha sonraları Arapların hayatında ziyadesiyle yer almış, bazen siyasetle iç içe girerek Arap Milliyetçiliği'ne hizmet etmiştir. 19. yüzyılda Araplar arasında milliyetçilik duygularının belirmeye başlamasında edebiyatın desteği belirgin derecede olmuştur. Lübnanlı Hristiyan İbrahim Yazıcı'nın (1847-1906), ilk mısrasında 'Arapları uyanıp ayağa kaldırmaya çağıran' şiiri, "Arap milliyetçi hareketinin ilk çığlığı" olarak kabul edilmektedir. (Davişa, 2004: 28). Özellikle Nasıf Yazıcı (1800-71), Faris Şidyak (1805-87), Butros Bustani (1819-83) ve Abdurrahman el-Kavakibi (1849-1903) gibi isimlerin katkılarıyla oluşan edebi alandaki yeniden doğuş (rönesans) Araplık kavramına süreklilik ve istikrar kazandırmıştır. (Harbi, 1998: 84).

2. Dinsel Ortam: İslam ile Gelen Üstünlük

İslamiyet'ten önce Araplar kabileler hâlinde ve ilkel bir hayat yaşamaktaydılar. Sürekli olarak birbirleriyle savaş hâlindeydiler. Neredeyse her kabile Arapçanın bir türünü konuşmaktaydı. Entelektüel bir kültürel yaşamları da yoktu. (Yahya, 1991: 53-54). Arapların uluslararası alanda etkinliği olmadığı gibi Orta Doğu coğrafyasında bile bir etkinliği yoktu.

Fakat 7. yüzyılın başlarında, tüm Arap Yarımadası, Sasani ve Bizans topraklarının bir kısmını kapsayan bölgede yeni bir düzen kurulmuştur. Bu düzen ile sınırlar yeniden çizilmiştir. Bu yeni düzenin kurucuları ve efendileri Batı Arabistanlı ve büyük ölçüde Mekke'li Araplar idi. (Hourani, 2005: 36).

Yeni düzen İslam, Arapları hâkim konuma getiren de İslam peygamberinin Araplardan çıkmış olmasıydı. Bu kişi Hz. Muhammed idi.

³ (Hourani, 2005: 33); Hourani'nin Arapların birbirleriyle örgütlü yaşadıklarını belirtmesine karşın Arsel, Arapların bu dönemde birbirlerinden kopuk yaşadıklarını belirtir. (Arsel, 1991: 19).

Bir görüşe göre, özellikle dinî duyarlılığı az olanlara göre, Arap Milliyetçiliği'nin ilk mimarı Hz. Muhammed'dir. O, Arapları Allah'ın seçkin milleti, Arapçayı Allah'ın dili olarak göstermiş, İslam dinini Arap kültürüyle yoğurmuş, Arap çıkarlarını ön planda tutmuştur. Ayrıca Arapları ortak korkuda birleştirerek Arap Milliyetçiliği'nin temellerini atmıştır. (Arsel, 1991: 19-20).⁴ Ancak bu görüşün kabul edilebilirliği yok denecek kadar zayıftır. Zira Hz. Muhammed'in milliyetçilik yapması kendi davasına (İslam dinine) inanmama gibi bir çelişkiyi doğururdu.

İslamiyet ile birlikte Arapların hayatında tahayyül edilemez iyileşmeler oldu. Denilebilir ki, Araplar İslamiyet ile yeni bir kimlik kazanmışlardır. Yaşamlarında coğrafi genişleme, kültürel kimliklerinin oluşması, entelektüel güçlenme gibi pek çok olumlu durumlar görülmüştür. Arapça, İslamiyet'in kanatları altında Arap Yarımadası'nın ve Orta Doğu'nun da ötesine aşarak Afrika, Anadolu ve Avrupa (Endülüs) gibi uzak coğrafyalara kadar ulaştı. Arapça konuşanların sayısı çığ gibi arttı ve böylece dünyanın en zengin lisanlarından biri hâline geldi. Ayrıca Araplar nicelik olarak artmıştır, şöyle ki, Müslümanların önemli bir kısmı İslamiyet'i kabul etmelerinin bir sonucu olarak Araplaşmışlardır. (Yahya, 1991: 52-54).

Araplar başta bugünkü Orta Doğu coğrafyasında ve Afrika'da egemenlik kurmaya başladılar. İlk dönemlerdeki İslam fetihleri aslında bir nevi Arap fetihleri demektir. Yeni din İslam'ın etki alanı genişledikçe aynı zamanda Araplığın da etki alanı genişlemekteydi. İlk dönem Müslümanlar her ne kadar fetihlerini, Arap ırkı için değil, İslam için yaptıkları duygusundan hareket etseler de, buna ilaveten kendi ulusal etki alanlarını da büyütmekteydiler. Ayrıca İslam, Arap kültürünü ciddi derecede şekillendirmiştir. (Okutan, 2001: 167).

Buna mukabil ilk dönem İslam tarihinde bir Arap Milliyetçiliği duygusu, fikri ve eylemi yoktur. Bunun başlıca nedenleri, İslam'ın milliyetçiliğe karşı olması⁵ ve ilk dönem Arap Müslümanların samimi Müslüman olmalarından dolayı bu duyguları taşımamalarıdır. Peygamber ve halifeler döneminde bu duygulara müsamaha edilmemiştir. Çünkü amaç, sadece Arap toplumunu İslamlaştırmak değil, tüm dünyayı İslamlaştırmaktır. İslam, ulusal değil, evrenselci.

Ancak belirtmek gerekir ki, İslam'ın Arap toplumunda doğmuş olması, peygamberin Arap olması ve İslam'ın kutsal kitabı **Kur'an-ı Kerim**'in yazı

⁴ Eflak da Hz. Muhammed'in Arapların yaratılmasındaki öneminden bahseder. (Okutan, 2001: 167).

⁵ Hz. Muhammed, **Veda Hutbesi**'nde, "Arabın Aceme (Arap olmayana), Acemin de Araba üstünlüğü yoktur." diyerek milliyetçiliği reddetmiştir. Genelde Türk milliyetçileri İslam'da milliyetçiliğin olduğunu kabul eder. Müspet (ırkı üstün görmez) ve menfi (ırk dinden önce gelir) milliyetçilik ayrımına gider. Türk milliyetçiliğinin müspet olduğunu belirtirler. "İslam ve Milliyetçilik", (2007).

dilinin Arapça olması nadir sayıda Arabın üstünlük anlayışında olmalarına neden olmuştur. Keza Ş. Hüseyin'in oğlu Abdullah'ın da belirttiği gibi Araplar İslam ile birlikte uluslaşmaya başlamıştır. Araplar İslam nedeniyledir ki, farklı ve özel bir konumdadır. (Dawn, 1998: 80-84).

3. Arap Milliyetçiliği'nin Siyasi Zemini

İlk dönem Arap-İslam medeniyetinin sonlarına doğru, Müslümanlar arasındaki ümmetçi ruh kaybolmaya başlamıştır. Müslümanlar arasında ayrışmalar ve mücadeleler başlamıştır. Ayrışmanın, mücadelenin ve Arap Milliyetçiliği'nin başlangıç noktası Emevilerdir.

Emeviler döneminde uygulanan Arap Milliyetçiliği, hem genel manada Arap Milliyetçiliği'nin hem de siyasal Arap Milliyetçiliği'nin ilk somut tezahürüdür. Arap milletinin üstünlüğüne dayalı bir devlettir. İslami esaslardan ayrılıp, Arap milliyetine dayanan bir siyaset gütmüşler, Arap olmayan Müslümanları *mevali* (*azat edilmiş köleler*) saymışlar, onları hep kendinden aşağı görmüşlerdir. Emeviler döneminde “Araplık” üstün bir kimlik olmuştur. Fakat Emeviler Arap Milliyetçiliği konusunda şöyle bir açmazla karşılaşmışlardır. Birleştiricilikten çok ayırıcı özelliğe sahip olan milliyetçilik burada da kendini göstermiş, Emevi devleti Arap üstünlüğüne dayalı bir devlet olmakla birlikte Araplar arasında da ikiliğe neden olmuştur. Hz. Muhammed'in torunu Hüseyin'in 680'de Emevi Halifesi Muaviye'nin oğlu Yezid tarafından Kerbela'da öldürülmesi, hem Araplar hem de Müslümanlar arasında bugüne dek süren Sünni-Şii ayrımına neden olmuştur.

Siyasi zeminde bir başka Arap Milliyetçiliği hareketinin Mısır'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile varlık gösterdiği anlaşılmaktadır. Mehmet Ali Paşa, Arap Milliyetçiliği'ni siyasi doğrultuda kullanarak Mısır'ı Osmanlı Devleti'nden ayırmış, kendine yeterli ve bağımsız bir devlet yapmak istemiştir. Mehmet Ali Paşa'nın bölgede nüfuz sahibi olmaya başlaması, Osmanlılık yerine Mısırlılık fikrini işleme, bağımsızlığa yönelmesi Mısır'da ileriki zamanlarda bir “ulus” bilincine evrilen birlik duygusu oluşturmuştur. (Güler, 2004: 28). Ayrıca Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da gerçekleştirdiği yenilikler başta Irak ve Suriye gibi diğer Arap ülkelerinde de kendini hissettirmiştir. Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'ı, Arap Milliyetçiliği'nin doğuşunda önde gelmiştir. (Kürkçüoğlu, 1982: 11). Karşıt bir bakış açısıyla Mehmet Ali Paşa dönemindeki siyasi uygulamaları Arap Milliyetçiliği'nin parçası ya da sonucu olarak görmek yanlıştır. Sadece bu dönemdeki tutum ve durum Arap Milliyetçiliği'ne zemin hazırlamıştır. Ancak Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın eylemleri yadsınamaz. O, Arap millî bilincini canlandırma ve Arap ulusluğunu yeniden kurma gayretinde olmuştur. (Cleveland, 1997: 68).

Batılı sömürgeci devletlerin de buldukları ülkelerde Arap Milliyetçiliği'nin oluşumuna bazen isteyerek bazen de karşı çıkarak destekleri olmuştur. Napolyon'un işgaliyle devrim fikirleri Mısır'a girmiş, daha

sonrasındaki İngiliz işgali de milliyetçiliği perçinlemiştir. Bunlar, Orta Doğu'da baş gösteren milliyetçi hareketlerin ilk işaretleri olmuştur.

Son olarak, 19. yüzyılın sonlarında çeşitli ülkelerde oluşan kuramsal ve eylemsel düzeydeki Arap milliyetçileri de Arap dünyasında milliyetçiliğin doğuşunu hızlandırmışlardır. Bu dönemde Avrupa'da eğitim almış kişiler, Avrupa'daki milliyetçi rüzgârları Arap coğrafyasına taşımıştır. Milliyetçiliğin ilk kuramcıları da bunlar olmuştur. Mısır'daki kuramcıların en önemlisi Rifa'a Rafi Tahtavi, çok erken bir tarihte Mısır'ın ulusal birliğini sağlamayı hedeflemiştir. (Güler, 2004: 37-39). Suriyeli ve eyaleti olan Lübnanlı Arap milliyetçileri de (Beirut Amerikan Koleji merkezli) milliyetçiliği siyasi ele almışlardır.⁶ İ. Yazıcı, Arapların birleşerek egemen güce (Osmanlı Devleti) karşı ayaklanmaları çağrısı yapmıştır. Necip Azuri, "bağımsızlık" konusunu işlemiştir. (Davışa, 2004: 22-23). Mişel Eflak Arap birliği fikrinin temel savunucusu olan Baas'ın ideologu olmuştur.

Burada bir hususu belirtmek gerekir. Yukarıda sayılan düşünce adamlarının hepsinin ortak özelliği Hristiyan olmalarıdır. Arap Milliyetçiliği'nin ilk tezahürleri Hristiyan Araplar arasında görülmüştür. Zira Türkler ile din bağı olmadığı için ayrılmak onlara vicdan azabı vermemiştir. (Davışa, 2004: 22). Arap Milliyetçiliği 1850'lerden itibaren Batı etkisinin çok güçlü bir şekilde hissedildiği Lübnan'daki Hristiyan Araplar öncülüğünde kültürel, sosyal ve tarihî araştırmalarla başlamış ve uzunca bir süre bu aydın kesimce yapılan çalışmalarla kuramsal altyapıya kavuşmuştur. (Bilgenoğlu, 2007: 18). Tüm çalışmalarda ve hareketlenmelerde, Arapların şanlı tarihine özlem ile siyasi bir uyanış doğmuştur. (Kürkçüoğlu, 1982: 14).

B. Arap Milliyetçiliği'nde "Öteki" Ögesi

1. Geri Kalmışlığın Fikre Dönüşümü

Milliyetçilik Avrupa'da çıkan bir ideoloji olmasına karşılık, asıl primini az gelişmiş coğrafyalarda yapmıştır: Güney Amerika, Asya, Afrika ve Orta Doğu. Orta Doğu coğrafyası, bilhassa petrolün keşfedilmesiyle birlikte, milliyetçiliğin hararetle uygulandığı bir yer olmuştur.

a. Batı'nın Etkisi

Milliyetçiliğin Arap halkları üzerinde, Batı tarafından kaynaklanan etkisi olumlu ve olumsuz olmak üzere iki yönlüdür. Her iki yön de birbirinin tezadı görünümündedir.

Batı'nın ilk *olumlu etkisi*, Arap dünyasını ve milliyetçiliğini geliştirmesidir. Öncelikle tüm milliyetçilikler gibi Arap Milliyetçiliği de Batı Avrupa kökenli

⁶ Lübnan'da Türk karşıtlığında oluşan Arap Milliyetçiliği Batılı eğitim, Fransız Devrimi'nin siyasal ülküleri, Arap dili ve edebiyatının ihyası, matbaa, Arap gazetelerinin neşri, yurtdışı seyahatleri ve Lübnanlı göçmenlerin ABD'den geri dönmesi gibi etmenlerce beslenmiştir. Ayrılkçı Arap Milliyetçiliği'nin Lübnan'da baskın olması da Batı ile sık temas kurulmuş olmasındandır. (Zeine, 2003: 44-45).

olup, onun içinden çıkmıştır. İkincisi, Arap Milliyetçiliği'nin tartışılmasına ve gelişmesine zemin hazırlamışlardır. Örneğin Mısır'ın İngiltere tarafından işgal edilmesinin ardından Arap ve Türk milliyetçileri fikirlerinin özgürce tartışılıp gelişmesine zemin hazırlayan Kahire ve İskenderiye'de toplanmışlardır. (Zeine, 2003: 57). Üçüncüsü mandacı devletler, örneğin Irak'ta, himayesindeki ülkelerde uygulanan Arap Milliyetçiliği'ne dayalı eğitim müfredatını desteklemişlerdir. (Simon, 1997: 95). Dördüncü olarak Arap Milliyetçiliği gibi fikirlerin olgunlaşmasına katkıda bulunmuşlardır. İlk Arap milliyetçileri Avrupa'da eğitim görmüş, Batı'daki özgürlükçü ortamı teneffüs etmiş kişilerdi. Bunlar ve sömürgeci devletler milliyetçilik fikrini bu bölgeye taşıyarak, entelektüel tartışmalar için ortam hazırlamışlardır. Son olarak Avrupalı devletler, Arap Orta Doğu'sunu sömürürken aynı zamanda bu bölgeleri ekonomik, kültürel, siyasi, toplumsal yönlerden geliştirmiştir. Örneğin I. Dünya Savaşı sonrasında kurulan manda sisteminde mandater devletin sömürge ülkesinin kendi ayakları üzerinde durabilmesini sağlamak gibi bir (sözde) görevi vardı. Orta Doğu'yu imarına katkıda bulunmuşlardır.

Batı'nın Arap dünyasına ve milliyetçiliğine etkisi, tahmin edileceği gibi ve daha fazla oranda *olumsuz* olmuştur. Bu etkinin ilki, milliyetçiliğin oluşumuna yaptığı katkıdır. 19. yüzyıldan itibaren Batı ile çok çeşitli yollardan ilişkiye geçilmesiyle misyonerler ve Batılı okullar, Arap Milliyetçiliği'nin duygu ve hareketlerini şekillendirmiştir.

Batı'nın ikinci etkisi *isyanlar* şeklinde olmuştur. İsyanları da iki şekilde değerlendirmek gerekir. a) Sömürge devletlerinin çıkarttığı isyanlar, b) Sömürge devletlerine karşı çıkan isyanlar.

1) 1798'de Mısır'ı işgal eden Fransa, Mısır'ı Osmanlı'ya karşı tahrik etmiştir. Sömürge devletlerinin çıkardığı isyanların en önemlisi Osmanlı Devleti'ne karşı çıkarılan 1916 Arap İsyanı'dır.

2) Sömürge devletlerine karşı çıkan isyanlarda Mısır önemli bir ülkedir. İngiltere, Mısır'ı işgal etmiş fakat buradaki ayaklanmalardan dolayı hiç de rahat edememiştir. Mehmet Ali Paşa dönemi sonrasında Mısır yönetimi üzerinde bariz bir üstünlük kurmuş olan İngiliz yönetimine karşı ülke içinde oluşan direniş, kendisini "İslam modernizmi" ve "Mısır Milliyetçiliği" şeklinde iki ideolojik tavırla ifade etmiştir.⁷ 1881'deki Arabî Paşa Ayaklanması bunların en önemlilerindedir.

Olumsuz etkisinin sonuncusu da Orta Doğu'nun *bağımsızlıklarını kaybetmesi ve çoğunun bir sömürge ülkesi hâline gelmesidir*. Böylece, Arap coğrafyasının kaynakları, uzun süre Batı başkentlerine akmıştır. Sömürgecilik doğası gereği, hâkim (sömürgeci) devlet zenginleşirken, zayıf (sömürülen) devlet de fakirleşmiştir. Bu durum, Arapların petrol zengini olmalarına rağmen,

⁷<http://209.85.135.104/search?q=cache:1UIFmOghms4J:www.ihh.org.tr/misir/tarih/somurg e.html+İslam+modernizmi+ihh&hl=tr&ct=clnk&cd=1&gl=tr>, (Erişim: 9.8.2007).

bugün bile zengin olamamalarının ardında yatan nedenlerden birisini göstermektedir.

b. Türklerin Etkisi

Arap Milliyetçiliği'ni doğuran ve gelişimini sağlayan dışsal etmenlerden birisi de Türkler ve Türk milliyetçiliğidir.

Osmanlı'nın 1517'de Mısır'ı fethedip halifeliği devralması ve egemenliğini Arap ülkelerine genişletmesiyle Türklerin Araplar üzerinde etkisi artmıştır. Bu durum aynı zamanda Arapların Türklere karşı bir olumsuz harekette bulunmalarını da engellemiştir. Ancak 19. yüzyılın ortalarından, bilhassa son çeyreğinden itibaren bölgenin bir cazibe merkezi olup paylaşım alanı hâline gelmesiyle Türkler hakkında olumsuz duygular depreşmeye başlamıştır. Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi Araplardaki Türk düşmanlığı duygularını uyandırmıştır. (Arsel, 1991: 185). Bunun yanında Avrupa'da eğitim görmüş olan ve bilhassa Hristiyan Arapların Arap Milliyetçiliği'ni şekillendirdiği görülmektedir. Bu doğrultuda Antonius'a göre, Arap millî kimliğinin uyanışında Türklerin etkisinin olmadığı açıktır. (Cleveland, 1997: 84).

Arap Milliyetçiliği'nin oluşmasında Türk etmeniyle ilgili savların üç tür etki etrafında odaklandığı belirtilebilir. Bunlardan birincisi *Türkçülük* politikasıdır. İkincisi *dinî* etkendir. Sonuncusu da *Türklerin Arapları geri bıraktığı ve sömürdüğüne ilişkin düşüncelerdir*.

Türkçülük etkeninin Arap Milliyetçiliği'ni doğurduğu ve büyüttüğü yönünde karşıt iki görüş belirtilebilir. İlkine göre; Osmanlı İmparatorluğu'nda 1913-1918 yılları arasında iktidarda olan (yönetimde 1908-1918 arasında etkili olmuştur) İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC), iktidarında Türkçülük politikası takip etmiştir. Devleti kurtarmanın son aracı olarak görülen Türkçülük politikasına Türk olmayan milletlerden tepki gelmiştir. Arap Milliyetçiliği'nin oluşumunda bu etkinin payı vardır. Türkçülüğün yükselişi Arap milliyetçilerini bir kopuşa sürüklemiştir. (Harbi, 1998: 84). Bu kopuş ve tepki öncelikle Hristiyan Araplardan gelmiştir. Örneğin Lübnan'da, Hristiyan Araplar arasında Türk aleyhtarı fikir ve hareketlerin gelişmesinde bunların kendilerini Müslüman Türk idaresinde okyanusta bir ada gibi hissetmeleri etkili olmuştur. (Soy, 2004: 179). Arap şehirlerindeki müezzinler Cuma namazlarında, Türk sultanlar için dua etmişlerdir. (Daviş, 2004: 16) Hutbeler Türkçe okutulmuştur.

Buna mukabil, ikinci görüşe göre; Türkçülük, Arap Milliyetçiliği'ni etkin şekilde besleyen bir etmen değildir. Bir kere İTC iktidara geldiğinde katı bir Türkçülük politikası uygulamamış, tersine bunu telaffuzdan mümkün mertebe kaçınmıştır. İktidarının ilk yıllarında Türkçülük değil, Osmanlıcılığa inanmışlardır. Bunun bir sonucu olarak Osmanlılarda ve İttihatçıların istikrarsız iktidarında bile Araplar için bir art niyet olmamıştır. Arapları darıltan birkaç uygulamadan sonraları vazgeçmişlerdir. Ancak Arnavut ve Arap tebanının milliyetçi girişimleri üzerine İTC Osmanlıcılığı terk etmiş (Emre, 2004: 62) ve

Türkçülüğe yönelmiştir. Kısacası Arapları milliyetçilik hareketlerine yönelten İTC ve Türkçülük olmayıp, tersine İTC'yi Türkçülüğe yönelten Müslüman Arnavut ve Arapların milliyetçi eylemleri olmuştur. (Emre, 2004: 62-63). Bu çerçevede belirtilebilecek bir başka husus da İTC'nin sadece Türkçülerden oluşan bir hareket olmadığına ilişkindir. İTC karma bir hareket olup kurucuları arasında Türk ve Türkçü olmayan kişiler de mevcuttu. Örneğin İTC'nin genel başkanlarından ve İTC iktidarının sadrazamlarından (başbakan) birisi de İslamcı kişiliğiyle bilinen Said Halim Paşa'dır. Bu karma yapı Arap ve diğer Müslüman tebaya karşı ayrımcı politikalar takip edilmediğinin bir göstergesidir.

Din etmeni ise, İslamcı-Arap milliyetçisi fikir adamlarının Osmanlı Devleti/Türklerle karşı savlarında kendini belli etmiştir. Örneğin Suriyeli Kavakibi Araplar ile Türkler arasındaki etnik farklılıkları işleyerek, Arapları Türklerden ayırtmıştır. Kavakibi *Şehirlerin Anası* kitabında, Türklerin, *Ümmete* İslam'ın çökmesine yol açan uygulamalar soktuğu ve Türkler İslamiyet'i kabul etmeselerdi İslam şimdikinden daha iyi konumda olacaktı, görüşünü savunur. Bu nedenle, Halifelik Türklerden alınıp Hicaz'a getirilerek, Kureyş soyundan seçilen Halife'ye verilmelidir. Böylece güçler dengesinde Türklerden Araplara bir kayma gerçekleşecektir. Halifelik ve Arapçılık hareketine yarı siyasal bir boyut kazandırır. Raşid Rıza (1865-1935) ise, halifeliğin İstanbul'daki Osmanlı hükümdarlarında olmasının gülünç birşey olduğunu belirtir. Hatta Rıza, İslam'ın "Osmanlı hükümdarlarından zarar gördüğünde" ısrar eder. Ona göre Türkler, halifeliği, İslam'ı yaymak için Allah'ın seçmiş olduğu millet olan Araplardan (Abbasilerden) zorla almışlardır. (Davişa, 2004: 19-21).

Geri bırakma etmeninin de Arap dünyasında önemli bir inanırlığı vardır. Arap Milliyetçiliği'nin ilk fikir babalarından Suriyeli Hristiyan Necip Azuri (öl. 1916), Osmanlıyı parçalayıp bir Arap devleti kurmayı savunan ilk ayrılıkçıydı. Ona göre, "*Türkler Araplara zarar vermişlerdir. Türkler müdahale etmeseydi Araplar, dünyadaki en medeni millet olacaktı.*" İ. Yazıcı'ya göre de, "Arap medeniyetinin çökmeye başladığı an Türklerin, Araplar üzerinde egemenlik kurmaya geldiği andır. Arapların eski ihtişamlarına dönmeleri için Türkleri kendi içlerinden kovmaları gerekir." (Davişa, 2004: 22-23). Arapların Osmanlı yönetiminde sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan durağanlaşmaya başladığını vurgulayan başka kaynaklar da vardır. Bunlara göre Abbasi devrinin sanat, edebiyat, bilim gibi alanlardaki kültürel zenginliği Osmanlı yönetiminde bir durgunluk yaşamıştır. (Tibi, 1998: 95).

Türklerle karşı gerçekleştirilen bir eylem olmasından dolayı Arap İsyanı'ndan bahsetmek gerekir. *1916 Arap İsyanı (1916-18)*, Türklerle karşı somut bir tepki olarak kabul edilebilir. 1878'den sonra Osmanlı Devleti'ni ayakta tutma politikasını bırakan İngiltere, çıkarlarını korumak için Osmanlı mirasına konmaya başlamıştır. Hindistan ticaret yolunun güvenliği, Akdeniz ve Orta Doğu'daki varlığını devam ettirme ve en önemlisi de petrol kaynaklarına sahip olma gibi sebeplerle Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırmak istemiştir. Bu

nedenle Osmanlı ile husumet hâlinde olan, Osmanlı padişahının otoritesini yıkma fikrini beslemiş olan Mekke Emiri Şerif Hüseyin⁸ ile anlaşarak, Osmanlı Devleti'ne saldırtmıştır. Aslında ilk fikir İngiltere'den değil, Ş. Hüseyin'den gelmiştir. (Kürkçüoğlu, 1982: 75-76). İlk başlarda İngiltere Arap Milliyetçiliği'ni desteklememişti ve bir Arap hareketinin başarıya ulaşacağı noktasında tereddütleri vardı. Ş. Hüseyin cihat çağrısına uymayacağını garanti etmiştir. Karşılıklı görüşmeler sonrasında İngiltere, Hicaz'daki bir ayaklanmanın kutsal yerlerden dolayı tüm Arapları tahrik ve teşvik edebileceği; Ş. Hüseyin'in itibarlı makamının nüfuzu; hac yolu üzerindeki mukaddes yerleri elinde tutarak dost olduğunu göstermek için Ş. Hüseyin ile anlaşmıştır. (Kürkçüoğlu, 1982: 76-77). 27 Haziran 1916'da Ş. Hüseyin, Osmanlı'nın halkı ezdiği, dine karşı uygulamalarda bulunduğu ve de Arabı Araba ezdirdiği gibi Arap Milliyetçiliği koken suçlamalarla Osmanlı'ya isyan başlatmıştır. (Kürkçüoğlu, 1982: 116).

Bu isyanın siyasi (milliyetçi) mi, dinî mi yoksa toplumsal bir isyan mı olduğu hususunda farklı görüşler vardır. Birincisine göre, isyan siyasi/milliyetçi bir isyandır. Bu savı savunanlar tarihçi George Antonius ve daha çok Türk yazarlardır.⁹ Bu savı güçlendiren nedenler olarak, i) Hicaz dışındaki Araplar da destek sözü vermişlerdir. (Kürkçüoğlu, 1982: 82). ii) Halife II. Abdülhamit'in *Cihat* çağrısına uymamışlardır. iii) İsyanın Faysal tarafından belirlenen üç aracı vardır: altın, nüfuz ve mesaj. Esas araç, Arap aydınlanmasının özü (Davişa, 2004: 32) olarak nitelenen siyasi mesaj idi; yani özgürlüğü her şeyin üstünde bir değer olarak görmeleri ve bunu gerçekleştirmek için Faysal'ın arkasında savaşmaya yemin etmeleridir. iv) Ş. Hüseyin'in milliyetçiliğe (Arabı Araba ezdirmek gibi) ilişkin sözleri, v) İsyanın yönetim kadrosunda milliyetçilerin yer alması. Örneğin Ş. Hüseyin'in oğlu Abdullah, gizli bir Arap siyasi örgütünün üyesi olan bir Arap milliyetçisiydi. (Dawn, 1998: 64). O'na göre Araplar istisnai bir ulustur. Ayrıca Ş. Hüseyin milliyetçi Araplarla ilişki içerisinde olmuştur. (Dawn, 1998: 79). Temmuz 1915'te İngiltere'nin Mısır Komutanı McMahon'a sunduğu mesajında talep ettiği Arap devletinin sınırları ile tüm Arap milliyetçilerinin talep ettiği Arap sınırları örtüşmektedir. (Dawn, 1998: 100). vi) Arapların kendileri bu isyanı "Arap İsyanı" olarak adlandırmakta olup, isyanı Arap uyanışının en son noktası olarak görmektedirler. (Dawn, 1998: 7). İsyana, Arap Milliyetçiliği'nin bir kilometre taşıdır. Ş. Hüseyin Arapçılığın siyasi tasarısını hazırlamış ve uygulamaya koymuştur. (Dawn, 1998: 61). Bu da göstermektedir ki, Arapların ırken farklı oldukları Türklerden ayrılmak istediklerini, böylece millî duygu ve hareketin dinî duyguların önüne geçmeye başladığı görülmüştür. (Kürkçüoğlu, 1982: 90-91). Antonius'a göre, başlangıçta milliyetçilikle fazla ilgisi olmamakla beraber, İsyana, milliyetçi bellek ve tarih

⁸ Ş. Hüseyin 1914'e kadar Osmanlı'ya sadık kalmış, Hicaz'da babadan oğula geçen bir krallık talebinin Osmanlılarca reddedilmesi üzerine başkaldırmaya başlamıştır. (Davişa, 2004: 31).

⁹ **Bkz.:** George Antonius, **The Arab Awakening: The Story of Arab National Movements**, Beirut: Khayat's, 1938; Türk yazarlardan **Bkz.:** Kürkçüoğlu; Arsel.

literatüründe Arap Milliyetçiliği hareketini ateşleyecek, Arap bağımsızlığını gerçekleştirecek ve Arapların tek devlet içinde ve tek hükûmet altında siyasal birlik istemlerine yol açacak bir vatanseverlik kıvılcımı olarak saygın bir hareketti. (Davişa, 2004: 30).

Buna karşılık isyanın milliyetçi bir hareket olmadığı görüşü vardır. Bunun göstergeleri olarak, i) Osmanlı'nın Arapça konuşan diğer topraklarındaki halklar isyana kayıtsız kalmışlar ve destek vermemişlerdir.¹⁰ ii) Söylemleri itibarıyla İslamcı bir harekettir. Ş. Hüseyin'in, İslam bayrağı altında birleşme ve Genç Türkleri İslam'ı tehlikeye sokan kafir yenilikçiler gibi düşünceleri vardır. Batılı¹¹ ve Arap¹² tarihçilerden kesinlikle İslami bir hareket olduğunu savunanlar vardır. Bunlara göre, isyan Arap'tır ama Arap milliyetçisi değildir. Araplar adına değil, Ş. Hüseyin öncülüğünde Mekkeli hilafet adına girilen İslamcı bir harekettir. (Davişa, 2004: 31).

İsyanın, ne milliyetçi ne de İslamcı bir hareket olduğuna ilişkin üçüncü bir görüş vardır. Buna göre isyan yalnızca para uğruna yapılmış bir savaşım idi. İngiliz altınları, Faysal'ın mesajından ve Emir'in nüfuzundan daha etkili olmuştur. T. Edward Lawrance, Faysal'ın kabileleri satın almasını İngiliz altınlarının mümkün kıldığını ifade eder. Kabile liderleri o kadar sıkı pazarlık etmişlerdir ki, çoğu paralarını aldıktan sonra Emir'in savaşından çekilmiştir. (Davişa, 2004: 33). İsyanın tasarlanan tarihten geç başlamasının bir nedeni de bu pazarlıklardır.

2. “Öteki” Sorunsalı

Arap Milliyetçiliği'nin oluşum ve yerleşme (ilk ortaya çıkıştan Arap devletlerin bağımsızlıklarına kadarki) dönemlerinde “öteki” kimdir? Türkler midir yoksa Batı mıdır? Öteki sorunsalı esas olarak bu iki unsur bazında incelenmelidir.

Türkler, 16. yüzyıldan itibaren Arap bölgelerinin çoğu kesimlerini hâkimiyet altına almışlardır. 20. yüzyılın başlarına kadar Arap halklarını yönetmiştir. Bu süre zarfında Müslüman olmaları nedeniyle İslam'a büyük hürmet göstermişlerdir. Kabe'nin örtüsü ve yıkamada kullanılan gülsuyu, yanında hediyelerle birlikte her yıl Osmanlı Devleti/Türkiye'den gitmiştir.¹³ Hicaz'dan

¹⁰ (Davişa, 2004: 33). Mısır'da yayınlanan, **el-Ahram** gazetesi isyanın kesinlikle milliyetçi bir hareket olmadığı sonucuna varmıştır. Mısır; yerelciliğin ve Osmanlıcılığın güçlü olmasından dolayı Suriye; Filistin; Şii özelliğinden ve “kafir İngilizlerle Müslüman Osmanlı'ya karşı” ittifaktan ve Seyid Talib'in Emir olması yerine Ş. Hüseyin'in hükümdar olma isteğinden dolayı Mezopotamya; ve hatta Emir'in kendi arka bahçesi olarak gördüğü Hicaz bile isyana tam destek vermemiştir. (Davişa, 2004: 31-35).

¹¹ Örneğin William Cleveland, isyanın İslam'ı korumak adına başlatıldığını belirtir. (Davişa, 2004: 30-31).

¹² Örneğin Aziz el-Azmeh, “isyan Arap Milliyetçiliği kayıtlarından çıkarılmalıdır” der. (Davişa, 2004: 32).

¹³ Hâlen de zaman zaman gönderilmektedir. 1990'a kadar gülsuyu Isparta'dan gönderilmekteydi. Dört asırdan fazla bir süreyle her hac mevsiminde Mekke ve Medine'ye gönderilen Sürre

vergi ve asker almamış, diğer Arap bölgelerinde de müsamahalı davranmıştır. Araplar, Hz. Muhammed'den dolayı "Kavm-i Necip" (asil halk) olarak kabul edilmiş, (Zeine, 2003: 25) büyük saygı görmüşlerdir. Hatta bundan dolayı Türkçü olarak bilinen İTC döneminde bile, Arapları gücendirecek uygulamalara gidilmemeye çalışılmıştır. Peygamber soyuna hürmeten Mekke ve Medine kalelerine bayrak bile çekmemiştir. Arapça konuşulan bölgelerdeki halka Osmanlı'nın diğer bölgelerindeki halka bahşedilmeyen bir yaklaşım sergilenmiştir. (Zeine, 2003: 25). Osmanlı Türkleri Arap alfabesini kullanmışlardır. Arapçayı kutsal dil kabul ederek ona saygı göstermiştir. Arapça üstün önemini korumaya devam etmiştir. (Davişa, 2004: 16). Bunun yanında Mekke ve Medine başta olmak üzere eğitim kurumlarının sayıları sürekli artırılmıştır. (Dawn, 1998: 10). Türklerin penceresinden bakıldığında tüm bunlar Türklerin Araplar için bir mutlak "öteki" olamayacağına delalet eder. Bir başka husus, Araplar 4 asır boyunca Osmanlı Türklerinin hâkimiyetinde kalmalarına rağmen asimile olmamışlar, millet olarak varlıklarını korumuşlardır.¹⁴ Son olarak Osmanlı hâkimiyetinde iken hiçbir Arap coğrafyasında büyük çaplı savaş, çatışma yaşanmamıştır. Osmanlı hâkimiyetindeki yıllar huzurlu bir dönem olmuştur.

Yukarıda bahsedilen Türklerin Arapları geri bıraktığı hususunun da mutlak bir doğruluğu yoktur. Arapların geri kalmışlığı ve 400 yıl boyunca kültürel durgunluklarının ana sorumlusunun Türkler olduğunu ispatlayacak hiçbir tarihî kanıt yoktur. (Zeine, 2003: 25). Bu sav bir zan ve siyasi saldırıdan ibarettir. Tersine Arap bölgeleri Türklerin hâkimiyetinde kalmaktan kârlı çıkmışlardır. Örneğin Suriye ticari bir merkez hâline gelmiştir. (Zeine, 2003: 25).

Arapların penceresinden bakıldığında ise, 19. yüzyılın sonlarına doğru oluşan Arap Milliyetçiliği daha çok Suriye ve Lübnanlı Hristiyan Araplarla başlamış, Osmanlıya ve Türklere düşmanlık bu kesimce beslenmiştir. Bunlar ayrılma yönünde çalışırken, Müslüman Araplar ise Osmanlı ile birlikte memnun idiler. Osmanlı'nın bölgeye gelişi bir lütuf olarak algılanmıştır.¹⁵ 1916 Arap İsyanı'nda Osmanlı'ya başkaldıran bir kısım Arab'a karşılık çoğu Osmanlı'ya sadık kalmıştır. Ayrıca Arapların 4 asır boyunca herhangi bir isyana başvurmaması Osmanlı yönetiminden memnuniyetini gösterir. Zaten Arap

Alayları ve yöre halkına takdim edilen sayısız hediye ve yardımlar, bu beldelere gösterilen saygının bir başka ifadesidir. Arabistan ahâlisi, Osmanlıların hâkimiyetinde kaldıkları 1517-1918 yılları arasında bolluk içinde yaşayıp, ihtiyaçları bu şekilde ziyâdesiyle karşılanmıştır. Son Sürre Alayı 1918'de gönderilmiş olup, Osmanlı savaş zamanı paraya ihtiyaç duymasına rağmen bu beldelere 3.650.000 kuruş göndermiştir. (Pala, 2005: 16).

¹⁴ Bununla ilgili olarak bir olayı nakletmek çalışmaya ışık tutacaktır: Cezayirli bir genç Necip Fazıl Kısakürek'e Osmanlı'nın emperyalist olup olmadığını sormuştur. Kısakürek hazır cevaplılığıyla, "Osmanlı emperyalist olsaydı bu soruyu bana Fransızca değil, Türkçe sorardın." demiştir. (Hancıoğlu, 2007: 18).

¹⁵ İbn Haldun, "Araplar çöküşe geçtiğinde, Türkler Allah'ın dinini, Hristiyan Haçlılardan ve putperest Moğollardan, kurtarmıştır." der. (Caşın, 2003: 51).

Milliyetçiliği en son noktaya kadar ayrılıkçı olmamıştır. Arapların birçoğu Osmanlı'yı yabancı bir sömürgeci güç olarak değil, sadece Arap olmayan bir hanedan olarak görmüşler ve kendilerine saygılı davrandıkça, dindaş kaldıkça, kendilerini Batı işgaline karşı korudukça itaat etmişlerdir. Örneğin Iraklı bir bürokrat-siyasetçi olan Talib Müştak, Irak'ın Osmanlı yönetimindeyken asla sömürgeci yönetim altında olmadığını belirtir. (Daviş, 2004: 29). Günümüzde bile bazı Araplar arasında Osmanlı yönetimi özlemi vardır. Örneğin Cezayir Cumhurbaşkanı Abdulaziz Buteflika, Nisan 2005'te, Türkiye'ye Osmanlı'dan kopan ülkeler arasında bir Osmanlı Birliği kurulmasını önermiştir. Önerisi esnasında, "Biz (Cezayir) Osmanlı'ya daha sıcak ve benimseyerek bakarız. Osmanlı asırları bizim millî tarihimizin de gurur duyduğumuz bir bölümüdür" şeklinde konuşmuştur. (Akyol, 2005).

Buna karşılık Osmanlı'yı "öteki" görme durumu da vardır. Arap Milliyetçiliği, en Batı karşıtı olduğu zamanlarda bile Osmanlı karşıtı olmuştur. Örneğin Mısır, Arap Dünyasının lideri olma konumundan dolayı Osmanlı'yı pek çok zaman "öteki" olarak görmüştür.

Türkleri nefret derecesinde "öteki" olarak gören Araplar olduğu gibi köpeğinin ismine "Arap" diyecek kadar Araplardan nefret eden Türkler de vardır. Osmanlı tarafında İTC, Araplar tarafında ise 1916 Arap İsyanı ilişkilerin kırılma noktalarıdır. Türkler, Arap coğrafyasından çekildikten sonra Türkler ile Arapların ilişkileri hem yoğunluğunun azalması hem de eşit devletler arası ilişkilere dönüşmesi bakımından nitelik olarak değişime uğramıştır. Soğuk Savaş yıllarında ise Arap Orta Doğu'sunun ABD karşıtlığı ve Doğu Bloku'nun lideri Sovyetler Birliği'ne yakın olmaları Türkiye'nin ise ABD yanında yer alması nedeniyle soğukluklar yaşanmıştır.

Genel olarak ve neticede Arap Milliyetçiliği ve bilincinin doğuşu ve Arapların bağımsız devlet kurmalarına kadarki aşamada Türklerin "öteki" konumunda olduğu belirtilebilir. Ancak yukarıda Türklerin "öteki" olduğuna ilişkin sava karşı gerçekte Araplar nezdinde Türklerin ötekiliğinin etkin ve mutlak bir ötekilik olmadığı ifade edilebilir. Zira şu etmen esaslı bir şekilde göz önünde bulundurulmalıdır: Arap Milliyetçiliği'nin doğuşu milliyetçilikler yüzyılı olarak kabul edilen 19. yüzyılın doğal bir sonucudur. Denilebilir ki, Arap Milliyetçiliği sadece bir Osmanlı/Türk karşıt ögesine karşı oluşmayıp, "onlar" unsurunun olmadığı (veya çok belirsiz olduğu) ve "biz" unsurunun baskınlığında doğan bir harekettir. Bir Türk karşıtlığı olmasaydı da yüzyılın gereği olarak bir Arap Milliyetçiliği doğacaktı. O hâlde Arap Milliyetçiliği başlarda "biz" (Arap) merkezli olup; sonraları buna "onlar" (Osmanlı/Türkler ve Batı/Avrupa) eklenmiştir.

Batılıların "öteki" olduğu (veya olması gerektiği) savı daha gerçekçidir. Bunun bulguları olarak şunlar sıralanabilir:

1. Arap coğrafyasını sömürmüştür. Avrupalıların Orta Doğu'ya gelişi, 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yoğunluk kazanmıştır. Bu zamanlar, bilhassa

20. yüzyıl başı, petrolün Orta Doğu’da keşfedilme zamanlarıdır. Avrupalı Batılılar, petrol için Osmanlı Devleti’ni bölme amacıyla Araplara milliyetçilik duygularını aşılamıştır. Arap coğrafyasını işgal ederek neredeyse tüm Arapları sömürgeleştirmiştir. Arap coğrafyası başta İngiltere ve Fransa arasında pay edilmiştir. Fransa, Suriye, Cezayir’i; İngiltere Arap Yarımadası, Irak, Mısır’ı işgal etmiştir. Araplar, uzunca bir süre Batılılarca yönetilmiş, doğal kaynakları Batı başkentlerine aktarılmıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında “Manda”, I. Dünya Savaşı sonrasında da “Vesayet” sistemiyle Arap coğrafyası Avrupalı devletlerin resmi sömürgesi olmuştur. Örneğin Suriye 1946’ya kadar Fransızlarca, Ürdün 1957’ye kadar İngilizlerce sömürülmüştür. Bu sömürü nitelik değiştirmiş hâliyle günümüzde bile devam etmektedir. Pek çok Arap ülkesinde ABD etkisi sürmekte hatta Irak 2003’te işgal edilerek Irak petrolünü Amerikan ve İngiliz firmalarına aktarmak için Irak Meclisi’nde kanunlar çıkartılmaktadır. Yani Arap coğrafyasının sömürüsü hâlâ sürmektedir.

2. Arap toplumunu bölmüştür. Sömürge devletleri, her yönettiği bölgenin kendi sınırlarını çizerek, onların bağımsız birimler olmalarını sağlamışlardır. Batı, Arap devletlerini sözde bağımsızlığa kavuşturmuştur. Ancak bu bağımsızlaştırmayı Arap ulusunu ayrı ayrı devletçiklere bölerek yapmıştır. Elbetteki bu tarz bağımsızlaştırma Arapların çıkarına ve istediği bir yol olmayıp tamamen Batının çıkarlarına uygun idi. Zira Batı bu yolla: a. Güçlü Osmanlı Devleti’ni ortadan kaldırarak mirasına (petrolün bulunduğu Arap Orta Doğu’suna) yerleşmeyi, b. Arapların tek vücut olmalarını engellemeyi, hedeflememiş ve başarmıştır. Arapları “böl-yönet” politikasına uygun olarak güçsüz, küçük ve birbiriyle husumetli devletçikler hâline getirmişlerdir. Araplar devletlerinin olduğuna sevinirken aslında bölünerek ve birbirlerinin düşmanı hâline gelerek kazandıklarından daha fazlasını kaybetmişlerdir. Arap Milliyetçiliği’nin ideologlarından Husri de bunu kabul eder. O, Arap devletlerinin sınırlarının ne bu ülkelerin ne de halkların çıkarlarına göre değil, buraları hâkimiyeti altında tutan ve paylaşan emperyalist devletlerin kendi çıkarlarını sağlama alma amacıyla kendi aralarında uzun pazarlıklar ve hileler sonucu **oluşturulduğunu ifade eder.**¹⁶

3. Manda ve vesayet sistemleri ile onurlarını kırmışlardır. I. Dünya Savaşı sonrasında, Milletler Cemiyeti zamanında sömürgeci Batılı devletler Orta Doğu devletlerini, “kendilerini yönetme yeteneğini kazanmalarını sağlama” amacıyla yönetmiştir. Bu sistem Birleşmiş Milletler (BM) zamanında da “Vesayet Rejimi ve Kendi Kendini Yönetmeyen Ülkeler Rejimi” adıyla devam ettirilmiştir. Yani Arap halkları kendi kendini yönetme yeteneği olmayan, geri halklar olarak dünyaya tanıtılmıştır. Bu bir halk için onur kırıcıdır.

4. Huzuru ortadan kaldırmışlardır. Osmanlı hâkimiyetindeyken Orta Doğu coğrafyası en huzurlu ve barışçıl dönemlerini yaşamıştır. Ne zamanki

¹⁶ (Husri, 1998: 149). Bölgesel devletlerin oluşturulması Arap Milliyetçiliği’ni Batı karşıtı yapmıştır. (Harbi, 1998: 85).

Osmanlı'nın bölgedeki egemenliği sona erdi/erdirildi, o zaman savaşlar, çatışmalar ve huzursuzluk bölgenin kaderi hâline gelmiştir. Bugün bile, Irak'taki iç savaş niteliğindeki çatışmalar, Filistin-İsrail sorunu bölgedeki huzursuzluğun dışavurumlarıdır.

5. İsrail etmeni. İsrail'i Orta Doğu'ya, Arap denizinin içinde bir ada olarak yerleştiren Batı'dır. 1917 Balfour Bildirisi ile İngiltere, Yahudilere Filistin bölgesinde yurt vaad etmiş, buraya göçlerine izin vermiştir. 1948'de devlet kurulduğunda da ilk tanıyanlar yine Batılı güçler olmuştur. İsrail'in kurulması, siyonizmin gelişmesi ve Yahudilerle Arapların (başta Filistinliler) bir arada yaşama sorunu hem Arap Milliyetçiliği'nin şiddetini hem de Araplardaki Batı'ya karşı "öteki" duygusunu artırmıştır. (Harbi, 1998: 85).

Batı'nın "öteki" olmadığına ilişkin karşıt bir görüş vardır. Buna göre, Batı bedevi Arap toplumunu çağdaşlaştırmış, bu nedenle de Batı'nın Orta Doğu'ya sömürgecilik şeklinde de olsa gelmesi iyi olmuştur. Araplar, İngiltere ve Fransa'yı kendilerine örnek alarak laik, liberal ve anayasal bir sultanlık olacaktır. (Daviş, 2004: 23). Tarihçiler ve sosyal bilimciler, Fransa'nın Mısır'ı işgal ettiği yıl olan 1798'in çağdaş Orta Doğu tarihinin ve Mısır'ın çağdaşlaşmasının başlangıcı olduğunda hemfikirdirler.¹⁷

Tarihsel olarak Arap Milliyetçiliği için "öteki"; doğuş dönemlerinde Türkler, 20. yüzyılın ilk yarısında sömürgeci Avrupalı Batılılar, ikinci yarısında ABD'nin başını çektiği Batılı devletler ve İsrail'dir. Günümüzde de İsrail ve ABD tek "öteki"dir. Bunun göstergeleri olarak Arap devletlerinin çoğunun hâlâ İsrail'i bir devlet olarak tanımamaları ve ABD'yi "büyük şeytan" olarak telakki etmeleri sayılabilir.

SONUÇ

Farklılıkların ayrışması benzerliklerin ayrışmasına göre daha kolay ve belirgindir. Gayrimüslim toplumların Osmanlı'dan ayrılması da Müslüman toplumların ayrılmasına nazaran daha erken dönemlerde ve keskin bir biçimde olmuştur. Ancak Arnavutlar, Araplar gibi Müslüman toplumların ayrılmaları ruhsal açıdan daha sancılı olduğu gibi net bir kopuş şeklinde de olmamıştır. Dinî ve kısmen de kültürel yakınlık nedeniyle Arap ve Türk halkı birbirlerini mutlak manada reddetmemişlerdir. Hz. Peygamber, **Kur'an** dili, Kabe'nin Arap topraklarında olması gibi nedenlerden dolayı Araplara sevgiyle bakan pek çok Türk olduğu gibi Osmanlı'dan dolayı Türklere sevgi besleyen pek çok Arap vardır.

Ötekilik daha çok farklı birimlere karşı olur. Keskin derecede ayrışmış bir birime karşı olan ötekilik daha sert, kesin ve mutlak iken; benzerlikleri olan birimlere karşı olan ötekiliğin rengi daha açıktır ve dönemsel olup geçicidir. Bu

¹⁷ (Tibi, 1998: 97). 19. yüzyıl Doğu'nun (aynı zamanda Arap Orta Doğusu'nun) Batılılaştırılma sürecinin başladığı bir yüzyıl olmuştur. Bu süreçte Fransız işgali büyük rol oynamıştır. (Piterberg, 1997: 50).

durum “öteki” kavramının kimler için söz konusu olduğunun bir ispatı niteliğindedir.

Araplardan Türklerle yaşamaya devam eden olduğu gibi pek Arap da Türkleri “öteki” görmez. Ayrıca Türklerin egemenliği altında geçirdiği yılları kendi tarihinin onurlu yılları sayanların (örneğin Cezayir) olduğu bir Arap toplumu için Türkler “öteki” olamaz. Dinî, kültürel, tarihî, coğrafi anlamlarda Araplardan çok farklı olan ve Arap dünyasını sömüren bir Batı/Avrupa varken; Türklerle dini, coğrafi ve tarihî anlamlarda türdeşliği olan Arapların Türklerle karşı “öteki” olarak bakamayacağı aşîkârdır.

Şunu da göz ardı etmemek gerekir ki, Arap Milliyetçiliği’nin doğuşu ve bağımsızlıklarını elde ettikleri dönemlerde Türkler Araplar için “öteki” olmuşsa bile yukarıda da belirtildiği üzere, Türk-Arap ilişkisinin, Arap-Batı ilişkisine nazaran türdeşliğinin olması nedeniyle Arapların Türkleri “öteki” olarak görmesi de hem mutlak olmamıştır hem de büyük oranda bu dönemle sınırlı kalmıştır. Mutlak olmamıştır çünkü tüm Araplar bu düşüncede olmamıştır. Sadece bu dönemle sınırlı kalmıştır çünkü Araplar bağımsız olduktan sonra bu hâleti ruhiyeden kurtulmuşlar ve ilişkiler yöneten-yönetilen düzeyinden eşitlik düzeyinde gerçekleşmeye başlamıştır.

KAYNAKÇA

Akyol, Taha, (2005), “Millî Tarihin İnşa Edilmesi”, **Milliyet**, 12 Nisan. Al-Husri, Sati, (1998), “Arap Milliyetçiliği Üzerine: Arap Milliyetçiliği Nedir?”, Jean LECA (haz.), **Uluslar ve Milliyetçilikler**, Çev.: Siren İdemen, İstanbul: Metis Yayınları, 148-149.

Arsel, İlhan, (1991), **Arap Milliyetçiliği ve Türkler**, 4. Baskı, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Çaşın, M. Hakkı vd., (2003), “ABD’nin Irak Harekâtı Sonrasında Orta Doğu’da Değişen Uluslararası Konjonktür ve Arap Milliyetçiliği’nin Yeni Parametreleri”, **Jeopolitik**, 2(6), 49-68.

Cleveland, William L., (1997), “The Arab Nationalism of George Antonius Reconsidered”, James Jankowski and Israel Gershoni (edi.), **Rethinking Nationalism in the Arab Middle**, New York: Columbia University Press, 65-86.

Daviş, Adid, (2004), **Arap Milliyetçiliği, Zaferden Umutsuzluğa**, Çeviren: Lütfi Yalçın, İstanbul: Literatür Yayınları.

Dawn, C. Ernest, (1998), **Osmanlıcılıktan Arapçılığa**, İstanbul: Yöneliş Yayınları.

Emre, İsmet, (2004), “Türk Duygusu Mecmuası Üzerine Bir İnceleme”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, VIII(1), 61-74, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/871.pdf>, (Erişim: 7. 8. 2007).

Gogoi, Aparajita and Gazi Ibdewi Abdulghafour, (1994), **Arab Nationalism: Birth, Evolution And The Present Dilemma**, New Delhi: Lancers Boks.

Güler, Zeynep, (2004), **Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık**, İstanbul: Yenihayat Kütüphanesi.

Hancıoğlu, Selim, (2007), "Bir Akşam Şam'a Gitmeli", **Zaman**, 17 Mart.

Harbi, Mohammad, (1998), "Arap Ulusal Mitini Sorgularken", Jean Leca (Haz.), **Uluslar ve Milliyetçilikler**, Çeviren: Siren İdemem, İstanbul: Metis Yayınları, 84-88.

Hourani, Albert, (2005), **Arap Halkları Tarihi**, Çev.: Yavuz Alogan, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

"İslam ve Milliyetçilik", (2007), <http://209.85.129.104/search?q=cache:111bJdw3EUYJ:www.doguturkistan.net/modules.php%3Fname%3DNews%26file%3Darticle%26sid%3D5032+arab%27%C4%B1n+acem%27e+%C3%BCst%C3%BCn&hl=tr&ct=clnk&cd=4&gl=tr>. (Erişim: 26. 7. 2007).

<http://209.85.135.104/search?q=cache:1UIFmOghms4J:www.ihh.org.tr/misir/tarih/somurge.html+İslam+modernizmi+ihh&hl=tr&ct=clnk&cd=1&gl=tr>, (Erişim: 9.8.2007).

Kürkçüoğlu, Ömer, (1982), **Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.

Okutan, Çağatay, (2001), "Arap Milliyetçiliği", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 56(2), 158-172.

Oran, Baskın, (1997), **Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği, Kara Afrika Modeli**, 3. Basım, İstanbul: Bilgi Yayınları.

Pala, İskender, (2005), "Hac Yollarında Meş'ale-i Yi Kârbân Gibi", **Diyanet Aylık Dergi**, Sayı: 169, 16-19.

Piterberg, Gabriel, (1997), "The Tropes of Stagnation and Awakening in Nationalist Historical Consciousness: The Egyptian Case", James Jankowski and Israel Gershoni (edi.), **Rethinking Nationalism in the Arab Middle**, New York: Columbia University Press, 42-61.

Simon, Reeve S., (1997), "The Imposition of Nationalism on a Non-Nation State: The Case of Iraq During the Interwar Period, 1921-1941", James Jankowski and Israel Gershoni (edi.), **Rethinking Nationalism in the Arab Middle**, New York: Columbia University Press, 87-104.

Soy, Bayram, (2004), "Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918'e Kadar", **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 30, 173-202.

Tibi, Bessam, (1998), **Arap Milliyetçiliği**, İstanbul: Yöneliş Yayınları.

Yahya, Muhammed, (1991), “Arap Milliyetçiliği Fikrinin Bir Pratiği”, M. Gıyaseddin (Edi.), **İslam Dünyası ve Milliyetçilik**, Tür.: Taha Cevdet, İstanbul: Pınar Yayınları, 49-81.

Zeine, Zeine N., (2003), **Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliği'nin Doğuşu**, Çev.: Emrah Akbaş, İstanbul: Gelenek Yayınları.

ULUSLARARASI KURULUŞLARIN İŞLEVLERİ

BAHARÇİÇEK, Abdulkadir
TÜRKİYE/TURPIYA

ÖZET

Uluslararası kuruluşlar, uluslararası sistem içinde son derece önemli işlevler yerine getirmektedirler. Bu örgütler olmadan sistemin arzu edildiği gibi işlemesi oldukça zor görünmektedir. Bu kuruluşların yerine getirdikleri işlevler ise büyük ölçüde bu örgütlerin ortaya çıkış nedenleri ve kurucu devletlerin amaçları ile ilişkilidir. Uluslararası örgütlerin ortaya çıkış nedenleri güvenlik çıkarları, ekonomik çıkarlar, sosyal nedenler, ortak sorunların artması, demokratikleşme sorunu ve insan hakları, uluslararası hukuk ve küreselleşme gibi ana başlıklara dayandırmak mümkündür. Uluslararası ilişkilerin eriştiği olağanüstü düzey bu kuruluşları vazgeçilmez hâle getirmektedir.

Öte yandan bu örgütler, büyük ölçüde kendilerini kuran ve aynı zamanda güçlü olan devletlerin çıkarlarına daha fazla hizmet etmektedirler. Bu durum ise uluslararası örgütlerin en olumsuz yönünü oluşturmaktadır. Uluslararası örgütlerden tüm üyelerinin çıkarlarını aynı düzeyde sağlamalarını beklemek doğru olmakla birlikte oldukça zor görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası kuruluşlar, uluslararası sistem, çıkar, uluslararası ilişkiler, aktör.

ABSTRACT

Aims and Functions of International Organizations

International organizations play an important role within international system. Without these organizations, the system can not be worked as it is wished. There are many reasons that international organizations have been formed. These reasons can be named as follow: security interests, economic necessities, globalization, human rights. International law, level of international relations, common problems, search for wealth, conditions of the Cold War Era, and distribution of power in the world politics. The most important role played by international organizations is about the solution of the common problems.

On the other hand, these influential actors of the international system operate mostly under the influence of the great powers. Especially, organizations such as United Nations, International Monetary Found and World Bank act mainly according to the interests of the great powers. Expectation of an even role by these organizations is not too meaningful because of the reasons behind the main aim of the formations of these organizations. The behaviour of the International

Organizations can not be separated from the aims of the state that formed these actors.

Key Words: International organization, international system, interest, international relations, actor.

GİRİŞ

Çağdaş uluslararası sistem artık sadece devletlerden oluşmamaktadır. Devlet dışı aktörler, özellikle uluslararası örgütler uluslararası sistemin temel aktörleri hâline gelmiş bulunmaktadır. Hatta uluslararası sistemin bu yeni aktörler olmadan istenildiği gibi işlemeyeceği rahatlıkla söylenebilir. Uluslararası örgütlerin sistem içinde yerine getirdikleri işlevler her gün daha da artmakta ve bu aktörlerin sistem üzerindeki etkileri hızla yükselmektedir. Devletler ve toplumlar arasında ortaya çıkan ilişkilerin düzeyi uluslararası düzeyde ortaya çıkan ortak sorunlar uluslararası kuruluşları vazgeçilmez kılmaktadır. Uluslararası sistemde son yüz yılda ortaya çıkan bu yeni sayılabilecek gelişme, doğal olarak, ulus-devletlerin sistem içerisinde oynadıkları rolü gittikçe daraltmaktadır.

Öte yandan, günümüz uluslararası sistemi hâlen temel olarak ulus-devletlerden oluşmakta, devletin sistemdeki temel aktör olma niteliğinin de görünür gelecekte korunacağı görülmektedir. Uluslararası kuruluşlar ise devletlere bir alternatif olarak görülmemekte, tam tersine, uluslararası düzeyde ortaya çıkan ve devletlerin gücünü ve kabiliyetini aşan birçok yeni soruna bir çözüm aracı olarak görülmektedirler. Diğer bir ifade ile, uluslararası kuruluşlar devletler tarafından bazı uluslararası sorunların çözümü için bir araç olarak görülmektedirler. Bu çerçeveden bakıldığında uluslararası kuruluşlar devletlerin arzu ve tercihlerine karşı hareket eden aktörler olarak görülmemelidir. Tam tersine, bu kuruluşların kararları ve eylemleri aslında üye ülkelerin kararları ve eylemleri olarak ta görülebilir. Fakat hiç kuşku yok ki her üye ülkenin uluslararası kuruluş üzerindeki etkisi aynı olmamakta, özellikle güçlü devletlerin üyesi oldukları kuruluşlar üzerinde daha çok etkili oldukları gözlemlenmektedir. Hatta birçok uluslararası örgütün güçlü devletlerin arzusu ve çıkarı doğrultusunda hareket ettikleri rahatlıkla ifade edilebilir. Güçlü devletlerin de bu örgütleri uluslararası sistemi kontrol ve yönlendirmenin bir aracı olarak gördüklerini ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Bu sunumda, uluslararası kuruluşların uluslararası sistem içinde yerine getirdikleri işlevler ile ilgili bazı soruların cevabı verilmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede, bur kuruluşların aslında önemli odulları kadar gerekli de oldukları, uluslararası düzeydeki pek çok sorunun çözümünde etkili oldukları, devletleri tek başlarına üste gelemedikleri birçok sorun için oldukça elverişli araçlar konumuna geldikleri ve artık uluslararası sistem vazgeçilmez aktörleri hâline dönüştükleri vurgulanacaktır.

1. Kavramlar ve Tanımlar

Çağdaş uluslararası sistem artık sadece devletlerden değil, devlet dışı aktörlerden de oluşmaktadır. Günümüz uluslararası sisteminde oldukça önemli işlevler yerine getiren devlet dışı aktörlerden bir grubu da uluslararası örgütlerdir. Uluslararası örgütlerin sistem içinde ifa ettikleri işlevlere değinmeden önce, konu ile yakından ilişkili olan bazı kavramlara değinmek yararlı olacaktır. Bu çerçevede, öncelikle uluslararası sistem kavramının tanımlanması yararlı olacaktır. Holsti'ye göre uluslararası sistem birbirinden bağımsız birden çok siyasal birimden oluşan, birbirleriyle belli bir sıklık düzeyinde ve düzenlenmiş kurallara göre ilişki içinde bulunan parçaların oluşturduğu bütün olarak tanımlanabilir (Holsti, 1992: 15). Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi, uluslararası sistem sadece devletlerden oluşmamaktadır, çünkü siyasal birim denildiğinde uluslararası örgütler ve çok uluslu şirketler de işin içine girmiş bulunmaktadır.

Uluslararası kuruluşlar kavramı ise genel olarak hükümetler arasında kurulan ve üyeleri sadece devletler olan örgütleri tanımlamak için kullanılmaktadır (Arı, 2001: 39). Fakat geniş anlamda kullanıldığında bu kavram “uluslararası seviyede faaliyette bulunan, ticari amaç taşımayan ve birden çok devleti ilgilendiren ama devlet niteliği taşımayan” (Karluk, 1995: 5) örgütler anlaşılmaktadır. Dar anlamda ise uluslararası kuruluş birden fazla devlet arasında anlaşmalarla oluşturulan, uluslararası hukuka göre işleyen, devletlerin sınırlarını aşan bir alanda faaliyet yürüten ve üye devletlerin belli ortak çıkarlarını sağlamaya çalışan devletlerin oluşturdukları birlikler olarak tanımlanabilir (Bledsoe and Boczek, 1987: 75). Bu anlamda uluslararası kuruluşlar devlet değillerdir, fakat devletler arasında kurulmuşlardır ve bu örgütleri kuran devletlerin belirledikleri çıkarlarını sağlamak üzere uluslararası hukuka göre çalışan siyasal birimlerdir. Kuşkusuz, uluslararası kuruluşların kendilerini oluşturan üyelerinin varlıkları dışında ayrı bir varlıklarının olduğunu da vurgulamak gerekir. Hükümetler arasında kurulan uluslararası kuruluşları çok uluslu şirketler gibi uluslararası düzeyde faaliyette bulunan kuruluşlardan ayıran en önemli özellik ise, kar amacı gütmemeleridir. Bu tanımlamalardan sonra uluslararası kuruluşları, hükümetler arası (IGOs) ve hükümet dışı (NGOs) olarak iki grup şeklinde sınıflandırmak anlamlı olacaktır. Bu çalışmada hükümetler arası uluslararası kuruluşların işlevleri üzerinde durulacaktır.

2. Uluslararası Kuruluşların Gerekliği

Uluslararası kuruluşlar uluslararası sistemde ortaya çıkan devlet temelli sistemin çözmeye gücünün ve imkânını yetmediği birçok yeni soruna bir cevap olarak ortaya çıkmışlardır denilebilir. Özellikle yirminci yüzyılda ortaya çıkan birçok uluslararası sorun uluslararası politikanın da önemli uğraşı alanlarını oluşturmaya başladı. Doğal olarak devletler karşılaştıkları sorunları çözenin yollarını aramaya başladılar ve uluslararası kuruluşlar aslında bir ölçüde karşılaşılan sorunlara bulunan bir cevap olarak görülmelidir. Bu örgütlerin

ortaya çıkış nedenleri, belli ölçüde, bu kuruluşların yerine getirdikleri işlevleri de açıklamaktadır. Devletleri uluslararası kuruluşları kurmaya zorlayan temel nedenleri ise aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

2.1. Ortak Sorunlar

Tarih boyunca uluslararası sistem içerisinde her zaman birden çok devleti ilgilendiren ortak nitelikte sorunlar olmuştur. Fakat geçmişte her zaman görülen bu sorunlar sayı olarak azlardı ve etkileri çok büyük değildi denilebilir. Yirminci yüzyılın başından itibaren uluslararası sistemdeki ortak sorunların sayısı hızla arttığı gibi bu sorunların kapsadığı alan hızla büyümeye başladı ve sorunların etki alanı da genişledi. Geçmiş dönemde pek az rastlanan çevre, kalkınma, terörizm, sosyal sorunlar, kaçakçılık, kültür, bilim ve teknoloji ilk akla gelen başlıklar olarak görülebilir. Aynı şekilde geçmişte var olup ta uluslararası sorun niteliği taşımayan birçok konu da nitelik değiştirerek devletlerin çözmek zorunda olduğu konular hâline geldiler. Örneğin, insani konular, yoksulluk, yardım, doğal afetler gibi konularda artık bu diğer birçok konuda olduğu gibi bu sorunların ortaya çıktığı ülkelerin bir iç sorunu olmaktan çıktı ve uluslararası sistemde çözülmesi gereken ortak sorunlar niteliğini kazanmış bulundu. Sayılan bu sorunlar ile birlikte birçok diğer sorunun varlığı devletler için oldukça karmaşık bir yapı meydana getirdi ve bu sorunların üstesinden gelebilmek için iş birliğinin kaçınılmaz olduğunu görmeye başladılar. Devletler arasında iş birliğini geliştirme büyük ölçüde ortaya çıkan uluslararası nitelikteki ortak sorunların en etkili çözüm yolu olarak görülmeye başlandı. Diğer bir ifade ile, uluslararası kuruluşlar büyük ölçüde yirminci yüzyılda ortaya çıkan ve devletleri tek başlarına üstesinden gelemedikleri birçok ortak sorunun çözümü için ortaya çıktılar denilebilir. Bu ortaya çıkış nedeni aynı zamanda bu kuruluşların temel işlevlerinin ne olduğunu da açıklamaktadır.

2.2. Küreselleşme

Günümüz uluslararası sistemi, kendisini oluşturan siyasal birimlerin birbirleriyle olan yoğun ilişkiler ağı nedeni ile, küresel bir sistem olarak adlandırılabilir. Sistem küreseldir, çüki dünyada yer alan bütün devlet ve toplumlar belli ölçüde sistem içerisinde yer diğer devlet ve toplumlar ile ilişki içerisinde bulunmaktadır (Holsti, 1992, 47). Öte yandan devletler ve toplumlar arasında yaşanan ilişkilerin yoğunluğu ise her geçen gün hızla artmaktadır. Geçmişte devletler ve toplumlar arasındaki ilişkiler daha çok ticaret, siyaset ve diplomasi gibi konularda yoğunlaşmaktaydı ve yoğunluk düzeyi çok yüksek değildi. Fakat küresel uluslararası sistemde ilişkiler sadece siyaset ve ticaret gibi geleneksel dış ilişki konularında değil, bilimden kültüre, turizmden spor, kültür ve sanata, yani hemen hemen hayatın her alanı görülmektedir. Aynı zamanda geçmişten farklı olarak her alanda görülen ilişkilerin yoğunluğu da akıl almaz bir şekilde artmaktadır. Devletler ve toplumlara arasında ortaya çıkan bu ilişki düzeyi uluslararası sistemi, yani bütün dünyayı kapsayan bir hâle getirmiş bulunmaktadır. Artık hiçbir devlet veya toplum kendisini dünyanın geri kalan

aktörlerinden soyutlayarak yaşayamaz duruma gelinmiştir. Doğal olarak uluslararası sistemde ortaya çıkan bu yeni durum beraberinde yeni birçok sorunda getirmiş bulunmaktadır. Uluslararası kuruluşlar belli ölçüde, küreselleşmenin yarattığı bu yeni sorunlara bir cevap üretmenin ürünü olarak ta görülebilirler.

Uluslararası sistemde ortaya çıkan ilişkiler ağı düzeyi devletler arasında bir karşılıklı bağımlılık olgusunu da beraberinde getirmiş bulunmaktadır. Az veya çok, bütün ülkelerin diğer ülkeler ile belli ilişkiler içerisinde oldukları bir gerçektir. Bu durum aynı zamanda her devletin az veya çok diğer devletlere belli ölçülerde bağlı olduğu anlamına gelmektedir. Küreselleşme olgusu doğal olarak uluslararası sistemde bir karşılıklı bağımlılık olgusunu yaratmakta ve beslemektedir. Kuşkusuz devletler arasında ortaya çıkan bu bağımlılık ilişkisinin simetrik olmadığı gayet açıktır. Küreselleşme olgusunun uluslararası sistemde ortaya çıkardığı bu karşılıklı bağımlılık ilişkisi devletleri, küresel yapının ortaya çıkardığı sorunları çözmek için ortak hareket etmeye bir ölçüde mecbur etti. Bu çerçevede uluslararası kuruluşlar küresel uluslararası sistemin yarattığı yeni sorunları çözmek için oluşturulan araçlar olarak görülebilirler. Küreselleşme süreci toplumlar arasındaki ilişkileri de hızlı bir şekilde arttırdığı için, hükümet dışı uluslararası kuruluşların sayısı da hızlı bir şekilde artmaktadır.

2.3. Güvenlik Çıkarları

“Güvenlik çıkarları” daha ziyade devletlerin millî birliği ve toprak bütünlüğü ile ilgili bir kavramdır (Al-Mashat, 1985, 19). Güvenlik aynı zamanda devletler için hayati olan bazı ekonomik kaynaklara ulaşmak için ve bazı devletler açısından bu kaynakların uluslararası sistem içerisinde güvenli bir şekilde dolaşımının gerçekleşmesi ile de ilgilidir. Bu çerçevede “güvenlik çıkarları” denildiğinde bir devletin varlığına yönelen hem askerî ve hem de askerî olmayan tehditleri içermektedir (Shaw, 1993, 159). Özellikle realist yaklaşımı savunanlara göre devletlerin en önemli çıkarı güvenlidir ve bütün devletleri millî birliklerini ve toprak bütünlüklerini korumak için ellerinden gelen her şeyi yaparlar. Realistlere göre devletin güvenliği elde edilmesi gereken en önemli çıkardır (Morgenthau, 1973: 28-29; Rosenau, 1980: 287). Barry Buzan’a göre ise güvenlik devletlerin ve toplumların bağımsız kimliklerini ve işlevsel bütünlüklerini sürdürme ile ilgili bir şeydir. Güvenliklerini sağlamak isteyen ülkeler ve toplumlar bunun için bazen çatışma içerisine girerlerken, bazen de iş birliği yapmak zorunda kalırlar (Buzan, 1991: 18-19). Özellikle güvenlik çıkarları örtüşen ülkeler açısından güvenlik çıkarlarını sağlamanın en etkili yollarından biri aynı veya benzer güvenlik endişelerini taşıyan ortak tehditler algılayan ülkeler arasında iş birliği yapmaktır. Güvenlik çıkarlarını sağlamak için yapılacak iş birliği için ise en uygun yolların başında savunma ve güvenlik paktları gelmektedir. Günümüz uluslararası sisteminde oldukça etkili olan birçok uluslararası kuruluşun oluşmasının arkasında bu tür güvenlik endişelerinin bulunduğu söylemek doğru olacaktır.

Günümüz dünyasında güvenlik savaşın maliyetinin oldukça yükselmesi nedeni ile de daha da önemli hâle gelmiş bulunmaktadır. Modern silahların yıkım kapasitesinin ulaştığı boyutlar insanın düşünce sınırlarını zorlayan boyutlara ulaşmış bulunmakta ve aynı zamanda silahlanma çok büyük mali harcama anlamına gelmektedir. Silahların yıkım gücünün çok yükselmesi, silahlanmanın çok pahalı olması ve savaşın sürdürülmesinin büyük bir ekonomik maliyet gerektirmesi günümüz dünyasında gün be gün savaşı gittikçe kullanışsız bir dış politika aracı hâline getirmektedir. Fakat güvenlik çıkarlarının devletler tarafından önemsenmeye devam etmesi ve bu çıkarların korunmasında devletlerin var olan hassasiyetlerini sürmesi bazı uluslararası çözümleri de beraberinde getirmiştir. Bugünkü uluslararası sistemde en etkili olan uluslararası kuruluş diyebileceğimiz Birleşmiş Milletleri Örgütü'nün temel amacı da uluslararası güvenliğin sağlanması ve yıkıcı savaşların önlenmesidir. Nitekim Birleşmiş Milletler kuruluş antlaşmasının birinci maddesi bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır (Soysal, 1991: 54). Aynı amacı NATO anlaşmasında da görmek mümkündür (Soysal, 1991: 409).

Devletler güvenliklerini değişik araçlar yoluyla sağlamaya çalışırlar. Bu yollardan en etkili olanlardan biri devletlerin güçlerini uluslararası bir örgüt aracılığıyla birleştirmeleridir denilebilir. Özellikle birden çok devletin ortak bir tehdit altında bulunmaları durumunda bu tehdiye karşı koymanın en etkili yolu güçlerin birleştirilmesidir. Böyle bir durumda askerî iş birliği oldukça kolaylaşmaktadır (Holsti, 1992: 89). Yirminci yüzyılda savaşların yarattığı tahribatin oldukça yükselmesi ve devletlerin ortak tehdit algılamalarının hızla artması beraberinde birçok yeni uluslararası kuruluşun da ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu tür kuruluşların en önemli örneklerinden biri NATO'dur. Bilindiği gibi 1949 yılında kurulan NATO üye ülkeleri ortak dış tehditlerden, özellikle Sovyet tehdidinden, korumak için kuruldu. Bugüne kadar hiçbir NATO üyesi ülkenin hiçbir devletin saldırısına uğramamış olması NATO'nu ve doğal olarak uluslararası kuruluşların, ne kadar başarılı olduklarını göstermektedir. Aynı şekilde, daha önce ifade edildiği gibi BM'nin kurulmasının temel nedeni de dünya barışının korunmasıdır denilebilir. Hatta 1919 yılında kurulan Milletler Cemiyeti'nin amacında dünya barışının korunması ve büyük devletler arasında çıkabilecek çatışmaların önlenmesi idi denilebilir. Aynı şekilde Batı Avrupa Birliği, Avrupa Birliği ve AGİT gibi önemli uluslararası kuruluşların güvenlik çıkarlarının sağlanmasının bir ürünü olarak ortaya çıktıklarını söylemek mümkündür.

2.4. Soğuk Savaş Döneminin Ortaya Çıkması

Tarihin gördüğü en yıkıcı savaş olan İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi arzu edilen barışı tam olarak sağlayamadığı gibi uluslararası sistemde köklü değişiklikleri de beraberinde getirdi. Savaştan sonra dünya güç dengesi köklü olarak değişti. ABD ve Sovyetler Birliği savaştan daha önce benzerine rastlanmayan iki süper güç olarak dünya sahnesinde yer almaya başladılar ve dünyayı askerî ve ekonomik güçleri nedeniyle şekillendirmeye başladılar. Oysa

savaş öncesi dönemde her iki devlet de, özellikle ABD, yalnızlık politikası izlemekteydi. Genel olarak dünyada, özel olarak Avrupa kıtasında yaşanan güvenlik boşluğu ve bu kıtada savaştan sonra ortaya çıkan belirsizlik ortamı her iki ülkenin kıta ve dünya üzerindeki ağırlığını daha da arttırdı. Batı Avrupa’da ABD kendisini kibarca; isteyerek, davet edilmiş bir imparatorluk konumunda buldu. Sovyetler Birliği ise savaştan hiç beklemediği bir pozisyon alarak çıktı ve savaş bittiğinde, kendisini Doğu Avrupa’nın hemen hemen tamamını denetimi altında tutar hâlde buldu. Böylece eski çok kutuplu sistem tamamen ortadan katlı ve yerine ideolojik olarak biri birine düşman ve her alanda aralarında şiddetli bir rekabetin yaşandığı iki süper gücün öncülük ettiği iki kutuplu bir yapı aldı. Bunun sonucu olarak 1945’ten sonra uluslararası sistem her alanda rekabetin yaşandığı, cepheleşme üzerine kurulu ve nükleer silahların güç dengesinde hayati bir rol oynadığı iki kutuplu bir dünya düzeni fiilen işlemeye başladı (Woods and Jones, 1991: 108-110).

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan bu yeni düzen aynı zamanda kendine has yeni kurumları da beraberinde getirdi denilebilir. Birçok uluslararası kuruluş bu yeni cepheleşme ve güç dengesinin bir ürünü olarak ortaya çıktı. Örneğin Batılı devletlerin Sovyet tehdidine karşı koyamamaları ve bu nedenle ABD’den yardım istemeleri üzerine, ABD kendi çıkarlarını da sağlayacak bir kuruluş yaratma fikri ile cevap verdi ve NATO’nun kurulmasını önerdi. Güvenlik endişelerini gidermek için kurulan NATO’ya karşılık Sovyetler Birliği Varşova Paktı’nı oluşturdu. Öte yandan ekonomik çıkarların sağlanması ve Batılı devletlerin Sovyetlere karşı ayakta durabilmeleri için ABD yardım verme kararı aldı ve Marshall Yardımı olarak isimlendirilen bu politikayı hayata geçirmek için OECD’yi oluşturdu. Sovyetler Birliği’nin bu kuruluşa cevabı ise COMECON oldu. Böylece yeni dünya güç dengesi ve süper güçlerin mücadelesi beraberinde birçok yeni uluslararası kuruluşun da ortaya çıkmasına sebep oldu.

2.5. Refah Arayışı

Hükümetler arasında kurulan uluslararası kuruluşlar incelendiğinde sayı olarak en kalabalık grubu ekonomik amaçlı olanların aldığını görülebilir. Bunun temel nedeni uluslararası kuruluşların devletler tarafında ekonomik çıkarların elde edilmesi için uydun araçlar olarak görülmesi gerçeği yatmaktadır. Her devletin temel amaçlarından biri, hiç kuşku yok ki, ekonomi çıkarlarıdır. Özellikle 20. yüzyıldan itibaren her devlet vatandaşlarının refah düzeyini daha da yükseltmek için geçmişten daha fazla çaba harcamaya başladı. Sosyal devlet anlayışının ortaya çıkması ve devletler tarafından benimsenmeye başlaması, devletlerin dış politikalarında ekonomik çıkarları öne koymaları sonucunu doğurdu (Holsti, 1992: 97). Günümüzde her devlet artık vatandaşlarının sosyal ve ekonomik düzeylerini yükseltmenin çabası içinde bulunmaktadır. Hükümet politikaları artık büyük ölçüde bu tür amaçlara yoğunlaşmaktadır.

Geçmişte de ekonomik çıkarlar her zaman devletler arasındaki çatışmaların önemli sebeplerinden biri olmuştur. Batılı devletlerin sömürgeleştirme faaliyetlerinin arkasındaki temel motif güç ve ekonomik zenginliktir. Çağdaş uluslararası sistemde de birçok çatışma ve sorunun kaynağının yine devletlerin ekonomik çıkarlarını elde etme güdüleridir yatmaktadır. Zaten her devlet doğal olarak güçlü olmak ister ve artık gücün en önemli kaynağının ekonomik olduğu rahatlıkla söylenebilir. Sonuç olarak refah peşinde koşma ve ekonomik çıkarlar devletler için geçmişte olmadığı kadar önem kazanmış bulunmaktadır ve beklide günümüz uluslararası sisteminde ekonomik çıkarlar güvenlik çıkarlarının önüne geçmiş bulunmaktadır.

Öte yandan, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra, devletler ekonomik çıkarlarını elde etmelerinin yolunun çatışmalardan değil, tam tersine, iş birliği yapmaktan geçtiğini düşünmeye başladılar. İşbirliği yapmanın en etkili yolu ise ekonomik nitelikli bazı uluslararası kuruluşların kurulması olarak görülmektedir. Birçok devlet için ekonomik iş birlikleri ekonomik kalkınmanın ve refah elde etmenin bir aracı olarak görülmektedir (Holsti, 1992, 103). Bu çerçevede Avrupa Birliği çok çarpıcı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa Birliği her ne kadar siyasal nitelikli bir kuruluş olarak nitelense bile, ekonomik alanda sağladığı ileri düzeydeki iş birliği ve refah seviyesi ile eşsiz bir örnektir. Bu örgüt kurulduktan sonra üyelerinin kalkınmasına ve gelişmesine yaptığı olağanüstü katkı nedeni ile dünyanın diğer birçok bölgesinde benzer uluslararası kuruluşların da ortaya çıkmasını teşvik etmiştir.

Öte yandan, uluslararası sistemde ekonomik ilişkilerin ve uluslararası ticaretin ulaştığı olağanüstü artışlar dikkate alındığında, bu gelişmelerin arkasında ekonomik nitelikli uluslararası kuruluşların önemli bir etkileri olduğu görülebilir. Günümüz uluslararası sisteminde bir dünya ekonomik düzeni oluşmuş bulunmaktadır. Oluşan bu düzen ise büyük ölçüde uluslararası ekonomik kuruluşların oluşturdukları kurallara göre işlemektedir. Bu kuralların oluşturulması ve uygulanmasında uluslararası kuruluşlar hayati bir işlev yerine getirmektedir. Örneğin dünya ticaretinin GATT ve Dünya Ticaret Örgütü olmadan kaosa sürüklenmeden düzenli bir biçimde gerçekleşmesi artık düşünülemez.

3. Uluslararası Kuruluşlar ve Büyük Güçlerin Etkisi

Her ne kadar uluslararası kuruluşların, onları kuran üye devletlerin dışında ayrı ve bağımsız bir varlıkları bulunsun bile, bu kuruluşların faaliyetleri üye ülkelerin tercihlerinden tamamen ayrı olarak düşünülemez. Daha önce de ifade edildiği gibi hükümetler arası nitelikte olan kuruluşlar kendilerini kuran üye devletlerin karşılaştıkları çoğunlukla uluslararası nitelikte olan sorunlara bir çözüm aracı olarak ortaya çıkmışlardır. Bu çerçevede düşünüldüğünde, uluslararası kuruluşların amacı üye ülkelerin amaçlarından ayrı olarak düşünülemez.

Uluslararası kuruluşların belli ölçüde üye ülkelerin arzu ve etkileri doğrultusunda hareket ettikleri söylenebilir (Jones, 1991, 543). Öte yandan, bu kuruluşlar her zaman üyelerinin istekleri doğrultusunda davranmadıkları gibi her üye ülkenin de kuruluşlar üzerindeki etkisi aynı olmamaktadır. Hatta bazı örgütlerde bazı üyelerin etkisi son derece az iken, diğer bazılarının, özellikle güçlü devletlerin bu örgütler büyük ölçüde etkiledikleri ve karar ve eylemlerini şekillendirdikleri rahatlıkla söylenebilir. Bu durum bazen uluslararası kuruluşların yasal statüsünden kaynaklanırken, çoğu zaman, güçlü üye devletlerin tutumlarından kaynaklanmaktadır. Örneğin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi uluslararası güvenlik ile ilişkili herhangi bir sorun karşısında, diğer bütün üyeler evet dese dahi, beş daimî üyeden birinin hayır demesi sonucu karar alamamaktadır. Bazı güçlü devletlere tanınan bu hak ne yazık ki uluslararası hukukun bir parçasını oluşturmaktadır ve neredeyse ciddi anlamda hiçbir eleştiri almamaktadır. Oysa adil olmayan bu tür yasal düzenlemeler uluslararası kuruluşların uluslararası sorunlar ile ilgili aldığı kararalar hukuki olsa bile, uluslararası kamuoyu tarafından adaletsiz olarak değerlendirilmektedir. Benzer yasal düzenlemelerin IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların işleyişinde de olduğunu söylemek gerekir. ABD, Almanya ve Japonya gibi devletlerin bu örgütlerdeki sermaye payları büyüktür ve payları nedeni ile her iki kuruluşun da karar alma organlarında diğer üyelere nazaran daha büyük oy gücüne sahip bulunmaktadırlar. Hatta Avrupa Birliği'nin bazı karar organlarında da benzer bir yapı kabul edilmiştir. Yani Alman temsilcinin kullandığı oy ile, örneğin Malta temsilcisinin oyu eşit olmayabilmektedir.

Öte yandan, güçlü devletler sahip oldukları ekonomik, siyasi ve askerî güç kaynaklarından dolayı uluslararası kuruluşların tutum ve davranışları üzerinde her zaman etkili olabilmektedirler. Örneğin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin uluslararası bir kriz ile ilgili olarak aldığı kuvvet kullanma kararı ancak bu kararı uygulayabilecek ekonomik ve askerî yeteneklere sahip ülkeler tarafından yerine getirilebilir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, ABD olmadan NATO'nun Bileşmiş Milletlerin Bosna veya Kosova krizleri için aldığı kuvvet kullanma kararları uygulanamazdı. Aynı şekilde Birleşmiş Milletler örgütü bu tür kararlar alırken zaten bu kararları örgüt adına uygulayacak üyelerin istekleri doğrultusunda almaktadır. Eğer önemli ve etkili uluslararası kuruluşlar bu şekilde karar alıp uyguluyorlarsa üye ülkelerin eşit olduğu düşüncesi anlamını yitirmektedir. Diğer bir ifade ile, uluslararası kuruluşlar aslında bütün üyelerinin ortak arzuları istikametinde işleme yerine, güçlü devletlerin çıkarları doğrultusunda hareket etmektedirler.

Uluslararası kuruluşların güçlü devletlerin çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri I. Dünya Savaşından sonra kurulan Milletler Cemiyeti sisteminin çökmesine yol açtı denilebilir. Örneğin Musul sorununda tarihsel ve hukuksal olarak Türkiye haklı olmasına rağmen, Milletler Cemiyeti dönemin güçlü devleti İngiltere'nin çıkarları doğrultusunda bir çözümü kabul etti (Gönlübol,

1975: 157). Milletler Cemiyeti zayıf devletlerin arasındaki sorunların çözümünde eşitlik ilkesini gözetirken, güçlü devletler taraf olduğunda hemen hemen her durumda güçlü devletlerin çıkarlarına uygun kararlar aldığı için Milletler Cemiyeti sistemi çöktü ve tarihin en yıkıcı savaşının bir ölçüde önü açılmış oldu (Gönlübol, 1975: 167).

Benzer adaletsiz uygulamalar Birleşmiş Milletler sisteminin işleyişinde de devam etmektedir ve bu durum uluslararası hukuka ve kurumlara olan güveni sürekli aşındırmaktadır. Hatta İkinci Dünya Savaşından sonra güçlü devletlerin uluslararası kuruluşlar üzerindeki etkisinin daha da artmış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Savaştan sonra yeni bir dünya düzeni yaratmak isteyen galip devletler Birleşmiş Milletler sistemi üzerinde anlaşmışlardır. Bugün içinde yaşadığımız uluslararası sistem aslında 1945 yılında savaşın galibi olan devletlerin üzerinde uzlaşarak kurdukları bir düzendir. Savaşın galibi olan devletler dünya düzenini yaratmak, şekillendirmek ve hatta kontrol etmek için bu sistemi yarattılar denilebilir. Güvenlik Konseyi'ndeki karar alma mekanizması bu amaçları sağlamanın bir aracı olarak düşünülmüştür. Bilindiği gibi BM Güvenlik Konseyi uluslararası sistemde devletlere karşı kuvvet kullanma yetkisi ile donatılmış tek organ konumundadır. Bu durum göz önüne alındığında daimî üyelerin bu kuruluşun kararları üzerinde mutlak bir etkiye sahip oldukları rahatlıkla söylenebilir. Birleşmiş Milletlerin neden bazı ülkelere karşı kuvvet kullanma kararı alırken, benzer davranışlarla uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden diğer bazı devletlere karşı herhangi bir yaptırım uygulamadığı doğrudan sistemin yapılanmasıyla ilişkilidir.

Hatta daha ileri gidilerek Birleşmiş Milletler sisteminin bu sistemi kuran güçlü devletlerin çıkarlarını devam ettirmek üzere kurulduğu iddia edilebilir. Bilindiği gibi uzun bir süre yalnızlık politikası izleyen ABD, İkinci Dünya Savaşı ile birlikte bu tutumunu değiştirdi (Arı, 2001, 190) ve uluslararası sorunlara karşı daha müdahaleci bir dış politika izlemeye başladı. Bu müdahaleci dış politikanın en önemli araçlarından biri de kuşkusuz, Birleşmiş Milletler örgütü oldu. Örneğin son yirmi yılda ABD'nin Panama, Haiti, Somali, Irak, Bosna ve Afganistan'a yaptığı bu müdahalelerin tamamında Güvenlik Konseyi kararlarının uygulanması söz konusudur. Diğer bir ifade ile, ABD bu askerî operasyonları yaparken aslında uluslararası hukuka uygun davranmakta ve Birleşmiş Milletleri aldığı kararları uygulamaktadır. Bu örneklerin uluslararası kuruluşların aslında güçlü devletlerin çıkarlarını sağlamanın etkili bir aracı olarak kullanıldıklarını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

4. Uluslararası Kuruluşların İşlevleri

Günümüz uluslararası sistemi artık sadece devletlerden oluşmamakta, devlet dışı aktörler de sistemi oluşturan temel siyasal birimler hâline dönüşmüş bulunmaktadır. Uluslararası kuruluşlar olmadan uluslararası sistemin istenilen etkinlikte işlemesi artık mümkün görünmemektedir. Bu durum

uluslararası kuruluşların yerine getirdikleri işlevler ile doğrudan ilgilidir. Yukarıdaki açıklamalar ışığında bu işlevler aşağıdaki gibi özetlenebilir.

İlk olarak, uluslararası kuruluşlar ortak olan sorunların çözümünü sağlamaktadırlar. Ortak sorunların nitelik ve nicelik olarak büyük artış sağladığı düşünüldüğünde, bu sorunların çözülmesi de gittikçe zorlaşmaktadır. Bu zorlukların üstesinden gelebilme çoğu zaman devletlerin çabası ile mümkün olmamakta ve uluslararası kuruluşların devreye girmesi gerekmektedir. Uluslararası sorunlar ise başta ekonomik ve güvenlik olmak konuları olmak üzere, sosyal, siyasal, çevre, eğitim, sağlık ve terör gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır. Bu alanlarda ortaya çıkan sorunların bazıları en güçlü devletlerin bile gücünü aşan boyutlar taşımaktadır. Böyle olunca da uluslararası kuruluşlar olmadan bu tür uluslararası nitelikteki sorunların üstesinden gelmek imkânsız hâle gelmiş bulunmaktadır.

İkinci olarak, uluslararası kuruluşlar devletlerin politikalarını ahenkleştirmektedir. Devletler bağımsız aktörler oldukları için, doğal olarak millî çıkarları farklılaşmakta ve izledikleri dış politikalar çoğu zaman birbiriyle çelişmektedir. Uluslararası kuruluşlar ise çelişen dış politikaların uyumlu hâle getirilmesinde son derece hayati bir işlev yerine getirmektedir. Bilindiği gibi BM'nin başlıca amaçlarından biri de devletlerin politikalarını uyumlaştıran bir merkez olmaktır (Soysal, 1991: 37).

Üçüncü olarak, bu kuruluşlar kalkınma ve gelişme gibi konularda devletlerin tek başlarına elde edemeyecekleri bazı imkânları devletlere sağlamaktadırlar. Her devletin halkının refah düzeyini yükseltmeyi hedeflediği bir dünyada uluslararası kuruluşlar olmadan bu hedeflere ulaşmak artık mümkün görünmemektedir.

Dördüncü olarak, bu kuruluşlar devletler arasında iş birliğini geliştirmekte ve devletleri geçmişte görülmedik biçimde birbirlerine bağımlı hâle getirmektedirler (Gönlübol, 1979, 472). Uluslararası kuruluşların yarattığı bu bağımlılık ilişkisi beraberinde devletler arasında güven duygusunun gelişmesini sağlamaktadır.

Beşinci olarak, uluslararası kuruluşların yarattığı güven ortamı devletler arasında ortaya çıkabilecek çatışma riskini azaltmakta ve bu yolla uluslararası barış ve güvenliğe önemli bir katkı sağlamaktadır.

Altıncı olarak, uluslararası kuruluşlar sadece devletler arasında değil, toplumlar arasında da her alanda daha sıkı ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamaktadırlar. Günümüz uluslararası sisteminde, eğitim, turizm, spor, bilim ve kültür gibi alanlarda ilişkilerin ve iş birliklerinin hızla gelişmesinde uluslararası kuruluşların önemli bir rol oynadıkları rahatlıkla söylenebilir.

Yedinci olarak, uluslararası kuruluşlar dünyada yoksullukla mücadele ve sosyal yardımlaşma gibi konularda da hayati bir rol oynamaktadırlar. Birçok uluslararası kuruluş bu tür sosyal konularda büyük kaynaklar ayırmakta ve

dağıtmaktadırlar. Bazı durumlarda uluslararası kuruluşların bu çabası büyük doğal afetlerin yarattığı sonuçların üstesinden gelebilmek için mutlaka gerekmektedir. Yine bazı geri kalmış ülkelerde uluslararası kuruluşların yaptıkları yardımların insanların açlıktan ölmesine engel olduğu görülmektedir.

Sekizinci olarak, uluslararası kuruluşlar uluslararası hukukun gelişmesine önemli bir katkı sağlamaktadır. Uluslararası hukukun gelişmesi uluslararası sistemin daha iyi işlemesi için son derece önem arz etmektedir. Küreselleşme ilişkiler ağındaki yoğunlaşma anlamına gelmektedir ve bu ilişkilerin düzenli yürütülebilmesi için belli kurallara göre yürütülmesi gerekmektedir. İçte bu çerçevede uluslararası kuruluşların öncülük ettiği antlaşmalar büyük önem kazanmaktadır.

Öte yandan, uluslararası kuruluşlar aynı zamanda güçlü olan devletlerin çıkarlarına daha çok hizmet etmektedirler. Bu özellik belki de uluslararası kuruluşların en önemli olumsuz yönünü oluşturmaktadır. Bu kuruluşlara yöneltilen eleştirilerin başında adil davranmamaları gelmektedir. Uluslararası kuruluşların bu davranışı aslında beklenir bir durumdur ve bu davranış doğrudan doğruya uluslararası kuruluşların ortaya çıkış biçimleriyle ilişkilidir. Güçlü devletlerin bu kuruluşlar üzerindeki etkileri de bu kuruluşların faaliyetlerinde adil davranmamaları sonucunu doğurmaktadır. Uluslararası kuruluşların gelecekte daha etkin ve başarılı olmaları için bu önemli zaaflarını gidermeleri ve daha adil davranmaları gerekmektedir.

SONUÇ

Uluslararası kuruluşlar uluslararası sistemin vazgeçilmez aktörleri hâline gelmiş bulunmaktadır. Bu kuruluşlar olmadan uluslararası sistemin istenilen şekilde işlemesi artık mümkün görünmemektedir. Uluslararası kuruluşlar büyük ölçüde devletlerin karşılaştıkları uluslararası nitelikteki sorunlara çözüm bulmanın bir aracı olarak devletler tarafından oluşturulmuşlardır. Bu kuruluşları ortaya çıkaran nedenler ortak sorunlar, küreselleşme, milli çıkarlar, ekonomik ve sosyal gerekçeler, güvenlik endişeleri ve büyük güçlerin uluslararası yapıyı düzenleme istekleri gibi temel nedenlere dayanmaktadır.

Uluslararası kuruluşlar devletlerin karşılaştıkları birçok soruna çözüm ürettikleri gibi uluslararası sistemin daha iyi işlemesini, devletler arasında güven duygusunun gelişmesini, devletlerin politikalarının uyumlaştırılmasını ve uluslararası hukukun gelişmesini sağlamaktadır.

Öte yandan, uluslararası kuruluşlar büyük ölçüde güçlü devletlerin etkisi altında hareket etmekte ve tutumlarında adil olma yerine, güçlü devletlerin çıkarlarına göre karar almaktadırlar. Güçlü devletlerin kurdukları dünya düzeninin işlemesi, belli ölçüde uluslararası kuruluşların işeyişine bağlıdır. Böyle olunca da uluslararası kuruluşlar birçok konuda adil davranma yerine, güçlü devletlerin istekleri doğrultusunda karar alıp uygulamaktadırlar. Uluslararası sistemin daha iyi işlemesi için uluslararası kuruluşların daha adil davranması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Arı, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, 4. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul.

Al-Mashat, Abdul-onem M., (1985), **National Security in the Third World**, Westview Press, London, England.

Bledso, Robert L. And Boczek, Boleslaw A., (1987), **The International Law Dictionary**, Clio Press Ltd., Oxford, England.

Gönlübol, Mehmet, (1975), **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma**, Üçüncü Baskı, Sevinç Matbası, Ankara.

Gönlübol, Mehmet, (1979), **Uluslararası Politika**, Sevinç Matbası, Ankara.

Holsti, K., J., (1992), **International Politics**, Prentice-Hall, New Jersey, US.

Jones, Walter S., (1991), **The Logic of International Relations**, Seventh Edition, Herper Colins, New York, US.

Karlık, Rıdvan, (1995), **Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar**, İkinci Baskı, Tütünbank yayınları, Eskişehir.

Morgenthau, Hans, (1973), **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, Alfred A. Knopf, New York, US.

Rosenau, James N., (1980), **The Scientific Study of Foreign Policy**, revised and enlarged edition, Frances Printer Ltd., London, England.

Shaw, Martin, (1993), "There is no Such Thing as Society: Beyond Individualism and Statism in International Security Studies", **Review of International Studies**, vol. 19, no. 2, pp. 159-175.

Soysal, İsmail, (1991), **Türkiyenin Uluslararası Siyasal Bağlıları: Cilt II 1945-1990, Kesim A (Çok Taraflı Bağlılar)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, Türkiye.

Woods, Randall B. And Jones, Howard, (1991), **Dawning of the Cold War: The United States' Quest for Order**, The University of Georgian Press, London, England. .

THE ONGOING CONFLICT IN SOUTHERN THAILAND AND ITS INTERNATIONAL IMPLICATIONS

BAJUNID, Omar Farouk
JAPONYA/JAPAN/ЯПОНИЯ

ABSTRACT

The military coup that was launched on September 19, 2006 in Thailand to bring down the government of Thaksin Shinawatra for its alleged failure to resolve the on-going crisis of confidence in the Thai capital as well as the escalating political violence in the deep south, demonstrated in no uncertain terms that Thai democracy itself was in crisis. The fact that the political quagmire in Thailand's southernmost periphery was affecting the power configuration at the centre in Bangkok is also unprecedented. Probably, this is one reason why there is no shortage of attempts to try to analyse what has gone wrong in Thailand and its southernmost region. As the southernmost part of Thailand, comprising the provinces of Pattani, Yala, Narathiwat and to a lesser extent, Songkhla and Satun, are overwhelmingly Malay and Islamic, departing from the the rest of Thailand which is distinctively Thai in respect of culture and Buddhist in terms of religion, the politics of ethnicity is assumed to be the principal cause of the problem. However, no matter how the problem is analysed, what seems to emerge is that the on-going conflict in Southern Thailand is actually a function of a complex interplay of factors. This paper intends to focus on the nature and dimensions of the unresolved conflict in Southern Thailand and its actual and prospective international implications. It begins by re-capitulating the different ways in which the problem has been viewed before exploring the various external factors that have contributed to its persistence. The interconnected issues of irredentism, international terrorism, geopolitics, regional security, humanitarian interventionism and the role of the media will be particularly highlighted. Finally, the implications of the international dynamics of the on-going conflict, for Thailand and its neighbours, will be assessed.

Key Words: Southern Thailand, conflict, international terrorism.

INTRODUCTION

In the age of globalization, regionalism, the ICT revolution and the growing international concerns for fundamental human rights, good governance, democracy and the global war on terror, which appears to question the continued relevance of the traditional notion of the unconditional primacy of the nation-state, one wonders to what extent national governments can any longer

try to contain or insulate their internal problems from external scrutiny. Where do the borders of national prerogatives end and where do the boundaries of international accountability begin? In recent years we have seen this issue addressed, albeit sometimes inconsistently, incoherently and coercively, in Bosnia, Kosovo, Georgia, Rwanda, Somalia, Sudan, East Timor, Cambodia, Haiti, Afghanistan and Iraq to cite a few examples. These are the high-profile cases but there are plenty more which, for a variety of reasons, may not have caught as much attention as they should have. Thailand is apparently one of those countries which is becoming increasingly vulnerable to international scrutiny and accountability. This paper intends to examine this issue. It primarily seeks to highlight the nature and dimensions of the ongoing conflict in Southern Thailand and to analyse its actual and prospective international implications. The paper begins by recapitulating the current state of the debate on the crisis. It then goes to identify and examine the various external factors that are, in one way or another, connected or relevant to the problem. Specifically, the paper will examine the role of the following factors, namely, Malaysia, ASEAN, Organisation of Islamic Conference [OIC], the International Community and finally, the media, in relation to the problem. In the conclusion, the implications of the internationalization of the conflict for Thailand and its neighbours will be assessed.

Thailand today is probably facing its worst political and security crisis for a long time in the form of an ongoing insurgency in its southernmost border provinces or *changwat chaiden pak Tai* in Thai comprising the Muslim-dominated provinces of Pattani, Yala and Narathiwat and parts of Songkhla. This region which is also commonly referred to as the deep south has witnessed an unparalleled and unprecedented escalation of violence in the last five years or so not just in terms of its nature but also pattern, scale, frequency and impact. The ongoing conflict has been characterized as an ugly conflict and a rebellion. To me it resembles a low-key Malay-Muslim *intifada* which has far more popular involvement than the authorities are prepared to admit. So far about 2,500 people have already lost their lives in Thailand's southernmost region due to various acts of violence during this period and thousands more have been wounded. According to an Agence France-Presse report, over this period, 15 per cent of government schools have been torched and 71 teachers killed. Innocent civilians, both Muslims and Buddhists, have been maimed or murdered, monks and clerics injured, intimidated, or killed, soldiers ambushed and massacred, schools and government properties set alight, trains derailed, entertainment centres and markets bombed and places of worship including temples and mosques vandalized and attacked. Beheadings of innocent Buddhist civilians have also become common inspiring fear among many that the situation could degenerate to a point beyond repair. At the same time there have also been claims of unjustified, unaccountable and illegal arrests, detention, prosecution and execution of a large number of ordinary village folks by the authorities and many protests and demonstrations have been mounted against them. A small

contingent of 131 Muslim villagers from the deep south has also fled the country to seek refuge in Malaysia. A climate of fear and insecurity has prevailed all over South Thailand for the past five years affecting the lives of more than 5 million of its inhabitants. What makes this crisis potentially even more explosive is the fact that while the predominant population of the area in question is overwhelmingly Muslim in population and Malay in language and culture, the rest of Thailand is predominantly Buddhist in culture and religion with the Thai language as the sole dominant language. At a time when anything associated with Islam is invariably viewed with suspicion for its possible kinship with terrorism it is not difficult to imagine why the crisis in Thailand's deep south has all the ingredients for more trouble. At the same time, as observed by Chaiwat Satha-Anand, a more alarming trend that has occurred is that while in the past the conflict in the extreme south used to be vertical in character involving primarily the confrontation between the local people and the state, recently it has begun to take a horizontal form, pitting the Muslims against the Buddhists. Hardly a day passes now without incidents of violence being reported in the south and invariably these would involve tit-for-tat killings involving innocent civilians across the religious spectrum of society.

It is significant to note that the military coup in Thailand which took place in September of 2006 was partly a function of the increasing paralysis of the then civilian government of Thaksin Shinawatra to resolve the worsening political violence in Thailand's Muslim-dominated provinces. The role played by General Sonthi Boonyaratglin, Commander-in-Chief of the Royal Thai Army, and Chairman of the National Security Council, a Muslim himself, in spearheading the coup, is also revealing. But after being in office for almost one year already and despite more conciliatory gestures and measures offered to the Muslims in the form of new policies, strategies and initiatives, a peaceful solution to the crisis appears as elusive as ever. Martial law is still in place alongside an unpopular Emergency Decree which gives military and police officials immunity from prosecution. According to an evaluation by the International Crisis Group "The interim government has made no progress in granting justice to victims of past abuses and credible reports of torture and extrajudicial killings persist." (*International Crisis Group Asia Report* No. 129: 3) A general climate of fear, anxiety, inconvenience and insecurity in the whole southernmost region of Thailand has apparently emerged to highlight the existence of what appears to be unresolved fundamental issues confronting the Thai state and its Malay-Muslim population in the deep south.

1. Current State of Debate

Most analyses of the crisis in the south, no matter what position they take, tend to assume that essentially the problem is one directly caused by Malay-Muslim separatist insurgency which has apparently been fuelled by a range of possible factors including the economic marginalization, poverty, unemployment and underdevelopment of the Muslims and their perceptions of

widespread and longstanding discrimination and injustices against them by the state and its arms. The dominant view held by the Thai security establishment is that the conflict in the deep south is basically a function of Malay-Muslim separatist insurgency. The Thaksin government had wavered between blaming local criminal elements for the troubles in the south and accusing ‘outsiders’ for promoting violence. Some quarters have also tried to suggest that the violence in the south is a function of global terrorism. Outwardly, basically for political reasons, the military-installed government of Surayud appears more conciliatory in its approach to tackling the problem, willing to accept that it was the policy mistakes of the past government that had led to the mistreatment of the Muslims of the deep south and that therefore a policy shift should help overcome the situation but within the larger security establishment and among many Thai nationalists the principal suspicion is still that it is the Malay-Muslim separatist ambitions that are to blame. If Malay-Muslim separatism is the main cause of the problem, then Malaysia, as Thailand’s southern neighbour and as a country whose majority Malay population shares a range of ethnic, social, cultural and religious affinities with the Malay-Muslims of Thailand’s deep south in addition to family and kinship ties, for obvious reasons, has to be perceived as being part of the problem. Hence, the traditional suspicions that Thailand used to harbour against Malaysia’s alleged irredentist designs have again re-surfaced. Never mind the facts but this has definitely been one way in which Malaysia’s role has been consistently perceived in Thailand.

Two leading scholars on the problem in the south, Srisompob and Panyasak, have given a very balanced and informed evaluation of the crisis, underlining its complexity, suggesting that:

“Whereas many local people do not understand what is happening, ascribed causes range from the act of separatist movement, international terrorist attacks, a resurgence of historical consciousness on the part of local Malay Muslims, the outcomes of the government’s mishandling of the southern problems, to long-standing grievances related to poverty, unemployment, lack of educational opportunities, drug abuse, vice, crime and social deprivation. Conspiratorial accounts also abound...A variation on these domestic conspiracy theories is the belief that government officials, the military, and the police have actually orchestrated much of the violence for their own purposes. Some people subscribe to international versions of these conspiracy theories, believing that the CIA and other foreign intelligence agencies have been playing the role of agent provocateurs in the deep South.” (Srisompob and Panyasak: 100)

In more or less the same spirit as the above analysis, Saroja Dorairajoo, a specialist on Southern Thailand, argues that “While the Thai government has constantly and consistently assigned all blame for the violence in the south to the Muslim separatists and Muslim militants, evidence reveals that there is no one mastermind to the violent activities in the south. Instead many interest groups operate, often independently of each other, to create a climate of fear

and terror that has negatively affected both Muslims and Buddhists in the region.”(Dorairajoo: 84)

She is even more forthright in asserting that the discourse of violence in the Muslim provinces of Pattani, Yala and Narathiwat in Southern Thailand takes its anchor from what she calls the ‘ghost of separatism.’ “Any and every official discussion on the violence in the south is tagged on to this apparitional entity which is constantly resurrected to take blame for the violence in the south.”(Dorairajoo: 84)

Joseph Chinyong Liow, another well-informed observer of the problem in Thailand’s deep south is also very critical of attempts by security experts to approach the issue of long-standing tensions between Muslim communities and secular states with the ongoing war on terror as a point of entry. He argues that, “The problem with such an approach is self-evident when one considers how such works have privileged simplistic assumptions of Muslim resistance as expressions of a broader international *jihadi* struggle being conducted by well-connected Islamic terrorists, rather than complex and localized Muslim contestations against prevailing power configurations.”(Liow: 155)

Thanet Aphornsuvan attributes the problem in the south to policy failure and a lack of understanding of the factors that have contributed to violence. He singles out the interventionist educational policy of successive Thai governments as the principal culprit. Warayuth Sriwarakuel, on the other hand, cites the lack of trust among the population in the south especially in dealings with officialdom that is the root cause of the crisis.

From the above analyses, we can identify at least four major characteristics of the conflict. First, it is a complex conflict involving many perspectives and players. Second, although it has deep historical roots it has only escalated after the attack on a Thai military camp in January 2004 and due to subsequent violent actions by the authorities following this incident, notably at the Kruse Mosque and after that the town of Tak Bai. . Third, it is somehow connected to the global war on terror that the U. S. has launched following the September 11, 2001 terrorist attack on the World Trade Centre, in New York whether in an imagined or real way. And fourth, despite all kinds of coercive and conciliatory measures undertaken by the Thai authorities it has continued to persist. An editorial in a leading Thai newspaper, The Nation, on 11 September 2007, succinctly summarizes Thailand’s dilemma stating that “The ongoing violence in the deep South of Thailand continues unabated to the point where it could escalate into a much bigger and nastier conflict. The Thai security agencies continue to debate whether the insurgency there is linked with international terrorism, which is beside the point. The point is that it matters little whether the Islamic militants/Malay separatists in the deep South have international connections. The point is how to effectively combat violence while at the same time dealing with the grievances of the local people that enable the insurgents to

attract new recruits. How to put an end to violence is the important question” (*The Nation*, September 11, 2007)

2. The Role of External Factors

For historical, geographical, ideological, political, cultural, social and economic reasons, the conflict in Thailand’s deep south has an innate international dimension that needs to be appreciated before any meaningful attempt can be made to resolve it. Liow correctly observes that “There should be little doubt that the conflict in southern Thailand is framed by the ongoing “global” war on terrorism, whose parameters are both being defined by the policy elite in Washington and embraced by their counterparts in Bangkok.” Another external dimension that he has identified is the so-called Malaysian connection. (Liow: 167) Across the border in Malaysia there have been open allegations by opposition politicians from the Islamic Party (PAS) of the role of the U. S. in creating the disturbance in southern Thailand. In a recent publication I have already examined the role of Malaysia in the context of resolving the ongoing conflict in Thailand’s southernmost provinces and will recapitulate some of the points I made in the following section. (Omar, 2006: 191-239) In practically, every other report on the problem, the role of the external factor in either prolonging, exacerbating or helping overcome the crisis, will almost surely be either explicitly or implicitly raised. The growing relevance of ASEAN as a regional economic bloc, has, for example, offered hope that whatever tensions and suspicions that might arise between Thailand and Malaysia over the conflict might be neutralized or overcome through the growing economic cooperation and ties that have been fostered by ASEAN. In an increasingly globalized world where information flows and ideas move across nations at a speed even faster than the movement of goods and people across borders, it would be difficult if not impossible for any country to try to prevent any external monitoring of negative or controversial internal developments. International civil society has now assumed a much visible presence everywhere including Thailand. But in the context of south Thailand, when we talk of the international factor that is immediately relevant to it, the visible role of Malaysia is very obvious. This is how Malaysia is considered to be inextricably linked to the conflict in southern Thailand.

2.1. Malaysia

It is a combination of geo-political, historical, demographic, ethno-cultural, educational, economic and religious factors that have created the natural and overlapping bonds between the Malay-Muslims of Thailand’s southernmost provinces with Malaysia. There seems to be a deep and symbiotic relationship between Malaysia and Thailand’s southernmost Malay-Muslim provinces. The International Crisis Group has suggested that the Thai government views Malaysia’s support of the separatist cause as a key stumbling block to resolving the conflict. [International Crisis Group, Asia Report No. 98: 14] Nair, on the

other hand, correctly observes that “The Relationship between Malaysia and Thailand’s Muslim population centres around a shared identity defined by an inextricable link between religion and ethnicity”. (Nair: 173) Wan Abdul Rahman Wan Ab. Latif also seems to underline the importance of religion in Malaysia’s attitude towards the Muslims of Thailand arguing that “Malaysia’s relationship with the Muslims of Southeast Asia has a deep-rooted cultural origin that transcends political and geographical boundaries.”(Wan, 217) This is also only partly true. I have, in an earlier article, offered a slightly more detailed clarification of Malaysia’s role in southern Thailand emphasizing the historical roots to the crisis which have made Malaysia’s role critical to its resolution. I argued that historically the problem of Malay-Muslim separatism has involved Malaysia as much as it has involved Thailand. The Malay-Muslims appear to be convinced that “because of the factor of their common culture, religion ethnic background and past history with the Malays in Malaya, their ethnic brethren would readily come to their rescue”. Although the situation today has become more complex, the basic arguments that I made before are still valid. (Omar, 1984: 243-248) But essentially, the role of Malaysia in the context of the ongoing problem in Thailand’s southernmost provinces has been determined by the following factors,

2.1.1. Geo-Political

The factor of geographical contiguity between the Malay-Muslim dominated provinces of Thailand with Malaysia, where their ethnic brethren, the Malays, are the dominant group and the existence of extensive and overlapping kinship, cultural, religious and educational ties between them transcending their respective national boundaries, not only contribute significantly to the resilience of the Malay-Muslim identity in that part of Thailand but also give them the sense of belonging to a much bigger identity community than Thailand represents. The porous border between Malaysia and Thailand also makes it easy for the Malay-Muslims to move back and forth between Thailand and Malaysia. The existence of a very large number of Malay-Muslims holding dual Thai-Malaysian citizenship, estimated to be between 50, 000 to 100, 000 has also given political leverage to the Malay-Muslims across both sides of the border. The exile community of Malay-Muslims in Malaysia is also very large concentrated mainly in the northern Malaysian states of Kelantan, Perlis, Kedah and Perak. Because it is easy to move from one territory to another and the fact that there is a very large Malay-Muslim exile community in the states of Kelantan, Kedah, Perlis and Perak, Malay-Muslim separatist organizations have exploited fully the geopolitics of the border region to assert their presence and conduct their struggle against the Thai authorities.

2.1.2. Historical

The history of the Malay-Muslim provinces of Thailand is simply inseparable from the wider history of the Malay world. The forcible historical

incorporation of the Kingdom of Pattani into Thailand is widely known. The overlapping bonds of history between the Kingdom of Patani, which was once located in what is now the provinces of Songkhla, Yala, Narathiwat and Pattani and other Malay sultanates in the peninsula were strong and elaborate. Even as recent as the last years of the colonial era in British Malaya, the Malay-Muslims of southern Thailand were still hopeful that they would eventually be integrated into the new Malayan federation based on British war-time promises to them and in the spirit of the San Francisco declaration which guaranteed colonized people “the right to self-determination”. The complete history of the Malay-Muslim provinces can neither be written nor understood without incorporating the wider Malay regional element. Likewise the history of the Malay world would not be complete without the inclusion of the history of Pattani, which was once one of its principal centres. The collective historical consciousness of the Malay-Muslims has also been inspired by the lessons of the history of Pattani as a Malay sultanate. The notion of Malay-Muslim homeland is also based in Pattani. Historically too Malay-Muslim separatist organizations have always found a safe sanctuary in Malaysia as they can easily melt into the local population when necessary to maintain their low-profile visibility if not complete invisibility in Malaysia.

2.1.3. Demographic

With a population of over two million people, the Malay-Muslims in Thailand represent a sizeable and viable constituency which can choose either to insulate itself culturally from the rest of the nation or to integrate with it. In view of their numerical predominance in the southernmost parts of Thailand the majority-minority profile is reversed making them the de facto majority ethnic group and the Thais, the minority group. The Malay-Muslim population too has been growing very fast. And perhaps most importantly the existence of overlapping channels of contacts and networks with their own people within Thailand as well as other Malays across the border in Malaysia and even beyond, gives them a strong sense of membership in a wider Malay-Muslim community. Short of a genocide it is difficult to imagine that the Malay-Muslims of southern Thailand could be easily assimilated or annihilated.

2.1.4. Ethno-cultural

Ethnically, the Malay-Muslims of Thailand are Malays although there is evidence of some of them having been assimilated into Thai society. But that phenomenon happened only when they were uprooted from the southern region to be rehabilitated in other parts of Thailand which were overwhelmingly Thai ethnically. Essentially the Malay-Muslims speak Malay rather than Thai and practise Malay culture which make them culturally distinguishable from the Thais. Although legally there is a physical international boundary separating Malaysia from Thailand, this boundary is not co-terminus with the ethno-cultural boundary separating the Malay-Muslims from their Malay counterparts

in Malaysia. The sense of ethno-cultural togetherness with the Malays of Malaysia is therefore strong. Hence, the Malay ethno-cultural revival in Malaysia has invariably contributed to reinforce Thailand's Malay-Muslims' pride and confidence in their own culture. In the Malay-Muslim-dominated provinces of Thailand, the Thai-Buddhists represent a minority comprising essentially recent migrants from other parts of Thailand as well as government officials on temporary posting to the region. Thus, the Malay-Muslim provinces of Yala, Pattani, Narathiwat and parts of Songkhla in South Thailand also in effect constitute a distinctive and viable Malay-Muslim ethno-cultural zone within the kingdom of Thailand with a strong relationship with their counterparts across the border in Malaysia.

2.1.5. Educational

Traditionally, the Pattani region used to be viewed in the Malay world, as the region's leading centre of Islamic religious education. Pattani was synonymous with Islamic education. Although the institution of the *pondok*, through which Islamic education in Pattani, used to be given, has come under increasing Thai government pressure to modernize or face closure, students from many parts of the Malay world still cherish the prospect of being educated in a Pattani *pondok*. This kind of link between the Malay-Muslim region and the Malays from Malaysia has also helped to enhance the visibility of Malaysia in that part of Thailand. But perhaps more significantly it is the reverse movement of students from Thailand's Malay-Muslim region to Malaysia in search of modern education. There is a large contingent of Malay-Muslim students from Thailand in all of Malaysia's institutions of higher learning. As Malaysia intensifies its efforts to market itself as the new educational hub in the region the number of Malay-Muslims seeking to enroll in Malaysian colleges and universities is bound to increase greatly.

2.1.6. Economic

The presence of a large number of Malay-Muslims from Thailand in Malaysia as migrant labourers, farmers, vendors as well as restaurant operators has also reinforced their economic dependence on Malaysia. The Malay-Muslims in Malaysia virtually dominate the Thai restaurant industry popularly known as *tomyam* restaurants. Malaysia has certainly emerged as an alternative and attractive job market for the Malay-Muslims. The economic activities of the Malay-Muslims in Malaysia have also generated a lot of revenue not just for the country but also for Malay-Muslims who usually remit their income home. The economic opportunities that Malaysia offers the Malay-Muslims in Thailand must have enhanced their positive image of the country. The Indonesia-Malaysia-Thailand Growth Triangle project which was intended to stimulate and generate the economic development of the three countries in transnational joint-projects is also supposed to speed the process of the economic integration

of the region encompassing northern Sumatra, northern Malay peninsula and south Thailand.

2.1.7. Religious

Malaysia tries to promote itself as a model Islamic state despite its secular constitution. Although Islam is regarded as the state religion in Malaysia other religions may be practiced freely. This feature of Malaysia in itself has a positive impact on the Malay-Muslims who have strong religious affinities with their Muslim counterparts in Malaysia. The active patronage and promotion of Islam by the government in a range of ways encompassing the areas of banking, legal system, education, commerce, food industry, insurance and promotion of values, have created a very good impression of the country among Muslims internationally including the Malay-Muslims of south Thailand.

2.2. ASEAN

Both Malaysia and Thailand are founder members of ASEAN which was established in 1967 with the express aim of, among other things, to accelerate the economic growth, social progress and cultural development in the region and “to promote regional peace and stability through abiding respect for justice and the rule of law in the relationship among countries of the region and adherence to the principles of the United Nations Charter.” Apparently part of the rationale for the establishment of ASEAN was to try to overcome the historical legacy of mutual suspicions that tended to characterize the relationships between the various countries including Thailand and Malaysia. Thus right from the beginning of its foundation ASEAN adopted the policy of “adhering to the especially important principle on non-interference in the internal affairs of its fellow member nations.” This policy evolved to become known as “the ASEAN way” which characterized ASEAN’s modus operandi when it involves relations with its own members. Malaysia too subscribes to the belief that “a strong and successful ASEAN is not only an economic necessity but also a strategic imperative. A prosperous, consolidated and stable ASEAN at peace with itself and with its immediate neighbours provide the best guarantee for the security of the entire Southeast Asia and East Asia region.” Thus, if in the first instance the comprehensive and overlapping bonds of commonalities that the Malay-Muslims of southern Thailand have with the counterparts in Malaysia, may appear threatening, both Malaysia’s and Thailand’s membership of ASEAN provides an instant counterbalance to this threat through the principle of the mutual respect for each other’s territorial integrity and political independence. Both Malaysia and Thailand recognize the need to pursue regional integration seriously and sincerely in order to inspire trust and confidence not just between themselves but also the other member states. ASEAN today remains committed to accelerating the process of integration as manifested in the ASEAN Vision 2020 which was adopted by the ASEAN leaders in 1997 and further reinforced by the Hanoi Plan of Action of

1998. Since ASEAN Vision 2020 envisages Southeast Asia as a community of caring societies where “all people enjoy equitable access to opportunities for total human development” implicitly, the ongoing conflict in south Thailand has to be addressed to enable the right conditions to emerge for total human development to take place. The problem, however, is that as ASEAN is basically a treaty organization without a proper legal system or representative structure, in practice it may be more difficult to enforce compliance. The recent attempt to come up with an ASEAN Charter to spell out more explicitly the fundamental rules of the game that member countries are expected to follow, is though imperfect, an indication of the recognition by ASEAN that it has to take itself on to another level of existence which would probably require a review of its strict non-interference policy.

But, in terms of individual members as well as bilateral relations all has not been well between Thailand and its neighbours. Both Indonesia and Cambodia have been openly accused by Thailand of helping the insurgents. The Thais alleged that a large number of missing Cambodian Muslims in Thailand is a clear indication of the Cambodian Muslim involvement in the Muslim insurgency in Thailand’s deep south. However, no less than the Cambodian Premier himself, Hun Sen, refuted the charges and said that Thailand was trying to find a scapegoat for its failure in resolving its own problem. The Thais have always suspected the large number of Cambodian Muslim religious students at Thailand’s numerous pondoks in the south of either being sympathetic to the Malay-Muslims or being themselves involved in the violence, charges they have always denied. Indonesia, on the other hand, has also been accused of providing sanctuary or training to the Malay-Muslim insurgents. These charges have also been denied by the Indonesians who have called for concrete proof of these accusations. Singapore has always had an interest in what is happening in the south of Thailand fearing that if the violence in that part of the peninsula spills over into the peninsula it could affect Singapore’s well-being as well. But the recent suspicions of Singapore trying to manipulate Bangkok through the ousted premier Thaksin Shinawatra, have also created tensions between Singapore and Thailand but for different reasons from Cambodia, Indonesia or Malaysia. Nevertheless, despite these tensions their commitments to ASEAN have helped neutralize what could have been a far more inflammable situation.

2.3. Organization of Islamic Conference

As Islam is a factor in the ongoing conflict in south Thailand, it is inevitable that the role of the OIC has been invoked as part of the possible solution to the conflict. This is because of at least three factors. First, since the OIC is obliged to look after the interests of Muslims as well as member-states all over the world, whether or not its participation is solicited it is bound to be involved in one way or another. But obviously it would be better for all parties if its positive role could be harnessed. Second, when we talk about the OIC the highly visible role of Malaysia cannot be disregarded because it is at present the current

Chairman of the OIC (Organisation of Islamic Conference) since 2003 [to 2007] and with this leadership position the country has to be seen to be sensitive to the need to protect the interests of Muslims all over the world. In this sense, the Malaysian government will have to show interest in the question of the treatment of non-Muslim governments towards their Muslim minorities. Hitherto, because of its own constraints, Malaysia has been basically reacting on an ad hoc basis to any problem arising from any major incident involving the Malay-Muslims. Malaysia's response has always been measured taking into consideration its own obligations as Chairman of OIC, Thailand's sensitivities as well as the demands of domestic politics in Malaysia. Third, although Thailand is a predominantly Buddhist country, it was able through Malaysia's support and goodwill, to gain acceptance as a Permanent Observer of the OIC since 1996. Thus, because of its presence within the OIC, Thailand appears to be in a better position not only to defend itself from within of allegations of discrimination against the Muslims but can also use its influence to draw the support of the OIC to its side in its psychological war against the insurgents. Thus, many OIC delegations have been invited to visit the conflict region in the south to see the situation for themselves and to help persuade the Muslims in the south to renounce violence and seek the path of reconciliation. At the same, mindful of its privileged status as a Permanent Observer of the OIC, Thailand too has been making a range of concessions to the Muslims in the south to demonstrate that Islam is treated with respect in Thailand and that the ongoing problem is not due to religious discrimination against the Muslims.

2.4. The International Community

Due to its chronic and very violent nature the ongoing conflict in the south of Thailand has attracted the attention and interest of many foreign parties and governments. International civil society, like the Human Rights Watch, Amnesty International and International Crisis Groups have been monitoring the conflict for years already and have indeed produced excellent reports on the situation on the ground with their own recommendations on what the conflicting parties and the outside world can and should do to ameliorate the suffering of the people directly affected by the conflict for so long already. Some of the recommendations to the Thai Government which Human Rights Watch made in its report issued in March 2007 are as follows:

1. Promptly sign and ratify the Disappearances Convention and adopt all necessary legislation and other measures to comply with its terms. Act in accordance with the convention prior to ratification and prior to its coming into force.

2. Make an enforced disappearance a criminal offense. The law should be amended so that it is not necessary to produce a body to proceed with a murder prosecution.

3. Ensure that all persons detained by the police and security forces are held at recognized places of detention, and are not subjected to torture or cruel, inhuman or degrading treatment. Their whereabouts must be made known to family and legal counsel. They must be allowed contact with family and unhindered access to legal counsel of the detainee's choice. All procedural rights guaranteed under the constitution and the code of criminal procedure must be respected. In cases where a "disappearance" has been reported, the relevant security forces should immediately make known the whereabouts or circumstances of the detainee.

4. Ensure that the police, prosecutors, and the National Human Rights Commission conduct prompt, independent, and impartial investigations into allegations of "disappearances." Strengthen the independence and capacity of the Ministry of Justice, state prosecutors, and the National Human Rights Commission to ensure stronger investigations and public reporting of allegations of "disappearances" and other human rights abuses. It is vital that each is able to act independently and have the resources and security to perform their executive functions.

5. Prosecute officials regardless of rank responsible for "disappearances" and other abuses, including officials ordering "disappearances" or who knew or should have known about the pattern of abuses but took no action.

Foreign governments and international agencies were also asked by the Human Rights Watch to undertake the following:

1. Continue to press the Thai government to act on its stated human rights commitments under international human rights law, and publicly condemn specific violations and urge the Thai government to address them.

2. Actively monitor the end use of any weapons and material provided to Thailand to determine whether they have been used by security forces to commit violations of human rights. The United States has the closest relationship to the Thai military, while the United Kingdom has the closest relationship to the Thai police.

3. Urge the Thai government to ensure that security forces at all levels are receiving suitable training to improve compliance with international human rights law. This training should be woven into the training and operational instructions received by all security personnel.

4. Support the National Human Rights Commission and the human rights community in Thailand to be able to safely monitor, investigate, and report on allegations of abuses. Insist that the government, army and police do not interfere with, threaten, or intimidate human rights workers.

In its latest report issued in September 2007, Human Rights Watch warns the insurgents not to target innocent civilians as this constitutes a crime against humanity. Inspired by the leadership of the various INGOs in Thailand to

monitor the developments in the south and to promote a universal standard of decency many local NGOs, Muslim, Buddhist and interfaith, have also intensified their efforts to look for ways to arrest the conflict and begin the process of national reconciliation. The higher level of international accountability should help reassure the people in the south that the rule of law will prevail and that the innocent people will be protected from abuses.

2.5. The Media

The media has played a very important role in Thailand in bringing about the conflict in the south to the attention of the rest of the world. In a number of incidents which involved mass deaths, like the Kruse Mosque killings and the Tak Bai tragedy it was the media that highlighted the true course of events which the government was trying to cover up. It was also the media that followed up on the disappearance of the human rights lawyer, Somchai Neelaphaijit, presumed murdered by the police, until it reached a level that it just would not go away. Although the real culprit or culprits have not been charged or convicted, this one individual case has greatly raised the human rights consciousness of a lot of Thais. The popular video versions of some of the major violent incidents like the Tak Bai tragedy which were circulated widely through CDs, DVDs and through the internet contributed to openly contradict the official version of events serving to offer 'the other side of the story' which was often either disregarded or never known at all. The constant international media coverage of the ongoing conflict in the south, has given it an international profile it could never expect to achieve otherwise. Continued media attention on the ongoing might not help resolve it but would certainly ensure that there will be less human rights abuses in the name of national security.

CONCLUSION

From the foregoing discussion it is obvious that due to a variety of reasons the ongoing conflict in Thailand's deep south has its own international dynamics. The role of Malaysia with its contiguous and porous borders with Thailand, especially in its southernmost and geostrategically vulnerable area and as a convenient constituency where Malay-Muslims from Thailand can easily either seek refuge, employment or sympathy creates the impression among many Thais that it may have irredentist designs on that part of Thailand. There seems to be an uneasy feeling that whatever the Thai government does, be easily undermined or circumscribed by Malaysia which is also widely perceived in Thailand to be naturally sympathetic to the cause of Malay-Muslim separatism. Thailand's obsession with its territorial integrity and the aggressive pursuit of its traditional understanding of national security which is invariably defined by territory and physical presence or force have also helped perpetuate this suspicion. The tendency to view Malaysia as being part of the problem may not be helpful as it will only undermine the spirit of cooperation and trust that

has been so carefully nurtured between the two countries for a long time and consolidated by their mutual membership of ASEAN. The only viable alternative is to view Malaysia as being part of the solution. In fact, this process has already started. Malaysia has already been coopted to help Thailand in various ways especially in providing educational assistance to the Malay-Muslims. At the same time, both Malaysia and Thailand, recognize that unless the southern region is developed the Malay-Muslims of Thailand are going to feel marginalized further and if this happens the conflict in the south is unlikely to end soon. The ASEAN factor may be an additional way for Thailand and Malaysia to continue to pool their resources together and with the other member states of the regional organisation to bring about a better quality of life for all the citizens of the region as envisaged in ASEAN Vision 2020. Strategies have indeed been identified but legal regimes will have to be introduced to ensure compliance but probably this is the most difficult area to achieve. But as the the modus operandi within ASEAN begins to change to accommodate the need for greater accountability latent tensions are bound to surface. ASEAN leaders will have to learn to negotiate the new challenges that they have to overcome with courage and wisdom.

The OIC is another venue which offers Thailand both challenges and hopes at the same time. Thailand will have to get used to the idea that, whether it likes it or not, the OIC factor has to be taken into account in its policies towards its Malay-Muslim constituency but at the same time it can count on its status as a Permanent Observer to solicit the goodwill and cooperation of the OIC to help it enhance its reputation in the eyes of its own Muslim citizens. Thailand can be expected to use the OIC in its attempt to undertake the political socialization of its Muslim population to orientate them towards Thailand. At the same time, Thailand can also use its status in OIC to consolidate its friendship with other member states of the organization.

The role of the international community in the ongoing conflict in south Thailand is now a given. There is no way in which Thailand can avoid scrutiny from the international community. INGOs like Human Rights Watch and Amnesty International are bound to assert their presence even further especially working in tandem with their local counterparts. Especially in Thailand it is very difficult to imagine that the government would want to undo what has been achieved over a period of a few decades in terms of the emergence of a viable civil society in the kingdom. In fact, even if the government wants to resist the international environment has already changed considerably in the region to make this option viable. As people become more exposed and better informed they can be expected to make more demands on the state especially in respect of their fundamental rights. The United Nations Human Rights instruments which are already there will be more seriously and systematically invoked by the ordinary people in Thailand as elsewhere in Southeast Asia as their inalienable rights which cannot be taken away from them. INGOs like Human Rights

Watch and Amnesty International have already served notice, as we have seen earlier, that if national governments are not prepared to do their job, they will be there, working with their local counterparts, to help. The media too will almost certainly not let abuses of power go away unnoticed and unchecked or terrorist acts of violence unreported. Although there will always be the danger of media manipulation, an even greater evil is to constrict the freedom that the media rightfully deserves. It is likely that the ongoing conflict in Thailand's deep south stands a better chance of being resolved when it is placed under international scrutiny not to question Thailand's sovereignty but rather to show that it is above suspicion and at peace with itself. This is probably going to be the benchmark in Southeast Asia for the future.

REFERENCES

Chaiwat Satha-Anand, **The Life of This World: Negotiated Muslim Lives in Thai Society**. Singapore: Marshall Cavendish Academic. 2005

Chalk, Peter, "Separatism and Southeast Asia: The Islamic Factor in Southern Thailand, Mindanao, and Aceh" **Studies in Conflict & Terrorism**, 24, 2001

Dorairajoo, Saroja, "The Ghost of Separatism Revived: The Current Status of the Separatist Movement in Thailand" in **Vivienne Wee, ed. Political Fault Lines in Southeast Asia: Movements for Alternative Sovereignty in Nation States**. London: Routledge. 2005

-----, "Khaoyam Violence: A Survey of Some of the Factors Contributing to the violence in Southern Thailand" in **Asian Cultural Studies**, Special Issue. Tokyo: Institute of Asian Cultural Studies, International Christian University, 2005.

Human Rights Watch Report, "It Was Like Suddenly My Son No Longer Existed": **Enforced Disappearances in Thailand's Southern Border Provinces**. Volume 19, No. 5(C), March 2007.

İmtiyaz Yusuf, "The Ethno-Religious Dimension of the Conflict in Southern Thailand" in **İmtiyaz Yusuf and Lars Peter Schmidt [Eds.] Understanding Conflict and Approaching Peace in Southern Thailand**, Bangkok: Konrad Adenauer Stiftung, 2006.

International Crisis Group Asia Report No. 129, 15 March 2007.

Liow, Joseph Chinyong, "Violence and the Long road to Reconciliation in Southern Thailand" in **Cady Linell E. and Simon, Sheldon W. ed. Religion and Conflict in South and Southeast Asia: Disrupting Violence. The Center for the Study of Religion and Conflict and the National Bureau of Asian Research**. London and New York: Routledge, 2007, pp. 154-171.

Nair, Shanti, **Islam in Malaysian Foreign Policy**. London and New York: Routledge. 1997.

Omar Farouk Bajunid, "The Malaysian Factor in the Prospects for Peace in Southern Thailand" in **Imtiyaz Yusuf and Lars Peter Schmidt [eds.] Understanding Conflict and Approaching Peace in Southern Thailand**, Bangkok: Konrad Adenauer Stiftung, 2006.

-----, "The Pathology of Muslim Militancy in South Thailand" in **Asian Cultural Studies, Special Issue. Tokyo: Institute of Asian Cultural Studies**, International Christian University, 2005.

-----, "Islam, Nationalism and the Thai State" in Wattana Sugannasil, ed., **Dynamic Diversity in Southern Thailand**, Chiangmai: Silkworm Books, 2005.

-----, "The Origins and Evolution of Malay-Muslim Ethnic Nationalism in Southern Thailand" in Taufik Abdullah and Sharon Siddique, ed., **Islam and Society in Southeast Asia**, 1986, pp. 250-281.

-----, "The Historical and Transnational Dimensions of Malay-Muslim Separatism in Southern Thailand" in Lim Joo Jock and Vani S., ed., **Armed Separatism in Southeast Asia, ISEAS**, Singapore, 1984, pp. 234-257.

Srisompob Jitpiomsri and Panyasak Sobhonvasu, "Unpacking Thailand's Southern Conflict: The **Poverty of Structural Explanations**" in **Critical Asian Studies**, 38: 1 . 2006, pp. 95-117.

Thanet Amphornsuvan, **Rebellion in Southern Thailand: Contending Histories**. Policy Studies 35. Washington: East-West Center. 2007.

-----, "Nation-State and the Muslim Identity in the Southern Unrest and Violence" in Imtiyaz Yusuf and Lars Peter Schmidt [eds.] **Understanding Conflict and Approaching Peace in Southern Thailand**, Bangkok: Konrad Adenauer Stiftung, 2006.

**ULUSLARARASI POLİTİK İKTİSAT BAĞLAMINDA
ALMANYA'NIN ORTA DOĞU'YA YÖNELİK NÜFUZ VE
KÜLTÜR POLİTİKALARI (HİTLER DÖNEMİ)**

BAKIRTAŞ, İbrahim-BIYIKLI, Mustafa
TÜRKİYE/TURÇIYA

ÖZET

Bu çalışmada, Nasyonal Sosyalist Parti'nin iktidara geldiği 1933 yılından itibaren, Almanya'nın hegemonik gücünü hissettirmek ve geliştirmek amacıyla Orta Doğu'da izlemeyi planladığı ve kısmen de izlediği Orta Doğu'ya yönelik nüfuz politikaları, politik-ekonomik açıdan tarihsel olarak analiz edilmektedir. Çalışma, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Arşivinden elde edilen Kurt Koehler, Oluf Kürckmann ve Wilhelm Eilers'in Almanya'nın Orta Doğu'ya Yönelik Nüfuz Mıntıkları Politikası başlıklı raporları veri alınarak analiz edilmiştir. Raporda, Türkiye Orta Asya Türk dünyasına; Mısır ise İslam dünyasına açılan birer kapı olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle, tüm Orta Doğu değil, raporda belirtilen iki önemli ülke temelinde çalışma hazırlanmıştır. Bu iki ülke, her zaman Batı dünyası için stratejik ortak olarak görülmüş olan Türkiye ve Mısır'dır. Çalışmada Almanya'nın bugün ortağım olarak nitelendirdiği Fransa ve İngiltere'ye yönelik o dönemdeki ekonomik ve politik düşünceleri ile dünya gücü olmak için Orta Doğu'nun Almanya için önemi tarihsel bağlamda realist perspektiften analiz edilmektedir. Bu çalışma, bu iki ülkenin Batı politikalarında her zaman neden önemli yer tuttukları konusunda günümüze ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Almanya, Türkiye, Mısır, realist perspektif, uluslararası politik iktisat, nüfuz politikaları, kültür politikaları, Orta Doğu.

ABSTRACT

Dominance and Cultural Policies of Germany Towards The Middle East in the Context of International Political Economy (Hitler Period)

In this study, dominance policies of Germany towards the Middle East, which were planned to be pursued in the Middle East and some of which were pursued partially, with a view to evoke and develop its hegemonic power since National Socialist Party came into power in 1933, have been historically analyzed in terms of political economy. The study has been developed on the basis of reports entitled "Policies of Dominance Areas of Germany Towards The Middle East" written by Kurt Koehler, Oluf Kürckmann and Wilhelm Eilers, which were taken from State Archives of the Prime Ministry of the

Republic of Turkey. In the report, Turkey was described as a door opening to Central Asian Turkish world and while Egypt to Islamic world. Therefore, the study has been prepared on the basis of these two important countries mentioned in the report rather than the whole Middle East. These two countries have always been regarded as strategic partners for the Western world. In the study, Germany's economic and political opinions in that period towards France and United Kingdom, regarded as Germany's partners currently and the importance of Middle East for Germany for being a world power have been analyzed from a realist perspective in the historical context. This study sheds light on present time regarding the issue why these two countries have always great importance in the Western policies.

Key Words: Germany, Turkey, Egypt, realist perspective, international political economy, dominance policy, cultural policy, Middle East.

GİRİŞ

I. Dünya Savaşı sonrasına kadar, Almanya için politik nüfuz, Almanların ekonomik ve kültürel nüfuz politikaları nedeniyle hep geri plana itilmiştir. Almanya için hâkimiyet elde etmek, kendi güç ve nüfuzunu genişletmek emelinden ziyade, jeopolitik, ekonomik ve kültürel açıdan kendileriyle iş birliği yapmaya istekli olan milletlerle barış ve dostluk temelinde iş birliği yapma emeline dayanmaktadır (Koehler, 1934: 3). I. Dünya Savaşı sonunda Versailles Barış Konferansı'nı (1919) imzalayan Almanya, hem ulusal yeniden yapılanmayı sağlamak, hem de galip gelen güçlere savaş tazminatını ödemek şeklinde ifade edilebilecek iki zor ve birbiriyle çelişen yükümlülüğün altına girmiştir. I. Dünya Savaşı sonrasında Almanya'nın ödemek zorunda kaldığı bu tazminatlar ve ülkenin imarı için gerekli olan yatırımlar, ülkenin ithalatını artırmasını ve iç kaynaklarını en verimli şekilde kullanmasını gerekli kılmıştır. 1933 yılında Almanya'nın başına gelen Nasyolist Sosyalist partinin lideri Hitler, bu amaçla Dört Yıllık Plan'la ekonominin yeniden yapılandırılması yönünde büyük çaba harcamıştır (Overy, 1982: 272-291: ayrıntılı bilgi için ayrıca **Bkz.:** Singer, 1941).

Büyük Buhran'ın olumsuz etkileri ve Alman halkının savaş tazminatlarını haksız olarak düşünmesi, bir anda Hitler ve yoldaşlarının aşırı milliyetçi görüşlerinin genel kabul görmesine neden olmuştur. Almanya bu dönemden sonra, İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıç dönemine kadar iyi bir ekonomik gelişim göstermiştir. Diğer bir ifadeyle Hitler'in Dört Yıllık Kalkınma Planı meyvelerini vermiştir. Savaş ekonomisi çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bu gelişme, kamu harcamalarının genel ekonomi içerisindeki payını o dönemde oldukça arttırmıştır. İzlenilen bu ekonomi politikası, geniş ölçekli savaş ve hegemonya kurmaya yönelik politikaların iz düşümü olarak nitelendirilebilir (Schweitzer, 1943: 322-323). Hitler döneminde izlenen bu ekonomi politikaları, Alman siyasetinde üç politik önceliği de beraberinde üst sıralara taşımıştır. Bunların ilki Alman ekonomik krizinin yatıştırılması; ikincisi, ülkedeki

akademik araştırmalarla desteklenmiş yeni h k met politikalarıyla ulusal ve uluslararası politik bağlantıların yeniden kurulması ve geliştirilmesi;  c nc s  ise, uluslararası gerilimlerin kısa dönemde yumuşatılmasıdır (Hauser, 2004: 161).

Bu politikalar çerçevesinde; 1933 yılında seçilmesinden İkinci Dünya Savaşı'na kadar, Adolf Hitler, Orta Doğu'ya yönelik yeni kültür ve nüfuz politikalarını uygulamaya koymuştur. Bunun en önemli nedeni Hitler'in Almanya'nın I. Dünya Savaşı yenilgisinden sonra, Orta Doğu'da, İngiltere ve Fransa ile karşılaştırıldığında, ekonomik ve politik etki açısından oldukça geride kaldığını fark etmiş olmasıdır. Bilindiği üzere, dünya iletişiminde hayati öneme sahip stratejik bir bağlantı noktası olan Orta Doğu, başka ülkeler için olduğu kadar Almanya için de çok önemliydi (Shamir, 1975a: 167). Almanya, Fransa ve İngiltere ile olan rekabetinde kendine üstünlük sağlayacağına inandığı Orta Doğu'ya nüfuz etmenin önemine inanan Hitler H k meti, petrol, metaller, pamuk ve diğer maddelerin barış ekonomisinde olduğu kadar savaş ekonomisi için de yüksek öneme sahip olduğunun da farkındaydı (Kaldor, 1945-1946: 34). Ayrıca bu dönemde Alman jeologlar, Orta Doğu'daki petrol rezervleri hakkında hatırı sayılır araştırma yapmışlar ve bu bilgileri Hitler'e sunmuşlardı. Savaş dönemlerinde zaferi getiren en önemli unsurlardan birinin enerji olması, Orta Doğu'ya olan Alman ilgisini arttırmıştır. Ancak, I. Dünya Savaşı sonrasında Arap bölgesi ve Filistin, doğrudan ya da dolaylı olarak Fransa ve İngiltere'nin egemenliği altına girmişti. Hatta Orta Doğu'nun İran ve Afganistan gibi Arap olmayan ülkeleri için de benzer durum geçerliydi. Bu dönemde Hitler tarafından uygulamaya konulan Alman Orta Doğu politikası, radikal Arap milliyetçilik akımı içerisinde geniş yankı bulmuştur (Hirszowicz, 1975: 175). Bu sayede Orta Doğu, Avrupa ve Amerika'ya yönelik, Almanya'nın "bölge dışı" amaçları için tekrar bir araç hâline gelmiştir. Orta Doğu'daki halklar milliyetçilik akımı içerisinde yer aldıkça Batı'nın Orta Doğu hayalleri de kırılmaya başlamıştır. (Schwanitz, 2004: 11–13). Hitler, İkinci Dünya Savaşı  ncesinde Orta Doğu'daki Alman politikalarının daha kapsamlı olarak uygulamaya koyulabilmesi için, Alman milliyetçilerinin kamu ve özel nitelikli ifadelerinde bulunan temel fikirleri ve kavramsal içeriklerin araştırılmasının yararlı olacağını d şnm şt r. Temel olarak, en geniş anlamda, Hitler'in dış politikaya ilişkin çok fazla amacı olmasına karşın, tek hedefi Nordik Alman ırkıyla dünyaya hâkim olmak olmuştur. Bununla beraber Hitler, bu amaca ulaşmak için çeşitli aşamaları tamamlama gereğini de göz ardı etmemiştir. Nitekim hayat alanı oluşturma yönündeki şiddetli arzu Hitler'i Doğu Avrupa'ya yönelmesine karşın, A. Rosenberg dünya hâkimiyeti için aşamalı bir geçişin ayrıntıları üzerinde durmuş ve Hitler tarafından da bu görüş kabul görmüştür. Ayrıca belirtilen politik önceliklere paralel olarak Hitler, Londra'yla işbölümü konusuyla bu dönemde yoğun olarak ilgilenmiştir. Bu yolla İngiltere ile olan gerilimleri azaltmaya gayret etmiştir (Shamir, 1975a: 167).

Bir Nazi uzmanı tarafından 1941 yılında yapılan bir açıklama, Orta Doğu'nun Almanya için önemini çok net bir şekilde ortaya koymaktadır. İfade; *“Almanya, Orta Doğu ve Hindistan'ın zenginliğini ele geçirirse, dünya egemenliğini de elde edecektir”* şeklindedir. (Shamir, 1975a: 170-171). Hitler'in “Kuzey Setti” düşüncesi, Orta Doğu'nun önemini arttıran bir başka unsurdur. Bu düşüncenin özünde; Türkiye, İran ve Afganistan'dan oluşan ve Nazi yanlısı bir birleşme yer alır. Bu üç ülkede İngiltere'nin etkisi, Arap devletleri ve ülkelerinden daha zayıftır. Hitler'in dış işleri danışmanı Ribbentrop, bu üç ülke yoluyla İngiltere tarafından Hindistan üzerinden gelebilecek bir tehdide karşı bir blok oluşturmayı amaçlamıştır. Bu tür bir oluşuma Hitler'i yönelten en önemli güdüleyici ise, bu devletlerin Almanya'daki Nazi yönetimiyle uyumluluk gösteren ulusallaşma hareketleriydi (Shamir, 1975a: 171).

Ancak Arapların ve İslam güçlerinin sahip oldukları potansiyelleri, Orta Doğu'ya yönelik politikalarda bu bölgenin boş bırakılmaması konusunda Hitler'in bu karşıt görüşünü yumuşatmıştır. Orta Doğu'yu tanımlayan Nazi uzmanları bu konu üzerinde incelemeler yapmışlardır. Yapılan incelemeler sonucunda, Üçüncü Krallık ve Arap dünyası arasında bazı özel bağlar, benzerlik ve paralellikler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu konuda alt ırk olarak tanımlanmasına karşın Arap dünyasındaki birleşme süreci ve Arap ulusal bilincinin gelişimi ile Alman Krallığı'nın ortaya çıkışı arasında benzerlik olduğu ileri sürülmüştür. Bu tarihsel paralellik, ideolojik benzerlik yoluyla tamamlanmaktadır. Grobba incelemelerdeki eksiklikleri kamufle etmek ve Orta Doğu'da Araplarla iş birliğini haklı çıkarmak için, *“Almanya için Arapların dostluğu, hemen hemen içgüdüselidir.”* düşüncesini bir Orta Doğu uzmanı olarak savunmuştur. Hitler döneminde, Alman istihbarat ajanları ülkelere akın etmiştir. Almanya, Arap halkındaki Anti-İngiliz tutumundan da faydalanarak bölgedeki azınlık liderleriyle ve özellikle Kürtlerle olan ilişkilerini geliştirmiştir. Bu konuda Grobba önemli rol oynamıştır. Almanya'nın Orta Doğu politikasında Araplar içerisinde Kürtler dışında, aynı ırktan bir yandaş bulma gayretleri Almanya'nın dikkatlerini Mısır'a çekmiştir (Shamir, 1975a: 173). Çünkü Nazi doktrinine eğitilmiş Mısır'lı Alman entelektüeller ilgi göstermiş ve politik kültürüyle bağlantı kurmak konusunda misyonerlik görevi üstlenmiş olmalarıdır. Bu dönemdeki sosyo-ekonomik gelişmeler, Mısır'da Nazi doktrininin çekiciliğine katkıda bulunmuştur. İki dünya savaşı arasındaki dönem boyunca, Mısır'daki reel ulusal gelirden önemli artış söz konusu olmamıştır. Hatta hızlı nüfus büyümesi nedeniyle, kişi başına gelirden sürekli bir azalma meydana gelmiştir. Bu ekonomik göstergeler de Nazi doktrininin taraf bulmasına katkıda bulunmuştur. (Shamir, 1975b: 200-201).

Kuzey Settin oluşumunda Türkiye'nin birleştirici üstünlüğe sahip olması, Mısır'ın ise Orta Doğu'nun giriş kapısı olması ve savaş stratejilerinde üstünlük sağlayacak bir Arap ülkesi olması, Hitler'in kültür ve nüfuz politikalarında bu ülkelere ayrı bir önem kazandırmıştır.

Realist Perspektif Açısından Konunun İncelenmesi

Uluslararası politik iktisatta konular realist, liberal ve tarihsel-yapısalcı olmak üzere üç farklı perspektiften analiz edilmektedir. Bu üç perspektif, gerçekleşen ekonomik ilişkiler, ekonomik ilişkileri şekillendiren aktörlerin doğası, ekonomik işlemlerin amacı ve ekonomi-politika ilişkisini tanımlama açısından birbirlerinden önemli derecede farklılıklar göstermektedir (Gilpin, 1976: 185). **Tablo 1**'de bu üç perspektif arasındaki farklılıklar özetlenmektedir. Çalışmada uluslararası politik iktisat bağlamında Almanya'nın Orta Doğu'ya yönelik nüfuz ve kültür politikaları realist perspektiften yapılmaktadır. Bunun üç nedeni vardır.

Tablo 1: Uluslararası Politik İktisadın Üç Temel Perspektifi

Bileşenleri	Realist Perspektif	Liberal Perspektif	Tarihsel-Yapısalcı Perspektif
Ekonomik Aktörler	Ulus-Devlet	Hane Halkı ve Firmalar	Ekonomik Sınıflar
Ekonomik Faaliyetlerin Amacı	Ulusal Çıkarların Maksimizasyonu	Küresel Refahın Maksimizasyonu	Sınıf Çıkarlarını Maksimizasyonu
Ekonomik İlişkilerin Doğası	Çatışmacı	Uzlaşmacı	Çatışmacı
Ekonomi ve Politika İlişkisi	Politika Ekonomiye Belirler	Ekonomi Politikayı Belirlemelidir	Ekonomi Politikayı Belirlemelidir

Kaynak: Gilpin, R. (1976), "The Political Economy of Multinational Corporations: Three Contrasting Perspectives", **The American Political Science Review**, 70 (1): 185'ten uyarlanmıştır.

Bunların ilki liberal ve tarihsel yapısalcı perspektiflerin amaca uygun araçlara sahip olmamasıdır. Bu incelemede, bu üç perspektiften liberal bakış açısı, uzlaşma üzerine odaklandığından gerçek hayattaki çatışmayı açıklamada yetersiz kalması, soyutlamalara çok fazla yer verdiği için kapsamının dar ve iyimser olması nedeniyle, Almanya'nın I. Dünya Savaşı'ndan sonra izlediği ulusal ve uluslararası siyaseti açıklamada bir araç olarak kullanılmamıştır. Tarihselci yapısalcı sistem ise sınıf çatışmaları temelinde siyasetin analizini yapması nedeniyle ulus-çıkarcı temelinde çatışmayı açıklamada yetersiz kalacağı düşüncesiyle Almanya'nın Hitler dönemindeki Orta Doğu nüfuz ve kültür politikalarının analizinde tercih edilmemiştir. Ekonomik aktör olarak ulus-devleti, faaliyetlerin amacını ulusal çıkarların maksimizasyonu, ilişkilerin doğasını çatışma ve politikanın ekonomiyi belirlediği temel görüşlerini bünyesinde toplayan realist bakış açısı, Almanya'nın I. Dünya Savaşı sonrası Mısır ve Türkiye temelinde Orta Doğu politikalarının politik ekonomisini yapmada araç olarak kullanılmıştır.

İkinci neden ise realistler, liberallerin ekonomik, kültürel ve politik gelişmeleri analizde liberallerin görüşlerini sığ ve yetersiz buldukları yönündeki ifadelerine katılmaktır. Liberallere göre uluslararası karşılıklı bağımlılığın

artmasıyla uluslararası ekonomik ilişkilerde bir canlanma gelişme yaşanacağına inanmakta ve bunu da savunmaktadırlar. Diğer yandan bu gelişmeye, iletişim ve ulaştırma teknolojisindeki gelişmeler, sivil toplum örgütlerinin ve hükümet dışı grupların ekonomik ve sosyal hayattaki paylarının küresel olarak artması katkıda bulunmuştur. Ancak realistler liberallerin aksine uluslararası arenadaki sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik canlanmaları, gücün devletler arasındaki dağılımına ve bu konudaki mücadelelerine dayandırmaktadır. Gücün dünyadaki dağılımı konusunda öne çıkan temel aktör olarak ise liderlik yeteneğine sahip, üstün, hâkim bir devleti görmektedir (Cohn, 2005: 77). Almanya'nın Hitler dönemindeki gayretleri gücün dünyadaki dağılımını etkilemek olduğu gerçeği de Almanya'nın Orta Doğu'ya yönelik nüfuz ve kültür politikalarını uluslararası politik iktisat açısından analiz ederken realist perspektiften yararlanılmasında belirleyici olmuştur.

Üçüncü neden ise iki savaş arası dönemin analizinde realist perspektifin yaygın kabul görmesidir. XVII. yüzyıldan I. Dünya Savaşı'na kadar geçen dönemde liberalizm analizlerde yaygın kabul görmüş, hatta bu akım serbest ticaretin küresel anlamda yaygınlaşmasını sağlamıştır. Ancak I. Dünya Savaşı ve 1929 ekonomik bunalımı bu konjonktörü tersine çevirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar liberalizm temelli devletlerarası iş birliği ve serbest ticaret azalmış ve gerilemiştir. Bunların yerini her devletin kendi çıkarlarını ön plana çıkarttıkları politikalar almıştır. Bu dönemde serbest ticaret kısıtlanmış, kur ayarlamaları yapılmış ve döviz kontrolleri getirilmiştir. Realist perspektifin görüşleri yaygınlık kazanmıştır (Cohn, 2005: 71). İki savaş arası dönemde liberalizme bir tepki olarak ortaya çıkan ve popüler olan ekonomik milliyetçilik anlayışının da realist perspektifin bileşenlerinin ekonomik ve politik olayları açıklamadaki geçerliliğini kuvvetlendirmesi çalışmanın realist perspektiften yapılmasına neden olmuştur. (Balaam ve Veseth, 2001: 29).

İnceleme, iki ülke temelinde yapılmıştır. Aslında, Almanya'nın I. Dünya Savaşı sonrasında 1933'te başlayan Hitler dönemindeki Orta Doğu politikalarının üç ayrı ırk üzerine odaklandığı gözlenmektedir. Bunlar Türkler, Araplar ve İranlılardır (Shamir, 1975a: 170-172). Hitler'in Orta Doğu siyasetinde İran ve Türkiye'nin ayrı bir yere sahip olması bilinmesine karşın, bu çalışmada Almanya'nın İran'a yönelik ekonomik ve siyasi politikalarına yer verilmemiştir. Bunun nedeni çalışmanın kaynağı olan, Başbakanlık arşivinden elde edilen 1934 tarihli rapordur. Bu raporda üç önemli ülkeye vurgu yapılmaktadır. Bunlar Türkiye, İran ve Mısır'dır. Ancak raporlarda iki ülkeye ilişkin farklı bakış açıları, daha önemli değerlendirmeler, tespitler ve vurgular nedeniyle, çalışma, Türkiye ve Mısır'la sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırma nedeniyle analizlerde İran'a yer verilmemiştir. Çalışmada izlenen yöntem ise, referans rapor veri alınarak öncelikle genel durum analizi, ardından ise iki ülke bazında analizler yapılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen tespitler uluslararası politik iktisadın temel dört temel bileşeni çerçevesinde tablolandırılmıştır. Rapor çerçevesinde elde edilen bilgiler bu alanda yazılan diğer çalışmalarla da sentez

ve analiz yapılarak, Almanya'nın Orta Doğu'ya yönelik nüfuz ve kültür politikalarının politik ekonomisi değerlendirilmiştir.

Analiz ve Tespitler

Almanya, tarih boyunca kendi açısından kültür politikalarını hiçbir zaman gereği gibi iyi yapamamış, devrim sonrası rejimde ise bu politikalar daha da kötüleşmiştir. Bu nedenle, 1930'larda Almanya, nüfuzunu yabancı memleketlerde tekrar hissettirme ve bu doğrultuda kuvvetlerini harekete geçirmeyi planlamıştır. Hitler Hükûmeti, bu yöndeki girişimleri takdir etmiş ve arzu edilmesi için teşviklerde bulunmuştur. Alman araştırmacılar tarafından da konunun önemi fark edilmiş ve Almanya için oluşturulacak politikaların ne olması gereği ve ekonomik ve kültürel sahâlarda nasıl yapılması konusunda raporlar hazırlamışlardır. Bu yönde hazırlanan raporlardan biri Kurt Koehler, Oluf Kürckmann ve Wilhelm Eilers'in Almanya'nın Orta Doğu'ya Yönelik "Nüfuz Mıntıkları Politikası ve Kültür Politikası" başlıklı raporlarıdır. Çalışmamızın analiz ve tespitleri bu rapor çerçevesinde ele alınmaktadır. Almanya'nın Türkiye ve Mısır'a yönelik nüfuz ve kültür politikalarının bileşenleri bu rapor dâhilinde analiz edilmekte ve analizler çerçevesinde tespitlere yer verilmektedir.

Alman Nüfuz ve Kültür Politikalarına İlişkin Genel Analiz ve Tespitler

Koehler (1934: 8), Alman ihracatını arttırmak suretiyle ekonomik bağımlılık oluşturmaya yönelik akla uygun pek çok açıklama yapılmasına karşın, "Alman nüfuz mıntıkası" ve ekonomik bir yayılma için gereken güçlü bir kültür politikası takip edildiğine dair hiçbir yerde ciddi ve önemli bir faaliyet içine girilmediğini belirtmiştir. I. Dünya Savaşı öncesinde Alman kültür politikalarında doğu ilimlerine önemli yer verilirken, 1918 sonrasında bu ilimlerin bilerek ihmal edildiği ve gündün güne bu konudaki politikaların geri plana itildiğine de raporunda yer vermiştir. Koehler'e göre, bu tür bir eğilim ekonomik ve kültürel politikaları açısından bir tezat oluşturmuştur. Çünkü O'na göre 1920'lerin başında izlenen politikalar uluslararası ekonomik rekabet üstünlüğünü sağlamak için Almanya nüfuz mıntıkası tesis imkânlarını öngörmesine ve bunlardan ulusal anlamda çıkar elde etmeyi amaçlamış olmasına karşın, ilim sahasında Almanya'nın uzun yıllar süren dâhiyane mesaisi ile kazandığı yüksek mevki terkedilmiştir. Orta Doğu kültürünü araştırmak üzere kurulan kürsüleri birbiri ardınca kapatılmış olmasını da ifadelerine dayanak olarak raporunda belirtmiştir. Hitler'in 1933'te iktidara geldiği döneme kadar geçen, yaklaşık 15 yıllık sürede, Alman ırkının uluslararası rekabet üstünlüğünü sağlamadaki kültür politikalarından büsbütün vazgeçildiği ifade edilebilir. Rapor veri alınarak, bu sürecin bu alanlardaki araştırmacı ve bilim adamlarının sayılarının azalmasına neden olduğu ileri sürülebilir. Koehler (1934: 9), Hitler dönemiyle birlikte, doğuda ve güneydoğuda bir Alman nüfuz mıntıkası oluşturulması gibi büyük bir işe ciddiyetle girişmek isteniyorsa, bunun için kültür işini Söz konusu plana uydurma gerekliliğine vurgu yapmıştır.

Bu nedenle 1920'lerde başlayan sürecin, Almanları ilgilendiren memleketler hakkındaki ilimlerin zayıflaması kabul edilebilir durum değildi ve uluslararası politik iktisadın realist perspektifi veri alındığında, bu ilimlerin kuvvetlendirilmesi şarttı. Raporda, bir taraftan ekonomik faaliyetlerin ileri götürülüp takviye edilmesi, diğer taraftan kültürel işleri yürütmek için görevlendirilmiş makamların bu dönemde yalnız atıl durmakla kalmadığı, aynı zamanda gerilediklerine de dikkat çekmiştir. Koehler (1934: 9) bu tür bir uygunsuzluğun kalkınma ve yeniden kuruluş mesailerini başarısızlığa sürüklediğini ve Almanların fikrî ve kültürel alâka göstermeksizin, yalnız ekonomik yaklaşım ile güney doğu memleketlerine nüfuz edemeyeceklerini ileri sürmüştür.

Rapor veri alınarak yapılan analiz sonucunda elde edilen bir başka tespit, Alman Kültür ve Nüfuz politikalarının tanımına ilişkindir. Bu tanım, tüm inceleme ve analiz boyunca ve değerlendirmenin yapılmasında bir rehber olmuştur. Uluslararası politik iktisadın realist perspektiften nüfuz ve kültür politikası fikrî, ruhî ve ekonomik kuvvetlerle belirlenmiş bölgede mevzi almak, o bölgeyi ve onun hayatî şartlarını ve içinde etkili olan güçleri anlayışlı bir bakış açısı ve hassas bir kalp ile araştırmak ve duymaktır. Diğer bir ifadeyle; kültür ve ekonomi uygulamaları açısından mevcut olanın en iyisini bu bölgeye taşıyarak kazanılan rağbet ve takdir, Alman ulusal çıkarlarına hizmet edecektir. Koehler (1934: 9), o dönem itibarıyla, Almanya ancak tanımdaki bu genel şartları tamamen yerine getirirse, planlanan nüfuz bölgesini oluşturabileceğini ileri sürmüştür.

Almanya'nın Orta Doğu'ya yönelik nüfuz ve kültür politikalarının analizinde referans alınan arşiv belgelerinde dikkat çeken ilk nokta, 1930'lu yıllarda Alman araştırmacıların yeni dünya düzeni ve rakiplerine ilişkin ifadeleridir. Araştırmacıların ilk vurguları İngilizlerin dünya hegemonyası ve bu yöndeki düşünce sistemleridir. İngilizlerin her dönemde evrensel düşünüş ve analizlerle politikalarını şekillendirdiği ima edilirken, Alman düşünce sisteminin ve politikalarının dar ve sığ olduğu ileri sürülmüştür. Hatta bu dar kapsamlılığın I. Dünya Savaşı'nın başarısızlık nedeni olduğu ima edilmiştir. Bu tespitlere dayalı olarak araştırmacılar; I. Dünya Savaşı'ndan elde edilen tecrübeler ve savaş sonrası dönemin siyasal ve ekonomik gelişmelerine paralel olarak, Almanya'nın da evrensel politikalar izlemesi gereğine dikkat çekmişlerdir. I. Dünya Savaşı sonrasındaki yeni dünya düzeni çerçevesinde analizlerini yapan araştırmacıların ikinci tespiti; dünyanın bu dönemde dört mntıkaya ayrılmış olduğudur.

Koehler, bu mntıkların her birinin önder ve hegemon bir millet tarafından bir iş sahası gibi ele alındığını belirtmiştir. Hazırlanan raporda, bu hegemon devletlerin mntıklarını politik, ekonomik ve kültürel bakımdan mümkün mertebe kendi etkileri altına almaya çalıştıkları belirtilmiştir. Koehler (1934: 1), 1930'ların başında dört hegemon devletin olduğunu ileri sürmüştür. Bunlar; İngiltere, Rusya, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'dır. Koehler'in

ifadelerine göre, o yıllarda büyük devletlerden yalnız Almanya ve İtalya bu tür etki alanlarına sahip değildir. Ancak İtalya'nın da kendisi için hedeflemiş olduğu bir etki alanından raporda söz edilmiştir. Rapora göre, o dönemde İtalya kuzey Afrika, Habeşistan ve Arabistan yoluyla geçiş yolları ve Balkanlarla da Akdeniz'de hâkim bir mevki elde etmeye hazırlanmaktadır. İngiltere'nin sömürge devletleri, Amerika'nın güney Amerika kıtasındaki faaliyetleri, Japonya'nın Mançurya ve Çin yoluyla Uzakdoğuda ve Rusya'nın Orta Asya ve Doğu Avrupa'daki hâkimiyet alanları karşısında Almanya'da süper güçler arasında yer alabilmek için bir nüfuz alanı yaratması gerektiği raporda ifade edilmiştir. Kohler'in hazırladığı rapora göre, mevcut dünya düzeninde Almanya'ya rakipleri karşısında dünya siyasetinde söz hakkı sağlayacak nüfuz mıntıkları, Avrupa'nın kuzeyi ve güneydoğusu ile Ön Asya (Türkiye) ve Mısır'dı.

Koehler'e göre bu bölgenin Almanya tarafından seçilmesinin ekonomik ve kültürel nedenleri ise şunlardır:

1. Tuna yolu ve mevcut demiryolları gibi doğal ulaşım yollarıyla bu memleketlere Almanya kadar yakın başka güçlü bir devletin olmamasıdır. Bu altyapı avantajları her türlü hammadde ve nihai ürünün nakliyat ucuzluğunu sağlayacağı;

2. Bu bölgedeki ülkelerin ekonomik yapıları ve iklim şartları taraflar için mal değişimi imkânını vermesi,

3. Bu memleketlerin hepsinde Alman kültürünün kuvvetli bir hâlde temsil edilmesi ve çoğunda yabancı dil olarak Alman dilinin hâkim olmasıdır.

Almanya'nın Orta Doğu'ya yönelik kültür ve nüfuz politikalarının realist perspektiften genel hatlarını ise, rapor veri alınarak, şu şekilde belirtmek mümkündür:

Alman genişlemesinde yalnız ekonomik unsurlar üzerinde durularak, genişlemenin kültürel boyutu ve öneminin dikkate alınmamasının yetersiz olacağı ileri sürülmüştür. Almanların ekonomi politikasıyla kültür politikası arasında tam bir zıtlık teşkil edeceği, dolayısıyla Almanya'nın ekonomik propaganda ve ekonomik genişleme faaliyetini kültür propagandası ve kültürel genişleme ile birlikte aynı zamanda yapması gereği çeşitli araştırmacılar tarafından da ifade edilmiştir. Alman araştırmacılara göre, Almanları ilgilendiren ve kendilerine mahsus bir kültür kurmak üzere bu coğrafyadaki ülkelerde kültür propagandası, ekonomik propagandayla desteklenmelidir. Bu mıntıkada Alman okullarına gitmiş veya hiç olmazsa almanca dil dersi almış, Alman üniversitelerinde okumuş olan Yugoslav, Bulgar, Türk ve Mısırlıların Alman kitapları, Alman ilaçları vb. için bir temsilciler ve acenteler ordusuyla bu süreçte başarılı olunabileceği ileri sürülmüştür. Bu mıntıkada kültür politikalarının derinliği ve genişliğinin hegemonya açısından hayati öneme sahip olduğu ifade edilmiştir. Koehler (1934: 4-5) kültür propagandası yapmakla yüzde yüz Almanya için çalışılmış olunacağını, tek başına ekonomik

propagandayla ise, etkisi geçici harcamalarla medenileşme gayretlerine katkıda bulunulacağını vurgulamıştır. Almanya'nın Mısır ve Türkiye'ye yönelik izlenecek kültür ve nüfuz politikalarında ilk adım olarak, devletlerin jeografik, folklorik, tarihsel, ekonomik ve psikolojik açıdan incelenmesi ve bu incelemeleri yapacak araştırma enstitülerinin açılması teklif edilmiştir. Bu hareketin sürekliliği ile bu ülkelerin Almanya'ya karşı güven düzeylerinin artacağı ileri sürülmüştür. Alman araştırmacılar, bu fikrî ve ruhî ilişki oluşturulmaksızın Almanya'nın faydalı bir kültür ve ekonomi propagandasının mümkün olmayacağını belirtmişlerdir. Bu fikrî ve ruhî ilişkinin oluşturulmasında basın yayın ve diğer genel belgeler ve organlarla takviye edilmesi gereğine de işaret etmişlerdir. Koehler (1934: 7), Almanya'nın bu yönde oluşturacağı ve takip edeceği kültür propagandasıyla devletlerin düşünce, para ve her şeyden evvel sevgiyle, hakikî ve samimî katılımla nüfuzunu arttıracığını iddia etmiştir.

Hitler dönemi Orta Doğu politikalarında, Türkiye'nin yanında Mısır da Ön Asya'da önemli bir yere sahiptir. Veri alınan rapora göre, fikrî ve manevî açıdan her iki ülke birbirine göre zıt unsurları bünyesinde barındırmasına karşın, her ikisi de Almanya'nın Orta Doğu nüfuz politikaları açısından önemlidir. Kürckmann (1934: 18), Türkiye'yi, Avrupa'ya yüzünü dönmüş Asya'nın kapısı ve modernleşmenin Ön Asya'daki temsilcisi olarak tanımlarken, Mısır'ı, İslam'ın ve geleneksel ulemanın sığınağı ve dayanağı olarak tanımlamıştır.

Alman Nüfuz ve Kültür Politikalarında Türkiye'nin Yeri: Analiz ve Tespitler

Almanya'nın nüfuz ve kültür politikalarının, genel analizleri ve tespitlerinin yanında, realist perspektiften Türkiye'ye yönelik nüfuz ve kültür politikalarının analiz ve tespitleri önemli bir yer teşkil etmektedir.

I. Dünya Savaşı öncesinde, özellikle o zamanki Osmanlı Devleti'nde, bu temel düşüncenin ilk somut örnekleri gözlenmektedir. Alman okulları ve dil kursları açma, enstitülere yardım etme, gazeteler çıkarma ve hâlihazırdaki bu yöndeki kurum ve kuruluşlara yardım etme suretiyle kültür ve nüfuz politikalarını harekete geçirilmiştir. Bu kurumların yanında kültür propagandası bakımından büyük bir kitap ticaret politikası yapılmış, liyakatli ve resmî memuriyeti olmayan kişilerin, Almanya'da eğitime tabi tutulmuşlardır. Bu eğitim gören gençler, vatandaşı oldukları milletlerin gelecekte fikir önderleri olacakları düşüncesinden hareketle, Almanlar için kıymetli birer misyoner olarak görülmüştür. Alman lisans ve lisansüstü eğitim programlarında, doğunun, güney doğunun ve Ön Asya'nın etraflı ve derin birer inceleme konuları olarak ele alınmasını sağlanmış ve desteklenmiştir. Bu eğitim temelli politikalar, Alman nüfuz mntıkları açısından önemli olup, kültür ve nüfuz politikalarının mihenk taşı olmuşlardır. Ancak koşullar savaş sonrasında değişmiş ve 1930'lara kadar bu yöndeki girişimler yavaşlamış hatta gerilemiştir. Hitler dönemiyle Orta Doğu'ya yönelik nüfuz ve kültür politikalarının bir parçası olarak, yeni Türkiye Cumhuriyetine yönelik kültür araştırmaları yapılmış ve nüfuz politikaları belirlenmiştir.

Hitler dönemi, Almanya nüfuz ve kültür politikalarında, Türkiye her zaman ayrı bir öneme sahip olmuştur. Koehler (1934: 2-3) ve Kürkkmann(1934: 12) bu önemi;

1. Türkiye'nin Balkanlar, Ön Asya ve Mısır alanını oluşturmada Almanya açısından köprü devlet niteliğinde olmasına,

2. Müslüman devletlerin yeni Türkiye'yi önder devlet olarak görmesi; Bu devletlerin Türklere tarihsel bağlarla da birleşince, gösterdikleri itibar ve 1930 yıllarda Türk subayların eğitimci sıfatıyla Afganistan gibi ülkelerde çalıştıklarının bilmesi,

3. Türkiye'nin dinî işlerde haiz olduğu ve hilâfet müessesesine dayanan önderlik mevkiini, yani doğuluların hissiyatına göre manevî ve ruhanî güç ve nüfuzunu terk ederek ve komşuları üzerinde bir etki ve nüfuz oluşturma gayretine girmeden kendisini millî bir politikaya bağlamış olması itibarıyla bölgede itibar kazanmış olması. Türkiye'nin çaba ve faaliyetini ulusal işlerinde ve modernleşme yolunda yoğunlaştırması ve doğu dünyası tarafından örnek alınması. Bu hâliyle 1930'lu yıllarda, Türkiye'nin politik gelişmeleriyle Ön Asya dünyasında rehber değilse de, istikamet gösterici bir role sahip olmasına, bağlamaktadırlar.

Almanya'nın Türkiye'ye yönelik nüfuz ve kültür politikalarının ilk adımı nispeten yeni olan Türk bilim hayatına ilişkin olduğu ileri sürülmektedir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan ve bir kısmı Balkanlardan gelmiş olan bilim adamları genellikle amatörler olarak tanımlanmıştır. Bu bilim adamlarının yalnızca birkaçının Avrupa'da ve Paris'te okumuş olduğu, medreselerde yetişmiş olan hocaların ise ilmî işlerde kesin bir nüfuz ve etki sahibi olmadıkları ileri sürülmüştür. Bu medrese kökenli hocaları aynı zamanda, özellikle yerlilerden oluşup, Avrupa karşıtı oldukları da raporlarda belirtilmiştir. Ama bu durum tespiti içerisinde, Mustafa Kemal Atatürk'e ayrı bir yer verilmektedir. Raporda, Mustafa Kemal Atatürk'ün iktidarı eline almasıyla ilmî hayatın manzarasının da değiştiği ifade edilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün her şeyden evvel beraberindeki Türk aydınlarına çalışma ve ulusal kalkınmada aktif rol almada yer vermiştir. Kürkkmann (1934: 12) dünya tarihi için bir ders kitabı olarak ve Türklerin dünyada kültürel sahadaki önderlik rollerini ifade etmek gibi önemli bir görevi yerine getirmek düşüncesiyle basılan bir "Tarih" kitabını, bu açıklamalarına dayanak olarak belirtmiştir. Ayrıca raporda dikkat çeken bir başka nokta Mustafa Kemal Atatürk'ün bir sözüne yer verilmesi ve Atatürk'ün Türk millî eğitimi ve ulusal bağımsızlığın kaynağına ilişkin görüşleridir. Kürkkmann, raporunda Almanya'nın nüfuz ve kültür politikalarının bu görüşe göre şekillenmesi gereğine işaret etmiştir. Raporda yer verilen Mustafa Kemal Paşa'nın sözü; "hudutlarımızı, onların ilerisini görerek tespit etmeliyiz" şeklindedir. Bu ifade, Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal sınırlarına sıkı sıkıya tutunarak, ulusal hedefleri küresel bağlamda belirlemek gayretinde olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca raporda yer verilen bir başka ifade, "Bütün medeniyetlerin menşeyini Türklere yahut onların ırkdaşlarına atf

ve izafe etmeye başarı elverirse, bununla Türk milletinin dünyada elde etmek istediği rol manevî dayanağını bulmuş olur.” şeklindeki düşünce yapısıdır. Bu spekülasyon, millî bilincine henüz yeni kavuşmuş olan bir millet için anlaşılabilir bir durum olarak ifade edilmiştir (Kürkkmann, 1934: 13). Bu tespitler çerçevesinde, Alman araştırmacılar Türkiye’ye yönelik nüfuz ve kültür politikalarında tarih araştırmalarını aktif olarak kullanabilecekleri sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuca paralel olarak, Kürkkmann (1934: 12) iki noktaya işaret etmiştir. Bunlar;

1. Türklerin kendi kültür ve tarihlerine şiddetli bir alâka duydukları,
2. Bu işi başarmak için güç ve kabiliyetlerinin noksan oluşu.

Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında Türkiye tarafından izlenen politikalar da Almanya’nın politikaları için uygun zemin hazırlamıştır. Nitekim, Mustafa Kemal Atatürk tarafından 1934 yılında Fransa ve Almanya’ya çok sayıda tahsil amaçlı öğrenci gönderilmiştir. Raporda, Almanya’ya gönderilenlerin sayısının Fransa’ya gönderilenlerden çok olduğu belirtilmiştir. Kürkkmann, raporunda bu öğrencilerin belli bir amaçla eğitime geldiklerini ve Mustafa Kemal’in düşüncesine uygun hedeflere sahip olduklarına da raporunda yer vermiştir. Almanya’da dil ve tarih öğrencileri de, “En geç olarak üç nesil sonra artık-yabancı okullara yahut yabancı memleketlerde yetişmiş öğretmenlere muhtaç olmaksızın- kendi memleketlerinde tam bir eğitim-öğretim verilebileceği” hedefine hizmet ettiklerini düşünmekteydiler. Ulusal çıkar temelinde büyük olan bu amaca karşın, Almanlar aslında bu Türk öğrencilerle Almanya’da Türkiye için bir bilim adamı sınıfı yetiştirilmekte olduğu şeklinde durumu değerlendirmişlerdir. Bu durum, Almanya’nın Orta Doğu’ya yönelik nüfuz ve kültür politikalarındaki başarısının en önemli aşaması olarak görülmüştür. Çünkü bu sınıf ileride bütün Türk aydınlarına kendi damgasını vuracaktır. Kültür temelli nüfuz politikası uzun dönemli ekonomik bağımlılığı da beraberinde getirerek, Türkiye’nin, Almanya’nın etki alanında yer alacağı ileri sürülmüştür (Kürkkmann, 1934: 13). Bu nedenle hazırlanan raporda Hitler Almanyası’nın Orta Doğu’da bir nüfuz bölgesi oluşturmasına yardımcı olacağı varsayımıyla, Türk öğrencilerinin ve bilhassa ileride tarihçi olarak Türk yüksek okullarında eğitim-öğretim görevi üstleneceklerin Almanya’daki ikametlerinin mümkün mertebe kolaylaştırılması tavsiye edilmiştir (Kürkkmann, 1934: 14). Alman kültür politikalarında Osmanlı tarihine de ayrı bir yer verilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk Hükümetleri tarafından ihmal edilmiş olan Osmanlı tarihî araştırmaları enstitüleri kurulması durumunda, Türk öğrencileri Alman üniversitelerine akın edeceklerdi. Bu yolla Almanya, ne kadar çok Türk öğrenciye kültürünü anlatabilir ve sevdirebilirse, Orta Doğu’da kendine o kadar yandaş sağlayacağına inanmıştır (Kürkkmann, 1934: 16).

Bu dönemde, Alman kültürünün sadece eğitim politikalarıyla değil, ayrıca Alman şiirlerinin Türkçeye ve Türkçe şiirlerin ise Almancaya tercümesi iki tarafın düşünce ve duygu açısından ayrılık ve yabancılığının giderilmesine yarayacağı düşünülmüştür. Bu amaçla Hitler dönemi araştırmacıları tarafından,

Almancaya tercüme edilecek Türkçe eserler ile Türk şairlerinin dünya edebiyatında yer almalarına yardımcı olunması bile tavsiye edilmiştir. Musiki ve diğer güzel sanatlar sahasında da aynı düşünceler ortaya konmuş olup, bu alanda da Alman kültürünün Türkiye'nin iliklerine kadar nüfuz edebileceği ileri sürülmüştür (Kürkkmann, 1934: 17).

Alman Nüfuz ve Kültür Politikalarında Mısır'ın Yeri: Analiz ve Tespitler

Analizimize temel teşkil eden raporda, Mısır'a yönelik kültür ve nüfuz politikalarının temel belirleyici unsuru olarak dine ve dinî konulara vurgu yapılmıştır. Kürkkmann, raporunda Mısır'ın kültürüne nüfuz etmek ve devletin güvenini kazanmak için din tarihine ait incelemelere ağırlık verilmesi gereğine işaret etmiştir. Arap cahiliye devri, tarikatlar, İslam tasavvufu gibi konularda Paris'te güzide ve seçkin âlimler tarafından bu konuların dikkat ve itina ile işlendiği belirtilmiştir. Raporda bu âlimlerin bir kısmı, esasen doğulu olmasına karşın, bu yoldaki dinî işler için, Fransız kültür politikalarının onlara sağladığı olanaklar nedeniyle Paris'e yöneldikleri ifade edilmiştir. Bu gelişmelerin ve sağlanan ayrıcalıkların bir sonucu olarak doğulu gençler, yabancı bir ülkede, kendi memleketleriyle eski bir gelenek oluşturan dinî, ilmî araştırma ve inceleme usul ve konularını korumak imkânı bulmuşlardır. Paris, bu suretle doğuyu en güvenli şekilde kendine bağlama avantajını sağlamıştır. Raporda, Fransız yönetiminin, doğuda Avrupa'dan ithal edilmiş olarak öğretilen ilimlerle esasen orada doğmuş ve bölgesel aydınlar tarafından bizzat uğraşılan ilimleri birbirinden ayırmakla Arap dünyasını rahatsız etmeden nüfuz politikalarını uygulamaya koyduğu ve kısmen de başarılı olduğu belirtilmiştir (Kürkkmann, 1934: 18-19). Arap dünyasında Fransız üstünlüğünü kırmak ve Almanya'nın nüfuz mntikasına Mısır'ı dâhil etmek için, bu yönde bir politikayla karşılık vermesi gerektiğine karar verilmiştir. Alman araştırmacılara göre, eğer Almanya, Alman nüfuz ve kültür politikalarının etkinliğini sağlamak istiyorsa, Ön-Asya'nın mukaddes kitabını gerek ilmî, gerekse teolojik açıdan uygun ve mevcut eksikliklere yanıt verecek girişimlerde bulunması gereğine işaret etmişlerdir. Bu suretle aynı zamanda, Almanya ile yalnız çok zayıf ve tesadüfî temas noktalarında ilişkileri olan Müslüman milletlerin hepsiyle geniş bir münasebet yolunun da açılabilceği ileri sürülmüştür (Kürkkmann, 1934: 19).

Raporda, eski Mısır tarihi ve eserleri hakkında da araştırma yapma konusunda Mısırlıların aşırı istekli olduklarına dikkat çekilmiştir. Mısır'da incelemeye konu olan konseptlerin, İslam gelenekleri yanında Kiptîlerin, yani Hristiyan Mısırlıların geleneklerine yönelik olduğuna ayrıca vurgu yapılmıştır. Nitekim 1930'larda Eski Mısır kültürünü, tarih çalışmalarının merkezine yerleştirmek Araplarca moda olmuştu. Böylece Mısıroloji, Milâttan evvelki döneme ait bilgiler hakkında Mısır milletinin ilgisi nedeniyle popüler olmuştur. Raporda, Türkiye'de olduğu gibi Mısır'da da, Avrupalıların, bu yönde bilimsel araştırmalar yaparak, toplumun kültür bileşenlerini belirlemeye çalıştıkları belirtilmiştir. Nüfuz politikalarında bölgesel avantaj sağlamanın, dinden sonraki

en önemli aracı olarak Mısır tarihine yönelik çalışmaların olduğu gerçeğinden hareketle, Kürkkmann Almanya tarafından bu gayretlerin bir misyon ifası şeklinde ele alınmasını tavsiye etmiştir (Kürkkmann, 1934: 20). Kürkkmann, bu tavsiyesine dayanak olarak Fransız ve İngiliz üstünlüğünün oluşmasında arkeolojik çalışmalara dikkat çekmiştir. Çünkü Fransız Champollion tarafından 1802’de hiyeroglif yazının deşifre edilmesinden sonra, Fransızlar ve İngilizler siyasal sebeplerle kendilerine açık olan bu memlekette arkeolojik incelemeler yapmışlar ve bu suretle Mısıroloji araştırmalarında kendilerine rekabet üstünlüğü elde etmişlerdir (Kürkkmann, 1934: 20). Kürkkmann, 1930’ların başında Almanların bu konudaki tek atılımlarının ise filoloji etütlerinden ibaret olduğunu ifade etmiştir. Bu etüdlerin, Almanların siyasi anlamda nüfuz politikaları üzerinde olumlu etkiler meydana getirdiği ifade edilmiştir. Buna örnek olarak da, bu alandaki eski Mısır dili hakkındaki bir lügat kitabının Kral Fuad’a takdim edilmesi gösterilmiştir. Kürkkmann, bu başarı sonucunda, İngiltere ve Fransa’daki bilimsel enstitülerin bütün gayretlerine rağmen o dönemde Mısır Eğitim Bakanlığı idaresi tarafından tahsile gönderilmiş olan öğrencilerden, Berlin üniversitesinde doktorası yapmalarını istediğini raporunda belirtmiştir (Kürkkmann, 1934: 21). Bu konuda Alman Hükûmeti’nin de teşvik edici olmasının önemine işaret edilmiştir. Raporda, bu öğrencilerin Almanya’da kazandığı bilgiler ile Kahire’deki kürsüleri ve yönetici makamlarını eline geçirdikten sonra da, Mısır’ın Almanya ile ilişkilerinin doğal olarak gelişeceği ileri sürülmüştür (Kürkkmann, 1934: 21). Bu yolla Mısır’daki Fransız ve İngiltere etkisinin de azaltılabileceği ifade edilmiştir.

Veri alınan raporda, Mısır’a yönelik nüfuz politikalarında yer alması gereken üçüncü unsur olarak da egemenlik ve hürriyet kavramlarının olması gerektiği belirtilmiştir. Kürkkmann, 1923’te bağımsızlığını ilan eden Mısır için, hürriyet ve istiklâl kavramlarının çok önemli olduğunu ve bu durumun, Alman nüfuz politikaları için uygun bir zemin hazırladığını ifade etmiştir. Raporda, oluşan bu hareket İngiltere’nin temsil ettiği Avrupa’ya karşı yönelmiş olduğuna dikkat çekilirken, bu akımda Mısır kendisi için örnek olacak bir Avrupalı milleti aradığını, bunun da Almanya olabileceğini iddia etmiştir. Kürkkmann raporunda, hürriyet ve istiklâle kavuşmak isteyen genç Mısırlı aydınların, Türkiye’nin şahsında bir örneğe sahip olmalarına karşın, bu hedefe ulaşmanın şartlarının iki ülke için farklı olduğunu belirterek, bu iddiasını desteklemiştir. Ayrıca, Kürkkmann, Mısırlıların kendi hâkimiyetlerini başka bir devletle paylaşmak zorunda olduklarının farkında oldukları ve bunu kabullenmiş gördüklerini de ifade etmiştir. Bu durumun, Almanya için Orta Doğu’da etki alanı oluşturma konusunda bir şans meydana getirdiğini belirtmiştir. Çünkü raporda Mısırlıların, Almanların o günlerdeki gelişmelerine büyük hayranlık ve takdirlerle baktıklarına ilişkin not düşülmüştür. Grobba’nın da iddia ettiği gibi Mısırlılar da bir milletin kalkınması için gerekli olan gücün kendi insanlarında olduğuna inanmaktaydılar. Raporda, bu inanç Almanya ile Mısır arasında bir kısmet ve kader birliği olarak yorumlanmıştır. Kürkkmann’a göre bu inanç, o kadar güçlü idi ki, Fransa’nın Mısır’da bu dönemde başarıyla yürüttüğü kültür

politikaları bile Mısırlılara Almanya'nın nam ve şöhretini unutturamamıştır(Kürkkmann, 1934: 22). Kürkkmann(1934: 22), Almanlar tarafından yapılacak kapsamlı bir kültür politikası ile gerek İngiliz ve Fransızların Almanya aleyhinde oluşturmaya çalıştıkları antipatiyi, gerekse Müslümanlar arasında, Avrupa'ya karşı kökleşmiş olan hasmane hislerin giderilerek yumuşamasını ve Mısır'da Almanya'ya dost bir hava oluşturulabileceğini ileri sürmüştür. Kürkkmann (1934: 24), raporunun sonunda Almanya'nın tüm bu politikalarını, Mısır'ın Müslüman doğuya açılan bir kapı olduğu gerçeğine göre belirlemesi gereğine önemle vurgu yapmıştır.

Genel analiz ve tespitler ile iki ülke temelinde yapılan analiz ve tespitler ışığında, Almanya'nın nüfuz ve kültür politikalarının realist perspektiften uluslararası politik ekonomisini aşağıdaki şekilde tabulaştırabiliriz. Bu tablo uluslararası politik iktisadın temel perspektiflerinden realizm veri alınarak hazırlanmıştır. **Tablo 2, Tablo 1**'de yer verilen realist perspektifin bileşenleri, raporun analizinden elde edilen tespitler ışında belirlenmiştir.

Tablo 2: Alman Nüfuz ve Kültür Politikalarının Uluslararası Politik Ekonomisi

Bileşenleri	Realist Perspektif
Ekonomik Aktör	Hitler Yönetimi
Ekonomik Faaliyetlerin Amacı	<ol style="list-style-type: none"> 1. Türkiye üzerinden Orta Asya ve Mısır Üzerinden Müslüman Orta Doğu'ya nüfuz ederek, rakip nüfuz mntıklarına karşı avantajlı bölge oluşturmak, 2. İngiltere, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya dışında bir güç bölgesi oluşturmak, 3. Ekonomik ve siyasi açıdan dünya gücü olmak,
Ekonomik İlişkilerin Doğası	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nüfuz politikaları ilk etapta yumuşak ve aşamalı uzlaşmacı bir doğaya sahip olmasına karşın, gerçekte nüfuz altına alınmak istenen ülkelerin çıkarlarıyla ters, bağımlılık yaratıcı bir karaktere sahiptir. 2. Diğer nüfuz mntıklarıyla ise çatışmacı bir doğaya sahiptir.
Ekonomi ve Politika İlişkisi	Alman kültür ve nüfuz politikaları ekonomik ilişkilerin ve ekonomik yapının belirleyicisidir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Rapor veri alınarak yapılan analizler ve elde edilen tespitler sonucunda, Hitler yönetiminin, 1930 sonrasında, İkinci Dünya Savaşı'na kadar Alman Kültür ve Nüfuz Politikaları çerçevesinde, yabancı memleketlerdeki Alman taraftarlığı, nüfuzu ve kültürünü oluşturmak amacıyla maddi, fikrî, kültürel ve bilimsel araçların geliştirilmesine yönelik araştırma ve geliştirmeye önemli destek verdiği görülmektedir. Rapor temelinde, bu yönde yapılan her türlü araştırma ve uygulamanın, Alman etki ve nüfuzu için kıymetli olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, 1930'lu yıllarda, yabancı devletlerdeki Alman varlığının ulusal çıkarların maksimizasyonu açısından çok büyük öneme sahip olduğu Alman siyasetçiler ve araştırmacılar tarafından kabul edilmiştir.

Analiz ve tespitlerimiz ışığında, uygulamaya konulan politikaların Alman değerleri ve çıkarları uğruna yapıldığından ve bunda temiz gösterilecek maksat ve niyetlerden başka maksatlar güdüldüğünden, politikaların uygulandığı ülkelerin en küçük bir şüpheye mahal vermemesi konusunda her zaman dikkatli davranıldığını görmekteyiz. Bu durum sadece Almanya'nın değil, gelişmiş batılı ülkelerinin nüfuz politikalarının da karakteristiğidir. Kültür ve nüfuz politikalarındaki bu yumuşaklık ve aşamalılığın nedeni olarak, kültür temelli hegemonya ve pazar oluşturma gayretindeki ülkelerin nüfuz politikalarını uygulamaya koydukları ülkelerdeki azınlıklarının tazyikine ve Alman olan her şeyin reddine yol açabileceği ihtimalidir. Öz ifadeyle, raporda sunulan bilgiler ışığında, Alman nüfuz ve kültür politikalarının ulusal politik iktisat bağlamında uzlaşma örtüsüne bürünmüş çatışmacı bir ruha sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Almanya, realist perspektiften ulusal çıkarlara hizmet edecek, ezeli rakipleri karşısında çatışmadan kazançlı çıkmak için Orta Doğu'da önemli ülkeler arayışı sonucunda Türkiye'ye ve Mısır'a yönelik nüfuz ve kültür politikalarını oluşturmaya ve geliştirmeye çalışmıştır. Çünkü Türkiye, Doğunun Avrupa'ya açılan veya Batının Asya'ya açılan kapısı olarak görülürken, Mısır, Müslüman Arap dünyansa açılan kapı olarak değerlendirilmiştir. Bu temel düşünce, Hitler döneminde Orta Doğu'ya yönelik araştırmalarda Türkiye ve Mısır'a yönelik kültür ve nüfuz politikalarının şekillendirilmesinde yol gösterici olmuştur. Almanların bu politikalarında başarılı olmaları ise, Türkiye ve Mısır'ın fikrî, dinî, kültürel ve ruhî hayatı hakkında esaslı ve etraflı araştırma ve etütlerin derinleştirilmesine bağlanmıştır.

Almanya'nın, bu dönemdeki kültür ve nüfuz politikalarının, Almanya ile bu iki ülke arasındaki bilim, eğitim ve kültür ilişkileri yanında, ticari ilişkileri de geliştirdiği gözlenmiştir. Almanya, Türkiye'nin dış ticaretinde I. Dünya Savaşı sonrasında giderek daha büyük pay almaya başlamıştır. 1924 yılında Almanya'nın Türkiye ithalatı içindeki payı % 10 ve ihracatı % 12 iken; bu oranlar, 1930 yılında ithalatta % 18,6'ya ihracatta % 13,1 ve 1939 yılında ithalatta % 45 ve ihracatta % 39,7'ye ulaşmıştır. Bu dönemde yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin sanayileşme hamlelerinde Almanlar, Fransız ve İngilizlere göre daha çok yer almıştır. Bu dönemde Almanya'nın Türk ekonomisine teknik, danışman ve tüm ekipmanlar vasıtasıyla katkıları da diğer batılı ülkeler tarafından engellenememiştir. Kültür ve nüfuz politikaları, Türkiye'yi Almanya'nın yanında İkinci Dünya Savaşı'na sokmasa da, etkili olmuştur. Benzer sonuç Mısır için de geçerlidir. Nitekim 1920'li yıllarda Mısır, Almanya'nın en önemli ticaret ortağı olmuştur. 1925-30 yılları arasında Mısır'ın Almanya'dan ithalatı yıllık ortalama 60-80 milyon DM değerinde iken, Mısır'dan Alman ithalatı da hemen hemen aynı düzeyde gerçekleşmiştir.

Hitler yönetimince şekillendirilen ve uygulamaya konulan Orta Doğu kültür ve nüfuz politikalarının realist perspektiften ekonomik faaliyetlerle ilişkilendirildiğinde temel amaçlarının, Nordik Alman ırkını ve kültürünü dünyada egemen kılmaya hedefi çerçevesinde şekillendirildiği ifade edilebilir. Bu

hedef veri alındığında; Almanya'nın ekonomik ve siyasi açıdan öncelikli olarak dünya süper güçleri arasında yer alma ve ardından dünyada tek süper güç olma amaçları Hitler yönetimini etki alanları oluşturma sürecine itmiştir. Bu süreçte dünyadaki mevcut bölgesel paylaşım Hitler yönetimini yeni bağımsızlıklarını ilan etmiş veya etme gayretinde olan ülkelerin yer aldığı bir coğrafyaya yöneltmiştir. Aslında ekonomik gayretten ziyade varolma mücadelesi içerisindeki bir bölgeye nüfuz etme, Pazar payı elde etme konusunda kültür politikalarına hız verilmesinin 1933 sonrası yönetim açısından daha rasyonel olduğunu ifade edebiliriz. Savaş dönemlerinin yokluk dönemleri olduğu ve halkın ekonomiden ziyade varolma mücadelesi içerisinde olduğu dönemlerde, devletlere kimlik kazandırmak ve kurumları ekonomik kalkınmaya hazır pozisyona taşımak daha büyük önem taşımıştır. Bağımsızlıklarını 1923 yılında kazanmış iki ülkede Almanya, yeni ürünlerini pazarlama uğruna elde etmek istediği yeni pazarlarının kültürel altyapısını hazırlamak için, kültür politikalarına bu bölgede ağırlık vermiştir. Hitler yönetimince kültür ve nüfuz politikaları, uzun vadede hem siyasi hem de ekonomik açıdan kontrol edilebilir bir bölge oluşturmak için ilk aşama olarak özellikle eğitim, din ve tarih ekseninde düşünülmüştür (Pavlov, Radizki ve Saeed, 2005: 497). Bu nedenle Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı öncesinde bu bölgedeki politikalarının kültürel ve uzlaşmacı yönde geliştiğini, buna karşın diğer bazı ülkelerle, özellikle İngiltere ile ılımlı çatışmacı bir görünüme sahip olduğu raporlardan anlaşılmaktadır. Ancak bu durum, ulusal çıkarlar paralelinde düşünüldüğünde hem Türkiye ve Mısır, hem de rakip ülkelerin ulusal çıkarlarıyla çatıştığı ifade edilebilir. Ayrıca rapor bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Hitler dönemi Alman nüfuz ve kültür politikaları ulusal ve uluslararası ekonomi politikalarının ve ekonomik ilişkilerinin de belirleyicisi olmuştur.

KAYNAKÇA

Balaam, D. N. and Veset, M., (2001), **Introduction to International Political Economy**, Second Edition, Prentice Hall Publishing, New Jersey.

Cohn, T. H., (2005), **Global Political Economy: Theory and Practice**, Third Edition, Pearson Education, Inc., USA.

Gilpin, R., (1976), "The Political Economy of Multinational Corporations: Three Contrasting Perspectives", **The American Political Science Review**, 70 (1): 184-191.

Hauser, S. R., (2004), "German Research on the Ancient Near East and IT's Relation to Political and Economic Interest from Kaiserreich to Worl War II", **Germany and the Middle East: 1871-1945**, (ed. Wolfgang G. Schwanitz), Markus Wiener Publishers, Princeton, 155-173.

Hirszowicz, L., (1975), "The Course of German Foreign Policy in the Middle East between the World Wars", **Germany and the Middle East: 1935-**

1938, International Symposium (ed. Jehuda L. Wallach), Tel-Aviv University, Israel Pres Ltd, Telaviv, 175-209.

Kaldor, N., (1945-1946), "The German War Economy", **The Review of Economic Studies**, 13 (1): 1945-1946: 33-52.

Koehler, K.-Kürkkmann, O. ve Eilers, Dr. Wilhelm, (1934), "Nüfuz Mintikaları Politikası-Kültür politikası", Leipzig-Jena-Berlin, Nisan. **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), (Yayınlanmamış Rapor)** 27.11.1937, Dosya: 420133. Fon Kodu: 30.10.0.0. YerNo: 231.558..9: 1-47.

Overy, R. J., (1982), "Hitler's War and the German Economy: A Reinterpretation", **Economic History Review**, 35 (2): 272-291.

Pavlov, O.-Radizcki, M. ve Saeed, K., (2005), "Stability in a Superpower-Dominated Global Economic System", **Journal of Economic Issues**, 39 (2): 491-500.

Schweitzer, A., (1943), "The Role of Foreign Trade in the Nazi War Economy", **The Journal of Political Economy**, 51 (4): 322-337.

Schwanitz, W. G., (2004), "The German Middle East Policy, 1871-1945", **Germany and the Middle East: 1871-1945**, (ed. Wolfgang G. Schwanitz), Markus Wiener Publishers, Princeton: 1-23.

Shamir, H., (1975a), "The Middle East in the Nazi Conception", **Germany and the Middle East: 1935-1938**, International Symposium (ed. Jehuda L. Wallach), Tel-Aviv University, Israel Pres Ltd, Telaviv, 167-174.

-----, (1975b), "The Influence of German National-Socialism on Radical Movements in Egypt", **Germany and the Middle East: 1935-1938**, International Symposium (Ed.: Jehuda L. Wallach), Tel-Aviv University, Israel Pres Ltd, Telaviv, 200-209.

Singer, H. W., (1941), "The German War Economy in the Light of Economic Periodicals", **The Economic Journal**, 51 (204): 400-421.

ORTA DOĞU PETROLLERİNİN POLİTİK EKONOMİSİ

BAKIRTAŞ, İbrahim-HAYDAROĞLU, Ceyhan
TÜRKİYE/TURPIA

ÖZET

Çalışmanın hareket noktası W. Churchill ve H. Kissinger tarafından petrole ve uğruna yapılacak çatışmayı mubah göstermeye yönelik “*Bir damla petrol bir damla kandan daha kıymetlidir.*”, “*Petrol Araplara bırakılmayacak kadar önemli bir şeydir*” ifadeleridir. Bu ifadelerden hareketle, çalışmanın amacı oligopolde oyun teorisi ve realist perspektiften sıfır toplamlı oyun ile hegemonya teorileri çerçevesinde Orta Doğu petrollerinin politik ekonomiğini yapmaktır. Çalışmada üç önemli noktaya vurgu yapılmaktadır. Birinci nokta, Orta Doğu petrol üretiminde ve rezervlerinde en büyük paya sahip olmasına karşın ekonomik kalkınma ve diğer sosyo-ekonomik göstergelerde dünyanın başarısız üçüncü dünya ülkeleri kategorisinde niçin yer aldığıdır. İkincisi, hegemonya teorisi ve sıfır toplamlı oyunun, sürekli kaybeden bir bölgenin yapısal sorunlarının bu sürekliliğe nasıl zemin hazırladığıdır. Üçüncü nokta ise, bu bölgedeki ülkelerin aynı sektörde rekabet eden firmalar gibi düşünüldüğünde, bu coğrafyadaki ülkelerin iyiliğe-iyilik stratejisinin izlenmesi bu coğrafyaya hem güç kazandıracak hem de refahın Batıdan bu bölgelere transferine olanak sağlayabilecekken, bu ülkelerin tekrarlanan oyun stratejisini benimseyerek tüm coğrafyada refah kaybına ve politik istikrarsızlıklara nasıl yol açtıklarıdır.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu, petrol, OPEC, realist perspektif, oyun teorisi, hegemonik stabilizasyon teorisi, sıfır toplamlı oyun.

ABSTRACT

Political Economy of The Middle East Oil

The starting point of this study is the statements “A drop of petroleum is more valuable than a drop of blood.” and/or “Oil is important thing as not to leave Arabs” stated by W. Churchill and H. Kissinger. The aim of the study supported by those statements is to make political economy critic of the Middle East’s Oil by game theory in oligopoly and by zero-sum game at hegemony stabilization theory from the realistic perspective. The oil in the frame of

hegemony theory developed on the base of power-conflict and zero-sum game containing losers and winners from the realistic perspective is a critical energy resource from political and economic perspective. In this study we underline three important points. Firstly, although, as a fact, Middle East is the world's biggest oil producer and has the world's largest oil reserve, why it is categorized as third world country with respect to economic progress and other economic and social indicators. Secondly, what are reasons for losing continuously of this region which is continuously losing in hegemony theory and zero-sum game frame. Lastly, countries in that region do not follow kindness to kindness strategy. Therefore that region is both losing power and its welfare is transferred to the West. This situation taken as a fact how those countries adopted repeated game strategy cause to welfare loss and political instability in entire region.

Key Words: Middle East, oil, OPEC, realist perspective, game theory, hegemonic stabilization theory, zero-sum game.

GİRİŞ

Orta Doğu'da meydana gelen son gelişmeler (İran-İrak savaşı, Irak'ın Kuveyt'i işgali, birinci ve ikinci Körfez savaşı, iç çatışma ve terörist saldırılar vs.) veri alındığında, mevcut ekonomik ve politik koşullarda bu coğrafyada istikrar ve barışın sağlandığını hayal etmek dahi zordur. Tüm insanlık tarihi boyunca kritik önem arz eden, Eski Dünya'nın bu merkezinde meydana gelen çatışmaların politik ve ekonomik yönleri arasında yakın bir ilişki olduğunu ifade etmek mümkün olmasına rağmen, uluslararası rekabet koşullarında bölgenin ekonomik yapısını tam olarak karakterize etmek mümkün değildir. Bölgede süreklilik gösteren çatışmalar ve ekonomik yapı arasındaki ilişki petrol temelinde analiz edildiğinde, bölgesel iş birliğinden elde edilecek fırsatlar kadar bu tür bir oluşumun devamlılığının neden olacağı zorluklara dikkat edilmelidir. Yenedünya düzeninde belirleyici olmak isteyen ülkeler açısından bölgenin sahip olduğu kilit önemin çatışmalara zemin hazırladığını ise tüm analizlerde mihenk taşı olarak almak gerekir.

Orta Doğu; Güneybatı (Ön) Asya'da, tarihsel ve kültürel yakınlığı olan 11 Arapça konuşan ülkeye (Bahreyn, Birleşik Arap Emirliği, Irak, Kuveyt, Katar, Lübnan, Suriye, Suudi Arabistan, Umman, Ürdün ve Yemen) ilave olarak İsrail, İran ve Türkiye'yi içine alan bölgeye verilen genel isimdir. Toplam nüfusu 2005 yılında 261 milyonu aşan coğrafyanın yüzölçümü yaklaşık olarak ABD'nin yüzölçümünün 2/3üne eşittir. Bu 14 ülkenin yedisi (Suudi Arabistan, Umman, Kuveyt, Irak, İran, Katar ve Birleşik Arap Emirliği) önemli petrol ihracatçısıdır. Bölgede yaşam, Milattan önce 2000 yılından bugüne süreklilik arz etmektedir. Üç ilahi dinin dünyaya yayıldığı merkez konumundaki coğrafyanın (İran, Türkiye ve İsrail hariç) sınırları içinde yer alan ülkelerin homojenlik düzeyi oldukça yüksektir (Sörli vd., 2005: 154).

Orta Doğu, ekonomik yapısını etkileyen kendine has bazı coğrafik özelliklere sahiptir. Richards ve Waterbury (1996: 45) Orta Doğu'nun politik

iktisadını yaparken, coğrafyanın üç özelliğine dikkat çekmektedir. Bunlar az yağış, bol petrol ve sürekli nüfus artışıdır. Orta Doğu iklimi, tarım sektörünün gelişiminin önündeki en önemli engel olup, bölgenin ekonomik büyümesini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu sorun hızlı nüfus artışıyla birleştiğinde tarımsal üretimdeki bu engeller coğrafyayı gıda ürünleri temin etme konusunda diğer coğrafyalara bağımlı hâle getirmektedir. Geniş petrol rezervleri dünya petrol piyasasında bölgeye etkin bir rol vermekte ve bölgedeki ülkelerin çoğuna büyük gelir sağlamaktadır. Ancak bu büyük gelirin önemli bir kısmı besin maddesi, makine, araç-gereç ve altyapı yatırımları için gerekli olan teknolojinin ithâline tahsis edilmektedir. Çoğu Orta Doğu ekonomisinde endüstri sektörünün payı oldukça düşüktür ve ekonomik büyümenin kaynağı devlettir (Sörli vd., 2005: 147). İlk bakışta coğrafyadaki ülkelerin çoğunun doğal kaynakları sayesinde gereksinimlerini karşılama gücüne sahip olduğu düşünülebilir. Oysa uzun bürokratik işlemler, belirsiz yasal düzenlemeler, yozlaşma ve petrole bel bağlamışlık, bölge içi çekişmeler ve çatışmalar bölgenin uluslararası piyasalara entegrasyonun ve ekonomik gelişmesinin önündeki engellerdir. Bu engeller, bölge ekonomilerinin mevcut kaynakları etkin olarak kullanamamasının önündeki aşılması gereken sorunların da kaynağıdır (Shackmurove, 2004: 1). Bölgeye güç sağlaması beklenen, ancak gerçekte kaosu ve geri kalmışlığın sürekliliğini sağlayan petrolün politik ekonomisi ve çatışmaya nasıl zemin hazırladığına ilişkin özet bilgi, **Tablo 1**'de gösterilmektedir. Bu **tablo** esas olarak, Asya, Avrupa ve Afrika'nın arasında yer alan bu bölgenin jeopolitik önemini de gözler önüne sermektedir. Bölgenin petrol temelli çatışmacı yapısının yanında, **Tablo 1**'e ek ve destekleyici olarak, coğrafyadaki ülkelerin ekonomik, politik ve basın özgürlükleri açısından üçüncü dünya ülkeleri kategorisinde olduğu **Tablo 2**'de gösterilmektedir. Özellikle petrol ülkeleri için kişi başına refah düzeyi yüksek görünse de aslında kalkınmışlık göstergeleri açısından durumun aynı nitelikte olmadığı ileri sürülebilir (Yousef, 2004: 96). Bu tabloda dikkat çeken bir başka önemli nokta ise, petrol üretiminde ön sıralarda yer alan ihracatçı ülkelerde demokratik katılımın olmamasıdır (Sörli vd., 2005: 147). **Tablo 2** ile birlikte **Tablo 3** incelenecek olursa bölgenin kalkınmışlık düzeyi açısından üçüncü dünya kategorisinde yer aldığı daha net görülebilecektir.

Orta Doğu'nun sahip oldukları ile politik, ekonomik ve demografik göstergeleri veri alındığında, bölgede bir şeylerin yanlış veya ters gittiği rahatlıkla iddia edilebilir. Bu yanlışların bir kısmı dış çevre, bir kısmı ise iç çevre ile ilişkilendirilebilir. Bölgesel anlamdaki ikilemleri açıklarken; dış çevrenin analizinde hegemonya istikrar teorisi, iç çevrenin analizinde ise oligopol firma davranışı modellerinden yararlanılabilir. Hem iç hem de dış çevre analizi yapılırken Orta Doğu'nun ekonomik politik karar alma sürecinin çatışmacı bir ortamda gerçekleştiği veri alınmalıdır (Ali, 1998: 57). Bu süreç esasen Arap-İsrail çatışmasına doğrudan veya dolaylı dâhil olan ülkelerin analizlere dâhil edilmesini de gerektirmektedir. Bölgedeki ekonomik açılımı tanımlamak için Richards ve Waterbury'nin "savaş kapitalizmi"nden uyarlanan

“savaş eğilimli ekonomi” ve “güvenlik temelli politik karar alma” kavramları Orta Doğu politik karar alma çevrelerindeki stratejik, politik ve militarist konularla ilintili olan kamu politikalarının arkasındaki ekonomik açıdan rasyonel olmayı ifade etmek için analizlerde sıkça kullanılır (Ricks, 1990: 55).

Bu temel öngörüden hareketle çalışmanın amacı, petrolün bu coğrafyaya sağladıklarını ve kaybettirdiklerini karşılaştırmalı olarak analiz etmektir. Konuya ilişkin çok sayıda çalışma olmasına karşın, Orta Doğu'nun petrol bağlantılı politik iktisadını, realist perspektiften hegemonya teorisi ve OPEC'in oligopolcü firma davranışları bağlamında ele alan çalışmaların sayıca azlığı bu çalışmayı yapmada cesaretlendirici olmuştur. Çalışmada öncelikli olarak petrol ve bu bağlamda Orta Doğu'nun dünya siyasi ve ekonomi savaşlarındaki yeri, realist perspektiften hegemonya stabilizasyon teorisi temelinde analiz edilecektir. İkinci bölümde ise, Orta Doğu petrolleri dünya petrol rezervleri, arz ve talep düzeyleri istatistiksel büyüklerle ifade edilecektir. Dünya petrol piyasasında fiyat belirleme gücüne sahip olması gereken bu coğrafyanın sürekli olarak neden kaybettiği, OPEC'de oyun teorisi bağlamında analiz edilecektir. Son bölümde ise bölgenin petrol temelli monopol gücündeki aşınmanın ekonomik ve siyasi nedenleri ortaya konulacaktır.

Tablo 1: Petrol, Çatışma ve Orta Doğu Petrollerinin Ekonomisi

Orta Doğu Petrolünün Politik Ekonomisi	Petrol ve Çatışma
Petrol; endüstriyel üretimin ve kitle tüketim toplumlarının hareketini sağlayan temel unsurdur.	Otoriter rejimleri yaratan ve devlet gücünü pekiştiren temel faktör ve iç savaşların önemli kaynağıdır.
Petrol, yeryüzüne ve ülkelere eşit olarak dağıtılmamış yenilenemez enerji kaynağıdır	Petrol zengini bölgelerdeki bölge devletleri arasındaki çatışmanın nedenidir.
Petrol, tüm kapitalist güçler tarafından dış politikada özel bir yere sahip stratejik bir maldır.	Tüm kapitalist güçler ve petrol üreticileri arasındaki devletler arası çatışmaların en önemli nedenidir.
Petrol, gelirleri üretici ve tüketici toplumlarda devlet yapısını ve ekonomik kalınmayı etkileyebilen temel girdidir.	
Petrol, üretici ülkeler ve aşırı kar elde etme beklentisinde olan oligopolistik olarak organize edilmiş çokuluslu şirketler için endüstriyel hâkimiyet sağlama aracıdır.	

Kaynak: Selby, J. (2005), “Oil and Water: The Contrasting Anatomies of Resource Conflicts” **Government and Opposition**, 40 (2): 204-205.

Tablo 2: Politik, Basın ve Ekonomik Açından Orta Doğu Ülkelerinde Özgürlükler

Ülkeler	Yönetim Şekli	PR	CL	PRS	PF	PFS	EF	EFS
Bahreyn	Mutlak Monarşi	5	5	PF	72	NF	68,4	NF
İran	Şeriat Cumhuriyeti	6	6	NF	84	NF	43,1	PF
Irak	Başkanlık Tipi Cumhuriyet	6	5	NF	71	NF	na	na
İsrail	Parlamenter Cumhuriyet	1	2	F	28	F	68,4	NF
Ürdün	Parlamenter Monarşi	5	4	PF	61	NF	60,4	NF
Kuveyt	Meşruti Monarşi	4	5	PF	56	PF	63,7	NF
Lübnan	Başkanlık Tipi Cumhuriyet	5	4	PF	60	PF	60,3	NF
Umman	Meşruti Monarşi	6	5	NF	70	NF	63,9	NF
Katar	İslam Hukukuna Dayılı	6	5	NF	61	NF	60,7	NF
Suudi Arabistan	Mutlak Monarşi	7	6	NF	79	NF	59,1	PF
Suriye	Başkanlık Tipi Cumhuriyet	7	7	NF	84	NF	48,2	PF
Türkiye	Parlamenter Demokrasi	3	3	PF	48	PF	59,3	PF
BAE	Monarşi	6	6	NF	65	NF	60,4	NF
Yemen	Başkanlık Sistemi	5	5	PF	81	NF	53,8	PF

PR: Politik haklar, CL: Bireysel özgürlük, PFS: Politik haklar durumu: F-Serbest; PF-Kısmen Serbest; NF-Serbest değil, PF: Basın özgürlüğü, PFS: Basın Özgürlük Durumu: F-Serbest; PF-Kısmen Serbest; NF-Serbest değil, EF: Ekonomik serbestlik. Koyu renkle raporlanan ülkeler önemli petrol ihracatçısı ülkelerdir.

Kaynaklar: www.freedomhouse.org/template.cfm?page=372&year=2007; Tim Kane-Kim R. Holmes and Mary Anastasia O'Grady, **2007 Index of Economic Freedom at** (Washington, D.C.: The Heritage Foundation and Dow Jones & Company Inc., 2007), www.heritage.org/index.

Tablo 3: Orta Doğu Ülkelerine İlişkin Bazı Sosyo-Demografik Bilgiler

Ülkeler	Yüzölçümü (km ²)	Nüfus	Nüfus Artış Oranı (%)	Bebek Ölüm Oranı (Bin Doğan Bebek)	Ortalama Hayat Süresi (Yıl)	Bir Kadın Ortalama Çocuk Sayısı	Okuryazar Oranı (%)
Ürdün	92.300	5.153.378	3,00	20,36	77, 53	3,29	86,6
Türkiye	814.578	81600000	1,06	39,69	72, 62	1,92	86,5
Yemen	527.970	18078035	3,38	68,53	60, 21	6,97	38,0
Umman	212.460	2622198	3,43	22,52	72, 04	6,04	na
Suriye	185.180	18881361	2,30	28,61	70, 32	3,4	76, 9
Suudi Arabistan	1.960.582	22757092	3,27	51,25	68, 09	6,25	62, 8
Lübnan	10.400	3874050	1,23	23,72	72, 88	1,9	87,4
Kuveyt	17.820	2418393	3,52	9,71	77, 20	2,91	83,5
Katar	11.437	885359	2,50	18,04	73, 90	2,81	89,0
İsrail	20.770	6352117	1,18	6,89	79, 46	2,41	95,4
İran	1.648.000	68688433	1,10	40,30	70, 26	1,8	79,4
Irak	437.072	26783383	2,66	48,64	69, 01	4,18	40,4
Bahreyn	665	698585	1,45	16,80	74, 45	2,6	89,1
B. A. E.	82.880	2602713	1,52	14,09	75, 44	2,88	77,9
	6.022.114 ^a	261395097 ^a	2,04 ^b	34,10 ^b	72, 39 ^b	3,53 ^b	76,4 ^b

(a) Toplam değeri, (b) basit ortalama değerleri ifade etmektedir.

Kaynak: Bu göstergeler 2005 yılına ait olup, World Development Indicators Database, World Bank 2006'dan derlenmiştir.

Hegemonik Stabilizasyon Teorisi Bağlamında Orta Doğu Petrolleri

Hegemonik stabilizasyon teorisine göre, dışa açık ve istikrarlı bir uluslararası ekonomik sistemin kurulması, hegemonik bir devletin varlığı hâlinde mümkündür. Bu devletin iki özelliği vardır; birincisi, liderlik edebilecek kadar geniş bir kaynağa sahip olması, ikincisi liberal ekonomik düzeni devam ettirme istek ve kararlılığında olmasıdır. Bunlara ek olarak, hegemon devletin izlediği politikalara diğer önemli devletlerin de göreceli olarak katkıda bulunması gerekir. Tarih boyunca bu koşulların iki kez oluştuğu iddia edilmektedir. Bunlar sırasıyla, XIX. yüzyıl İngiltere'si ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'sidir. Bazı yazarlar buna Portekiz'i ve İspanya'yı da eklese de bu devletler küresel anlamda etkide bulunmadığı için hegemon güç olarak genel kabul görmemektedirler (Cohn, 2005: 73). Hegemon devletin gücü azaldığında ise, dünya ölçeğinde ekonomik açıklığı ve politik-ekonomik istikrarı sağlamak zorlaşacaktır. Bu ifadeler aslında hegemonun meşrulaştırılma gayreti olup

liberal öğretinin filizleridir. Günümüz Yeni Orta Doğu görüşü de bu amaca hizmet eden, sözde çoklu kazanımı ifade eden bir anlayış olarak genel kabul görmektedir (Ben-Porat, 2005: 50). Oysa işin doğası gereği her mekanizma, kazanana karşı kaybeden mantığına göre kurgulanmıştır.

Realistler ve bazı yapısalcı tarihçiler uluslararası sistemin dengesiz geliştiğine, bu süreçte bazı devletlerin gerilediğine, bazı devletlerin ise güçlendiğine inanırlar. Realistler hegemonya kavramını, gücün devletlerarasındaki dağılımının aşırı dengesiz ve dünya düzeninin devlet merkezli olarak sağlandığını tanımlamak için kullanırlar. Örneğin bir realist yazara göre, uluslararası sistem, tek güçlü devletin diğer küçük devletleri kontrol ettiği bir düzende hegemonik bir görünüm arz eder. Ancak hegemonyanın bu tanımı *ne kadar kontrol gücü?, hangi tip kontrol mekanizmaları?* şeklindeki sorulara cevap verememektedir. Kontrol temelindeki bu soruları, *bir devlet hegemonik pozisyona askerî gücüne mi yoksa ekonomik gücüne mi dayanarak ulaşır? Yoksa her iki alandaki gücüne göre mi?* soruları takip eder. Pek çok teorisyen buradaki koşulların tek bir unsur yerine, birden çok unsura dayandırılması gerektiğini savunur. Bu sorular bağlamında şekillendirildiğinde hegemonya; ekonomik, politik, askerî ve kültürel alanlarda, devletler arasındaki ilişkilerin tek güçlü devletin istek ve tercihlerine göre şekillendiği durumu ifade eder (Cohn, 2005: 74). İçerdiği ve yüklenilen anlamlarla hegemonyanın bu tanımı, küreselleşmeyle ilgili modern politik gelişmeleri ve sosyal çatışmaları anlamak açısından önemlidir (Ben-Porat, 2005: 42).

Günümüzde, hegemon gücün ABD’de olmasının üç kaynağı; i) az gelişmiş ülkelerle merkezleri kendi topraklarında olan ve yönetimlerini etkin şekilde etkilediği uluslararası kuruluşlar, ii) doların dünya parası olması; iii) kritik üretim faktörlerini kontrol edebilme yeteneğidir. Bu üç kaynaktan ilki 1980’lerin sonunda IMF temelinde sorgulanmış olmasına rağmen, hâlen dünya ekonomilerini ve savunma mekanizmalarını kontrol etmektedir. İkinci kaynağı ise ABD’nin dünya düzenini bozmaktan hiç çekinmeyeceği, tüm ABD vatandaşlarını birbirine bağladığı ve refahın göstergesi olan dolardır. ABD’nin Irak’a müdahale sebeplerinden birinin Irak’ın petrol işlemlerinde dolar yerine Euro’yu tercih etmesidir. Benzer durum bugün İran için de geçerlidir. Bilindiği üzere dünya kaynaklarının, para basım maliyeti gibi düşük bir maliyetle kendisine taşınmasında doları önemli bir araç olarak kullanmaktadır. Eğer uluslararası faktör piyasasında bir değişim olursa, bunun dünya parasal sisteminde meydana getireceği değişim ABD’nin ulus-devlet varlığını riske sokabilecektir. Üçüncü kaynağı ise ABD’nin üretim yapması için olmazsa olmaz olan hammadde kaynaklarının kontrolüdür. ABD’nin İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Orta Doğu’yu yeniden düzenleme (Büyük Orta Doğu Projesi de bunlardan biridir) girişimleri, ulusal çıkarları koruma konusunda, kaynakların güvenliğini sağlama kaygısının bir sonucudur. Ancak bölgeye yönelik girişimler beraberinde bazı karşı çıkış ve direnişleri de beraberinde

getirmiştir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, sırasıyla 1947 ve 1958 yıllarındaki Truman ve Eisenhower Doktrinlerinin deklarasyonlarını, İran petrolünün millileştirilmesi ve Süveyş Kanalı'nın açılması izlemiştir. Daha sonraki yıllarda İranlı ve Mısırlı Nasyonalistler tarafından meydana gelen olaylar tüm dünyadaki insanları heyecanlandırdığı kadar Avrupa ve ABD'yi şok etmiştir. Aslında güvenlik konusundaki girişimler ABD hegemonyasının son iki kaynağını aşındırmıştır. Bu aşınmaya karşın hegemonyayı elinde tutmak isteyen ABD siyasetinde bu nedenlerden dolayı petrol ayrıcalıklı bir yere sahiptir (Ricks, 1990: 55-57: Smith, 2002: 164). Günümüzde meydana gelen olaylar veri alındığında, bu siyasetin izlerini daha net görmek mümkündür. Aslında, ABD'nin Büyük Orta Doğu projesi bile tek başına bu yöndeki Amerikan politikaları için bir kanıt niteliindedir.

Bölgesel olarak düşünüldüğünde, Orta Doğu, İslam'ın politikleştirme gayretinin ürünü olan silahlı militanların eylemlerde bulunduğu, Batılı anlamda demokrasi ve her açıdan istikrarı sağlama konusundaki gayretlerin başarısız olduğu, Arap dünyasının bir türlü bünyesine kabul edemediği İsrail'le barışın sağlanamadığı, zenginlik üzerinde çatışmaların eksik olmadığı, en eski medeniyetlerin beşiğidir. En eski dönemlerden bu yana askerî anlamdaki silahlanma serüveninden ekonomik ve sosyal gündeme vurgu yapan toplumsal önceliklere geçme gayretleri Arap dünyası için her zaman yavaş ve aşamalı bir seyir izlemiştir. Devlet ömürleriyle ilişkilendirildiğinde, çoğu zaman bu dönüşüm tamamlanamamıştır. Özellikle, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu doğal sürece Batı dünyasının müdahaleleri bölgeye barış ve demokrasi değil, belirsizlik ve belirsizliğe bağlı çatışmalar getirmiştir (Khadduri, 1996: 155).

Arap-İsrail, Irak'ta yerel direnişçiler ile ABD ve müttefik kuvvetleri, terörist gruplar ile ulusal hükümetler ve İran ile ABD arasındaki sıcak veya diplomatik çatışmalar günümüzde coğrafyada yalnızca çekişmenin kaynağının bölgesel aktörler arasında olmadığını, aynı zamanda güçlü devletlerin de rekabet bölgesi olduğunu göstermektedir. Bölgedeki devletlerin her birinin diğerinin siyasi haklarına yönelik tacizleri ve kötü niyetlerinde dış güçlerin bölgeye yönelik emellerinin ve bu yöndeki politikalarının payı vardır. Bu çevre koşulları bölgedeki merkezî hükümetleri zayıflatmaktadır (Khadduri, 1996: 156). Lübnan'daki 16 yıllık iç savaş, Yemen'de 1994 yılında meydana gelen ayrılıkçı hareketler, 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'e girmesi, 9/11 saldırılarından sonra Irak'a ABD'nin müdahalesi, İran'ın uranyum zenginleştirme çalışmalarına yönelik ABD'nin uyarıları coğrafyada son dönemde meydana gelen önemli politik çatışmalardır.

Soğuk Savaş Dönemi boyunca Batı'nın bölgeye yönelik müdahalelerinin altında yatan üç önemli amacı sağlama gayreti vardır. Bunların birincisi İsrail'in güvenliğini sağlamak, ikincisi petrol fiyat artışlarını kontrol etmek ve petrol arzının güvenliğini sağlamak, üçüncüsü ise Sovyetler Birliği ve Komünizmin tehditlerini engellemektir (Parsons, 1986: 521). Batı dünyasının dikkatlerini Orta Doğu'ya yöneltmesinin nedeni; dünya petrol talebinin gelecekte artacağı

öngörüsünde, bölgenin güvenliğinin ekonomileri için taşıdığı hayati önem; tek kelimeyle petroldür. Çünkü OPEC üyesi olmayan ülkeler tarafından artan petrol üretimine rağmen, Orta Doğu gerek talepteki ani artışı gerekse arzdaki önemli bir kesilmeyi karşılayabilecek önemli bir alan olmaya devam etmektedir. İran, Basra Körfezi'nde hegemonya kurmaya ve radikal İslam güçleri üzerinde etkilerini genişletmeye çalışmaktadır. Petrol arzının güvenliği ve petrol fiyatlarındaki artışa ilişkin korku, petrol endüstrisi için kuşku yaratmaktadır. Soğuk Savaş dönemindeyken de sonrasında da petrol arzının güvenliği Batılı sanayileşmiş ülkelerin gündemindeki en önemli konu olmuştur. Nitekim 1973 yılında Orta Doğu'daki istikrarsızlık ve petrol arzındaki daralma gibi bir deneyim Batı için her zaman referans alınmaktadır. Soğuk Savaş sonrasında Körfez petroleri büyüyen Rusya, Çin ve Asya-Pasifik için de Batı dünyası kadar önemli hâle gelmiştir. Bölge kritik bir üretim faktörüne sahip olduğu için bir yandan büyük güç çatışmalarına sahne olurken, diğer yandan petrol arzı için bu çatışma uluslararası rekabet üstünlüğünü sağlamada kendilerine güvenlik maliyeti yüklemektedir. Bu bağlamda ele alındığında, Orta Doğu ülkelerinin petrol enerjisi arz stratejileri ABD, Rusya, AB, Çin ve Asya-Pasifik ülkeleri için önem arz etmektedir (Şen ve Babalı, 2007). Ancak çatışma ve rekabete bağlı belirsizlikten hareket edildiğinde, bölge dünya hegemonik gücünü korumak veya elde etmek isteyen büyük ülkelerin demokrasi, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi kisvesi altında bölgeye yönelik müdahaleleri esasen gücün korunması veya elde edilmesine yöneliktir (Claes, 2005: 55). Amerika, Irak'a müdahale etmekle, aslında bu son açıklamaları kuvvetlendirici bir eylemi harekete geçirmiştir. Amerika, Irak'a müdahale etmek suretiyle, Saddam sonrasında dünyanın en büyük ikinci petrol rezervine sahip olan ülkeyi kontrolüne geçirerek enerji politik bağlamında uluslararası gücünü perçinlemeyi planlamıştır (Akacem, 2002: 30; Claes, 2005: 53).

Politik ve ekonomik alanda meydana gelen son dönem gelişmeler, Orta Doğu petroleri gibi dar bir konu temelinde bile olsa, Amerikan hegemonyasının sürdürülebildiğini tartışma hâline getirmiştir. ABD'nin hegemonik gücünün azaldığını savunanlar, hegemonyanın aslında stabil olmadığını ve ABD'nin hegemonik gücünün zaman olarak kısa olduğunu savunmaktadırlar. Bu görüşü savunanlar ABD ve İngiltere arasında paralellik kurmaktadır. 1890'lı yıllarda Almanya'nın İngiltere'nin egemenliğini zayıflattığı gibi 1970 ve 1980'lerde de Japonya ve Almanya'nın, ABD'nin egemenliğini azalttığı iddia etmektedirler. Aslında devletler tarihi veri alındığında, ABD'nin böyle bir pozisyonu sürekli olarak koruması da mümkün görünmemektedir. Bu doğal devrimin yanında, ABD'nin askerî ve ekonomik alanlarda aşırı büyümesi, bazı devletlerin uluslararası dışı açık ve istikrarlı ekonomik sistemlerden yararlanırken bunlara katkı yapmaması (bedavacılık yapmaları) ve gayet dinamik ve rekabetçi ekonomilerin ABD'nin karşısına çıkması, ABD'nin hegemonik gücünü azaltan diğer faktörlerdir. Sonuç olarak bu savı ileri sürenler, ABD'nin hegemonik gücünü uzun vadede sürdürmesini mümkün görmemelerine karşın, gelecek

asırda da çok kutuplu dünyada önemli bir ülke olmaya devam edeceğini iddia etmektedirler (Cohn, 2005: 80).

OPEC'in Petrol Piyasasındaki Kartel Gücü ve Oyun Teorisi

Petrol'ün tarihsel serüveni XVIII. yüzyılın ortalarından başlamaktadır. Bu yüzyılda henüz sanayi devrimi yaşanmamış, İmparatorluklar hâlen güçlü, yeni devlet anlayışı gelişmemiştir. XIX. yüzyıldan itibaren sanayi devriminin etkisiyle üretim için kritik bir ürün hâline gelmeye başlamıştır. Bu noktadan hareket edildiğinde, dünya petrollerinin sektörel anlamdaki gelişiminin ilk döneminin finansal kapitalizmin küreselleşmesiyle çakıştığını ifade etmek doğru olacaktır. Tarihsel olarak uluslararası petrol endüstrisi, gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerin bölgelerini birbirine gark etmiştir. (Bina, 1990: 105). **Tablo 4** incelendiğinde gerek I. Dünya Savaşı'nın gerekse İkinci Dünya Savaşı'nın birincil sebeplerinden biri olarak petrol gösterilebilir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Batılı Sanayileşmiş ülkelerin kontrolü altına giren Orta Doğu, dünya petrol fiyatlarında da istikrarın yakalanmasına neden olmuştur. Diğer bir anlatımla, petrol ticari miktarda keşfedildiği 1859 yılından 1870'lerin sonuna kadar olan dönemde petrol fiyatlarında bir dalgalanma gözlenmesine karşın, 1870'lerin sonundan itibaren nominal petrol fiyatları, yaklaşık olarak yüzyıl boyunca 1-2 \$ aralığında seyretmiştir. Bu düşük ve istikrarlı fiyatlar dünya çapında ekonomik büyüme ve petrol tüketimini teşvik edici olmuştur. Nispi olarak kısa bir zamanda dünya endüstrileri, ulaşımı, ticareti ve hanehalkları petrole bağımlı hâle gelmiştir. Bu küresel ağ ABD gibi Batının çoğu sanayileşmiş kapitalist ülkelerinden Orta Doğu gibi az gelişmiş ülkelere doğru dengesizce kurulan bir sistemi vücuda getirmiştir. OPEC bu sistemin bir ürünüdür.

Tablo 4: Petrolün Tarihsel Serüveni (1745-2003)

1745	Fransa'da ilk petrol kuyusu açıldı.
1847	İskoçya'da petrol ürünleri işlenmeye başlandı.
1857	ABD, petrol üretim kuyusu açtı.
1859	Petrol, gazyağı olarak aydınlatma ve ısınmada kullanılmaya başlandı.
1870	Standart Petrol Şirketi kuruldu. Petrolün monopol güç özelliği hissedilmeye başlandı.
1907	Royal Dutch ile Shell birleşerek monopol yapıyı oligopole dönüştürdü. Standart Petrol'den sonra ikinci büyük çokuluslu petrol şirketi oldu.
1915	Batılı ülkeler Orta Doğu topraklarını kendilerine mücadele alanı olarak seçtiler.
1920	Oligopolde yer alan şirketler 7 kız kardeş olarak anılmaya başlandı. Exxon, Mobil, Chevron, Körfez Petrol Ortaklığı, Texaco, İngiliz Petrol, Royal Dutch/Shell Şirketi.
1939-45	I. Dünya Savaşı'ndan sonra mevcut petrolün adil dağıtılmadığı inancı Japonya ve Almanya tarafından dile getirilmeye başlandı.
1950-60	Büyük petrol şirketleri tüm dünya ekonomilerini etkileme gücüne sahiptir.

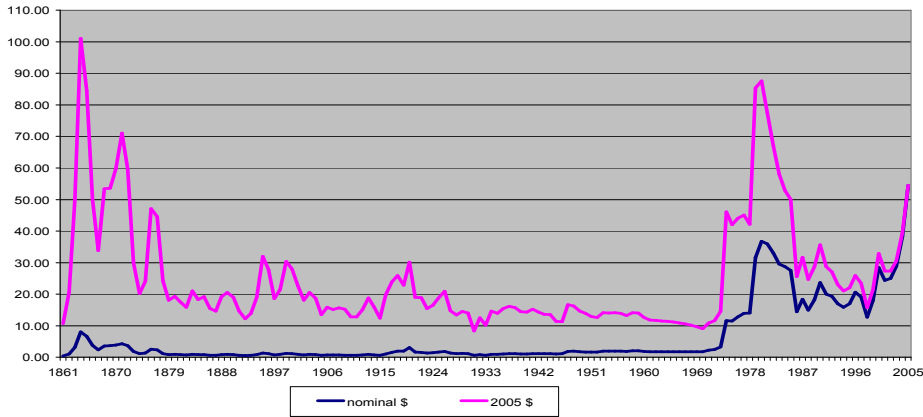
1960	OPEC kuruldu.
1974	Arap-İsrail Savaşı ve Petrol Krizi
1979	İran Devrimi ve İkinci Petrol Krizi
1980-88	Irak-İran Savaşı
1986	Suudi Arabistan, Kartel'den kayıplara uğradığını bahane etti ve buna bağlı olarak üretimini arttırdı. Dünya petrol fiyatları düştü.

OPEC, 1960 yılında İran, Irak, Suudi Arabistan ve Venezuela'nın yayınladıkları bir bildiriyle tüm dünyaya ilan edilmiş bir birliktir. Petrol üreticisi ülkelerin oluşturduğu bu birlik, petrol fiyatlarını iki kez düşüren yabancı petrol şirketlerinin bu yöndeki uygulamalarını önlemek ve ülkelerin çıkarlarını korumak için kurulmuştur. Uluslararası bir organizasyon olarak OPEC'in kuruluşundaki temel amaç, Batılı ülkelerin çokuluslu şirketleri tarafından kontrol edilen uluslararası petrol piyasasındaki mevcut yapı içerisinde aşamalı olarak üretici ülkelerin aleyhine dönen gelişmeleri durdurmaktır (Altuğ, 1983: 123). Çünkü mevcut petrol piyasasında petrol ihraç eden ülkelerin gelirleri, o döneme kadar petrol satışları üzerinden alınan bir paydan ibaretti ve petrol denetimi ve gelirinin büyük kısmı Batılı petrol şirketlerine aitti. Piyasa denetimini sağlama yönündeki fiyat uygulamalarını kontrol eden petrol şirketlerinin davranışları, petrol üretici ülkelerin refahında kayıp anlamına gelmekteydi. Petrol sahibi ülkelerle petrol şirketleri arasındaki bu ilişki büyük bir çelişkiyi de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda ele alındığında OPEC, esasen çıkar çatışmasının bir ürünüdür (Altuğ, 1983: 124).

Uluslararası petrol şirketleri tarafından oluşturulan düşük petrol fiyatlarına tepki olarak 1960'da petrol üreten ülkeler (OPEC), iş birlikçi yapısı nedeniyle kartel olarak görülmüş, ancak bu birliktelik 1970'lere kadar dünya petrol piyasasında ve uluslararası siyasette belirgin bir güç olamamıştır. Örneğin 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda bu birliktelik monopol gücünü hissettirememiştir. Arap ülkeleri savaşta Süveyş kanalını kapamış ve petrol arzını kısmış olsa da, Libya petroleri Batının petrol gereksinimini karşılamış ve OPEC'in üretim piyasalarına olası negatif etkilerini ortadan kaldırmıştır (Bina, 1990: 105-106). Ancak oluşumdan kısa bir süre sonra OPEC petrol endüstrisi ve petrol fiyatlarının dinamiklerini değiştirmiştir. Bu değişimler, Orta Doğu'daki politik olaylarla paralellik seyretilmiştir. (1973 Yom Kippur Savaşı, 1979'da İran devrimi, 1990 Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi, 2003 İkinci Körfez Savaşı vb.). Her olay, fiyatlarda ani ve büyük artışlara neden olduğu kadar petrol arzında kesintilere neden olmuştur. Petrol fiyatlarındaki seyir incelendiğinde, dalgalanmaların Orta Doğu'daki politik kargaşanın bir yansıması olduğu görülmektedir (Bahgat, 1999: 44). Bu seyir, **Grafik 1**'de net bir şekilde görülmektedir. Dünya ham petrol fiyat düzeyindeki asıl sıçrama ve OPEC'in monopol gücünü gerçek anlamda test ettiği ilk önemli siyasi olay Arap-İsrail savaşıdır. Arap-İsrail savaşının başladığı 1973 yılında ham petrolün varil fiyatı 2, 5-3 \$ iken, 1974 yılında petrol fiyatları varil başına 11-12 \$ yükselmiştir. Bu ani sıçramanın sebebi, OPEC'in savaşta İsrail'i destekleyen Amerika ve

Hollanda'ya yönelik uyguladığı petrol ambargosu uygulaması ve petrol üretimini azaltmasıdır. 1978 yılına kadar petrol fiyatları sabit kalmış, ancak 1979 yılında İran İslam devrimi ile 1980 yılında başlayan İran-İrak savaşı petrol üretiminin azalmasına neden olarak petrol fiyatları bu kez 14 \$'dan 35\$'a fırlamıştır. 1982-85 yılları arasında OPEC fiyatlara istikrar kazandırmak için üretim kotası uygulamış, Suudi Arabistan'da dengeleyici ülke statüsünü üstlenmiştir. Ancak tekrarlanan oyun teorisinde olduğu gibi OPEC üyesi diğer ülkelerin daha fazla üretim yapması Suudi Arabistan'a sözleşmeye sadık kalmaktan dolayı zarar yüklemiştir. Bu durumda Suudi Arabistan, 1986 yılında üretimini artırarak, dengeleyici devlet statüsünden vazgeçmiş ve OPEC üretim kotası başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Gulen, 1996: 35). Bu sonuç, artan petrol arzına neden olmuş ve tüm dünyada petrol fiyatları düşmüştür. Bu düşüş trendi 1990 yılındaki Körfez Savaşı'na kadar devam etmiştir. Savaş, petrol fiyatlarının tekrar tırmanmasına neden olmuştur. Savaş sonrasında petrol fiyatları tekrar düşme eğilimi göstermiş, ancak 1994 sonrasında büyüyen Asya ekonomileri ve bu ekonomilerin petrole daha fazla ihtiyaç duymaya başlamaları petrol fiyatlarını yükseltmiştir. 1997'de Asya ekonomilerindeki kriz ile birlikte azalan talep petrol fiyatlarını düşürmüştür. Ancak Çin ve Hindistan ekonomilerinde 90'ların sonrasında meydana gelen hızlı büyüme ve Çin'in bu bölge petrollerinin en büyük talepleri arasında yer alması petrol fiyatlarının tekrar artmasına neden olmuştur (Leeb ve Strathy, 2006: 77).

Grafik 1: 1861-2005 Dünya Ham Petrol Fiyatlarının Gelişimi

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, 2006.

Bu genel açıklamalar bağlamında, oligopoldeki firma davranışına zemin hazırlayan temel faktörün mevcut durumunu bilmek ve coğrafyanın bu konudaki mutlak üstünlüğünü belirlemek gereklidir. Bu üstünlüğü rakamsal olarak göstermek için, dünyada ispatlanmış petrol rezervlerini raporlayan **Tablo 5** hazırlanmıştır. **Tablo** incelendiğinde, Orta Doğu'nun dünyada mevcut bilgiler ışığında ne muazzam bir rezerve sahip olduğu görülmektedir. **Tablo** veri

alındığında, Orta Doğu tüm dünya rezervlerinin yarısından fazlasına sahiptir. Bu, coğrafyanın dünya ekonomisi açısından ne kadar önemli olduğunu ifade etmede tek başına kullanılabilecek önemli bir göstergedir. Orta Doğu'daki ülkelerin yer aldığı OPEC'in dünya rezervleri içindeki payı ise, **Tablo 6**'dan da görüleceği üzere, % 75'in altına son yirmi yıldır (1985 yılında payı % 69,5) hiç inmemiştir.

Tablo 5: Dünyada Kıtalar ve Bölgeler İtibarıyla İspatlanmış Petrol Rezervleri (Milyar varil)

İspatlanmış Petrol Rezervleri	1985(milyar varil)	Pay (%)	1995(milyar varil)	Pay (%)	2005 (milyar varil)	Pay (%)
Kuzey Amerika	101.5	13.2	89	8.7	59.5	5.0
Güney ve Orta Amerika	62.9	8.2	83.8	8.2	103.5	8.6
Avrupa ve Avrasya	78.6	10.2	81.5	7.9	140.5	11.7
Orta Doğu	431.3	56.0	661.5	64.4	742.7	61.9
Afrika	57	7.4	72	7.0	114.3	9.5
Asya Pasifik	39.1	5.1	39.2	3.8	40.2	3.3
Dünya Toplam	770.4	100.0	1027	100.0	1.200.7	100.0

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, 2006.

Tablo 6: OPEC ve OECD'nin İspatlanmış Petrol Rezervleri (Milyar varil) ve Payları

İspatlanmış Petrol Rezervleri	1985 (milyar varil)	Pay (%)	1995 (milyar varil)	Pay (%)	2005 (milyar varil)	Pay (%)
OECD	118.6	15.4	111.3	10.8	80.6	6.7
OPEC	535.8	69.5	785.1	76.4	902.4	75.2
OPEC Dışı Ülkeler	172	22.3	179.8	17.5	175.4	14.6
Önceki Sovyetler Birliği	62.7	8.1	62.1	6.0	122.9	10.2
Dünya Toplam	770.4	100.0	1027	100.0	1.200.7	100.0

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, 2006.

Tablo 7: Dünya’da Kıtalar ve Bölgeler İtibarıyla Petrol Üretimi (Milyar ton) ve Payları

Petrol Üretimi	1985 (milyar ton)	Pay (%)	1995 (milyar ton)	Pay (%)	2005 (milyar ton)	Pay (%)
Kuzey Amerika	730.2	26	646	20	642.5	16
Güney ve Orta Amerika	188.8	7	292.8	9	350.6	9
Avrupa ve Avrasya	807.2	29	669.4	20	845	22
Orta Doğu	516.9	19	978.9	30	1.208.1	31
Afrika	260.9	9	339.3	10	467.1	12
Asya Pasifik	288.1	10	354.5	11	381.7	10
Toplam Dünya	2792.1	100	3280.9	100	3895	100

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, 2006.

Tablo 8: OPEC ve OECD’nin Petrol Üretimleri (Milyar ton) ve Payları

Petrol Üretimi	1985 (milyar ton)	Pay (%)	1995 (milyar ton)	Pay (%)	2005 (milyar ton)	Pay (%)
OECD	955.1	34.21	974.4	29.70	927.7	23.82
OPEC	810.9	29.04	1.338.3	40.79	1625.5	41.73
OPEC Dışı Ülkeler	1384.5	49.59	1.584.2	48.29	1.692	43.44
Önceki Sovyetler Birliği	596.7	21.37	358.4	10.92	577.4	14.82
Toplam Dünya	2792.1	100.00	3.280.9	100.00	3.895	100.00

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2006.

Orta Doğu Bölgesi’nin petrol rezervleri 1985 yılında 431,3 milyar varil ve % 56’lık payı ile ilk sırada yer alırken, 2005 yılına geldiğimizde 742,7 milyar varil petrol rezervi ve % 61,9’luk payı ile yine ilk sırada bulunmaktadır. Diğer petrol rezervlerinin olduğu bölgelere bakıldığında hemen hemen birbirlerine denk miktarda paylara sahip olduklarını görüyoruz ve Orta Doğu bölgesinin diğer bölgelerden oldukça fazla petrol rezervlerine sahip olduğu görülmektedir. **Tablo**

4'teki bu durum bu bölgenin neden bu kadar önem taşıdığını ve küresel güçlerin birbirleriyle neden bu bölge için rekabet ettikleri daha iyi anlaşılacaktır. **Tablo 6**'da ise OPEC örgütünün dünya petrol rezervleri içerisinde 2005 yılı itibarıyla %75'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Petrol üretimlerinin paylarına bakıldığında ise, 2005 yılı itibarıyla Orta Doğu bölgesinin tek başına dünya üretiminin % 31'ini karşıladığı görülmektedir. Bu oran OPEC Söz konusu olduğunda ise, % 41,3 gibi büyüklüğe ulaşmaktadır. (**Tablo 7, Tablo 8**) Bu göstergeler, organizasyonun sektörel yoğunlaşma oranı bağlamında hem bölgenin kartel gücünün hem de fiyat belirleme gücünün önemli bir göstergesidir (Claes, 2005: 52). OPEC, oligopoldeki firma davranışlarına uygun bir karakteristiğe sahiptir. Bu karakteristik yapı, OPEC'in kartel olarak isimlendirilmesinin nedenlerinden biridir.

OPEC, oligopoldeki firma davranışlarına uygun bir karakteristiğe sahiptir. Bu karakteristik yapı, OPEC'in kartel olarak isimlendirilmesinin nedenlerinden biridir. OPEC'in davranışı, oligopol piyasadaki firmaların analizinde kullanılan üç ana modelle açıklanabilir. Bu modellerin ilki fiyat liderliği modelidir. Bu modelde Suudi Arabistan gibi bir fiyat liderinin petrol fiyatlarını etkileme gücüne sahip olduğu ve OPEC'in diğer üyelerinden bağımsız olarak hareket edeceği varsayımından hareket edilir. İkinci model, kartel modelidir. Bu modelde bütün OPEC üyesi ülkelerin, koordineli olarak üretimde kartel oluşturduğu temel öngörüsünden hareket edilmektedir. Ayrıca modelde, bütün üreticilerin fiyat ve karlarını arttırma konusunda iş birlikçi hareket edecekleri ve bu suretle üretim açısından tekel bir görünüme bürünebilecekleri ileri sürülmektedir. Üçüncü model, oyun teorisi modelidir. Bu modelde üreticilerin yüksek fiyatlar için üretimlerini keserek anlaşma yapabilecekleri, ama sonunda kendi ülkelerinin hâsılatlarını maksimum yapmak için hile yaparak, kartelin dağılmasına neden olabilecekleri varsayılmaktadır. OPEC üyeleri arasındaki gizli iş birliği teorisinde belirtilen en önemli problem, ülkelerin hileye her zaman meyilli olmasıdır. Ancak ülkeler arası gizli iş birliği, her bir ülkeyi üretim kapasitesini arttırmama konusunda ikna edecek çevre koşulları içinde gerçekleştiğini de hatırd tutmak gerekir. Günlük 10 milyon varil kapasiteye sahip olan petrol üreticileri, günlük yalnızca 1 milyon varil kapasiteye sahip üreticilerden daha büyük cirolar elde eder. Bir petrol üreticisi kolaylıkla kapasitesini günlük 1 milyon varilden 10 milyon varile genişletebiliyor ama bunu yapmıyorsa, talep elastikiyetine bağlı olarak üretici konumundaki bu ülkeler karlarını kolaylıkla üç katına veya dört katına çıkarabilmektedirler. Ancak OPEC'te gizli anlaşmalar, bazı üyeleri kâr hırsıyla üretim kapasitelerini arttırma konusunda güdeleyicidir. Pür kartel veya piyasa paylaşma modeli OPEC üyelerinin daha büyük pazarda mücadele etmeleri nedeniyle üretim kapasitesini arttırabilecekleri yönünde imalara sahiptir.

Bu temel firma davranış modelleri çerçevesinde OPEC'in davranışına ilişkin ilk metodolojik çalışma Pindyck (1978) tarafından yapılmıştır. Pindyck çalışmasında OPEC'in teorik olarak kartel olabilme gayretlerini ve bu yöndeki

davranışlarının etkilerini açıklamıştır. Loderer vd. (1985) ise yaptıkları çalışmalarında Pindyck'in aksine, örgütün 1970'li yıllarda oligopoldeki kartel benzeri bir davranış sergilemediğini ileri sürmüştür. OPEC'in davranışları bu iki zıt görüşün yanında, değişik davranış modelleri çerçevesinde de analiz edilmiştir. Örneğin, OPEC'in davranışını açıklamada Johany, düşük indirim teorisini; Ezzati ve Teece hedef gelir modelini, Moran (1982) ve Adelman (1992) 1980'lerdeki petrol fiyat şoklarının nedeni olarak politik hareketlilik modelini ve Al-Sultan (1993) gizli anlaşma davranış modellerini kullanmışlardır (Reynolds, 1999: 901). Griffin (1985) düşük indirim ve hedef gelir model hipotezlerini yaptığı çalışmasında reddetmiştir. Griffin'in bulguları kartelci paylaşımı kısmen doğrulasa da bu iki modeli doğrulayacak bulgulara ulaşamamıştır. Bununla birlikte Danielsen (1988) ve Gulen (1996) 1980 yılından sonra OPEC üyeleri arasında gizli bir anlaşmanın varlığını ifade edecek bulgular tespit etmiştir. Dahl ve Yücel (1991) ise OPEC ülkelerinin rekabetçi olmadığını ampirik olarak göstermişlerdir (Reynolds, 1999:901). Yapılan çalışmalarda yanıtı aranan soru ***OPEC'in kartel olup olmadığıdır.*** Çünkü eğer OPEC etkin bir kartelse, politik kararlarının petrol piyasası fiyatlarını etkilemesi gerekirdi (Loderer, 1985:992). Griffin OPEC ülkelerinin kısmen üretim koordinasyonunda etkili olduklarını ifade ederken, Dahl ve Yücel OPEC ülkelerinin rekabetçi olmadığını ileri sürmektedirler. Bu iki ima OPEC içinde gizli anlaşmaların varlığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir ve bu imalar literatürde yaygın olarak kabul de görmektedir.

Yapılan çalışmalarda araştırmacılar OPEC'in petrol piyasasındaki davranışında iki döneme dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, 1970 yılından 1981 yılına kadar olan birinci dönem ve 1981 yılından 1993'e kadar olan ikinci dönemdir. Loderer (1985) resmî OPEC kararlarının 1974-1980 yılları arasında petrol fiyatlarını etkilemediğini ileri sürmüştür. Gulen (1996) bu çalışmanın uzantısı niteliğindeki çalışmasında, 1982-1993 periyodunda organizasyonun dünya petrol fiyatlarını etkileyebildiğini, 1973-1982 periyodunda ise Loderer'in bulgularına paralel olarak, OPEC'in fiyatları etkileyemediği sonucuna varmıştır. Bu bulgulardan hareketle, OPEC'in 1973'ten 1981 yılına kadar petrol fiyatlarını etkileyemediği kabul edilecek olursa, OPEC literatürde niçin kartel olarak nitelendirilmiştir. Adelman (1986) çalışmasında zaman içerisinde OPEC'in kartel kimliğini aşındıran hırsla bunu açıklamaya çalışmıştır. Örneğin, organizasyonun fiyat lideri Suudi Arabistan, belirlediği fiyat ve üretim kısıtlamaları ile petrolü coğrafyaya kaynak aktarım ve güç unsuru olarak değerlendirme yönündeki politik girişimi, yüksek rezerve sahip ülkelere desteklenmemiş, bu ülkeler gizli ortaklığı üretimlerini arttırmak suretiyle, hasılatlarını önemli ölçüde arttırma hırslarıyla bozmuşlardır. Ayrıca bu dönemde OPEC üyelerinin resmi üretim kotalarının olmaması da bu sonucu desteklemiştir. Tüm OPEC üyeleri birliğin ilk dönemlerinde petrol üretiminde daha çok serbesti istemişlerdir. Ancak karteldeki ikilemin negatif sonuçları, 1981 yılında OPEC üyesi ülkeleri resmi ve koordineli olarak üretimlerini azaltma kararı almaya zorlamıştır. Yapılan çalışmalardaki bulgulardan da

anlaşılacağı üzere, ancak 1981'den sonraki periyotta OPEC petrol fiyatlarını çok olmasa da etkilemeye başlamıştır (Reynolds, 1999: 903).

Liberal iktisadi öğretisi açısından oldukça mekânîk gözükse de bu süreç, aslında daha heterojen bir mantıkla tanımlanmalıdır. Bu durumda yetersiz kalan liberal öğretiyi, realist perspektiften daha detaylı ele almak yerinde olacaktır. Petrolün stratejik değerine bağlı olarak uluslararası petrol piyasasında politik faktörleri etkileyeceği veri alındığında, realist perspektiften Orta Doğu petroleri ekseninde OPEC'in kartel gücünü sınırlandıran ekonomik ve siyasi kısıtlayıcıları tespit etmek gerekmektedir (Claes, 2005: 48).

Orta Doğu Ekseninde OPEC'in Kartel Gücünü Azaltan Siyasi Unsurlar

Dünyanın stratejik, siyasi ve ekonomik bakımdan en önemli enerji kaynağı olan petrol gibi büyük bir zenginliği elinde bulunduran Orta Doğu ülkeleri, dünyanın ekonomik bakımdan en zengin ve kalkınmış bölgesi olması gerekirken, ne yazık ki bölge yüzyılı aşkındır siyasi istikrarsızlıklar, çatışma ve anlaşmazlıklar uğraşırken, emperyalist güçlerin hâkimiyet kurma gayretleriyle faaliyette bulunduğu bir arenaya dönüşmekten kurtulamamıştır (Selby, 2005: 206). Enerji üretim hacmi ve sahip olduğu rezervler veri alındığında, Orta Doğu'nun, dolayısıyla OPEC'in enerji politikalarının yönünü belirleme gücü ve iş birliğinden kazançlarla bölgeye transfer edilen refahın düşüklüğü bölgeye has siyasi unsurlardan kaynaklanmaktadır. OPEC'in siyasi açıdan gücünü sınırlayan bu unsurları; uluslararası rekabet politikası, bölgedeki savaşlar ve anlaşmazlıklar, güvenlik stratejilerindeki hatalar, köktencilik ve terörist saldırılar olarak beş başlık hâlinde sıralamak mümkündür. Bu beş unsur aşağıda sırasıyla açıklanmaktadır.

Orta Doğu'nun uluslararası rekabet politikalarının odak noktası olması, OPEC'in gücünü zayıflatan en önemli unsurdur. Orta Doğu'daki rekabet insanoğluluyla beraber başlar. Ancak kapitalist anlamdaki petrol temelli uluslararası mücadeleyi, XIX. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğundaki Türk, Alman, İngiliz ve Fransız iş adamları, devlet adamları ve casuslar arasındaki çekişmeyle başlatmak mümkündür. I. Dünya Savaşı'ndan sonra da Orta Doğu petrollerine dayanan rekabet Türk, Alman, İngiliz ve Amerikan çıkarları doğrultusunda devam etmiştir. Zayıflayan Türkiye ve Fransa bu bölgedeki hâkimiyetlerini kaybetmişler ve yerlerine gelen Amerika ve İngiltere bölgedeki petrol bolluğunu araştırmaya devam etmişlerdir. Soğuk savaş döneminde rakipler NATO ve Varşova Paktları olarak bölünmüştü. Soğuk savaşın sona ermesi ile birlikte Fransa, Rusya ve Çin bölgede petrol araştırmaları için Amerika ve İngiltere ile rekabet etmeye başlamışlardır. Bölgedeki Amerikan ve İngiliz ekonomik yaptırımlarına rağmen, Fransa, Rusya ve Çin (enerji ve savunma sanayinin her ikisinde de) Irak ve İran'a yatırım yapma atağına geçmişlerdir (Şen ve Babalı, 2007: 1518). Öz bir ifadeyle, bölge her zaman uluslararası rekabetin merkezi olmuştur. Bu rekabet bölgedeki

ülkelerin zayıf kalmasıyla mümkün olacağından, bölge sürekli kaos ve çatışma ortamında bilinçli olarak tutulmaktadır.

Yakın geçmişte yaşanan olaylarla ilişkilendirildiğinde petrol, uluslararası gündemde önemli bir sorunu da ön plana çıkarmıştır. Bu sorun, önemli tüketici ülkeleri petrol arzının güvenliğinin geleceğine ilişkindir. 2003 yılından bu yana süren esasen Amerika- Irak savaşı (ikinci körfez savaşı) kitle imha silahlarından ziyade petrol arzının güvenliğiyle ilgilidir. Kitle imha silahlarının bölgesel olarak yarattığı istikrarsızlık ve İran nükleer programı gibi teknoloji transferleri petrol arzında gelecekte bölgesel anlamda önemli risklerin oluşumuna katkıda bulunacağı iddia edilebilir. Nitekim petrol arzının tarihsel seyri incelendiğinde, İkinci Körfez Savaşı Irak'tan petrol arzında ciddi sapmalara ve kısmi anlamda petrol şoklarına neden olmuştur. Çok uluslu petrol şirketleri ve Rusya birincil olarak bu gelişmeden oldukça karlı çıkmıştır (Claes, 2005: 55). Körfez devletleri yüksek petrol fiyatlarına paralel olarak, yüksek petrol gelirleri elde etmesi uluslararası rekabeti ve bölgenin güvenliğini de doğrudan etkilemektedir.

Orta Doğu petrollerine ilişkin son dönem tartışmalardan biri, petrol gelirlerinin transferlerinde petro-dolarlarla veya euro-dolarlarla yapılmasına ilişkin girişimlerdir. Bu durum uluslararası para olarak Amerikan dolarının gücünü zayıflatıcı bir unsur görülürken, diğer yandan bu durum dünya finans piyasalarında ciddi bir kırılma meydana getirebilecektir. Bölgenin güvenliğine ilişkin tartışma yaratan diğer bir gelişme ise, Birleşmiş Milletler tarafından baskı altında tutulmaya çalışılan İran'ın, İsrail'e ve Batılı yandaşlarına karşı bazı petrol gelirlerini terörist faaliyetleri desteklemek için kullanması ve petrol arzını kesme tehdidiyle, yüksek petrol fiyatlarını bir silah olarak kullanma eğilimine sahip olmasıdır (Kamrava, 2004: 107).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan İsrail devleti, İsrail ve Arap dünyası arasında çeşitli savaflara neden olmuştur. Bu savaşlar ciddi anlamda bölgedeki petrol arzını engellemiştir. İsrail'in kurulmasının ardından ilk tepki olarak, 1948 yılında Musul-Hayfa petrol boru hattı kapatılmıştır. Devrin Mısır başkanı Cemal Abdül Nasır 1957 yılındaki İsrail-Arap savaşı sonrasında Süveyş kanalını kapatmıştır. Bu eylemi Arap petrol üreticilerinin ABD ve Avrupa'ya karşı petrol ambargosu uygulaması izlemiştir. Bu süreç 1973 yılında ilk petrol şoku yaşanmasına neden olmuştur. Arap-İsrail çatışmaları 1983 yılında ise Trans-Arap petrol boru hattının kapanmasına neden olmuştur. İsrail batı dünyası için petrol arzının güvenliğini negatif yönde etkilemektedir. Benzer sonuç dünya barışı içinde ifade edilebilir. Nitekim günümüz terörist saldırıların bazıları da İsrail'in kurulduğu yıldan bu yana devam eden Arap-İsrail anlaşmazlığıyla ilişkilendirilmektedir. Örneğin Hizbullah, İslami Cihat, Hamas ve Filistin Kurtuluş Örgütü İsrail'in Arap dünyasına yönelik operasyonlarına tepki olarak ortaya çıkmıştır. 11 Eylül saldırılarından sonra, El-Kaide sık sık terörist saldırıyı haklı çıkarmak için İsrail-Arap anlaşmazlıklarını kullanmaktadır. Kısaca, Arap-İsrail çatışması hem ülke içi hem de ülkeler arası çatışmaları teşvik etmekte, hem de bölgede ekonomik entegrasyon ve sosyal gelişimi engellemektedir.

Arap-İsrail çatışması Orta Doğu'nun gücünü, özellikle Araplar aleyhine azaltmaktadır (Sörli vd., 2005: 159; Selby, 2005: 207).

Petrol zenginliği, genel olarak, Orta Doğu'da rejimlerin sürekliliğini pozitif yönde etkilerken, bölgedeki ülkeler arası ve ülke içi çatışmaları arttırmaktadır. İran devrimi, Irak-İran Savaşı, Irak'ın Kuveyt'i işgali bu iki ikilemi desteklemektedir. Bu ikilem petrol fiyatlarında önemli dalgalanmalara neden olmuştur (Adelman, 1986: 395; Smith, 2004: 243). Nitekim Irak-İran savaşı petrol üretiminin düşmesine neden olurken, petrol sahâlarına, petrol altyapı tesislerine ve petrol tankerlerine yönelik karşılıklı saldırılardan dolayı petrol piyasasında ciddi dalgalanmalar olmuştur. 1980-1988 yılları arasında "tanker savaş"ları nedeniyle İran ve Irak arasında yaklaşık olarak 200 denizci öldürülmüştür. Gemilerle 543 saldırı olmuştur. 80 gemiden daha fazlası batmış veya hurdaya ayrılmıştır. 2 Milyar dolardan daha fazla zarara sebep olmuş ve küresel gemi sigorta oranları da % 200 oranında artmıştır. Şattül-Arap suyuolu Irak-İran savaşının nedenlerinin biriydi. Abu Musa, büyük ve küçük Tunb adaları İran ve Birleşik Arap Emirlikleri arasında çok sayıda probleme neden olmuştur. Warba, Bubian adaları ve Rumaila petrol alanı problemleri Ağustos 1990 yılında Saddam tarafından Kuveyt'in işgal edilmesine neden olmuştur. Bu olay 1991 yılında birinci Körfez savaşının başlamasına neden olmuştur. Ayrıcalıklı ekonomik bölgelerin kurulması Birleşmiş Milletlerin kuralları ve uluslararası sulara ilişkin kanunlarda körfezin kıta sahanlıkları üzerindeki anlaşmazlıklar ülkeler arası çatışmalara neden olmuştur (Şen ve Babalı, 2007: 1518).

Bölge ülkeleri arasındaki çatışmaların yanında, Batı dünyasının bölgeye müdahalesi de bölgenin gücünü aşındıran bir başka unsur olmuştur. Özellikle, 1979 devriminden sonra İran-ABD ilişkilerin düşmanca bir yapıya dönüşmesi, ABD'nin, Ağustos 1990'da Kuveyt'in Saddam tarafından işgal edilmesinin ardından 1991 yılında Birinci Körfez Savaşını, 2003 yılında nükleer silahlanma ve demokratiksizlik nedeniyle İkinci Körfez Savaşı'nı başlatması, 11 Eylül terörist saldırılarından sonra ABD-Suudi Arabistan ilişkilerinin Suudi yönetiminin terörist örgütleri destekledikleri yönündeki bilgilerle bozulması ABD'nin kendi sınırlarından uzak bir coğrafyada müdahaleler bölgedeki belirsizliği arttırmaktadır (Yousef, 2004: 107). Günümüzde İran ile olan nükleer program krizinde Çin, askerî ve politik bakımdan İran'ı desteklemektedir. İran, Çin tarafından enerji arzı güvenliği bakımından son derece önemli olan Hürmüz Boğazını korumaktaydı. Bunun için İran petrol arzı güvenliği açısından önemlidir. Bu iki ülkenin ulusal çıkarları, küresel petrol arzının güvenliği açısından uyumlu politikalar izlemelerine neden olmaktadır. Dünya piyasalarına günlük 15, 5 milyar varil petrolü denize açılan Hürmüz Boğazının önemi bölge ülkeleri ve küresel güçler tarafından bilinmektedir (Williams, 2006: 1081).

Orta Doğu bölgesindeki terörist gruplar da bölgenin gücünü azaltan bir başka unsurdur. Bölgedeki terörist gruplar ve eylemleri bölgenin rejimini ve ulusların bütünlüğünü tehdit etmektedir. Özellikle 11 Eylül terörist saldırısı ile

ortaya çıkan El-Kaide tipi terörist gruplar, Mısır'da Müslüman kardeşlik taraftarlarının güçlenmesi, Suudi Arabistan içindeki terörist faaliyetler ve artan baskı mevcut rejimlerden kaynaklanmaktadır. Ülkenin rejimi ile terörist gruplar arasındaki bu tip bağlantılar Afganistan'da Taliban ve Filistin'de Hamas içinde geçerli olmaktadır. Orta Doğu ülkelerinde petrolün güvenli bir şekilde taşınması konusunda bu yasa dışı örgütler bir tehdit oluşturmaktadır. Terörist saldırılar Orta Doğu devletlerini enerji arz güvenliği konusunda ciddi şekilde tehdit etmektedir. Örneğin, 2002 yılında Yemen açık denizinde Fransız petrol tankerleri ve Suudi Arabistan'da yabancı petrol çalışanlarını ve petrol alanlarını hedef alan terörist saldırılar, İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra etkilerin büyüklükleriyle, fiyat şokları dışında petrol arzında kesintiler meydana getirmiştir.

Orta Doğu Ekseninde OPEC'in Kartel Gücünü Azaltan Ekonomik Unsurlar

1990'lı yıllarda petrol, uluslararası politik iktisatta alışıktan olunmayan istikrarlı bir trend göstermiştir. Bu dönemde her enerji kaynağında olduğu gibi petrol talebinde de yükselme görülmüştür. Petrol yenilenebilir bir enerji kaynağı olmamasına rağmen, yeni petrol rezervlerinin keşfedilmesi, artan üretimi desteklemektedir. Üretimde petrolün temel girdi olması, Orta Doğu'da son 60 yılı aşkın bir süredir devam eden uluslararası politik ve ekonomik kargaşanın ekonomik temelini ortaya çıkarmaktadır. Örneğin 1991 yılında Körfez Savaşı olayında Irak ve Birleşmiş Milletler güçleri arasındaki çatışma ve 2003 yılında Irak ve ABD arasındaki savaşlar Batının kıtlık sorunu aşma konusundaki tercihlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan çatışmanın bir ürünüdür. Bu nedensellik ilişkisi içerisinde, Orta Doğu çekişmelerinin daha çok gizli ve yıkıcı olduğu iddia edilebilir.

Châlâbi (1997-1998) makalesinde OPEC'in gelecekte yok olacağını iddia etmiştir. Bu iddiasını, Amerikan basınında OPEC'le ilgili gazete iç sayfalarındaki haberlere değil, üst düzey yetkililerin üzerinde görüş bildirdiği ve anlaştığı, genelde basında özet geçilen haber temelindeki gözlemlerine dayandırmaktadır. Châlâbi bu iddiasını 1990'lı yılların sonunda OPEC'in ekonomik ve politik gücünün 1970'li yıllarla karşılaştırıldığında giderek azaldığını karşılaştırmalı olarak desteklemeye çalışmıştır. OPEC'in kartel gücünün azalması, bu organizasyona üye ülkelerin bu güçteki azalmaya bağlı olarak refah ve zenginlik düzeylerinin gerileyeceğine ilişkin ileri sürülen görüşlerin birçok sebebi vardır. Bu konuda ilk göze çarpan sebep, karteldeki ülkelerin birbirlerine karşı yükümlülüklerini yerine getirme konusundaki eksiklikleri ve önemli siyasi olaylar karşısında birlik ülkelerinin dayanışmasına bağlı olarak, petrolü güç olarak kullanma girişimini gerektiren durumlarda meydana gelen tekrarlanan oyun içine giren ülkelerin birbirlerine yönelik yanlış ekonomik ve politik stratejileridir. Bu duruma örnek olarak Körfez Savaşı sırasında, önemli bir üretici olan Suudi Arabistan ile Irak arasındaki benzer ikilem grup dayanışmasını azaltmıştı. İlk etapta göze çarpan daha çok siyasi

temelli bu nedenin yanında, dört ekonomik unsur OPEC'in monopol gücünü azaltmaktadır.

Bu dört ekonomik unsurdan ilki petrole alternatif enerji kaynaklarının üretim sektörüne olan girişidir. Nitekim günümüzde nükleer güç ve doğalgaz küresel petrol talebini azaltan önemli alternatif enerji kaynaklarıdır. Bu iki enerji kaynağının yanında biyoteknolojik araştırmalar, yenilenebilir enerji kaynaklarla enerji talebinin önemli bir kısmının karşılanması durumuna bağlı olarak gelecekte daha fazla petrol talebinin azalabileceği yönündeki savları destekler niteliktedir. Ayrıca petrolün dışsal maliyeti de dikkate alındığında bu alternatif kaynaklara yönelimin daha da hızlı olabileceği iddia edilmektedir. Nitekim alternatif enerji kaynaklarına yönelik araştırmalarda temel ilke, petrolden daha ucuz, yenilenebilir (petrol gibi toplam rezervlerle sınırlı olmayan) ve çevreye daha az zararlı olan enerji kaynaklarını keşfetmektir. OPEC'siz enerji tedarikini sağlama yönündeki gayretlerin çoğunu basitçe endüstrileşmiş ülkelerin kar amaçlı davranışlarıyla ilişkilendirmek mümkün olsa da, işin politik yönünü göz ardı etmemek gerekir. Nitekim ABD Senatörü Richard Lugar ve eski CIA Başkanı R. James Woolsey'in petrole ilişkin görüşleri olayın politik yönünü açıkça göstermektedir.

Kıt Orta Doğu petrollerine giderek büyüyen bağımlılığımız, dünyanın geri kalan kesimi için kazanma yolunun olmadığı, aptalca bir oyununa benzer. Kayıplarımız; ani bir savaş, fiyat artışları, gelişmekte olan ülkelerin yoksulluğu, iklimlerde değişim, ya da yukarıdakilerin tümünü ihtiva edecek şekilde ortaya çıkabilir. Yakın geçmişteki kötü olaylar ve meydana gelen diğer olaylar, bilimsel buluşun avantajlarını dikkate almayan aşırı kısa görüşlülükten kaynaklanmaktadır. . . Eğer yapabilirsek, gelecek nesiller için hayatı daha az tehlikeli ve daha güvençli kılabiliriz. Eğer yapmazsak, gelecek nesiller kaçırdığımız bu dikkate değer fırsatlara hayretle ve geçmişe kızgınlıkla bakacaklardır (Lugar ve Woolsey, 1999: 102).

Kartelin gücünü azaltan ikinci ekonomik unsur artan petrol arzıdır. Dünya petrol şirketleri, 1970'lerde ve dolayısıyla OPEC temelli meydana gelen olaylardan beri boş durmamaktadırlar. OPEC ülkelerinde yatırım yapmayarak bu şirketleri OPEC dışındaki ülkelerde yeni petrol rezervleri bulma konusunda büyük yatırımlar yapmaya yöneltmiştir. Bu yüklü yatırımlar petrol arzının artmasını sağlamış ve OPEC'in fiyat oluşturma yeteneğini önemli ölçüde etkilemiştir. OPEC dışında gerçekleşen üretim, Rusya ve ABD'deki üretim hariç, 1976'dan 1995'e üç kat artmıştır. OPEC'in petrol üretim miktarını azaltması OPEC dışı ülkelerin üretim artışıyla telafi edildiği için OPEC'in dünya piyasa fiyatlarını arttırma yönündeki girişimi çok maliyetli olacaktır. Dünya petrol piyasasına karşı OPEC'in hareket kabiliyeti diğer ülkelerdeki üretim artışıyla azalmaktadır (Stevens, 2005: 25).

Üçüncü ekonomik unsur, değişen petrol teknolojisidir. Petrol doğal giriş engelleri yüksek olan bir piyasadır. Petrol aramaları riski yüksek ve büyük

petrol arama maliyetleri yüksek bir sektördür. Petrol piyasasına ilişkin bu yüksek maliyet ve risk yeni firmaların ve ülkelerin bu piyasaya girme yeteneklerini sınırlandırmaktadır. Ancak son zamanlarda teknolojik gelişmeler bu risk ve maliyetleri giderek düşürmektedir. Bilgisayar teknolojisine bağlı olarak daha bilimsel ve gerçekçi petrol aramaları yapılmaktadır. Yeni sondaj teknikleri petrol rezervlerinin belirlenmesi için gerekli olan yatırım maliyetlerini azaltmaktadır. Sonuç olarak, petrol arzcuları geçmişe göre hem daha büyük hem daha esnek görünüme bürünmüştür. Bu durum OPEC'in fiyat belirleme gücünü azaltmaktadır (Balaam ve Veseth, 2001: 379).

Son ekonomik unsur ise; petrol piyasasının değişen yapısıdır. OPEC'in gücü, dünya petrolünün çoğunun spot piyasasında el değiştirdiği dönemlerde daha büyüktü. Bu piyasada fiyatların istikrarsızlığı nedeniyle alıcı ve satıcılar kendilerini bu yapıdan korumak için artan miktarlarda satın almaktadırlar. Pek çoğu gelecekte meydana gelecek fiyat artışlarını garanti altına almak için uzun dönemli sözleşmeler imzalamaktadırlar. Bu yolla hem alıcılar hem de satıcılar piyasada meydana gelecek ani kırılma ve hareketlenmelerden kendilerini korumaya çalışmaktadırlar. Bir kısım alıcı ve satıcılar ise gelecekte sabit bir fiyattan petrolü satma ve satın alma hakkını sağlayan future piyasalarda işlem yapmaktadırlar. Uzun süreli sözleşmeler ve future piyasaları kullanmak suretiyle, daha geniş bir petrol kullanıcısı düşen fiyat avantajlarını kullanma hakkını korurken diğer yandan artan fiyat artışlarından kendilerini koruyabilmektedir. Piyasa yapısında meydana gelen bu değişimin bir sonucu olarak ani fiyat artışlarından elde edilen petrol üreticilerinin rantını ve dolayısıyla gücünü azaltmaktadır (Balam ve Veseth: 379).

OPEC'e ilişkin bu görüşler arz ve talep konusuyla tanımlanacak kadar basittir. Artan piyasa, fiyatların yarattığı güdüyle, arz büyüyecek ve petrol araştırma konusundaki engellerdeki azalışla, bu daha da artacaktır. Petrol fiyatları bu yolla geriledikçe OPEC'in politik ve ekonomik gücü de azalacaktır. Bu durum genellikle petrol fiyatlarının düşük olacağı anlamına gelmemektedir. OPEC'e ilişkin eleştiri getiren araştırmacılar bu noktaya da dikkat çekmektedir. Günümüzde petrol fiyatları, arz ve talep koşullarına göre değişmektedir, yoksa OPEC petrol başkanlarının oylarına göre değil. Doğu Asya'nın krizden çıkıp, normal trendine dönmesi, Çin'deki hızlı büyüme petrol talebini arttırdığı için fiyatlar tekrar artış eğilimi göstermektedir (Balaam ve Veseth, 2001: 379).

DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Orta Doğu, uluslararası rekabet ve anlaşmazlıkların, güvenlikte yapılan hataların, köktencilik ve terörizmin en yoğun olduğu coğrafyadır. Bölgede süren kaos, mevcut doğal kaynakların ve buna uygun sektörlerin tesis edilmesiyle oluşacak bölgesel gücün önündeki en büyük engeldir. Bu engeller Orta Doğu'nun dolayısıyla OPEC'in gücünü aşındırırken, hegemonik güçlerin bölgedeki faaliyetlerin etkinliklerini kolaylaştırmaktadır. Bölgenin politik-ekonomik anlamda gücünün arttırılması için bölgedeki iş birliğini arttırılması,

barış ve huzur zeminin oluşturulması ve sürekliliğinin sağlanması, güvenlik ağının yeniden yapılandırılması gerekir.

Petrol sanayide yerini aldığı tarihten bugüne, rekabetçi güçler Orta Doğu'da birbirleriyle mücadele etmektedir. Buna karşın, petrolün arz cephesinde yer alan ülkeler arasında bir dayanışma yoktur. Bölgeye refahı taşımak adına enerji arzı arttırılmaktadır. Çünkü arz zincirinin ve daha yüksek fiyatların oluşumuna engel olan çatışmalar, anlaşmazlıklar ve savaşlar coğrafyada hiç eksik olmamaktadır. Bu nedenle, bölgede petrol arzında tanımı tam yapılmamış bir rekabet yerine iş birliğine gidilmesi gerekmektedir. OPEC'e üye Orta Doğu ülkelerinin yıkıcı rekabetin ve anlaşmazlıkların farkına varması durumunda ülkelerin iş birlikçi davranışını sağlamak, bölgeye maliyet yükleyen davranışlardan kaçınmayı ve kaosun neden olduğu terörist ve köktenci eylemleri azaltmayı sağlayacağı ortadadır. Coğrafya bu yolla tutuklunun ikilemi sorunsalından da kurtulmuş olacaktır.

Orta Doğu Bölgesi'nin sürekli terörist üreten bir coğrafya olmaktan çıkarılması gerekmektedir. Terörün dini-milleti-vatanı yoktur. Terörizm bütün insanlığın ortak sorunudur ve küreselleşen dünyada hiçbir ülke veya bölge bu tehlikeden korunmuş değildir. Terörizmle en köklü ve kalıcı sonuç üretecek mücadele yollarının başında Orta Doğu bölgesinin istikrarsız, fakir, durağan, dünyaya düşmanca bakan ve terörist hareketlerin yeşermesine ve güçlenmesine elverişli bir coğrafya olmaktan çıkarmaktır. Terörizme karşı asıl etkili mücadele Orta Doğu bölgesinin dünya ile entegrasyonu, demokratikleşmesi, sivilleşmesi, özgürleşmesi, zenginleşmesi ve zenginliğin tabana yayılması sürecinin önünün açılması ile mümkün olmaktadır.

Bölgede ülkelerarası ve ülke içindeki barışın sağlanması bölgenin gücünü arttıracaktır. Bölgesel iş birlikçi davranış gelişmiş ekonomik güçlerin bölgeye silah satmak ve tarafgir davranışlar sergileyerek, çıkarları adına yapacakları manipülasyonların etkisini yok edecektir. Orta Doğu bölgesinin sürekli iç çatışma ve kargaşa ortamına gelmesinde zamanında bölgeyi asolarak işgal etmiş daha sonra da bu ülkelerdeki krallık rejimleriyle ittifak kurup halkın taleplerinin yönetime yansımamasına dolaylı destek vermiş, bölge ülkelerinin eğitim, sağlık ve kişi başına düşen gelirden yaşanan düşüşlere sebep olmuş batılı güçlerin payı da bulunmaktadır. ABD'nin 11 Eylül terörist saldırılarından sonra giriştiği terörizme karşı savaşta terörizm tehlikesini azaltmak yerine daha fazla arttırmış bütün dünyada anti-Amerikan, anti-Batı duyguları güçlenmiş, sonuç olarak bu gelişmeler ile bölge daha az güvenli ve huzurlu bir yer hâline getirmiştir. Orta Doğu'da böyle bir yapının teşkil etmesinde bölgede demokrasi ve özgürlük yanlısı güçlerle dostça ilişkiler kurulması, krallık rejimlerine destek vermekten vazgeçilmesi, bölge halklarının taleplerinin karar alma mekanizmalarına yansımaları sağlayacak politikaların yanı sıra karşılıklı ticaret ve yatırım imkânlarının teşvik edilmesi, vs. gibi terörü azaltacak veya kurutacak yolların hiçbirine başvurulmamıştır. Ayrıca ABD'nin terörle mücadelede "ya

bizdensiniz ya da teröristlerden” mantığı içerisinde kaba kuvvete ve şiddet yanlısı politikalarının da payı büyüktür.

Güvenlik bakış açısından hegemonik gücün bölgedeki etkinliğini arttıran ve kartelin oluşmasını engelleyen en önemli unsur körfezdeki istikrarsızlıktır. İyi düşünülmüş ve düzenlenmiş güvenlik sistemi taraflar arasındaki rekabet, anlaşmazlıklar, bölgesel radikalizm ve terörist saldırıları engellemeye yardımcı olabilecektir. Körfez güvenlik sistemi iç ve dış unsurlar tarafından etkilenmekte ve belirlenmektedir. Bölgedeki vekil stratejilerin petrol arz güvenliği için uygun olmadığı daha önceki uygulamalardan anlaşılmaktadır. Merkez ülkelerince izlenecek bu tür stratejiler bölgede dengesiz güçlerin doğmasına neden olmuştur/olmaktadır.

Uluslararası rekabet ve anlaşmazlıklar, güvenlikte yapılan hatalar, köktencilik ve terörizm konusunda yapılacak bölgesel anlamdaki pozitif gelişmeler ve düzenlemeler hegemonik güç tarafından bölgeden refahın taşınmasını kısmen engellerken, aynı zamanda güç mücadelesindeki iç ve dış güçlerin bölgede yarattıkları kaostan elde edecekleri kazanımları da azaltacaktır. Kısaca, bu üç unsurun eş anlı tesisi bölgeye kartel gücü ve petrol fiyatlarını ve dolayısıyla dünya siyasetini etkileme olanağı sağlayacaktır. Bölgede iyiliğe iyilik stratejisinin tesisi bölgesel refahı artırırken, Orta Doğu'nun ekonomik kalkınma göstergelerini pozitif etkileyecektir.

KAYNAKÇA

Adelman, M. A., (1986), “Scarcity and World Oil Prices”, **The Review of Economics and Statistics**, 68 (3): 387-397.

Akacem, M., (2002), “OPEC then and now: Uncertainties in the Global World Oil Markets”, **Pacific and Asian Journal of Energy**, 12(1): 23-36.

Ali, C. G., (1998), **Political Economy of Regional Cooperation in the Middle East**, Routledge, Florence, KY, USA.

Altuğ, F., (1983), **Petrol Sorununun Tarihsel Gelişimi ve Türkiye**, Bursa Akademi Kitabevi Yayınları, Yayın No: 6, Bursa.

Bahgat, G., (1999), “Oil Security at the Return of the Century: Economic and Strategic Implication”, **International Relations**, 14 (6): 41-52.

Balaam, D. N. ve Veset, M., (2001), **Introduction to International Political Economy**, Second Edition, Prentice Hall Publishing, New Jersey.

Ben-Porat, G., (2005), “A New Middle East? Globalization, Peace and the “Double Movement”, **International Relations**, 19 (1): 39-62.

Bina, C., (1990), “Global Oil and The Transformation of OPEC”, **Review of Radical Economics**, 21 (3): 105-111.

Claes, D. H., (2005), “The United States and Iraq: Making Sense of the Oil Factor”, **Middle East Policy**, 12 (4): 48-57.

Cohn, T. H., (2005), **Global Political Economy: Theory and Practice**, Third Edition, Pearson Education, Inc., USA.

Gulen, S. G., (1996), "Is OPEC a Cartel? Evidence from Cointegration and Causality Tests", **Working Papers in Economics**, Boston College Economics Department.

Kamrava, M., (2004), "Structural Impediments to Economic Globalization in the Middle East", **Middle East Policy**, 11 (4): 96-112.

Khadduri, W., (1996), "Oil and Politics in the Middle East", **Security Dialogue**, 27 (2): 155-166.

Leeb, S. ve Strathy, G., (2006), **The Coming Economic Collapse: How you Can Thrive When Oil Costs \$ 200 a Barrel**, Warnes Business Books, New York.

Loderer, C., (1985), "A Test of the OPEC Cartel Hypothesis", **The Journal of Finance**, 15(3): 991-1006.

Lugar, R. G. ve Woolsey, R. J., (1999), "The New Petroleum", **Foreign Affairs**, Jan/Feb. 78 (1): 88-102.

Parsons, A., (1986), "The Middle East and World Peace", **International Relations**, 8 (November): 515-527.

Reynolds, D. B., (1999), "Modeling OPEC Behavior: Theories of Risk Aversion for Oil Procuder Decisions", **Energy Policy**, 27: 901-912.

Richards, A. ve Waterbury, J., (1996), **A Political Economy of the Middle East**, Second Edition, Westview Press, Boulder.

Ricks, T. M., (1990), "The Middle East", **NASSP Bulletin**, 74 (January): 55-57.

Shackmurove, Y., (2004), "Economic Development in the Middle East", **PIER Working Paper** 04-022: 1-37.

Selby, J., (2005), "Oil and Water: The Contrasting Anatomies of Resource Conflicts" **Government and Opposition**, 40 (2): 200-224.

Smith, B., (2004), "Oil Wealth and Regime Survival in the Developing World, 1960-1999", **American Journal of Political Science**, 48 (2): 232-246.

Smith, J. L., (2002), "Oil and the Economy: Introduction", **The Quarterly Review of Economics and Finance**, 42: 163-168.

Sørlu, M. E., Gleditsch, N. P. ve Strand, H., (2005), "Why is There so Much Conflict in the Middle East", **Journal of Conflict Resolution**, 49 (1): 141-165.

Stevens, P., (2005), "Oil Markets", **Oxford Review of Economic Policy**, 21(1): 19-42.

Şen, Ş. ve Babalı, T., (2007), "Security Concern in Middle East for Oil Supply: Problems and Solutions", **Energy Policy**, 31: 1517-1527.

Williams, P. A., (2006), "Projections for the Geopolitical Economy of Oil after War in Iraq", **Futures**, 38: 1074-1088.

Yousef, T. M., (2004), "Development, Growth and Policy Reform in the Middle East and North Africa since 1950", **Journal of Economic Perspective**, 18 (3): 91-116.

____ www.freedomhouse.org/template.cfm?page=372&year=2007.

____ Tim Kane, Kim R. Holmes, and Mary Anastasia O'Grady 2007 Index of Economic Freedom at (Washington, D.C.: The Heritage Foundation and Dow Jones & Company Inc., 2007), www.heritage.org/index

____ **BP Statistical Review of World Energy**, 2006.

____ **World Development Indicators Database**, World Bank, 2006.

19. YÜZYILDA TERÖRE KARŞI ULUSLARARASI GÜVENLİK İŞ BİRLİĞİ GELİŞTİRME ÇABALARI: 1898 ROMA KONFERANSI*

BAKTIAYA, Adil
TÜRKİYE/TURÇIYA

ÖZET

Günümüzde teröre karşı uluslararası iş birliği oluşturma çabalarının benzerleri 19. yüzyılda da yapılmıştır. Bu bildiri 19. yüzyılın sonlarında gittikçe artan anarşist teröre karşı 1898'de girişilen böylesi bir çabayı ele almaktadır. 1890'lı yıllarda peş peşe üç devlet başkanı anarşist suikastçılar tarafından öldürülmüş, İtalya Kralı bir suikast girişiminden zor kurtulmuş, çok sayıda bombalama eylemi gerçekleştirilmiş ve tüm Avrupa'da anarşist terör korkusu baş göstermiştir. Son olarak Avusturya İmparatoriçesinin yine bir anarşist tarafından öldürülmesinin ardından 1898 yılında Osmanlı Devleti de dâhil olmak üzere 22 ülkenin katılımıyla Roma'da gizli bir konferans düzenlenmiştir. Üzerinde pek çalışma yapılmamış olan bu konferans uluslararası güvenlik iş birliği geliştirme çabalarının gelişiminde önemli bir yer tutmaktadır. Anarşist terör eylemlerine karşı nasıl ortak hareket edileceği ve ne tür ortak tedbirler alınabileceği konusunda görüş alışverişinde bulunulmasına zemin oluşturan konferans, somut ve etkili sonuçlar bakımından çok verimli olamamışsa da bazı tali güvenlik uygulamalarının yerleştirilmesi sağlanabilmiş, sonradan yapılacak ve etkili olacak olan bir konferanslar zincirinin ilk halkasını oluşturmuştur. Çalışmada Avrupa'nın farklı ülkelerinin konuya farklı açılardan bakışları ve temel anlaşmazlık noktaları İngiliz ve Osmanlı arşiv belgelerinden yararlanarak ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 19. yüzyıl, anarşizm, terör, güvenlik, Osmanlı.

ABSTRACT

Efforts for an International Cooperation to Fight Against Terrorism in the 19th Century: 1898 Rome Conference

As happening today, the end of the 19th century witnessed a great deal of effort to establish an international cooperation to fight against terrorism. This paper analyses such an effort against anarchist terrorism, rising during the last quarter of the 19th century, made in 1898. In 1890s there had been a tremendous horror throughout Europe about the anarchist terrorist acts happening around the continent, which included three assassinations against head of states and many bombings. Finally the assassination of the Empress of Austria triggered the

* Bu çalışmaya temel olan araştırma TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir.

meeting of a secret conference that would be held in Rome by gathering of representatives of twenty two states including the Ottoman Empire. This conference, which was mostly neglected, was an important step in the development of international cooperation against terrorism. Even though the consequences of the conference, which represented a base for negotiations about joint actions and legal arrangements, were infertile, the meeting was a step for further series of conferences and succeeded introducing some measures dealing with anarchist terrorism. The paper will analyze the different approaches and disagreements of the participant states around Europe, using primary archival sources of British and Ottoman archives.

Key Words : 19th century, anarchism, terror, security, Ottoman.

1890'lı yıllarda Avrupa'da kamuoyu belki 11 Eylül sonrasındaki dünya kadar terörle meşgul olmuştur. Elbette arada çok önemli farklar bulunmaktadır, ancak iki dönem arasındaki benzerlikler de çarpıcıdır. 1910'da yayımlanan bilim kurgu tarzı bir çizgi romanda Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırıyı hatırlatır şekilde bir uçakla (bu yıllarda uçak henüz yeni icat edilmiştir) New York'taki bir gökdelene yapılan hayali bir saldırının resmedilmiş olması iki dönem arasındaki benzerliğin çarpıcı bir sembolü niteliğindedir. 1890'lar ile 1900'lerin başında buna benzer pek çok bilim kurgu çizgi roman yayımlanmış, bunlardan 1893'te yayımlanlardan birinde de İngiltere'deki Big Ben kulesi havadan saldırıya maruz kalmıştır. (Porter, 2003: 54-55) 19. yüzyılın sonlarında yayınlanan çizgi romanlarla günümüz arasındaki çarpıcı benzerlik bu çalışmanın ilham kaynağı olsa da ve yeri geldiğinde benzerliklere değinmek kaçınılmazsa da iki dönem arasındaki benzerlik ve farklılıklara kapsamlı olarak eğilmek çalışmanın hedeflerinden değildir; bu çalışma 1890'larda yükselen anarşist teröre karşı Avrupa devletlerinin giriştiği bir iş birliği geliştirme deneyimini ele alacaktır. Burada hâlen yürütülmekte olan daha geniş bir çalışmanın tanıtılması, şimdiye kadar elde edilmiş verilerin değerlendirmesi ve Osmanlı Devleti'nin konferanstaki tutumuna ışık tutulması amaçlanmaktadır.

1. Anarşist Terör Eylemlerinin Yükselişi

Öncelikle teröre karşı iş birliğini gündeme getiren olayların tespit edilmesi yararlı olacaktır. Her ne kadar sansasyonel suikastler 1890'larda yoğunlaşmış ve bu on yıl "*decade of regicide*" (hanedana yönelik suikastler on yılı) olarak adlandırılmışsa da anarşist suikastler daha önce, 1880'lerin başlarında başlamıştır. Fransa'da 1881'de yapılan iki saldırının ardından 1884'te ölümle sonuçlanan ilk olay gerçekleşti.¹ 1890'larda gerçekleştirilecek saldırıların teorik

¹ Marsilya'da, bir rahibeler manastırındaki işinden atılmış bir bahçıvan başrahibeyi öldürdükten sonra gelen polise de ateşle karşılık vermiş ve vurularak öldürülmüştü. Günümüzden geriye doğru bakıldığında bu olaylar yalnızca sembolik bir önem taşısa da Louis Chavés'in ölmeden önce yazıp bıraktığı mektup kısa bir gelecekte olacakların işaretini verir gibidir: Ben başlayan ilk kişi olma şerefine sahip olmak istiyorum. Varolan durumu sözcüklerle ya da kâğıtla değiştirmeyeceğim.

temellerini (19. yüzyılda gerçekleştirilen suikastların önemli bir yüzdesine imza atmış olan) İtalyanlar attı. Söz konusu teorik temeller “Eylemle propaganda” (*propaganda by deed*) olarak bilinmektedir ve 1880’lerin başlarında formüle edilmiştir. Ancak 1880’ler boyunca İtalyan anarşistler böylesi eylemlere girişmediler. Anarşizmin tarihini yazan Woodcook’a göre anarşistlerin on yıl boyunca bol bol şiddetten söz ettikleri, ama bunu eyleme dökmedikleri hâlde, bir dizi genç adamın 1892’de neden adalet olarak düşündükleri bir şey için aynı anda kendilerini feda etmeye hazır olarak şiddete yöneldiklerini anlamak kolay değildir. (Woodcook, 2001: 315)

Ancak 1890’larda eylemle propaganda artık uygulamaya konulmuştur. 1890’lar boyunca anarşistlerin karıştığı olaylar 60 kişinin ölmesi ve 200’e yakın insanın yaralanmasıyla sonuçlanmıştır. Mart 1892 ile Haziran 1894 arasında yalnızca Paris’te 11 bombalama olayında dokuz kişi ölmüş, İspanya’daki iki patlamada yine çok sayıda insan yaşamını kaybetmiştir. (Jensen, 1981: 324) 1894’te Fransa’da Başkan Carnot bıçaklanarak öldürülmüş, 1897’de İspanya başbakanı Canovas tabancayla vurulmuş ve aynı yıl İtalyan Kralı ciddi bir saldırıya maruz kalmıştı. 1898’de çok popüler bir şahsiyet olan Avusturya İmparatoriçesi öldürülmüştü ve bu olay anarşistlere karşı toplumun savunulması için bir konferansın toplanması bakımından bardağı taşıran damla işlevini görmüştü. Konferansın toplandığı 1898 yılı sonrasında da suikastlerin devam ettiği görülmektedir: 1900’de daha önce birkaç suikast girişiminden kurtulmuş olan İtalyan Kralı Humbert, 1901’de ABD Başkanı McKinley anarşist suikastlere kurban gittiler. Bu sonuncu olay gerçekleşene kadar ABD’nin kendini terörden bağımsız sayması ve özgürlükçü olmadığı için teröre karşı böylesi bir bağımsızlığı da olmayan Avrupa’yla iş birliğine girmekten kaçınması bugünden bakıldığında ironiktir.²

19. yüzyılın sonundaki bu kanlı olarak bilinen dönemde anarşist saldırıların sebep olduğu ölü ve yaralı sayısı aslında 21. yüzyılın ölçüleri bakımından son derece mütevazıdır. Uluslararası terörün tırmanmaya başladığı 1960’lı-70’li yıllardan sonraki hangi on yıl ele alınırsa alınsın veya anarşizmin altın çağı olarak bilinen 19. yüzyılın son çeyreği, XX. yüzyıldaki hangi 25 yıllık dönemle kıyaslanırsa kıyaslanırsa ölü ve yaralı sayısının aslında çok az olduğu ve 20.

Gerçek anarşistlere, aktif anarşistlere vereceğim son öğüt, benim gösterdiğim gibi iyi bir tabanca, iyi bir hançer ve bir kutu fitille silahlanmalarıdır. (Woodcook, 2001: 309)

² ABD’de bir dergide (*Outlook*) 10 Ağustos 1901 tarihinde yayınlanan bir yazı, ABD’de hâkim olan, anarşist eylemlere karşı bağımsızlık düşüncesini çok iyi yansıtmaktadır. Buna göre anarşistler ABD’de barışçıl propoganda yapma hakkına sahip oldukları için ABD Başkanı’nın öldürülmesi bir yana, onun korunması ve sakınılmasından yanadırlar. Çünkü milletin başı konumundaki kişiye yapılacak bir saldırının, Amerikan hislerini, bu olumlu koşulların ortadan kalkmasına sebep olacak şekilde kabartacağı bilincindedirler. Bu yazının yazılmasından sadece bir ay sonra Başkan Mc Kinley bir suikaste kurban gitti. Sukiasti takip eden ve aylar süren olaylar, anarşistlere karşı girişilen yağmalama ve saldırılar, polis de görmezden geldiği, hatta belki de destek verdiği bir cinneti andırıyordu. (Jensen, 2001: 17)

yüzyılın % 2-3'ü civarında olduğu dikkat çekmektedir.³ Buna rağmen anarşist eylemlerin bu kadar ses getirmesi ve büyük bir korku yaratmasının ardındaki sebeplerin şunlar olduğu düşünülebilir: (i) bu türden sistematik saldırıların daha önce görülmemiş bir olay olması, (ii) sansasyonel suikastler yapılması yoluyla anarşistlerin ünlerini bütün dünyaya duyurmuş olması (iii) herkesin hedef olabileceği bombalamalar yapılması (iv) devletlerle anarşistler arasındaki intikam eylemlerinden ötürü bir şiddet kısır döngüsüne girildiği duygusunun uyanması ve (v) uygar dünyayı hedef alan büyük bir anarşist komplonun varlığına dair gazete yayınları ve kimi anarşistlerinki de dâhil olmak üzere bu istikametteki söylemler.

2. Konferansın Toplanması

1898'e gelindiğinde Avusturya İmparatoriçesi'nin öldürülmesi anarşistlere karşı önlem alınması konusunda Avrupa devletlerini harekete geçirdi. Ortaya çıkan kamuoyu baskısı genel tavrı gereği uzak durması beklenen İngiltere'nin dahi bu konferansa katılmasına sebep oldu. Suikasti gerçekleştiren anarşistin İtalyan olması sebebiyle Avrupa'nın pek çok yerinde İtalyanlar saldırıya uğradılar, kovalandılar. Konferans çağrısını bu nedenle büyük bir diplomatik baskı altında olan İtalya yapmıştı. Sonuçta aralarında Osmanlı Devleti de olmak üzere 21 Avrupa ülkesinin katıldığı bir konferans 24 Kasım 1898'de Roma'da toplandı ve 21 Aralık'a kadar sürdü. Konferansın adı "Anarşistlere Karşı Toplumun Korunması Konferansı" idi.⁴

Konferansta neler görüşüldüğüne ve nasıl sonuçlar doğurduğuna geçmeden önce aralarında önemli rejim farkları olan Avrupa devletlerinin böylesi bir konferansta bir araya gelmelerinin ilginç olduğunu belirtmek gerekir.

Katılması en büyük sürpriz olan ülke İngiltere'ydi. İngiltere genel politikası gereği kendisini yükümlülük altına sokacak bu tür girişimlerden uzak durmaktaydı ve daha birkaç yıl önce benzeri konferans tekliflerini birkaç kere kibarca reddetmişti. Ancak bu yıllarda İngiltere Fransa'yla bir kriz yaşamaktadır ve Faşoda krizi olarak bilinen bu kriz nedeniyle Avrupa'da bu denli yalıtılmış olmak istememiştir. Kaldı ki konferans çağrısını İtalya yapmıştır ve İngiltere, kriz sırasında kendisine destek vereceğini hissettiren İtalya'yı da geri çevirmek istememiştir. Öte yandan, Avam Kamarası'ndaki İrlanda muhalefetinden de çekinen İngiltere'de iktidardaki muhafazakâr partinin hâlefine göre böylesi bir toplantıya katılmaya daha eğilimli olduğu söylenebilir.

³ Rakamlara dayanan yorumlar Todd Sandler'ın çalışmasından alınmıştır. (Sandler, 2003: 783)

⁴ Çağrılı devletler arasında Osmanlı Devleti'ne bağlı Bulgaristan da bulunmaktaydı. Ancak İtalya bu konuda Osmanlı Devleti'nin hassasiyetlerini göz önünde bulundurmuş, Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan üzerindeki egemenlik haklarına saygılı olduğunu göstermek üzere Bulgaristan'a yapılacak davet dahi Bab-ı Ali'ye gönderilmiş ve nadir rastlanan bu diplomatik nezaket Osmanlı Devleti'nce takdire şayan bulunmuştur. Bkz.: Y. PRK. AZJ 38/42 (1316. z. 29), 09.05.1899.

Anarşist eylemler İngiltere’yi pek tehdit etmese de yabancı anarşistlerin sınır dışı edilmesi İngiliz Hükûmeti’ni doğrudan ilgilendirmektedir. Bu sıralarda İngiltere anarşistler kadar Doğu Avrupalı Yahudiler gibi istenmeyen göçmenlerin akınına uğramakta ve buna karşı önlem almaya çalışmaktadır. Son olarak Kraliçe Victoria da Elizabeth’in ölümünden çok etkilenmiş, başbakana bu konuda bir şeyler yapılması konusunda ısrar etmiş ve davete olumlu cevap verilmesini istemiştir.

İngiltere’nin katılmasını engelleyebilecek en önemli faktör olan “yükümlülük altına girmeme” isteği ise İtalya’nın bu konuda İngiltere’yi temin etmesiyle aşılmıştır. Konferans davetçisi olan İtalya, İngiltere’nin hassasiyetini bildiği için İngiliz Dışişlerine bunu önemle vurgulamıştı.

Muhafazakâr devletlerin ısrarla istediği bu konferansa İngiltere’den başka Fransa ve İsviçre’nin de katılması beklenemezdi. İngiltere’nin Faşoda krizi dolayısıyla hissettiği Avrupa’dan yalıtılmama gereği Fransa için de geçerliydi. Fransa bu konferansı en çok isteyen devletlerden biri olan Rusya’yı üzmemek istemektedir. Bardağı taşıran suikastın gerçekleştiği yer olan İsviçre’nin durumu ise daha zordur. Elizabeth’in öldürülmesi Büyük Devletlerin 1815’ten beri siyasi mülteciler için bir sığınak olan İsviçre üzerindeki baskılarını artırmıştı. İsviçre Hükûmeti, üzerindeki baskıları hafifletmek için soruşturma ile ilgili elindeki tüm kaynakları kullanıma açtı. Sonunda Avrupa devletlerini anarşistlere karşı daha sert önlemler alacağına dair ikna edecek adımları atmaya başladı. Bu sıralarda İtalyan devlet adamları konferansta İsviçre’ye karşı ortak bir sert tavır takınılmasından yanaydılar. (Liang, 1992: 162)

Konferans’a katılıp katılmamayı kararlaştıracak olan İsviçre Federal Meclisi oylamaya geçtiğinde konferansa katılacak tek liberal ülkenin kendileri olmadığını ve kabul edilemez önerilerin daha güçlü demokratik ülkelerin muhalefetine bırakılabileceğini gördüler. Fransa katılacağını bildirmişti ve Paris’teki İsviçre Büyükelçisi, ülkesinin Avrupa’nın suçlamalarının hedefi olmayacağı konusunda Fransa tarafından temin edilmişti.

İngiltere ile Fransa arasındaki gerginlik muhafazakâr ve liberal devletler olarak gruplandırılabilir Avrupa’nın başat güçleri arasında liberallerden çok muhafazakârların bir blok görünümü verdiği anlamına gelmektedir. Gerçekten de Rusya, Avusturya ve Macaristan ile Almanya’nın konferans boyunca birbirlerine yakın çizgiler izlediklerini, birbirlerini desteklediklerini gözlemlemek mümkündür.

Bu muhafazakâr bloku destekleyen ve bu çalışma açısından konferansa katılması ilginç olan bir diğer ülke de anarşistlerce pek rahatsız edilmemiş olan Osmanlı Devleti’ydi. Anarşistlerle ilgili yazışmalara baktığımızda Osmanlı Devleti’nin İtalya’daki temsilcisinin Bab-ı Âli’yi anarşistlere karşı dikkatli olması yönünde uyardığını görüyoruz. Ancak Osmanlı temsilcisinin mektubunda “anarşist” derken aslında burada kast ettiğinin İtalyanlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu sıralarda Osmanlı Devleti topraklarında inşa edilmekte olan demiryollarında

çalışan İtalyanlar bulunmaktaydı. Diplomata göre çalışmaya gelenlere şüphe ile bakılmalı ve gerekli önlemler alınmalıydı. İtalyanlar doğaları gereği her türlü suç işlemeye eğilimli insanlardı ve Osmanlı Devleti'nin kendini korumaya hakkı vardı.⁵ Bu, tedbirli olma arzusunun da Osmanlı Devleti'ni konferansa katılmaya sevk ettiği düşünülebilir. Ancak Osmanlı Devleti'nin konferansa katılmasının ardındaki saiklere açıklık getirebilecek başka bazı belgeler bulunmaktadır. Örneğin 10 Ekim 1898 tarihli bir İrade-i Seniye, konferansa insaniyet bakımından katıldığını açıklamaktaydı. Bu irade son derece ilginçtir:

“... anarşistlerin memalik-i mahrusa-i şahanede bir zarar görmedikleri cihetle icra-yı muzırrat eylemelerine mahal olmayıp Hükümet-i Seniye aleyhinde bittabi' ika-ı mefasid etmediklerinden ve buraya gelen bazı fakara-yı ecanib dahi zaruretlerini izale için amelik gibi işlerle meşgul olarak zararı görülmeyenleri ızzar etmemek Hükümet-i Seniye'nin adat-ı müstahsine-i kadimesinden olduğundan ve mezkur konferansa ancak düvel-i mütehabbe tarafından beyan olunan arzuya mebni insaniyet nokta-i nazarından iştirak olunmuş olmak üzere bir vech-i tezkere ve istizan ifa-yı mukteziyat şerefsudur buyrulan irade-i seniye...”⁶

Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin bu konferansı yalnızca insaniyet bakımından değerlendirdiğini düşünmemek gerekir. İlk olarak Osmanlı Devleti bu konferansa katılmayı yabancıların Osmanlı Devleti'ne girişleri, Osmanlı Devleti'ne soktukları birtakım mallar ve buradaki faaliyetleriyle ilgili kapitülasyonlarla devlete getirilen sınırlamalardan bir ölçüde kurtulabileceği, yurt içinde yabancılar üzerinde denetim kurabileceği bir fırsat olarak düşünmüş olmalıdır. Zira konferans yabancıların ve hatta yurtdışından ülkeye sokulan matbuatın kontrol edilebilmesi için hukuki bir dayanak oluşturma potansiyeli taşımaktadır.⁷ Öte yandan konferans patlayıcı maddelerin ithali, imali, bulundurulması vb. gibi konularda sınırlayıcı koşullar getireceğinden ve bu konuda uluslararası bir dayanışma yaratacağından kuşkusuz yararlı bulunmuştur.⁸

Bir başka belgede 1902'de, yani Roma Konferansının toplanmasından yalnızca dört yıl sonra Birleşik Amerika ve Kanada Polis Şefleri Millî Derneği'nin yıllık toplantısına Osmanlı Devleti de davet edildiğinde, bu toplantıya katılmakla ilgili olarak yapılan bir değerlendirme, hem Osmanlı Devleti'nin Roma Konferansı'na hangi beklentilerle katılmış olabileceğine dair bir fikir vermekte hem de incelemekte olduğumuz Roma Konferansı'na ilişkin

⁵ İtalya Şehbenderi'nden Hariciye Nezareti'ne, **A. MKT. MHM** 541/20, (18. R. 1315), 10 Ağustos 1897.

⁶ **İ. HUS** 67 (24 C. Ahir 316), 10. 10. 1898.

⁷ Bab-Ali Hukuk Müşaviri'nin mütalaası ve Bab-ı Ali Meclis-i Mahsus Kararı, **İ. HR** 24 (1316. B. 3), 18. 11. 1898. Nitekim daha konferans sürerken Hariciye Nazırı'nın “Matbuat-ı Ecnebiye İdaresini bir hal-i intizama vaz edeceği” söyleniyordu. Bkz.: **Y. PRK. BŞK** 58/28 (1316. Ş. 13), 27. 12. 1898.

⁸ **İ. HR** 24 (1316. B. 3), 18. 11. 1898.

doğrudan atıflar içermektedir.

Buna göre **ilk olarak**, Roma konferansı anarşistlere ve benzeri “sunuf-u eşirra”ya karşı mücadelenin ilk adımını oluşturmaktaydı; bu toplantı işte o ilk adımın devamı niteliğindeki bir ikinci adım olacaktı ve polis memurlarının katılmış olması nedeniyle Roma Konferansı’ndan daha etkili sonuçlar doğuracaktı. Öte yandan (*ikinci olarak*) Ermenilerin çeşitli adlar altında örgütler kurmakta ve son zamanlarda faaliyetlerini artırmakta olduğu Amerika’daki toplantıda daha fiili kararlar alınabilecek ve belki de “Ermeni cem’iyüzylat-ı fesadiyesinin men’-i mefasid ve tahrikatı [...] ve belki büsbütün dağıtılması” sağlanabilecektir. **Son olarak** Osmanlı Devleti, Avrupa’daki diğer muhaliflerine de (“haze ve fesede-i saire”) buradan çıkan kararlarla darbe vurmaya düşünmektedir.⁹

Sonuçta Osmanlı Devleti daveti kabul etmiş ve Roma Sefiri Mustafa Reşit Efendi’nin başkanlığında bir delegasyon oluşturulması kararlaştırılmıştır.¹⁰ Sonradan Mustafa Reşit Efendi’ye eşlik edecek delegeler olarak Bab-ı Ali Hukuk Müşaviri Hakkı Bey’le Tahrirat-ı Hariciye Katibi Nuri Bey seçilmişlerdir.¹¹

3. Konferans Programı ve Konferans Sonunda Alınan Kararlar

i. Konferansın Programı

Konferansın programı bütün ülkelere önceden bildirilmişti ve anarşistlerin sınır dışı edilmesi, iade ve teslimi ve anarşistlikle bağlantılı her türlü yayının yasaklanması için hükümetler arasında anlaşmalar yapılmasını içermekteydi. Ancak taahhüt altına girmek istemeyen devletlerin öne sürdükleri şartlar nedeniyle program, (katılımcıları taahhüt altına sokacak antlaşmalar yapılmasını dışlayacak şekilde) yalnızca anarşistliği ve bunu yasaklayacak, engelleyecek araçları ortak olarak inceleme ve görüşmeyle sınırlanmıştır.

Değiştirilen program sonuçta şöyle olmuştu:

1. Anarşist eylemin ve anarşistin tanımlanması
2. Her hükümetin kendi kanunlarına göre davranmak hakkı saklı kaymak kaydıyla anarşist eylem ve yayınların önlenmesine dair en uygun önlemlerin teklif edilmesi.
3. Anarşistlikle ilgili olup yasal bakımdan suç sayılan her eylem ve hareketin biçim ve amacı ne olursa olsun iade anlaşmalarına konu olup olmamasının görüşülmesi.

⁹ Y. PRK. ZB 32/2, (23. Z. 1319), 2. 4. 1902.

¹⁰ İ. HUS 49, (13 Şaban 1316), 27. 12. 1898.

¹¹ İ. HR 24 (1316. B. 3), 18. 11. 1898.

4. Anarşistleri polisin gözetiminde bulundurmak ve gerektiğinde sınır dışı veya iade etmek için gerekli araçların incelenmesi.

5. Her hükûmetin konuyla ilgili kendi yasaları da göz önünde bulundurulurken anarşist görüşleri yayınlama ve yaymaya hizmet eden basılı evrakın dolaşımını engellemek için uygun araçların incelenmesi.¹²

ii. Anarşistin ve Anarşist Eylemin Tanımlanması Sorunu

Konferansın önündeki ilk ve en önemli, belki de en zorlu görev anarşistin ve anarşist eylemin tanımlanmasıydı. Buna dair yürüyen tartışmalar ile tarafların getirdiği farklı öneriler, anarşizmin tanımını başka muhalifleri de kapsayacak şekilde genişletme ya da terörist anarşistlere doğru daraltma mücadelesini yansıtmaktaydı.

Beklenebileceği gibi Rusya anarşizmin çok geniş bir tanımından yanaydı. Buna göre birilerinin anarşist olarak telakki edilmesi için onların kendilerini anarşist olarak görmeleri ya da adlandırmaları şart olmamalıydı. Dolayısıyla bu öneri aslında konferansı “anti-anarşist” olmanın ötesine geçirebilecek, “her türlü-muhalefet-karşıtı” bir konferansa dönüştürebilecek bir öneriydi.

Monaco temsilcisi Hector de Rolland tarafından hazırlanan (aslında Rusya’yla karşı karşıya gelmek istemeyen Fransa’nın taleplerini dile getiriyordu¹³) bir tanım Rus tanımından daha makul gözüküyordu ve Fransa ile İsviçre’nin kabul edebileceği türdendi. Tanım “anarşist eylem”i temel almaktaydı. Anarşist eylem “her türlü sosyal organizasyonu şiddet araçları kullanarak yok etme amacını taşıyan eylem” olarak tanımlandı. Anarşist de kısaca bu eylemi gerçekleştiren kişiydi. Nihai protokole bu şekilde geçen anarşist tanımı son derece basit olmak gibi bir erdeme sahipti. Ancak asıl zorluk söz konusu tanımın Paris, Londra, Barselona, Berlin, Belgrat ya da Petersburg’ta siyasi polisin karşı karşıya kaldığı farklı olaylara aynı şekilde uygulanmasındaydı. (Liang, 1992: 163)

Rusya ve Almanya’nın daha detaylı ve daha kapsamlı bir tanım istemelerine rağmen Rus önerisi, Monako önerisinin karşısında 10’a karşı 8 oyla kaybetti ve sözünü ettiğimiz bu kısa tanım kabul edildi. Konferanstaki tartışmalar sırasında Rusya bir kez daha şansını denemiş ve üçüncü bir öneri getirmiş, ancak bu da kabul edilmemişti.

İngiltere’nin Rusya’nın önerdiği geniş tanıma katılması elbette beklenemezdi; ancak İngiltere protokole geçen tanıma da itiraz etmekteydi ve itiraz sebebi son derece makuldü: ‘İngiliz kanunlarına göre cinayet, bombalama vb. şiddet eylemleri İngiltere’de suçtur ve bu eylemleri başkası da işlese, anarşistler de

¹² “Hariciye Nezareti’ne 6 Kanun-u Sani 1899 Tarihli Roma Sefaret-i Seniyesinden Varid Olan 2 Numaralı Mahremane Tahriratın Tercümesi”, (**Osmanlı Delegeleri Reşit, Hakkı ve Nuri Beylerin Raporu**), 03.01.1899, **Y. PRK. EŞA** 31/136 (20. ş. 1316).

¹³ Curie’den Salisbury’ye (no 255), 22 Aralık 1898, Roma, **HO** 45/10254.

işlese cezalandırılır. Yok eğer bir eylem suç teşkil etmiyorsa bunu yapan kişinin anarşist olması da, bir başkası olması da o eylemi suç hâline getirmez'. İngiltere ayrıca kabul edilmiş olan anarşist tanımına bir eleştiri de getirmiştir: Anarşizm bir kez "her türlü sosyal organizasyonu şiddet kullanarak tahrip etmeye yönelik eylem" olarak adlandırıldı mı bu tanım sosyalistlere ya da şiddet içeren her türlü ihtilalci eyleme de uygulanacak, zor kullanarak kralın yerine parlamentoyu ya da parlamentonun yerine kralı geçirmeyi amaçlayan her türlü eylem anarşizm sayılacaktır.¹⁴

Fransız Hükûmeti de aynı şekilde davranmak konusunda baskı altındaydı. Paris'te parlamentoda 24 Kasım günü bir vekil (M.V. Dejeante) anarşizmin tanımını talep eden bir gensoru verdi. Konuşmasında şöyle diyordu:

"Hükûmet edilenler için 'anarşist' sözcüğü hükûmet tarafından kullanıldığı anlamından çok farklı bir anlama gelmektedir. Bu sözcük ayrıca ülkeden ülkeye büyük ölçüde farklılık göstermektedir. Eğer Fransa'da değil de, Rusya'da, İspanya'da ya da İtalya'da yaşıyor olsaydık biz anarşist olarak nitelenirdik. Hatta bizim ülkemizin bazı taşra kesimlerinde doktrinlerimizi açıklarsak insanlar bizi anarşist olarak tanımlamakta tereddüt etmeyeceklerdir". (Liang, 1993: 164)

Osmanlı delegeleri sonradan görüşülecek çoğu konuda olduğu gibi anarşizmin tanımı konusunda da Rusya'ya yakın bir tutum izledi. Osmanlı Devleti Monako önerisinde amaca yapılan vurgu nedeniyle bu tanımda bir sorun olduğunu ileri sürmüştür. Çünkü tanım yapılırken fiilin mahiyeti değil, "ıcrasındaki arzu ve niyet" temel alınmakta; niyet, fiilin kendisinin mahiyetini gölgede bırakmaktadır. Dolayısıyla kendini anarşist olarak adlandırmayan çeşitli siyasi grupların çeşit çeşit amaçlarla gerçekleştireceği şiddet eylemlerinin anarşistlik olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı konusunda bir şüphe ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Osmanlı temsilcileri konferansta anarşist sıfatının failin amacından çok fiilin mahiyetinde aranması gerektiğini savunmuş ve hukuki açıdan bakıldığında niyetlerin tespit edilmesinin de son derece sorunlu olduğunu söyleyerek Rusya, Almanya, Avusturya-Macaristan gibi muhafazakâr devletlerin safında yer almıştır.¹⁵

Sonuçta çekinceleri olan liberal devletler, hangi eylemin anarşist sayılacağı ile ilgili olarak her eylemi ayrı ayrı değerlendirme haklarını muhafaza ettiler.¹⁶

Anarşist eylemin tanımlanması sorunu böylece aşıldıktan sonra artık diğer konulara geçilebilirdi. Konferansta adli ve idari olmak üzere iki komite oluşturuldu. Osmanlı temsilcilerinden Hakkı Bey konferans sırasında

¹⁴ Curie'den Salisbury'ye, 3 Aralık 1898, Roma, **FO** 48/784.

¹⁵ **İ. HR** 18 (1317. Ra. 29), 6.8.1899 ; **Y. PRK. HR** 27/31 (1316. z. 30), 10.5.1899.

¹⁶ Curie'den Salisbury'ye (No: 236), 30 Kasım 1898, Roma, **HO** 45/10254.

oluşturulan “Adli Komite”de, Nuri Bey ise “İdari Komite”de yer almıştı.¹⁷ Bunların dışında anarşistlerin iadesi ve sınır dışı edilmesi sorunuyla ilgilenecek bir alt komite ile devletlerin polis kurumları arasındaki iletişimi ele almakla görevli bir diğer alt komite oluşturuldu.¹⁸

iii. Konferans Kararları

Konferansın aldığı ve toplam beş bölümden oluşan kararların ilki anarşist eylemin bir siyasi eylem sayılmayacağını belirten kısa bir cümleden ibaretti ki Rusya’nın teklif ettiği bu maddeden amaç anarşistleri suçluların iadesi anlaşmalarının (*extradition treaties*) dışında tutmaktır.¹⁹ İkinci bölüm –ki yukarıda, yol açtığı tartışmalara değinilmişti- anarşist eylemin ve anarşistin tanımını vermekle yetiniyordu. Böylece ilk iki bölümde temel ilkeler ortaya konmuş oluyordu.

a. İdari Önlemler (Konferans kararlarında 3. bölüm)

Üçüncü bölümde ise konferans ‘anarşistlere karşı alınacak idari ve polisiye önlemler’i altı maddelik birer öneri olarak açıklamıştır. İdari işler komitesi toplantılarına başladığında Almanya inisiyatifi eline almış ve anarşistlerin yakından takibini, bunu gerçekleştirmek üzere bir yönetim merkezi oluşturulmasını ve ülkelerin bu yönetim merkezlerinin birbirleriyle doğrudan haberleşmesini ve bilgi alışverişinde bulunmasını önermiştir. İlk üç maddeyi oluşturan bu öneriler önemli bir tartışma yaşanmaksızın konferansta kabul edilmiştir.²⁰

Ancak sonraki maddeler anarşistlerin sınır dışı edilmesi ile ilgiliydi ve bu konu daha önemli ve daha karmaşıktı. Bu konuda konferansa biri Almanya, diğeri ise Rusya tarafından olmak üzere iki öneri sunuldu. Osmanlı Devleti’nin de desteklediği Alman teklifi bir anarşistin işlediği suçun suçluların iadesi anlaşmalarının kapsamında olup olmadığına bakılmaksızın sınır dışı edilebilmesini talep ediyordu.²¹ Uzun tartışmalar sırasında Almanya, Rusya ve bu arada Osmanlı Devleti sınır dışı etme konusunda suçluların iadesi (*extradition* ya da *iade-i mücrimin*) anlaşmalarının getirdiği sınırlamalardan kurtulmayı amaçlayan itiraz ve öneriler getirmişlerdir. Hatta Rus delegesi siyasi suçları da kapsayacak şekilde formüle edilmiş kendi önerisini sunarken Osmanlı

¹⁷ Curie’den Salisbury’ye (No: 13), 3 Aralık 1898, Roma, FO 881/7179. Nuri Bey ayrıca nihai protokolün düzenlenmesi için seçilen ve Fransa sefirinin başkanlık ettiği beş kişilik komisyonda yer almıştır. **Bkz.:** “Hariciye Nezaretine 6 Kanun-u Sani 1899 Tarihli Roma Sefaret-i Seniyesi’nden Varid Olan 2 Numaralı Mahremane Tahriratın Tercümesi”, (Osmanlı Delegeleri Reşit, Hakkı ve Nuri Beylerin Raporu), 03. 01. 1899, Y. PRK. EŞA 31/136 (20. ş. 1316).

¹⁸ Osmanlı Devleti’nin İdare Komisyonu’ndaki delegesi Nuri Bey bu polis komitesinde yer almıştır. **ibid.**

¹⁹ **ibid.**

²⁰ **ibid.**

²¹ **ibid.**

delegesiyle ortak olarak sunmayı daha uygun görmüş ve öneri ortak olarak sunulmuştur.²² Ancak şiddetli itirazlar üzerine Alman delegesi daha liberal devletlerce kabul edilebilir bir öneri getirmek durumunda kalmış ve Osmanlı ile Rus delegeleri de bunu kabul etmek zorunda kalmışlardır. Buna göre sınır dışı edilen yabancı anarşistler kendi ülkelerinin sınırlarına götürüleceklerdi ve suçluyu kabul edecek olan devlet önceden haberdar edilecekti. Eğer suçlunun kendi ülkesi ihraç eden ülkeye sınırdaş değilse geçiş yolu üzerindeki devletler de bu transfere yardımcı olacaklardı.

7 Aralıkta bu sefer Rusya, Fransa'yı çok kızdıran bir öneri getirdi. Rusya suçlunun kendi ülkesinde tutuklanması muhtemel olduğunda sınır dışı etmeden önce iki ülkenin görüşme yapmasını önermekteydi. Bu öneriyi siyasi suçluların iade edilmesini sağlamak üzere başvurulmuş bir hile olarak algılayan Fransa büyük tepki gösterdi. Ancak Fransa'nın muhalefetine rağmen delegeler 10'a 8'le sonuçlanan bir oylama ile Rus önerisini kabul ettiler. İngiltere ve Yunanistan çekimser kalmıştı. Ancak sonradan Rus zaferi uygulamada karşılık bulamamıştır. (Jensen, 1983: 331-332)

Portrait Parle

Polis komitesi tarafından görüşülen ve kabul edilerek konferansın idari kararları arasında yer alan bir başka konu da suçlu teşhisinde eşkâl tanımlama yöntemleriyle ilgiliydi. Komite ve sonradan da konferans, suçluların teşhisi için eşkâl tanımlamada Fransa'da hâlihazırda kullanılmakta olan "*portrait parlé*" denilen yöntemin tüm katılımcı ülkelerde uygulanması gerektiğini beyan etti.²³ Bugünkü parmak izinin gördüğü işlevi görececek olan bu sistem *antropometri* denilen sistemin bir versiyonuydu. Suçluların ve şüphelilerin baş ve gövdelerinin çeşitli ölçülerine saç, göz ve ten rengi, vücuttaki alametler vb. ayırt edici özellikler ekleniyor ve mümkünse cepheden ve profilden birer fotoğraf ekleniyordu. (Jensen, 1981: 332-333) Katılımcı ülkelerin çoğu bu yöntemi uygulayacaklarını bildirdiler. Buna dair girişimlere de başlandığı ve 1900'lerin başlarında Balkanlar ve İngiltere hariç olmak üzere Avrupa'da yöntemin artık her yerde kullanıldığı bilinmektedir.²⁴ Bu sistemin farklı bir versiyonunu kullanan İngiltere kısa bir süre sonra parmak izi sistemine geçecek, pek çok ülke onu izleyecek; Fransa, Almanya, İspanya ve İskandinav ülkeleri gibi pek çok ülke ise 1930'lu yıllara kadar *antropometri*yi kullanmaya devam edecektir. Bugün artık gözden düşmüş olan bu yönteme sadık kalan ve hâlâ kullanan tek

²² **ibid.**

²³ Komisyon toplantısı sırasında Fransız delegesinin *portrait parle* usulünü anlatmasının ardından bunun bütün ülkeler tarafından ortak bir yöntem olarak kullanılmasını teklif eden delegenin Osmanlı delegesi olması ilginçtir. **İbid.**

²⁴ Konferanstaki İngiliz temsilcilerinden biri olan ve Polis Komitesinde yer alan Howard Vincent 1906'da konferansı değerlendirirken bütün Avrupa'da *portrait parle* yönteminin uygulanmasını tavsiye eden kararlar ilgili olarak "Fiilen gerçekleşmiştir" notunu almıştır. Sir Howard Vincent, M. P., "Précis of Proceedings at the Anti-Anarchist Conference convened at Rome by the Italian Government, November, 1898", **HO** 144/757/118516.

istisna *International Criminal Police Organization* yani *Interpol*'dür ve bu da *Interpol* ile incelemekte olduğumuz 1898 Roma Konferansı arasındaki ilişkiye bir işarettir. (Jensen, 1981: 334)

Osmanlı Devleti, konferanstaki delegelerinin konferans sırasında “kabule şayan” buldukları bu yöntemi öğrenmek üzere Paris’e bir polis yetkilisi gönderileceğini, ardından yöntemin ülkede deneneceğini, fayda görülürse uygulamak niyetinde olduğunu bildirdi.²⁵

1900 tarihli bir belgeden Osmanlı Devleti’nin *portrait parle* yöntemini uygulamak için birtakım girişimleri olduğu ve yöntemin uygulanması için gerekli araçların Avrupa’dan getirildiği anlaşılmaktadır. Söz konusu belgede bu araçların nasıl kullanılacağına bilinmediğinden ve bunun öğrenilerek bir nizamname hazırlanması gereğinden söz edilmekte ve belgeye sonradan düşülen nottan bu nizamnamenin hazırlandığı anlaşılmaktadır.²⁶ 1900 tarihli bir başka belgeden ise Fransa’dan gelerek bu konuda eğitim verecek “Mösyö Föke” adında bir uzmanla anlaşıldığı anlaşılmaktadır.²⁷

b. Teslim ve İade ile İlgili Kararlar (Konferans kararlarında 4. bölüm)

Suçlunun ülkesine iadesi konusunda konferans delegeleri, Almanya’nın önerdiği, suçluların iadesi bakımından anarşist suçların siyasi suç sayılmayacağı ve tipik olarak anarşist eylemlerin bağlantılı olduğu bomba üretimi gibi çeşitli eylemlerin iadeye konu olması gerektiği şeklindeki önerisini kabul ettiler. Ancak sonradan bu konuda alınan kararlara uygun yasal düzenlemeler yapacaklarını beyan eden ülkelerin pek azının sözünü tuttuğu görülmüştür. Dolayısıyla bu maddelerin büyük bir etki yaratmadığı söylenebilir. (Jensen, 1981: 329-330)

Ancak Rusya’nın hükümdar ya da hükümet başkanlarıyla ailelerine karşı düzenlenen suikastlerin faillerinin her hâlükârda iadeye konu olmasına dair önerisi,²⁸ yirmi oydan sadece beş çekimser oyla kabul edilmiş ve sonradan uygulamada da kendine yer bulmuştur. Oysa bu madde aslında anarşizme atıfta bulunmayan bir maddeydi ve bu nedenle Fransa ve İsviçre delegelerince eleştirilmişti. (Jensen, 1981: 330-331).

Osmanlı Devleti, hükümdarlar ve hanedan üyelerine karşı girilen suikast faillerinin herhalükârda teslim ve iade kapsamında olması konusundaki maddeyi “büyük bir eser-i terakki” saymış ve konferans sırasında Osmanlı delegeleri bu maddenin genişletilmesi için teklifte bulunmuştur. Konferans çoğunluğunca kabul edilmeyen bu genişletme teklifine göre iadeye tabi olacak eylem yalnızca

²⁵ **Y. PRK. HR** 27/31 (1316. z. 30), 10. 5. 1899. Osmanlı Devleti’nden başka İsveç-Norveç, İsviçre, Romanya, Monako ve Lüksemburg da bu yöntemi inceleyeceklerini beyan ettiler.

²⁶ **İ. HUS** 8 (1318. R. 27), 23. 8. 1900.

²⁷ **ZB** 45/27 (1314. A. 13).

²⁸ Curie’dan Salisbury’ye (no 84), 1 Aralık 1898, Roma, **HO** 45/10254.

suikastler olmamalıydı; hükümdarlar ve hanedan üyelerini hedef alan bu gibi suikastlerle bağlantılı her türlü “teşebbüs ve ittifak ve itilaf ve teşvik ve tahrik ve tasvip ve tahsin ve bunlara dair teklif” dahi iade kapsamında olmalıydı. Bu teklifin kabul edilmemesinin ardından Osmanlı Devleti, Konferans sonunda İtalya’ya iletmiş olduğu notada bu düzenlemeleri ciddi arzulanmış olduğunu ve bu konuda ileride uluslararası görüşmeler gerçekleşecek olursa yine aynı tutumu takınacağını belirtmiştir.²⁹

c. Yasal Önlemler (Konferans Kararlarında 5. bölüm)

Konferans kararlarının beşinci bölümü anarşist eylemlerin önünü almak için yapılması gereken yasal düzenlemeleri ve alınacak yasal önlemleri düzenlemektedir. Anarşist eylemlerle ilgili önerdiği tanımları kabul edilen Monako delegesi Rolland’ın programında patlayıcı maddelerin gayrimeşru kullanımını, anarşist eylemlere yardımcı olmayı ya da teşvik etmeyi, anarşist örgütlere üye olmayı, anarşist propagandayı yaymayı, anarşistlerin mahkemelerini duyurmayı, onlara ikametgâh, toplantı yeri ya da suç araçları sağlamak suretiyle yardım ve yataklıkta bulunmayı yasaklayan ve cezalandıran maddeler bulunmaktaydı. Bunun dışında Rolland hapishane dışında anarşistlerin hareketlerine kısıtlama getirmeyi ve hapishanede tecrit edilmelerini öngören öneriler de getirmiştir. Bu önerilerin çoğu konferansa kabul edilmiştir. (Jensen, 1981: 328)

Avusturya-Almanya-Rusya bloku ayrıca yasama ile ilgili birtakım düzenleme önerilerini konferansa kabul ettirmeyi başarmıştır. Bunlar ordu içinde anarşist propaganda yapılmasını ve anarşist eylemlerin gerçekleşmesine her türden yardımda bulunulmasını engelleme ve anarşistlerin cezalarının umuma kapalı olarak infaz edilmelerini içeriyordu. Ayrıca konferans Avusturya ve Almanya’nın katılımcı devletleri anarşist eylemlerle ilgili haberlere çok sıkı bir denetim getiren önlemler alma çağrısını da kabul etti. Konferansın sonlarına doğru Alman Büyükelçisi’nin hükümet ve devlet başkanlarına yönelik suikastleri gerçekleştirenlerin idam cezasına çarptırılmasını öngören önerisi de konferansa kabul edildi. (Jensen, 1981: 328)

Pek çok ülke yasama ile ilgili alınan öneri niteliğindeki bu kararlara uyacağını bildirdi. Ancak bunlardan pek azı gerekli yasal düzenlemeleri yapmışlardır. Bu konuda İngiltere’nin konferansın nihai protokolünü imzalamadığı hâlde diğer Avrupa ülkelerinin hemen hepsinden daha çok çaba göstermiş olması ilginçtir. (Jensen, 1981: 328-329)

Osmanlı Devleti açısından bakıldığında yasal düzenlemeler gerektiren bu kararların hemen hepsinin kabul edilebilir nitelikte bulunduğu şüphe yoktur. Konuyla ilgili görüş bildirmesi istenen Bab-ı Ali Hukuk Müşaviri yalnızca bir maddeyi gereksiz bulmuştur ki o da anarşistlerin alenen idam edilmemelerini öngören karardır ve zaten konferans sırasında da Osmanlı delegeleri bu maddeye muhalefet etmiştir. İdamın amacı “ibret” olduğundan ve alenen idam

²⁹ **İ. HR** 18 (1317. Ra. 29), 6.8.1899.

etmek bunu daha etkili bir şekilde sağlayacağından Osmanlı Devleti'nin danışmanları bu maddeyi kabul etmenin bir faydasının olmayacağını rapor etmişlerdir.³⁰

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin kanunları konferansın önerdiğinden daha sert önlemler de içermektedir. Ancak yine de bazı Osmanlı belgelerinden anlaşıldığına göre hukuk müşavirlerinin verdiği mütalaalarda ve konuyla ilgili olarak toplanan komisyonlardaki görüşmelerde yeni yasal düzenlemeler yapılmasının gerekli olduğu dile getirilmiştir. Bu durum İngiltere'nin durumuyla tam bir zıtlık içermektedir. Hatırlanacağı gibi İngiltere bu tarz eylemlerin zaten suç olduğunu, bu eylemlerin anarşistler tarafından işlenmesinin bir şeyi değiştirmedikçe dile getirmiştir. Oysa Osmanlı Devleti Avrupa ile kendisinin yasal düzenlemeleri arasında kapatılması gereken bir fark olduğu düşüncesindedir. Pek çok Avrupa ülkesi anarşistlere karşı bazı yasal tedbirler almışken Osmanlı Devleti açısından bu yasal düzenlemeler, yeni bir suçun yani "bir cürm-ü cedidin kavanin-i cezaiyeye ithali" anlamına gelmekteydi. Osmanlı Devleti, 7-8 seneden beri anarşistlik suçuna karşı yasal önlem almış olan Fransa, İtalya vb. ülkelerden farklı olarak böylesi yasal düzenlemelere sahip olmadığından hem anarşistlerce işlenecek bazı suçların cezalandırılmasında istenildiği kadar ağır ceza verilememesi, hem de suçun siyasi suç kapsamına girmesi muhtemeldir.³¹

Basına getirilecek kısıtlamalar açısından da aynı şey geçerlidir. Osmanlı Devleti bu konuda belki de Avrupa'daki en sert sansür önlemlerine sahip olan devlettir. Kaldı ki Osmanlı Devleti'nde yürürlükte olan bir gazetenin her günkü nushâlarının yayınlanmadan önce yetkililerce onay alması yönündeki zorunluluk nedeniyle her türlü muzır neşriyatın yayımlanmasının önüne tamamen geçilmiştir. Ancak Konferans sonrasında bu kadar önemli bir konunun matbuatla ilgili teftiş memurlarının inisiyatifine bırakılmaması, bu konuda da anarşistliğe atıfta bulunan yasal düzenlemelerin hazırlıklarına girilmesi uygun görülmüştür.³²

SONUÇ

Roma Konferansı'nın anarşistlere karşı alınacak önlemlerin ve yapılacak yasal düzenlemelerin uyumlulaştırılması noktasında çok başarılı olamayacağı daha konferans başlamadan az çok belli olmuştu. Avrupa devletlerinde yürürlükte olan rejimler çok farklıydı; ister basın, ister düşünce ya da örgütlenme özgürlüğü olsun özgürlük kavramına yükledikleri anlamlar çok farklıydı ve aralarında hâlen sürmekte olan politik sorunlar bulunmaktaydı. Bu nedenlerle aynı konferansta yer alma konusunda dahi çekinceleri vardı ve bu çekinceler ancak konferansın yükümlülük doğuracak kararlar almayacağı

³⁰ Y. PRK. HR 27/31 (1316. z. 30), 10. 5. 1899.

³¹ *ibid*

³² *ibid*

konusunda garantiler verildiğinde aşılabildi. Ancak bu garantiler âdeta, konferansın etkili sonuçlar doğurmamasının da garantisi oldu.

Öte yandan, anarşistlerce uygar dünyaya karşı yöneltildiği söylenen tehdit abartılmıştı. Anarşistlerin yarattığı korkunun muhafazakâr devletler tarafından istismar edildiği ve her türden muhaliflerini ezmek üzere kullanıldığı şüphesi vardı. Gerçekten de kamuoyuna yansıtıldığı şekilde bu dönemde Avrupa’da uygar dünyayı yok etmeyi hedefleyen anarşist bir uluslararası komplo mevcut değildi. Söz konusu anarşist cinayetler bireysel eylemlerdi; bir örgüt tarafından desteklenmediği gibi (tek istisna belki 1900’de Bresci’nin İtalyan Kralını öldürmesiydi; bu olayda Bresci, New Jersey’deki bir anarşist grupla ilişkiydi, bu iş için seçilmiş ve desteklenmişti) belli başlı anarşist liderler tarafından da savunulmuyordu.³³ Walter Laqueur’un ifadesiyle “büyük bir uluslararası anarşist komplo” ise sadece polisin ve basının hayal gücünün ürünüydü ve Henry James, Joseph Conrad, Émile Zola ve diğer başka yazarlara ilham kaynağı olmuştu. Yargılanışı sırasında “Burjuvaziye karşı açtığımız bu merhametsiz savaşta merhamet beklemiyoruz.” diyen anarşist Émile Henry aslında kendi adına konuşuyordu; böyle bir anarşist parti bulunmamaktaydı. (Laqueur, 1987: 51)

Buna karşılık uygarlığa yönelmiş bu komployu engellemek saikiyle hareket ettiğini söyleyen mutlakiyetçi yönetimler başta sosyalistler olmak üzere tüm muhaliflerine karşı bir kutsal ittifak kurmaya çalışmakla suçlanmıştır.³⁴ Yalnız sosyalistler ya da diğer rejim muhalifleri değil, kongreye katılan liberal devletlerin bazı diplomatları da aynı düşüncededeydi. Bir İsviçreli diplomat şüphelerini şöyle ifade etmişti:

Bu uluslararası önlemlerin yalnızca eylemci anarşistlere, bir başka deyişle suçlulara değil, fakat İtalya’da ya da herhangi bir başka yerde kurulu düzeni değiştirmeye çalışan bütün sosyal-devrimci unsurlara darbe vurmaya hedeflediğini düşünmeden edemiyorum. Bu durumda açıkça biz orada yer alamayız. Monarşik devletlerin bizimkinden tamamen farklı bir hareket özgürlüğü anlayışı var. (Liang, 1992: 162)

Osmanlı Devlet Adamları da daha konferans başlamadan devletler arasındaki farklılardan ötürü konferansın önemli bağlayıcı kararlar alamayacağı kanısındaydılar.³⁵

³³ Bu konuda belli başlı anarşist düşünürlerin bir değerlendirmesi için **bkz.:** D. Novak, 1954: 176-184.

³⁴ Daha önceki yıllarda olduğu gibi 1896’da da böylesi bir konferansın toplanması gündeme gelmiş, Alman Reichtag’ında milletvekili olan sosyalist Bebel bunu bir saldırı hazırlığı olarak yorumlamış ve “devletler bu şekilde bir birlik oluştururlarsa sosyalistler de kendi dostlarıyla bir birlik oluşturacaklardır” diyerek tepki göstermişti. **Bkz.:** Viyana Sefaret-i Seniyesi’nin Tahriratu, 18 Teşrin-i Sani 1896, **HR. SYS** 164/55 (Bu belge kataloğlarda yanlış tarihlenmiştir.)

³⁵ “Hariciye Nezareti’ne 6 Kanun-u Sani 1899 Tarihli Roma Sefaret-i Seniyesinden Varid Olan 2 Numaralı Mahremane Tahriratın Tercümesi”, (**Osmanlı Delegeleri Reşit, Hakkı ve Nuri Beylerin Raporu**), 03. 01. 1899, **Y. PRK. EŞA** 31/136 (20. ş. 1316).

Konferanstaki tartışmalarda Rusya inisiyatifi eline almış ve Almanya, Avusturya, İtalya, İspanya ve hepsinden çok Osmanlı Devleti Rusya'nın peşinden gitmişti. Bu devletlerin hepsi önerilere eksiksiz kabul oyu verdiler.³⁶ Fransız delegeleri Fransa açısından yasal bir değişiklik yapmayı gerektirecek öneriler sunulduğunda geri durdular, diğer durumlarda tartışmalara katıldılar. 1894'te anarşizmle mücadele için çıkardıkları kanunların bütün ihtiyaçları fazlasıyla karşıladıklarını düşündüklerinden Fransa'nın tam bir hareket serbestisi içinde kalmasına özen gösterdiler.³⁷ İsviçre, İsveç ve Yunanistan itirazlarıyla ve çekinceleriyle sivrildiler ve daha az sert önlemlerden yana oldular.³⁸ İngiltere başlarda tartışmalarda aktif bir şekilde yer alırken sonradan bu stratejisini değiştirmiş, çok fazla öne çıkmadan konferanstan çıkacak kararları yumuşatmaya çalışmış, sonuçta da konferansın nihai protokolünü imzalamamıştır.

Buna rağmen konferans büsbütün semeresiz değildir; bir etki yaratmadığı, hele de unutulmuşu terk edilecek kadar etkisiz olduğu savı da son derecede yanlıştır. Konferanstaki İngiliz delegelerinden birinin yorumuna göre konferans aslında –iadeyle ilgili hükümler dışında– kıta ülkelerinin kanunlarında var olmayan pek az şey içermekteydi. Ama aynı kişiye göre konferansın asıl kazanımı küçük devletlerin hareketlerinin hizaya getirilmesi ve Avrupa'nın bütün polis teşkilatları arasında iletişimin kurulması gerektiğinin resmen kabul ettirilmesi idi.³⁹

Yaratığı etkiler açısından ilk defa Richard Bach Jensen adlı –burada sıkça atıfta bulunulmuş olan– bir tarihçi tarafından etraflıca incelenmiş olan konferansın en azından şu bakımlardan önemli olduğu söylenebilir:

Konferans teröre karşı devletlerin bugün hâlen sürmekte olan uluslararası dayanışma arayışlarında önemli bir dönüm noktasıdır. 1890'lı yılların başlarında böylesi bir dayanışma aranmış, birkaç kez girişimde bulunulmuş, ancak İngiltere'nin yanaşmaması nedeniyle devletlerin bu sorunu görüşmek üzere bir araya gelme arzusu gerçekleşmemiştir. Konferans bu anlamda bir ilk adım oluşturmuştur. Nitekim Osmanlı bürokratları da sonraları Roma Konferansı'nı bu şekilde –yani bir sürecin kalkış noktası olarak– değerlendirmişlerdir.

Konferans polisin uluslararası düzeyde iş birliğini ve iletişimini teşvik etmiş ve görünüşe göre farklı devletlerin polisleri arasındaki haberleşme ve iş birliği bu tarihten itibaren artmıştır. 1898 konferansı ile birlikte Avrupa'nın güvenlik konusundaki entegrasyonu noktasında kurumsallaşmaya doğru bir ilk adım atılmış olmaktadır. Bunu 1904 yılında Petersburg'ta gerçekleşen ve yine on

³⁶ Curie'den Salisbury'ye (no 255), 22 Aralık 1898, Roma, HO 45/10254.

³⁷ **İbid.**

³⁸ **İbid.**

³⁹ **İbid.**

Avrupa devleti ile birlikte Osmanlı Devleti'nin imzacısı olduğu *Anarşizme Karşı Uluslararası Savaş için Gizli Protokol* takip edecektir. Bu iki konferans bugün *interpol* olarak bilinen uluslararası polis örgütünün kökenleri olarak görülebilir. (Jensen, 1981: 338) Uluslararası güvenlik açısından Avrupa'nın entegrasyonu sürecinde önemli bir girişim olarak sayılabilecek olan bu sürecin içinde Osmanlı Devleti'nin de yer almış olması Türkiye tarihi açısından ayrıca anlamlıdır. Konferans Osmanlı Devleti'nin anarşistlere karşı mücadele bağlamında yasal ve idari düzenlemelerini Avrupa'nın düzenlemelerine uydurması konusunda yeni bir çabayı başlatmıştır.

Konferans suçluların iadesiyle ilgili bazı uygulamaların yanı sıra devlet başkanları ve hanedan üyelerine yönelik suikast girişimlerinin faillerinin her halükarda iade edilmesini öngören ve Belçika Maddesi (*Belgian Clause* ya da *Attentat Clause*) olarak bilinen maddenin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Ayrıca konferans *Portrait Parlé* yöntemini yaygınlaştırmış, böylece farklı ülkelerde farklı eşkal belirleme yöntemlerinin kullanılmasından kaynaklanan sorunların giderilmesinde önemli bir adım olmuştur. (Jensen, 1981: 323-324 ve 330-331)

Osmanlı Devleti'nin konferansa hangi saiklerle katıldığı ve delegelerinin konferans sırasında takındıkları tutumlara yukarıda değinilmişti. Bab-ı Ali'ye Belçika Asayiş-i Umumi Müdürlüğü'nden gelen ve anarşistlerin faaliyetlerine dair bilgiler içeren aylık raporlar konferansta arzu edilen polis teşkilatları arasındaki düzenli haberleşmenin hayata geçirildiğini ve Osmanlı Devleti'nin de bu haberleşme ağı içinde yer aldığını göstermektedir.⁴⁰ Öte yandan, kimi Osmanlı belgelerinde Osmanlı Devleti'nin bazı durumlarda Roma Konferansı'nca alınan kararlardan yola çıkarak muhaliflerine karşı diğer devletleri harekete geçirmeye karşı çalıştığı anlaşılmaktadır. Örneğin bir belgede Damat Mahmut Paşa ile Hoca Kadri'nin Yıldız civarına dinamit atmaya kararlaştırdıkları ve dinamit bulmak üzere biriyle anlaşlıklarıyla ilgili gelen istihbarat üzerine bunların Roma Konferansı kararlarının kapsamında değerlendirilebilecekleri ve dolayısıyla diğer ülkeler nezdinde etkili önlemler alınabileceği, gittikleri ülkelere yakalandıklarında iadelerinin istenebileceği değerlendirilmesi yapılmış, Hariciye Nazırı'ndan bu konuda girişimde bulunması istenmiştir.⁴¹

Roma Konferansı'nın ve onu takip eden Petersburg protokolünün Osmanlı yasal ve idari düzenlemelerini ne şekilde etkilediği, Osmanlı Devleti'nin konuyla ilgili uygulamalarını kıta devletlerinin yasal ve idari düzenlemeleriyle uyumlulaştırmaya ne ölçüde gayret sarf ettiği ve bu gayretin sonuçları, hâlen sürmekte olan daha geniş bir araştırmanın konusudur. Ancak Osmanlı arşivleri

⁴⁰ Örnek olarak bkz. "Anarşistler Hakkında Şehri Rapor: Numara 1 (Aralık 1898)", 14 Ocak 1898, **ZB** 703/33: "Belçika Asayiş-i Umumi Müdürlüğü'nün 9 Ağustos 1899 Tarihli Harakât-ı Anarşistiye'ye Dair Mahiyye Raporun Tercümesi", **ZB** 305/20 (1315. T. 28).

⁴¹ **Y. EE** 5/106 (11 Ramazan 1319), 28.07.1901.

böyle bir niyetin olduğunu, bu iki konferansın kararlarına uygun olarak yasal düzenlemeler yapılmasına yönelik bir faaliyetin başladığını, bu konuda uzmanlardan oluşan komisyonlar kurulduğunu ve incelemeler yapıldığını göstermektedir.

KISALTMALAR

- A.MKT.MHM** : Sadaret Mektubi Kalemî Mühimme Kalemî Belgeleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- FO** : Foreign Office Papers, Public Record Office, London.
- HO** : Home Office Papers, Public Record Office, London.
- İ.HR** : İrade Hariciye, BOA, İstanbul.
- İ.HUS** : İrade Hususi, BOA, İstanbul.
- Y.EE.** : Yıldız Esas Evrakı, BOA, İstanbul.
- Y.PRK.AZJ** : Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Jurnaller, BOA, İstanbul.
- Y.PRK.BŞK** : Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Başkitabeti, BOA, İstanbul.
- Y.PRK.EŞA** : Yıldız Perakende Evrakı Elçilik ve Şebenderlik Tahriratı, BOA, İstanbul.
- Y.PRK.HR** : Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzatı, BOA, İstanbul.
- Y.PRK.ZB** : Yıldız Perakende Evrakı Zaptiye Nezareti Maruzatı, BOA, İstanbul.
- ZB** : Zabtiye Nezareti Belgeleri, BOA, İstanbul.

KAYNAKÇA

Jensen, Richard Bach, (1981) "The International Anti-Anarchist Conference of 1898 and the Origins of Interpol", **Journal of Contemporary History** 16, 323-347.

....., (2001), "The United States, International Policing and the War Against Anarchist Terrorism, 1900-1914", **Terrorism and Political Violence**, 1 (13), 15-46.

Laqueur, Walter, (1987), **The Age of Terrorism**, Boston: Little, Brown and Company.

Liang, Hsi-Huey, (1992), **The Rise of Modern Police and the European State System from Metternich to the Second World War**, Cambridge University Press, New York.

Novak, D., (1954) "Anarchism and Individual Terrorism", **The Canadian Journal of Economics and Political Sciences**, 2 (20), May 1954, pp. 176-184.

Porter, Bernard, (2003), "Bernard Porter Points Out Similarities and Contrasts Between Terrorism Then and Now", **History Today**, 11 (53), 54-55, <http://www.historytoday.com/default.asp?gid=19652>.

Sandler, Todd, (2003), "Introduction", **Collective Action and Transnational Terrorism**, Blackwell, Oxford.

Woodcock, George, (2001), **Anarşizm: Bir Düşünce ve Hareketin Tarihi**, 4. bs, Çeviren: Alev Türker, Kaos Y., İstanbul.

TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNİN TARİHİ SÜREÇTE AVRASYA'DAKİ SOSYAL VE KÜLTÜREL YANSIMALARI

BAŞBUĞ, Fırat* -**BAŞBUĞ, Fatih****
TÜRKİYE/TURÇIA

ÖZET

Avrasya, tarihin ilk zamanlarından bu yana birçok millete ve devlete evsahipliği yapmış, barındırdığı kültür uygarlıklarıyla günümüz medeniyetine çok önemli katkılarda bulunmuştur. Avrasya denilince akla ilk gelen milletler hiç şüphesiz Asya-Avrupa, Doğu-Batı hattında yayılan ve tarih boyunca birbirleriyle sürekli mücadele içinde olan Türkler ve Ruslardır. Yaklaşık 1300 yıldır süregelen Türk-Rus ilişkileri Avrasya'nın en önemli milletlerarası olaylarından biri olup Avrasya'da; kültür, sanat, dil, edebiyat ve birçok alanı etkilemiştir. 15. yüzyılın sonlarına doğru Türk hâkimiyetinden kopan Rusya, zamanla büyümüş, önce Osmanlılarla daha sonra Orta Asya Türk halklarıyla mücadelede güç dengesini kendi tarafına çekmeye başlamıştır. Osmanlı'nın gerileme ve yıkılma sürecinde iyice güçlenen Rusya, Orta Asya'da geniş topraklarda üstünlük sağlamıştır. I. Dünya Savaşı ile birlikte Çarlık Rusyası'nı Sovyet Rusya'ya dönüştüren Bolşevik İhtilali, Türk-Rus ilişkilerini tamamıyla değiştirmiştir. Sovyet Rusya'nın genişlemesi ve politikaları ile diğer Türk halkları üzerinde üstünlük kurmaya çalışması, bu halkların ve Rusların bir arada yaşamasını mecbur kılmıştır. İki halkın kültürleri, dilleri, edebiyatları ve sanatları bu mecburiyetin gölgesinde kalan etkileşimlerle yoğrulmuştur. Sovyet dönemi böyle geçerken, Sovyet sonrası dönemde yeni ilişkiler, yeni mücadeleler, yeni etkileşimler ve dostluklar halklara birbirlerini daha iyi tanıma zorunluluğu getirmiştir.

Bu çalışmada, Türk-Rus ilişkileri tarihî gerçekler ışığında dönemlere göre incelenmiş, ikili ilişkilerin, Rusya'ya, Türk Dünyası'na, Avrasya'ya, sosyal ve kültürel bağlamda etkileri araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Rusya, Avrasya, Türk-Rus etkileşimleri, kültür, sanat, siyaset.

ABSTRACT

Turkish-Russian Relations in Historical Perspective and Their Social, Cultural Reflections in Euro-Asia

* İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi. **e.posta:** fbasbug@gmail.com

** Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi. **e.posta:** fbasbug@gmail.com

Eurasia has hosted many nations and countries since the very early times and contributed a lot to today's civilization with the culture it has. First nations coming to mind in Eurasia is undoubtedly Turks and Russians, which have always been in conflict and which have spread through Asia-Europe, East-West. Turk-Russian relation which has lasted nearly for 1300 years, has been one of the most important international events of Eurasia and has influenced culture, art, language, literature and many fields in Eurasia. Russia, which separated from Turkish dominance towards the end of 15th century, grew stronger in time and began to take advantage of being stronger in the struggle with Ottomans and later Middle Asian Turkish People. Russia, which advanced remarkably in Ottoman's recession and collapse period, was superior with its wide territory in Central Asia. Bolshevik Revolution, which turned Czarist Russia into Soviet Russia, changed Turk-Russian relations completely. That Soviet Russia's trying to be superior to other Turkish People with its expansion and policy made these people and Russians together. Cultures, languages, literatures and arts of these two different people have been influenced by the effect of the necessity of living together. As Soviet period ended like that, new relations, conflicts, interactions and friendships in post-Soviet period made people know each other better.

In this study, Turk-Russian relations have been examined with the historical reality. The effects of this mutual relation on Russia, Turkish world, Eurasia have been studied in social and cultural context.

Key Words: Turkey, Russia, Eurasia, Turk-Russian interactions, culture, art, policy.

GİRİŞ

Tarihte mücadeleleri, savaşları, kültürel ve ticari yapıları çok eskilere dayanan devletler yıkıp devletler kuran küçük bir beylikten dünya hâkimiyetine uzanan birkaç devlet olsa da hiçbir medeniyetin diğer medeniyetlerle olan etkileşim tarihi Türk-Rus etkileşim tarihi örneğinde olduğu gibi uzun soluklu ve kuvvetli olmamıştır.

Türk ve Rus halklarının çok eski zamanlardan beri farklı coğrafyalarda dağınık hâlde yaşaması, Türk-Rus tarihini inceleyen bilim adamlarının saptamalarını zorlaştırıyor. Bu nedenden dolayı, Türk-Rus ilişkiler tarihine baktığımız zaman, ilişkilerin başlama yerine ve tarihine açıklık getiren tam anlamıyla kabul gören ortak bir görüş bulamıyoruz. Bu konuda Türk ve Rus tarihçiler tam bir uzlaşma içinde değiller. Ancak herkesin uzlaştığı bir nokta var ki, "Türk tarihini Ruslar'sız, Rus tarihini de Türkler'siz anlatmak hiçbir anlam ifade etmemektedir." Özellikle kavram Avrasya olunca bu iki milletin altını çizerek vurgulamak kavramı anlamsız laflardan kurtaran gerçek bir Avrasya tanımına yardımcı olur.

“Avrasya” kavramı da aynı Türk-Rus ilişkileri tarihin de olduğu gibi kesin ve ortak kabul gören bir tanıma sahip değildir. Kavram dünyada coğrafi tanımlaması en zor olan kavramlardan biridir. Bu zorluk, kavramın kendisinden çok, kavramı tartışan bilim adamları, yazarlar, siyasetçiler ve diğer uzmanların her birine göre farklı bir anlam ifade etmesinden kaynaklanmaktadır.

Çeşitli sözlük ve ansiklopedilerde kavram Asya ve Avrupa kıtalarının tek bir kıta olarak tanımlanması şeklinde çıkıyor. Siyasi bir konum olarak Avrasya, gerçekten de Lizbon’da başlayıp, Vladivostok’a Oslo’dan başlayıp Singapur’a uzanan bir toprak parçası mıdır? “Avrasya” kavramını ilk dile getiren, Halford John Mackinder kavramı her ne kadar iki kıta bağlamında coğrafi olarak görse de geçen yıllar Mackinder’in tanımını biraz değiştiriyor, küresel dünyada kavramların artık dağ, göl, nehir gibi coğrafi sınırlara göre değil, jeopolitik ve siyasi etkenlere göre yazıldığını gösteriyordu.

Rusya’da Avrasyacılık fikrinin önemli simalarından Aleksandr Dugin ve bazı fikir adamlarının Türkiye yerine Japonya ve Almanyalı bir Avrasya fikrini öne sürmesi aslında Türkler’i pek bağlamasa da, yine de devletler arası siyasette, safların belirlenmesi açısından önemlidir, öyle değerlendirilmelidir. Dugin’in Rusya’da Avrasyacılık konusunda önemli bir ideolog olduğu ve kimi görüşlerinin Putin’i oldukça fazla etkilediği de bilinmektedir. Ancak hatırlanması gereken, hiç şüphesiz Avrasya konusunda ilk akla gelen iki ülke hem coğrafi hem de siyasi konumlarıyla Türkiye ve Rusya’dır. Biraz daha açmak gerekirse, *Avrasya, Türkler, Ruslar –ve kısmen İranlılar– olarak ayrılan ve Uzakdoğu’da başlayan mücadeleleri Doğu Avrupa’ya kadar uzanan milletlerin, tarihten bu yana kurdukları medeniyetlerin, sahip oldukları coğrafi konumların, farklı değerlerin ortak coğrafyada kesişmesi ve bunun coğrafi bir ad olarak tanımlanmasıdır.*

Günümüzdeki konumlarıyla yarı Asyalı, yarı Avrupalı Türkler ve Ruslar, hem kavramın ortaya çıkmasına neden olmuşlar hem de yaptıkları kültürel ve sosyal etkiyle başta kendilerinde olmak üzere Avrasya’ya komşu olan bütün toplumlarda önemli etkiler bırakmışlardır.

Bizde “Türk-Rus teması” deyince akla 1497 tarihi gelse de, ilk Türk-Rus temaslarının Avarlar ve Slav kabileleri arasında olduğunu düşünürsek, yaklaşık 1300 senelik aralıksız süregelen bir etkileşim tarihinden bahsetmek mümkündür. 1300 senedir, bölgesindeki önemini yitirmeden birbirini dikkatle takip eden iki devletin günümüzde de temkinli bir politika izlediğini söyleyebiliriz.

1497 Öncesi Türk ve Rus İlişkileri

Türkler ve Ruslar’ın tarihte ilk defa nerede karşılaştıkları kesin olarak belli değildir. Ancak yaygın görüşe göre, Türk ve Slav kabileleri, miladı takip eden yüzyıllarda Slavlar’ın Dinyeper Irmağının güneyine Türkler’in ise göçlerle beraber Karadeniz’in kuzeyine ulaşmasıyla ilk temaslarını sağlamışlardır.

Özellikle Kavimler Göçü Doğu Avrupa'ya ilk ulaşan Türk toplulukları ve Slav Topluluklarının ciddi olarak karşılaşmasına neden olmuştur. 6. ve 7. yüzyıllarda siyasi ve etnik bütünlüğünü yavaş yavaş sağlamaya çalışan Slav kabileleriyle ilk temas kuran Türk toplulukları Avarlar ve daha sonra Hazarlar'dır. Avarlar'ın Avrupa'ya yerleşip Pannonya (bugün Avusturya, Hırvatistan, Sırbistan, Slovenya, Slovakya ve Bosna Hersek topraklarının bir kısmını kapsayan bölge) merkezli bir devlet kurmasından sonra Slavların yaşadıkları bölgeler Avar hâkimiyetine girmiştir. Slavlar üzerindeki Avar hâkimiyeti uzun yıllar devam etmiştir. Avarlar gücünü kaybettikten sonra, Slavlar Hazar Devleti hâkimiyetinde yaşamaya devam etmişlerdir. Bölgede Hazar hâkimiyeti kuvvetlice hissedilmiştir. Kiev'de "Pasınga" ("paşinga" veya "pasınga") adlı bir Hazar valisinin ve Hazarlar (Kozore) adlı bir mahalle bulunması Kiev civarındaki Hazar hâkimiyeti göstermek için önemlidir (Kurat, 1996: 6). Ayrıca, Sarkel ve diğer Hazar şehirlerinde yapılan kazılarda Hazar dönemine ait birçok eşyanın çıkarılması, dönemin Slav topluluklarının hukuki ve ekonomik anlamda Hazarlar'dan etkilenecek birtakım kurallar uygulaması, Hazarlar'ın Slav coğrafyası üzerindeki etkilerini göstermektedir.

İdil ile Kama nehirlerinin birleştikleri sahada 6. yüzyıl sonunda itibaren bir devlet kurmuş olan Bulgar Türkleri ile Doğu Slavları arasındaki temas, mesafe uzaklığından dolayı oldukça geç başlamıştır (Kurat, 1999: 7). Bulgar Türkleri de henüz siyasi birliğini sağlayamamış olan Rus halkları üzerinde derin etki bırakmışlar, Rus devletinin ekonomik, kültürel ve sosyal konularda gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.

Peçenekler de Rus halkları ile etkileşim içinde olan ilk Türk topluluklarından. 9. yüzyılın sonlarına doğru, Kiev Rusyası'nın komşusu olan Peçenekler yaklaşık 150 sene Rus halkları ile komşu olmuşlar onlardan etkilenmişler, onları etkilemişlerdir. Peçeneklerin bu konumu o dönemde Ruslar'ın güneye inmelerine engel olmuştur.

Peçeneklerden sonra ise Ruslar'la doğrudan etkileşime giren bir başka Türk kavmi ise Kıpçaklar'dır. Rusların "Polovets" Bizans kaynaklarının "Kumanos", "Kumanoi" vb. adlarla adlandırdıkları Batı Kıpçakları 1055 yılından itibaren 180 yıl sürecek Rus-Kıpçak etkileşimine yol açmışlardır. Bu süreç Türk soylu halklarla, Rus soylu halkların yeni binyılın ilk dönemlerinden beri süregelen etkileşimini hızlandıran en önemli etkenlerdendir. Rus askerî yaşamında ve Rus dilinde Batı Kıpçakları'nın tesiri fazladır (Gündoğdu, 2006: 45). Aynı şekilde Rus halkları da Kıpçakların göç yollarını önemli derecede etkilemiştir. Bu dönemde Doğu Avrupa'ya akan "bozkır" göçlerine karşı bir set vazifesi görmüşler, tamamen durduramasalar da önemli değişikliklere yol açmışlardır. Daha sonraki dönemlerde Rus etkisi bazı topluluklarda dinî değişikliğe de yol açmıştır. Bazı Kuman-Kıpçak toplulukları, Ortodoksluğa geçmiştir. Cebe ve Sübütay tarafından ele geçirilip öldürülen Kuman-Kıpçak liderlerinin taşıdığı Hristiyan adlar bunun bir göstergesidir. Bunlar Konçak'ın oğlu Yuri ve Kebek'in oğlu Daniil'dir (Gündoğdu, 2006: 45). İlk dönem Türk-Rus

ilişkilerinden sonra zayıflayıp dağılan bazı Türk soylu halkaların da Ortodoksluğa geçip Slavlaştığı bilinmektedir. Bununla beraber Kuman Kıpçakları'nın Slav dillerindeki Türkçe kelimelere birçok katkı yaptığı bilinmektedir. Bugün Makedonya'daki "Kumanova" şehri de ismini Kuman Kıpçaklarından almaktadır.

Batı'ya doğru büyük bir dalgaya yol açan Moğol istilası ise artık Türkler ve Rusların birbirinden ayrılamayacağını kesinleştirir niteliktedir. Moğollar Batı'ya doğru yeni bir akın başlatırken, barındırdığı Türk unsurlar da Avrasya coğrafyasında kalıcı ve güçlü bir etki bırakmışlardır. Cengizhan'ın ölümünden sonra kurulan Türk-Moğol devletleri de Türk-Rus etkileşiminde en önemli hisselerden birine sahiptir. Cengizhan'ın ölümünden sonra kurulan Türk-Moğol devletleri bugünkü Avrasya'nın temellerini ve o güne dek sadece göçler, sınır akınları gibi coğrafi zorunluluklar nedeniyle karşılaşan Türk ve Rus halklarının etkileşimlerinin siyasi ve kültürel anlamdaki köklerini oluşturuyor. Cengiz Han'ın torunu Batuhan komutasındaki çoğunluğu Türklerden oluşan ordunun Büyük Batı seferine çıkması Rus coğrafyasını da içine alan, Altınorda Devleti'nin kurulmasına zemin hazırladı. Rus tarihçiler tarafından "Tatarskoe İgo" (Tatar Boyunduruğu) olarak adlandırılan Altınorda dönemi, Ruslar'ın üzerindeki Türk hâkimiyetinin iyice arttığı dönem olarak bilinir. Altınorda Devleti'nin Ruslar üzerindeki hâkimiyeti öylesine kuvvetliydi ki Rus knezleri knez olmadan önce hanın otağına gelip ondan "yarlık" (ferman) alırlardı. Akdes Nimet Kurat bu konuda şunları belirtiyor: "1240 ve 1430 yılları arasında 130 Rus knezin Orda'ya yani Han karargâhına gittiği biliniyor. Knezler ya da Knez adayları ziyaret esnasında ziyaret esnasında "Han'ın kudretiyle tanışma fırsatı buluyorlardı. Zaten "han" Rusça tabirle "çar" idi. Rus tarihinde çar ilk defa Altınorda Hanlarına verilen bir isimdir (Kurat, 1999: 136). Kurat'ın "çar" ismini ilk defa Altınorda hanları için kullanıldığını belirtmesine rağmen Rusların İstanbul'a "çar şehir" ya da "şehirlerin şahı" anlamına gelen "Tsargrad" demesi de ilk Slav topluluklarının da Bizans İmparatoru'na da tıpkı Sezar'a dedikleri gibi "çar" deme olasılığının bulunduğunu gösteriyor. Ancak Ruslar'ın Sezar yerine "tsar-çar" kısaltması kullandığı da göz önünde bulundurulursa, Akdes Nimet Kurat'ın "'unvan' olarak 'tsar-çar' kullanımı ilk Altınorda hanlarıyla başladı." görüşü de önemini koruyor.

Altınorda Devleti'nin, Rus halkları üzerinde etkisi olduğu gibi Ruslar'ın da Altınorda'da önemli tesirler bıraktığı bilinir. Özellikle, İslamiyet'in güçlü bir biçimde ulaşmadığı bölgelerdeki Türk nüfus Ortodoksluğun etkisi altında kalmış, Rusya'nın güçlenmesi ile yavaş yavaş Hristiyanlaşmış ve Slavlaşmıştır.

Altınorda Devleti ve Hanlıklar Dönemi Rusya tarihi için son derece önemlidir. O zaman kadar "karışıklıklar coğrafyası" olan bölge, Altınorda disiplini ile huzurlu ve sakin bir dönem geçirmiştir. Çünkü Slav kabilelerine saldırmak isteyen Batı'daki devletler için Altınorda'nın gölgesi bile yeterdi. Hana bağlı bir knezin toprağına saldırmak o devirde imkânsızdı. Bu açıdan, Altınorda Devleti, Rus kültür ve sosyal tarihinde Türk etkisinin en fazla

hissedildiği dönemdir. Rusya'daki Altınorda hâkimiyeti Kremlin'de yeni tip bir devlet idaresi ve yeni bir tip hükümdar nesli yetiştirdi (Kurat, 1999: 137). Ayrıca bu dönemde, birçok Türkçe kelime Rusçaya, birçok Rusça kelime de Türkçeye dâhil oldu.

Altınorda Devleti yıkıldıktan sonra, Moskova Knezliği ve Hanlıklar mücadelesi, daha çetin bir hâl almıştır. Rusya'nın sürekli büyüme planı birçok savaşı beraberinde getirmiştir. Kazan, Kırım, Astrahan, Nogay, Sibir gibi hanlıklarla Rus knezlerinin mücadelesi bütün Rus coğrafyasını etkileyen çok önemli etkilere yol açmıştır. Önceleri Osmanlı'ya tabi olan Kazan ve Kırım hanlıklarına vergi veren Rusya, zamanla güçlenmiş 16. yüzyılda bu topraklarda artık kendi hâkimiyetini kurmaya başlamıştır. Bu dönemdeki mücadeleler, Avrasya'nın şekillenmesindeki önemli etkenlerdendir. Ulu Muhammet zamanında, Kazan'a tabi olan, Rusya zamanla sosyal ve iktisadi alanda kalkınmış, güçlenmeye başladıkça da saldırganlaşmıştır. Ali Akış'a göre, Moskova yönetimi ve Kazan hanlığı arasında öyle bir mücadele vardı ki, Kazan hanlığı 114 yıllık ömründe 115 defa Ruslar'la muharebeye tutuşmuştur (Akış, 1963). 1452 yılında kurulan, Kasım Hanlığının da Moskova Rusya'sının gelişiminde önemli rol oynadığı bilinmektedir. Gerek Batı'dan gerekse Doğu'dan gelen tehlikelere karşı birçok kez knezin yardımına koşan bu Hanlık da zamanla Ruslar'ın egemenliğine girerek tarih sahnesinden silinmiştir.

Rusların Altınorda korkusu ise, yine diğer Türk toplulukları sayesinde giderilmiştir. 1465 yılında III. Ivan'a savaş açan Altınorda Hanı Seyit Han, hiç ummadığı bir yerden darbe yemiştir ve seferin başarısızlığa uğramasına, daha da önemlisi Rusların Altınorda'dan kopmasına neden olmuştur. Seyit Han'ın ordusuna hücum eden Kırım Han'ı Hacı Giray III. Ivan'ı büyük bir tehlikeden kurtardığı gibi ilerisi için Altınorda'ya karşı planlı bir hareket tasarlamasına yol açmış, aynı zamanda Moskova knezine Altınorda'nın artık tehlike sayılamayacağını göstermiştir. Kırım Hanlığı'nın Avrasya'da Rusya lehine en önemli katkılardan biri de budur. Timur'un Altınorda'yı yıkması ise Ruslar'a "Türkistan arka bahçesi"nin kapılarını açmıştır. Yani Türk-Rus ilişkileri tarihini irdelerken de Türk-Rus savaşlarından çok Türk-Türk savaşları görüyoruz. Türklerin savaşları her zaman sıcak savaş olmasa da Ruslarla yapılan birçok sıcak savaştan çok daha etkili ve olumsuz sonuçlara yol açmıştır.

Prof. Dr. İskender Gilyazov'un da belirttiği gibi "Kazan'ın, Astrahan'ın alınmasıyla beraber, Rus devletine ilk defa farklı dillerde konuşan ve farklı dinlere mensup yüz binlerce insan dâhil olmuştur. Böylece Rusya, çok milletli ve çok dinli bir devlet hüviyetine kavuşmuştur." (Gilyazov, 2002: 408).

Bu çok milletlilik ve dinlilik günümüze kadar zengin bir kültürel mirasa yol açmıştır. Bu bağlamda düşünebileceğimiz, Aziz Baseliou adına Korkunç İvan tarafından yaptırılan Saint Basile Katedrali de sadece Moskova'nın ve Rusya'nın değil, bütün Hristiyan âleminin en ilginç yapılarından biridir. Her hâliyle Doğu üslubunu andıran kilisenin kubbeleri Türk-İslam eserlerini anımsatır (Özdek, 1983: 369).

1497'den 1917'ye kadar olan Sosyal ve Kültürel Etkileşimler

Osmanlı-Rus ilişkileri de Türk-Rus etkileşiminin en önemli safhalarından birinin oluşturur. İlk Osmanlı-Rus Münasebetleri Rus tüccarların Kırım, Azak gibi şehirlerde ticari faaliyetleri ile başlar. Siyasi anlamda ilk münasebetler ise Kırım hanları aracılığı ile kurulur. Bunun nedeni Osmanlıların hâlâ Moskova'yı önemli bir devlet olarak görmemesi şeklinde açıklanabilir. 15. yüzyıl sonlarındaki Osmanlı kaynaklarında Moskova Knezliği adının geçmemesi bile İstanbul'da Ruslara olan ilgisizliği gösterir (Kurat, 1999: 119).

İlk Osmanlı-Rus ilişkilerinin tarihi 1492 yılındaki ticari faaliyetlerden kaynaklanan sorunlar nedeniyle kurulduğu bilinse de diplomatik ilişkiler 1497 yılında İstanbul'a Rus elçisinin gelmesiyle başlar. Zamanla sıklaşıp, olumsuzlaşan münasebetler 1917 yılına kadar devam etmiş, her iki devlette de yönetim değişikliği oluncaya kadar, hatta olduktan sonra bile birbirlerine tereddütle bakmaya başlamışlardır.

IV. İvan, devletin iktisadi durumunu düzeltince, kuvvetli bir ordu yapılanmasına gitti. Osmanlı'daki Tımar sistemine benzeyen bir sistem Rusya'da görülmeye başladı. Ayrıca, devrin en kuvvetli ve ateşli silahlarına sahip Osmanlı örnek alınarak birtakım teknik çalışmalar yapıldı. Bütün bu çalışmalar Rusları iktisadi, askerî ve sosyal alanda güçlendirdi. Rusya zamanla Osmanlı'ya kafa tutacak hâle geldi.

Kazan'ın 1552 yılında Korkunç İvan tarafından alınmasından sonra, Ruslar hemen hemen bütün gelişmelerini Türk ve Müslüman halklar aleyhinde gerçekleştirmiştir. (Karasar, 2006: 19). Bir önceki bölümde değinilen, Slavlaşan Türk boyları, Rus yönetiminde önemli mevkilere gelmişlerdir. Hatta bazı tarihçilere göre, Korkunç İvan da Slavlaşan Altınorda boylarından bir aileye mensuptur. Rus sosyal hayatında bu örnekleri oldukça sık görmek mümkündür.

17. yüzyılın sonlarına doğru meydana gelen olaylar, Ruslar'ın artık güçlü bir devlet olduğunu kabullenmek için önemlidir. IV. Mehmet'e Çar Aleksey'den gelen tehdit dolu mektup, ilk Osmanlı-Rus sıcak teması olan Çihrin seferi ve Rusya'nın kutsal ittifaka girmesi, artık Osmanlıların ve Ruslar'ın birbirinin düşmanı olduğunu vurguluyordu. Ruslar'ın belli bir güce ulaşması, Çar Nikolay'ın İstanbul'daki elçisi Boutenieff'in şu sözleriyle amacını belli ediyor: "Rusya'nın İstanbul'daki rolü zannedildiğinden çok daha basit, bu rol, Osmanlı'nın daima en büyük dostu ve daima en büyük düşmanı olmak" (Burçak, 1946:7-11).

Osmanlıların ve Rus devletinin tarihî gelişim süreci de bazı yönlerden birbirlerine benzemektedir. Osmanlılar Batı'daki Hristiyan halklara karşı savaşırken, Ruslar da Doğu'daki Müslüman halklara karşı bir yayılım politikası izlemiştir. İki devlet de dinî kimliği, olabildiğince fazla kullanmaya çalışmıştır. Osmanlılar özellikle halifelik kendilerine geçmesiyle, Müslüman dünyanın tek lideri konumunu korumak isterken, Rusya da III. Roma olma ülküsünü açıkça

belli etmiştir. “Batı’nın ezilen Hristiyanlarının Doğu’da bir koruyucusu olması düşüncesi” Rus dinî siyasetinin temel taşlarından biridir.

Rusya’da Müslüman azınlık, Osmanlı’da gayrimüslim azınlık sayısının hatırı sayılır derecede fazla olması, iki halkın devlet politikalarını etkilemiştir. Ancak Osmanlı’nın daha hoşgörülü tavrına karşılık, Rusya çoğu zaman sert ve baskıcı olmuştur. Siyasi gönül alma hareketleri hariç, her türlü zorlukla karşılaşan Rusya Müslümanlarının konumuyla, Osmanlı gayrimüslimlerinin konumu birbirinden çok farklıdır.

Her iki tarafta da Batılılaşmak ile Batılılaşmamak fikirleri benzer şekillerde tartışılmıştır. Ruslar’la Türklerin en ortak yönlerinden biri de budur. Ne tam Asyalılık, ne de tam Avrupalılık. Dostoyevski’nin “Puşkin Üzerine Konuşmalar” da Batıcılara atfettiği şu sözleri çok anlamlıdır: “Halka geçmişini inkâr ettireceğiz, bizim zorumuzla bu halk geçmişine lanet okuyacak, Avrupa ile Avrupa hayatının inceliği ile kültürüyle Avrupa’nın gelenekleri, giyim kuşamı, içkileri, danslarıyla başını döndüreceğiz. Kısacası bu halk, ayağındaki çarıktan, içtiği kvastan, eski şarkılarından utanacak, yerin dibine geçecek.” (Dostoyevski, 1987: 26) Dostoyevski’nin bir asır evvel söylediği bu sözler, günümüz Türkiye’si için de hâlâ geçerlidir.

Osmanlı ve Rus Devleti’nin birçok yönden etkileşim içinde oldukları ve birbirine benzedikleri belirtildi. Bu iki devletin yıkılma daha doğrusu rejim değiştirme süreçleri de birbirine çok benzemektedir. I. Dünya Savaşı’ndan sonra, yeni rejimlere sahip olan Türk ve Rus halklarının kaderi, bu sefer bambaşka bir dünyada tekrar keşiliyordu: kimi için özgürlük, kimi için hapis, kimi için cennet, kimi için de cehennem olan SSCB’de...

Rusya’da Türklük Bilimi

Rusya’da Doğu bilimi ve özellikle Türklük ile ilgili çalışmalar siyasi kaygılar nedeniyle olmuştur. Ancak, bu Türk halklarının daha iyi tanınması için bir vesile olmuştur. Mesela Alman asıllı Rus doğu bilimcisi olan W. Radlof “**Türk Halk Edebiyatı Numuneleri**” adıyla on ciltlik Türk folklorunun kaynak eserlerinden birini yazmıştır (Kurat, 1999:457).

Yadrintsev, **Orhun Yazıtlarından Bilge Kağan ve Kültigin Kitabelerini** bularak Türklük bilimine önemli bir katkı sağlamıştır. Yine Katanov, Bartold (İstanbul Üniversitesi’nde de ders vermiştir), Smirnov gibi bilim adamları da bu alanda çalışmışlardır.

Edebiyata gelince, yine birçok ismin Türklükle alakası olduğu unutulmamalıdır. Puşkin’den Lermontov’a birçok isim eserlerinde belirgin bir biçimde Türk imgesi kullanmışlardır. Lermontov bir Türk masalı olan “Âşık Garip”i birçok Türkçe kelime kullanarak yazmıştır. Aynı şekilde, Puşkin’in “Bahçesaray Çeşmesi” de akla gelen ilk eserlerdendir. Ayrıca, Jukovski’nin anne tarafından Türk kökenli olması da Türk-Rus tarihindeki sayısız örnekten sadece biridir. Baskakov’a göre 300 önemli Rus ailesinin Türk menşeli soyadlar

taşıması Türk-Rus ilişkilerinde ilginç bir boyutu daha gözler önüne seriyor. Rus devlet tarihinin yazarı Karamzin'in soyadının da Türkçe kökenli olması bu ayrıntılardandır.

1917 Sonrası Dönem

İkili ilişkilerde en sıkıntılı dönem olarak Sovyet Dönemi gösterilebilir. İlk başlarda Batı emperyalizmine karşı oldukça uyumlu birer “müttefik” olan Türkiye Cumhuriyeti ve Sovyet Rusya, daha sonraları gerginleşen ilişkileri uzun bir süre düzeltermemişlerdir. Yıkılma süreçleri koşut giden iki devlet, yeniden kurulma döneminde de bu koşutluğu bozmamışlardır. Başkentlerin Petersburg'dan ve İstanbul'dan Moskova ve Ankara'ya taşınması bile birbirine paralel bir tesadüf olarak gösterilebilir. Bu koşutluk birçok alanda gündeme yeni politikalar gelmesini sağlamıştır.

Rus imparatorluğu gittikten sonra yine benzer çok nüfuslu yapıya sahip Sovyet devleti gelmiştir. Sovyetler Birliği, Rusya'nın yayılcı politikalarını durdurma konusunda herhangi bir adım atmamış, çoğu kez Çarlık icraatlarına devam etmiştir. Olivier Roy'un sözleriyle bu devamlılığı ifade edecek olursak: *“Çarlık dönemi ve Sovyet politikaları arasındaki süreklilik (Rusya'ya sıcaık denizlere bir çıkış bulma görevi verdiği söylenen Büyük Petro'nun vasiyeti söylencesinin gösterdiği gibi) stratejik hedeflerde yoğunlaşmaktadır. Ruslar'ın egemenliği altındaki çok-ethnili bir imparatorluğun varlığını sürdürebilmesine olanak sağlayan ideolojik ve kavramsal araçların geliştirilmesinde de bu süreklilik aynı şekilde önemlidir (Roy, 2000: 89).*

Sovyetler Birliği ve Türkiye ilişkileri özellikle Atatürk'ün ölümünden sonra önemli derecede yara almıştır. Bu olumsuzluklarda en önemli etkenlerden biri, Sovyet ideolojisinin temel yapısıdır. Sovyet ideolojisinin gelişme biçiminde kişilerin oynadıkları roller çok iyi bilinir. “Stalincilik” ile “Kruşçevcilik” ya da “Kruşçevcilik” ile “Brejnevçilik” arasında yapılan bir karşılaştırma, bu durumu açıkça ortaya koyabilecek niteliktedir (Gönlübol, 2000: 218).

Stalin'in Türkiye politikası, ikili ilişkileri kopma noktasına getirmiş ve Soğuk savaşın sonuna kadar devletler arası ilişkiler düzelmemiştir. Ancak, halklar arası etkileşimler yine devam etmiştir.

Çarlık rejiminde olduğu gibi Sovyetler Birliği'nin içinde de Türkler –ki çoğu Müslüman'dır– önemli bir nüfusa sahiptiler. Şiirden resme, siyasetten müziğe kadar, Sovyetler'de her alanda Türk etkisini görmek mümkündür. Sovyet edebiyatının oluşumuna büyük katkı sağlayan Türk soylu yazarlar vardır. Dünyaca ünlü Kırgız yazar Cengiz Aytmatov, Sovyet edebiyatı denilince akla birçok Rus yazardan da önce gelen bir isimdir. O hiç şüphesiz Sovyetlerin dış dünyada yankılanan ender seslerinden biridir.

Yine müziğe yeni bir soluk vermesiyle kimi zaman, Glinka'nın Rus müziğine olan katkısını anımsatan Azerbaycanlı Üzeyir Hacıbeyli de Sovyetlerdeki en önemli müzik adamlarından biriydi. Onun birçok operası

çeşitli zamanlarda Rus salonlarında gösterildi. Stalin'in de izleyip ayakta alkışladığı "Köroğlu" operası Sovyetlerdeki Türkler için önemli olaylardan biridir. Bunların yanında, Sovyetler'de hiç şüphesiz siyasi duruşunun da etkisiyle Nazım Hikmet en sevilen Türk şairiydi. Onun "Garip" adlı piyesi, Yermolova Tiyatrosu'nda 20 yıl boyunca sahnelendi ve 700 kez oynandı (Uturgauri, 2005: 107). Yine bu dönemde Rus okuyucusu, Reşat Nuri, Yaşar Kemal gibi yazarlarla ve siyasi görüşlerinden dolayı Rusya tarafından hoş karşılanan bazı Türk şairlerle de tanışma fırsatı buldu.

Rus edebiyatı Türkiye'de en çok okunan en çok tanınan edebiyatlardan biridir. Bugün bütün dünyada olduğu gibi Tolstoy'u, Dostoyevski'yi, Gogol'u, Gorki'yi bilmeyen en azından duymayan Türk yoktur. Rus yazarları daima çok okunan yazarlardan olmuştur.

Sanatın diğer alanlarında da birtakım münasebetlerden olmuştur. 1934 yılının Mart ayında "d" grubu sanatçılarının yapıtlarını çok beğenen "Ankara: Türkiye'nin Kalbi" filminin yönetmeni Jutkeviç, yapıtların Moskova ve Leningrad'da da sergilenmesini sağlamıştır (İrepoğlu, 2005: 57). Yine bu dönemde 13 Rus sanatçısı konser için İzmir'e davet edilmiş, Atatürk ve İnönü tarafından misafir edilmişlerdir. Bu ziyaret esnasında, kafile çok iyi ağırlanmış, güzel günler geçirmeleri için her türlü tedbir alınmıştır. İzmir Valisi Kazım Dirik tarafından, Başbakanlığa yazılan mektupta, sanatçılara hediye verilmesi önerilmiştir. Bu öneri uygun görülmüş, Atatürk'ün emriyle sanatçılara Türkiye'yi ve Ege'yi anımsatan hediyeler verilmiştir (Öksüz, 2005: 312). Sovyetler Birliği Devlet Başkanı V. İ. Lenin'in Atatürk'e hediye olarak gönderdiği Vereşagin tablosu da bu döneme ait önemli örneklerdendir. Eser çoğu Rus kaynaklarında "Dervişin Mezarı Başında" ya da "Evliyanın Mezarı Başında" olarak anılmaktadır. Oysa bu eserde tasvir edilen mezar Emir Timur'un mezarıdır. Resmin adı ise "Timur'un Mezarı Başında"dır. Lenin, Türkistan Emirlerinin, Timur'un mezarını ziyaret etmelerinin konu edildiği çalışmayı Türkiye Cumhuriyeti'ne hediye etmekle Sovyetler ve Türkiye Cumhuriyeti arasındaki dostluğu geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu çalışmanın psikolojik tesiri ve önemi de göz önüne alındığında, eserin Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi'nin önemli yapıtlarından biri olduğu düşünülebilir (Başbuğ, 2007: 57) Sonbahar 1934'te Jutkeviç'in daveti üzerine ressam Abidin Dino'nun Rusya'ya gittiği, sinema ve güzel sanat alanlarında çalışmalar, incelemeler yaptığı da bilinmektedir. Ayrıca 1933 yılında Moskova'da Cumhuriyet'in 10. yılı münasebetiyle Türk Kurtuluş Savaşı tablolarından oluşan bir sergi açılmıştır. Tacibayev'e göre, "1934-37 arası Türk ve Rus sanatçıların sergileri iki ülkede de sergilenmiştir. İlk sergi Ankara'da, aralarında Brodskiy, Petrov-Vodkim, Kuprin, Deynik, Gerasimov, Vilyams, Muhina, Çaykova gibi sanatçıların da bulunduğu Sovyet Rusya'dan gelen 47 ressam, 29 heykeltıraşla açılmıştır. Buna karşılık Moskova'da açılan sergiye katılan Türk ressamlar üç gruptan oluşmuştur:

1. Güzel Sanatlar Birliği
2. Müstakiller
3. “d” grubu.

Güzel Sanatlar Birliğinden Namık İsmail, Şevket, Fihama, Hikmet, Vecih, Sami, Nazmi Ziya, Bursalı Şefik, Ali Avni, Fahri ve İbrahim Çallı gibi ressamlar; Müstakillerden Hamid, Mahmut, Zeki, Cevad, “d” grubundan Bedri Rahmi, Turgut, Elif Naci vardı.”... Çallı’nın Atatürk Portresi, “Topçular”, “Kuvayı Milliye”, “İsmail Kemal’in “Yakarış”, “Son Gülle” ve “Ankara Kalesi”, Halil İbrahim’in “Kadın Cephede”, Ali Avni’nin “Silah Arkadaşları”, “Savaş Hattında” önemli eserlerden bazılarıdır. Özellikle Sami, Ruslar tarafından en kuvvetli askerî ressam olarak tanınmıştır. ...İbrahim Çallı’nın “Çıplak Kadın” tablosu için, I. Grabar: “Cilde bu rengi verebilmek için insanın Allah tarafından ressam olarak yaratılması lazımdır.”¹ demiştir (Tacibayev, 2002:216-217).

Erol Akyavaş’ın Leningrad’da Kültür Bakanlığı desteği ile açtığı sergi ve Sovyet döneminin son yıllarında Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti’nde “Türk Resminden Bir Kesit” sergilerinin düzenlenmesi de Sovyet döneminin önemli etkinliklerdendir.

2000’li Yıllar

Türk-Rus ilişkileri Hükümetler düzeyinde 2000’li yıllarda diğer yıllara oranla daha olumlu bir seyir izledi. Birçok alanda iş birliği protokolleri imzalandı. Bu dönemde de ikili ilişkilerdeki muhtemel sorunlar 90’lı yıllardakilerle benzer sorunlardı. Türk tarafında olumsuz etki yaratan ilk akla gelen örnekler, doğalgaz fiyat artışları, Bakü-Ceyhan boru hattına misilleme Burgaz-Dedeağaç Boru hattı, sözde Ermeni soykırımı iddialarının Duma’ya gelmesi, sebze ve meyve ihracatında zaman zaman yaşanan sıkıntılar, Rusya Devlet Başkanı Putin’in bazı çıkışları, Rusya’nın Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerinde yer yer Sovyet dönemini anımsatan politikalar yürütmesi, Türk-Rus ilişkilerinde Türk tarafının olumsuz karşıladığı olaylar olarak düşünülebilir. Öte yandan Türk ve Azerbaycan Hükümetlerinin Ermenistan’a yönelik tutumlarının Rusya’nın hoşuna gidecek düzeye gelmemesi, Rusya-Gürcü gerginliğinde Türkiye’nin Rusya açısından “net” bir tavır almaması, Bakü-Ceyhan boru hattı, enerji politikalarında Türkiye’nin jeopolitik konumunun “Batı” tarafından fazlaca ön plana çıkartılması ve bunun Rusya’ya karşı bir silah olarak kullanılması ve buna benzer nedenler de Rusya’nın olumsuz karşıladığı durumlara örnek olabilir. Tabi ki çok uzun yıllardan beri süregelen ama son yıllarda ikili ilişkilerde yüksek sesle gündeme

¹ Tacibayev, Şevket Dağ, Feyhaman Duran, Hikmet Onat, Vecih Bereketoğlu, Sami Yetik, Nazmi Ziya Güran, Şefik Bursalı, Ali Avni Çelebi, Fahri Kaptan, Müstakillerden Hamit Görele, Mahmut Cuda, Zeki Kocamemi, Cevad Dereli, “d Grubu”ndan Bedri Rahmi Eyüboğlu, Turgut Zaim, Elif Naci gibi bilinen ressamaları kastetmektedir (Y. N.).

getirilmeyen Türkiye'nin terör sorunu, Rusya'nın Çeçenistan sorunu da önemli noktalardan biridir. Bu, iki devlet tarafından son yıllarda dile getirilmese de, iki tarafı da güvensizliğe iten önemli sorunlardan biridir.

Putin döneminde birçok alanda istikrarı yakalamış görünen Rusya'nın (yıl sonundaki seçimlerde Putin'in desteklediği partinin seçimlerden ezici bir çoğunlukla galip çıkacağı beklentisi bu yoruma sebep olmuştur) Avrasya coğrafyasındaki en önemli ülkelerden biri olan Türkiye ile ve bölgenin diğer Müslüman ülkeleriyle sıkı ilişkiler kurmak istemesi de, tek kutuplu dünya düzeninden çok kutuplu dünya düzenine geçme yolundaki çabalarına bir örnektir. Özellikle Putin'in zaman zaman Rusya'nın Müslüman yapısına vurgu yapması, İKÖ (İslam Konferansı Örgütü)'ye üyeliğe ilgisinin olması, Rusya azınlıklarına II. Yekaterina dönemini anımsatan bazı "jestler" yapması Rusya'nın gelecek politikaları hakkında bizlere önemli ipuçları vermektedir. *Son olarak, Rusya'nın İKÖ'ye gözlemci sıfatıyla katılması 2005 yılındaki toplantıda gerçekleşti. Öncelikle Kıbrıs, Filistin-İsrail ve Kudüs, Irak, Afganistan, Keşmir, Azerbaycan ve Sudan coğrafyasındaki gelişmelerin gözden geçirildiği toplantıda yeniden inşa sürecinde olan Irak, Filistin ve Afganistan desteklenmiş, İran'ın nükleer enerji kullanımı "barışçıl amaç" şartıyla kabul görmüştü. Japonya, Kore, Çin ve Latin Amerika ülkeleriyle ilişkilere önem verileceğinin açıklandığı sonuç bildirgesinde, Türkiye'nin de desteklediği Rusya'nın İKÖ'ye "gözlemci üye" olarak kabul edilmesi önemli bir gelişmedir (Yavuz, 2006: 4).*

Bütün bu açılımlar bize, Avrasya'da güç dengelerinin yeniden çıkar çatışma alanları yarattığını ve bu durumun "beklenilmedik" gelişmelere gebe olduğunu gösteriyor. Putin'in Türkiye'yi resmen ziyaret eden ilk Rus devlet başkanı olması, Rusya Başbakanı Mikhail Kasyanov'un Ekim 2000'deki Türkiye ziyareti (birçok siyaset bilimci tarafından doğalgaz yarışlarında Rusya'nın öne geçmesindeki virajlardan biri olarak kabul edilir) Türkiye'nin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Meclis Başkanı Bülent Arınç, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile Rusya'da temaslarda bulunması ikili ilişkiler açısından son dönemde dikkat çeken olaylar olarak gösterilebilir. Ancak yine de Avrasya'daki sorunların aşılabilmesi için daha gayretli çabalar gerektiği açıktır. 2008'in mart ayında görevi bırakacak olan Putin'in görev süresi boyunca yaklaşık 190 dış ziyarete çıkması göz önünde bulundurulursa, bu ziyaretlerden sadece birinin Türkiye'ye olması düşündürücüdür. Yaklaşık sekiz yıl boyunca beş kıtada 64 ülke gezen Putin'in dış ziyaretlerinde ilk sıraları eski Sovyet ülkeleri almış, onları Almanya, Çin ve Hindistan izlemiştir. Bu, Rusya'nın gelecek politikalarında bir bakıma yol haritasıdır.

Putin'in iktidarı 2026 yılına kadar elinde tutacağı da son dönemde akla gelen iddialardan biridir. Buna göre, mayısta koltuğu Dimitri Medvedev'e devredecek olan Putin, 2012'de tekrar koltuğa geçecek ve yedi yıla çıkarılan süre ile iki kez seçilmesi durumunda 2026 yılına kadar iktidarda kalacak. Üzerinde

konusulması için oldukça erken olmasına rağmen, bu ihtimal, Türk-Rus ilişkilerinin de geleceği için üzerinde durmaya değer noktalardan biridir.

2007’de Türkiye’de “Rus Yılı”, 2008’de de Rusya’da “Türk Yılı” ilan edilmesi halklar ve Hükümetler düzeyinde olumlu birtakım gelişmelere yol açabilecek bir adımdır. Orhan Pamuk’un Nobel Edebiyat Ödülü’nü kazanmasıyla, Rusya’da bu yazara ilgi artmıştır. Ancak Sovyet dönemi de dâhil olmak üzere, Reşat Nuri Güntekin en bilinen ve okunan Türk yazarıdır. Özellikle “**Çalikuşu**” Rusça olarak ilk yayımlandığı tarihten bu yana, Rusya’da en sevilen yabancı kitaplardan biridir. Bunda, Sovyet yönetimindeki Türk halklar önemli bir etken olsa da, Orhan Pamuk’un tarzını oldukça “karmaşık” bulan Rus okuyucusu, basın-yayın organlarının beklentilerinin aksine, Çalikuşu’na bu unvanı vermiştir. Bu konu hakkında Prof. Dr. S. N. Uturgauri şöyle demektedir: “Yıllar sonra **Çalikuşu** filminin televizyonda gösterildiği saatlerde, Rus şehirlerinin sokaklarındaki insan sayısı hissedilir biçimde azalıyordu. Reşat Nuri’nin romanı Türk edebiyatına ilgi ve güven uyandırdı. Türk edebiyatı popüler oldu, okunmaya başladı ve edebiyat kanalıyla yeni Türkiye’nin öğrenilme süreci başladı” (Uturgauri, 2003: 106).

Yine dünya müzik piyasalarının yakından tanıdığı pop şarkıcısı Tarkan’da, Rusya’da en sevilen şarkıcılardan biridir. Küreselleşmeyle bağlantılı olarak, popüler kültürün kültürlerarası bilinirlikte “ön planda” yer alması, Rus halkında da Türk şarkıcılara ilgiyi artırmıştır. Türkiye’nin yurtdışında en tanınan şarkıcısı olan Tarkan, “Eurovision” yarışmasıyla Sertab Erener ve yine son dönemlerde önemli ivme kazanan Mustafa Sandal akla gelen ilk isimlerdendir.

Osmanlı’nın son döneminde çevrilen eserlerle Rus edebiyatının Türkiye’de, Avrupa’da olduğu kadar, hatta belki de daha fazla ilgi gördüğünü söylemek ve çevrilen bu edebiyat yapıtlarının Türk okuyucularının Rusya’nın kültür ve sanat değerleriyle tanışmasına önemli katkı sağladığı çıkarımını yapmak mümkündür. (Olca, 2005: 53) Ancak, çeviri alanında en önemli gelişmeler cumhuriyetin ilanından sonraki yıllarda gerçekleşmiştir. “Yevgeni Onegin”in Türkçesi’ni okuyamayan Türk okuyucusu yaklaşık 170 yıl sonra Yevgeni Onegin’i Türkçe olarak Türkiye’de okuma fırsatı bulmuştur. Türkiye’de dememizin sebebi, Onegin’in ilk olarak Samed Vurgun tarafından Azerbaycan’da 1937 yılında, “*Axıtdım alnımın inci tərini/Yanmadım ömrümün iki ilinə/Rusiya şeirin şah əsərini/Çevirdim ilk dəfə Türkün dilinə*” diyerek Türkçeye çevrilmesinden dolayıdır. Kaşaubiy Miziev-Ahmet Necdet ve Azer Yaran, iki farklı yayınevinden yaklaşık birer ay arayla çıkan Yevgeni Onegin çevirileriyle Puşkin’in bu ölümsüz eserini Türk okuyucusuyla buluşturmuştur. Yine bu dönemde Ataol Behramoğlu, İlber Ortaylı gibi isimler iki halk arasındaki kültürel alışverişe buldukları katkıdan dolayı Moskova’ya davet edilmiş, Rus Hükümet yetkilileri tarafından ağırlandırılmıştır. Aynı şekilde Rusya’dan gelen konuklar da, Türkiye’de ağırlandırılmış, kendilerine şükran plaketleri sunulmuştur. Türkiye’de üniversitelerde Rus Dili ve Edebiyatı bölümleri açılmıştır. Kayseri, Erzurum, Konya gibi Anadolu şehirlerindeki bölümlerin yanı sıra, Kars’ta,

Kafkas Üniversitesi'nde Prof. Dr. Hacali Necefoğlu, Doç. Dr. Hurşit İsayev, Doç. Dr. Naile Handan, Doç. Dr. İzzet Efendiyev, Okt. Bahar Güneş'in çalışmaları bu alandaki önemli gayretlerdendir.

Kısa adı GESAM olan Güzel Sanat Eseri Sahipleri Meslek Birliği ve birlik içindeki bazı ressamlar da Rusya'dan birçok sanatçı davet etmiş, önemli karma sergiler düzenlemiştir. Özellikle Tataristan Federasyonu'ndan gelen ressamların Elazığ'dan, Isparta'ya, Ankara'dan Konya'ya, Bursa'dan İstanbul'a kadar birçok farklı şehirde resim sergileri açması önemli etkinlikler arasındadır. Buna karşılık, Türkiye'den giden ressamların, Moskova, Kazan gibi şehirlerde sergiler açması da kayda değer örneklerdir.

Resim alanında bir başka önemli örnek ise ressam Ayvazovski'nin bir eseridir. İstanbul'a gelerek birçok çalışmaya imza atan Rus ressam Ayvazovski'nin "Kırım Sahillerinde Yelkenli Mavna" adlı tablosu Türkiye'de müzayede ile satılan en pahalı ikinci tablo olmuştur. Bu, Rus resim sanatının Türkiye'deki yankısı açısından önemlidir.

İkili ilişkilerde olumlu gelişmeler arzulayanların somut adımlar atarak toplanılmasına vesile olduğu "Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya" toplantıları da 2000'li yılların başında gerçekleşen önemli etkinliklerdendir. Rusya Bilimler Akademisi Doğu Bilimleri Enstitüsü ve İstanbul Bilgi Üniversitesi Toplum, Ekonomi, Siyaset Araştırma Merkezi'nin (TESAR) iş birliği ile Moskova'da Nisan 2001'de toplanan sempozyuma aralarında Mihail Meyer, Natalya Ulçenko, Valeri Egorov, Murat Belge, Gülten Kazgan gibi isimlerin de bulunduğu yaklaşık 20 bilim insanı katılmıştır. Bir sonraki toplantının Nisan 2002'de İstanbul'da yapılması da bu toplantı da kararlaştırılmıştır. Bazı katılımcıların olaya sadece Rusya tarafından bakması toplantının verimliliği konusunda bazı endişeler yaratsa da, önemli olan tarafların bir araya gelmesi ve bilimlik bir toplantıda görüşlerini serbestçe dile getirmesidir.

SONUÇ

Mihail Meyer'in de dile getirdiği gibi "ne zaman Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin bugünkü durumundan ya da ilişkilerin 21. yüzyıldaki yakın perspektiflerinden söz açılrsa, uzmanlar aralarında önceden sözbirliği etmişçesine iki noktaya dikkat çekiyorlar: Birincisi, her iki ülkenin tarihi kaderinin birlikteliği ve benzerliği, buna bağlı olarak ortak çıkarların mevcudiyeti, ikincisi ise karşılıklı güvensizlik temelinde oluşmuş ve her iki toplumda da iyi komşuluk kurma olanaklarını sınırlayan köklü klişelerin muhafaza edilmesi (Meyer, 2005: 3).

Avrasya'daki mücadele iki devletin de politikalarına şekil vermektedir. "Avrasya" kavramının tartışıldığından bahsettiğimizde, siyasetin daha tanımdan itibaren devreye girdiğini görüyoruz. Özellikle bazı Rus kaynaklarında Turgut Özal, Süleyman Demirel, Alparslan Türkeş gibi liderlerin "Avrasya'ya bakış açısı", "Pan-Türkçü" bazı atılımlar içerdiği iddiasıyla endişe verici olarak

değerlendirilmiştir. Aynı kaynaklar “Dilde, Fikirde, İş’te Birlik” sloganıyla hareket edilmesinin liderlerin güvenilirliğine darbe vuracağını belirtmişlerdir. Ancak, Rusya açısından baktığımızda da Türk tarafının hoşuna gitmeyen bazı adımlar atıldığı –bundan kasıt millî kimliklerin eritilmesini amaçlayan emperyalist söylemler– bilinmektedir. Dugin’in şu sözleriyle bunu daha iyi anlayabiliriz: “*Günümüzde Avrasya topraklarının, “Tarihin eksenini” olarak Rusya’nın himayesinde yeniden birleştirilmesinin belli zorlukları vardır. Ancak bunlar, “İmparatorluğun toparlanmasının” derhal başlamaması hâlinde, kaçınılmaz olarak maruz kalınacak felaketler yanında oldukça önemsizdir.*” (Dugin, 2003: 11). Özal, Demirel ve Türkeş’in yaklaşımını eleştiren Rus aydınları, Nikita Kruşçev’in “Herkes Rusça konuşmaya başladığı anda, komünizm yerleşmiş olacaktır” sözüne ya da Yeltsin’in Tataristan’a yönelik “Yutabildiğiniz kadar egemenlik alın” sözlerine de aynı tepkiyi göstermişler midir? Dugin gibi “imparatorluğa” özlem duyan Rus aydınları için bunu söylemek oldukça güçtür. Elbette ki yer altı zenginliklerinin Rusya ekonomisine yapacağı katkı bile önemli bir sebeptir. Rus devrimi yaklaşırken Rusya’nın petrol ihtiyacının yüzde doksan beşini Bakü yatakları sağlıyordu (Lewis, 2006:442). Günümüzde de Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan gibi ülkelerin Rusya’nın enerji alanındaki tekeline kırarak yegane güce sahip olduğu biliniyor. “Turkic Republics” yerine “Turkish Republics” ifadelerini kullanan bir Türkiye’nin uluslararası siyasete darbe vuracağını iddia eden bazı Rus aydınları aynı durumu Rusya için de söyleyebiliyorlar mı? Türk-Rus ilişkilerinde güvensizliğin temeli, çifte standart uygulamasından öteye gidemeyen siyasi manevralarda gizlidir.

Türk ve Rus toplumu arasındaki ilişkileri tarihî süreçte üç bölüme ayırdığımızda ve her bir süreci kendi içinde değerlendirdiğimizde halkların benzerliklerinin, farklarından daha çok olduğunu görüyoruz. Halklar arasındaki bu benzerlik, devletler düzeyinde dostça ilişkiler çerçevesinde görünmemektedir. Siyasi, ekonomik, askerî çekişmeler ve çatışan menfaatler Türk-Rus ilişkilerini devletler düzeyinde oldukça gergin bir ortama çekmektedir. Oysa halk düzeyinde bunun tam da tersi bir durum vardır. Halklar arasındaki dostane duyguların devletler düzeyine çıkması ikili ilişkilerin geleceği açısından önemlidir.

Ancak, bu hiç de kolay bir durum değildir. Birinci binyılın başlarından beri birbirleriyle mücadele eden iki halkın devletlerinin, önümüzdeki yıllarda da mücadelelerden taviz vermeyeceği görülmektedir. Çok kutuplu dünya düzenine bir an önce geçmek isteyen çok uluslu Rusya ile bölgenin en istikrarlı ulus-devleti Türkiye’nin ortak menfaatleri, ortak olmayan menfaatlerine göre daha azdır. Sözgelimi, bölgeye dışardan gelen bir müdahaleye iki devlet de karşı çıkarak ortak bir safa gelebilir, ancak o safta da çıkar çatışmalarının yaşanacağı muhakkaktır. İkili ilişkilerin en olumlu olduğu dönemlerde bile bu değişmemiştir. Çatışmaların yaşanmaması için, iki devletin de “aşırı” fedakârlıklar yapması gerekir. Ancak, bu da pek mümkün görünmemektedir. Ne

Türkiye ne de Rusya bir Ermenistan bir Gürcistan'dır. Özellikle; AB, ABD gibi çok uluslu yapıların dünyada hâkim konuma geldiği günümüzde, Türkiye'nin de gerek halkların kültürel yapısı, gerekse millî menfaatlerden dolayı yüzünü "Doğu"ya çevirmesi sürpriz olamaz. Bu illa "Pan-Türkçü" bir yaklaşım olarak algılanmamalıdır. Uluslararası siyasette her milletin kendi menfaatine göre tavır aldığı düşünülürse, AB'den ya da diğer oluşumlardan beklediği kazancı sağlayamayan Türkiye'nin "millî menfaatler" gereği yüzünü Doğu'ya çevirmesi siyaset için pek de sıra dışı bir hamle sayılmaz. Özellikle küreselleşme çağında...

Aynı şekilde Rusya'nın kendi millî menfaatleri gereği bu bölgeyi hâkimiyeti altında tutmak istemesi, kendi açısından normal ve olması gerektir. Çünkü bölgede hâkimiyeti sağlayan bir Rusya, hem çok kutuplu dünya düzenine geçişte istediği rolü alabilir, hem de Çin, Hindistan, Japonya, Pakistan gibi dünyanın "Doğusu"nun başrol oyuncularıyla ilişkilerinde elinde büyük bir koz bulundurabilir.

Bu bağlamda Türkiye ve Rusya'nın hem dezavantajları hem de avantajları vardır. Rusya'nın en büyük avantajı, Sovyet altyapısından bir türlü kurtulamayan eski Sovyet ülkelerindeki sosyal koşullardır. Türkiye'nin avantajı ise bölge halklarıyla aynı millî kimliğe sahip olmasıdır. Bütün bunlardan sonra, Avrasya konusunda çok da iyimser olmamak gerçeği ile karşılaşılıyor. Şüphesiz, Türkiye ve Rusya çatışması yine birbirine dost Türk ve Rus halklarını vuracaktır. Ancak, gerçekleri görmemek için başları kumun altına sokmanın bir anlamı yoktur.

Çalışmanın başından beri vurgulanan etkileşimler, benzerlikler sadece Türk ve Rus halkları için değil, dünyanın diğer halkları için de önemlidir. Çünkü Türkler ve Ruslar Avrasya'yı etkileyen en önemli güçtür. Avrasya da dünya politikalarını belirleyen önemli anahtarlardan biridir. Yani bir bakıma **Avrasya, Doğu ile Batı'nın, sanayi ile hammaddenin, güç ile deneğin, şah ile matın ilişkisini kuran yerdur. Kim bu bölgede piyonunu kaybederse kendi ülkesinde şahını kaybeder.** Bu coğrafyada ne Rusya ne de Türkiye, piyonunu kaybetmek isteyecek kadar acizdir. Bu konuda Meyer'in görüşlerine tekrar dönecek olursak:

Aslında, imparatorluk hayalleri ve silahlanma yarışı temeline oturan doktrinlere geri dönülmesi perspektifi çok az insanı coşturmaktadır. Ancak, iş birliği seçeneğinin gerçekleşmesi yolunda da pek çok engel bulunmaktadır. (Meyer, 2005: 13)

Hâl böyleyken yapılması gereken devletlerarası ilişkilerde "görünürde" dostça, yöntemlerden ziyade, halklar arası ilişkilerde "gerçekten" dostça yöntemler uygulamaktır. Halkların kültürleri, gelenek ve görenekleri, inançları, yapıları yeterince okunmalı, tanınmalı, tanıtılmalıdır. Devletlerin içişlerine müdahaleden "olabildiğince" uzak durulmalı, en azından ikili menfaatlerin "olduğu kadar" geliştirilmesi amaçlanmalıdır. Puşkin'i, Tolstoy'u, Lermontov'u

okurken sürekli kendinden bir parça bulan Türk okuyucusu, Rus kültürünü daha da iyi tanımaya çalışırken, Ruslar da Türk yazarları okumalı, dolayısıyla Türk halkını tanımaya çalışmalıdır.

Doğumunun 800. yılı olan 2007 bütün dünyada UNESCO tarafından “Mevlana Yılı” ilan edilen, büyük Türk düşünür ve şair Mevlana’nın şu sözleri iki halkın geleceğe bakışına önemli bir katkı sağlayabilir, ikili ilişkilerin geleceğine önemli bir parola olabilir:

Dünle beraber gitti, cancağızım, ne kadar söz varsa düne ait. Şimdi yeni şeyler söylemek lazım.

BELGELER için bkz.: s. 480-484.

KAYNAKÇA

Akış, A., (1963), “İdil-Ural Davası”, <http://www.aliakis.org/makale0.htm>

Başbuğ, M., (2006), “Vasili Vasilyeviç Vereşagin ve Sanatı”, **Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 21-22, s. 53-66.

Dostoyevski, F. M., (1987), **Puşkin Üzerine Konuşmalar**, İstanbul, Bilim Felsefe Yayınları, Çev.: T. Ağaoğlu.

Durgin, A., (2003), **Rus Jeopolitiği-Avrasyacı Yaklaşım**, İstanbul, Küre Yayınları, çev; Vügar İmamov.

-----, (1996), **Misterii Evrazii**, Arktogeiya.

Ensiklopediya: Russkaya Jivopis XIV-XX vekov, T. V. Kalaşnikovoy (ed.), Moskva, Olma Iress 2001.

Fahretdin, R., (1995), **Kazan Hanları**, Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı.

Gilyazov, İ., (2002), **Türkler**, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (Ed.), **XI-XVIII. Yüzyıllarda Çarlık Rusyasında İdil-Ural Tatarları**, Ankara, sayfa: 408-414.

Gönlübol, M., (2000), **Uluslararası Politika, İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**, Ankara, Siyasal Yayınevi.

Gündoğdu, A., (2006), “Türkiye ve Rusya Kaçınılmaz Etkileşimler, Kaçınılmaz Benzeşmeler”, **2023**, Sayı: 62, sayfa: 44-46

İrepoğlu, G., (2005), **Zeki Faik İzer**, Ankara, YKY.

Jehtyakov, A. D., (1970), **Turkologičeskiy Sbornik**, Akademiya Nauk SSSR, Moskva.

Kanlıdere, A., (2002), **Türkler**, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (Ed.), “XIX. ve XX. Yüzyıllarda Kazan Tatarları”, Cilt: 2, sayfa: 415-426.

Karasar, H. A., (2006), "Putin Çok Sofistike Bir Müslüman Politikası Uyguluyor", **Söyleşi**, 2023, Sayı: 62, sayfa: 18-26.

Kurat, Akdes Nimet, (1999) **Rusya Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

-----, (1966), **Türkiye ve İdil Boyu (1569 Astarhan Seferi, Ten-İdil Kanalı ve XVI-XVII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri)**, Ankara, A. Ü DTCF Yayınları.

-----, (2002), **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Ankara, Murat Yayınevi.

Lapteva, L. P., (2005), **İstoriya Slavyanovedeniya v Rossii v XIX veke**, Moskva, İndrik.

Lewis, B., (2006), **Orta Doğu**, Ankara, Arkadaş Yayınevi, çev: Selen Y. Kölay.

Meyer, M., (2003) "Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya", G. Kazgan, N. Ulçenko (Ed.) **18. Yüzyıldan Günümüze Türkiye Rusya İlişkileri**, s. 3-16.

Miller, A., (2006), **Imperya Romanovyh i natsionalizm. Esse po metodologii istoričeskovo issledovaniya**, Moskva, Novoe literaturnoe obozrenie.

Olçay, T., (2003) **Russkaya literatura v Turtsii, Visnik Harkivskogo natsionalnogo universitetu im. V. N. Karazina, Filologičnyy Fakultet**, (ISSN 0453-8048), No. 595, Seriya Filologiya, Vıpusk 38, Harkiv, s. 91-94, (2003).

-----, (2005), "Cumhuriyet Dönemi Öncesi Rus Edebiyatından Türkçeye Yapılan Çeviriler Üzerine", **Litera**, Sayı: 18, s. 41-54.

Öksüz, H., (2005), "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Diplomasi Aracı Olarak Hediye", **Türk Kültürü**, Sayı: 512-513, s. 321-328.

Özdek, R., (1983), **Harikalar Ansiklopedisi**, Tercüman Gençlik Yayınları, İstanbul.

Pokrovskiy, M., N., (1924) **Russkaya İstoriya s Drevneysich Vremen**, Moskva.

Pritsak, O., (2002), **Türkler**, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (Ed.) **Türk Slav Ortak Yaşamı Güneydoğu Avrupa'nın Türk Göçebeleri**, Osman Karatay (Çev.) Cilt: 2, s. 509-521.

Roy, O., (2005), **Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi**, İstanbul, Metis Yayınları, Çev.: M. Moralı.

Salihov R., Hayrutinov, R., (1995), **Respublika Tatarstan: Pamyatniki istorii i kulturi Tatarskovo Naroda**, Kazan, Fest.

Sovetskoe İskustva 20-30 Godov, (1988), E. H. Petrov, E. F. Kovtun (Ed.), Leningrad, "İskustvo-Leningradskoe Otdelenie".

Şmurlo, E., (1922), **İstoriya Rossii 862-1917**, Münih.

Tacibayev, Raşid, (2002), **Sovyet Kaynaklarına Göre Türk-Sovyet Münasebetleri 1925-1945**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Tsvilizatsii i kulturu. Vıp. 1. Rossiya i Vostok: Tsvilizationnie otnoşeniya, (1994), B. C. Yerasov (ed.), Moskva, Hauçnıy almanah/GI.

Tufay, M., (1988), “Türkler, Ruslar ve Bulgarlar”, **Hacettepe Üni. Edebiyat Fak. Dergisi**, Sayı: 2, s. 193-218.

Uturgauri, S. N., (2003) “Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya”, G. Kazgan-N. Ulçenko (Ed.) **Globalleşme Koşullarında Kültürün Rolü**, s. 99-109.

Vernadsky, G., (1946) **A History of Russia, C. I: Ancient Russia**, New Haven.

PAKISTAN IN CHINA'S STRATEGY AND THE PROSPECTS FOR REGIONAL COOPERATION

BELOKRENITSKY, Vyacheslav*
RUSYA/RUSSIA/РОССИЯ

For more than three decades, from the end of 1950s till the beginning of 1990s, China had pursued a policy of "restrained tension" in its relations with India. The border and territorial disputes and conflict of interests in the cross zone of their control over the Himalayas had culminated in autumn 1962 in a short and thoroughly victorious war for Beijing.

Throughout the period Pakistan had the privilege of being the chief partner of the People's Republic of China in South Asia. In the 1990s, however, the Beijing policy towards the region began to change. The improvement of relations with India was demonstrated by the official visit of the PRC Chairman Jiang Zemin to India in 1993. Two agreements signed in 1993 and 1996 have increased the measure of mutual confidence and helped to ease considerably tensions along the lengthy border in the Himalayas. During the year following the underground tests of nuclear devices conducted by India in May 1998 and written off at the expense of a 'menace' from China the relations remained cool but since 1999 they have improved considerably and can be characterised now as a competitive cooperation or even partnership, that is, collaboration and joint efforts in certain meaningful areas of international economics and politics and rivalry of a somewhat subdued nature in some others.

The relations between China and Pakistan in the 1990s were affected adversely due to support rendered by Islamabad to the Taliban movement in Afghanistan and to groups of Islamists in Central Asia. China was concerned with the situation in its Xinjiang-Uyghur region bordering on Central Asia. She tried to forestall the spread of separatist and Islamist sentiments among the native population of its north-west and considered the activities of clandestine international organizations such as the Osama bin Laden's 'Al Qaeda' as a definite threat. Beijing was disturbed by the information that Uyghurs were among those trained at some religious seminaries and militants' camps in the mountainous areas of Pakistan and Afghanistan.

After September 11, 2001, Pakistan has made a U-turn in its policy towards the Taliban and helped the international coalition led by the US forces to wipe out their powerbase in the neighbouring country. The improvement of relations

* Dr., Institute of Oriental Studies, Chairman, Near and Middle East Department. e-mail: enitsky@orc.ru

with Beijing was one of the fortunate consequences of this change in the Islamabad policy.

The results of the renewed phase of cooperation became evident already in 2002 when the People's Republic of China started giving massive help in the construction of a new Pakistani port Gwadar on the Makran coast. Gwadar is located at a distance of some 100 km from the border with Iran and approximately in 400 km to the east from the Strait of Hormuz. Plans for developing Gwadar as a large 'deep-water' port have existed since 1964. However, Pakistan had no funds to start the project and no international support.

Karakorum Highway

The importance of developing a port on the Makran coast had increased after China and Pakistan built in cooperation the Karakorum highway connecting the Chinese Xinjiang-Uyghur region with the Northern Areas of Pakistan and via it with the main Pakistani network of highways. The construction which began in 1967 and ended in 1984 was rightly considered to be a historic achievement as the highway crossed the Karakorum range by the Khunjrab pass at the altitude of some 5000 m above the sea level. The Highway served the two countries well in the 1980s in the military-strategic purposes. However, it had a narrow roadbed and during approximately half a year was closed because of weather conditions.

Although ineffective in certain respects the Karakoram highway was of great symbolical value serving as a physical link between East and South Asia. It proved to be the first sign of the revival of a southern route of the Great Silk Road, which existed in antiquity between the old Chinese and pre-Muslim Indian civilizations connecting them with the Central Asian steppes, on the one hand, and the maritime routes leading to the Hellenistic Roman-Byzantine Near East and Europe, on the other.

The construction of the Karakorum highway was considered by India as a strategic threat, a pincer movement aimed at her northwest backyard. However, the Indian protests was of no effect. But in the mid-1980s Pakistan itself hepled to diminish the role of the Highway. Its military ruler General Mohammad Zia-ul-Haq, well known as a devoted Muslim, while visiting the Xinjiang-Uyghur autonomous region asked the Chinese authorities to reopen famous mosques in Kashgar and Urumchi, which for a long time remained closed. As this was done to please an ally in the struggle against the Soviet presence in Afghanistan, the decision was later believed to be one of the reasons for the renewed interest in religion among the local population and for strenghtening the influence of militant groups. The traffic through the Karakorum Highway became strictly controlled and only in 1993 the Khunjrab pass was opened for local cross-boundary trade. The volume of cargoes transported through it till the end of the 1990s was believed to be equal to some 1-3 million US dollars only. But after the above mentioned U-turn in the regional policy of Islamabad and the change

to the better in the internal situation in the Chinese north-west the Karakorum highway has swiftly turned into a busy trade route although the bulk of the bilateral trade between Pakistan and China is still carried over by sea through the port of Karachi.

By 2001, the volume of the merchandise trade between the two countries has reached one billion dollars, and during the next five years had increased almost six times. We may conclude that the increase of trade through the Karakorum pass had been at least equal to that. This fast growth fits well into the general context of the Chinese move from the Xinjiang in the southwestern direction.

It is no accident that Beijing had invited the president of Pakistan General Pervez Musharraf to make official state visits three times in the last four years, in 2002, 2003 and in February 2006. In 2004, and once again in April 2007 Pakistani Prime-Minister Shaukat Aziz visited China. The Chinese heads of state and government visited Pakistan less often and usually combined these trips with visits to India. In spring 2001 and 2005 Chinese Premiers Zhu Rongjii and Wen Jiabao came to Pakistan. During the latter visit the two sides signed an Agreement for friendship and good neighbourhood and concluded 22 Memorandums of Understanding in different spheres including defense, trade and economic cooperation.¹ Chairman of PRC and head of the Communist party Hu Jintao visited Pakistan in November, 2006.

Although Washington had elevated Pakistan to the status of its major non-NATO ally (in the struggle against terrorism), Beijing went on to cultivate diverse military-technical cooperation with Islamabad. The two parties started the manufacture of multi-role JF-17 fighter aircraft (a class of American F-16), having reportedly supermodern Russian engines. The work is in progress in Karachi on building two powerful frigates of Chinese design with three more such frigates already purchased by Pakistan. Islamabad is buying in China aircrafts, ammuniton and other military goods.²

The strategic purposes by no means, however, are the only determining factor behind the recent rise of bilateral contacts between China and Pakistan. The direct Chinese investments in the Pakistan economy by the end of 2004 were estimated to be worth of 4 billion dollars and since then have definitely increased. Over 100 economic undertakings are being run with the help from PRC. About three thousand Chinese managers, experts and construction workers are working Pakistan. By the beginning of 2006, the number of Chinese firms in

¹ "Pakistan, China Sign Treaty of Friendship"//**Dawn**, 06 April 2005, at: www.dawn.com.

² T. Niazi, "Thunder in Sino-Pakistan Relations"//**The Jamestown Foundation China Brief**, Vol.: 6, 5 (March 02, 2006).

Pakistan has grown to 360, and they have made up, according to some estimates, for more than half of all foreign companies.³

Port of Gwadar

The main area of joint efforts is, no doubt, the construction of the Gwadar port. The Chinese had initially agreed to participate in financing of both the first and the second phase of the port construction, and provided up to 80 % of funds needed for the first stage. By 2003, the deepening of the Gwadar bay has allowed huge Chinese sea vessels to berth at Gwadar bringing heavy cargo for the construction of the port. By 2006, the Chinese have invested 200 million dollars while Pakistan spent 50 million (nearly 3 billions of Pakistani rupees).⁴

The construction of Gwadar and carrying out some other related projects have met with certain difficulties. The two factors have to a large extent contributed to that. Firstly, it was the volatile and restless condition in the province of Baluchistan where the port is located, and secondly, the inadequate efficiency of the Pakistani construction firms and numerous contractors due to, in no small degree, corruption of government officials and sluggishness of the bureaucratic machine.

Baluchistan since the birth of Pakistan in 1947 was a troublesome area. The sparsely populated territory, belonging topographically to the Iranian plateau, the province was historically and culturally closely connected with the Persian-Afghan world. The area home to the semi-nomadic Baluch tribes spreads nowadays over not only Pakistan, but also the south of Afghanistan (Helmand province) and west of Iran (Seistan and Baluchistan province).

The political movement aspiring at wider autonomy passed through a number of stages, peaked in 1974-1977, became dormant since then to experience a revival only in the beginning of the current century. The intensification of guerilla war resulted in a series of acts of terrorism including the attacks on government officials, gas pipelines explosions, grenade shelling etc. In retaliation, the Pakistani authorities have brought additional army contingents into the province, starting the multipronged counterterrorist actions. The leading part among the opposition was traditionally played by the tribal, nationalist and leftist organizations. In tactical purposes certain elements among the opposition could have coordinated their actions with the Afghan Islamists who have regrouped by 2005 and started a new resistance struggle against the

³ "PM Outlines Incentives for Chinese Investors"//**The News International**, December 18 2004, at: www.thenews.com.pk; "Pakistan an Emerging Economic Hub, Says Musharraf"//**Dawn**, February 24, 2006, at: www.dawn.com

⁴ S. Ramachandran, "China's Pearl in Pakistan's Waters"//**Asia Times Online**, Mar 4, 2005, at: www.atimes.com

Afghan authorities backed by the international and US forces and against the Pakistani army as well.⁵

The construction of the Gwadar port as well as some other sites of the Pakistani-Chinese cooperation (in particular building of a highway running from Karachi to Gwadar parallel to the coastline named the Makran Coastal Highway) became one of the targets for the militant opposition. There were victims among the Chinese working in the province. In May, 2004 three of them were killed and nine wounded in Gwadar. In same October in Quetta terrorists killed several Chinese nationals. In February 2006, three Chinese experts perished in Gwadar. The above mentioned visit of President Musharraf to China took place almost right after the incident. One of its aims was evidently to smooth down the negative impression produced by the acts of terrorism and sabotage and to convince the Chinese government not to reduce the scope of cooperation with Pakistan. In addition the problem of delay in the completion of the initial phase in the construction of the Gwadar port became acute. Three first ship berths were scheduled to be built by the beginning of 2006. According to the Chinese, the Pakistani contractors have failed to complete their part of work in time and the construction work was 7-8 months behind the original plan. The China Harbour Engineering Company as the chief Chinese project operator had one time sought \$ 1.6 million as penalty from the Pakistan government as it had delayed execution of the project due to the fault of Pakistani counterparts

Some of these obstacles have been largely overcome by the end of 2006. The law and order situation in Baluchistan had improved since one of the chief figures behind the resistance Mohammad Akbar Khan Bugti was killed in that August during the encounter of the Bugti tribal lashkar with the army. Certain improvements were reported in work on the construction of the port.

The above mentioned official visit to Pakistan by Chairman Hu Jintao in November 2006 had fully met the expectations of the Pakistani leadership. The case of penalty for the delay in the construction of the port was dropped. The two sides agreed on the new timetable for the completion of the first phase of construction. The official ceremony of the inauguration of Gwadar was scheduled for March, 2007, and the full commissioning of the Phase 1 earmarked for the end of the year.⁶

During the visit Pakistan and China confirmed their intention to begin the execution of works on expanding the breadth of the Karakorum highway

⁵ Z. Haider, "Baluchis, Beijing, and Pakistan's Gwadar Port"//**Georgetown Journal of International Affairs**, Winter-Spring 2005, p. 97. **Pakistan: The Worsening Conflict in Baluchistan. International Crisis Group Asia Report** No. 119, 14 September 2006, at: www.crisisgroup.org.

⁶ "A Very Important Friendship. Editorial"//**The News International**, 26 November 2006, at: www.thenews.com.pk; "All-weather Pakistan-China friendship"//**People's Daily Online**, 22 February 2006, at: <http://english.peopledaily.com.cn>

roadbed from 5-15 to 15-30 metres. The cost of the project which will be largely carried out by the state owned Chinese Roads and Bridges Construction Corporation was estimated to be \$ 794 million.

Moreover, the Pakistani president expressed his support for a plan to build a Karakorum railway. The Chinese leader did not reciprocate fully mentioning that at this stage he considers practical participation of Chinese firms in the modernization of the Pakistani rather obsolete railway system from the terminal at Havelian (near Islamabad) up to Karachi with a branch built to Gwadar.

Even without taking into account these gigantic plans of cutting through the highest ridges in the world, even the modest expansion of capacities of the existing trade and transport corridor between the north of Pakistan and northwest of China is expected to contribute to the increase of trade volume between the two countries. By 2008, the bilateral trade may grow to 8 billion US dollars (from \$ 4. 26 billion in 2005), and during the next five years to 15 billion. The Free Trade Agreement signed by Pakistan and China in November 2006 provides a fillip for such a sharp rise.⁷

Energy Dimension

The trade and transit element of the formation of the southwestern arch of 'the Greater China' is supplemented and strengthened by the energy component. After the execution of all the plans the Gwadar port would have a total of 12 sea terminals. Three of them are specifically designed for oil tankers. Overloaded from them to special trucks and railway cars crude oil can be carried over through the Pakistan territory to China.

It is necessary to mention here the existing plans for the construction of a large oil refinery with the yearly capacity equal to 10.5 million tonnes in the Gwadar port area. The Chinese officials have already expressed readiness to participate in the refinery construction. According to the information published in Pakistani papers, China is ready to invest up to 12.5 billion dollars in the petrochemical complex at Gwadar. In future the refinery's capacity could grow to 21 million tonnes, and the construction of one more refinery would increase the processing capacity of the industrial zone in Gwadar up to 30 and 40 million tonnes of crude per year.⁸

In the beginning of 2007, the development of the Gwadar port and its commercial and industrial area became a matter of more certainty. The Pakistani government has decided to give the management control of the port to

⁷ **Pakistan-China Signs Free Trade Deal**//Nov. 24, 2006 (China Knowledge), www.chinaknowledge.com

⁸ S. Fazl-e-Haider, "Gwadar and Oil Politics"//**Dawn**, 15 January 2007, at: www.dawn.com; "Biggest Oil Storage in Region"//**The News International**, 20 January 2007, at: www.thenews.com.pk.

the Port of Singapore Authority International (PSAI). The company is the largest operator of ports throughout the world from Singapore to Holland. All in all it oversees the management of 20 ports in 11 countries. PSAI has agreed to invest some 4 billion dollars in the construction of Phases 2 and 3 of Gwadar. Though China, according to Prime Minister Shaukat Aziz, “did not apply”, her interest in the port and influence over the decisions related to it remain formidable.

Trade, transit and economic value of Gwadar and of Baluchistan as a whole should not be seen as limited to only one direction from the Chinese northwest to Pakistan. The Gwadar port area may be easily connected by roads with highways leading to Iran and Afghanistan. A road is being built already running roughly parallel to the Pakistani-Iranian border to join the highway stretching from Karachi to the Iranian border and further up to the Iranian city of Zahidan. The existing transport facilities link Zahidan with the ‘capital’ of southern Afghanistan the city of Kandahar. The city is connected by a ‘circular Afghan highway’ with Central Asia via the cities of Mazari-Sharif and Kunduz. The Afghan highway is now being repaired and reconstructed with the help of the World Bank and other international organizations as well as some western governments preeminently the US. Thus the cargo from Gwadar may find its shortest way to Central Asia through Iran and Afghanistan. This among other things means involving of Iran and Afghanistan in the southwestern extension of ‘the Greater China’. A big part of crude oil which China imports from the Persian Gulf zone is made up of Iranian oil. In 2004 its share was equal to 13.6 %. According to estimates for the next year the Iranian share has further increased and Iran has become the largest single supplier of oil to China. Moreover, Beijing has shown keen interest in developing the new highly prospective deposits opened in Iran, first of all, the Yadavaran oil field with estimated reserves of 2.7 billion tonnes. The agreement on the participation of China in the project was reached in 2004, while the contract was signed in 2006. The international consortium for developing Yadavaran comprises of the state China Petrochemical Corporation (SINOPEC) (51 % of the capital), the state owned India’s Oil and Natural Gas Limited (ONGC) (25 %) and Shell (20 %). The consortium is planning to produce 7.5-15 million tonnes by 2009. One more promising project is the development by China of a large Northern Pars natural gas field. The huge \$ 20 billion deal may be finalized in 2008. Pars is a unit of state-owned National Iranian Oil Company and if the agreement is reached the field will be developed by China National Offshore Oil Corporation (CNOOC)⁹ Long-term plans include also construction of an oil pipeline 386 km in length from Iran in the northern direction to Turkmenistan and Kazakhstan and joining it with the Kazakhstan-Chinese oil pipeline. This would constitute a

⁹ A. Maleki, **Iran and China: Dialogue on Energy**. Harvard University, 15 May 2006, at: besia.ksg.harvard.edu, PDF Format, p. 30.

wide arch, allowing to avoid the dangers of transportation of hydrocarbons by sea.¹⁰

Beijing in addition seems to approve of the scheme for constructing a natural gas pipeline from Iran to Pakistan and then to India. For several years already, since easing of tensions in Pakistani-Indian bilateral relations in 2003, the project is in a stage of finalizing. The cost of construction is nowadays estimated to be 7.3 billion dollars. Despite of the constantly growing cost the governments of the three countries declare readiness to start its realization. The main obstacle remains the opposition to it of the USA because of the Iranian nuclear program and the American desire to punish Iran. In the beginning of 2007, Islamabad openly rejected the US interference into the matter, possibly not without encouragement from China. The Pakistanis together with the Indians have held a series of negotiations with the Iranian side as they could not agree on the price of gas fixed by Iran, but, eventually, the compromise was nearly found.¹¹ The tripartite cooperation project can in future include China as it is hypothetically possible to build gas pipelines to it from India or Pakistan.

It is well known that India and Pakistan compete in a number of areas, one of them being the reconstruction of the Afghanistan economy and generally in programs of integration of the South Asian region with Central Asia. Thus, to counterbalance the development of the Gwadar port India helps Iran to enlarge the port of Chahbahar located near the mouth of the Persian Gulf. Teheran and New Delhi are known to envisage the upgrading of the road from Chahbahar to Zahidan with an outfit to Afghanistan (Helmand and Kandahar). Despite of the competitive nature of some of these projects, reflecting the Indian-Chinese rivalry as well, the availability of a number of routes connecting the coastal and mainland areas of what can be termed Middle Eurasia is hopefully conducive to the objectives of developing the macroregional economy as a whole.

CONCLUSION

The speedily growing economic and strategic potential of China creates a broad geographical sphere of interaction around it. The Chinese progress is peculiar in two aspects. The first being a combination of modern machinery and technology with abundant cheap and disciplined labour that allows a breakthrough in opening up of desert and mountainous areas. The second one is the dependence of China on the import of energy resources, primarily crude oil at this stage and natural gas in the nearest future.

Both these features contribute to the formation a 'region of co-development' around China which spreads in different directions to the north and north-west,

¹⁰ "Iran Sees China Gas Deal Taking Year to Sign"//**Reuters News**, 12 February 2007, at: [www.uofaweb.uzalberta.ca K. Afrasiabi. China's energy insecurity and Iran's crisis//Asia Times Online](http://www.uofaweb.uzalberta.ca/K.Afrasiabi.China's%20energy%20insecurity%20and%20Iran's%20crisis/Asia%20Times%20Online), 10 February 2006, at: www.atimes.com

¹¹ "IPI Deal Close, Says Aziz"//**Islamabad**, February 18, 2007. www.reuters.com

as well as to the south-east and south-west from its borders. The creation of a corridor running from the Xinjiang-Uyghur autonomous region across the Karakorum range to Pakistan and the Arabian sea (the Persian Gulf) may turn into one of the major outlets for the Chinese economy. It is quite important for China strategically as well.

It seems curious, that the Chinese (not much advertised) intentions to get a south-western extension of its growing economic and power projection do not at this historical stage contradict sharply with the American plans of conceiving 'Greater Central Asia'. The attempts made by the USA and its NATO allies to bring peace and establish order in Afghanistan seem to be not matched enough with reconstructing the country's economy and solving its social and human problems. One should not exclude a possibility that in some three-four years the Western forces would leave Afghanistan after strengthening her national army and security forces. In this case China, alone or in cooperation, may come to feel the vacuum and bring its capital, expertise and labour to continue the process of uplifting Afghanistan.

The present efforts of international community to maintain stability and create conditions for peace and tranquility in Afghanistan are undoubtedly in the national interests of Russia as well. Moscow agrees with any intrusion of external forces in Afghanistan and the adjacent region which is not aimed at her replacement in Central Eurasia (Central Asia and South Caucasus). Moscow considers Central Eurasia to be its historically rooted sphere of influence, a part of 'Greater Russia'. As in the case of other imagined 'extended regions' this vision does not suggest the exclusiveness of Russia's presence there. Rather, it supposes multilateralism in dealing with regional problems, complementarity of her efforts with endeavours of other powers and regional states themselves. Due to certain objective reasons the centre of Russia's power and economic gravity shifts inexorably from west to east, making Middle Eurasia, spreading to the south from the Siberian borders, a focal dimension in her foreign regional policy.

Presently, all the 'megaregional' projects in Eurasia do not seem mutually exclusive. They fit neatly into the notion of 'open regionalism', supplementing each other despite containing grains of competition and rivalry. Juxtaposition of schemes for regional cooperation results in 'competitive cooperation' promising gains to all parties although not necessarily equal. The model of such competition in cooperation corresponds with the policy of 'cooperationist security' in contrast to 'collective security', having one leader.¹²

¹² A. D. Voskresensky. "Bol'shaya Vostochnaya Aziya": **Mirovaya Politika I Energeticheskaya Bezopasnost**. Moskva, 2006, p. 110.

In the end, it is necessary to emphasize that the process of economic transformation of vast landmasses in Inner Asia is still in its initial stage. Schemes for connecting northern and southern parts of Eurasia have existed from the beginning of the 1990s. Not only the topography but politics interfered to make those plans difficult for realization. Nevertheless, despite obstacles, binding together of regions and formation of ‘macrospaces’ will presumably go on.

REFERENCES

A. D. Voskresensky. “Bol’shaya Vostochnaya Aziya”: **Mirovaya Politika I Energeticheskaya Bezopasnost**. Moskva, 2006, p. 110.

A. Maleki, **Iran and China: Dialogue on Energy**. Harvard University, 15 May 2006, at: bcsia.ksg.harvard.edu, PDF Format, p. 30.

“A Very Important Friendship. Editorial”//**The News International**, 26 November 2006, at: www.thenews.com.pk.

“All-weather Pakistan-China Friendship”//**People’s Daily Online**, 22 February 2006, at: <http://english.peoplesdaily.com.cn>.

“Biggest Oil Storage in Region”//**The News International**, 20 January 2007, at: www.thenews.com.pk.

“IPI Deal Close, Says Aziz”//**Islamabad**, February 18, 2007. www.reuters.com.

“Iran Sees China Gas Deal Taking Year to Sign”//**Reuters News**, 12 February 2007, at: www.uofaweb.ualberta.ca.

K. Afrasiabi, “China’s Energy Insecurity and Iran’s Crisis”//**Asia Times Online**, 10 February 2006, at: www.atimes.com.

“Pakistan an Emerging Economic Hub, Says Musharraf”//**Dawn**, February 24, 2006, at: www.dawn.com

“Pakistan, China Sign Treaty of Friendship”//**Dawn**, 06 April 2005, at: www.dawn.com.

“PM Outlines Incentives for Chinese Investors”//**The News International**, December 18 2004, at: www.thenews.com.pk.

Pakistan: The Worsening Conflict in Baluchistan. International Crisis Group Asia Report No. 119, 14 September 2006, at: www.crisisgroup.org.

Pakistan-China Signs Free Trade Deal//Nov. 24, 2006 (China Knowledge), www.chinaknowledge.com.

S. Fazl-e-Haider, “Gwadar and Oil Politics”//**Dawn**, 15 January 2007, at: www.dawn.com.

S. Ramachandran, **China's pearl in Pakistan's waters**//Asia Times Online, Mar 4, 2005, at: www.atimes.com.

T. Niazi, "Thunder in Sino-Pakistan Relations"//**The Jamestown Foundation China Brief**, Vol.: 6, 5 (March 02, 2006).

Z. Haider, "Baluchis, Beijing, and Pakistan's Gwadar Port"//**Georgetown Journal of International Affairs**, Winter-Spring 2005, p. 97.

ERMENİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA SÖZDE ERMENİ SOYKIRIMI FAKTÖRÜ

CABBARLI, Hatem

AZERBAYCAN/AZERBAIJAN/AЗЕРБАЙДЖАН

Ermenistan'ın sözde Ermeni soykırımının uluslararası alanda tanınması için propaganda çalışmaları dış politikanın bölgesel niteliğini aşarak çağdaş uluslararası politikada kabul görmüş olan tek ögesidir. Bu konu özellikle son çeyrek yüzyıldır birçok devletler, siyasi çevreler ve özellikle Avrupa Birliği tarafından tartışmaya açılmıştır.

1950'li yıllardan sonra uluslararası camiada siyasi olayların etik değerler ve hukuki boyutları bakımından ele alınma geleneği üstünlük teşkil etmiştir. Ermenistan'ın dış politikasında, özellikle son yıllarda önemli yere sahip olan sözde soykırım konusu bu konteksten uluslararası kamuoyu tarafından müzakere edilmekte, tanınmakta ve uluslararası suç olarak değerlendirilmektedir.¹

Konunun bir diğer özelliği ise sözde Ermeni soykırımının Ermenistan dış politikasında süreklilik arz etmesinin iktidarda olanların tercihine göre değişmesine rağmen, bu konu bağımsızlıktan sonra iktidara gelen güçler tarafından hiçbir zaman önemini kaybetmemiştir. Nitekim Ermenistan'ın ilk devlet başkanı Levon Ter-Petrosyan bu konuda daha ahlaki ve diplomatik davranmayı tercih etmiş, Robert Koçaryan 1998'de iktidara geldiğinde ise bu konuyu özellikle Türkiye'ye yönelik Ermenistan dış politikasının vazgeçilmez unsuru olarak değerlendirmiş ve başarılı şekilde kullanmıştır.

Ermenistan dış politikasında iki önemli problem olan sözde Ermeni soykırımının uluslararası alanda tanınması ve Dağlık Karabağ'ın bağımsızlığının temin edilmesi problemi karşılaştırılırken, ikincisinin çözümü için uluslararası örgüt olan AGİT Minsk Grubu'nun meşgul olduğu ve bu konuda Ermenistan'ın genelde savunma pozisyonunda kaldığı anlaşılırken, sözde Ermeni soykırımı konusunda Ermenistan'ın Türkiye'ye karşı cephe boyu hücumu geçtiği, elinde bulundurduğu bütün propaganda mekanizmaları ve baskı araçlarını kullandığı görülmektedir.

¹ Koçar Meri, **Armyano-Tureçskie Politiceskie Otnoşeniya i Armyanskiy Vopros**, (Erivan Üniversitesi Yayınları, Erivan 1986), Armen Zalınyan, "Pravovaya Otvetstvennost Tureçskogo Gosudarstva za Genoçid Armyan", **Bkz.:** <http://www.artsakhtert.com/rus/index.php?id=1775> (Erişim: 23. 04. 2004), Ara Abramyan, 'Puti i Sposobi Priznanie Genoçide Armyan Kak Faktor Armyano-Tureçskikh Otnoşenii', (**Azg**, 7 Mayıs 2004),

Ermenistan sözde soykırım iddialarını gündeme taşırken tarihî belgelere ve uluslararası hukuka istinat etmeden, etik ve ahlaki olmayan bir tutum sergileyerek özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren uluslararası nitelik kazanan ve Avrupa kamuoyunun daha duyarlı olduğu insan hakları konteksinden hareket etmiştir. Ermenistan'ın bu konuyla ilgili dış politikadaki hedefleri başta Türkiye olmak üzere dünya devletlerinin sözde Ermeni soykırımını kabul etmeleri ve kınamalarını sağlamak olmuştur. Bu konu özellikle 2000'li yılların başlarından itibaren daha çok gündeme getirilmiştir. Avrupa, Amerika,² Asya ve Orta Doğu'da bazı devletlerin yerel ve merkezî parlamentolarında sözde Ermeni soykırımını tanıyan kararların kabul edilmesi, özellikle 2001'de Fransa'nın 'soykırımı' tanınması ve 2006'da sözde Ermeni soykırımı inkâr yasasını kabul etmesini³ Ermenistan dış politikasının başarısı ve aynı zamanda Avrupa devletlerinin Türkiye'ye yönelik iki yüzlü politikası gibi değerlendirmek mümkündür.

Ermenistan tarihinde sözde Ermeni soykırımından başka ikinci bir konu kamuoyu tarafından millî dava olarak bu kadar geniş şekilde benimsenmemiştir. Dağlık Karabağ problemi konusunda zaman zaman çeşitli muhalif görüşler dile getirilse de, sözde Ermeni soykırımı konusunda ciddi görüş birliği vardır ve aksini tartışmak mümkün değildir. Nitekim Bağımsızlık Bildirgesi'nin 11. maddesinde '*Ermenistan Cumhuriyeti 1915 yılında Osmanlı Türkiye'si ve Batı Ermenistan'da düzenlenen Ermeni soykırımının uluslararası alanda tanınmasına çalışmaktadır*'⁴ ibaresinin yer alması ve 1995'te Anayasa kabul edilirken kaynağının bu bildiri olduğunun altının çizilmesi yukarıdaki iddiayı destekler niteliktedir.

Sözde Ermeni soykırımının dünya devletleri tarafından tanınması konusu diasporada, Sovyet Ermenistanı'nda ve bağımsız Ermenistan'da çeşitli düzeylerde tartışılmıştır ve bu tartışmalar bu gün de devam etmektedir. Diaspora 20. yüzyılın birinci çeyreğinden sonra sözde soykırımın tanınması için umutsuzca propaganda yapmış, ancak 1970'li yıllara kadar ciddi başarı elde edememiştir. Sözde soykırım, diaspora Ermenileri için hayati önem taşımaktadır; ulusal kimliklerinin korunmasında en esas öğelerden biridir ve bu özelliğini bugün de önemli ölçüde korumuştur.⁵

Sovyet Ermenistan'ında Ermeniler 1940'lı yılların ortalarına kadar Türkiye aleyhinde ciddi propaganda faaliyetinde bulunamamışlar da, hiçbir zaman bu konuyu gündemden düşürmemiştir. Nitekim Haziran 1945'te Eçmiadzin

² Genocid Armyan 1915 Goda Priznali EşeTtri Ştata SŞA, **Bkz.:** <http://www.Regnum.Ru/expnews/255806.html> (Erişim: 30.04.2004)

³ Yasa, Fransa Senatosu alt kanadı tarafından kabul edildiği için yürürlüğe girmese de Senato'nun üst kanadı ve Cumhurbaşkanı tarafından onaylanma ihtimali yüksektir.

⁴ **Deklaraciya o Nezavisimosti Armenii**, **Bkz.:**<http://www.parliament.am/hdoc/Laws /ru /9t9w4k.html>.

⁵ Ruben Sfrastyan, "Problema Priznaniya Qenoçida vo Vneşney Politike Armenii: Raznourovneviy Analız", (21 Vek, No: 1, 2005), s. 5.

Katogikosluğu seçimleri nedeniyle dünya Ermeni kuruluşlarının ileri gelenleri Eçmiadzin'e toplanarak amaçları dışında siyasi karar almış Kars ve Ardahan'ın Sovyetler Birliği tarafından ilhak edilmesini talep etmiştir. Ermeniler bu taleplerini BM'nin kurulduğu San Fransisko Konferansı (Nisan 1945) zamanı SSCB, ABD ve İngiltere devlet başkanlarına, Potsdam Konferansı'na⁶ (Temmuz 1945) katılan temsilcilere, Berlin Konferansı'na (Ağustos 1945) katılan devletlerin Dışişleri Bakanları Şurası'na, Londra (Eylül 1945), Moskova (Aralık 1945) toplantılarına, BM'nin I. Londra toplantısına (Ocak 1946) iletmiş, ancak sonuç alamamışlardı. Ermeni diasporasının bu taleplerine paralel olarak bütün Ermenilerin Katogikosu VI. Gevork 29 Ekim 1945'te SSCB, ABD ve İngiltere Hükûmetlerinden Türkiye'nin 'Ermeni vilayetlerinin' Sovyet Ermenistan'a birleştirilmesini talep etmişti.⁷ ABD ve İngiltere'nin bu talebe sıcak bakmamaları ve SSCB lehine sınırların değiştirilmesini kabul etmemelerinden dolayı SSCB yönetimi de Türkiye'ye yönelik arazi iddialarından el çekmiştir. Batılı müttefiklerinin desteğini alamayan SSCB, 30 Mayıs 1953'te *'iyi komşuluk ilişkilerinin korunması, barış ve güvenliğin sağlanması adına Ermenistan ve Gürcistan Hükûmeti Türkiye'ye yönelik arazi iddialarından vazgeçiyor. . . Böylece, Sovyet Hükûmeti Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik arazi iddiasının olmadığını bildiriyor'* şeklinde açıklama yaparak konuyu kapatmıştır.

Bundan sonra merkezî hükûmet sözde Ermeni soykırımı ve toprak talebinden vazgeçse de, Ermenistan bu konuda bilimsel ve propaganda faaliyetine devam etmiştir. Bu bağlamda 1960'lı yılların başlarında Udjan köyünde Antranik'in anıtının açılmasından sonra propaganda faaliyetleri daha da genişlemiştir. Bu dönemi, bir sonraki dönemin-sözde soykırım propagandasının altyapısının hazırlandığı dönem olarak da tanımlamak mümkündür.

1960'lı yıllardan itibaren dünya kamuoyunun Ermeni meselesi ve sözde Ermeni soykırımı konusuna ilgisi artmaya ve bu bazı uluslararası örgütlerde tartışılmaya başlanmıştı. Sözde Ermeni soykırımı BM'nin İnsan Hakları Komisyonu'nun Ayrımcılığın Haberdar Edilmesi ve Millî Azlıkların Korunması alt komisyonunda tartışılmıştı. 1973'te Ruanda temsilcisinin hazırladığı raporun 37. maddesinde *'bu yüzyıla geçerken, 20. yüzyılda ilk soykırım gibi tanımlanan Ermeni katliamlarını kaydetmek mümkündür'* ifadesi yer almıştır.⁸

Ermenistan'da 1950'li yıllara kadar Türkiye araştırmaları merkezi olmamıştır. Ancak 1954'te Ermenistan Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü'nde Şarkiyat Kürsüsü açılmış daha sonra bağımsız bir bilim dalı olmuş ve 1971'de Şarkiyat Enstitüsü'ne dönüştürülmüştür. İleriki yıllarda ise Şarkiyat

⁶ Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, (2. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul 1987), s. LXXIV.

⁷ Aram Kirakosyan, **Armyanskiy Vopros i Genoçid Armyan**, Noravank yayınları, Erivan 2006, S. 67.

⁸ Kirakosyan, **Armyanskiy Vopros i Genoçid...**, s. 68.

Enstitüsü'nde Türkoloji bölümü genişletilmiş ve enstitünün önde gelen bölümlerinden biri olmuş, Türkiye'nin siyasi, sosyal, ekonomik gelişmeleri araştırılmış, coğrafyası, toplumsal yapısı, tarihi ve kültürü üzerine araştırmalar yapılmış, yüzlerce makale ve kitaplar yayımlanmıştır.⁹

1965'ten itibaren Ermenistan'ın resmen 24 Nisan sözde Ermeni soykırımını anma törenleri düzenlemesi Ermeni kamuoyunda Türk düşmanlığının yeni bir dalgasını başlatmıştır. 1965'e kadar sözde soykırım sınırlı sayıda akademisyenler ve toplumun bazı kesimlerinde tartışılırken, bu tarihten itibaren resmi devlet politikasına dönüşmüştür. Çiçernakabert kentinde sözde soykırım kurbanlarının anısına büyük bir anıt dikilmiş, her yıl 24 Nisanda bu anıtı ziyaret ederek çiçek koymak ve mum yakmak gelenek hâline gelmiştir. Soykırım konusu Ermeni toplumsal hayatının bir parçası olmuş, propaganda faaliyetleri genişlemiştir¹⁰ ve Erivan'da sözde soykırım müzesi açılmıştır.

Ermeni diasporasının girişimleri sonucunda sözde Ermeni soykırımı konusu Nisan 1984'te Halkların Daimî Mahkemesi'nin Paris toplantısında müzakere edilmiş ve karar almıştır.¹¹ Bu karara göre:

1. Ermeni halkı temel ve bireysel hakları uluslararası hukuk normlarına uygun olarak geçmişte ve bugün korunmalı olan halk olmuştur ve olacaktır.

2. 9 Aralık 1948 tarihli Soykırım Cinayetinin Haberdar Edilmesi ve Cezalandırılması Konvansiyonu'nun öngördüğü gibi tehcir ve kitlesel katliamlarla Ermeni halkının mahvedilmesi soykırım olarak takdim edilir.

3. Genç Türkler Hükûmeti, 1915-1917 yıllarında gerçekleştirdikleri soykırımı göre sorumludur.

4. Ermeni soykırımı aynı zamanda 'uluslararası bir cinayettir' ve bugünkü Türk devletinin Osmanlı'nın varisi olmadığı iddia edilse de, Türkiye sorumlu tutulmaktadır.

5. Bu sorumluluk gereğince Türkiye'nin soykırımın kabul etmesi yükümlülüğü vardır ve sonuç itibarıyla Ermeni halkına deyen zarar karşılanmalıdır.

6. BM ve onun bütün üyeleri bu konuda Ermeni halkına yardım, Türkiye ve diğer devletlerden soykırımın tanınmasını talep edebilir.

Ermenistan'ın bağımsızlık mücadelesi sürecinde sözde Ermeni soykırımına ilişkin iki yaklaşım söz konusu olmuştur: 1. Bu konunun Türkiye ile ilişkilerde öne çıkarılmasını istemeyen Ermeni Ulusal Hareketi (EUH) ve 2. Sözde Ermeni

⁹ E. K. Sarkisyan, 'İz İstoriî Turkologii v Sovetskoy Armenii', (Mergavor yev Micin Arevelki Erkner yev Joğovordner, XII. Turkiya, Erivan: Ermenistan SSCB Bilimler Akademisi Yayınları, 1985), ss. 248-274.

¹⁰ Gerbert Adams Gibbons, **Poslednia İzbineniya v Armenii. Fakti i Otvetstvennosti**, (İngilizceden Çeviri: Petrograd, Voennaya Tipografiya İmperatriçi Yekatrini Velikoy, 1916), M. Koçar, **Armyano-Tureçskie Obşestvenno-Politiçeskie Otnoşeniya i Armyanskiy Vopros**, (Erivan 1988).

¹¹ Arman Kirakosyan, "Gosudarstvennyy Mentalitet Turçii Otriçayet Vozmojnost Priznaniya Genoçida Armyan", WEB: **PanARMENIAN. Net**, (Ermenian: 22.05.2006).

Soykırımı'nın tanınmasının Türkiye ile ilişkilerin kurulmasına şart olarak koşan gelenekselciler veya Taşnaklar.

Bağımsızlık mücadelesinin liderliğini üstlenen EUH birinci tüzüğünde sözde Ermeni soykırımının tanınmasına ve kınanmasına yer vermesine rağmen, bu konunun Ermenistan-Türkiye ilişkilerinin kurulmasına ve gelişmesine engel olmayacağını bildirmiştir. Geleneksel akımdan olan bazı siyasi partiler ve sivil toplum örgütleri ise Taşnaksutyun Partisi etrafında birleşerek EUH'ne karşı çıkmıştır.¹² EUH 1990'da iktidara geldikten sonra geleneksel akıma karşı koyamadığı için bu konu Bağımsızlık Bildirgesi'nde de yer almıştır. Ancak 1998 yılına kadar iktidarda olan EUH bu konuyu gündemde tutmamıştır.¹³

Ermenistan ve diaspora ile birlikte Eçmiadzin Kilisesi de, sözde Ermeni soykırımı propagandasında bazı sonuçlar elde etmiştir. Bu bağlamda Dünya Kiliseler Birliği'nin Mayıs 1989'da ABD'de toplanan kurultayı Ermeni soykırımı hakkında karar almıştır. Kararda '*Bütün dünya devletleri hükümetlerine müracaat ederek Türkiye'nin sözde Ermeni soykırımını tanıması için baskı uygulamaları*' ve '*işgal edilen Ermeni topraklarının geri vermesi, diaspora Ermenilerinin kendi vatanlarına geri dönmelerine yardım edilmesi, Türkiye'de son 75 yılda dağıtılan 2500'den çok kiliselerin yeniden inşa ve tamir edilmesi*' talep edilmiştir.¹⁴

Sözde Ermeni Soykırımı konusu, Ermenistan ve diasporada bilimsel olarak çeşitli açılardan ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerin genel çerçevesini özetlemek gerekirse, aşağıdaki gibi bir tasnifat yapıldığı görülmektedir.

1. Yaşam Alanının Kaybedilmesi

Ermeniler 1915 yılına kadar kendilerinin 'beş bin' yıldır 'ana vatanlarında' yaşadıklarını iddia etmektedirler.¹⁵ Bu vatan anlayışına Ermeniler kendileri ile hiçbir fizikî ve manevî bağlantısı olmamasına rağmen, dağlık ermenistan'ı dâhil etmekte ve ermenistan'ın 350.00 km² alanı kapsadığını bildirmektedirler. tarihçiler ermeni halkının bağımsızlığını koruma çabasının 14. yüzyıla kadar devam ettiğini, bu tarihten sonra yabancılar tarafından Ermenistan'ın işgal edilmesi ile yalnızca dağlık bölgelerde yaşayan bir grup Ermeni yarı bağımsızlığını koruyabilmiştir. Ermeniler bu dönemden sonra, Ermenistan'ın bağımsız olmsa da, mevcudiyetlerinin devam etmesini demografik faktörle – 'vatanlarında' çoğunlukta olmaları ile açıklamaktadırlar. Moğol-Tatarların, Türkmenlerin bölgeye girmeleri ve Oslanlı-İran savaşlarının Ermeni halkı

¹² Libaridian, *Ermenilerin Devletleşme Sınırı*, (İletişim Yayınları, I. Baskı, İstanbul 2001), ss. 21-25.

¹³ Sfrastyan, *Problema Priznaniya*. . . , s. 5.

¹⁴ Kirakosyan, *Armyanskiy Vopros i Genoçid*. . . , s. 69.

¹⁵ Armen Ayvazyan, "Strategičeskie Posledstviya Genoçida Armyan", *Vizantiyskoe Nasledstvo*, No.: 3, 2002, s. 15.

üzerinde ciddi etkisi olduğu ve sonuç itibarıyla ‘Büyük Ermenistan’ın ortadan kalktığı Ermeniler tarafından iddia edilmektedir. Ermeniler, bugünkü Ermenistan’ı ‘Küçük Ermenistan’ olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda Ermenistan Türkiye’den toprak ve tazminat talebinde bulunmuştur.¹⁶

2. Kültürel Mirasın Kaybedilmesi

Ermeni kültürünün kaybı hesaplanmayacak kadar çoktur. Ermeniler bu kaybın yalnızca bazı kilise, monastr, tarihî değere sahip yapıtlar olmadığını, aynı zamanda bin yıllar boyunca inşa edilen şehirlerin, kasabaların, köylerin, kütüphanelerin, elyazmaların mahvolduğunu öne sürmektedirler.

3. Maddi Kayıplar

Bu bağlamda Ermeniler ‘Batı Ermenistan’da yaşayan halkın mal varlığının talan edilmesini,¹⁷ kolektif Ermeni hayatının bozulmasını, ulusal yaşam tarzının ortadan kaldırılmasını ve fiziki yaşam imkânlarının ellerinden alındığını tekrarlamaktadırlar.

4. Psikolojik Travma

Ermeniler, yaşam alanlarının, kültürel mirasın, maddi değerlerin kaybedilmesinin Ermeniler üzerinde ciddi psikolojik etkide bulunduğunu, ulusal değerlerden koparıldıklarını ve sözde soykırımın Ermenilerde aşağılık kompleksinin, yarınlara güvensizlik duygusunun, bütün yabancılar önünde baş eğme, millî değerlerin inkâr edilmesi ve hatta kendinden korkar psikolojik durumun oluşmasına neden olduğunu iddia etmektedirler.¹⁸

5. Öndegelen Kişilerin, Organize Olmuş Toplum ve Yapıların-Halkın Yok Edilmesi

Ermeniler, sözde soykırım sürecinde aynı zamanda halkın, kilisenin, okulların, çeşitli Ermeni örgüt ve ulusal yapılanmaların, siyasi ve kültürel elitin mahvedildiğini öne sürmektedirler.¹⁹ Ermenistan sözde soykırıma maruz kalan ve yurt dışına göç ettirilen Ermenilerin yalnızca çok küçük bir bölümünün organize olarak ulusal değerlerini ve millî kimliklerini koruyabildiklerini, büyük bir bölümünün ise yaşadıkları ülkelerde asimile oldukları bildirilmektedir.

6. İnsan Kaybı

Ermeniler, sözde soykırımın 1894-1922 yılları arasında merhalelerle gerçekleştiğini, yaklaşık 2 milyon yerli Ermeninin (300 bin 1894-1896

¹⁶ “K Turçii Nado Predyavlyat Territorialnie Pretenzii, Sçitaet Glava Ofisa ‘Ay Dat’ (Armenii)”, **Bkz.:** www.regnum.ru/news/817217.html, (Erişim: 23.04.2007)

¹⁷ Djon Kirakosyan, **Zapadnaya Armeniya v Godı Pervoy Mirovoy Voynı**, Erivan Üniversitesi Yayınları, Erivan 1971.

¹⁸ Aleksey Babayan, “Kollektivnaya pamyat i Ee Proyavlenie v Naşi Dni”, **Bkz.:** <http://www.spectrum.am/rus/articles.php?id=67>

¹⁹ G. A. Diev, “Armyanskiy Vopros v Turçii”, (Genoçid Armyan i Russkaya Publicistika, (Der.: M. D. Amirkhanyan, **Armyanskaya Obsına Moskvi**, I. Cilt, Moskova 1997, ss. 9-70.

yıllarında,²⁰ 1.5 milyon 1915-1916 yıllarında, 300 bin 1918-1922 yıllarında [!!]) sözde soykırıma maruz kaldığını iddia etmektedirler.

Yukarıda ifade edilenler bütün Ermeni araştırmacılar tarafından kabul görmüştür. Ayrıca, paranoya gibi değerlendirilebilecek tezlerle Ermeni davasına katkıda bulunanlar bile vardır. Nitekim Suren Ayvazyan sözde soykırım konusunda kesinlikle etik ve akademik çerçeveye sığmayan bir şekilde Türkiye'yi suçlamış ve sözde soykırıma uğramış Ermenilerin sayısını 15 milyon (!) olarak açıklamıştır.²¹

Ermenistan bağımsızlık sonrası Türkiye'nin ekonomik, ticari ve ulaştırma imkânlarından yararlanmak istemiştir. Ancak daha sonra Ermenistan'ın Türkiye'nin sınırlarını tanımadığı, doğu bölgesini Batı Ermenistan olarak adlandırdığı, Kars ve Moskova Antlaşmalarının²² tek taraflı olarak iptal edilmesine çalıştığı ve Azerbaycan topraklarını işgal ettiği gerekçesiyle Türkiye 1993'te sınırları kapatmıştır.²³ Bundan sonra Ermenistan diaspora ile birlikte sözde Ermeni soykırımı ve Türkiye'nin ülkeyi ablukaya aldığı yönünde propaganda faaliyetlerini daha da genişletmiştir.²⁴ 1998'de Robert Koçaryan'ın iktidara gelmesinden sonra hükümet, Türkiye ile ilişkilerini yeniden değerlendirmiş ve sözde Ermeni soykırımının Ermenistan dış politikasının öncelikli konuları arasına almasına ve uluslararası alanda tanınması için propaganda faaliyetini genişletmesine rağmen,²⁵ sözde Ermeni soykırımının ilişkilerin kurulmasına engel olmadığını savunmuştur. Ermenistan sözde Ermeni soykırımını 1990'lı yılların sonlarına kadar genelde iki ülke arasında tartışmaktan ve Türkiye'nin sözde Ermeni soykırımını kabullenmesinden yana olmuştur. Ancak daha sonra Ermenistan Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik

²⁰ Djon Kirakosyan, "K Voprosu o Konstantinopolskoy Rezne 1896 Goda", *Literaturnaya Armeniya*, Nisan 1989, Ayrıca **Bkz.:** <http://www.genocide.ru/lib/kirakosyan-a/articles/constantinople-massacre.htm>, Olga Kaydanova, "Konstantinopolskaya Reznia", *Novoe Slovo*, 2 Kasım 1896, S. 197.

²¹ Ayvazyan: *İstoriya Rossii: Armyanskoy.* .., ss. 466-467.

²² Aleksandr İgolkin, "Moskovskiy Dogovor s Turçiey. Vzgljad iz Rosii Çerez 77 Let", (Armyanskiy Vestnik, **Bkz.:** http://www.hayastan.ru/Armvest/Jurnal03/j03_stat27.html.

"Molodyej Armenii trebuet Priznat Nedeystvitelnimi Moskovskiy i Karsskiy Dogovori", **Bkz.:** http://www.yerkir.am/rus/index.php?sub=news_arm&id=22205 (Erişim: 14.03.2006), "Rossiya Segodnya Nam ne Drug: k 85-letiyu so Dnya Podpisanija Russko-Tureçskogo Dogovora (Armeniya)", **Bkz.:** <http://www.regnum.ru/news/armenia/607377.html> (Erişim: 16.03.2006)

²³ Hatem Cabbarlı ve Araz Aslanlı: "Türkiye-Ermenistan Sınır Kapısı: Amaç mı, Araç mı?", (*Stratejik Analiz*, Ekim 2003, Cilt. 4, Sayı: 42), ss. 64-65.

²⁴ Hatem Cabbarlı, "Sözde Ermeni Soykırımının 90. Yıl dönümü ve Türkiye", *Stratejik Analiz*, V. Cilt, Sayı: 59, Mart 2005, s. 47.

²⁵ "Armyane Planiruyut Sobrat Polny Paket Dokazatelstv" Genoçida 1915 Goda v Osmanskoy Turçii, **Bkz.:** <http://www.regnum.ru/expnews/256620.html> (Erişim: 05.05.2004)

sürecinin hızlanmasından²⁶ ve birçok Avrupa devletinin sözde Ermeni soykırımını tanıyan kararlar kabul etmesinden sonra uluslararası alanda başarı şansının daha yüksek olduğunu anlamış ve sözde Ermeni soykırımının tanınması ve kınanması konusunu dünya kamuoyunun gündemine taşımıştır.

Ermenistan 1990'lı yılların başlarından sözde Ermeni soykırımı propagandasına başlamasına ve başarılı sonuçlar almasına rağmen, son on beş yıldır Türkiye ile ilişkilerde bu problemi istediği düzeye çıkararak müzakere konusu yapamamıştır. Ermeniler bu durumu Türkiye'nin sözde soykırımı kabul etmemesi ve konunun tarihçiler tarafından tartışılması gerektiğini söylemekle konunun muhteviyatını değişme ve önemini azaltma girişimleri ile açıklamaktadır.²⁷ Ermenistan'da sözde soykırım konusunu tarihin karanlığında takılıp kalmış bir mevzu değil, Ermeni tarihinin unutulması mümkün olmayan bir sayfası olarak değerlendirmekte ve konunun tarihçilerin değil, siyasilere tartışması gerektiği talep edilmektedir.²⁸ Türk-Ermeni Uzlaştırma Komisyonu'nun başarısız olmasının sebeplerinden biri de budur.²⁹ Ermenistan dünya kamuoyuna hiçbir ön koşul olmadan Türkiye ile ekonomik, ticari ve siyasi ilişkiler kurmak istediğini bildirirse de, gerçekte sözde soykırımın tanınmasını şart olarak ileri sürmekte ve ahlaki davranmamaktadır. Aynı zamanda Türkiye'nin Ermenistan'ın elverişsiz coğrafi konumundan yararlanarak bazı kabul edilmez şartlar ileri sürdüğünü iddia etmiştir.

Ermenistan'ın Türkiye karşısında konumunu güçlendiren bir neden de Amerika'nın, Avrupa ve Asya devletlerinin bazılarının sözde soykırım konusunda bu ülkeyi desteklemeleridir. Bu bağlamda Avrupa Parlamentosu'nun 18 Haziran 1987'de 'Ermeni Sorunu'nun Siyasi Çözümü Hakkında' aldığı karar³⁰ Türkiye için ciddi bir sorun olmuştur. Söz konusu kararda AP, AB Konseyi'nden³¹ Türkiye Hükûmeti'nin 1915-1917 yılları arasında Ermenilere uygulanan soykırımı tanınması ve Ermeni tarafının temsilcileriyle diyaloga girmesi için çağrıda bulunmasını istemektedir. Bu tarihten sonra sözde Ermeni soykırımı konusu Avrupa devletlerinin, 1990'lı yıllardan sonra ise Amerika'nın

²⁶ 'Do Vstupleniya v ES Turçiya Doljna Reşit Vopros o Priznanii Genoçida Armyan', Bkz.: <http://www.regnum.ru/expnews/244872.html> (Erişim: 09.04.2004).

²⁷ Sfrastyan, "Problema Priznaniya...", s. 7.

²⁸ Aram Kirakisyan, **Haykakan Harçiyev Hayeri Çeğasbanutyun**, (Ermeni Meselesi ve Ermeni Soykırımı), (Noravank Yayınları, Erivan 2006), ss. 3-40.

²⁹ Tatul Akopyan, "Predstoyaşaya Vstreça Tureçko-Armyanskoy Komisii po Primireniyu-v Erevane?", (Azg, 23 Ocak 2004), Tatul Akopyan, 'Andranik Migranyan Vışel iz Tureçko-Armyanskoy Komisii po Pirimireniyu', (Azg, 24 Ocak 2004), 'Komissiya Po Primireniyu Samoraspuştalis, Tak i ne Pirimiriv Armyan i Turok', **Bkz.:** <http://news.artsakhworld.com/ArCNews/Rus/index.php?cover=2&id=1527>,

³⁰ Suat Sezgin, "Ermeni Soykırım Yasası Bağlamında Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Değerlendirilmesi", (**Müdafaa-i Hukuk Dergisi**, Şubat 2001, Sayı: 31).

³¹ Erhan Akdemir, "Türkiye'nin AB'ye Üyelik Süreci ve Ermeni Sorunu", **Bkz.:** http://www.abhaber.com/haber_sayfasi.asp?id=11337 (Erişim: 02.05.2006)

dış politiksinin gündemine taşınmıştır. Ermenistan bağımsızlık elde ettikten sonra, özellikle 1990'lı yılların sonlarında sözde soykırım konusunu Avrupa ve Amerika devletleri ile ilişkilerde ön plana çıkarmış ve bununla Türkiye'nin AB üyeliği sürecini aksatmaya ve Amerika ile ilişkilerini zedelemeye çalışmıştır. Fransa parlamentosunun 2001'de sözde Ermeni soykırımını tanınması hakkında kanun kabul etmesi ve 2004'te Avrupa Birliği ülkelerinde siyasilerin ve aydınların Türkiye'den 'soykırımı' kabul etmesi yönünde baskıları Ermenistan'ın Türkiye'ye karşı faaliyet alanını daha da genişletmiştir. Ermenistan için 2006'da sözde Ermeni Soykırımı'nın dünya devletleri tarafından tanınması bağlamında yeni bir safha açılmıştır. Bu konunun Avrupa ve ABD kamuoyu tarafından benimsendiği dikkate alınırca, kısa ve orta vadede gündemden düşme ihtimali zayıftır.

**İSLAM-OSMANLI COĞRAFYASINDA MODERN İLK
ANAYASA: KANUNU'D-DEVLE (1861 TUNUS ANAYASASI)**

CEYLAN, Ayhan
TÜRKİYE/TURÇIA

ÖZET

Tunus 1574 yılında Osmanlı egemenliği altına girmiştir. Osmanlı egemenliği altında Tunus eyaleti geniş bir özerklikten yararlanmıştır. 19. yüzyılın ortalarında, Fransa ve İngiltere başta olmak üzere Avrupa devletlerinin ticarî ve siyasi menfaatlerini temine yönelik yapmış oldukları baskı, 1857 yılında Tunus Beyi'ni Tanzimat ve İslahat Fermanlarından esinlenen **Ahdü'l-Emân** isminde bir bildiriye ilan etmek zorunda bırakmıştır. Temelde Müslüman olmayan Avrupalıların haklarını güvenceye alan bu belge sonrası süregelen benzer baskı, 1861 yılında Muhammed Sadık Bey (1859-1882) tarafından, İslam-Osmanlı coğrafyasında kendi türünün ilki sayılan **Kanunu'd-Devle** adlı bir anayasayı ilanla sonuçlanmıştır. **Anayasa**, sınırlı bir monarşi kurmak amacıyla. Yasama fonksiyonu, **Meclisü'l-Ekber** adlı 60 kişiden oluşan bir meclis tarafından yerine getirilmektedir. Yürütme gücü, kural olarak melik ve vezirlerden oluşmaktadır. Yargı bağımsız olup, çeşitli mahkemelerce yerine getirilmektedir. **Anayasa**, 1864 yılında patlak veren bir isyan sonrası askıya alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: 1861 Tunus Anayasası, Ahd Al Aman, **Kanunu'd-Devle**.

ABSTRACT

The First Modern Constitution in the Islamic-Ottoman World: Kanun ad-Dawla (The Tunisian Constitution of 1861)

In 1574, Tunisia became part of the Ottoman Empire. Tunisia was officially a province within the Ottoman Empire, although in practice it was largely autonomous. In the middle of the 19th century, increased European economic and political benefits and despotism of the Bey prompted the British and French to force the bey to issue Ahd al-Aman (Security Covenant; September 1857), a civil rights charter modeled on the Ottoman **Tanzimat and İslahat Fermans**. In reality, **Ahd al-Aman** was granting certain rights and freedoms for non-Muslim subjects. European powers, especially Great Britain and France consuls, urged Muhammad Bey (1855-1859) to grant a constitution based on the provisions of the Ahd al-Aman. Muhammad's successor, Muhammad al-Sadiq Bey (1559-1882), formally promulgated the constitution in 1861, the first of its

kind in the Islamic-Ottoman world. The constitution, consisting of 13 headings and 114 articles, established a constitutional monarchy with the Bey and his ministers responsible to the Grand Council, which consisted of 60 councillors nominated for five years and chosen by the Bey and his ministers from the ministers, high officials, senior officers and notables. The Grand Council participated in the preparation of laws. The executive power belonged to the Bey and his ministers. The independence of the judicial power was recognized in the constitution. In 1864, Sadiq Bey cancelled the 1861 Constitution, with the eruption of the Ali Ben Ghedhahem revolt.

Key Words: The Tunisian Constitution of 1861, Ahd al-Aman, Kanun ad-Dawla.

GİRİŞ

Uluslararası kara ve deniz yollarının kavşağında yer alan stratejik konumu, Tunus'un tarih boyunca pek çok devletin egemenliği altına girmesinde etkili olmuştur. Birbirini izleyen; Fenike, Roma, Vandal, Bizans, Arap ve İspanyol hükümlarlığına maruz kalan Tunus toprakları, 1574 yılında Türk idaresi altına girmiştir. Osmanlı Devleti'nin, Tunus'ta fetih sonrası gerçekleştirmek istediği askerî temelli, merkezî yönetim; XVII. yüzyılda ortaya çıkan iç ve dış şartlar ve bölgenin merkezden uzaklığı gibi nedenlerle adem-i merkezî bir yönetime dönüşmüştür¹. Bu yüzyılla birlikte, eyalet yöneticilerinin yetkileri genişlemiş ve bu genişleme sonucu, eyaletin merkezî yönetimin otorite ve denetiminden uzaklaştığı görülmüştür. Merkezî denetim ve kontrol azaldıkça, genelde, dayılar ve beylerden oluşan yerel yöneticiler eyalette fiilî yönetimi üstlenmiş, merkezden gönderilen valiler sembolik olmaktan öteye gidememiştir. Bir müddet sonra da, yerel yöneticilerden seçilen veya fiilen üstünlüğü ele geçiren vali olarak atanması usulüne geçilmiştir. Bu gelişmelerin etkisiyle, Tunus, Osmanlı genel idarî sistemi içinde farklı bir yönetim şekline tâbi tutulmuştur. Bunun, genel olarak, Mısır eyaleti gibi hatta daha da ayrıcalıklı bir yönetim tarzı olduğu söylenebilir.

Eyaletin sahip olduğu imtiyaz kapsamında; beyler, Bâbîâlinin müdahalesi olmaksızın kararlarını serbestçe almış, kanun çıkarmada, yönetici yardımcılarını seçmede, yargı işlerinde, orduya sahip olmakta, para basmakta, diplomatik ilişkiler kurmakta, harp ilan etmekte ve ittifaklar yapmakta genel olarak kendi başlarına hareket etmişlerdir. Tunus'a tanınan idarî, hukukî ve ekonomik imtiyaz statüsü, hemen hemen tüm Osmanlı egemenliği boyunca fiilî bir şekilde devam etmiş, ancak XIX. yüzyılın ortasından sonra hukukî bir çerçeveye sokulabilmiştir.

Tunus, merkezî bir dinamik olarak Osmanlı Devleti'nin yönetimi altında sahip olduğu geniş özerkliğin ve dâhilî ve haricî unsurların bir sonucu olarak bünyesinden temel siyasal ve hukuksal metinler çıkarmıştır: 1857 yılında

¹ Yücel (1974: 657, 688)

Tanzimat ve Islâhât Fermanları'ndan esinlenerek kabul edilen bir haklar bildirgesi niteliğindeki **Ahdü'l-Emân**, 1861 yılında ilan edilerek yürürlüğe konulan modern anayasa özellikli **Kânûnu'd-Devle**, fikhın kanunlaştırıldığı metin olarak görülen **Kânûnu'l-Cinâyât ve'l-Ahkâmü'l-Örfiye** örnekleri birçok bakımdan kendi türlerinin ilkleri mesabesinde. Ortaya çıkışlarında ve şekillenmelerinde Batı'daki gelişmelerin büyük payı olan bu metinler, modernizm sonrası Arap dünyasında, kendi alanlarında ilk olma özelliği taşırlar. **Ahdü'l-Emân** dışındaki iki belgenin Osmanlı Devleti'ne de önceliği vardır. Kânûnu'd-Devle, İslam-Osmanlı coğrafyasında ilk modern anayasa, **Kânûnu'l-Cinâyât ve'l-Ahkâmü'l-Örfiye**'de, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'den de önce fikhın kanunlaştırıldığı ilk kanun olarak kabul edilmiştir. Tunus, kendi topraklarındaki bu gelişmelerle, kamu hukuku tarihî bakımından ayrıcalıklı bir özelliğe sahiptir.

Bu tebliğde, **Kanunu'd-Devle** incelenmeye çalışılacaktır. Bu kapsamda **Kanunu'd-Devle**; ortaya çıkaran nedenler, hazırlanış ve ilan, içerik ve son olarak da uygulama yönüyle ele alınacaktır.

I. Kanunu'd-Devle'yi Ortaya Çıkaran Etkenler

1. Avrupalıların Ahdü'l-Emân'daki Hakları Güvenceye Kavuşturmak İstemeleri

XIX. yüzyılın ortasından itibaren, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Avrupalı konsololar, Tunus'ta mâlî imtiyazlarla elde ettikleri nüfuzu, kapitülasyonlarla vatandaşları lehine tanınan hukukî imtiyazları genişletmek suretiyle kullanmaya yöneldiler. Özellikle Fransa ve İngiltere konsoloları, devletlerinin ve eyalette yaşayan tüccar, sermayedâr ve yatırımcı vatandaşlarının ticarî kazanımlarını hukukî alana da yansıtarak güvenceye kavuşturmak amacıyla, Bey üzerinde etkili olmaya başladılar. Bu sırada, Tunus'ta bir Yahudinin idam edilmesi bardağı taşıran damla oldu. Konsololar Bey'e karşı, nasihatten, artık sözlü ve fiilî tehdit aşamasına yöneldiler. 1857 Ağustos'u sonlarında, Tunus'ta bulunan yabancıların ticarî ve hukukî menfaatlerini hukukî bir belgenin ilanı ile teminata kavuşturmak üzere, bir Fransız donanması Tunus'a geldi. Osmanlı Devleti'nin zamanında Tunus'ta uygulamadığı Tanzimat Fermanı'nı, Fransız ve İngiliz donanmaları gölgesindeki baskıyla, Fransız ve İngiliz konsoloları Bey'e ilan ettirdiler. İlan edilen, esasında Tanzimat ve Islâhât Fermanlarının karışımı bir belgeydi. 9 Eylül 1857'de ilan edilen belgenin² ortaya çıkışında; Osmanlı merkez yönetiminin Tanzimat ve Islâhât Fermanlarını eyaletlerde uygulamak istemesi, Avrupa'da meydana gelen modern gelişmeler ve Osmanlı ıslâhat örnekleri göz

² **Ahdü'l-Emân** metni için Bkz.: el-Arşivü'l-Vataniyyü't-Tûnisî (AVT), es-Silsiletü't-Tarihiyye (ST), Sandık (S), 118, Milef (M), 410: AVT, ST., S. 118, M. 403, Vesika (V), 60, 20 Muharrem 1274: AVT, ST., S. 118, M. 404, s. 2-6: AVT, Kitap No., 450, Tûnis 1277, s. 1-9: Amr-Suayyed (1987: 9-13); Senûsî (1952: 1-6).

önüne alınarak eyalette beliren ıslâhat girişimleri, Avrupa devletlerinin, özellikle de Fransa ve İngiltere'nin, ticarî ve hukukî imtiyazlarını yazılı bir belgeyle güvenceye kavuşturmak istemeleri ve bunları hayata geçirmek için baskı yapmaları etkili olmuştu.³ Tunus Beyi'nin tek taraflı iradesiyle ilan edilen belgede; can, mal ve ırz emniyetinin sağlanması, vergide eşitlik, mülk edinme hakkı, kanun önünde eşitlik, kanunsuz suç ve ceza olamayacağının benimsenmesi ve kimseye yargısız ceza verilemeyeceği ilkelerine yer verilmesi, ona, “temel haklar bildirisi” niteliğini kazandırmaktadır.

Ahdü'l-Emân'ın ilanını yeterli görmeyen Fransa ve İngiltere konsolosları, belgede ilan edilen hakların anayasa ve kanunlarda tanınması ve güvenceye kavuşturulması için çaba göstermeye başladılar. Tüccar ve yatırımcı olarak Tunus'a giren Avrupalılar da, siyasi yönetimden kendi ihtiyaçlarına uygun hukukî düzenlemeler yapılmasını istemekteydiler. Bu hedefe yönelik olarak eskiden beri eyalette birbirine rakip olan Fransa ve İngiltere, başta anayasa olmak üzere bu güvenceleri sağlayacak hukuki reformlar için birlikte Bey üzerinde baskıda bulundular⁴.

2. Bağımsızlık ya da Devlet İradesi

Kânûnu'd-Devle'yi “bir anayasa olarak” ortaya çıkaran asıl dinamik, genel olarak anayasa yapılmasını gerektiren “olağanüstü ve özel şartlar” içerisinde yer verilmekte olan⁵, bağımsızlık ya da eyaletten devlete dönüşme iradesinde aranmalıdır. Anayasa, Tunus'ta, yeni bir egemenlik anlayışı sürecinin, en üst kanunla açıkça beyanı niteliğindedir. Bir yönüyle, eyaletten devlete dönüşen bu egemenlik anlayışının en bariz göstergesi, diğer taraftan, bu iradeyi temel bir yasayla teminat altına alma çabasıdır. Aynı zamanda, Anayasa, Hüseyinî Hanedanlığının egemenliğini en üst seviyede tescil belgesidir. Gerçekten anayasanın adı, temsil etmek istediği devlet egemenliğiyle özdeşleşen felsefeye uygun olarak seçilmiş olmalıdır: **Kânûnu'd-Devle**, “Devlet Kanunu”. Zaman zaman sınırları aşmış fiilî durumlar oluştursa da, fethedildiği 1574 yılından beri hukuken bağlı olduğu Osmanlı Devleti'nin ayrıcalıklı yönetime sahip bir eyaleti olan Tunus, kabul ettiği anayasada, artık, “bey” yerine melik, “eyalet” yerine “ülke” kavramlarına yer vermektedir.

Devlet anlayışı ve **Anayasa** kabulü bir süreç sonunda gelmiştir. Osmanlı yönetiminde geniş bir özerklikten yararlanan Tunus beyleri, Fransa'nın Cezayir'i işgaline denk düşen 1830 yılından itibaren, Fransa'nın siyasi menfaatine uygun olarak yönlendirmesinin de etkisiyle, merkeze karşı daha

³ İthâf (1999: II/4, 235-240); Binbelgîs (2002: 77-79); Buzgaybe (2003: 71-76); Krieken (1988: 3-9).

⁴ Perkins (1986: 73).

⁵ Erdoğan (2001: 39)

bağımsız hareket etmeye başlamışlardır.⁶ Bununla birlikte, Tunus beyleri, dış karşı zaman zaman bir hükümdar edasında fiilî tavırlar sergileseler de, Bâbüâlî ile ilişkilerinde bu yönde açık bir irade ortaya koymamışlardı. Bâbüâlî, eyaletteki gidişattan memnun olmasa da, Fransa ve İngiltere'nin karşı koymasından, eyalete kendi istediği istikamette bir müdahalede bulunamamıştır. Böyle olunca, beylere karşı, özellikle Fransa'ya yaklaştırmama düşüncesiyle, idare edici ve dengeli bir tarzda davranmıştır.⁷

Tunus'un bağımsızlık fikrine yönelmesinde, komşu ve çevre eyaletlerde meydana gelen gelişmelerin cesaret verici rol oynadığı söylenebilir: Mısır'da Mehmed Ali Paşa'nın Osmanlı saltanatına karşı bağımsızlık siyaseti izlemedeki başarısı, Fransa'nın, Osmanlı yönetimindeki Cezayir eyaletini işgalinin Avrupa devletleri karşısında Osmanlı Devleti'nin zayıflığını ve yönetimi altındaki toprakları sömürgeciliğe karşı koruyamayacağı hissini ortaya çıkarması ve Osmanlı Devleti'nin Trablusgarb'a askerî bir müdahalede bulunarak Karamanlı Hanedanına son vererek, eyaleti doğrudan merkeze bağlaması sonucu Tunus'taki Hüseyinî Hanedanlığının benzer akibete uğramaktan korkması, bunlar arasında sayılabilir. Bahsi geçen bu olaylar aynı zamanda eyalette oluşmaya başlayan "Tunusluluk" şuurunu da belli ölçüde besleyerek, bağımsızlık fikrine yönelmede katkı sağlayıcı olmuştur.⁸ Ahmed Bey ile birlikte, Bâbüâlîyle Türkçe yazışmanın terk edilmesi ve Tunus doğumlu olmayan memâlik kökenli yöneticilere eyalette duyulan tepki, millî bir kimlik anlayışının yeşerdiğine işaret etmektedir.⁹

1859 yılında yönetimi üstlenen III. Müşir Muhammed Sâdık Bey'de artan yönde bir melik tavrı görülmektedir.¹⁰ Bu tavır, 1860 yılı Şubat ve Mart

⁶ Temimî (1972: 19).

⁷ Çetin (1999a: 26-27).

⁸ Cinhânî (1969: 114-115).

⁹ *The Surest Path*, translated from Arabic with introduction and notes by L. Carl Brown, Cambridge 1967, 15; Tıveylî (2002: 136-137). Tunusluluğun ilk adımları Hammûda Paşa dönemi (1782-1814) ile atılmaya başlanmıştır.

¹⁰ Âdet olduğu üzere yeni Bey seçimi ile birlikte Bâbüâlîye hediye sunmak üzere bir heyet yollanmaktadır. Sadık Bey'in seçimini bildirmek ve tevcih fermanı almak üzere, eyaleti temsilen Harp Veziri Hayreddin ve Belediye Başkanı Hüseyin, Bey'in bir mektubuyla birlikte İstanbul'a gönderildi. Ebu Diyâf, Muhammed Sadık Bey'in mektubunun seleflerinin Bâbüâlî ile olan mektuplarıyla karşılaştırıldığında saygı ve itaat üslubu bakımından farklılık taşıdığına dikkat çekmektedir. Bu ve önceki beylerin Osmanlı Devleti ile yazışmalarını kaleme alan Ebû Diyâf, mektubun ilk şeklinde Hayreddin'in "Harp Veziri" şeklindeki makamını beyan eden ifadeyi kaleme almaz. Bey niçin makam ismini yazmadığını sorduğunda, bunun Bâbüâlî ile yazışmalarda bir adet olduğunu, Bey'in vezir ile temsil edilmesinin câri örfte bağımsızlığı işaret ettiğini ve bunu dikkate alarak edeben makam ismini belirtmediğini söyler. Bey, insanların gözünde, güçlü otorite sahibi olduklarını ve kendilerini küçük görmeye gerek olmadığını, Fransız konsolosun da kendisini bağımsız gördüğünü belirtir. Mektubu kendi isteği doğrultusunda düzeltirerek, "Osmanlı Devleti'ne saygı ile birlikte, makamlarımızı da koruyalım" cevabını verir. Ancak Ebû Diyâf, onun sanki denk devletler arasındaki bir hitabı kullanmak isteğinde olduğunu söyleyerek, bu tavrı tasvip etmediğini açıklamaktadır. Ebu

aylarında Beylik Kararnâmesi ile yayımlanan Vezâret Kanunlarında, egemen, bağımsız bir devlete işaret eden; melik, devlet ve ülke kavramlarına yer verilmek suretiyle artık hukukî belgelere yansımıştır. Muhammed Sâdik Bey'i seleflerinden daha ziyade ıslâhat girişimlerine meylettiren bir faktör de, Osmanlı Devleti elindeki egemenliği ancak ıslâhatlarla elde edebileceğini görmesidir.¹¹

3. Islâhat ve Islâhatçıların Fikirleri

Ebû Diyâf ve Hayreddin Paşa gibi Tunus'ta yaşayan ıslâhatçılar, İbni Haldun'dan da etkilenerek, İslam coğrafyasının geri kalmışlığını asırlardır süren istibdâta dayalı mutlak siyasi düzene bağlamaktaydılar. Çare, hukuk temelli ve çerçevesi, Meclis ile sınırlı, şûrâya dayalı bir sistemdi. Böylelikle onlar, aynı zamanda anayasacılığın temeli olan "hukukla bağlı yönetici fikrini" benimsediler ve eserlerinde dile getirdiler. Ebû Diyâf, 1862 yılında kaleme almaya başladığı İthâf'ta, **Anayasa**'yı hukuka dönüşün habercisi olarak nitelemekte, "hukukla bağlı yönetim"e işaret etmektedir.¹²

Hayreddin Paşa, **Akvemü'l-Mesâlik fi Ma'rifeti Ahvâli'l-Memâlik** adlı eserinde, ehlü'l-hâl ve'l-akd ve şûrâya dayanan bir yönetim sistemi öngörmektedir. Melik, ehlü'l-hal ve'l-akd adı verilen meclisle istişâreye dayalı bir yönetim gerçekleştirecek, vüzerâ ona karşı sorumlu olacaktır.¹³

Islâhatçılar, Batı siyaset düşüncesini ve anayasal meşrûti düzeni eserlerinde işlerken, Yeni Osmanlılar hareketi gibi fikirlerini "ehlü'l-hal ve'l-akd" ve "şûrâ" gibi İslami kavramlarla ve rasyonel delillerle sunmaya özen göstermişlerdir. Batıdan alınmak istenen siyasal düzen, eyaletin şartlarına uygun ve esas olarak İslam dinine dokunmamakta ise de, ıslâhatçıların, Batılı fikir ve uygulamaları kendi toplumlarına benimsetebilmek ve meşrû göstermek amacıyla geleneksel kavramlara dayanma yöntemini izlemeleri mantıklı bir yol gözükmetedir.¹⁴

Diyâf, heyetin dönüşünde getirdiği padişah fermanına Muhammed Sadık Bey'in, kardeşi Muhammed Bey kadar ilgi göstermediğini belirtir (İthâf, 1999: III/5, 20-21). Aynı tavra işaretlerle, Muhammed Sadık Bey, yayımladığı bir emirle, el öpme şeklindeki saygıyı örfen "meliklik" hususiyetlerinden saymış, bu saygı şeklinin ancak "melik ailesi" arasında ve yaşlıları için gösterilmesini istemiştir (İthâf, 1999: III/5, 29-30).

¹¹ Perkins (1986: 74).

¹² İthâf (1999: I/1, 31 vd.); Çetin (1999b: 124 vd).

¹³ Hayreddin et-Tûnisî (2000: I, 106 vd.); Tıveylî (1992: 16-24; Ebû Hamdân (1993: 59 vd.); Çetin (1999b: 109-111). Akvemü'l-Mesâlik 1867 yılında ortaya çıkmıştır.

¹⁴ Tevâtî (2002: 43, 60 vd.); Bedrî (1993: 97-102). Ebu Diyâf daha sonra **Anayasa** ile ilgili görüşlerini ifade ederken; **Anayasa**'nın esaslarının ve maddelerinin çoğunluğunun İslam milletine ait olduğunu, milletin onları Allah tarafından kendilerine verilmiş haklar olarak gördüğünü, bu esasların aksinin ise zulüm ve şiddet olduğunu belirtecektir. **Bkz.:** İthâf (1999: III/5, 62).

İkinci dönem uleması arasında sayılabilecek, V. Muhammed Bayram, Tâhir b. Âşûr ve Salim Bûhâcib gibi ulemânın önde gelenleri de, aynı şekilde, mutlak ve keyfî yönetimi kabul etmemekte, anayasa ve kanunlara dayanan ıslâhat sürecine fikri destek vermekteydiler.¹⁵

II. Kanunu'd-Devle'nin Hazırlanışı ve İlam

Muhammed Bey döneminde (1855-1859) anayasanın tamamlanmadığı kesindir. Muhammed Sâdık Bey, yönetimi üstlenince, Ahdü'l-Emân'ı şerh için tayin edilip sonradan ayrılan dört ulemâ dışında kalan altı kişilik komisyonun çalışmalarına kaldığı yerden devam etmesini ve acilen çalışmalarını tamamlamasını istemiştir.¹⁶ Muhammed Sâdık Bey'in, tamamlamadan bahsetmesi ve hususen bir anayasa hazırlığından söz etmemesi, kendisinden önce kaleme alınan ve belli ölçüde tamamlanan anayasa taslağını akla getirmektedir.

Acaba anayasa hazırlanırken herhangi bir ülkeden bir iktibas veya esinlenme söz konusu olmuş muydu? Komisyonun, ilmiye menşeli Bey'in serkâtibi Ebu Diyâf dışında; Vezirü'l Amâle Mustafa Haznedâr, Vezirü'l-Harp Mustafa Baş Ağa, Vezirü'l-Bahr Hayreddin, Vezir İsmail Mühürdâr ve Emirü'l-Araz Muhammed'den oluşan devlet adamları kökenli bir yapısı bulunmaktadır. Anayasa ve kanunları hazırlayan bu komisyonun önünde, Osmanlı Devleti ve Avrupa'daki devletlerin hukuki metinlerinin bulunduğu bilinmektedir¹⁷. Tunuslu yazarlar eserlerinde, bazı bakımlardan 1795 ve 1799 yılı Fransız anayasalarının göz önüne alındığını dile getirmektedirler.¹⁸ **Kânûnu'd-Devle**'den isim vermeden bahseden bir Osmanlı belgesinde de, Fransa'nın tasdik ve İngiltere'nin tavassutu ile, biraz Tanzimat ve biraz da Fransa kanunundan alınarak bir kanun hazırlandığından bahsetmektedir.¹⁹ Böylece, Komisyonun, **Kânûnu'd-Devle**'yi hazırlarken özellikle Osmanlı Devleti ve Fransa'dan yararlandığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, **Kânûnu'd-Devle**'nin şekillenmesinde, her iki devletten etkilenme yanında, ıslâhatçıların ve özellikle de Hayreddin Paşa'nın fikirlerinin büyük katkısı olmuştur. Nihayet bütün bu unsurlar, Eyalet'in şartları da göz önüne alınarak **Anayasa**'da maddeleştirilmiştir.

Bey, 19 Ağustos 1860'da, yargı mensupları, vüzerâ, önde gelen devlet adamları, askerler ve belediye meclisi üyelerinden oluşan bir topluluk önünde okutulmak üzere, katibi Ebû Diyâf'tan, **Kanunu'd-Devle**'den maksadın ne

¹⁵ Tevâtî (2002: 51-52; Binbelgîs (2003: 32).

¹⁶ İthâf (1999: III/5, 16-17).

¹⁷ İthâf (1999: III/5, 17. Krieken, **Anayasa**'yı hazırlayan komisyon üyeleri arasında Fransız konsolosu Roches'in de bulunduğunu bildirmektedir (Krieken (1988: 55). Bu bilgi, başka bir kaynak tarafından te'yid edilmediğinden ihtiyatla karşılanmalıdır.

¹⁸ Âşûr (2000: 57, 61); Mahfûz (1991: 127).

¹⁹ BOA, İ. MMS, 29/1221-1.

olduğunu belirten bir metin hazırlamasını ister. Meclis huzurunda okunan metinde, Ahdü'l-Emân'da öngörülen can, mal ve ırz emniyetinin meclislerin kurulmasını gerektirdiği belirtilmektedir. Bu kapsamda, insanlar arasında meydana gelen bedene ve mala yönelik suçları ele almak üzere, Meclisü'l-Cinâyât ve'l-Ahkâmü'l-Örfiye, mahkûm edilenin gerektiğinde başvurabileceği bir merci olarak Meclisü't-Tahkîk kurulacaktır. Bu iki meclisten daha geniş yetkili ve ülke çapında herkese yönelik etkiler doğuracak bir şûrâ meclisi mahiyetinde Meclisü'l-Ekber'in kurulması öngörülmektedir.²⁰

26 Kasım 1860'da Bardo'da Beytül-Kübrâ'da, tüm meclislerin üyeleri, devlet ve askerî erkan ile devlet konsoloslarının hazır bulunduğu bir heyet toplanır. Orada, Bey, bağlı olduğu ve bey'at günü bağlılığını teyid ettiği Ahdü'l-Emân gereği hazırlanan ve kendisini hükümlerine bağlı ilk kişi olarak takdim ettiği, yöneten ve tüm reaya arasındaki hak ve ödevleri düzenlediğini belirttiği ve Meclisü'l-Ekber'in gözetimine bıraktığı Kanunu'd-Devle'nin tamamlandığını açıklar. Hazır olan topluluğun şahadetiyle, ülkedeki insanların tümünün hakkı olarak anayasa ilan edilmektedir.²¹ 24 Nisan 1861 çarşamba günü Bey, meclislerin artık anayasayı yürürlüğe koymalarını emreder.²²

III. Kânûnu'd-Devle'nin Nitelikleri

1. Anayasa Niteliği

Kânûnu'd-Devle, 1814'te Fransa kralının yaptığı gibi ihsan, bağış şeklinde ortaya çıkmıştır. Bey ve reayanın karşılıklı iradesine dayanan kurucu bir anlaşma olmaktan tamamen uzak, Bey tarafından atanan bir kurul tarafından hiyerarşik bir yöntemle²³ yapılmıştır. Anayasa'yı, Bey, tek taraflı olarak ilan etmekte ve yürürlük tarihini de kendisi belirlemektedir. Bu bakımdan, **1861 Tunus Anayasası**, monokratik bir kurucu iktidarın tek yanlı iradesiyle yapılmış "ferman anayasa" biçimindedir.²⁴

Anayasa, devletin temel yapısını ve iktidar karşısında kişilerin hak ve özgürlüklerini belirleyen kurallar bütünüdür.²⁵ Bir ülkede anayasanın varlığı, öncelikle bir nitelik sorunu olup biçime bağlı değildir ve kuralların yazılı bir

²⁰ Râid et-Tûnisî, aded 3, 7 Safer 1277: İthâf (1999: III/5, 32-38).

²¹ İthâf (1999: III/5, 43).

²² İthâf (1999: III/5, 56-59). İthâf'ta 15 Şevval 1277/26 Nisan 1861 Çarşamba olarak belirtilen tarih takvimle eş düşmemektedir. Çarşamba günü 13 Şevval'e denk gelmekte, bu hesaba göre de **Anayasa**'nın yürürlük tarihi gerçekte 13 Şevval 1277/24 Nisan 1861 Çarşamba günü olmaktadır (İthâf (1999: III/5, 58).

²³ Hiyerarşik yöntemde, bir kişi, kurul veya temsili olmayan bir meclis tarafından, yukarıdan aşağı doğru demokratik olmayan bir biçimde **Anayasa** yapımı gerçekleştirilmektedir. **Bkz.:** Erdoğan (2001: 41).

²⁴ Teziç (1986: 151); Erdoğan (2001: 43).

²⁵ Kubalı (1969: 3); Teziç (1986: 7); Erdoğan (2001: 47).

belgede düzenlenmesini gerektirmez.²⁶ **Anayasa** niteliği ise, maddî ve şeklî bakımlardan belirlenmektedir. Maddî anlamda anayasa, devletin temel yapısını, işleyişini, yetkilerini ve kişilerin hak ve hürriyetlerini belirleyen yazılı veya yazılı olmayan kurallar bütünüdür.²⁷ Bu yönüyle, iktidarı, işleyişini, yetkilerini ve kişilerin hak ve hürriyetlerini belirleyen **Kânûnu'd-Devle**, maddî bakımdan tam bir anayasa özelliği taşır.

Şeklî açıdan anayasa, kanunlardan daha farklı şekil ve usulle konulan ve değiştirilen kurallar bütünüdür. Şeklî anayasa, aynı zamanda yazılı olmayı gerektirir.²⁸ **Kânûnu'd-Devle**, 1814 ve 1830 Fransız Anayasaları gibi hükümlerinin ne şekilde değiştirileceğine dair bir kural ihtiva etmemektedir. Bu bakımdan, şeklî açıdan anayasa niteliği taşıdığı açıkça söylenemez. Değiştirilme şekline dair sarih bir hüküm taşımaması itibarıyla, aynı zamanda yumuşak anayasa²⁹ kategorisine girmektedir.

Kânûnu'd-Devle'nin düzenleniş ve yazım biçimi ile hükümlerine bakılarak da anayasa özelliği³⁰ tespit edilebilir. **Kânûnu'd-Devle** metni, Ahdü'l-Emân'dan farklı olarak, anayasaya özgü bölümler ve maddeler şeklinde yazılmıştır. Yine, Bey'in ağzından çıkmışcasına kaleme alınan Ahdü'l-Emân'dan ayrılarak, kişisel olmayan, genel, soyut, kanun diliyle ve hukukî terminoloji kullanılarak bir anayasa biçiminde ifade edilmiştir.³¹

2. İslam-Osmanlı Coğrafyasında İlk Modern Anayasa Niteliği

İktidarın hukuki statüsünü çizen ve kişilerin hak ve hürriyetlerini etkili bir şekilde güvence altına alan “Constitution (Anayasa)” adı verilen metinler, ilk defa Batı'da ortaya çıkmıştır. Nitekim, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru, önce Amerika'da, sonra Fransa'da ilk yazılı anayasalar görülmeye başlanmıştır.³² Ancak, anayasalandırma³³, anayasacılık³⁴ gibi kavramlarla ifade edilen, siyasal iktidarı “statü”ye, belli bir kuruluş ve işleyiş düzenine kavuşturma çabaları oldukça eskiye gitmektedir. İlk Çağ'dan itibaren, farklı toplum ve devletler değişen özelliklerde bu anayasal gelişim sürecine katkıda bulunmuşlardır.³⁵ Eski Çağ'da, Yunanlılar ve Romalılar, normal kanunlardan farklı olarak, bir devlet

²⁶ Erdoğan (2001: 47).

²⁷ Kubalı (1969: 70); Teziç (1986: 143).

²⁸ Kubalı (1969: 70); Teziç (1986: 144).

²⁹ Yumuşak anayasalar, normal kanunlar gibi yapılırlar, değiştirilirler veya yürürlükten kaldırılırlar. Bkz. Özçelik (1978: 213-215).

³⁰ Tanör (1995: 112).

³¹ **Kânûnu'd-Devle**'de, sadece, hak ve özgürlüklerin düzenlendiği maddeler içerisinde yer verilen “reayamız” (m. 97, 98, 100, 114) kelimesinde nesnel olmayan bir dil kullanılmıştır.

³² Kubalı (1969: 2); Teziç (1986: 136); Erdoğan (2001: 7).

³³ Tunaya (1975: 52-55).

³⁴ McIlwain (1987: 21-22); Teziç (1986: 135-136); Erdoğan (2001: 7-8).

³⁵ Başgil (1946: 12); Kubalı (1969: 1-2).

düzeni oluşturan “ana kanun” fikrine sahiptiler. Ancak, bu düzeni yazılı bir metin hâline getirme seviyesine ulaşmamışlardı.³⁶

Eski Çağ’ın, anayasacılık tarihî bakımından en önemli iki medeniyeti Yunan ve Roma’ya yakın bir bölgede bulunan Tunus toprakları, muhtemelen onların siyasi teşkilatlarından haberdar bir ortamda, ilk anayasasını, merkezini oluşturduğu bir devlet çatısı altında Kartaca Anayasası ile görmüştür.³⁷ Kartaca Devleti’ne son veren Roma İmparatorluğu’nun bir vilayeti olduğu dönem içerisinde, somut ve bilinen bir anayasa ismiyle olmasa da, Tunus, döneminin en gelişmiş hukuk ve devlet teşkilatına sahip bir uygarlığın anayasal kültür ve tecrübesine şahitlik etmiştir. Tunus, diğer önemli anayasal deneyimlerini İslam coğrafyasına mensup olduğu dönemlerde yaşamıştır. Yazılı şekilde somutlaşan bu anayasaların ilki, Tunus henüz müslümanlarca fethedilmeden, Hz. Muhammed döneminde Medine Anayasası ile ortaya konmuştur. Medine Vesikası olarak da isimlendirilen ve günümüze kadar ulaşan belge, bir iktidarın statüsünü tespit etmesi itibarıyla, şekli açıdan olmasa da, maddi bakımdan anayasa olarak kabul edilmiştir.³⁸

Birbirlerinden farklı özellikleriyle, Eski Çağ ve Orta Çağ ilk dönemini temsil eden bu anayasaların konumları, modern anayasacılığa temel olma bakımından tartışılmalı da³⁹, bunların, yönetenlerin ve kurumların statüsünü belirleyen kurallar ortaya koymakla, anayasa ve anayasacılığın gelişimine katkı sağladıkları göz ardı edilemez.⁴⁰

İslam medeniyeti etkisi altında, Tunus’ta diğer anayasa örnekleri modernleşme sonrası görülmeye başlar. Bu kapsamda, modern anayasacılığın ve anayasaların genel karakteristiğini yansıtan ilk örnek, 1861 yılında ilan edilen **Kânûnu’d-Devle**’dir. **Kânûnu’d-Devle**, Tunus’un ait olduğu İslam coğrafyasında, “yazılı ilk anayasa” olarak kabul edilen **Medine Anayasası**’na nazaran, “ilk modern anayasa” olma özelliği taşır. **Kânûnu’d-Devle**, aynı

³⁶ Kubalı (1969: 2).

³⁷ Yunanca ve Latince kaynaklar, MÖ IV. yüzyıldan itibaren Kartaca’da siyasi kurumlara sahip bir anayasal düzenden bahsetmektedirler. Aristo, Politika adlı eserde, Sparta ve Girit Anayasaları ile karşılaştırdığı Yunan dışından tek devlet olarak Kartaca’nın anayasasına yer vermektedir. Aristo, Kartaca’daki anayasal düzenin, oligarşik ve demokratik yönleri bulunan bir aristokrasi olduğunu ileri sürmektedir. Bkz. Aristoteles (2000: . 61-64); “Düstûru Kartâc ve Nizâmuha’s-Siyâsi”, (2006), http://www.chambre-dep.tn/a_hist1.html; “Aristotle: On the Constitution of Carthage, c.340 BCE”, (2006), <http://www.fordham.edu/HALSALL/ancient/aristotle-carthage.html>.

³⁸ Vesikanın anayasal niteliği ve anayasa olarak isimlendirildiği kaynaklar için bkz. Hamidullah (1973: 19); Tuğ (1969: 43-47); Aydın (1991: 153); Watt (1999: 4); Gil (1974: 44-45); Khel (1982: 75-76). Hamidullah, Vesikayı, dünyada yazılı ilk devlet anayasası olarak kabul etmektedir (Hamidullah: 1973, 19).

³⁹ Modern anayasacılığın kökenleri ile ilgili değerlendirme için bkz. Erdoğan (2001: 4-7).

⁴⁰ Eski Yunan ve Roma’da anayasacılık ve gelişimi için bkz. McIlwain (1987: 23 vd.); Andrews (1963: 14-20).

zamanda, hâkimiyeti altında bulunan Osmanlı Devleti'nin, başkenti İstanbul'da ilan edilen **Kânûn-i Esâsî**'den on beş yıl önce gelmesiyle de bir ilki karşılar. Böylelikle, 1861 yılında Tunus'ta ilan edilerek yürürlüğe konan **Kânûnu'd-Devle**, İslam-Osmanlı coğrafyasında ilk modern anayasa olarak kabul edilmek gerekir.⁴¹

IV. Anayasa'da Öngörülen Genel Esaslar

Kânûnu'd-Devle, devlet otoritesinin tanzimi ve hak ve hürriyetleri içeren, 13 bölüm ve 114 maddeden oluşmaktadır.⁴²

Anayasa'da, devletin şekli, niteliği, yönetim biçimi açıkça belirtilmemiştir. **Anayasa**'nın, "Hüseyinî Ülkesi Hânedanına İlişkin Usûl"ü düzenleyen birinci bölümünde ve "Melik'in Hakları ve Ödevleri"ne yer veren ikinci bölümünde görüldüğü şekliyle; yönetimin Hüseyinoğulları içinde irsî hanedanlıkla sürmesi, Meclisü'l-Ekber'in Melikin haklarını korumakla ve kamu görevlilerinin ona sadakatle yükümlü olduklarının öngörülmesi devletin monarşik karakterini ortaya koymaktadır. Anayasada, genel olarak iktidarın düzenlenişi de anayasal bir monarşik sistemin kurulmak istendiğini göstermektedir. Ancak, iktidara, Meclisü'l-Ekber gibi yeni kurumlar dâhil edilmek suretiyle, sınırlı bir anayasal monarşi oluşturulmaya çalışılmıştır.⁴³

Kânûnu'd-Devle'nin, devletle ilgili özelliklere açıkça yer vermemesi, farklı yorumları beraberinde getirmektedir. Anayasa yapımcılar, ya bunu ifade etmeye gerek görmemişler, ya da, Osmanlı Devleti'ne karşı, eyaletten devlete dönüşen yeni egemenlik iradesini açıkça ilan etmekten çekinerek susmayı tercih etmişlerdir. Anayasa, İslam ve ülkedeki konumuyla ilgili alanda da suskundur.⁴⁴ Bununla birlikte, Anayasa ve kanunların dayanağı ve çerçevesinin belirleyicisi **Ahdü'l-Emân** belgesi ve bir şûrâ meclisi olarak Anayasa'da öngörülen Meclisü'l-Ekber'in çıkardığı ve yargı meclislerinde uygulanan kanunlar göz önüne alındığında, şer'î ve örfî hukuk ayırımı yapıldığı görülmektedir.

V. Anayasa'da İktidarın Düzenlenişi

1. Anayasa'da İktidarın Organik Ayrımı

A. Melik (Kral)

Anayasa, yönetimi üstlenme usul ve esaslarına ilişkin kurallar koymuştur. Anayasaya göre, yönetim, 1705 yılından itibaren iktidarda bulunan Hüseyinî ailesi içinde irsîdir. Yönetimin üstlenilmesi ve intikali, hanedanın kurucusu

⁴¹ Bilkâsim (2002: 7); Tuğ (1969: 47, 154); Perkins (1986: 74); Bûûnî (2002: 182); Krieken (1988: 57); Lewis (1993: 188 d. n. 48); "Düstûru 1861 ve Te'siruhu fî'l-Hareketi'l-Vataniyye", (2007), http://www.chambre-dep.tn/a_hist2.html; Hourani (2003: 325); Çetin (1999b: 58).

⁴² **Kânûnu'd-Devle** metni için Bkz.: AVT, ST., S. 118, M. 404, s. 10-32; AVT, Kitap No., 450, s. 13-43; Amr-Suayyed (1987: 28-50); Senûsî (1952: 8-30).

⁴³ Şerfî (1991: 134); Bûûnî (2002: 182); Âşûr (2000: 57); Perkins (1986: 74).

⁴⁴ Krieken (1988: 58).

Hüseyin b. Ali tarafından belirlenip, Anayasa tarafından da teyid edilen kurallar çerçevesinde gerçekleşir. Buna göre, bir önceki kişinin yönetimi sona erdiğinde, Hüseyinî ailesinin erkeklerinden en büyüğü, ailenin bilinen kurulu âdetine uygun olarak, ülkenin yönetimini üstlenir. Yaşça büyük olan kişinin, ülkeye hizmeti imkânsız hâle getiren bir özrü olmadıkça, küçük olan ondan önce yönetime geçemez (m. 1).

Anayasa koyucular, egemen devlet kavramından hareketle, Hüseyinî Hanedanı'na çağdaş bir nitelik vermek amacıyla, anayasada, "eyâlet" yerine "memleket/ülke", "bey" yerine de "melik/kral" karşılığını kullanarak, yerleştirmek istemişlerdir. Esasında, Osmanlı Devleti'ne bağlılığı ifade eden bir lakabı terk etmek, Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığı ortaya koyan bir irade açıklamasıydı. Ancak bu, anayasal seviyede gerçekleşse de, şekli kaldı. Uygulamada, gelenek ve muamelede bunun bir etkisi olmadı. Bey ve eyalet yine eskisi gibi geçerli olmaya devam etti.⁴⁵

B. Vezâretü'l-Kübrâ (Başbakanlık) ve Vezârât (Bakanlıklar)

Kanunu'd-Devle'de, Vezâretü'l-Kübrâ ve ona başkanlık eden Vezirü'l-Ekber'in hukukî statüsüne ilişkin doğrudan ve ayrıntılı bir düzenlemeye rastlanmamaktadır. Ancak, Kanunu'd-Devle'nin zımnen atıf yaptığı 27 Şubat 1860 tarihli Kararnâme ile yürürlüğe giren Kanunu'l-Vezâretü'l-Kübrâ ve Kanunu'l-Hidmetü'l-Vezârât⁴⁶, Bey tarafından atanan Vezirü'l-Ekber'i, yürütmenin önemli bir ayağı ve nezaret ettiği siyasi-idari yapı olan Vezâretü'l-Kübrâ'nın başı olarak nitelemiştir.⁴⁷

Bu kanunlar çerçevesinde, Vezâretü'l-Kübrâ, devlette makamların ilkidir ve Vezâretü'l-Amâle (Dahiliye), Vezâretü'l-Hâricîye ve Vezâretü'l-Mâliye ile, yine vezâret kapsamında değerlendirilen Muhâsebât Dairesi'nden oluşmaktadır. Buradaki dört vezâret, Vezâretü'l-Kübrânın kısımları olarak öngörülmüştür. Her kısım başkanı, Vezirü'l-Ekber'in idaresinde ve onunla koordine hâlinde çalışmaktadır. Vezâretü'l-Kübrâ, doğrudan kendisine bağlı bu vezâretler yanında, önceden beri var olmakla birlikte, bu dört vezâretten kısa bir süre sonra Kararnâme ile yeniden düzenlenen, Vezâretü'l-Harbiye ve Vezâretü'l-Bahriye'yi de, özellikle mâlî açıdan denetim altında bulundurmaktadır. Ancak, Vezirü'l-Ekber'in, Vezâretü'l-Kübrâ bünyesindeki dört vezâret ile ilişkisi, Vezâretü'l-Harbiye ve Vezâretü'l-Bahriye ile olan ilişkisinden farklıdır. Vezâretü'l-Kübrânın önceden beri mevcut olan son iki bakanlık üzerinde denetimden kaynaklanan bir üstünlüğü vardır.⁴⁸

⁴⁵ Amr (1987: 33); Âşûr (2000: 59).

⁴⁶ Kanun metinleri için bkz.: **Tetavvuru Heyâkili'l-İdâreti'l-Merkeziyeti-t-Tunisiye (1860-1956)** (2005: 19-25).

⁴⁷ Amr (1987: 332).

⁴⁸ Krieken (1988: 59).

Anayasa, hükümet veya bu nitelikteki bir tüzelkişiliğe açıkça yer vermemektedir. Anayasa’da iki yerde (m. 49, 62) “Meclis-i Vüzerâ” ifadesine yer verildiği görülmekteyse de, bu ifadenin 45. maddedeki “vüzerâ” ile aynı içeriği karşıladığı anlaşılmakta, dolayısıyla da bir tüzelkişiliğe ulaşılamamaktadır. Bununla birlikte, anayasa ve kanun maddeleri titiz bir şekilde incelendiğinde, Melik’in başkanlığında ve Vezirü’l-Ekber’in idaresinde çalışan toplu bir heyetin varlığına işaret olunduğu görülmektedir. Ancak böyle bir yapılanma ve işleyişten hareketle, parlamenter monarşiyi benimsememiş bir anayasal düzende, Melik’in başkanlığında, Vezirü’l-Ekber ve tüm vüzerâdan oluşan, modern anlamda bir hükümet’in varlığına ulaşmak⁴⁹ abartılı olsa gerektir. **Anayasa**, bir bütün olarak tüzelkişiliğe sahip bir heyetin yetki ve görevlerinden bahsetmemektedir. Anayasa ve kanunlarda sadece, vezirlerin yetkileri, sorumlulukları, iç ve dış kurumlarla ilişkisi belirtilmektedir. Hükümet veya herhangi bir yapının Meclisü’l-Ekber önünde sorumluluk usulünü ve esaslarını düzenleyen bir kural mevcut değildir. Bu düzen esasında, hükümetten ziyade, güç ve konumuyla Vezâretü’l-Kübrâyı ön plana çıkarmaktadır.⁵⁰

Anayasa’da, hükümet ifadesine açıkça değinilmez ve Vezirü’l-Ekber’e çok az yer verilirken, vüzerânın konumunun tanımlanmasına ve vezâretlerin iç ilişkilerinin belirlenmesine kadar vezirler ile ilgili pek çok hüküm öngörülmüştür. Ancak, vezirlerin sayısına Anayasa’da açıklık getirilmemiştir. 1860 yılı Şubat ve Mart aylarında yayımlanan Kararname kapsamında yapılan düzenlemeler ve Vezirü’l-Ekber ile birlikte, vezâret sayısının yedi olduğu görülmektedir.

C. Meclisü’l-Ekber

Anayasa’nın 44. maddesine göre, Meclisü’l-Ekber en fazla 60 üyeden oluşur. Bunların üçte biri, vüzerâ ile askerî veya siyasi alanda devlet hizmetinde bulunan görevlilerden, üçte ikisi de saygınlık ve olgunluk sahibi ülkenin önde gelen âyanı arasından belirlenmektedir. Meclis’in üyelerinden her biri Ülke Müsteşârı (Müsteşâru’l-Memleke) olarak isimlendirilir.

Meclisü’l-Ekber üyelerinin belirlenmesi seçim esasına dayanmaz. Meclis üyeleri, başlangıçta, vüzerânın onayıyla Melik tarafından belirlenir (m. 45). Meclisü’l-Ekberde bulunan vüzerâ dışındaki devlet görevlileri ve âyanın görev süresi 5 yıldır ve 5 yıllık süre tamamlandığında, vüzerâ dışındaki üyeler her yıl yapılacak kura ile değiştirilir (m. 46). Ancak değiştirilecek bu üyelerin tespit edilmesi de ilginçtir. Meclisü’l-Ekber, görevinin başlangıcında, tüm üyelerin huzurunda Melik’in onayıyla ülke âyanından 40 kişiyi seçer. Bunların isimleri kayıt altına alınır ve Melik tarafından imzalanır. Bunların listesi, her yıl üyelerden değiştirilen veya eksilen âyanın yerine kura ile seçilinceye kadar

⁴⁹ Amr, tüzelkişiliğe sahip olmasa da Hükümet yapısının varlığını öne çıkarmaktadır. Amr (1987: 332).

⁵⁰ Bûûnî (2002: 184-185). Ayrıca bkz.: Âşûr (2000: 59).

Meclis'te kalır (m. 47). Meclis'e girmek için hazır bekleyen 40 kişilik bu listeden geriye dördte biri kaldığında, tüm üyelerin hazır bulunduğu Meclis'te, üyelerden değiştirilen veya eksilen âyanın yerine kura ile seçilmek üzere 40 üye seçilir (m. 48). Meclis bu hâliyle o dönemde, İngiltere'deki Lordlar Kamarası ve Fransa'daki Senato gibi Avrupa'nın bazı ülkelerinde bulunan âyan merkezli meclislerle karşılaştırılabilir.⁵¹ Melik, Meclisü'l-Ekber üyeleri içinden başkanlık için uygun iki kişiyi seçerek, birini başkan diğerini de yardımcı olarak atar.

Meclisü'l-Ekber üyeleri, Meclis tarafından sabit görülen bir suç işlemedikçe, görev yaptıkları süre içerisinde azledilemezler. Böylelikle onlar için bir nevi yasama dokunulmazlığı sağlanmıştır (m. 50).

Seçim esasına dayanmayarak, halkı kamusal alandan ve dolayısıyla yönetime katılmaktan uzak tutan sistem, oligarşik bir yapı oluşturmuştur. Meclis üyeliği için belli yaş şartı ve belli bir kültür düzeyi şart koşulmamıştır. Meclis üyeleri için özel bir işle uğraşmama veya genel bir görevde bulunmama gibi bir engel bulunmamaktadır. Belli kurallarla çerçevelenmeyen Meclis üyeliği, konumunu güçlendirmek için Vezirü'l-Ekber Mustafa Haznedâr'a, üyeleri, memâlikten ve başkent âyanından seçmek için fırsat vermiştir. Bunun sonucu olarak köylüler ve bedeviler Meclis'te yer alamamıştır.⁵²

D. Mecâlisü'l-Hükm (Yargı Meclisleri)

Anayasa, yargı yetkisini kullanan pek çok mahkeme kurulmasını öngörmüştür. Yargı sistemindeki çeşitlilik, uyumsuzluğun tarafları, davanın konusu ve mahkemelerin dereceleri göz önüne alınarak, farklı yargı organları oluşturulmuştur. Bu kapsamda; Meclisü'z-Zabtiye, Meclisü'l-Cinâyât ve'l-Ahkâmü'l-Örfiye, Meclisü't-Ticâret, Meclisü't-Tahkîk ve Meclisü'l-Harp kurulmuştur (m. 22-26). Ancak yargı yetkisinin kullanımı bu organlarla sınırlı kalmamıştır. Anayasa ile yapılan düzenleme çerçevesinde, bu yargı organları yanında, iktidar içerisindeki diğer organlar da sınırlı olarak yargı fonksiyonunu üstlenmişlerdir.

2. İktidarın Fonksiyonel Ayırımı

A. Yürütme

Anayasa, Bey'in yetkilerini sınırlamak hedefine yönelik bir yol olarak⁵³, görünüşte, yürütme fonksiyonunu kullanan iki başlı bir yapı oluşturmuştur: Melik ve vüzerâ. Ancak, Anayasa ve vezâretlerle ilgili kanunlar birlikte dikkate alındığında, yürütmenin aslında, fiilen ve hukuken, devlet başkanı Bey ve vüzerâ heyetinden sorumlu Vezîr-i Ekber'den oluştuğu anlaşılmaktadır.⁵⁴

⁵¹ Âşûr (2000: 60).

⁵² Bûûnî (2002: 186).

⁵³ Amr (1987: 330).

⁵⁴ Bûûnî (2002: 183).

Melik'in ülke yönetimini fiilen üstlenmesi, Ahdü'l-Emân ve ondan kaynaklanan kanun esaslarına aykırı hareket etmeme ve ülke sınırlarını korumaya dair Allah'a yemin etmesi ile başlar. Yemin, ehlü'l-hal ve'l-akd olan Meclisü'l-Ekber Heyeti ve Şer'î Meclis Heyeti huzurunda alenen yerine getirilir. Yeminden sonra bey'at kabul edilir. Melik yönetimi üstlendikten sonra kasten kanuna aykırı hareket ederse, bey'at akdi fesholunur (m. 9). Nitekim Bey, bu yemini topluluk huzurunda yerine getirmiştir.

Kânûnu'd-Devle, Melik'in ülke yönetimini üstlenmesini, vezirler ve Meclisü'l-Ekber üyelerinin katılımıyla mümkün kılmıştır (m. 12). Melik'in sınırlı olan özel yetkileri; kara ve deniz kuvvetlerine başkanlık etmek, savaşa karar vermek, barış, ittifak ve ticaret şartlarını belirlemek (m. 13), vezirleri ve kamu görevlilerini atamak ve görevden almak (m. 14) ve aftan (m. 15) oluşmaktadır. Ayrıca Melik, idarenin başındaki en yüksek kişi konumuyla, kanunların uygulanmasına yönelik düzenlemeler yayınlar ve gerekli emirleri verir (m. 16).

Kânûnu'd-Devle'nin beşinci bölümü vezirlerin görevleriyle ilgilidir. Her vezirin görevi, devlet görevlileri veya yabancı temsilcilerle görevin yürütülmesi ve vezaret içinde görevin düzenlenişi, Melik ve Meclisü'l-Ekber'in onaylayacağı kanunla düzenlenebilecektir (m. 32). Anayasa'nın 33. maddesine göre vezirin tasarrufları üçe ayrılır:

1. Görevin genel niteliklerini ilgilendiren ve Melik'in özel iznine gerek kalmaksızın yürütme yetkisine sahip olduğu tasarruflar,

2. Kanu'nda yazılı olarak belirtilen şekilde ve durumlarda, yürürlüğü için Melik'in izni alınması gerektiğinden, Melik'in görüşüne sunulması gereken tasarruflar,

3. Meclisü'l-Ekber'in görevinin düzenlendiği 63. maddede belirtilen durumlarda, Melik'in izniyle Meclisü'l-Ekber'e arzedilmesi gereken tasarruflar.

Yürütme fonksiyonunu üstlenenler sadece kanunları uygulamakla sınırlanmamıştır. Vezir, fonksiyon alanıyla bağlantılı olarak ülkenin yararına olacak bir durum görürse, bu yararı ortaya çıkaran sebepleri ve bundan hasıl olacak kazancı belirten bir rapor hazırlayarak, Meclisü'l-Ekber'e arzını emretmek üzere Melik'e sunabilmektedir (m. 39). Böylelikle vüzerâ, kanun tasarısı sunabilme yoluyla yasama faaliyetine katılmış olmaktadır. Ancak, yürütme bakımından bu, tâlî bir fonksiyon olup, Anayasada aslî kanun koyucu organ Meclisü'l-Ekberdir. Diğer şekilde, yürütme Meclisü'l-Ekber'in çıkardığı kanunları imzalamakla da yasama faaliyetine katılmış olmaktadır (m. 62).

B. Yasama

Anayasa, daha önce "Beylik İradesi" şeklinde tecelli eden yasamaya yeni bir şekil vermiştir. Yasama yetkisini kullanmak üzere Meclisü'l-Ekber adında bir organ oluşturmuştur.

Anayasa bir yasama organı olarak Meclisü'l-Ekber'in çeşitli işlevlerinden bahsetmiştir. Öncelikle, Meclisü'l-Ekber, **Anayasa**'nın ve kanunların koruyucusu ve gözetleyicisidir. İkinci olarak, yasama organının en temel fonksiyonu olan kanun koyuculuk görevini üstlenmiştir. Anayasaya göre, Meclisü'l-Ekber, devlet ve ülke yararına gördüğü bir konuyu düzenleyebilir ve Melik'e sunar. Melik, Meclis-i Vüzera ile birlikte bunu imzaladığında kanun hâline gelir. Meclis, gerekli gördüğünde kanunları değiştirebilir (m. 62-63). Kanunların onaylanması bazen meclisin, bazen de yürütmenin yetkisindedir. Meclis üyeleri tarafından teklif edilen ve kabul edilen bir kanunun yürürlüğü için, Melik ve vüzeranın onayı gerekecektir (m. 62). Diğer taraftan, yürütme tarafından ileri sürülen bir kanun tasarısının yürürlüğe girmesi için de Meclis tarafından kabulü ve onaylanması lazımdır (m. 63)⁵⁵. Meclisin üçüncü işlevi mâlî niteliklidir. Bu kapsamda, vergi arttırılması veya azaltılması, maaşlarda artma veya eksiltme yapılması, vezâret hesaplarının denetlenmesi ve bütçenin yapılması sayılabilir (m. 63-64). Dördüncü fonksiyonu, yürütmenin denetlenmesidir. Melik, kanuna aykırı tasarruflarından dolayı Meclisü'l-Ekber'e karşı sorumludur (m. 11). Aynı şekilde, vezirler de Meclisü'l-Ekber'e karşı sorumludurlar (m. 20). Son olarak, Meclis, Anayasa ve kanunların şerh ve yorumlanması ile kanunların Anayasaya uygunluğunu denetlemekle yetkili kılınmıştır (m. 63). Bu arada, Meclis'in yargı fonksiyonunu da unutmamak gerekir.⁵⁶

Meclisü'l-Ekber her hafta Perşembe günü başkentteki sarayda toplanır. Meclis'te 40 ve daha fazla üye bulunmadıkça bir teklif kabul olunamaz. Meclis kararlarını çoğunluk üye görüşüyle alır. Bir konuda üyelerin eşitliği Söz konusu olursa, başkanın yer aldığı tarafın görüşü kabul edilir.⁵⁷

C. Yargı

Yargı fonksiyonu, bu amaçla kurulmuş mahkemeler ve yargı yetkisi tanınan diğer organlarca yerine getirilmektedir. Yargı organları, temel olarak Anayasanın üçüncü bölümünde Mecâlisü'l-Hükm olarak belirtilmiştir (m. 22-26). Ancak, diğer yetkileri yanı sıra Melik ve Meclisü'l-Ekber de yargı yetkisi üstlenmiştir.

Yargı meclislerindeki önemli uyuşmazlıkları kesintiye uğratmamak ve ülkede sükun ve asayiş sağlamak düşüncesiyle, kanununda öngörüldüğü şekilde, kişiler arasında çokça meydana gelen basit uyuşmazlıklara bakmak üzere Meclisü'z-Zabtiye oluşturulmuştur(m. 22).

Kanun çerçevesinde askerî meselelere bakmak üzere Meclisü'l-Askerî (m. 26), ticarî meselelere bakmak üzere karma üyelere oluşan Meclisü't-Ticaret

⁵⁵ Âşûr (2000: 61).

⁵⁶ Meclis'in yetkileriyle ilgili **bkz.:** Bûûnî (2002: 186-187).

⁵⁷ Meclisü'l-Ekber zabıtlarında, Meclisin ele aldığı mesele açıklandıktan sonra, aynı sayfada, muhâlif oy veren üyeler bir liste altında, muvafakat gösterenler diğer bir listede isimleriyle gösterilmekte, her liste altında toplam rakam verilmektedir (AVT, ST., S. 119, M., 412, V. 6).

kurulmuştur (m. 25). Askerî ve ticârî olanlar dışındaki tüm uyuşmazlıklara Meclisü'l-Cinâyât ve'l-Ahkâmü'l-Örfiye bakacaktır (m. 23). Başkentle birlikte, ülkenin belli başlı şehirlerinde de bu meclis kurulacaktır. Meclisü'l-Cinâyât ve'l-Ahkâmü'l-Örfiye ve Meclisü't-Ticâretten sadır olan hükümlere karşı yapılacak itirazları incelemek üzere Meclisü't-Tahkîk ihdas edilmiştir (m. 24). Bu meclis, önüne gelen bir hükmü onaylayabilmekte veya bozabilmektedir.

Daha fazla güvence sağlamaya yönelik olarak, Meclisü't-Tahkik tarafından verilen ağır ceza davasıyla ilgili kararların hukuka uygunluğu, nihâi inceleme merci olarak Meclisü'l-Ekberce denetlenecektir. Meclisü't-Tahkîk tarafından verilen ağır ceza davasıyla ilgili bir hükme karşı Meclisü'l-Ekberce başvurulduğunda, Meclis, bu hükmün kanuna uygun olup olmadığını incelemek üzere üyeleri içinden 12 kişiden az olmayan bir Meclis oluşturur. Bu Meclis, hükmün kanuna uygun olduğunu görürse, doğruluğuna hükmeder ve bu kararlar dava sona erer. Çünkü burası nihâi başvuru yeridir. Eğer meclis hükmün kanuna aykırılığına karar verirse, tekrar incelemeyi gerektiren aykırılık gerekçelerini belirtir ve dava Meclisü't-Tahkîk'e döner. Meclisü't-Tahkîk ilk verdiği kararda ısrar ederse, Meclisü'l-Ekber mazereti olan üyeler dışındaki tüm üyeleriyle toplanır ve üye çoğunluğuyla kararını verir (m. 61). Meclisü'l-Ekberden de verilse, ağır ceza hükmü Melik'e arzedilir. Melik, cezayı azaltma veya başkasının hakkına yönelik olmadıkça affetme yetkisine sahiptir.

Hanedan üyelerinin işlediği suçlar özel bir yargılama biçimine tâbidir. Melik bu durumda, kendisinin veya hanedan büyüklerinden birinin başkanlığında, vüzerası, özel meclis üyeleri ve ağır nitelikli suç olması durumunda da Meclisü'l-Ekber Başkanı'ndan oluşan bir meclis meydana getirir. Suç sabit görülüp Melik'e arz edildiğinde, suçun niteliğine göre, Melik, uygun gördüğü veya kendisine arzedilen bir cezayı verir, ya da cezayı hafifletir (m. 7-8). Tunus'ta bulunan dost devletlerin reayasının yargı meclisleri önünde görülen kendileriyle ilgili davalarda, konsolosları veya onların temsilcileri hazır bulunabilecektir (m. 114).

Anayasa'da yer alan ilkeler çerçevesinde, kişiler yargı kararı olmaksızın ağır veya hafif cezaya çarptırılmazlar. Yargı meclisleri önünde tüm reyanın ayırılmaksızın eşitliği kabul edilmiştir. Yargı meclislerinin görev ve yetkileriyle, yargılama usulleri kanunlarında gösterilmiştir. **Kanun**'da uygulanacak bir hüküm bulunamaz veya kanun hükmünü anlamada tereddüt edilirse mesele Meclisü'l-Ekber'e havale edilecektir.⁵⁸

Anayasa, yargının bağımsızlığı çerçevesinde, hâkimlerin azledilmezliği prensibine yer vermiştir. Ancak bu ilke tüm yargı meclisleri bakımından benimsenmemiştir. Buna göre, Meclisü'l-Cinâyât ve'l-Ahkâmü'l-Örfiye ve Meclisü't-Tahkîk üyelerinin görevleri sürekli olup, Meclisten azillerini gerektiren bir kusurları olmadıkça görevlerinden azlolunamazlar (m. 28).

⁵⁸ İthâf (1999: III/5, 51-54).

3. Sorumluluk ve Denetim

1861 Anayasası'nın getirdiği önemli yeniliklerden biri, Melik'in kanuna aykırı tasarruflarından dolayı Meclisü'l-Ekber'e karşı sorumlu tutulmasıdır (m. 11). Ancak, **Anayasa**'da yer verilen "kanuna aykırılık" ifadesi tanımlanmamıştır.

Bey'in sorumluluğunu harekete geçirecek mekanizme oldukça basittir. **Anayasa**'nın 66. maddesine göre, Melik tarafından yapılmış bir kanuna aykırılık iddiasında bulunan kimse, bu iddiasını Meclisü'l-Ekber'deki Mutad Hizmetlerden Sorumlu Komisyona sunar. Komisyon, bu konu dolayısıyla, toplantıda olmadığı takdirde üç gün içerisinde toplanmak üzere Meclisü'l-Ekberi toplantıya çağırır. Meclis toplantıda ise, mesele, ele alınmak üzere hemen yayınlanır. Meclis bu durumda meseleye bakmak üzere bir Yüce Divan gibi toplanır. Bey'in, kasten kanuna aykırı davrandığına karar verilirse, siyasi bir ceza olan hal' tatbik edilir (m. 9). Meclisü'l-Ekberin, nispeten siyasi nitelik taşıyan bir değerlendirmeye Bey'in kanuna aykırı davranıp davranmadığını takdir eden bir organ olarak belirlenmesi, Bey'in Meclise bağımlılığını kolaylaştıran önemli bir baskı aracıdır.⁵⁹ Her ne kadar, Ahdü'l-Emân ve **Anayasa**'ya aykırılıktan kaynaklanan bir sorumluluk⁶⁰ olarak gözüke de, bu değerlendirmenin siyasi bir nitelik taşıyacağı ve dolayısıyla da bunun siyasi bir sorumluluk olacağı açıktır.⁶¹ **Anayasa** bu yönüyle, kralların sorumsuzluğu ilkesini benimsemiş anayasal monarşi uygulamasını göz ardı etmiş ve hükûmeti sorumlu tutup Melik'in sorumluluğundan kaçınan parlamenter monarşilerden daha da öte bir adım atmıştır.⁶² Zira, iki başlı yürütmede devlet başkanları siyasi açıdan parlamentoya karşı sorumlu değildirler.⁶³

Anayasa'da bir tüzelkişilik olarak yer verilmeyen hükûmet yapısının, doğal olarak sorumluluğuna da değinilmez. Bu anlamda, vezâretlerin başında ve koordine edici bir kurul olarak ortaya çıkan Vezâretü'l-Kübrâ'nın sorumluluğuna da yer verilmemiştir. **Kanunu'd-Devle**'nin 20. maddesine göre, vüzerâ, Melik ve Meclisü'l-Ekber'e karşı sorumludur.

4. Kânûnu'd-Devle'de Hak ve Hürriyetler

Anayasa, onikinci bölümde (m. 86-104), "Tunus Ahalisinin Hakları ve Ödevleri" ve onüçüncü bölümde (m. 105-114) "Tunus Ülkesinde Yerleşik Dost Devletler Reyasının Hakları ve Ödevleri" başlığı altında toplam 29 maddeyi, kişilerin hak ve hürriyetlerini düzenlemeye ayırmıştır. Burada dikkat çeken, onikinci bölümün Tunus halkı, onüçüncü bölümün Tunus'ta bulunan yabancı

⁵⁹ Amr (1987: 341-342).

⁶⁰ Bûûnî (2002: 188).

⁶¹ Âşûr (2000: 59).

⁶² Âşûr (2000: 59); Bûûnî (2002: 184).

⁶³ Teziç (1986: 364).

dost devletler reayasıyla ilgili olmasıdır. Bu ayırımın kökeni, İslami gelenekteki zımmî, müste'men farklılığına dayanmış olmalıdır. Anayasa, bu iki bölümde yer yer Ahdü'l-Emân metni ve şerhinde öngörülen haklara atıf yapmaktadır.

Anayasa, can, mal ve ırz emniyetini teminat altına almış, kanunların uygulamasından haberdar olma, yargı önünde eşitlik, can ve mallarında serbestçe tasarruf etme, yargısal güvencelere sahip olma, vatandaşlık hakkı, meslek seçimi ve ticaret yapabilme, seyahat hakkı gibi o dönemde ferdin temel hakları arasında sayılan haklara yer vermiştir. Vatana sadakat, vergi ödeme ve askerlik hizmeti gibi kişilere yükümlülükler de getirmiştir⁶⁴. Yabancı devlet reayasına da, askerlikle ilgili düzenleme hariç, hemen hemen Tunuslularla aynı hak ve yükümlükler öngörülmüştür.

Anayasa'nın onbirinci bölümü, kamu görevlilerinin hakları ve ödevleriyle ilgili düzenlemeler getirmektedir. Burada, kamu görevine girmede eşitlik, emeklilik hakkı ve Meclisü'l-Ekber tarafından sabit görülen bir suç işlenmedikçe görevden azledilmeme teminat altına alınmaya çalışılmıştır.

5. Anayasa'nın Üstünlüğü ve Korunması

Anayasa'nın yazımı esnasında yayımlanan Kararnâme çerçevesinde ilan edilen; 27 Şubat 1860 tarihli Kânûnu'l-Hidmetü'l-Vezârât, 7 Mart 1860 tarihli Vezâretü'l-Harb ve 11 Mart 1860 tarihli Vezâretü'l-Bahriye ile ilgili kanunların sonunda, Kanunu'd-Devle'ye aynı şekilde atıf yapılmaktadır. Burada **Kanunu'd-Devle**, Tunus'taki tüm kanunların gerçek sebebi, temel kaynağı olarak nitelendirilmiştir⁶⁵. Bu atfı, Anayasanın; bağlayıcılığına, üst kanun niteliğine ve anayasa bilincine işaret olarak anlamak mümkündür.⁶⁶

Genel itibarıyla, Ahdü'l-Emân'ın ilanı, **Anayasa** ve kanunların yayımlanmasını izleyen süreçte, Osmanlı Devleti'ndeki Tanzimat Devri'nin başlangıcında olduğu gibi önceki keyfi uygulamalara karşı bir tepki olarak "kanun üstünlüğü" anlayışına baskın bir vurgu yapıldığı görülmektedir. Anayasa gereği, Bey, vüzerâ ve tüm kamu görevlileri "Ahdü'l-Emân ve ondan kaynaklanan kanunlar"a uyacaklarına yemin etmekte ve aykırılık durumunda sorumlu tutulmaktadırlar. Gerçi burada lafzen "anayasa" ifadesi, ayrı tutulup, üstünlüğü ayrıca zikredilmemektedir. Ancak, hazırlık aşamasından ilanına ilerleyen süreçte, topluca insanlara **Anayasa**'nın okunması, esaslarının iyice belenmesi ve ondan sonra tüm eyalette eş zamanlı yürürlüğe gireceğinin belirtilmesi ve kanunlarda temel yasa olarak atıf yapılması onun ayrı bir yere konduğunu da göstermektedir. Daha da önemlisi, **Anayasa**'yı tek taraflı iradesiyle ilan eden Bey'in, onun üstünlüğüne ve bağlayıcılığına yönelik bu süreci bizzat yönetmesidir. Öte yandan, **Anayasa**'da, **Anayasa**'nın öngördüğü

⁶⁴ Mahfûz (1991: 52).

⁶⁵ **Tetavvuru Heyâkili'l-İdâreti'l-Merkeziyeti-t-Tunisiye (1860-1956)**, (2005: 25 vd.).

⁶⁶ Bûûnî (2002: 182).

ilkeler çerçevesinde kanun yapılacağına işaret edilmesi de, onun diğer kanunlara nazaran üstünlüğüne ve bağlayıcılığına işaret etmektedir.

Bütün bunlarla birlikte, **Anayasa**'nın üstünlüğüne doğrudan işaret eden ve maddelerinin değiştirilme esaslarını gösteren bir hükme rastlanmamaktadır. **Anayasa**'nın korunması ve gözetimi, **Anayasa**'nın 63. maddesine göre Meclisü'l-Ekber'e verilmiştir. Fakat, **Anayasa**'nın üstünlüğünü sağlama herkes için bir hak olarak öngörülmüştür.

6. Anayasanın Yorumu ve Anayasaya Uygunluk Denetimi

Kânunu'd-Devle, Meclisü'l-Ekber'e, **Anayasa** ve kanunları yorumlama yetkisi vermiştir (m. 63). 1862 yılı Ekim ayında, **Anayasa**'nın bazı ibarelerinde ihtilaf ortaya çıkınca, Bey, Meclisü'l-Ekberden **Anayasa**'nın şerhini yapmasını istemiştir. Meclis bu amaçla, kendi içinden bir komisyon oluşturarak **Kânunu'd-Devle**'nin şerhini yapmıştır.⁶⁷ Meclis, metin içindeki maddelerde açık görmediği ibareleri yorumlamış, anlaşılır olduğuna inandığı maddelerin şerhine gitme gereği duymamıştır.

Tunus'ta öğretisi, **Kânunu'd-Devle**'de, kanunların anayasaya uygunluğu denetimine yer verildiğini ve Meclisü'l-Ekber'in bu yetkiyi üstlendiğini belirtmiştir. **Anayasa**'nın bu konuda, III. Yıl (1795) ve VIII. Yıl (1799) Fransız **Anayasalarını** göz önüne alarak bir düzenleme yaptığı ifade edilmiştir. Burada Meclis siyasi bir denetimle⁶⁸ yükümlü kılınmıştır.⁶⁹

Anayasa, kanunların maddi, yani muhteva bakımından **Anayasa**'ya uygunluğunu sağlamaya yönelik, aykırılığı önleyici tedbirler⁷⁰ öngörmüştür. Bu kapsamda, **Anayasa**, Meclisü'l-Ekber'in koruyuculuğuna emanet edilmiş, başta devlet başkanı Bey, vüzerâ ve tüm kamu görevlileri tarafından **Anayasa**'ya sadakat yemini yapılmıştır.

Anayasa'nın 60. maddesine göre, **Anayasa**, korunması ve gözetimine bırakılan Meclisü'l-Ekber, kanuna aykırılığın engelleyicisidir. Yine bu madde içinde Meclis'in kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemede dikkate alacağı kriterlere de işaret edilmiştir: Meclis, halkın haklarının korunması ve

⁶⁷ İthâf (1999: III/5, 94). Şerh için bkz. AVT, ST., S. 119, M. 412: AVT, ST., S. 118, M. 409, 8 Rebiulahır 1279: Râid et-Tûnisî, aded 20, 27 Recep 1279: Amr-Suayyed (1987: 51-70).

⁶⁸ Kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenmesinde başlıca iki yol vardır. Siyasi ve hukuki denetim. Siyasi denetimde, uygunluk denetimi siyasi bir organ tarafından, hukuki denetimde, günümüzde yargısal bir denetleme şeklinde yapılmaktadır (Teziç, 1986: 177, 181).

⁶⁹ Âşûr (2000: 61); Mahfûz (1991: 127); Amr (1987: 340). Fransa'da III. Yıl Anayasasında Yaşlılar Meclisi (The Council of Elders), Beşyüzler Meclisi (The Council of Five Hundred) tarafından sunulan yasa tekliflerini anayasada öngörülen şekle aykırı olarak benimsendiği gerekçesiyle reddedebilmektedir. Aynı şekilde, VIII. Yıl **Anayasası**'nda da Koruyucu Senato (The Conservative Senate) yasaların anayasaya uygunluk denetimiyle yükümlü kılınmıştır (Ludwikowski-Fox, 1993: 271, 295-296). Ancak bu denetimler, kanunların yayımlanmasından önce yapılmaktadır.

⁷⁰ İfade için bkz.: Kubalı (1968: 99).

kanun karşısında eşitliğinin sağlanmasına yönelik aykırılığı engelleyecektir. Yine, yürütme tarafından gelen yasa tasarısı, siyasi bir denetime tâbi olmakta ve Meclis tarafından “ülke yararına” uygunluğu açısından değerlendirilmektedir. Zira, **Anayasa**, kanunların devlet ve ülke yararına olmasını öngörmektedir (m. 39, 62). Ancak **Tunus Anayasası**’ndaki, anayasaya uygunluk denetimi, kanunların yayımlanmasından önce gerçekleşmektedir.

VI. Anayasa’nın Uygulaması

Anayasa’nın yürürlüğü sonrasında çeşitli kanunlar ihdas edilmiştir. Başkent Zaptiye Meclisi Kanunu (Kânûnu Tertîbu Meclisü’z-Zabtiye), Valiler Kanunu (Kânûnu Hidmetü’l-Ummâl), Başkent Dışı Zaptiye Meclisi Kanunu (Kânûnu Tertîbu Meclisü’z-Zabtiye bi Buldâni’l-Memleke), Ceza ve Örfî Hükümler Kanunu (Kânûnu’l-Cinâyât ve’l-Ahkâmü’l-Örfiye) ve Mahalle Kanunu (Kânûnu’l-Mahalle) bunların en önemlileri arasında sayılabilir.

Bununla birlikte, **Anayasa**’nın getirdiği ve Tunus’ta yerleşik tebaa ve yabancıları kanun karşısında eşit gören yeni anlayış yabancılara uygulanmakta sorunlarla karşılaştı. Konsoloslar vatandaşlarının Meclisü’l-Cinâyât ve’l-Ahkâmü’l-Örfiye önüne çıkmasına engel oldular. Yabancıların Meclisin yargı yetkisi altına girmekten kaçınmaları karşısında, konsolosların da devreye girmesi ve Meclisü’l-Ekber’in uygun görmesiyle, 24 Haziran 1861’de yabancılarla Tunuslular arasındaki davalara bakmak üzere Meclisü’l-Vakfî adında muvakkat bir mahkeme oluşturulmak zorunda kalındı.⁷¹ Başkent dışındaki bu tür davalar, mülkî amirin başkanlığında Meclisü’z-Zabtiye tarafından görülecekti.

Fransız ve İngiliz konsoloslar ayrıca, daha önceki imtiyazların geçerliliğini öne sürdüler. Bey, devletler arasında kabul edilen imtiyazların (şartların) **Anayasa**’ya aykırı düşmediğini söyleyerek, yargı meclislerini bertaraf etmeyen ve konsolosların katılımını mümkün kılan bir formülle, imtiyazların geçerliliğinin devam ettiğini bildirdi. Ancak, Bey, konsolosların, Konsolosluk Mahkemesi kurulması tavsiyesini kabul etmedi. Buna karşılık, yabancılar da, fiiliyatta, **Anayasa** askıya alınıncaya kadar kanun hükümlerine bağlı olmaktan kaçındılar.⁷²

Anayasal düzen, öncesine nazaran, kanunun üstünlüğüne ve mahkemelerce herkese eşit bir şekilde uygulanmasına dayalı bir farklılığa işaret etmekteydi. Ancak, Bey ve maiyeti, anayasal düzenin getirdiği yetkileri organlar arasında dağıtmaya yönelik yeni kurallara gerekli saygıyı yeterince göstermemekte, eski alışkanlıklarını terk etmekte zorlanarak yetkilerinden feragat etmeye kolayca yanaşmamaktaydılar.⁷³

VII. Anayasanın Yürürlükten Kaldırılması

⁷¹ AVT, ST., S. 119, M. 412, V. 34, 22 Zilhicce 1277.

⁷² Binbelgîs (2002: 100).

⁷³ Bûûnî (2002: 188); Krieken (1988: 91).

8 Nisan 1864'te, çöldeki Araplar, iki katına çıkarılan vergiyi ödemeyeceklerini bildirerek isyan ettiler. Bu vergiden ancak tüm halkın birleşmesiyle kurtulacağını söyleyen Ali b. Gazâhim liderliğinde birleştiler. Kendilerine karşı çıkanları, evlerini yakmakla tehdit ettiler. Buldukları her yerde yerel yöneticiyi etkisiz hâle getirdiler ve mühürlerine el koydular. Ali b. Gazâhim, amaçlarının verginin kaldırılması olduğunu, kimseye zarar verilmemesini ve yağmaya gidilmemesini istedi. Fakat isyan gittikçe yayıldı.⁷⁴

Devlet gelirlerindeki daralma, mecbâ vergisinin ortalama iki katına çıkarılması, ıslâhatların kiminden dönüş veya yeterince uygulamama, yargılamanın uzun sürmesi, mahkemelerin yeterli personel ve araç donanımına sahip olmaması, mahkeme üyelerinin düzenli ücret alamamaları nedeniyle göreve gitmemeleri veya bırakmaları, mahkeme üyelerine kimi yerlerde devlet görevlileri ve âyan tarafından baskı yapılması, bazı yerlerde Meclisü'z-Zabtiye görevlilerinin kanun dışı uygulamalarından halkın şikayeti, 1864 yılı başlangıcından itibaren eyaletin meselelerinin müzakere ve kararının verildiği yer olarak Meclisü'l Ekber yerine Bey'in özel meclisi olan Meclisü'l-Hâs'ın ikame olması⁷⁵ ıslâhatların ve anayasal düzenin sosyal çevrede yeterince yerleşmediğini ortaya koymaktaydı.

Anayasa'nın getirdiği düzene içte karşı olanlar ve onu kendi yararlarına aykırı bulan yabancı konsoloslar iş birliği yapmaktan çekinmediler.⁷⁶ Anayasal düzen, ekonomik bakımdan, Fransa'nın Avrupalı rakiplerine, özellikle de İngiltere yararına yarışmacı bir atmosfer oluşturmuştu. Islahat hareketlerini destekleyen Fransızlar, ıslâhatın başarılı olması durumunda sömürcülüğün amacına ulaşamayacağını anladıklarında, ıslâh fikrinden dönmüşlerdi. Çıkan isyan yeniliklere karşı bir tepki olarak da algılanınca, Fransa bu fırsatı artık kaçırmak istemedi.⁷⁷ 29 Nisan 1864'te Fransız konsolos, yanında donanma komutanı ve subaylar olduğu hâlde Bey'le görüştü. Konsolos, İmparatorun, amirali Bey'e yardım için gönderdiğini ve ülkede ortaya çıkan şartlar dolayısıyla, kendisinden anayasayı yürürlükten kaldırmasını istediğini söyledi.⁷⁸ İçte yeterli desteği bulamayan Anayasa, dış destekçisi Fransa tarafından da istenmeyince, yürürlükten kalkması kaçınılmaz olmuştu.⁷⁹

⁷⁴ İthâf (1999: III/5, 120-125); Temîmî (1972: 19 vd.).

⁷⁵ Bilkâsim (2002: 320-328); Krieken (1988: 69-72).

⁷⁶ Bilkâsim (2002: 341).

⁷⁷ İter (1937: II, 176); Perkins (1986: 78). V. Muhammed Bayram, Bey'in, Cezayir'de **Anayasa'yı** takdim ettiği III. Napolyon'un, zahirde, Anayasa ilanı ile onu takdir etmiş görünse de, konsolosu Roches ile yalnız kaldığında onu azarladığını ve gerçekte, Tunus'ta kanunların uygulanmasındaki desteğinden dolayı hata yaptığını, Arapların adalet ve hürriyetin farkına varırlarsa Cezayir'de kendilerine rahatlık kalmayacağını belirttiğini naklederek Fransa'nın gerçek amacına işaret etmektedir (Buzgaybe, 2003: 76).

⁷⁸ İthâf (1999: III/5, 151).

⁷⁹ Şerfi (1991: 134-135).

1 Mayıs 1864'te Bey, **Anayasa**'da düzenlemesi olmayan ve hakları arasında sayılmayan bir konuda insiyatif kullanıp, Meclisü'l-Ekber Başkanı'na bir yazı göndererek; şartların Meclis'in faaliyetlerinin durdurulmasını gerektirdiğini belirtti. Benzer içerikli yazı, Meclisü'l-Cinâyât ve'l-Ahkâmü'l-Örfiye ve Meclisü't-Tahkik'e de gönderildi. Bu şekilde, üç yıl yürürlükte kalan anayasal düzen askıya alınmış oldu.⁸⁰

SONUÇ

1861 Tunus Anayasası, ortaya çıkışında, sınırlı bir anayasal monarşi kurmak amaçındadır. Bey'in daha önce sahip olduğu yetkiler, başta Meclisü'l-Ekber olmak üzere diğer kurul-organlara dağıtılmak suretiyle iktidarı sınırlandırılmak istenmiştir. Ancak **Anayasa**'nın getirdiği düzen, halkın temsil edilmediği Meclis yapısı, dengeleyici bir "kuvvet"e dönüşemeyen; yasama, yürütme ve yargı yetkileri ve Bey'in yönetici ve organların yapısını belirlemedeki üstünlüğü ile, mutlak bir yönetimden çıkışı ifade etmekle birlikte, tam anlamıyla sınırlı bir monarşi kuramamıştır. Böylelikle Anayasa, halkın seçtiği bir Meclis'e dayanmayan ılımlı bir monarşi oluşturmaktadır. Bununla birlikte, Anayasa, teorik olarak, Bey'i Meclisü'l-Ekber önünde sorumlu tutmakla, dönemdeki anayasalarda rastlanmayan bir düzenleme yapmakla da kendine has bir özellik taşımaktadır.

Temelde dış baskıyla ortaya çıkması, getirdiği sistemdeki eksiklik, yetersizlik, genel itibarıyla taşıdığı sorunlar ve kısa süreli yürürlüğü, esas olarak, **Kânûnu'd-Devle**'nin bir anayasa olma gerçeğini değiştirmedeği gibi anayasal değerini de düşürmez. Eksiklik ve kusurlarıyla **Kânûnu'd-Devle**, modern bir anayasanın genel vasıflarına sahip görünmekte, bu yönüyle, sadece Arap dünyasında değil, İslam-Osmanlı coğrafyasında ilk modern anayasa olma özelliğini taşımaktadır.

Gerek Ahdü'l-Emân ve gerekse **Kânûnu'd-Devle**'nin ilanında baskın unsurun dış etken olması, Tunus'un kanunlaştırma konusundaki muvaffakiyetini gölgelememelidir. Gerçekten, Ahdü'l-Emân ve **Kânûnu'd-Devle**'nin ilanındaki başarı, daha sonra, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'den de önce fihhın kanunlaştırıldığı ilk metin olarak kabul edilen Kânûnu'l-Cinâyât ve'l-Ahkâmü'l-Örfiye ile pekişmektedir. Anayasal dönemde yürürlüğe konamasa da, 1864 yılında hazırlanan Ticaret Kanunu, kanunlaştırma konusundaki başarının tesadüf olmadığını ortaya koymaktadır. Kanaatimizce bu, Tunuslu kanun koyucuların, modernlik ile geleneksellik arasında sentez kurma başarılarının yanı sıra, Hanefî ve Mâlikî mezhepleri arasındaki içtihad farklılığını bir zenginliğe dönüştürmedeki ve maddeleştirmedeki yetenekleriyle ilgilidir.

⁸⁰ AVT, ST., S. 119, M. 414, V. 19: Râid et-Tûnisî, aded 36, 29 Zilkade 1280: İthâf (1999: III/5, 134); Bûûnî (2002: 189).

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

1. el-Arşivü'l-Vataniyüzyülü't-Tûnisî (AVT)
-es-Silsiletü't-Tarihîye (ST)

2. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

İradeler Tasnifi

II. Kitap ve Makaleler

Amr, A., (1987), **el-Vecîz fî'l-Kânûni'd-Düstûrî**. Tûnis: Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûs ve'n-Neşr.

Amr, A.-Suayed, K., (1987), **Nusûsun ve Vesâikun Siyasiyetun Tûnisiyetun**. Tûnis: Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûs ve'n-Neşr.

Andrews, W. G., (1963), **Constitutions and Constitutionalism**, second edition. Princeton, N. J.: D. van Nostrand Company.

Aristoteles, **Politika**, 5. basım, Çev.: Mete Tuncay, İstanbul: Remzi Kitabevi.

“Aristotle: On the Constitution of Carthage, Cilt: 340 BCE”, (2006), <http://www.fordham.edu/HALSALL/ancient/aristotle-carthage.html>.

Âşûr, R., (2000), **el-Müessesât ve'n-Nizâmü's-Siyâsî biTûnis**. Tûnis: Merkezü'n-Neşri'l-Câmiî.

Aydın, M. A., (1991), “Anayasa”, **DİA**, c. 3, İstanbul 1991, 153-164.

Bedrî, M., (1993), **er-Rü'yetü's-Siyâsiye min Hilâli Risâlet Muhammed Bayram Hâmîs ve Mustafa Fâdîl Bâşâ**. Tûnis: Dârü't-Tûnisî li'n-Neşr.

Başgil, A. F., (1946), **Hukukun Ana Mesele ve Müesseseleri**. İstanbul: Hak Kitabevi.

Bilkâsim, İ., (2002.), **el-İktisâd ve'l-Müctema' fî'l-Eyâleti't-Tûnisî min 1861 ilâ 1864**, Tûnis: Külliyyetü'l-Ulûmî'l-İnsaniye ve'l-İçtimâiye.

Binbelgîs, Ş., (2002), **en-Nizamü'l-Kazâî fî Bilâdi't-Tûnisiye 1857-1921**. Sfaks: Matbaatü Söcyek.

-----, (2003), **Buhûs ve Dirâsât fî Târihi Tûnusi'l-Hadîs ve'l-Muâsır**, et-tabatü's-sânî.

Bûûnî, E., (2002), **el-Enzimetü's-Siyâsiye ve'n-Nizâmü's-Siyâsiyüzyülü't-Tûnisî**. Tûnis: Merkezü'n-Neşri'l-Câmiî.

Buzgaybe, M. İ., (2003), **Hareketü Taknîni'l-Fıkhi'l-İslami bi'l-Bilâdi't-Tunisî (1857-1965)**. Tunis: Merkezü'n-Neşri'l-Câmiî.

Cinhânî, H., (1969), “Hareketü’l-İslâhiye fî Tûnis Hilâle’n-Nısfî’s-Sânî mine’l-Karnî’t-Tâsia Aşer”, **Havliyüzyılât el-Câmiati’t-Tûnisîye**, el-adedü’s-sâdis, 1969.

Çetin, A., (1999a), “Hüseynîler”, **DİA**, c. 19, İstanbul 1999, 26-28.

-----, (1999b), **Tunuslu Hayreddin Paşa**, 2. baskı, Ankara: Kültür Bakanlığı.

“**Düstûru 1861 ve Te’siruhu fi’l-Hareketi’l-Vataniye**”, (2007), http://www.chambre-dep.tn/a_hist2.html.

Düstûru Kartâc ve Nizâmuha’s-Siyâsî”, (2006), http://www.chambre-dep.tn/a_hist1.html

Ebi’d-Diyâf, A. b, (1999), **İthâfu Ehli’z-Zamân bi Ahbâri Mülûki Tûnis ve Ahdi’l-Emân**, I-V. Tûnis: Matbaayü’l-Esâsiye. (**İthâf**).

Ebû Hamdân, S., (1993), **Hayreddîn et-Tûnisî**, Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Alemî.

Erdoğan, M., (2001), **Anayasal Demokrasi**, 4. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Gil, M., (1974), “The Constitution of Medina: a reconsideration”, **Israel Oriental Studies**, IV, 1974, 44-66.

Hamidullah, M., (1973), “Constitutional Problems in Early Islam”, **İTED**, 5(1-4), 1973, 15-35.

Hayreddîn et-Tûnisî, **Akvemü’l-Mesâlik fî Marifeti Ahvâli’l-Memâlik**, Temhîd ve Tahkîk, Munsîf eş-Şennûfî, tab’atü’s-sâniye, Tûnis: Beytü’l-Hikme.

Hourani, A., (2003), **Arap Halkları Tarihi**, çev. Yavuz Alogan, 4. baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

İlter, A. S., (1937), **Şimali Afrikada Türkler**, Cilt: II. İstanbul: Vakit Gazete Matbaa Kütüphanesi.

Khel, M. N. K., (1982), “Foundation of the Islamic State at Medina and its Constitution”, **Islamic Studies**, 21(3), Autumn 1982, 61-88.

Krieken, G. S., (1988), **Hayrüddîn ve’l-Bilâdü’t-Tûnisî (1850-1881)**, çev. Beşîr b. Selâme. Tûnis: Dâru Sahnûn.

Kubalı, H. N., (1968), **Anayasa Hukuku Dersleri**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları

Lewis, B., (1993), **İslam’ın Siyasal Söylemi**, Çeviren: Ünsal Oskay. İstanbul: İstanbul Cep Kitapları A.Ş.

Ludwikowski, R. R.-Fox, W. F., (1993), **The Beginning of The Constitutional Era**. Washington: Catholic University of America Press.

Mahfûz, M., (1991), **Dersü fi'l-Kânûni'l-Âm ve'l-Ulûmi's-Siyasiye**.

McIlwain, C. H., (1987), **Constitutionalism: Ancient and Modern**, Ithaca: Cornell University Press.

Özçelik, S., (1978), **Esas Teşkilat Hukuku Dersleri**, Umumi Esaslar, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Perkins, K. J., (1986), **Tunisia**. Colorado: Westview Press.

Râid et-Tûnisî

Senûsî, Z., (1952), **ed-Düstûru't-Tûnisî**. Tûnis: Matbaatü'l-Arab.

Şerfi, M., (1991), **Medhal li Dirâseti'l-Kânûn**. Tûnis: Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûs ve'n-Neşr.

Tanör, B., (1995), **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Genişletilmiş 2. basım, İstanbul: Der Yayınları.

Temîmî, A., (1972), **Buhûs ve Vesâik fi't-Târîhi'l-Mağribî min 1816 ilâ 1871**, Tûnis: ed-Dârü't-Tûnisî li'n-Neşr.

Tetavvuru Heyâkili'l-İdâreti'l-Merkeziyeti-t-Tunisiye (1860-1956), (2005), Tunis: el-Arşivi'l-Vatanî.

Tevâtî, M., (2002), **Tûnisu'n-Nâhida: mine't-Tecdîd ila't-Tahtîs**, Tûnis: Dârü'l-Marife.

Teziç, E., (1986), **Anayasa Hukuku**, İstanbul: Beta.

Tiveylî, A., (1992), **Dirâsât ve Vesâik ani'l-Hareketi'l-İslâhiye bi Tûnis**. Tûnis.

-----, (2002), **Târihu Medîneti Tûnisî's-Sekâfi ve'l-Hadârî**. Tûnis: Sotepa Graphic.

Tuğ, S., (1969), **İslam Ülkelerinde Anayasa Hareketleri (XIX. ve XX. Asırlar)**. İstanbul: İrfan Yayınevi.

Tunaya, T. Z., (1975), **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**. İstanbul.

Watt, M. W., (1999), **Islamic Political Thought**. Edinburgh: University Press.

Yücel, Y., (1974), "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Genel Gözlemler", **Bellekten**, 38(152), 657-708.

РОССИЙСКО-КИТАЙСКОЕ СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПАРТНЕРСТВО: ВАЖНЫЙ ФАКТОР СТАБИЛЬНОСТИ В АЗИАТСКО-ТИХООКЕАНСКОМ РЕГИОНЕ-XXI ВЕК

**CHUDODEEV, Yuriy/ЧУДОДЕЕВ Юрий
RUSYA/RUSSIA/РОССИЯ**

В настоящее время Азиатско-Тихоокеанский регион является важнейшей составляющей всего мирового сообщества. Он характеризуется различием и многообразием входящих в него стран, мощным динамизмом развития, тенденциями к разрядке и одновременно существованием многих факторов нестабильности.

Крупнейшей имманентной фигурой региона является Китай. За последние годы наблюдается стремительный рост его влияния и роли в АТР.

В свою очередь изменения, связанные с крушением биполярного мира и возросшей значимостью отношений на региональном уровне, обусловили необходимость для России найти свое место в АТР и активизировать азиатский вектор своей внешней политики.

Прорыв в азиатско-тихоокеанском направлении для России связан прежде всего с перспективами ее долгосрочного сотрудничества с КНР.

В данном докладе мы хотели бы обратиться к ряду проблем, существующих во взаимоотношениях РФ и КНР в начале XXI века, которые стали предметом обсуждения с китайскими политологами во время научной командировки автора в Китай, в Академию общественных наук, в октябре 2007 г.

Прежде всего хотелось бы напомнить, что слова о решимости развивать «отношения равноправного доверительного партнерства, направленного на стратегическое взаимодействие в XXI веке»-появились не вчера, а 10 лет назад в совместной российско-китайской декларации, подписанной еще в ходе визита Президента РФ Б. Ельцина в КНР в апреле 1996 г.¹ Аналогичная формулировка была зафиксирована и в Договоре о добрососедстве, дружбе и сотрудничестве между РФ и КНР, подписанном

¹ Совместная Российско – Китайская декларация. Подписана в Пекине 25 апреля 1996 г. Президентом России Б. Н. Ельциным и Председателем КНР Цзян Цзэмином//Сборник российско-китайских договоров. 1949 – 1999. Москва, 1999, с. 333-337.

в 2001 г. на 20 лет². За последние годы в ходе неоднократных встреч Президента РФ В. В. Путина и Председателя КНР Ху Цзиньтао она повторялась неоднократно. Несмотря на размытость и неопределенность самого понятия партнерства, эта идея, пусть детально не расшифрованная, оказалась весьма продуктивной. Время и общие интересы двух государств наполнили ее конкретным содержанием.

Иногда в нашей, да и китайской пропаганде, нынешний период называют чуть ли ни лучшим во всей истории взаимоотношений России и Китая. При этом иногда забывают или сознательно не упоминают о том, что в истории были периоды, когда отношения наших стран оказывались достаточно продвинутыми по линии партнерства и взаимодействия. Так, в период Второй мировой войны Россия и Китай были не просто партнерами, но и союзниками. И первые годы существования КНР также были временем дружеских и союзных отношений между нашими народами.

Естественна постановка вопроса-что такое стратегическое партнерство для России и для Китая сегодня и в чем заинтересованность наших стран в таком уровне взаимодействия?

В настоящее время парадигма наших взаимоотношений определяется качественными сдвигами как в развитии наших двух стран, так и в развитии международной ситуации и вызовами времени. На смену противоборству двух систем пришли противоречия между развитым «центром» и развивающейся «периферией» (Восток – Запад, Север – Юг), ожесточилась борьба между объективными тенденциями к экономической интеграции и субъективными сепаратистскими устремлениями.

В основе партнерства России и Китая на современном этапе лежат их глобально-региональные интересы. Вызовом для обеих стран являются гегемонистские устремления США к диктату в делах мировой политики и экономики. В настоящее время бурно развивающийся Китай позиционирует себя как сила, набирающая глобальную значимость. Он ищет равноправного сотрудничества с мировым сообществом в поддержании глобальной и региональной стабильности. Но экономическое развитие Китая на основе интеграции в мировую экономику вызывает ответные, и не всегда в пользу Китая, реакции со стороны мировых рыночно-демократических лидеров (США, ЕС, Японии). Пока в КНР сохраняется авторитарный режим и монополия КПК на политическую власть, Китай останется для них «чужим» в политике.

² Договор о добрососедстве, дружбе и сотрудничестве между Российской Федерацией и Китайской Народной Республикой. Подписан в Москве 16 июля 2001 г. Президентом Российской Федерации В. В. Путиным и Председателем Китайской Народной Республики Цзян Цзэмином//Проблемы Дальнего Востока, № 5, 2001, с. 6 – 11.

Но такая реакция, в свою очередь, требует ответных действий Китая, с тем чтобы сохранить выгодную ему внешнюю среду развития. В этом плане стратегическое партнерство с Россией помогает Китаю обеспечить свое развитие в региональном и глобальном масштабах и противодействовать вызовам Запада мировому позиционированию Китая.

Заметим, что в 1979 г. Пекин по своей инициативе прекратил действие советско-китайского договора 1950 г., а затем отвергал предложения подписать новый договор, когда их вносили М. С. Горбачев и Б. Н. Ельцин. Однако к концу 90-х гг., несмотря на постепенную нормализацию российско-китайских отношений, появились и признаки отстояния одной страны от другой, которые могли бы увеличиваться и в дальнейшем. Давали знать перемены, происшедшие за последние десятилетия: каждая нация была озабочена своими внутренними проблемами, следование принципам интернационализма исчезло в наших отношениях на международной арене, изменилось и восприятие двумя народами друг друга. Сказывались и разные векторы экономического и политического развития РФ и КНР. Естественно, в этих условиях обе стороны были заинтересованы в том, чтобы если не остановить, то, по крайней мере, замедлить этот процесс. Инициативу в данном случае проявила китайская сторона в лице Председателя КНР Цзян Цзэминя, который выступил с предложением подписать новый договор между нашими странами, что и было реализовано в ходе его визита в Москву в июле 2001 г. .

После распада СССР Россия пытается компенсировать свою экономическую и финансовую слабость за счет активного выхода на мировые и региональные рынки энергоресурсов и за счет поддержания своего имиджа как второй в мире ракетно-ядерной державы. Она позиционирует себя как глобальная держава, заявляющая о своем праве иметь собственное слово в вопросах построения новой мировой архитектуры и собственную зону интересов. В этом плане слабым звеном российской геополитики был Азиатско-Тихоокеанский регион, ставший важнейшей составляющей всего мирового сообщества, но в котором Россия, к сожалению, пока занимала маргинальные позиции. В результате возросшего значения экономических факторов сложившаяся после распада СССР ситуация характеризовалась для России крайне низким уровнем ее экономического, а наряду с этим и политического присутствия в АТР.

В свою очередь, изменения, вызванные крушением биполярного мира и возросшей значимостью отношений на региональном уровне, обусловили необходимость для России найти новое место в АТР и активизировать азиатский вектор своей внешней политики.

Азиатско-Тихоокеанский регион, и в особенности Северо-Восточная Азия, представляют сферу жизненно важных интересов для России. В

Концепции национальной безопасности РФ от 17 декабря 1997 г. отмечалось: «Россия оказывается в определенной изоляции от интеграционных процессов, идущих в Азиатско-Тихоокеанском регионе. Все это неприемлемо для нее как для влиятельной европейско-азиатской державы, имеющей национальные интересы в Европе, на Ближнем Востоке, в Центральной и Южной Азии, в Азиатско-Тихоокеанском регионе».³ Эта тревожная оценка состояния безопасности России в АТР и в Азии в целом фиксировала целый ряд объективных реалий. Национальным интересам России, подчеркивалось в Концепции, отвечает развитие диалога и всестороннего сотрудничества со странами АТР.

Прорыв в азиатско-тихоокеанском направлении для России связан прежде всего с перспективами ее долгосрочного сотрудничества с КНР. Российско-китайские отношения, выросшие в настоящее время до уровня стратегического партнерства, стали одним из базовых факторов, определяющих уровень безопасности и стабильности в АТР.

Китай в течение многих лет боролся за ослабление военно-политического влияния СССР в регионе. Тот факт, что Россия изменила свой статус военно-политической сверхдержавы по отношению к КНР на статус политико-экономического партнера, благоприятен и для Китая и для России. Огромное значение для наших отношений с КНР имеет успешное решение за последние годы всего комплекса вопросов, связанных с пограничной проблемой (наиболее болезненного вопроса, унаследованного от прошлого) и ликвидация вооруженного противостояния на границе. К настоящему времени завершены демаркационные работы на всем ее протяжении (4300 км), установлено почти 1200 пограничных и створных знаков, составлено описание прохождения линии границы, оформлены соответствующие демаркационные документы и т. д. Впервые за более чем 300-летнюю историю отношений между Россией и Китаем граница четко обозначена на местности, проведено вдоль нее сокращение вооруженных сил, осуществлены меры доверия и военной транспарентности.

Китай чрезвычайно заинтересован в том, чтобы ни одна страна не обладала военной или экономической монополией в регионе-такое положение помогает компенсировать относительную отсталость Китая, создавать противовесы роли Японии и повышать уровень стабильности в регионе.

Стабильность и добрые отношения между Россией и Китаем слишком важны для обеих стран (у России, так же как и у Китая, существует

³ Концепция национальной безопасности Российской Федерации. Утверждена указом Президента РФ от 17 декабря 1997 г. (№ 1300)//Российская газета, 26. 12. 1997, с. 4-5.

проблема активизации экономического развития, для чего нужна стабильная внутренняя и внешняя обстановка), и потому стороны не могут быть заложниками противоречий, разрастание и активное проявление которых, по мнению аналитиков, в том числе китайских, вряд ли возможно между странами в краткосрочной и среднесрочной перспективе.

Важной основой для сотрудничества России и Китая является совпадение их национальных интересов, весьма близкие позиции по ряду международных вопросов, связанных с разоружением, нераспространением ядерного оружия, безъядерными зонами, ролью ООН, ролью и местом отдельных стран и международных организаций в системе обеспечения безопасности АТР, борьбой с международным терроризмом, в подходах к вопросам урегулирования важнейших региональных конфликтов. В частности, обе стороны разделяют позиции друг друга в отношении японо-американского договора безопасности, который стал рассматриваться в качестве потенциального источника угрозы безопасности в регионе, в отношении американско-японских планов организовать систему противоракетной обороны театра военных действий (ПРО ТВД). Обе стороны проявляют беспокойство по поводу роста панисламистских настроений, неопределенности региональных последствий в случае объединения Кореи. Поскольку сепаратистские тенденции в России могли бы способствовать созданию новой зоны напряженности вдоль северной границы Китая, китайское руководство, судя по всему, заинтересовано в стабилизации внутреннего положения в Российской Федерации.

Идеологический фактор уже не препятствует развитию российско-китайских отношений, и стороны не будут придавать ему такое важное значение, как в прошлом. Стремление обеих стран к стабильности подкрепляется высокой оценкой китайских реформ со стороны официальных лиц России и новым курсом на построение взаимовыгодного доверительного партнерства, направленного на создание стратегического взаимодействия в XXI веке. Уже сам по себе новый характер отношений между Россией и Китаем предостерегает третьи страны от активной, наступательной в отношении России политики, посягающей на ее национальные интересы, и вместе с тем снижает вероятность обострения отношений РФ с КНР.

Стратегическое партнерство, в отличие от союзнических отношений, несет в себе ряд преимуществ: оно не предполагает для России какой-либо ответственности за действия Китая и ограничивающих свободу маневра обязательств перед ним, повышает уровень доверительности в российско-китайских отношениях, наконец, стимулирует другие державы подтянуться в связях с Россией и Китаем до этого высокого уровня отношений.

В ходе бесед со мной китайские политологи подчеркивали, что политические лидеры и в России и в Китае в конце концов поняли, что стратегическое партнерство отвечает коренным интересам обеих стран (правда, по мнению некоторых из них, в частности директора Института социальных проблем Евразии при Госсовете КНР Ли Фэнлиня, Россия поняла это позднее Китая. Образовалась, таким образом, новая модель отношений, говорили они, которая подводит итоги опыту прошлого и учитывает новую ситуацию в мире. Мои собеседники отмечали, что существует много типов стратегического партнерства (например, в 2005 г. Председатель КНР Ху Цзиньтао выдвинул предложение о формировании стратегического партнерства нового типа между Азией и Африкой в связи с 50-летием Бандунгской конференции; Китай провозгласил стратегическое партнерство с Индией, которая, признала Тибет неотъемлемой частью Китая, а Китай не оспаривает индийскую принадлежность Сиккима и т. д.). Но китайские специалисты подчеркивали, что в отношениях с Россией в слово «партнерство» вкладывается идея стратегического взаимодействия. Этого, по мнению моих собеседников, у Китая нет ни с одной из других стран.

Россия сегодня-это стратегический тыл для Китая. В свою очередь Китай-стратегический тыл для России. «Ваш президент Путин,-говорили мне китайские коллеги,-вопреки мнению отдельных недалековидных российских политологов и журналистов, понимает стратегическую важность Китая для России». Более уверенное поведение России на международной арене, по их мнению, есть в какой-то степени следствие ощущения надежного китайского тыла. Вопрос, который иногда ставят некоторые политологи,-«кто кому больше нужен?»-надуманный, лишний вопрос. Обе страны нужны друг другу, чтобы обеспечивать мирное развитие на региональном и глобальном уровнях, спокойно решать внутренние проблемы и улучшать жизнь своих людей.

В ходе обсуждения проблем партнерства России и Китая встала проблема отношений в треугольнике Россия-Китай-США. Насколько здесь симметричны наши позиции? Отрицательное отношение к американскому гегемонизму и к стремлению США утвердиться в однополярном мире, по мнению китайских специалистов, однозначно у обеих стран. Однако в настоящее время можно выявить и определенную несбалансированность в подходах России и Китая к глобальному и региональному противодействию США. В определенных конкретных случаях Россия, судя по всему, не может рассчитывать на Китай как на партнера, ибо он определенно вышел на собственную траекторию взаимоотношений с США. Например, весьма показательна сдержанно-сбалансированная реакция Пекина на выступление Президента РФ В. Путина в Мюнхене по вопросам безопасности 10 февраля 2007 г.

По мнению моих китайских собеседников, в России многие хотели бы,

чтобы Китай основательно поспорил с Америкой. В отношениях с США у Китая присутствуют и сотрудничество, и соперничество, и нерешенные проблемы. Торгово-экономические связи у Китая с США развиты гораздо больше, чем у России (в частности, только торговый оборот между странами-на уровне 300 млрд долл. с огромным профицитом в пользу КНР и т. д.). Отсюда определенная сдержанность Китая в подходе к Америке. В Пекине, судя по всему, считают, что борьба против гегемонистских проявлений в американской политике, если они напрямую не затрагивают интересы КНР, не входят в число первоочередных задач. Вообще, китайская сторона в данном случае ведет себя расчетливо и осторожно, но и без каких-либо реверансов в сторону США.

В шанхайском центре по изучению России ряд политологов подчеркивал, что в настоящее время Китай не хочет брать дополнительные обязательства во внешней политике. Для него это было бы обузой в решении главного-острых внутренних проблем. Китай, говорили они, не претендует на гегемонию и не хочет за счет кого-то расширять свое влияние. Ему нужно становиться сильным, чтобы утверждать свой авторитет, добиваться взаимоуважения и развития взаимовыгодных отношений. И России и Китаю нужна трезвость в подходах друг к другу. Каждая страна имеет свою специфику, свою логику поведения, которую нужно и важно понимать. Даже горькие уроки прошлого (имеется в виду идеологический, политический и военный конфликт России и Китая 60-х гг. XX в.) могут приносить свою пользу-не надо доводить непонимание друг друга до такой степени и такой стадии.

При обсуждении вопроса-«как будут взаимодействовать сильный Китай и сильная Россия в перспективе развития партнерских отношений?»-китайские коллеги в беседе со мной заявили, что Китай хочет видеть Россию сильным государством и готов и в дальнейшем с ней сотрудничать. (В частности, в журнале «Изучение России, Центральной Азии и Восточной Европы» в статье политолога Ван Хайюнь можно прочесть следующее: «В России появился сильный импульс для нового подъема. Вскоре она снова может стать сильной, но в то же время и не самой могущественной державой в мире. Ее развитие сдерживают сегодня многие факторы. В целом это мирное возвышение благоприятно для Китая и для всего мира в целом. Россия и Китай тесно связаны и должны поддерживать друг друга в своем развитии и подъеме»⁴.) И в ответ китайскими коллегами был поставлен встречный вопрос-«а вот Россия хочет видеть рядом с собой сильный Китай?» Как известно, отношение к этой проблеме среди российских политологов далеко не однозначное.

По мнению китайских коллег, многие политики и политологи в России

⁴ Ван Хайюнь. Элосы чунсинь цзюэци ды цянъцин цзи ци шицзе инсян (Реакция в мире на перспективы нового подъема России)//Элосы Чжун Я Дун Оу яньцзю. 2007, № 1, с. 95.

понимают стратегическое партнерство России и Китая так, чтобы в Китае мыслили, говорили и писали, используя те же формулировки в оценке тех или иных международных проблем, которые используются в российской пропаганде. «Но это немыслимо!»-повторяли они. На международной арене, на уровне лидеров, уверяли меня, Китай все время поддерживает Россию, проявляет понимание ее проблем. Но не всегда открыто. Открытость в этом плане может вызвать даже скандал в Китае и дискредитировать китайских лидеров («опять-де пляшут под дудку Москвы!»). «Китай не должен буквально повторять российские слова»-говорили мне.

В ходе командировки в Китай я лишний раз убедился, насколько китайцы дорожат чувством самостоятельности, автономности, самодостаточности, почувствовал их чрезмерно развитую реактивность на любую попытку ущемить их национальное достоинство и самостоятельность. Не исключено, что с этим связана сегодня оценка рядом китайских политологов договора о дружбе, союзе и взаимной помощи между СССР и КНР 1950 г. как неравноправного. Впрочем, с такой оценкой согласны далеко не все китайские историки и политологи. «Однако не надо устраивать истерик по поводу тех или иных оценок,-повторяли мне китайские коллеги.-Надо уяснить логику партнера и спокойно выяснять позиции сторон».

Внимательно изучая ситуацию в России, китайские политики хотели бы извлечь уроки, связанные с распадом СССР, чтобы заблаговременно, учитывая многонациональный характер китайского общества и отдельные сепаратистские настроения в Синьцзяне и Тибете, принимать предупредительные меры. Об этом мне говорил в Шанхае крупный китайский политолог Пан Давэй: «В России нашелся-таки человек-ваш президент В. Путин, который понял, что в 1991 г. в вашей стране произошла национальная катастрофа (развал СССР)». (Кстати, авторитет и популярность российского президента чрезвычайно высоки в сегодняшнем Китае.)

В настоящее время восточное направление внешней политики приобрело для России самостоятельное значение. В плане партнерства, естественно, и у России, и у Китая есть своя большая стратегия. Но главное-сегодня обе наши страны сталкиваются с одинаковыми вызовами и одинаковыми рисками. Даже многие внутренние проблемы у нас почти одни и те же: разрыв в доходах, неравномерность социально-экономического развития отдельных регионов, проблема деревни, засилье чиновничества, коррупция и т. п. Наше соседство обеспечивает взаимное дополнение ресурсов и усилий. Россия выступает как стратегический тыл Китая при решении его региональных проблем в Юго-Восточной, Южной Азии и в АТР в целом. Это понимают и ценят в Китае. Сегодня, судя по всему, мир двинулся в сторону многополярности в значительной степени

совместными усилиями России и Китая, которые в перспективе при сохранении потенциала стратегического взаимодействия могли бы составить основу нового многополярного миропорядка.

Объективно уже сегодня Китай хотел бы поставить себя в центр Азиатско-Тихоокеанской геополитики. Он будет стремиться, чтобы интеграция в Восточной Азии складывалась вокруг него. Но России также важно понять, с чем она войдет в Восточно-Азиатское сообщество. Об этом говорили в Пекине и в Шанхае многие китайские политологи и историки (Чэнь Чжихуа, Ли Фэнлинь и другие).

В поисках своего нового места в АТР Россия стремится усилить свое экономическое присутствие в регионе, прежде всего в субрегионе Северо-Восточной Азии. Значение Северо-Восточной Азии для России связано с огромным ресурсным потенциалом ее российской части, который может стать генератором экономического продвижения России в этот регион.

Прорывом в этом направлении стало заключение энергетического союза между Россией и Китаем в марте 2006 г. (речь идет о строительстве грандиозных веток газо- и нефтепроводов из Восточной и Западной Сибири в Китай). В данном случае мы имеем пример, когда решение задач двусторонней заинтересованности получает резонанс и на геополитическом уровне. Китай получает возможность решать свои энергетические проблемы. Россия, в свою очередь, выстраивая своего рода энергетический мост через Китай в Азиатско-Тихоокеанский регион, получает реальный шанс более равномерно распределить свои транзитные и потребительские риски и продвинуть развитие своих сибирских и дальневосточных регионов.

Какие проблемы мешают, тормозят сегодня решение стратегического партнерства и взаимодействия РФ и КНР? Одна из важнейших-определенный (если не сказать-серьезный) дисбаланс между политическим и торгово-экономическим взаимодействием («горячая политика, но холодная экономика»). Торговля между Китаем и Россией в 2007 г. достигла 40 млрд долл., к 2010 г. она может подняться до 60-80 млрд. Но пока это в два раза меньше, чем сегодняшний товарооборот Китая с Республикой Корея! К тому же во второй половине 2007 г. наше положительное сальдо в торговле с Китаем свелось к нулю. * Китай для нас-второй (после Германии) партнер по объему товарооборота, а Россия для Китая-восьмой. К тому же существует очень острая проблема криминализации наших экономических связей (особенно на Дальнем Востоке). Часть китайского экспорта в Россию фактически оказывается

* Не исключено, что это произошло в связи с резким снижением в 2007 г. по инициативе китайской стороны поставок российского вооружения в Китай. Факт симптоматичный и, по мнению ряда экспертов, весьма настораживающий, последствия которого трудно предугадать для нашего военно-технического сотрудничества с КНР.

контрабандой (до 2 млрд долл. ежегодно – так называемая «серая» растаможка). Китайцы по своей природе довольно законопослушные, но при одном условии-если чиновники не продажны. В противном случае и рыбу можно ловить на чужой стороне, и лес нелегально вывозить через границу.

России следовало бы увеличить поставки в Китай товаров с высокой добавленной стоимостью. Об этом недвусмысленно говорил Президенту РФ В. Путину китайский лидер Ху Цзиньтао, намекая, чтобы мы начали, наконец, производить товары с высокой конкурентной способностью. А пока торгуем нефтью, химудобрениями, лесом-кругляком (в Китае он превращается в палочки для еды, высококачественную мебель и пр. Нам необходимо активнее переходить к высокотехнологичному научному обмену, активизировать инвестиционное сотрудничество, развивать банковскую инфраструктуру. Пока экономики России и Китая практически не соприкасаются на мировом рынке-мы не конкурируем друг с другом (кроме металла). Правда, некоторые политологи уже сегодня начали задумываться над перспективой, когда политический задел российско-китайского партнерства будет насыщаться экономической парадигмой.

Существует и проблема геоэкономического тяготения. России очень нужна китайская рабочая сила, но в российском обществе многие боятся, что китайские рабочие осядут на наших территориях, создадут анклавов и может возникнуть вопрос типа косовского в Сербии. Известно, что россиянам присущ свой порог восприятия приезжих из-за границы чужаков и определенные опасения на их счет. Естественна необходимость упорядочения притока китайской рабочей силы на контрактных основах, например, для строительства российских дорог. А строить скоростные шоссе и железнодорожные магистрали китайцы научились отменно!

Неоднозначно воспринимается в определенных кругах России и проблема экономического и политического возвышения Китая, что вызывает определенную настороженность, а иногда и негативное отношение к этому процессу. Сказывается определенный психологический дискомфорт у части российского общества от различия в масштабах населения и экономики двух стран, боязни превращения России в сырьевой придаток Китая и т. п. . * Конечно, у России может возникнуть соблазн-сделать ставку на свое ресурсное богатство и на растущую зависимость Китая от ее энерго- и иных ресурсов. Но зависимость всегда порождает некомфортное состояние души и скрытую тягу к сопротивлению.

* Китайские коллеги ничего страшного не видели в том, что Россия стала крупной сырьевой державой. «Что в этом плохого? – восклицал наш китайский коллега Ли Фэнлинь,-Накапливайте средства и вкладывайте в инновации».

Представления, бытующие в сознании части россиян о «китайской угрозе» и в сознании части китайцев о «российских территориальных захватах», к сожалению подпитывают существующую проблему культурного дисбаланса. Ведь знания большинства россиян о Китае или китайцев о России пока чрезвычайно ограничены. Естественно, необходим более широкий общественный и культурный обмен информацией и людьми, а это задача не одного поколения. К сожалению, и сегодня негативную роль в формировании отрицательных «образов» наших стран и народов продолжают играть некоторые публикации в средствах массовой информации как российских, так и китайских. В КНР, например, до сих пор издаются карты территорий бывших китайских империй, владения которых, якобы, заходили в российскую Сибирь и на российский Дальний Восток, выпускаются книги о «войнах Китая с Советским Союзом», где, в частности, повествуется о событиях на о. Даманский, естественно, в китайской интерпретации (на самом о. Даманский создан музей «боевой славы»).

Наконец, существует проблема дефицита доверия и недостатка взаимопонимания. По мнению китайских коллег, характер этого недоверия и недопонимания многообразен, как многообразно как российское, так и китайское общество. Безусловно, здесь сказываются трудности культурной адаптации, языковые, психологические и иные барьеры. Не увеличивает степень доверия и тот факт, что между Россией и Китаем после демаркации государственной границы на всем ее протяжении и решения всех спорных территориальных вопросов пока не подписан новый Договор о границе (взамен всех ранее существовавших российско-китайских договоров XVII-XX вв., большинство из которых многие в Китае по-прежнему считают «незаконными»).

Нашим народам необходимо преодолевать инерционный негативный менталитет в восприятии друг друга. Нынешние образы России в Китае и Китая в России все еще сохраняют в массовом сознании дефиниции прошлого. К сожалению, конфликтная среда 60 – 70-х годов XX века пока не ушла из памяти поколений: стереотипы массового сознания меняются не так быстро, как политическая ситуация. Необходимо увеличивать масштабы российско-китайского общения, развивать туризм, студенческий и научный обмен и т. д. Проведение в 2006 – 2007 гг. Года России в Китае и Года Китая в России – чрезвычайно своевременное и полезное для углубления взаимопонимания двух народов мероприятие, но безусловно нуждающееся в продолжении и развитии.

Естественно, стратегическое партнерство России и Китая следует рассматривать сквозь призму долгосрочных национальных интересов обеих стран. Для каждой из сторон необходимо внятное понимание проблемы-что есть Китай для России и что есть Россия для Китая, какое место мы будем занимать во внутренней и внешней политике друг друга.

Несмотря (а может быть и вопреки) российскому проевропейски настроенному, отлаженному вековой историей менталитету, который упорно тянет россиян к Европе, нам нужно понять место и роль Китая в стратегической перспективе нашего исторического развития. Для России настало время самоопределения.

Основой стратегии российско-китайского партнерства должны стать стремление обеих народов к лучшей жизни, возможность взаимодействия, совместной деятельности россиян и китайцев в достижении этой непростой задачи. Российско-китайское партнерство требует новых горизонтов. Процесс этот, однако, вряд ли будет быстрым.

YUNANİSTAN’IN “PONTUS SOYKIRIM” İDDİALARI VE TÜRKİYE

CİN, Turgay*
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

GİRİŞ

Günümüzde Türkiye’de, Türk-Yunan “dostluğundan, yakınlaşmasından” bahsedilirken, Yunan basınında/medyasında hemen hemen her gün ve her ortamda Türklerin, Karadeniz’de Yunanlıların deyimi ile (“Pontus’da”¹), “Küçük Asya’da”² ve “Trakya’da”³ Ortodoks Hristiyan “Yunanlılara” karşı “katliamlar ve soykırım uyguladıkları” sözde iddiaları ile dolu olduğu ve bu konuda Yunanlıların önemli kentlerde anıtlar⁴ diktikleri gözlemlenmektedir.⁵

* Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi, İİB Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Devletler Hukuku Anabilim Dalı Başkanı. e-posta: turgay.cin@ege.edu.tr

¹ Pontus sorunu hakkında bkz.: Gedikli, Y., **Pontus Meselesi**, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2002.

² Yunanistan’da, Yunanlılar, kural olarak Türkiye sınırları içerisindeki yerleşim yerlerinin mutlaka Yunanca isimlerini kullanmaktadır. Yunancaları yoksa ancak o zaman Türkçelerini kullanırlar. Yer isimleri devletin egemenliği ile yakından ilgilidir. Yunanlılar yerleşim yerlerinde olduğu gibi, benzer bir biçimde Türkiye’ye, Türkiye coğrafyasına da kural olarak Türkiye yerine “Küçük Asya”, “Anatoli yani Anadolu”, “Pontus” diyerek, bu coğrafyada yaşayan Türklerin varlığını, egemenliğini tanımadıklarını ortaya koymaktadır. Türkiye topraklarının tarihî bakımdan kendilerine ait olduğunu düşünen Yunanlıların çoğunluğu, söz konusu “vatanlarının, kaybedilen ama unutulmayan vatanlarının” kendilerinin olacağı günün hayali/rüyası ile yaşamaktadır.

³ Yunanlılar bakımından Trakya, Batı ve Doğu Trakya olmak üzere İstanbul, Gökçeada ve Bozcaada’yı da kapsayan bir coğrafyadır ve bu toprakların da kendi vatanları olduğunu iddia etmektedirler. Trakya’daki soykırım iddiaları sadece Türkler için olmayıp, Bulgarların da Trakya’da Yunanlılara karşı soykırım uyguladıkları yönündedir. **Bkz.:** “Anagnorisi tis genoktonias tu Thrakiku Elinismu! (Trakya Yunanlılığının Soykırımının tanınması)” başlıklı yazı Gümölcine’de yayımlanan 29.09.2005 tarihli **Hronos Gazetesi**, “Genoktonia tu Thrakiku Ellinismu (Trakya Yunanlılığı’nın Soykırımı)” başlıklı yazı 27.07.2005 tarihli **Hronos Gazetesi**.

⁴ Sadece Yunanistan’da değil. Yunanistan dışında da “Pontus soykırım” anıtları dikilmektedir. 26 Eylül 2006 tarihli Eleftherotipia Gazetesinin konumuzla ilgili haberin başlığı ve içeriği aynen şöyledir: “ABD’nde Pontus Soykırım Anıtı. Pontus soykırım anıtının açılış töreni 10 Eylülde ABD’nin Philadelphia kentinde yapıldı. Etkinlikte bir konuşma yapan Mih. Haralambidis şunları söyledi: ‘ABD’de açılan bu ilk Pontus soykırım anıtı büyük önem taşımaktadır. Çünkü isminde hayat, dostluk, kardeşlik ideolojisinin mesajları bulunan bir şehirde –ki “Philadelphia”, Yunancada “kardeşlik sevgisi” anlamına gelmektedir– hayat bulacaktır. Biz Yunanlılar, Pontuslularla aynı milletiz ve haçlı seferlerini ve kutsal savaşları, Nazileri ve Kemalistleri görmüş/tanımış bir milletiz. Bu nedenle sözümüz gerçeğin ta kendisidir.” Burada, Mihalis Haralambidis’in kimliği hakkında kısaca bilgi verelim; PASOK’un eski Merkez Komitesi üyesidir. Ayrıca Selânik’te bulunan Demokratik Bölgesel Birlik Partisinin kurucusudur ve

Yunanlılar bu iddialarını uluslararası camiayı da bu konuda yanıltmak ve yanlarına çekebilmek bakımından başta Yunanistan olmak üzere diğer devletlerde de sözde bilimsel toplantılar düzenleyerek, yabancı gazeteci ve bilim adamlarını, siyasileri ve uluslararası kamuoyunu bu konuda harekete geçirmeye çalışmaktadırlar. Yunan medyasında ve sözde bilimsel toplantılarda sadece “Yunanlılara” karşı değil, ayrıca “Ermenilere” karşı da Türklerin “soykırım uyguladığı” ve Türklerin ne kadar çok “barbar” oldukları iddiaları yer almaktadır.

Esasen Yunanlıların soykırım iddialarının; “Pontus”, “Küçük Asya” ve “Trakya” olmak üzere bu üç coğrafi bölgede meydana gelmiş olduğunun iddia edilmesi de anlamlıdır. Zira bu üç bölgede Yunanlılar bakımından “zorunlu olarak köklerinden söküldükleri, yurtlarından koparıldıkları”, “kaybedilen ancak unutulmayan vatanları”, “Büyük İdealleri (Megali İdeaları)”⁶, olarak andıkları bu toprakları hiç “unutamadıkları” ve bir gün yine bu söz konusu edilen “zengin vatanlarına” nasıl sahip olabilecekleri, dönebilecekleri arzu, düşünce ve hayallerini, şuurlarını nesilden nesile aşılama çalışmaları, bu konuda Yunanistan’da ve Yunanistan dışında kurulmuş bulunan çok sayıda Yunan sivil toplum örgütlerinin/derneklerinin bu yönde çalışmaları ve özellikle **1923 Lozan Barış Antlaşması**’ndan sonra bile Ortodoks Yunanlıların –ki bunların çoğu yine Yunanlılarca “Türkçe konuşan Yunanlılar” olarak tabir edilen Ortodoks Hristiyan Türklerden olması– Türkiye toprakları için “kaybedilen vatanları”⁷ için “çırpınmaları”, yeniden bu topraklara sahip olabilmeyi, bu “vatanlarına” dönebilmeyi hayal etmeleri, düşünmeleri dikkat çekicidir. Yunanlıların iddialarına göre, Yunanlılar bakımından durum bu olmasına rağmen, aynı şekilde Yunanistan’dan Türkiye’ye göç etmek durumunda kalan ve vatanlarını, doğdukları evlerini terk etmek zorunda kalan Müslüman Türkler “kaybedilen vatanları” tabirini kullanmayıp, bu yönde dernekler kurmayıp, yeniden geri dönmeyi, ata topraklarını, vatanlarını fethetmeyi düşünmemeleri bu tür hayaller,

Halkların Hakları ve Kurtuluşu İçin Uluslararası Birlik (LIDLIP) üyesidir. Sözde “Pontus soykırımı”nın tanınması için çok yoğun faaliyetlerde bulunan, hatta “soykırım” iddialarının fikir babası/elebaşısı, uluslararası lobici olan Haralambidis, Türkiye aleyhtarı bütün faaliyetlerde görev almaktadır.

⁵ **Bkz.:** ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ (Uluslararası Bilimsel Toplantı) Πρακτικά (Tutanaklar/Zabıtlar) Ξάνθη (İskeçe), 30 Ιουνίου (Haziran)-3 Ιουλίου (Temmuz) 1995, Ο βίαιος εξισλαμισμός και εκτουρκισμός των λαών της Μικράς Ασίας και της Κύπρου από τους Τούρκους (Türkler Tarafından Küçük Asya ve Kıbrıs Halkının Zorla İslamlaştırılması ve Türkleştirilmesi), Adelfon Kiriakidi Yayınları, Selânik 2000.

⁶ “Büyük İdeallerine (Megali İdealarına)” bugünlerde Yunanlılar “orama” diyorlar. “Orama”yı Türkçeye, vizyon, ülkü ve büyük amaç şeklinde tercüme edebiliriz. Bkz. Yunanca – Türkçe Sözlük Rodamos Yayınları, Atina 1994, “orama” maddesi, s. 537. Ayrıca bütün Batı’da olduğu gibi Yunanistan’da da bir siyasetin veya stratejinin gereği olarak “yabancı düşmanlığı” “yabancı korkusu (fobisi)”, “İslam düşmanlığı” “İslam korkusu”, “Türk düşmanlığı” da “Türk korkusu” olarak da ifade edilmektedir.

⁷ Καπη, Γ. Π. (Kapsi, G. P.), Χαμένες Πατρίδες (Hamenes Patrides: Kaybedilen Vatanlar), Nea Sinora A. A. Livani Yayınları, Atina 1989.

inançlar içinde faaliyetlerde bulunmamaları, dernekler kurmamaları, bu konularda yeterince kitaplar, bilimsel çalışmalar yayınlamamaları da anlamlıdır.⁸

Yukarıda, Yunanlıların bakış açısıyla saydığımız; “Trakya”, “Küçük Asya” ve “Pontus” bölgelerinde, –esasen bütün Osmanlı Devleti sınırları içerisinde aşağıda ifade edeceğimiz bu durum gözlenmektedir– **1923 Lozan Barış Antlaşması**’ndan önce yaşayan bu insanların konumuzla ilgili olarak, dillerini ve dinlerini, şu ana başlıklar altında sınıflandırmamız mümkün olabilir. Ortodoks Hristiyan dinine mensup olup ana dilleri: a) Yunanca, b) Yunanlıların “Pontusça (Pontiaka)” tabir ettikleri dil ve c) Türkçe⁹ olmak üzere üç grup dil

⁸ Türkiye’de hatalı olarak, “Türklerin 1071’den” itibaren Anadolu’ya ve ondan sonra da Balkanlara geçtikleri söylemi “Müslüman Türkler” bakımından doğrudur. Çünkü İslamiyet’ten önce de Anadolu’da ve Balkanlarda Türkler vardır. Bu konuda dikkatli olunması gerekir, diye düşünüyorum.

⁹ Ortodoks Hristiyan Türklerin bir kısmı isimlerini “Eski Ahitten (Paea Diathiki’den)” bir kısmı “Yeni Ahit’den (Kenî Diathiki’den)” bir kısmı da Ortodoks Hristiyanlığı etkileyen Yunan kültürü nedeniyle Yunan isimleri alıyorlar. Soyadları ise Türkçe olup “-oğlu” ile son buluyor. Örneğin; Arabacıoğlu, Semercioğlu, Davulcuoğlu, Malkoçoğlu vs. gibi... Ancak, mübadele ile Yunanistan’a giden Türkçe konuşan Ortodoks Hristiyanların soyadları Arabacidis, Semercidis, Davulcidis vs. gibi değiştirilerek Yunanlılaştırıldı. Bazıları ise, özellikle Yunanistan’daki yerli Gagavuz Türkleri “oğlu”yu hâlâ kullanmaya devam etmektedirler. Ortodoks Hristiyanların, özellikle de Yunanlılar tarafından “Kapadokyalılar (Kapadokes)” olarak anılanların Konyalı – “Konyalım, yürü yavrum, yürü” – türküsü, âdeta onların “millî marşları”dır. Dügünlerinde veya toplantılarında mutlaka çalınır, dinlenilir. Aynı şekilde 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması gereği mübadeleye tabi tutulmayan ve Yunanistan’ın Batı Trakya bölgesinde kalan Müslüman Türklerin, Yunanlıların tabiri ile “Helen Müslümanlarının” “Konyalı” türküsü dinlenmeden/çalmadan düğünlerinin bitmez olması, düğün yapılmış sayılmaz olması veya “işleri ileri” gitmez şeklinde bu konuda inançlarının olması, başka bir deyişle mübadele ile Yunanistan’a Karaman’dan giden Ortodoks Hristiyanlar gibi Batı Trakya Müslüman Türklerinin de “Konyalı” türküsünün âdeta “millî marşları” olması, bu kültür birliği ilginç bir tesadüf müdür? Batı Trakya’daki Müslüman Türklerin çoğunun Osmanlı döneminde Karamandan, Batı Trakya’ya iskâna tâbi tutuldukları herkesin malûmudur. 1923 Lozan Barış Antlaşması’yla Türkiye’den mübadeleye tabi tutulan Ortodoks Hristiyan Karamanlılarla (Kapadokyalılarla) aynı dili yani Türkçe konuşmaları ve aynı kültüre sahip olmaları gayet normaldir. Normal olmayan, Ortodoks Hristiyan dinî inancına sahip olan ve Türkçe konuşan bu Ortodoks Hristiyan Türklerin, Müslüman Türkler tarafından “gâvur” olarak nitelenip, Müslüman Türklerce tarafından dışlanması, Türk sayılmamasıdır. Her zaman olmasa bile çoğunlukla dil, millî kimliği belirleyen en önemli unsurlardandır. Burada ilginç olan Ortodoks Hristiyanların Yunan Kilisesi, daha doğru bir ifade ile Bizans döneminden itibaren veya Osmanlı’da Ortodoks Hristiyanların “Millet Başı” olan İstanbul Rum Patrikhanesi çerçevesinde Türk ulusal bilinçlerini kaybedip, Yunanlılaşmaya başlamış olmalarıdır. Geçmişte, Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Ortodoks Hristiyan Türklerin nüfusu, kültürleri hakkında, günümüzde de Yunanistan’da ve başka yerlerde yaşayan Ortodoks Hristiyan Türklerin nüfusu ile kültürlerine dair hususları ve onlarla barışma veya başka bir deyişle Türk kimliğine çağdaş bir bakış açısı getirmek, kazandırmak ve bu konuda araştırmalara hız verilmesi teşvik edilmesi gerekmektedir diye düşünmekteyiz. Osmanlı döneminden beri devam eden gelen bir anlayışa göre Türk kimliğinde cami (İslam dini) vardır. Ancak kilise ile sinagog yoktur. Oysa din inançla ilgilidir ve değiştirilebilir. Hristiyan Türkler (Gagavuz Türkleri) olduğu gibi, Musevi

ve insan topluluğu vardır. Osmanlı Devleti'nde bu Ortodoks Hristiyanların dışında önemli bir insan topluluğu ve mahalleleri de Müslüman dinî inancına sahip olup ana dilleri Türkçe olanlardır. Ana dili Türkçe olan ve hiç Yunanca bilmeyen, ancak mübadele ile 1923lerde Yunanistan'a giden Ispartalı, Karamanlı, Bafralı ve diğer vilâyetlerden olan ve Türkçe konuşan bu insanlardan öğrendiklerimize göre, örneğin Isparta'da –diğer bölgelerde de olduğu gibi–, 1923'ten önce üç mahalle vardır. Bunlardan biri Müslüman mahallesidir ve konuşulan dil Türkçedir. Diğer iki mahalle ise Ortodoks Hristiyanlardan oluşmaktadır. Bu mahallelerden bir tanesinde konuşulan dil Türkçedir ve bunlar kiliseye giderler, ibadetlerini de kilisede Türkçe olarak yaparlar. Fakat Yunanca bilmezlerdi. Diğer mahalle sakinleri de kiliseye giderdi. Ancak onlar “Kilise Yunancası” ile konuşurlar ve ibadetlerini de Yunanca yaparlardı. Bunlar daha sonraları kilisenin/papazların etkisiyle aynı okullara gitmeye başlarlar ve Yunanca bilmeyen ancak Yunanlıların deyimi ile “Türkçe konuşan Yunanlıları” Yunanlılaştırdılar (ellinopiisi) ve mübadele ile Türkiye'den, Yunanistan'a gittikten sonra ve bir hayli zaman sonra çocukları okulda Yunanca'yı öğrenmek zorunda kaldılar.¹⁰ Fakat kendi aralarında ana dilleri olan Türkçeyi kullanmaya devam ettiler. Türkçe konuşan Ortodoks Hristiyanlara Yunanistan'ın her bölgesinde/yerinde rastlamak mümkündür. Ancak özellikle Makedonya –Siroz (Serez), Drama gibi kentlerde– ile Batı Trakya –Dedeağaç, Gümülcine, İskeçe ve köyleri– Türkiye'den mübadele ile gitmiş olan Ortodoks Hristiyan Türkler ile Yerli Ortodoks Hristiyan Gagavuz Türkleriyle mukimdir. Mübadele ile Yunanistan'a gidenlerin torunları artık Yunan ulusal bilincine daha yakın görünüyorlar. Artık bunların çoğu Türkçeyi anlasalar bile konuşamamaktadırlar.¹¹

dinine mensup/inanan Türkler (Karaim Türkleri) de mevcuttur. Ayrıca herhangi bir dini inancı olmayan Türkler de olabilir. Millî (ulusal) kimlik, millî bilinç ile dini inanç karıştırılmamalıdır. Bunlar farklı şeylerdir.

¹⁰ İskeçe Türk Azınlık Lisesi (şimdilerde (2007) “Muzaffer Salihoglu” olarak anılmaya başlanan İskeçe'deki tek ortaokul ve lisedir.) Edebiyat Öğretmenimiz merhum Enver Kasapoğlu'nun –ki aslen İskeçe'lidir– derste bize naklettiği, Siroz'un (Serez'in) köylerinde yaşanmış bir olayı konumuza ışık tutması bakımından burada anlatmak isterim. Siroz'da bir köylünün kız çocuğu, köydeki ilkokula gitmektedir. Bütün köyde herkes ve evde de aile Türkçe konuşmaktadır. Yunanca bilmemektedir. Ancak okulda, Yunanlı öğretmen (daskalos) çocuklara okulda olduğu gibi evde de aileleri ile dahi Yunanca konuşmaları gerektiğini sıkı sıkı tembih eder. Bir gün evde yer sofrasında yemek yerlerken baba kızından bir “maşrapa” (bardak) su vermesini ister. Baba bir, iki, üç kez tekrarlarsa da kız duymazlıktan gelir. Baba bu duruma kızar ve kızına: “-Ne oluyor? Duymuyor musun? Bana bir su bile mi vermeyeceksin? Diye haykırır. Kız ağlayarak cevap verir: “-Baba, bana Yunanca konuş! Ben artık Türkçe konuşmayacağım! Öğretmenim öyle istiyor!” deyince baba: “-Benim ana dilimi mi unutturacaksın?” diye kükrer ve elinin tersiyle ilkokula giden kızının yüzüne bir şamar indirir.

¹¹ Ortodoks Hristiyan Türklerin Kurtuluş Savaşı'ndaki katkıları için **bkz.:** Ergene, T., **İstiklâl Harbinde Türk Ortodoksları**, İstanbul 1951.

Anagnostakis ile *Balta*'nın birlikte yazdıkları “**Kappadokia...**”¹² adlı kitaplarından aldığımız ve aynen çevirisini aşağıda verdiğimiz Karamanlı Türkleri veya Ortodoks Hristiyan Türklerle ilgili şu satırlar, çok anlamlı ve düşündürücüdür: “Bu yıllarda hâkim resim, yani 19. asrın ilk yarısı, Karamanlılar için, ve genel olarak Anadolu için, daha sonraki yıllarda yayınlanan kanıtlardan değerlendirebildiğimiz kadarıyla, öyle bir nüfus resmi ki; Ortodoks Hristiyan çoğunluğu Türkçe konuşan (Turkofon) ve çok az sayıda Yunanca konuşan (Elinofon) olup, bunlar da Kilise Yunanca’sını (dilini) konuşmaktadır. Bu Ortodoks nüfus, eğer dini istisna tutarsak/dışarıda bırakırsak, Müslüman komşularından hiçbir farkları yoktur. 19. asrın ortalarından itibaren Yunanca konuşan yoğun cemaatlerin, Yunan örf ve âdetleri ile şarkılarına sahip olan büyük nüfusların ortaya çıkması ve varlığı büyük bir sürpriz oluşturmaktadır.”

Ermenilerin bir kolunun da aynı Yunanlılarda olduğu gibi aslen Türk kökenli oldukları iddia edilmektedir. Ermenistan’da Türkçe konuşan Gregoryen dinî inancına sahip Türk kökenliler vardır. Hristiyan Ermeniler ile Hristiyan Yunanlıların bu konudaki stratejileri örtüşmektedir. Şöyle ki, Yunanlılar İstanbul’daki Ortodoks Hristiyan Patrikhanesini/Kilisesini başka bir deyişle Ortodoks Hristiyanlığı Yunanlıların millî kilisesi/dinî olduğu tezini ortaya atarken, Ermeniler de aynı şekilde Gregoryen kilisesinin/dininin Ermenilerin millî kilisesi/dinî olduğu tezini, tek milliyetçi Ermeni millî yapılanmasını güçlendirmek için ortaya atmışlardır. Böylece Gregoryen mezhebi inancına sahip Türklerin, aynı Bulgar Türklerinin Slavlaşmasına benzer bir süreçle, Haylaşması, başka bir deyişle Ermenileşmesi süreci yaşanmıştır.¹³ Aynı şey Anadolu’daki Ortodoks Hristiyan Türklerin Yunanlılaşması sürecinde yaşanmıştır.¹⁴ Bugün (2007) Gürcistan’da Türkçe konuşan Ortodoks Hristiyan ve Türkçe konuşan Müslüman Türkler mevcuttur. Yunanistan, hiç Yunanca bilmeyen ve Türkçe konuşan ve kanımızca Türk olan bu Gürcistan uyruklu

¹² Αναγνωστακης, Η. (Anagnostakis, İ.)-Μπαλτα, Ε. (Balta, E.), Η Καπαδοκία “ζώντων μνημείων” (İ Kapadokia “zonton mnimion”: Kapadokya “Yaşayan Anıt”), Poria Yayınları, Atina 1990, s. 16.

¹³ “Örneğin; Hicrî 1031 yılında Osmanlı padişahının Ankara ve kayseri Sancakbeylerine hitaben yazdığı bir fermanla, Anadolu’daki Gregoryen Türk ailelerinin çocuklarının, Gregoryen kilisesindeki Ermeni papazlarca ayartılıp eğitim bahanesiyle manastırlara götürüldüğü ve buralarda asimile edilerek Ermenileştirildiği ve ahalinin bu durumdan kaynaklanan şikâyetlerinin giderilmesi belirtilmektedir... bir diğer örnek; kişi adlarının değişiminde gözlemlenmektedir. Önceleri ana dillerini olduğu gibi, kişi adlarını da, hatta kilise görevlisi olan Türkler dâhil olmak üzere, korumayı başaran Gregoryen Türk toplulukları, daha sonra zamanla Hay/Ermeni adları almaya başlamışlardır... Böylece Yahşi, Kaya, Toman, Demir, Arslan gibi kişi adları zamanla, özellikle din eğitimi alan veya papaz olan Türkler arasında, yerini Aram, Sarkis, Hayk, Nikol, Ruben gibi adlara bırakmıştır.” **Bkz.:** Sezgin, M. N., “Anadolu Türklüğünün Kayıp Halkası: Gregoryen Türkler” **2023 Dergisi**, 15, Sayı: 55, Kasım 2005, s. 68. ; Fehmi, H., “Anadolu’da Gregoryen ve Ortodoks Türkler”, **Ülkü**, Cilt: 4., Sayı: 21, İkinci teşrin 1934, s. 173 vd.

¹⁴ Bu konuda geniş bilgi için **bkz.:** Sezgin, s. 62 vd.

Ortodoks Hristiyanları Gürcistan'dan "Pontuslu Yunan oldukları, soydaşları oldukları için" Yunanistan'a getirterek, özellikle Batı Trakya Müslüman Türklerin yoğun olarak yaşadığı Batı Trakya bölgesinde iskâna tabi tutmaktadır.

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nde yaşayan ve ana dilleri Türkçe olan Ortodoks Hristiyan Türkler, Osmanlıdaki "millet sistemi" çerçevesinde, Ortodoks Hristiyan oldukları için "Rum" milletinden sayılarak, "millet başları" da İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesi varsayılarak Yunanlılaşmışlardır. Böylece Osmanlı Devletinde uygulanan millet sistemi neticesinde Anadolu'da ve bugünkü Yunanistan'da, Yunan nüfusunun, nüfuzunun gelişmesi/yeşermesi, çoğalması sağlanmıştır. İşte Türkçe konuşan, ana dilleri Türkçe olan bu Ortodoks Hristiyan Türkler de **1923 Lozan Barış Antlaşması** gereği Türkiye'den Yunanistan'a gönderilmişlerdir.

Yıllarca Yunanistan'da, "Türk" terimi –Küçük Asya felâketi, katliamı, barbarlık, yerinden yurdundan eden, katil, hırsız, soykırım uygulayan, işgal eden, Kıbrıs'ta, Ege Denizi'nde ve Batı Trakya'da yayılcı siyaset izleyen ve saire gibi "olumsuzluklar" çağrıştıran terimlerle birlikte anılarak– kötülenmiş ve bu şekilde belli bir sistematiik propaganda –devlet politikası– çerçevesinde ifade edildiğinden, Türklere karşı bir olumsuz bakışın, "korkunun" ve düşmanlığın¹⁵ zamanla gelişmesi böylece kaçınılmaz olmuştur. Bu da zaten, Ortodoks Hristiyan Türkleri asimile etmek için Yunanistan Hükûmetleri ve aydınları tarafından arzu edilen bir şeydir. Yine bu şekilde Yunanistan esasen farklı soylardan gelen/oluşan ulus devletini "öteki" kimliği bu durumda "Türkleri" kötüleyerek, ülkesindeki farklı milliyetleri asimile etmeyi başarmış ve kendi Yunan millî kimliğini geliştirmiştir. Burada Doğu Ortodoks Hristiyan inancının birleştirici bir tutkal olarak kullanılması ve İstanbul'daki Fener Patrikhanesi'nin bu konuda çok önemli rol oynadığı gözlemlenmektedir.

Bu çalışmamda, Yunanlıların deyimi ile "Pontos, Trakya ve Küçük Asya Yunanlılığına" Türkler tarafından uygulandığı öne sürülen soykırım iddialarının hukuki boyutunu ve Yunan tezlerini, Yunan kaynaklarını inceleyerek, araştırmaya ve anlamaya çalışacağız.

I. Yunan Basımında Sözde "Pontus Soykırımı"

Bu başlık altında Yunanlıların, Yunanistan ve dünya kamuoyunun Türkiye'ye ve Türklere karşı olmaları konusunda nasıl ve ne tür faaliyetlerle harekete geçirilmeye çalışıldığını Yunanca Gazetelerden çeviriler yaparak ortaya koymaya çalışacağız. Bunun için 2005 ve 2006 yıllarında yayınlanmış bulunan muhtelif Yunan Gazeteleri taranarak, bunlardan ulaşılabildiklerimizden ve önemli olduklarını düşünerek, seçtiğimiz bazı haber yazılarını Türkçeye aynen tercüme ederek aşağıya koyuyoruz.

¹⁵ Burada yeniden hatırlatalım ki, Yunanistan'da ve esasen Batı'da "düşmanlık" terimi yerine "fobi" kavramının tercih edilip kullanıldığı gözlenmektedir.

A. Batı Trakya’da Yunanca Olarak Yayınlanan Gazeteler.

a. Batı Trakya’nın Gümölcine ilinde 12 Aralık 2005 tarihinde **Hronos Gazetesi**’nde¹⁶ yayınlanan haber dikkat çekicidir. Türkçeye tercümesi ise aynen aşağıdaki gibidir:

“Yunan Dilinin Uluslararası hâle Getirilmesi, Yayılması Federasyonu (ΠΟΔ-ΔΕΓ, ΟΔΕΓ) ve Salentina Yunanca Konuşan Belediyeler Yunanistan Federasyonu ‘Antik Çağlardan Bugüne Yunanca Şiveleri (Diyalektler)’ konulu **6. Dünya Dilbilim Kongresini** İtalya’nın Otranto kentine bağlı Koriliano’da (‘Kato İtalia: Aşağı İtalya’da) düzenlendiler. Söz konusu bu Kongreye bütün dünyadan çok sayıda dilbilimci bilim adamı katıldı. Kongre Yunanistan Cumhurbaşkanı, Yunanistan Kültür Bakanlığının, Salentina Yunanca Konuşan Belediyeler Konfederasyonu (Grecia Salentina), Otranto’nun Koroliano Belediyesi, Kosta ve Elenis Urani Vakıfları, KLEOS (ΚΛΕΟΣ Α. Ε.) Anonim Şirketi ve KEDKE (ΚΕΔΚΕ) destekleriyle gerçekleşti. Kongrede, KEDKE’yi Argostoliu Belediye Başkanı G. Fortes temsil etti.

“Kongrede, Trakya Dimokritos Üniversitesinden Fanis Malkidis tarafından ilk defa Türkiye’deki ‘gizli Hristiyan’ ve ‘Pontusça (Pontiaka)’ konuşan toplumlarla ilgili bir sunum yapıldı. Böylece, bu konu ilk defa uluslararası bir dilbilim kongresinde ele alındı. Fanis Malkidis sunumunda Eski (Antik) Yunancaya en yakın ağız (diyalekt) olan ve bugün konuşulan ‘Pontusca’ konusunda açıklamalarda bulundu.

“Fanis Malkidis 1650 yılından beri varlıkları bilinen ‘gizli Hristiyanlar’dan ve 1856’dan sonra Osmanlı Devleti tarafından 1911’de ‘Kapadokya ve Pontos’da’ gizli Hristiyanların tanındığını ve bu konuda kaynakların bulunduğu, bunlardan en önemlisi P. S. Sidiropulu veya Pehlil (Π. Σ. Σιδηρόπουλου ή Πεχλίλ) tarafından Trabzon’daki İtalyan Konsolosluğundan Fabri denilen görevli ile temasa geçtikten sonra, Osmanlı Devleti tarafından Hristiyanlığı tanındı. Bu haber o zaman bu konuda yeni gelişmelere neden oldu ve 15 Temmuz 1857’de, gizli Hristiyanların 1590 temsilcisi Trabzon’daki Theoskepasti Kilisesi’nde toplandılar ve Babiâli’ye, Avrupa Devletleri Büyükelçilerine ve İstanbul’daki Evrensel Patrikhane’ye bir açıklama notu ilettiler.

“Sivas Piskoposu Gervasios, Küçük Asya’daki gizli Hristiyanlardan bahsederken, 1858 yılında Avrupalı diplomatların müdahalesi sonucu 25.000 kişi Hristiyan inancına sahip olduklarını kamuoyuna açıklamışlardı... Osmanlı Devletinin 1869 yılından itibaren Hristiyan olduklarını açıklayan ‘gizli Hristiyanlara’ sorgulama ve kovuşturma uygulanmaya başlandığı, bu durumun Jön Türkler ve Kemalistlerle en üst seviyeye ulaştığı, Soykırımla Pontusluların kovulmasından sonra gizli Hristiyanların İstanbul’a göç edenlerin dışında, Kilise ve Yunan unsurlarıyla bağlarının kesildiği, sadece İstanbul’a göçenlerin

¹⁶ Yunanca ve günlük olarak yayınlanan aşırı sağ eğilimli, 3.000 tirajlı yerel bir gazetedir.

geleneklerini, ‘Pontusça’ ağzını korudukları ve çok güçlü cemaatler oluşturdukları... bunların her ne kadar Yunan unsurlarıyla bağları kopmuş olsa da Yunanlılık bilincini az da olsa barındırdıkları ve 1970’li yıllardan sonra kökenlerini araştırmaya başladıkları, Türkiye’den Batı Avrupa’ya göçmen işçi olarak gittiklerinde orada zamanla ‘Pontus kökenli Yunanlılarla’ karşılaştılar ve ortak, değişmemiş asırlık dilleri, gelenekleri, türkü ve horonları ile ilk iletişimi kurdular. İşte böylece Yunanistan’dan Pontos’a ilk ziyaretler düzenlenmeye başlandı.. Fanis Malkidis, ‘Pontusça’ konuşanların ‘Pontus’ meselesinin önemli bir bölümünü oluşturduğunu, Türkiye’de ‘Pontusça konuşanların sorunlarının’ hükümetler dışı örgütlerde, ‘Halkların Hakları ve Özgürlüğü Uluslararası Birliği’ örgütünün toplantılarına yıllardan beri M. Haralambidis’in katılmasıyla taşındığını ifade etti. Haralambidis AGİT, BM İnsan Hakları Bürosuna ve diğer kurum ve kuruluşlara bu konuda yazılı ve sözlü raporlar sunmaktadır... Fanis Malkidis son olarak ‘Pontusça’ konuşanların ‘Pontus’ meselesinin önemli bir bölümünü oluşturduğunu, bu konunun son zamanlarda Yunanistan, Türkiye, AB, ABD ve uluslararası kurum ve kuruluşlarda ele alınmaya başlandığını ve bunun yanı sıra bu ana dilinde konuşma, yazma, bu ana dilini koruma ve genç nesillere nakletmenin Avrupa’nın bir özgürlük sorunu olduğunu dile getirdi.

“Fanis Malkidis’in sunumu; Yunanlı ve yabancı bilim adamları, Yunanlı, İtalyan ve diğer izleyiciler tarafından övgüyle kabul edilip karşılanırken, ‘Gazette di Lecce’ ve ‘Messagero di Mezzogiorno’ gibi yerel gazeteler de konunun yakında uluslararası siyaset ve bilim topluluklarını meşgul edebileceğini belirtti.”¹⁷

b. Batı Trakya’nın Gümülcine ilinde Yunanca olarak yayınlanan 13 Şubat 2006 tarihli **Hronos Gazetesi**’ndeki haberin Türkçe tercümesi şöyledir: “4. Kolordu geçen gün (10 Şubat 2006) İskeçe Belediye Sarayı’nın tiyatro salonunda ‘Küçük Asya Pontuslularının Soykırımı’ konulu resmî bir etkinlik düzenledi. Söz konusu etkinliğe konuşmacı olarak Batı Makedonya Üniversitesi öğretim üyesi Konstantinos Fotiadis katıldı. İskeçe Pontoslular Derneği Folklor grubu oyunları ile geceye ayrı bir hava kattı. Toplantıya İskeçe Despotu (Mitropolit) Panteleimon, Vali, Belediye Başkanı, İskeçe’de bulunan dernek, kurum ve kuruluşların temsilcileri, Drama Valisi, 4. Kolordu Komutanı Korgeneral Karavas, subaylar, İskeçe Pontuslular Derneği Başkanı Yorgos Davulcidis ve çok sayıda izleyici katıldı. Konuşmacı anlaşılabilir bir dille ve güzel bir sunum yaparak, söyledikleriyle herkesi etkiledi.”

c. Batı Trakya’nın İskeçe ilinde Yunanca olarak yayımlanan aşırı sağ eğilimli **Mahitis Gazetesi**’nin 15 Şubat 2006 tarihli sayısının yorumlar kısmında Emekli Korgeneral *N. Fotiadis*’in yazısının Türkçeye çevirisi aynen şöyledir:

¹⁷ Yunanca metin için **Bkz.:** <http://www.xronos.gr/view.cgi?newsid1134363600,94858>.

“4. Kolordu¹⁸, 10 Şubat 2006 tarihinde “Küçük Asya ‘Pontusluların Soykırımı’ konulu bir etkinlik düzenledi. Söz konusu etkinliğe konuşmacı olarak Batı Makedonya Üniversitesi Öğretim Üyesi Konstantinos Fotiadis katılırken, resmi zevat ve halktan çok sayıda kişi etkinliği izledi. Fotiadis, Türklerin Pontus ve Küçük Asya’daki gelişmiş ve medeni yerleşim birimlerinde yaşayan Yunanlılara karşı işledikleri suçları, basit ve anlaşılır bir dille anlattı. Bu dönemin Alman, Avusturyalı, Rus ve ABD’li yetkililerden alıntılar yaparak, söz konusu soykırımı yapanların değil, cezalandırılması, onurlandırıldığını belirtti ve buna örnek olarak Pontusluların Eichman’ı¹⁹ ve Kemal’in yakın çalışma arkadaşı Topal Osman’ın anıtının Giresun’un tam merkezine dikildiğini söyledi. Esasen Pontus katliamı ile ilgili Hr. Samuilidis, Haris Çirkinidis, Prof. Dr. Enepekidis, İzmir’deki ABD Başkonsolosu John Horton ve Pontusluların katledişlerine bizzat tanık olan Amerikan tedavi heyeti üyesi Ethel Thomson gibi çok sayıda kişiler yazılar yazdı. ‘Unutmuyorum.’ anlamı atalarının fedakârlıklarına saygı gösteriyorum, zalimin yaptıklarını kınıyorum ve kurbanlar olmaması için mücadele veriyorum, demektir. Unutmaya hayır, çünkü hafızası olmayan halklar yok olmaya mahkûmdurlar. Aslında, Kemal’in Samsun’a ayak bastığı tarih olan 19 Mayıs’ın kardeşlerimiz Pontusluların ikinci²⁰ soykırımına saygı günü olarak belirlenmesi gayet iyi bir adımdır. Söz konusu etkinliği düzenleyerek mükemmel bir girişimcilik örneği gösteren 4. Kolordu Komutanına, konuşma yapan Pontuslu öğretim üyesi Fotiadis’e, geceye şarkı ve danslarıyla renk katan Pontuslular Derneğine tebrikler... Romania²¹ yok olmuş olsa da yeniden filiz verecektir.”

B. Atina’da Yunanca Olarak Yayınlanan Gazeteler

a. Atina’da Yunanca olarak yayınlanan 27 Aralık 2005 tarihli sağ eğilimli **Apogevmatini Gazetesi**’nde Demelsa Velika tarafından kaleme alınan “Pontus ve Yunanistan Konulu Buluşma” yorum yazının Türkçeye çevirisi aşağıdaki gibidir:

“Frankfurt’ta 17-18 Aralık 2005 tarihlerinde düzenlenen Pontuslu Gençler I. Evrensel (Ekümenik) Konferansın Pontuslularla benim ilk buluşmamdı. Dikkatimi çeken, konferans fırsatıyla bu Alman şehirde toplanan Pontus gençlerinin içinde güçlü şekilde Yunanistan’ın bulunması oldu. Konferansa ABD, Avustralya, Kanada, Gürcistan, Litvanya, Rusya, Almanya, Belçika, İsveç ve İsviçre’den yüzlerce genç katıldı. Konferansta, Pontusluları temsilen, baba ocağında kalan Muhammed ve de Küçük Asya’da yaşayan Hristiyanların

¹⁸ Merkezi İskeçe’de bulunan ve Batı Trakya’da 1974 yılından sonra tamamen Türkiye’ye karşı konuşlandırılmış ve kurulmuş olan Yunan ordusudur.

¹⁹ İkinci Dünya Savaşında Yahudilere uygulanan katliamın sorumlusu olduğu iddiası ile İsrail tarafından idam edilen Nazi subayıdır.

²⁰ Yunanlıların iddialarına göre ilk soykırım 1914-1923 yılları arasında gerçekleşmiştir.

²¹ Pontus’un diğer bir adı da Yunanlılar bakımından “Romania”dır. Bizans’la, Doğu Roma İmparatorluğu ile de ilgisi araştırılmalı ve düşünülmelidir.

soykırımının Türk devleti tarafından tanınması için mücadele eden Türk vatandaşı Ali Ertem de vardı. Bu şahıslar, Yunanca'yı çok iyi konuşuyorlardı ve görüşlerini Yunanca ifade ettiler. Birçok kimsenin onları unuttuğuna ve dışarıda bırakıldıklarına ilişkin şikayetlerini dile getirdiler. Avrupa'daki Yunanlı Pontoslular Dernekleri Federasyonu (OSEPE) onursal başkanı Hristos Galanidis'in ve konferansın başkanının (OSEPE danışmanı Dimitris Emanuilidis) birlik çağrısına, gençler sadece mevcudiyetleriyle bile karşılık verdiklerini kanıtladılar. Bu konferansta ilk adımı attılar ve diğer adımların da bunu takip edeceğini vaat ettiler. Gençler tek bir yürekle duygulandılar, konuştular ve aynı ritimde dans ettiler. Bütün dünyadaki Pontosluları üzen tek konu, 1914-1922 Küçük Asya maceraları sırasında maruz kaldıkları soykırım meselesidir. Pontosluların hedefleri, soykırımın uluslararası bir konu yapılması ve bunun Türkler tarafından tanındıktan sonra 16 Mayısın bütün dünyada anma günü olarak kabul edilmesidir. Konferansta ele alınan bir diğer konu da soykırımın 1994 yılında Yunan Meclis'ince kabul edildikten sonra, neden uluslararası bir mesele hâline getirilmediğidir. Selânik Aristotelio Üniversitesi Profesörü Kostas Fotiadis'e göre, soykırımın uluslararası toplum tarafından tanınması bakımından önce –Ermenilerin ABD ve diğer devletlerde hareket ettikleri gibi– Pontosluların bizzat kendilerinin harekete geçmesi gerekiyor. Bunun için ilk adımın, lise üçüncü sınıf zorunlu ders kitaplarının konuları arasına, 'Karadeniz Yunanlılığı'nın dâhil edilmesi olduğu, konferansta vurgulandı."

"Bu evrensel konferanstan ayrılırken, Mayıs ayında Avrupa'daki Yunanlı Pontoslular Dernekleri Federasyonu tarafından düzenlenecek olan 25. festival için randevulaştık."

b. 7 Temmuz 2006 tarihli Eleftherotipia Gazetesi'nde Makis Selamazidis'in "Dünya Pontus Yunanlılığının Kongresi"²² – Karamanlis'ten Konut ve Vatandaşlık Vaatleri" başlıklı yazısının çevirisi şöyledir:

" 'Vatanım, seni lânetli gibi arıyorum... Gurbette Yunanlı, Yunanistan'da ise yabancıyım... ' Cumhurbaşkanı Papulyas himayesinde düzenlenen Konferansa gönderdiği mesajda Ekümenik Patrik Vartholomeos 'Sümela'daki Meryem Ana'nın rahmeti ve anne şefkati sizlerle birlikte olsun' dileğinde bulunurken, Konferans'ın açılışı münasebetiyle ayin yapan Atina ve Bütün Yunanistan Başpiskoposu Hristodulos 'dünyadaki Pontus Elenizmi'nin korunması adına mümkün olan her türlü yardımın yapılması gerekir' dedi."

c. 7 Temmuz 2006 tarihli Ethnos Gazetesi'nde Maria Psara imzalı ve "Pontus Kalplerinde Hâlâ Yaşıyor" başlıklı yazıda şunlar kaleme alınmıştır:

"6. Dünya Pontus Yunanlılığı Kongresi dün Atina'da başladı. Kongreye dünyanın her köşesinden gelen 622 temsilci ve 110 gözlemcinin yanı sıra, 35 Yunanlı ve yabancı gazeteci katılıyor. Toplantının amacı Pontus

²² 6 Temmuz 2006 tarihinde "6. Dünya Pontus Yunanlılığı Kongresi" Atina'da yapıldı.

Federasyonlarını ilk kez bir Dünya Pontus Yunanlılığı/Elenizmi Dünya Koordinasyon Organizasyonu altında toplamak. Kongre Başkanı Dimitris Tombulidis, gazetemize yaptığı açıklamada, ‘Yurdumuzdan koparılmamızdan 83 yıl sonra tarihle ilgili anlarımızı, medeniyetimizi, gelenek ve göreneklerimizi hâlâ canlı tutuyoruz. Kongre, dünya genelinde tek bir organizasyon altında toplanmamızı sağlayarak, bir dönüm noktası oluşturacak.’ dedi. Kongrede ele alınacak olan konular ise Yunanistan, Kıbrıs ve Karadeniz Yunanlılığının sorunları ve çözüm yollarıyla Pontus soykırımının uluslararası alanda tanınmasıdır. Toplantıda ayrıca, gençlerin ve kadınların Pontus hareketine katılımı konuları görüşülecek. Kongreye katılan 622 üyeden 120’sini 18 ile 28 yaşları arasındaki gençler oluşturmaktadır. Dün yapılan konferansın açılışında, Meclis Başkanı Anna Psaruda Benaki, Atina ve Bütün Yunanistan Başpiskoposu Hristodulos, siyasi parti başkanları, bakanlar ve birçok milletvekili hazır bulundu. Başpiskopos ‘bir Yunanlının, Pontusluları ruhu kanamadan düşünmesi mümkün değildir. Acının ölçülmesi kabil değil, çünkü Pontusluların kanı ve gözyaşları henüz kurumadı’ dedi. Dernekler-Birlikler. Kongreye Kimler Katılıyor? Kongre’ye, Yunanistan Pontus Federasyonu, Yunan Pontus Dernekleri Federasyonu, Selânik Pontus Dernekleri Federasyonu, Bağımsız Devletler Topluluğu Yunan Cemaatleri Uluslararası Birliği, Ukrayna Yunan Dernekleri Federasyonu, Rusya Yunan Cemaatleri Derneği, Avrupa Pontus Rumları Dernekleri Federasyonu, Kazakistan Yunan Dernekleri Federasyonu, ABD ve Kanada Pontusluları Federasyonu, Avustralya Pontus Dernekleri Federasyonu, Kıbrıs Pontus Rumları Dernekleri Federasyonu, Ermenistan Yunan Cemaatleri Organizasyonları ve Kırım Pontus Dernekleri Federasyonu katılıyor.”

ç. 7 Temmuz 2006 **Apogevmatini Gazetesi**’nde *Panagiotis Efthimiadis* imzalı “Karamanlisten Pontuslular Kongresi’nde Türkiye’ye Mesaj: ‘Avrupa Değerlerine Saygı Gösterin’” başlıklı yazıda şunlar ifade edilmektedir:

“Bölgemizde geçmişte yaşanan trajedilerin bir daha yaşanmamasını istiyoruz. Bölgemizin herkes için barış, güvenlik, demokrasi, kalkınma ve refah örneği oluşturmasını istiyoruz.’ Başbakan Kostas Karamanlis bu ifadeleri, ülkemizde ilk kez düzenlenen 6. Dünya Pontus Yunanlılığı Konferansındaki konuşmasında vurguladı. Karamanlis, soykırımın anısının Yunanlıların kararlılıkla hizmet ettiği değerleri daha da güçlendirdiğini belirtti ve şunları ilâve etti: ‘Hepimizin, içe dönüklüğe, ırkçılığa ve yabancı korkusuna tepkisi güçleniyor. Bu da yurdumuzu daha da yüceltmemiz yönündeki kararlılığımızı kuvvetlendiriyor.’ Başbakan, Rusya’dan gelen Pontus Rumlarından söz ederek şunları söyledi: ‘On yıllarca süren bir göçmenlikten sonra, eski SSCB devletlerine yerleşmiş olan Pontuslu kardeşlerimizin çoğu bugün aramızda bulunuyor. Buraya geldiklerinde karşılaşmış oldukları zorlukları biliyoruz. Ancak, geri gelmeleri için kapılarımızı açmış olmaktan da gurur duyuyoruz.’ ...

Atina'daki²³ Pontus Dernekleri tarafından kurulan Pontus Yunanlılığı Kültür Merkezinin mali yardım talebinin de kabul edildiğini belirtti.”

d. 7 Temmuz 2006 tarihli *Avgi Gazetesi*'nin konumuzla ilgili haberin çevirisi aşağıdaki gibidir:

“Atina’da dün başlayan Pontus Yunanlıları Kongresi’nin açılışında hükûmet ve parti temsilcilerinin yanı sıra, LAOS Başkanı Yorgos Karacaferis’in desteğiyle Pontus soykırımının uluslararası alanda tanınması konusunu öne çıkaran Atina ve Bütün Yunanistan Başpiskoposu Hristodulos da bir konuşma yaptı. Hristodulos’un aksine, hükûmet ve parti temsilcileri Pontusluların devlete katkılarından ve karşılaştıkları sorunlardan söz ettiler. Dışişleri Bakanı Dora Bakkoyanni, Pontusluların gurur duymamıza neden olduklarını söylerken, İçişleri Bakanı Prokopis Pavlopulos, Pontus Yunanlılarının yaşadıkları memleketlerde daha da büyük başarılar elde etmeleri için devletin görevini tam olarak yerine getireceğini açıkladı. Pavlopulos, Hükûmet’in 19 Mayıs’ta anılan soykırımın yıl dönümüne ilişkin etkinliklerin zenginleştirilmesi konusunu ele aldığını bildirdi. Kongre’nin açılışında, toplantıyı tarihî bir olay olarak nitelendiren PASOK üyeleri Apostolos Kaklamanis ve Haris Kastanidis de hazır bulundular. Yunanistan Komünist Partisi (KKE) Genel Sekreteri Aleka Papatrifu, Pontusluların sosyal ve kültürel haklarının desteklenmesini ve seçimlerde istismar edilmelerine son verilmesini istedi. Sol İttifak (Sinaspismos) adına konuşan Panos Trigazis, sorunların çözülmesi, özellikle eski SSCB’den gelen Pontuslulara yönelik ırkçılığın son bulması gerektiğini vurguladı. Trigazis yaşadıkları çeşitli devletlerde birçok farklı kültürle karşılaşan Pontus Yunanlılarına da çağrıda bulunarak, Yunan toplumuna çok kültürlü ortak yaşamı ve ırkçılık aleyhtarlığını benimsetmeye davet etti. Hristodulos; Soykırım uluslararası düzeyde tanınmalı Başpiskopos Hristodulos, Hükûmeti Pontus Yunanlılığı soykırımının tanınması için uluslararası düzeyde yapılacak bir kampanyaya öncülük etmeye çağırdı. Hristodulos, ‘Pontusluların, atalarına karşı yapılan soykırımın herkes tarafından tanınması yolundaki çabalarını heyecanla izlediklerini’ söyledi ve sözlerine şöyle son verdi: ‘Pontusluların soykırımı tanınacak. Bugün elbette bir savaş döneminde bulunmuyoruz. Siyasi liderlerimiz. Yunanlıların haklarını uluslararası düzeyde savunmalıdır.’”

e. 9 Temmuz 2006 tarihli *Ta Nea Gazetesi*'nin “Pontusluların Evrensel Kucaklaşması” başlıklı ve Hari Karanika imzalı yazının çevirisi aşağıdaki gibidir:

“Dünya genelindeki Pontusluların talepleri ancak evrensel bir örgütlenmeyle karşılanabilir. Bu nedenle, aldığımız en önemli kararın Pontus Elenizmi Evrensel Konfederasyonu’nun kurulması kararı olduğuna inanıyorum’. Organizasyon Komitesi Başkanı Dimitris Tombulidis dün sona

²³ Attiki’deki.

eren Dünya Pontus Elenizmi kongresi'nin sonuçlarını bu cümle ile özetledi. Merkezi Selânik'te bulunacak ve kar amacı gütmeyecek olacak Pontus Elenizmi Evrensel Konfederasyon'u, bir eşgüdüm organı vazifesi görecektir ve dünyadaki bütün Pontus derneklerini temsil edecek. Yunanistan Cumhurbaşkanı Papulyas'ın himayesinde gerçekleşen Kongrede, Karadeniz Elenizminin sorunlarının yanı sıra, eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinden gelen göçmenlerin konut ve sosyal sorunlarının çözümü için derhal müdahale edilmesi, ayrıca soykırımın uluslararası toplum tarafından tanınmasının sağlanması için bir komisyon kurulması kararlaştırıldı. Pontuslular Brüksel Derneği temsilcisi Yorgos Sidiropulos, 'Belki Yunan Hükûmeti, Türkiye ile ilişkileri iyileştirmek istemektedir. Ancak biz mezarları dahi bulunmayan dedelerimizin kemiklerine saygı göstermek için Türkiye'ye gidemiyoruz. Yunan Türk ilişkilerinin gelişmesine karşı değiliz. Ancak Türkiye'nin Pontus soykırımını tanıması ve Karadeniz bölgesinde üçbin yıldan beri yaşayan Yunanlıların haklarına saygı göstermesi gerekir' dedi..."

f. 9 Temmuz 2006 tarihli Eleftherotipia Gazetesi'nin "Pontus Yunanlılığının Evrensel Konfederasyonu'nun Birlik Adımı" başlıklı ve Makis Selamazidis imzalı yazının çevirisi aşağıdaki gibidir:

"Çalışmaları dün sona eren 6. Dünya Pontus Elenizmi Kongresi'nde bütün Pontusluların tek çatı altında toplanması için önemli bir adım atıldı. 600'den fazla delege neredeyse tam bir oybirliğiyle (üç karşı oyla) Pontus Yunanlılığı Evrensel Konfederasyon'un kurulmasına karar verdi. Delegeler, dünyadaki bütün Pontus federasyonlarının başkanlarından, kongre divan kurulundan ve iki gençlik temsilcisinden oluşan Konfederasyon'un geçici yönetim kurulunu seçerek, örgütün tüzük taslağını onayladı. Konferansa katılan delegeler aldıkları bu tarihî kararın yanı sıra, Konfederasyon çerçevesinde bir özel komisyon da kurdular. Bu komisyon, üç yüz elli üç bin (353.000) Pontuslunun uğradığı soykırımın uluslararası toplum tarafından tanınması için çaba sarf edecek. Pontus Yunanlıları Kongresi'nin sonuç bildirisinde şunlar talep ediliyor:

- Gürcistan'da yaşayan Pontus yunanlılarının haklarının ve gayrimenkullerinin korunması.
- Tarihî Pontus şahsiyetlerinin yüceltilmesi.
- Türk askerlerinin Kıbrıs'tan çekilmesi ve Kıbrıs sorununun Birleşmiş Milletler kararları ve AB ilkeleri temelinde çözülmesi.
- Kongre'de Pontus Yunanlılığının Evrensel Patrikhaneye, Ruhban okulunun yeniden açılmasına ve Yunan Hükûmeti'nin, AB ve uluslararası organlar nezdinde yürüttüğü çabalara verilen destek de vurgulandı..."

g. Yine 9 Temmuz 2006 tarihli Eleftherotipia Gazetesi'nin "Türkiye 'Özür' Borçludur" başlıklı yazıda aynen şunlar yazmaktadır:

"Atina'da düzenlenen '6. Dünya Pontus Yunanlılığı Kongresi'nde bir konuşma yapan PASOK lideri Yorgo Papandreu, Türkiye'yi Pontus soykırımını

tanımaya davet ederek, ‘çağdaş Türk Devleti’nin bir özür borcu vardır’ dedi. Papandreu, ABD Başkanı Clinton’un Yunanistan’ı ziyareti sırasında, ülkesinin diktatörlük rejimine vermiş olduğu desteğin sorumluluğunu çok net bir biçimde üstlenerek, açıkça özür dilediğini, PASOK Hükûmetleri sırasında Pontuslular için yapılan çalışmaları ve özellikle 35. 000 aileyi ev sahibi yapan konut programını hatırlattı. Papandreu, Pontusluların şu sorunlarına çözüm getireceği vaadinde bulundu:

– Aile bağlarını dikkate alarak, soydaşlara vatandaşlık hakkı verilmesi işlemlerinin kolaylaştırılması.

– Konut tahsisi programının yeniden faaliyete geçirilmesi.

– Diplomalara tanınmaması nedeniyle zor duruma düşen (Eski Sovyetler Birliği’nden gelen) Yunanlı bilim adamlarının ve genel olarak soydaşların sosyal güvenlik sorunlarının yeniden gözden geçirilmesi.

– Soydaşların işsizlik sorunlarıyla mücadele için özel programların hazırlanması.”

II. Pontus Kavramı, Kimliği, Nüfus ve Tarihî Süreç

“Pontuslu”, Yunan kamuoyunda anlaşıldığı biçimiyle; Küçük Asya’nın Karadeniz bölgesi Ortodoks Hristiyan Yunanlılarına verilen addır. “Pontuslu Yunanlı” yazar *Agcidi*’ye göre, “Pontus, Küçük Asya’nın Kuzey Doğu ucunda, Kızılırmak nehrinden Sinop ve “Kolhida’ya” kadar uzanan bir coğrafi bölgedir. Bu bölge Küçük Asya’dan yüksek dağlarla ayrılmaktadır.”²⁴ Osmanlı döneminde “Pontus”; Trabzon, Samsun, Amasya, Sinop, Sivas ve Kastamonu gibi illerden oluşmaktaydı.²⁵

1918 senesinin Ocak ve Şubat aylarında Marsilya’da gerçekleştirilen “Panpontuslular Toplantısı”nda kurulacak²⁶ olan veya kurulması düşünülen “Pontus Yunan Cumhuriyeti”nin sınırları; Rusya sınırlarının doğusu ile Sinop’un batısı olarak tespit edildi. Bu bölge 78. 000 kilometrekarelik bir alandır. Başka bir deyişle Makedonya ile Trakya büyüklüğünde bir yerdir.²⁷

²⁴ Αγτζίδη, Βλ. (Agcidi, Vl.), Ποντιακός Ελληνισμός (Pontus Yunanlılığı) Από τη γενοκτονία και το Σταλινισμό στην περεστρόικα (Soykırım, Stalinizm ve Perestrojka), Üçüncü Baskı, Adelfon Kiriakidi Yayınları, Selânik 1995, s. 1.

²⁵ Ανθεμιδη, Α. Στ. (Anthemidi, A. St.), Τα απελευθερωτικά στρατεύματα του Ποντιακού Ελληνισμού 1912-1924 (Pontus Yunanlılığının Bağımsızlık Askerleri 1912-1924, (Αντάρτικα σώματα στον Πόντου : Pontus’da Gerilla Birlikleri), (Άμυνα και Αντίσταση του Ελληνισμού του Πόντου 1461-1924 : Pontus Yunanlılığının Savunma ve Direnişi 1461-1924), Evstathiu G. Gialturidi Yayınları, Selânik 1998, s. 171.

²⁶ Φωτιάδης, Κ. (Fotiadis, K.), “Η Γενοκτονία (Soykırım)” <http://domain797713.sites.fasthosts.com/default.asp?CatID=270> (Erişim: 16.11.2006)

²⁷ Κωνσταντινίδου, Κ. Γ. (Konstantinidu, K. G.), **Πραγματεία περί Πόντου (Pontus’la İlgili Gerçekler)**, Dionisiu Noti Yayınları, Atina (tarih yok), s. 9, 10: Βαλαβανη, Γ. Κ. (Valavani, G.

Yunanlıların “Pontos” ve bazen de “Mavri Thâlâssa” dedikleri yer Karadeniz’dir. Karadeniz bugün bütün dünyada Türkçe isminin Yunanca’ya “Mavri Thâlâssa” olarak çevirisiyle anılmaktadır. Türkiye’de “Pontus” veya “Pontos” diye bir yer, yerleşim yeri mevcut değildir. Karadeniz bölgesi vardır.

Araştırmacılar, Yunanlıların ilk Karadeniz’e (“Pontus’a”) gelişlerini çok eski tarihlerde denizcilerle, İsa’dan Önce (MÖ) 1000. yıldan itibaren²⁸ ilk ticari seyahatlerin bölgeye altın ve diğer değerli maden ve metallerin aranması için yapıldığını belirtmektedirler. Sömürgecilik veya kolonizasyon nedeniyle Karadeniz’e gelen Yunanlılar, “Pontus’ta” Kral Mihirdat²⁹ (Mithridatis, Mithridatos VI. Eupator) döneminde Yunanca’yı resmi dil yaptılar.³⁰

Romalılar, Neron döneminde, İsa’dan Sonra (MS) 83’te, Karadeniz’i Roma Vilayeti yaptılar. Dağlık bölgelere ulaşılabilmek için yollar inşa edildi ve Trabzon’la dağlık yerleşim yerlerinin bağlantısı kuruldu. Böylece bölgede ticaret başladı. Bunun sonucu olarak, ticari iletişim bölge halkının Yunanlılaşmasını sağladı. Halkın Yunanlılaşmasıyla yeni dinin (Ortodoks Hristiyanlığın) bölgede ortaya çıkması ve yayılması ile bölge kültürünün değişmesi aynı zamanda oldu.³¹

III. Mihirdad (Mithridatis) İsa’dan Önce 298’de Pontus Devletini kurdu. III. Mihirdad Kral olunca I. Mihirdad adını aldı ve MÖ 280’de başkent Amasya’da Krallık tacını giydi.³² Pontus Devletinin kurucusu, hanedanı ve tebaası Yunanlı değildir.³³ Yunanlılıkla yakından uzaktan alâkası yoktur. Devletin adı “Pontos” diye onu bir Yunan Devleti olarak saymak hatadır.³⁴ Ayrıca Anadolu’nun bir Yunan memleketi olduğunu sanmak yanlış bir bilgi ve kanaattir.³⁵

İsa’dan Sonra (MS) 1204 yılında Trabzon Devleti (İmparatorluğu³⁶) kuruldu. Trabzon İmparatorluğu 257 yıl (1204-1461) hüküm sürdü.³⁷ Bölge Müslüman

K.), *Σύγχρονος Γενική Ιστορία του Πόντου (Pontusun Çağdaş Genel Tarihi)*, Adelfon Kiriakidi Yayınları, Selânik 1988, s. 18.

²⁸ Yunanlıların Karadeniz’e gelişleri hakkında çeşitli görüşler öne sürülmektedir. Ancak yine “Pontus’lu Yunanlı” yazar Agcidi, bu konudaki baskın/hâkim görüşü aynen şöyle ifade etmektedir: “Yunanlılar, Pontus’a İsa’dan Önce 8. asırda sömürgeci olarak/kolonizasyon amacı ile yerleştiler.” *Αγτζίδη* (Agcidi), s. 2.

²⁹ “Mihirdad” a batılılar “Mithridates” der. “Mihir (mithr)” eski Farsçada “ışık”, “Mihra (Mithra)” “ışık tanrısı” anlamındadır. **Bkz.:** Hançerlioğlu, O., *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 1975, s. 418 vd. ; Gedikli, 17.

³⁰ Φωτιαδης, K. (Fotiadis, K.), H. “Ιστορία του Πόντου (Pontus’un Tarihi)” <http://domain797713.sites.fasthosts.com/default.asp?CaltID=268> (Erişim: 16. 11. 2006).

³¹ Ανδρεαδης, Γ. (Andreadis, G.), Tenesur, *Οι Κλωστοί*, Gordios Yayınları, Atina 1993, s.18, 19.

³² Goloğlu, M., *Anadolu’nun Millî Devleti Pontos*, Ankara 1973, s. 53.; Gedikli, s. 17.

³³ Goloğlu, *Pontos*, s. 78: Gedikli, s. 17.

³⁴ Gedikli, s. 18.

³⁵ Gedikli, s. 23.

³⁶ Esasen bu devlet İmparatorluk değildir. Bu konuda **Bkz.:** Gedikli, s. 22.

Türkler tarafından fethedildi. Bölgeye Müslümanlar hâkim oldu ve İslam hukuku uygulanmaya başladı. *Ağcidi*'ye göre; Burada “halkların millî kimliğinin belirlenmesinde/ayırt edilmesinde çok basit bir formül kullanıldı; ‘inanmayanlar’ ile ‘inanmayanlar’ ayırımı yapıldı. İslam sürekli olarak ‘inanmayan millet’ ile rekabet hâlinde oldu. 17. yüzyılda İslam dinî dogmatik tutuculuğunu kaybetti ve ‘cezbeden’ bir din oldu. Bu dönemde toplu hâlde İslam dinine geçişlerin arttığı görülür oldu”.³⁸

Ancak, “Pontus’lu Rum”³⁹ oldukları iddia edilen ve bu bölgede yaşayan insanların çoğunluğunun ana dillerinin Türkçe olması, *Muçopulos* ile *Dimitrokalis*’in; “Türklerin⁴⁰ ortaya çıkmasından 14 asır önce, Pontus Krallığının temel simgesinin (armasının, ambleminin) yarım ay ile yıldız (ay yıldız)⁴¹ olması, aynı zamanda yarım ayın bir Eski Yunan amblemi ve bu simgenin Pontus Krallığı dışında, Eski Bizans tarafından da amblem olarak kullanılması, diğer taraftan Hristiyan Bizans’da haç/stavros yanında yarım ayın/hilâlin İsa’dan sonra 14. yüzyıla kadar korunması”⁴² ilginç ve düşündürücü bir saptamadır.

Ağcidi'ye göre, “1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması’ndan önce olduğu gibi bölgedeki nüfus, Lozan’da da din ölçütü göz önünde bulundurularak, ‘Yunanlılar’ ve ‘Türkler’ olarak iki büyük ana gruba ayrıldı. Bütün Hristiyanlar Yunanlı ve bütün Müslümanlar da Türk olarak kabul edildiler. Küçük Asya’nın Hristiyan Çingeneleri de bu şekilde bir sınıflandırma sonucunda Yunanistan’a mübadele ile geldiler”.⁴³ Pekiyi Hristiyan Türkler ne oldu? Bu konuda Yunanlı yazarların Ortodoks Hristiyan Türkleri yok saymaları ve “Türkçe konuşan Yunanlılar” terimini/kavramını ortaya atmış olmaları ve bunları Yunanlılar gibi empoze etmeleri anlamlıdır.

Diğer taraftan yine Yunanlıların iddialarına göre, bölgeye Müslüman Türklerin (Yunan kaynaklarında bunların “Türkler” olarak ifade edilmeleri dikkat çekicidir/anlamlıdır.) gelmesiyle birlikte bölgede gizli Hristiyanlık da ortaya çıktı. Bu konuda ilginç rivayetler, Yunanistan’da yayımlanan kitaplara konu olmaktadır. Kitaplarda, gizli Hristiyanların, Hristiyanlıklarını –Ortodoks Hristiyan dininin gereklerini evlerinde– gizlice devam ettirdikleri, sözde

³⁷ Gedikli, s. 18.

³⁸ Ağcidi, s. 5, 6.

³⁹ “Rum” deyince esasen “Romalı, Roma devletine tâbi olan kişi”dir. Ancak Yunanlılar, “Rum” teriminin “Yunan, Helen” anlamında olduğunu öne sürmektedirler.

⁴⁰ Tekrarlayalım ki, doğrusu; “Müslüman Türkler” olmalıdır.

⁴¹ Goloğlu, M., **Trabzon Tarihi (Fetihten Kurtuluşa Kadar)**, Ankara 1975, s. 103. ; Gedikli, s. 17.

⁴² Μουτσόπουλος, Ν. (Μuçopulos, Ν.-Διμητροκαλης, Γ. (Dimitrokalis, G.), Η **Ελληνική ημισέλιος (Yunan Yarım ayı)**, Atina (tarih yok), s. 36, 37, 68: Ağcidi, s. 2’deki 6 nolu dipnot.

⁴³ Ağcidi, s. 106.

Müslüman molla ve şeyhlerden söz edilmektedir.⁴⁴ O zamanlar Karadeniz'deki gizli Hristiyanların ibadetlerini yerine getirmede kullandıkları önemli bir taktikten/yöntemden de bahsedilmektedir. Yemek sonunda gizli Hristiyan olan bir kimse; “yedim başım için, kızdım kanım için, hem sağa, hem sola, hem nihayet canıma” diyerek eliyle de aynı zamanda işaret ederek haç çıkarırmış. Yanındaki Müslüman da Hristiyan olduğunu böylece anlamamış.⁴⁵ İddialara göre, gizli olmayan Hristiyanlar, “gizli Hristiyanları biliyor/tanıyor ancak onların bu sırlarını ifşa etmiyorlarmış.”, “Molla” olan bazı gizli Hristiyanlar dahi varmış. Bu mollalar esasen gizli Hristiyanların İsa'nın dininde kalmalarına/Hristiyan dininin devam etmesine hizmet ediyorlarmış.⁴⁶ Sonunda bütün gizli Hristiyanlar, Gümüşhane Despotu (Metropoliti) Gervasios Sumelidis (1820-1906) döneminde Hristiyan olduklarını açıklamışlar.⁴⁷ *Anthemidi*'nin iddiasına göre, “Yunanlılık, İsa'dan Önce 323'te Büyük İskender'in ölmesiyle birlikte uyumadı ve 25 Mart 1821'de de hemen uyanmadı. Esasen bu dönemlerde Yunanlılık ruhu/bilinci bütün her yerde yaşamaya devam etti. Ya üstü örtülü olarak – Derviş tarikatlarında ve Yunanlılar tarafından kurulan İslam tarikatlarında ki bunlar yeni Platonculuk felsefesinden/görüşlerinden ya açık bir biçimde, ya da gizli olarak etkilenmişlerdir. “Diğer taraftan yine hiçbir zaman unutulmaması gereken, uluslar üstü evrensel Bizans'ta Yunan uygarlığı, geleneği ve mirası egemendi.”⁴⁸

Yunanlıların iddialarına göre, Karadeniz'de, “Pontuslu” nüfusun, eski yerli halkın ve eski sömürgelerinin/kolonilerinin asimile olması, Yunanlılaşması için bir millî birlik oluşturulması bakımından ortak bir Ortodoks Hristiyan kültürün ortaya çıkarılmasında Yunanca'nın ve Yunan felsefesinin kullanılmasının yararı ve önemi çok büyük olmuştur. Böylece Pontus'un büyük ve geniş bir bölümünde Hristiyanlık Yunan geleneği ile birlikte yeni bir birleştirici unsur olarak Yunan bilinci ortaya çıktı. İncil'in ilk vaizi, Havari Andrea Protoklito, daha sonraları 3. asırdan itibaren Başpiskopos Grigorios Neokesarias Karadeniz'de ve Bütün Bizans İmparatorluğunda Hristiyanlıkla birlikte Yunanlılık düşüncesini/bilincini yaymaları ve özellikle Başpiskopos Grigorios, Kilisenin büyük öğretmeni Origeni'nin tavsiyelerinden etkilenmiş olarak, Yunan felsefesi ile Hristiyanlığın aşılmasının zorunluluğunu savunması ve bu yönde hareket etmesiyle birlikte, geleneksel Yunan felsefesi, Hristiyanlık tarafından korunmuştur. Çünkü ikincinin (Hristiyanlığın) birinciye (Yunan felsefesine) ihtiyacı vardı. Diğer taraftan iki büyük Kilise Pederi/babası Vasilius Megas ile Grigorios Theologos Pontus'ta yaşadılar ve Yunan ölçütleri temel alınarak, Asya aşırılıklarını ortadan kaldırarak, inzivada yaşamının

⁴⁴ Ανδρεαδης (Andreadis), s. 14, 57.

⁴⁵ Andreadis, s. 63.

⁴⁶ Andreadis, s. 75.

⁴⁷ Andreadis, s. 78.

⁴⁸ Ανθεμιδη (Anthemidi), s. 74.

(manastırda tek başına yaşamının) kurallarını oluşturdular. Çünkü her ikisi de Yunanlılık eğitim ve öğretimi (“Ελληνική παιδεία: Elliniki pedia”) almışlardı.⁴⁹ İşte böylece, bugün Yunanlıların “Pontuslu” dedikleri insanların Yunanlılaştırılması (ellinopiisi) gerçekleşmiş oldu.

1461’de Trabzon Müslüman Türklerin eline geçti. 1570 senesinde “Pontus”taki Yunan nüfusunun 180.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Yunanlıların iddiasına göre 17. asra kadar bu nüfus % 30 oranında çoğaldı. Diğer taraftan 1750’den sonra ise, % 50 oranında bölgedeki Yunan nüfusun azaldığı iddia edilmektedir. 1865 yılında bölgedeki Yunan nüfusu 260.000’den 1909 senesinde 600.000’ne yükselmiş.⁵⁰ Yine Yunanlı Yazar *Anthemidi*’nin iddialarına göre; “170 kilometre karelik Pontus bölgesinde I. Dünya Savaşı’nda 3.500.000 (üç buçuk milyon) kişi yaşamaktaydı. Bunlardan 1.500.000 (bir buçuk milyon) Ortodoks Hristiyan Yunanlı, 500.000 Yunanca konuşan Helen Müslüman’ı, 250.000’ini de Yunan (Helen) Müslüman’ıdır. (Bunlar ‘Teneşür’ olarak tabir edilenlerdendir. Ancak bunlar esasen gizli Hristiyanlar olarak da bilinmektedir.) Geriye kalan nüfuslar ise Türk, Gürcü, Türkmen, Çerkez ve diğerlerinden oluşmaktaydı.” Aynı yazarın iddialarına göre, “Pontuslu Yunanlılar”, 11 kentte, 41 ilçede, 1.013 köyde yaşamaktaydılar. Ayrıca 1.459 din adamı, 1.131 tapınak, 22 manastır, 1.236 eğitimci, 1.057 eğitim yeri (okul, kurs), 27 sivil toplum örgütü yani dernek bulunmaktaydı. Bu sivil toplum örgütlerinin olağanüstü millî ve sosyal nitelikli çalışmaları dikkat çekiciydi. Yine yazarın iddiasına göre, “Pontus”, “İonia” ve diğer bölgelerdeki Yunanlılığın millî kimliğini bütün olumsuzluklara rağmen koruması tesadüfi değildi, olamazdı. Bu bölgedeki “Pontus Yunanlılığı”, aktif bir birlik oluşturdu.⁵¹

Diğer bir Yunanlı yazar *Skalieri*’ye göre ise, “Pontus Yunanlılığının” nüfus sayısı aşağıdaki gibidir. Bu sayılara bölgedeki 500.000 “Yunan Müslümanı” ile binlerce gizli Hristiyan dâhil değildir. “Ortodoks Yunanlı 697.000, Kilisenin ruhban sınıfı 1.459, kent 11, ilçe 41, köy 1.013, ortaokul 3, yarı ortaokul niteliğindeki 7, ilkokul⁵² 1.047, öğretmen 1.236, öğrenci 75.953, tapınak 1.131, Bay (erkek) Manastırları 12 adet, Bayan Manastırları 10 adet, küçük kiliselerin sayısı 1.647, hayır derneklerinin sayısı 14, yoksul dostu dernekler, hastane 2 adet, lise 1 adet”⁵³ Diğer taraftan başka bir Yunan kaynağının iddiasına göre, 1682’de söz konusu bölgede ilk Yunan okulu Trabzon’da “Trabzon Kursu”

⁴⁹ Νικόλαου, Κ. (Nikolau, K.): “Πόντος και Θρησκεία (Pontus ve Din)” <http://domain797713.sites.fasthosts.com/default.asp?CatID=273> (Erişim: 16.12.2006).

⁵⁰ “Η οθωμανική κυριαρχία (İ Othomaniki Kiriaria: Osmanlı Egemenliği)” <http://flashfiles.flash.gr/flash/Rid16/935.asp> (Erişim: 19.5.2001).

⁵¹ Anthemidi, s. 44, 45.

⁵² O dönemde Pontus’da yüzlerce okul, kurs ve diğer eğitim ve öğretim kurumları açılmış ve çalışmaktaydı. **Bkz.:** Anthemidi, s. 491.

⁵³ Σκαλιερη, Γ. Κ. (Skalieri, G. K.), *Λαοί και φυλαί της Μικράς Ασίας (Küçük Asya’nın Halkları ve Kavimleri)*, Atina 1922.

adıyla açılmıştır. Daha sonra da 1722 senesinde Gümüşhane’de; “Gümüşhane Kursu” adıyla ikinci okul açılmıştır. 19. yüzyıla kadar bu iki okul bölgede büyük ilerlemeler kaydetti. 1846’da Trabzon’da kız mektebi açıldı. 1865 yılında Yunanlıların deyimi ile “Pontus”da 100 adet ilk dereceli ve 15 adet de ikinci dereceli okul bulunmaktaydı. Ayrıca Yunanistan’dan bölgeye gelen öğretmen sayısında da 1922 yılına kadar artış gözlemlenmektedir. Bölgede özellikle Yunan anaokulları ile ilkokulları (6 yıl süreliydi) dikkat çekmektedir. Ortaokuldan sonra öğrenciler genellikle Atina Üniversitesine öğrenim için gitmekteymiş. Eğitimde esas söz sahibi olan kiliseymiş. Çünkü okulların kurulmasını, yönetimini ve ders kitapları ile programlarının belirlenmesi kilise üstlenmiştir. Bu da İstanbul’daki Patrikhanede bulunan “Patriklik Merkez Eğitim Kurulu” tarafından gerçekleştirilmekteymiş ve her Patrik de bu kurulun başkanı olmaktadır. Mahalli düzeyde, söz konusu okulların yönetimi ve denetimi Okul Mütevelli ve Okul Kurulları tarafından icra edilmekteymiş. Öğretmenler, tekrar ifade edelim ki, Yunanistan’ın çeşitli bölgelerinden gelmekteydi ve Okul Mütevellileri tarafından öğretmenler işe alınmakta ve maaşları da yine bunlarca ödenmekteydi.⁵⁴ 1919 yılında Karadeniz Bölgesi’ndeki Yunan okullarının sayısı 1.401 adet ve 86.000 civarında da öğrenci bulunduğu yine Yunanlılar tarafından iddia edilmektedir.⁵⁵

Bazı Yunanlılar, “Pontus Yunan” Devleti’nin kurulması için olumlu kanıt ve koşulları sayarlarken dil birliğinden ve bunun “Yunan dili” olduğunu iddia etmektedir.⁵⁶ Oysa bu doğru değildir. Çünkü yukarıda sözünü ettiğimiz nedenler yanında, yazar *Anthemidi*; Pontus dilinden ve Türkçeden söz ederken “Pontusluların” kullandığı dil ve bu konuda verdiği örneklerde birçok Türkçe yer isimlerinden de söz etmektedir.⁵⁷ Ayrıca, yukarıda atıfta bulunduğumuz iki Yunanlı yazar nüfus verilerini sıralarken “Türkçe konuşan Yunanlılar”dan yani, Ortodoks Hristiyan Türklerden söz etmemesi ve buna karşılık devamlı olarak bölgedeki Yunanlıların Türkleştirilmesinden yakınmaları dikkat çekicidir. Akla gelen bir soru da: Peki, Yunanlılaştırılan hiç yerli halk veya Türk yok muydu?

1828 senesinde Türk-Rus savaşı ilân edildi. Ruslar Kars ile Erzurum’u işgal ettiler ve Gümüşhane’ye kadar geldiler. *Andreadis*’e göre, Ruslar Karadeniz’e gelince bazı gizli Hristiyanlar, gizliliği bıraktılar. Trabzon Despotu, gizli Hristiyanlara dikkatli olmalarını ve bu konuda acele etmemelerini tavsiye etti.

⁵⁴“Η Ελληνική παιδεία (İ Elliniki pedia: Yunan Eğitimi)” [http://flashfiles. flash. gr/flash/Rid16/936. asp](http://flashfiles.flash.gr/flash/Rid16/936.asp) (Erişim: 19. 5. 2001).

⁵⁵ “Η Γενοκτονία των Ποντίων και ο Πόντος που πάντα να θυμόμαστε (İ genoktonia ton Pontion ke o Pontos pu panta na thimomaste: Pontusluların Soykırımı ve Her Zaman Hatırlayacağımız/Unutmayacağımız Pontus)” [http://72.14.221.104/serch?q=cache:2uJBNgjmoKMJ:www.apodimos.com/arthra/05/jun/H_GENOKTONIA_TON_PONTION_KAI_TON_PONTO:POY_PANTA_PREPEI_NA_THYOMOMSTE/index. htm](http://72.14.221.104/serch?q=cache:2uJBNgjmoKMJ:www.apodimos.com/arthra/05/jun/H_GENOKTONIA_TON_PONTION_KAI_TON_PONTO:POY_PANTA_PREPEI_NA_THYOMOMSTE/index.htm) (Erişim: 16.11.2006).

⁵⁶ Anthemidi, s. 490.

⁵⁷ Anthemidi, s. 490’da 2’ nolu dipnota bkz.

Ancak onu pek dinlemediler ve çoğu Hristiyan olduklarını açıkladılar. Savaş sona erince, Ruslar çekilirken Ruslarla birlikte 2.000 aile bu nedenle Rusya'ya gitmek zorunda kaldı.⁵⁸ Güney Rusya'daki "Pontusluların" büyük bir çoğunluğu, tarihî "Pontus Bölgesinden" ve Küçük Asya'nın içlerinden Rusya'ya gidenlerdir. Bunlar 18. yüzyılda II. Katerina ya da 19. yüzyıldaki Türk-Rus Savaşından sonra, Kırım Savaşı, 1908 Savaşı ve Yunanlıların tabiriyle "Yunanlılığın Küçük Asya felâketinden" sonra, "Pontusluların" bir kısmı Yunanistan'a yönelirken bir kısmı da dindaşlarının devletleri olan Rusya'ya gittiler. 1828'den 1884 yılına kadar 19. asırda Rusya'ya göç eden "Pontusluların" 384.300 kişi oldukları Yunanlılar tarafından iddia edilmektedir.⁵⁹ Yine Yunanlılara göre, Hattı Hümayun'la birlikte Osmanlı tebaası dinini seçmekte serbest bırakıldı.⁶⁰ Bu bağlamda 15 Temmuz 1857 tarihinde Trabzon'daki Avrupa Konsolosluklarından cesaret alan 45 gizli Hristiyan bir manifesto yayınlayarak, Doğu Ortodoks Hristiyan Kilisesi'ni benimsediklerini ilân ettiler. Müslüman Türkler bu olay karşısında; "Uzun Sokak çamur oldu. Krumılı'lar gâvur oldu." diyerek tepkilerini dile getirdiler. Gizli Hristiyanlara "Tenesur" sıfatı ile hitap edilmeye başlandı ve onlar için artık Türkiye'de yaşam zorlaştı.⁶¹ Kilise, gizli Hristiyanların Ortodoks Hristiyan dinî kimliklerini açıklarken, Müslüman Türk isimleri ve soyadları yerine Yunan isimlerini almalarını istiyordu. Gizli olanlar ile gizli olmayan Hristiyanlar, Hattı Hümayundan sonra bir moda olarak başlayan o malûm eski Yunan isimlerini almaya başladılar. Kilise bu eski Yunan isimlerine itiraz etmedi. Bunun sonucu olarak, "Pontusluların soyadları '-idis', '-adis', '-pulos' gibi ekler alarak; Pilpil; Aidonopulos, Tohum; Spiridis, Topçin; Kanonidis, Çipah (çıplak); Gimnopulos, Heras; Orfanidis, Tahçis; Lithoksoos, Lokman; Mikropulos, Çamurlu; Pilidis vesaire gibi oldu. Bazı soyadları Türkçe olarak kaldı. Ancak '-idis' eki eklendi. Örneğin; Muhtaridis, Masmanidis. Patmanidis vs. gibi. Pontus; Miltiadis'ler, Aristidis'ler, Mikales'ler, Afrodites'ler, Kirus'lar, Themistoklis'ler ile ve

⁵⁸ Andreadis, s. 84.

⁵⁹ Φωταδη, Κ. (Fotiadi, K.), **Οι εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι κρυπτοχριστιανοί του Πόντου (Küçük Asya'nın İslamlaştırılması ve Pontus'un Gizli Hristiyanları)**, Selânik 1993, s. 249-253. ; Κασιματη, Κου. (Kasimati, Ku.), **Πόντιοι μετανάστες από την πρώην Σοβιετική Ένωση: Κοινωνική και οικονομική τους ένταξη (Eski Sovyetler Birliğinden Pontuslu Göçmenler: Sosyal ve Ekonomik Katılımları)**, Atina 1993, s. 28. ; Παπαζογλου, Γ. Κ. (Papazoglu, G. K.), "Ο Ποντιακός Ελληνισμός χθές και σήμερα (πληθυσμιακή σύνθεση και διασπορά)," Διεθνές επιστημονικό συνέδριο, Πρακτικά, Ξάνθη, 30 Ιουνίου-3 Ιουλίου 1995 (Pontus Yunanlılığı Dün ve Bugün (Nüfus Yapısı ve Yurtdışındaki Soydaşlar (: Diaspora), **Uluslararası Bilimsel Toplantı, Bildiriler**, İskeçe, 30 Haziran-03 Temmuz 1995, **Ο βίαιος εξισλαμισμός και εκτουρκισμός των λαών της Μικρας Ασίας και της Κυπρου από τους Τούρκους (Türkler Tarafından Küçük Asya ve Kıbrıs Halklarının Zorla İslamlaştırılması ve Türkleştirilmesi)**, Trakya Dimokritos Üniversitesi, Tarih ve Etnoloji Bölümü Yayını, Adelfon Kiriakidi Yayınları, Selânik 2000, s. 17.

⁶⁰ Andreadis, s. 94.

⁶¹ Andreadis, s. 101.

aydınların eskilerden –Eski Yunandan– kalma dolaplardan/çekmecelerden çıkardıkları isimlerle doldu.”⁶²

“Pontusluların” konuştuğu dile Yunanlılar “Pontus Lehçesi” anlamına gelen “Pontiaki dialekto” diyorlar. Bu konuşulan “Pontus Lehçesinde” çok sayıda Yunanlılaşmış Türkçe sözcüğün bulunduğu da yine Yunanlılar tarafından ifade edilmektedir. Bu konuda bir örnek vermemiz gerekirse; Türkçedeki “aramak” fiili; “αραέω (araevo)” olarak “Pontus Lehçesi”nde” karşımıza çıkmaktadır.⁶³

Yunanlıların iddialarına göre Atina’da, 1922 senesi “Pontus Merkez Kurulunun” açıklanan istatistik verilerine göre, 1914’ten 1922 yılına kadar sözde “soykırımı” uğrayanların sayısı 303.238 kişi olarak bildirilmektedir. Bunlardan 232.556’sı I. Dünya Savaşı’nda (1914-1918), 1922 yılından 1924 senesinin Bahar aylarına kadar da 50.000 “Pontuslu Yunanlı” çoğunluğu kadın ve çocuk olmak üzere öldürüldüğü iddia edilmektedir.⁶⁴

Peki bunlar öldürülmüşse/katledilmişse, nasıl ve hangi koşullarda katledilmişler/öldürülmüşlerdir?

Yine bu sorunun cevabını Yunan kaynaklarında arayalım. “Yunanlılar, 1789 Fransız ihtilalinden de etkilenerek, Türk egemenliğinden kurtulmak ve millî bir devlet kurmak arzu ediyorlardı. Bunun sonucu olarak, 14.1.1844 tarihinde İonnis Kolletis Yunan Meclisi’nde yaptığı bir konuşma ile “Büyük Ülkülerini” (Megali İdealarını) Yunan kamuoyuna açıkladı. Böylece Yunanlıların “Büyük Ülküleri”nin ideolojisi esas olarak Yunanistan devletinde ortaya çıkmış, gelişmiş ve ondan sonra Yunanistan dışındaki Yunanlıları/Rumları da etkileyerek, Yunan devletinin sınırlarının genişletilmesi⁶⁵ yani yayılmacı bir amaç gütmüştür. Bu “Büyük İdeal” ideolojisinin savunucuları, uygulayıcıları ve tanıtıcıları Yunan Devleti ile Yunan Kilisesi idi. Zaman içerisinde bu ideoloji bir taraftan Yunanlıların “millî kurtuluşu” Bizans İmparatorluğunun “dirilişi” ile özdeşleştirilirken, diğer taraftan da Karadeniz’de “Pontus Yunan Devleti” kurulmak istenmekteydi. Karadeniz’de bir “Pontus Yunan Cumhuriyeti” kurmak fikri ilk olarak 1904 senesinde Merzifon’da ortaya çıktı. Pontuslu isyancıların bir kısmı Yunanistan’la birleşmek istiyordu.⁶⁶ Esasen bu konuda Karadeniz’i de kapsayacak şekilde bir Büyük Yunan Ulusal Devleti kurmak isteyenler olduğu gibi –örneğin Venizelos⁶⁷–, Karadeniz’de ikinci bir Yunan

⁶² Andreadis, s. 103.

⁶³ “Ποντιακή διάλεκτος (Pontus Lehçesi)”, <http://flashfiles.flash.gr/flash/Rid16/937.asp> (Erişim: 19.5.2001).

⁶⁴ Βαλαβανη (Valavani), s. 24.; Agcidi, s. 29.

⁶⁵ Agcidi, s. 11.

⁶⁶ Agcidi, s. 39.

⁶⁷ Φωτιάδης, “Η Γενοκτονία (Soykırım)”. <http://domain797713.sites.fasthosts.com/default.asp?CatID=270> (Erişim: 16.11.2006).

devletini; “Pontus Yunan Devletini” kurma görüşünde olanlar da vardı.⁶⁸ Fakat Venizelos Ocak 1918’de başlayıp, iki yıl sonra, 1919’da sona eren Paris Barış Konferansı’nda, “Pontus’u” talep etmedi ve “Pontus’un” Ermenilere verilmesi ve bölgede Ermeni Cumhuriyeti’nin kurulması konusunda anlaştı. “Pontuslu Yunanlılar”, Venizelos’un ve Hükûmeti’nin bu görüşüne, Baku, Batum ve Marsilya gibi yerlerde düzenledikleri toplantılarda karşı çıkıp, kınadılar. 27 Şubat 1919 tarihinde İstanbullu “Pontuslular”, Yunanistan Dışişleri Bakanı N. Politi’ye gönderdikleri mektupta; “Pontuslu Yunanlıların, kendi geleceklerini kendilerinin tayin etmek istediklerini, Yunanistan’la birleşmeleri mümkün olmazsa bile, en azından Pontus Yunan Cumhuriyeti Devletinin tanınması” gerektiğini ifade ediyorlardı.⁶⁹

Yine Yunanlılara göre, “Pontuslu Yunanlılar bu amaçları gerçekleştirebilmek için “Pontus gerilla birliklerini” kurdular. Kendi millî kimliklerini savunmak için Müslüman Türklere karşı örgütlendiler. Yunanlı yazar *Anthemidi*; “Bazen bu, Pontus’da öç almak ve misilleme için ve kaybedilenlerin yeniden kazanılması bakımından Müslüman Türklere karşı saldırgan eylemlere dönüştü. Türklere karşı bu saldırı eylemleri, Müslüman Türklere Cuma günü camide ibadet yükümlülüklerini yerine getirirken dahi olabilmekteydi”⁷⁰ diye ifade ediyor. Ama buna rağmen aynı Yunanlı yazar; “Ermenilerin ve Yahudilerin ortadan kaldırılması, yok edilmesi yöntemlerinin aynılarının Pontus Yunanlılığına karşı da uygulandığı”nı iddia etmekten kendini alamıyor.⁷¹ Yazara göre “Pontusluların bu mücadelesi bir ulusal kurtuluş mücadelesi ve bütün Yunanlılığın bir mücadelesidir. Pontuslular, başlangıçta Rus askerlerinin Türklere karşı olan savaşlarında Ruslara yardımcı oldular.”⁷² Pontus Yunan Devleti’nin kurulmasında, diğerlerin yanında öncü rolde yine Ortodoks Hristiyan Yunanlı din adamlarını görmekteyiz.⁷³

Yunanlı yazar *Anthemidi*’ye göre, “Pontus gerilla birliklerinin” ortaya çıkışı 1914 tarihî olarak gösterilmekle birlikte 1912 senesinden itibaren Yunanlıların tabiriyle “gerillaların”, bize göre eşkıyaların bölgede harekete geçtiği bilinmektedir. Bu eşkıyaların dağdan temizlenmesi 1923 ve hatta 1924 senesinin başlarını bulmaktadır.⁷⁴ Pontuslu eşkıyalarla, Çerkez eşkıya grupları iş

⁶⁸ Ροζακης, Χ. (Rozakis, H.), *Η Ελλάδα στο διεθνή χώρο (Yunanistan, Uluslararası Alanda), Ελληνισμός, Ελληνοκότητα (Yunanlılık), Estia Yayınları*, Atina 1983, s. 104: Αγτζιδιη (Agcidi), s. 13.

⁶⁹ Φωτιαδης, “Η Γενοκτονία (Soykırım)” <http://domain797713.sites.fasthosts.com/default.asp?CatID=270> (Erişim:16.11.2006). <http://flashfiles.flash.gr/flash/Rid16924.asp> (Erişim: 19. 5.2001).

⁷⁰ Anthemidi, s. 92.

⁷¹ Anthemidi, s. 140.

⁷² Anthemidi, s. 148.

⁷³ Agcidi, s. 70, 75.

⁷⁴ Anthemidi, s. 136.

birliği yapmaktaydı.⁷⁵ Bu eşkıyalar Müslüman Türk ahaliye, kasabalarına ve köylerine saldırmaktaydı, insanların canına malına kast etmekteydi. Dolayısıyla can ve mal güvenliği kalmadığı gibi kamu güvenliği ile kamu düzeni de bu şekilde bozulmaktaydı.

Yunanlıların bir iddiası da Türklerin “İonia” ve “Pontus’a işgalci olarak geldikleri ve bölgedeki insanları aynı Romalı ve Bizanslılar gibi bir siyaset izleyerek köleleştirdikleri yönündedir.⁷⁶ Oysa Yunanlıların da adı geçen bölgeye, sömürge/kolonileştirme niyetiyle geldiklerini yine bazı Yunanlı yazarlar ifade etmektedir.

Yine bir Yunanlı yazara göre, “Küçük Asya felâketi, hukuki bakımdan kapatıldı. Ancak tarihi sunmak, değerlendirmek ve ardılık/halefiyet bakımından ilgili devletler ve gelecek kuşaklar için kapatılmadı.”⁷⁷

Yunanlı yazar *Anthemidi*, “Belli bazı yazarlar tarafından ‘Türkiye’nin yayılcı amaçları’ olduğu yönündeki görüşlerin kanıtlanmış olduğunu öne sürerek bunun aksinin ispatlanamayacağını”⁷⁸ iddia etmektedir.

Yunanistan ve/veya Yunanlılar, Osmanlı Devleti tarafından kendilerine tanınan ayrıcalıklara/ımtiyazlara ve ihtimama rağmen, Türklere karşı, Ermeniler gibi bir vefasızlık örneği göstererek yıllarca Türkler aleyhine gizli veya açık olarak mücadele vermişlerdir. Osmanlıdaki “millet sistemi” içinde Müslüman Türklerin “gâvur” dediği Ortodoks Hristiyan Türklerin –Karadeniz, Kapadokya ve diğer bölgelerdekiler de dâhil– hepsinin Yunanlaştırılması, Müslüman Türklerin benimsediği millet sistemi sayesinde, Yunanlılar tarafından başarılımış görünmektedir. Ayrıca Cumhuriyet döneminde Türkiye, Yüce *Atatürk*’ün “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” sözüne uygun bir biçimde hareket ederken, Yunanistan, 1931 senesinde 3 deniz mil olan hava sahasını 10 deniz mil olarak belirlemiş, 1936 yılında 3 deniz mil olan karasularını 6 deniz mile çıkarmış, Türkiye ise bu durum karşısında ancak 1964 yılında karasularını Ege Denizi’nde 6 deniz mil olarak belirlemiş, yine Yunanistan İkinci Dünya Savaşından sonra 1947 tarihli Paris Antlaşmasıyla Menteşe Adalarını İtalyanlardan kendisine verilmesini ve 1950 ile 1952 yıllarında Ege’deki FIR hattını ele geçirmeyi başarmış, ardından da 1955 senesinden itibaren Kıbrıs adasını Yunanistan’la birleştirme yolunda hâlâ siyasi ve hukuki manevralarına devam ederken, 1980’li yıllardan itibaren Ege Denizi’nde karasularını 12 deniz miline genişletmek istemesi ve Ege Denizi’ni bir Yunan gölü hâline getirmeye çalışması, Yunanlıların deyimi ile “tarîhî Pontus” devletinin yeniden kurulmasını istemeleri, İstanbul Rum Başpiskoposluğu’nun idari ve siyasi

⁷⁵ Agcidi, s. 32, 34.

⁷⁶ Anthemidi, s. 154.

⁷⁷ Anthemidi, s. 504.

⁷⁸ Anthemidi, s. 503.

yetkileri Lozan Barış Konferansı'nda iptal edilmiş olmasına rağmen, bugün Türkiye'den İstanbul Başpiskoposluğuna “Evrensellik” statüsü tanınması/verilmesi konusunda baskı yapılması “küçük Yunanistan'ın yayılmacı” politika izlediğinin kanıtları değil midir? Türkiye'nin bütün bunlara itiraz etmesi, “Dur!” demesi ve kendisini savunması üzerine, Türkiye'yi “yayılmacı bir siyaset izlemekle suçlamak” ve bunda da nispeten başarı kaydetmeleri elbette doğru olamaz. Çünkü yukarıda saydığımız nedenlerden dolayı bu iddiaları dayanaktan yoksundur.

Mübadeleden sonra bile Yunanistan'a gidenler, “Anadolu'ya” geri dönmeyi çok yıllar sonra dahi hep hayal ediyorlardı.⁷⁹ 1930 senesinde Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Anlaşması ve buna Ek Protokol'den sonra Yunanistan'daki Ortodoks Hristiyan Lozan “muhacirleri vatanlarını bir daha göremeyecekleri kararını aldılar. O dönemdeki Yunan Devleti, hiçbir geri dönüş formülünü/planını çalışma/görüşme konusu yapma hususunda hiç istekli değildi. Venizelos, Ankara'da 1930 tarihli Dostluk Anlaşması'nı, imzalayarak göçmen/muhacir sorununun artık bittiğini ve unutulması gerektiğini ortaya koymaktaydı. 1930 tarihli anlaşma ile Türklerin katliamları Yunanistan Devleti tarafından affedilmekte ve tarihî Anadolu Yunan toprakları kesin olarak Türk Devleti'ne bırakılmaktaydı”.⁸⁰

Bazı Türk yazarlarına göre, 1923'ten sonra Karadeniz Bölgesi'nde artık günümüzde Rum Ortodoks Hristiyan ve Yunanlı kalmadığı için “Pontus sadece bir hayal, bir rüya olarak da kalmayacak, tarihin derinliklerine gömülen ve gittikçe unutulmuş bir hayal hatırası olarak zaman mezarlığında yerini alacaktır.”⁸¹ Oysa bize göre Yunanistan'daki durumun hiç de böyle olmadığı gözlemlenmektedir. Çünkü Yunanistan'da, Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'nde “300.000 Yunanca konuşan Müslüman Pontuslu” yaşadığı ve “bunların Yunan kökenli olup, Müslümanlaşmış ve bazılarının da gizli Hristiyan” oldukları, “Yunanca dillerini ve Yunan geleneklerini hâlâ korudukları... Türkiye'de bulunan bu soydaşlarının, tarihin Yunanlılığa yaptığı çok önemli bir armağanı olduğu” iddia edilmektedir. Diğer taraftan Yunanistan, 1923 Lozan Barış Antlaşmasından sonra yine Karadeniz bölgesinden bazı gençlere Yunanistan'da okumaları için Yunan Devlet Bursları (IKY) vermektedir.⁸²

⁷⁹ Αναστασιάδου, Ι. (Anastasiadu, I.), **Ο Βενιζέλος και το Ελληνοτουρκικό Σύμφωνο Φιλίας του 1930 (O Venizelos ke to Ellinoturkiko Simfono Filias tu 1930: Venizelos ve Yunan-Türk Dostluk Anlaşması 1930)**, Filipoti Yayınları, Atina 1982, s. 393: Agcidi, s. 107.

⁸⁰ Agcidi, s. 107, 108, 109.

⁸¹ Gedikli, s. 28.

⁸² **Δελθηθαναση, Μ. (Delithanasi, M.)**, “Ούτε Τούρκοι ούτε Έλληνες (Ute Turki ute Ellines: Ne Türk, Ne de Yunanlılar)” 28/29.10.2000 tarihli **Kathimerini Gazetesi**. Ayrıca bu gazetede habere göre, Yunanistan Karadenizli öğrencilerin Yunanistan'da okumaları için devlet bursu vermektedir. Bu burslardan 2000 senesinde yararlananların sayısı 50 kişidir. Bugün bu sayı

Sonuç olarak, Yunanlıların iddialarına göre, Türkler tarafından milyonlarca Yunanlıya karşı, “Yunan Soykırımı, sistematik işkence, boğazlanma/kesilme ve etnik temizlik uygulanmıştır.” Bu sözde “Yunan Soykırımı; Küçük Asya, Doğu Trakya ve İstanbul’da, Bozcaada, Gökçeada, Makedonya, Kapadokya ve Pontus bölgelerinde uygulanmıştır. Mağdurların çoğu 1895 (I. Dünya Savaşı’ndan çok önceleri) ile 1955 (I. Dünya Savaşı’ndan çok daha sonra) yılları arasında katledildi. Bu dönemde 2.000.000 civarında Yunan kökenli çocuk, erkek ve kadın öldürüldü.”⁸³ Özet olarak, günümüzde Yunanlıların iddiaları, amaçları ve hayallerileri bu yöndedir.

III. Yunanistan Meclisi’nin Sözde “Pontus Soykırım” ile İlgili Hukuksal Düzenlemeleri

Yunanistan’da “Pontus Soykırımı” iddiaları ilk kez 1992 senesinde o dönemin ana muhalefet PASOK Partisi lideri Andreas Papandreu tarafından gündeme getirildi ve “19 Mayıs Pontus Soykırımı Günü Olmalıdır.” dedi. Papandreu, Başbakan olunca Şubat 1994’te Yunan Millet Meclisi 19 Mayıs gününü; “Pontus Yunanlılarının Soykırımını Anma Günü” olarak tanıyan yasayı kabul etti. Yasayı Yunanistan Cumhurbaşkanı imzaladı. 8 Mart 1994 tarihinde **Yunan Hükümet (Resmî) Gazetesi**’nde yayımlandı ve yasa yürürlüğe girdi.⁸⁴ Bu arada Türkiye’nin de, işlendiği iddia edilen bu sözde “Pontus Soykırımı” suçunu tanıması ve “özür dilemesi” devamlı gündemde tutuldu. Bugün de tutulmaktadır. Yunanlıların diğer bir amacı da “soykırımın” bir taraftan AB gündemine taşınması –Türkiye’nin AB üyeliği sürecinde bunun siyasi bir malzeme/baskı unsuru olarak kullanılması ve aynı zamanda bu sözde iddialarının bu süreçte tanınmasıdır. Türkiye “soykırımı” tanımadığı takdirde AB üyesi olamaz. Bu bakımdan burada Yunanistan neden Türkiye’nin AB üyeliğini daha doğru bir ifade ile “prespektifini” desteklemektedir, destekliyormuş gibi görünmektedir? Sorusunun cevabı da gizlidir. Diğer taraftan Yunanistan’ın diğer bir amacı da sözde “Pontus Soykırımı”nın uluslararası alanda tanınması ve tanıtılmasının sağlanmasıdır.

1994 senesinde Yunan Meclisi’nde kabul edilen sözde “Pontus Soykırım” yasasından sonra, Mayıs 1997’de Yunan Meclisi’nde 14 Eylül gününün de

artmıştır, diye düşünülmektedir. Bu burslardan yararlananların isimlerinden bazıları gazetede yer almaktadır.

⁸³ <http://www.ellinikigenoktonia.org/>; Ayrıca Bkz.: <http://www.asxetos.gr/article.aspx?i=1385>; <http://pontos-wiesbaden.nostos.gr/genoktonia.html> (Erişim: 16.11.2006).

⁸⁴ Yunanistan Cumhurbaşkanı’nın imzalayarak yürürlüğe koyduğu “Pontus Soykırım” yasası aynen şöyledir:

“**1. Madde:** 19 Mayıs Pontus Yunanlılarının soykırımını anma günü olarak kabul edilir. **2. Madde:** Anma törenlerinin karakteri, içeriği, düzenleyecek mercii ve düzenleme türü, yasal Pontus Derneklerinin/Cemiyetlerinin görüşü alındıktan sonra, içişleri Bakanının önerisiyle yayımlanacak bir kararname ile belirlenir. **3.Madde:** Yasanın yürürlüğü, Hükümet/**Resmî Gazete** yayımlandığı tarihte yürürlüğe girer. İmzalar: Cumhurbaşkanı Konstantin Karamanlis, İçişleri Bakanı Akis Çohacopoulos, Adalet Bakanı Yorgo Kivelis. 8 Mart 1994.”

“Türk Devleti tarafından Küçük Asya Yunanlılığının soykırımını anma günü” olması yönündeki yasa önerisi 24 Eylül 1998 tarihinde Yunan Meclisi’nde görüşüldü ve oy birliği ile kabul edildi. Ancak bu kanun hükmündeki kararname Kültür Bakanı tarafından 9 Şubat 2001 tarihinde imzalandı ve daha sonraları hiçbir işlem yapılmadı ve bu şekilde donduruldu. Çünkü çeşitli çevrelerden itirazlar gelmişti. Sinaspismos Genel Başkanı Konstantopulos, o dönemde, Yunanistan Dışişleri Bakanı Yorgo Papandreu ile yaptığı görüşmede, Meclis’in “soykırım” hakkında aldığı Kanun Hükmünde Kararname kararının yeniden gözden geçirilmesini istedi ve bu kararın “ne tarihî gerçeklerle ne de bilimsellikle bağdaştığını” söyledi. Diğer taraftan St. Manos açık olarak, bu kanun hükmünde kararnameye işlerlik kazandırılmamasını istedi. Dora Bakoyani ise daha uzlaşmacı bir tavırla adı geçen kanun hükmünde kararnameyi “uyduruk, fırsatçı” olarak değerlendirip, “ülkenin uluslararası görünümünün zarar göreceğini” iddia etti. Diğer bazı Yunanlı siyasetçiler de “soykırım kavramının tarihî gerçeklerle bağdaşmadığı görüşünü benimsediler. Hükûmet, o dönemdeki gelişmeleri ve Türk-Yunan yakınlaşmalarını göz önünde bulundurarak, Kanun Hükmünde Kararname’den ‘soykırım’ sözcüğünü çıkardı.”⁸⁵ *Aggelos Elefantis* ise yazısında; 14 Eylül 1922 tarihini “Millî Anma/Hatırlama” günü olarak tayin etmenin herhangi bir nedeni olmadığını yazdı. Yunanlı yazar *Elefantis*’e göre, “Küçük Asya felâketi, 1922’den bugüne kadar toplumun kolektif vicdanında bir mahvoluştur/felâkettir. ...Yunan ordusunun mahvoluşu, Küçük Asya Yunanlılığı’nın mahvoluşu, asırlar öncesinden beri Yunan medeniyetinin ve insanların doğup büyüdükleri, gelişme yerlerinin mahvoluşu yaşanmıştır. Bunun nedeni nedir? Bu mahvoluş/felâket, Yunan “Büyük İdeali”nin bir sonucudur. Kanlı bir savaşın sonucudur. Bu savaşı ilk el ve haksız olarak Yunanistan başlattı. Yunanistan, bu savaşa, çıkmaza, işgalci amaçlarla kalkıştı ve felâkete uğradı. Kurtuluş/bağımsızlık amacıyla kalkışmadı... . (Yunanistan) ‘beş deniz ve üç kıta’ya sahip olma hayalini benimsedi. Bu Yunanistan’ın gücünü aşmaktaydı. Diğer taraftan Türk halkının, haklı direnişini de umursamadı. O zamanki uluslararası koşulları da küçümsedi ve acımasız bir savaşa karıştı. Bu savaşta, savaş felâketleri yaşanmasının yanında, silahsız halk aleyhine de birçok haksızlıklar ve canavarlıklar yaşandı.”⁸⁶

⁸⁵ Καραμπελιας, Γ.: (Karabelias, G.), “Ελληνική γενοκτονία (και την Αρμενική) (Elliniki genoktonia (ke tin Armeniki): Yunan Soykırımı (ve Ermeni)”) http://www.ardin.gr/ArxeioArdin38-39/karampeliaskatastrofigenoktonia/karampelias_katastrofi_genoktonia.txt.htm. (Erişim: 28. 9. 2006); 25.2.2001 tarihli *Avgi Gazetesi*’ndeki haber yazıya Bkz.: Φίλης, Ν. (Filis, N.), “Το σχ. Π. Δ. για τη “γενοκτονία” αναπέμπεται για μελέτη... (Το sh. Ρ. Δ. ya ti ‘genoktonia’ anapempete ya meleti: ‘Soykırım’ Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname Tasarısı Yeniden İncelemeye Gönderiliyor. . .”

⁸⁶ Ελαφαντης, Ε. (Elefantis, E.), “14 Σεπτεμβρίου: Ημέρα εθνικής αμνησίας (14 Septemvriou: imera ethnikis amnisiyas; 14 Eylül: Millî Hafıza Kaybı Günü)”, 24. 2. 2001 tarihli *Ta Nea Gazetesi*; Καραμπελιας (Karabelias), http://www.ardin.gr/ArxeioArdin38-39/karampelias_katastrofi_genoktonia/karampelias_katastrofi_genoktonia.txt.htm. (Erişim: 28.9.2006).

Sonuç olarak, yazara göre, bu mahvoluş Yunan “Megali İdeası”nın bir sonucudur. Söz konusu felâkete neden olan bu savaşı haksız yere başlatan da yine Yunanistan’dır. Türkiye, Türk milleti, haklı olarak meşru müdafada bulundu. Her iki taraftan da eli silah tutmayan, sivil halka karşı ihlaller, canavarlıklar yaşandı ve kayıplar oldu. Bu nedenle “soykırımı” oluşturan koşullar oluşmadığı gibi “millî anma günü”nün de mantığı, felsefesi/temelleri dayanaktan yoksundur. Buna karşılık bu sadece “tarihî hafıza kaybı günü” ile ilgili olabilir.⁸⁷

Leonidas Kallivretakis de 14 Eylül 1922’nin, başka bir deyişle Küçük Asya felâketinin “soykırım” olmadığı görüşünün ateşli savunucularındandır. *Dimitris Skalkos* da “soykırım” olmadığı görüşündedir.⁸⁸

Yukarıda kısaca ortaya koymaya çalıştığımız nedenlerden ve diğer siyasi – Türk-Yunan ilişkilerinin bozulması gibi– nedenlerden dolayı Yunanistan, 14 Eylül gününü “Küçük Asya Yunanlılığının Soykırımı” olarak anmak konusunu düzenleyen Kanun Hükmünde Kararname’yi 2001’de yürürlüğe koymadı/dondurdu.

Yunan ordularının, Türkiye’yi işgali ardından Türk ordusunun Yunan ordusunu vatandan kovması ile, işgalci Yunan ordusunda görev almış ve yerli Türk halkını katletmiş olan Osmanlı Devleti tebaası Ortodoks Hristiyanlar, Yunan ordusu kaçarken onlar da Yunanistan’a kaçmak ve tebaası oldukları devleti terk etmek zorunda kalmışlardır. Destek vermenin bedelini bu şekilde ödemişlerdir.

Son olarak, 2001 yılında Yunanistan’da 1922’nin Yunanlılık için “felâket/mahvoluş” mu? Yoksa bir “soykırım” mı olduğu konusunda yapılan tartışmalar, gerçeklerin ortaya çıkması bakımından karakteristik ve özel bir önem arz etmektedir.

IV. Uluslararası Hukukta Soykırım

Soykırım kavramı ilk olarak 1943 yılında Polonyalı hukukçu ve Yahudi kökenli olan Raphael Lemkin tarafından ifade edildi. Daha sonra bu kavram 1945 senesinde Nürnberg Mahkemelerinde dillendirilmeye başlandı. Bu mahkemede Naziler, savaş suçluları olarak yargılandı. Soykırım uluslararası bir suç niteliğini Birleşmiş Milletlerin 9.12.1948 tarihli genel kurul toplantısında kazandı. Genel kurulda kabul edilen “Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Hakkındaki Sözleşme” 12.1.1951 tarihinde yürürlüğe girdi.⁸⁹ Türkiye adı geçen Sözleşmeyi 31.7.1950 tarihinde imzaladı ve onaylayarak

⁸⁷ Aynı görüş için **Bkz.:** Karabelias, http://www.ardn.gr/ArxeioArdn38-39/karampelias_katastrofi_genoktonia/karampelias_katastrofi_genoktonia_txt.htm. (Erişim: 28.9.2006).

⁸⁸ 27.3.2001 tarihli **Avgi Gazetesi**.

⁸⁹ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (CPPCG), Gen. Assembly Resolution 260’a (III) of 9.12.1948 Ayrıca **Bkz.:** “International Legal Definition of Genocide”, www.preventgenocide.org.

19.3.1954 tarihli **Resmî Gazete**'de yayınladı. 1948 tarihli Birleşmiş Milletler Soykırı'nın Önlenmesi ve Cezalandırılması Hakkındaki Sözleşme, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararıyla kurulan Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (YUCM) ile Rwanda (Ruanda) Uluslararası Ceza Mahkemesi (RUCM) Statüsü'nde ve son olarak 1.7.2002 tarihinde yürürlüğe giren ve Roma Statüsü ile kurulan Uluslararası Ceza Divanı'nın kurucu antlaşmasınının 6. maddesinde soykırım suçuna ilişkin düzenlemeler yapıldı.

Böylece soykırım suçunu, savaş suçlarını ve insanlığa karşı suç işleyen bir kimsenin mahkemeye verilmesini, güvence altına alan Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICC) kurumu yapılandırıldı.

A. Soykırım

1929 senesinde Devletler Hukuku Enstitüsü New-York toplantısında “insanın milletlerarası hakları hakkında milletlerarası bildiri projesi”ni meydana getirdi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra birçok bildiri ve sözleşmelerde insan hakları ve bunların korunması hakkında esaslar yer aldı. Bunlar arasında en önemlisi 1948 tarihli Birleşmiş Milletler Soykırım Suçu'nun Önlenmesi ve Cezalandırılması Hakkındaki Sözleşme'dir. Bu Sözleşme, 9 Aralık 1948 tarihinde 260 A (III) kararıyla Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edildi. 12 Ocak 1951'de yürürlüğe girdi. 1948 tarihli Soykırım Sözleşmesi'nin soykırımı yasaklayan hükümlerinin devletlerarası örf ve âdet kuralları hâline geldiği, hatta aksine antlaşma dahi yapılamayan emredici (jus cogens) kurallar olduğu genellikle kabul edilmektedir.⁹⁰

1968 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, XXIII. Toplantısı'nda savaş suçları ile insanlığa karşı işlenen suçların zamanaşımına uğramayacaklarına karar verdi. 25.1.1974 tarihinde Avrupa Konseyi, insanlığa karşı işlenen suçların ve bu suçlara ait cezaların zaman aşımına uğramayacağı hakkında bir sözleşme yaptı. Söz konusu bu sözleşme gereği, 1949 Cenevre Sözleşmelerinin yasakladığı eylemleri kapsayan suçlar da zaman aşımına uğramamaktadır.

Soykırım Sözleşmesi'nin 1. maddesi, soykırımın, ister barış, isterse savaş zamanında işlenmiş olsun bir uluslararası hukuk suçu olduğunu ifade etmektedir.⁹¹ U.A.D. 28.5.1951 tarihli Soykırım Sözleşmesi'ne Çekinceler konusundaki danışma görüşünde, “anılan Sözleşme'nin temelindeki ilkelerin devletleri her türlü sözleşme bağının dışında da bağlayan uygar uluslarca tanınan ilkeler olduğunu bildirmek suretiyle, soykırımın yasaklanmasının bir hukuk genel ilkesi olduğunu da teyit etmiş olmaktadır”⁹² Türkiye'nin taraf

⁹⁰ Gündüz, A., **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler**, 5. Bası Beta Yayınları, İstanbul 2003. s. 324.

⁹¹ **Madde 1.** aynen şöyledir: “Sözleşen Taraflar, Jenosit'in ister barış ister savaş zamanında işlenmiş olsun bir Devletler hukuku suçu olduğunu tasdik ederler ve bu suçu önlemeyi ve cezalandırmayı taahhüt ederler.”

⁹² Pazarıcı, H., **Uluslararası Hukuk**, 2. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2004, s. 203.

olduğu 1948 tarihli Birleşmiş Milletler Soykırım Sözleşmesinin 2. maddesinde yer alan soykırım⁹³ kavramı, Roma Statüsünün 6. maddesinin aynısı olarak kaleme alınmıştır; “... ulusal, etnik, ırksal veya dinî bir grubu, sırf bu niteliği nedeniyle (as such; comme tel) tamamen veya kısmen yok etmek kastıyla/amacıyla birtakım ağır fiilleri ika etmek”⁹⁴ şeklinde tanımlanmaktadır. 1948 tarihli Birleşmiş Milletler Soykırım Sözleşmesinin 2. maddesine göre soykırım⁹⁵ –ırkçı kin ve nefretin en üst derecesi olmak üzere– ulusal, ırksal veya dinsel bir grubun üyelerini, sadece o grubun üyesi oldukları için yok etmek eylemidir. Bu sözleşme, taraf devletlere bu suçu kendi ulusal mevzuatlarında suç sayma ve işlenen suçları kovuşturma yükümlülüğünü getiren bir uluslararası anlaşmadır. Taraf devletlerin sorumluluğu bununla sınırlıdır. Genel amaç, bu suretle gelecekte soykırım eylemlerinin önlenmesi, aksi hâlde sorumlu kimselerin kovuşturulması ve cezalandırılmasıdır.⁹⁶

Madde hükmünde bahsedilen ağır fiiller şunlardır:⁹⁷

- a. Grup üyelerini öldürmek;
- b. Grup üyelerine ciddi/ağır bedensel veya psikolojik/zihinsel zarar vermek;
- c. Grubu, fiziksel olarak kısmen veya tamamen yok etme niyetiyle/kasten yaşam koşullarını ağır biçimde kötüleştirmek;
- d. Grup içi doğumları bilinçli olarak önlemeye yönelik tedbirler almak ve bunları dayatmak;
- e. Grubun çocuklarını zorla başka bir gruba zorla nakletmek;

Soykırım suçu hakkında önemle söylenmesi gereken en önemli özellik, bunun ancak özel kastla⁹⁸ (dolus specialis) işlenebilen bir fiil olmasıdır. Başka bir deyişle maddi unsur olarak belirtilmiş beş davranış türünün, “... ulusal, etnik, ırki veya dinî bir grubu, kısmen veya tamamen yok etmek” kastıyla işlenmiş

⁹³ 1948 tarihli **Birleşmiş Milletler Soykırım Sözleşmesi**’nin metni için **Bkz.: Düstur, Tertip III**, 1950, Cilt: XXXI, s. 1941. ; **R. G.:** 29. 3. 1950, Sayı: 7469. ; **Gündüz**, s. 325. ; İngilizce metin için **Bkz.: United Nations Treaty Series**, Vol.: 78., s. 277.

⁹⁴ Sur, M., **Uluslararası Hukukun Esasları**, Geliştirilmiş 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2006, s. 274.

⁹⁵ 1948 tarihli Birleşmiş Milletler Soykırım Sözleşmesi’nin 2. maddesi aşağıdaki gibi kaleme alınmıştır: “İşbu Sözleşme’de, jenosit, millî, etnik, ırki veya dinî bir grubu kısmen veya tamamen imha etmek maksadıyla aşağıdaki fiillerden herhangi birinin irtikâp olunması demektir: a. Grup âzalarının katli; b. Grup âzalarının bedenî ve akli melekelerinin ciddi surette hâleldar edilmesi; c. Grubun, bedenî varlığının kısmen veya tamamen imhasına müncer olacak hayat şartlarına kasten tâbi tutulması; d. Grup içinde doğumları sekteye uğratan tedbirler alınması; e. Bir grup çocuklarının diğer bir gruba zorla nakledilmesi.”

⁹⁶ Çaycı, S., “Uluslararası Hukuk Açısından Ermeni Sorunu”, http://www.iksaren.org/bilgibankasi/tr/Ermeni_Sorunu_Bilgi_Belgeler_CD_dosyalar/2/Tr/SADI.doc(Erişim: 20.10.2006)

⁹⁷ Alpkaya, G., **Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi**, Turhan Kitabevi, Ankara 2002, s. 124, 125.

⁹⁸ **Kast:** Bir eylemin ve neticelerinin bilerek ve isteyerek işlenmesidir.

olması aranır. Statüde de, “intent to destroy ... a group, as such” demek suretiyle, as such” vurgulamasıyla, grubun bu aidiyeti, niteliği sebebiyle özellikle hedef alınması gerektiği aranan bir koşuldur.⁹⁹

Uluslararası Hukuk Komisyonu'na göre de, soykırım suçunda aranan özel kast, bu suçun “ayırt edici niteliğini” ortaya koymaktadır. Maddi unsurlarda belirtilen fillerden birini işleme yönündeki genel kastla birlikte, mağdurlar bakımından söz konusu fiilin doğuracağı muhtemel neticelerin genel olarak farkında olmak, soykırım suçunun oluşmasına yetmez. Suçun tanımı, yasak eylemlerin genel neticeleri itibarıyla belirli bir zihinsel durumun, belirli bir kastın varlığını gerektirmektedir. Bu bakımdan planlı bir soykırım uygulaması çerçevesinde, mağdurları öldürme görevini yerine getiren bir kimse bile genel kastın yanında, ayrıca bu planın bilincinde olarak, belirli bir “... ulusal, etnik, ırki veya dinî bir grubu, kısmen veya tamamen yok etmek” amacıyla hareket etmiyorsa, bu suçtan sorumlu tutulamaz.¹⁰⁰ Bu açıdan soykırım suçunun manevi unsuruna dair söylenenlerden; Ermeni soykırımı iddiaları ile Yunanlıların “Pontus, Küçük Asya ve Trakya Soykırım” iddialarının 1948 tarihli Soykırım Sözleşmesi ve bugünkü anlamıyla soykırım suçunun unsurları bakımından asılsız olduğu anlaşılmaktadır. Türkler tarafından Ermenilere, “Pontuslulara, Küçük Asyalılara, Trakyalılara” uygulanan tedbirler savaş koşulları içinde; meşru müdafaa millî güvenlik, askerî zorunluluk gerekçelerine dayanılarak yerine getirilmiştir. Buna karşılık, “Pontus'ta,” “Küçük Asya'da”, “Trakya'da” iddia edildiği gibi sırf belirli bir etnik gruba ait oldukları için kasten ve özel olarak hedef alma amacı yoktur. Dağda eşkıyalık yapan, düşman (Rus) ordusuna yardım eden onunla birlikte, tebaası olduğu devletin güvenlik güçlerine karşı savaşan, devlete karşı ayaklanarak, “Megali İdea” hayallerini, “Pontus'u” Yunanistan'la birleştirmek veya “Pontus Yunan Cumhuriyeti'ni” veya “Pontus Yunan Devletini” kurmak amacıyla silahlı mücadeleye ve terör faaliyetlerinde bulunan kişilere karşı, kamu güvenliğinin ve kamu düzeninin sağlanması için alınan zorunlu tedbirler soykırım suçu olarak değerlendirilemez. Çünkü o dönemde alınan bu zorunlu tedbirlerin amacı, “Rumları” yok etmek, ortadan kaldırmak değildir. Meşru müdafaa hakkı çerçevesinde yurtda kamu güvenliğini ve kamu düzenini, barışı ve huzuru, “yurtta sulhu” ve dolayısıyla da “dünyada sulhu” sağlamaktır.

Kaldı ki Osmanlı Devleti, 9.12.1868 tarihinde Yunanistan'ın Türkiye'deki “Rumları” ayaklanmaya özendirerek içişlerine karışması ve ülke barışını bozduğu gerekçesiyle, söz konusu Yunanistan Devleti'yle diplomatik ilişkilerini dahi kesmiştir.¹⁰¹

⁹⁹ Önok, M., **Tarih Perspektifiyle Uluslararası Ceza Divanı**, Turhan Kitabevi, Ankara 2003, s. 151.

¹⁰⁰ Önok, S. 151, 152.

¹⁰¹ Pazarcı, H., **Uluslararası Hukuk Dersleri**, III. Kitap, Turhan Kitabevi, Ankara 1994, s. 200.

Statünün 4/3. maddesine göre şu eylemler cezalandırılır:¹⁰²

- aa. Soykırım;
- bb. Soykırım işlemek üzere anlaşmak;
- cc. Soykırım işlemek üzere doğrudan ve açık/aleni kışkırtmak;
- dd. Soykırım girişimi;
- ee. Soykırım suçuna katılmak;

Soykırım Sözleşmesi tazminat hukuku konularını kapsamamaktadır. Sözleşme 12 Ocak 1951 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 1968 tarihli ve zamanaşımı konulu Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ise, soykırım suçlarının soruşturulmasında ve kovuşturulmasında zamanaşımının söz konusu olmayacağını hükme bağlamaktadır. Bu Sözleşme, 1948 tarihli Sözleşme'nin yürürlük tarihini etkilememektedir.¹⁰³

Soykırım suçunu teşkil edebilecek fiillerin, önceden tasarlanmış belirli bir plan çerçevesinde işlenmesi gerekir. Bir fiilin, resmi bir devlet politikası olarak, bunun yerine getirilmesi daha doğru bir ifade ile bunun icrası kapsamında işlenmesi, devletlerarası yargı tarafından gerekli görülmemiştir.¹⁰⁴

Uluslararası Ceza Divanı Statüsü'nün 30. maddesi, yargı yetkisine giren suçların oluşması için gerekli olan manevi unsurları aşağıdaki gibi sıralamıştır:

1. Aksi kanıtlanmadığı müddetçe, bir kimse Divan'ın yetkisi içinde olan suçlardan ancak suçun maddi unsurlarını kasıt ve bilgi ile işletilmişse ceza bakımından sorumlu tutulacaktır.

2. Bir kimse, bu maddenin amaçları bakımından aşağıdaki durumlarda kasıtlı hareket etmiş olabilir;

- a. Eylemle ilgili olarak, bir kimsenin söz konusu fiili isteyerek işlemiş olması,
- b. Bir kimsenin söz konusu sonuca neden olmayı istemesi veya olayların doğal akışı sonucunda gerçekleşeceğinin bilincinde olması,

3. Söz konusu maddenin amaçlarına uygun olarak, "bilgi" bir durumun varlığının veya olayların doğal seyrinde bir sonuç doğuracağını farkında olunmasıdır. Bilmek ve bilerek kavramları bu şekilde yorumlanmalıdır.

¹⁰² Alpkaya, s. 125.

¹⁰³ Çaycı, http://www.iksaren.org/bilgibankasi/tr/Ermeni_Sorunu_Bilgi_Belgeler_CD_dosyalar/2/Tr/SADI.doc (Erişim: 20.10.2006)

¹⁰⁴ Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (EYUCM) İstinaf Dairesi'nin 5 Temmuz 2001 tarihli Jelisić Kararı; Aynı yöndeki görüş için Bkz.: Alonzo-Maizlish, D., **In Whole or in Part: Group Rights, the Intent Element of Genocide, and the 'Quantitative Criterion'**, New York University **Law Review**, Vol.: 77, November 2002, s. 1381: Önok, R. M., "5237 Sayılı Yeni TCK'ya Göre Uluslararası Suçlar", **Hukuk ve Adalet, Eleştirel Hukuk Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 5, Nisan 2005, s. 185.

Uluslararası Ceza Divanı'nın kapsamına giren diğer suçlara göre, soykırım suçu manevi unsur bakımından farklılık göstermektedir. Soykırım suçundan bahsedebilmek için genel kastın yanında, soykırım suçunun gerçekleşebilmesi bakımından suçun özel kasıtle işlenmiş olması da gerekmektedir. Bu temel bir unsurdur.

B. İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlar

İnsanlığa karşı suçlar, soykırım, katliam, zulüm, kıtal,¹⁰⁵ mukatele gibi kavramların ne anlamlara geldiklerinin hem uluslararası ceza hukuku hem de uygulamaları bakımından, araştırılması ve bu kavramların doğru anlaşılması gerekmektedir.

Uluslararası Ceza Mahkemesi, ister uluslararası, ister ulusal nitelikte olsun, bir silahlı çatışma sırasında işlenen ve herhangi bir sivil topluluğa yönelik aşağıda sayacağımız ve Roma Statüsü'nün 7. maddesinde düzenlenmiş bulunan bu suç, maddede bentler olarak sayılmış belirli eylemlerden/fiillerden herhangi birisinin “saldırının bilincinde olarak, herhangi bir sivil nüfusa karşı yöneltilmiş yaygın veya sistematik bir saldırının parçası” biçiminde işlenmesidir. **Söz konusu eylemler şunlardır:**¹⁰⁶

- a. Adam öldürmek,
- b. Top yekûn öldürme/imha etmek,
- c. Köleleştirmek,
- ç. Nüfusun zorla nakli/göç ettirme ya da sürgün edilmesi,
- d. Uluslararası hukukun temel kurallarını ihlal eder biçimde hapsetmek ya da fiziksel özgürlüklerden diğer şekillerde ağır mahrumiyet,
- e. İşkence,
- f. Irza geçmek/tecavüz, cinsel kölelik, zorla fahişelik, zorla hamile bırakmak, zorla kısırlaştırmak veya kıyaslanabilir ağırlıkta diğer herhangi bir cinsel şiddet şekli,
- g. Tanımlanabilir herhangi bir grup ya da topluluğa karşı; siyasi, ırksal, ulusal, etnik, kültürel ya da dinî temelde zulüm,
- h. Kişilerin zorla yok edilmesi/kaybedilmesi,
- i. Irk ayrımcılığı/aparrheid suçu,
- j. Kasten büyük ezaya veya vücut ya da zihinsel veya fiziksel sağlıkta ciddi zarara yol açan, benzer nitelikte diğer insanlık dışı fiiller/eylemler.

Burada, insanlığa karşı suçların tanımında iki temel unsur bulunmaktadır:

- aa. Maddi ölçüt unsuru, bir sivil topluluğa karşı geniş ya da sistematik bir saldırının parçası olarak sayılan eylemlerden birini gerçekleştirmek,

¹⁰⁵ **Kıtal:** “birbirini öldürme, vuruşma, muharebe (slaughter, battle)” anlamlarına gelmektedir.

¹⁰⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için **Bkz.:** Önok, s. 156, 157 vd. ; Alpkaya, s. 126, 127 vd.

bb. Zihinsel ölçüt ise, bu saldırıya katıldığını bilmektir.¹⁰⁷

Sonuç olarak, insanlığa karşı suçlar, soykırım suçundan çok daha geniş bir eylem yelpazesini kapsamaktadır. İnsanlığa karşı suçlarda, soykırım suçunun ayrılmaz bir parçası olan özel kastın varlığı aranmaz. Özel kastın varlığı, aynı zamanda, soykırım suçunu etnik temizlikten ayıran en önemli kilit unsurdur.¹⁰⁸

C. Etnik Temizlik

Etnik temizlik kavramı uluslararası hukuk tarafından henüz tanımlanmamıştır. Ancak Eski Yugoslavya Ceza Mahkemesi (YUCM) ile Birleşmiş Milletlerin bazı kararlarında etnik temizlik kavramına rastlanmaktadır.¹⁰⁹ Ama tanımı bulunmamaktadır. Akademisyenler, diplomatlar ve hukukçular tarafından yapılan “etnik temizlik” tanımların birçoğu şöyledir; “belli bir bölgeyi etnik açıdan türdeş/homojen hâle getirmek ve söz konusu bölge üzerinde hak iddiası için zemin hazırlamak amacıyla, belirli bir gruba mensup sivillerin söz konusu bölgeden başka bir bölgeye zor kullanılarak sürülmesidir.”¹¹⁰ Görüldüğü gibi etnik temizlikte, soykırım suçunda var olan özel kasıt bulunmamaktadır. Ancak etnik temizliğin soykırımın habercisi olarak değerlendirilebileceği de unutulmamalıdır. Dolayısıyla etnik temizlik kavramı soykırımdan farklı da olsa, soykırım ile ilgili bir biçimde yorumlanmakta ve kullanılmaktadır.¹¹¹

V. Devletler Hukuku Bakımından “Pontus Soykırım” İddiaları

“Pontus, Trakya ve Küçük Asya Yunanlılığının Soykırımı” tabi tutuldukları iddiaları meselesi diplomasi, siyaset, siyasi tarih, savunma, sosyoloji, psikoloji, kamu yönetimi ve özellikle hukuki boyutları bakımından ele alınıp incelenmelidir. Bu genel çerçeveye ek olarak, ayrıca ve özellikle sözde “Pontus Soykırım” iddiaları, Osmanlı Devleti’nin savunması, kamu düzeni ve kamu güvenliği/emniyeti bağlamında askerî boyutu yanında Yunanlıların “Pontuslu” olarak tabir ettikleri kişilerin çetecilik, eşkıyalık, isyan faaliyetleri sivil Müslüman Türk halka ve Müslüman Türk köylerinde uyguladıkları katliamlar, düşmanla (Ruslarla) iş birliği yapmaları, ayaklanma, Müslüman Türk ahalinin ve bunun yanında yıkılmakta olan Osmanlı Devleti’nin ve ordusunun bu ayaklanmaya karşı koyması gibi hukuki hakları ve boyutları açısından ele alınıp, bu süreçte alınan askeri, idari önlemlerle birlikte, karşılıklı olarak işlenen haksız eylemlerden (wrongful acts-torts) ve suçlardan (crimes)

¹⁰⁷ Alpkaya, s. 127, 128.

¹⁰⁸ Elekdağ, S., “İnsanlığa Karşı Suçlar”, **Stratejik Öngörü 2023**, ASAM, Ekim 2006, s. 9.

¹⁰⁹ Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı A/RES/47/80(16 Aralık 1992) ve Prosecutor v. Radislav Krstic, Case No. IT-98-33-T, Tial Judgement, 2 Ağustos 2001, paragraf 16.; Elekdağ, s. 10.

¹¹⁰ Elekdağ, s. 10.

¹¹¹ Elekdağ, s. 10.

kaynaklanabilecek hukuki (civil) ve cezai (penal-criminal) bakımdan sorumlulukların değerlendirilmesi gerekmektedir. “Pontusluların” bağımsızlık ya da Yunanistan’la birleşmek isteği ile ayaklanmaları, çetecilik ve terör faaliyetlerine kalkışmaları, Müslüman Türklere karşı kasaba ve köylerde katliamlar/kırımlar yapmaları, düşmanla iş birliğinden kaçınmaması, savaş zamanında tebaasında buldukları Osmanlı Devleti’ne karşı, vatana ihanet suçlarını işlemeleri ve buna karşılık Müslüman Türklerin kendilerini korumak/meşru müdafaa durumunda kalarak, bu amaçla meşru müdafaaada bulunmaları, kendilerini savunmaları, ancak bu savunmanın da zaman, zaman maksadını ve hatta sınırlarını aşması, intikam, misilleme veya zararlar karşılık eylemlerini kapsar nitelik kazanması, **sonuç olarak** Osmanlı Devleti’nin ve Müslüman Türk milletinin gerekli gördükleri orantılı önlemleri almaları ve bunları uygulamaları çerçevesinde planlanmış ve icra edilmiş olan bir olay söz konusudur. Bu da hukuk bakımından soy kırım olarak nitelenemez.

Bütün bu olaylar çerçevesinde silahlı bir çatışmada düşmanın yararlanabileceği “Pontuslu” bütün erkekler orduda silah altına alınmış olması ve bunların o dönemde bazı bölgelerde “zorunlu” olarak “amele taburlarında” çalıştırılmış olmalarının hukuka aykırı olup olmadığı tartışılabilir. Diğer taraftan çeşitli cephelerde savaşmakta olan Osmanlı ordusu dışında kalan Müslüman sivil Türk halkı, kendi yörelerindeki, kendisine karşı girişilen katliamlara, kırımlara karşı kendi imkânlarıyla kendini –kendi can ve mal güvenliğini– savunmaya çalışmış olduğunun/meşru müdafaaasının gözden ırak tutulmaması gerekir. Zaman, zaman intikam, zaman zaman zararlar karşılık, zaman, zaman da misilleme düşüncesiyle hareket edildiği de olabilir. Ancak, çökmekte olan Osmanlı Devlet otoritesinin zaaf içinde bulunduğu durumları fırsat bilen “Pontuslu Rumlar” veya Müslüman Türkler karşılıklı olarak köy basma, gasp, soygun, adam öldürme gibi eylemleri gerek kişiler ve gerekse gruplar etkin bir biçimde işlemişlerdir. Bütün tarafları olumsuz yönde etkileyen ve bu acı olayları tetikleyenler, Yunanlıların iddia etmeğe çalıştıkları gibi yıkılmakta olan Osmanlı Devleti’nin kolluk kuvvetleri, Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları ile Müslüman Türk Milleti değildir. Bu olayları tetikleyenler, Ruslarla (düşmanla) iş birliği içinde hareket eden ve kendilerince bir “ulusal kurtuluş mücadelesi” veya savaşı başlatmayı, “Büyük İdealleri”ni gerçekleştirmeyi düşünen ve bu nedenle harekete geçen Yunanistan yönetimi ile Rum Ortodoks Kilisesi ile üyeleri –Despotlar (Metropolitler), papazlar– silahlı “Pontuslu”lardan oluşan çetelerin, savunmasız ve masum sivil Müslüman Türk milletine karşı bölgede giriştikleri bir etnik temizlik, kıyım, katliam faaliyetleri, eylemleri oluşturmaktadır.

Türkiye’nin bugün karşı karşıya olduğu “Pontus soykırım” iddiaları, devletlerarası hukuk açısından Birleşmiş Milletler Antlaşması (sınır, toprak, tazminat talepleri vs.), uluslararası ceza hukuku (soykırım iddiaları vs.) ve uluslararası özel hukuk (tazminat talepleri) bakımından araştırılıp değerlendirilebilir. Ayrıca Türkiye’ye yönelik “Pontus soykırım” iddiaları

öncelikle Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 24 Ekim 1970 tarihli ve 2625 (XXV) sayılı kararı, Birleşmiş Milletler Antlaşmasına Uygun Olarak Devletlerarasında Dostça İlişkiler ve İş Birliğine Dair Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirisi ile 1969 tarihli Birleşmiş Milletler Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi çerçevesinde incelenmesi gereken konulardandır.

Yine bu konuda hukuki çerçeveyi oluşturan başlıca temel devletlerarası düzenlemeler şunlardır: Birleşmiş Milletler Uluslararası Adalet Divanı Statüsü, 1948 tarihli Birleşmiş Milletler Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Hakkında Sözleşme,¹¹² 1968 tarihli Birleşmiş Milletler Savaş Suçlarına ve İnsanlığa Karşı Suçlara Zaman Aşımının Uygulanmaması Hakkında Sözleşme,¹¹³ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1973 tarihli ve 3074 (XXVIII) Sayılı Kararı; "Savaş Suçları ve İnsanlığa Karşı Suçlardan Suçlu Bulunanların Aranmasında, Yakalanmasında, İade Edilmesinde ve Cezalandırılmasında Uluslararası İşbirliği İlkeleri", 1998 tarihli Uluslararası Ceza Divanı Roma Statüsü¹¹⁴ ve son olarak da Uluslararası Örf ve Âdet Hukuku Kuralları ile Uluslararası Hukuk'un Emredici Hükümleridir.

Konumuzla ilgili olan ve belki de en önemli hukuki belge, 1914'ten itibaren Karadeniz'in Yunanlıların deyimiyle "Pontus"un ve genel olarak bütün Osmanlı Devleti'nin birlik ve dirliğini bozan savaş durumuna 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması'yla son verilmesine dair olan 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması'dır. Bir taraftan Lozan Barış Antlaşması, diğer taraftan Türk ve Rum Ahali'nin Mübadelesine ilişkin antlaşmayla geçmişte yaşanan olayların muhasebesi/hesabı görülmüştür ve yeni bir sayfa açılmıştır. Osmanlı Devleti ortadan kaldırılmıştır. Onun yerine yeni bir devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti uluslararası camiada; egemen, bağımsız ve diğer devletlerle eşit olarak yerini almıştır. Yine bu noktada Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan arasında Ankara'da 30 Ekim 1930 tarihinde imzalanan "Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Anlaşması ve Buna Ek Protokol" ile geçmişte yaşanan tatsız olaylardan sonra yeni bir dönem dostluk dönemi başlatılmıştır. Bütün bu önemli anlaşmalar imzalanırken gündeme getirilmeyen bu iddiaların, aradan geçen bunca yıldan sonra gündeme getirilmesi manidardır.

Sonuç olarak, Türkiye ile Yunanistan ve konumuzla ilgili olarak Yunanlıların deyimi ile "Pontus, Trakya ve Küçük Asya Yunanlılığı" arasındaki sorunlar 1923 Lozan Barış Antlaşması ve 30 Ekim 1930 tarihli Ankara Anlaşması'yla birlikte kesin olarak çözümlenmiştir. Hukuki durum yukarıda ifade etmeye çalıştığımız gibidir. Bunun dışındaki bütün iddia ve girişimler, hukuksal dayanaktan yoksun olup, siyasi baskı ve taktiklerle sonuç alınmaya

¹¹² 12 Ocak 1951 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

¹¹³ 11 Kasım 1970 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

¹¹⁴ 1 Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

yönelik stratejiler olup, Yüce Atatürk'ün ifade ettiği ve bizlere/insanlara miras bıraktığı barışı, “Yurtta sulh ve cihanda sulh”ü bozucu niteliktedir.

VI. Yunan Kaynaklarından Öğrendiğimiz, Yunanlıların Uyguladığı Türklerin “Unuttuğu” Kıyımlar ve Soykırımlar

Burada Yunanistan'da yaşayan herkesin bildiği ama konuşmadıkları, sustukları/konuşmaktan kaçındıkları tarihî gerçeklerden, olaylardan ve Yunanlıların Müslüman Türklere uyguladığı soykırımlardan da söz etmek yerinde olacaktır. Bazı Yunanlıların bu konuda yazdıklarından ve özellikle Yunanistan millî marşında/şiiirinde Türklere karşı soykırımın nasıl övülmekte olduğuna ilişkin örnekler vererek başlayalım.

Selânik'te yayımlanan Makedonia (Makedonya) **Tis Kiriakis Gazetesinde** *Thanasis Triaridis*'in “**Savunmasız Sivillerin Kıyımına Neden Olan Özgürlük**” başlıklı dizi yazısında aynen şunlar yazmaktadır:¹¹⁵ “22 Eylül 1821 günü Theodoros Kolokotronis önderliğinde ayaklanan Yunan kuvvetleri, 40.000 kadar Moralı Türk ve Yahudi ile birlikte şehrin esas savunma birliklerini oluşturan 1.500 kadar silahlı (Müslüman) Arnavut'un toplanmış olduğu Trebliçe'yi (Tripoliça'yı) ele geçirdi. Hemen ardından gerçekleştirilen katliam Mora Yarımadası'nın o güne kadar görmüş olduğu kıyımların belki de en büyüğüdür. Yunanlılar üç gün boyunca savunmasız Türk ve Yahudileri kadın, çocuk, bebek demeden (önce tecavüz ve işkence ederek, camdan atarak, yakarak, bebeklerin kafalarını duvarlara çarparak parçaladıktan sonra) boğazlamışlardır/kesmişlerdir. Yunan okul kitaplarına göre bu şekilde Ortodoks Hristiyan Yunanlılar ‘kutsal görevlerini’ ifa etmişlerdir. Batı Avrupa'da Yunan dostları (filhellenist) akımın kurucularından olan tarihçi yazar Fransua Pukevil, Trebliçe katliamını tarif etmek için ‘Kutsal Kitapta (bible) anlatılan ve evcil hayvanlara varıncaya kadar kestiklerini ve yaşanan bu felaketleri hayal edebilmeniz hâlinde ancak Trebliçe katliamının gerçek görüntüsünü elde edebilirsiniz’ demekte tereddüt etmemiştir. Katliamın elebaşısı (instigator) Theodoros Kolokotronis 1836'da Georgios Terçetis'e okuduğu ‘Hatıraları’nda benzeri görülmemiş bir içtenlikle ve etkili bir sadelikle, daha önce anlaşmaya vardığı 1.500 kadar silahlı Arnavut'un sağ salim şehri terk etmelerini sağladıktan sonra, ki bu da Kolokotronis'in emrindeki askerler üzerinde tam bir denetiminin bulunduğu kanıtını teşkil eder, ‘içerideki Yunan askerî Cuma

¹¹⁵ Τριαριδης, Θ. (Triaridis, Th.), “Η Ελευθερία που σφάζει αμάχους (Savunmasız Sivillerin Kıyımına Neden Olan Özgürlük)”, **Makedonia Tis Kiriakis Gazetesi**, Selânik 10, 17, 24 Nisan 2005 tarihli Pazar sayısı. ; Ayrıca bu konuda **Bkz.:** “Υμνος στην Ελευθερία ή μήπως στην Θηριωδία; Οι στίχοι του Σολωμού δοξολογούν και ταυτόχρονα καθαγιάζουν την γενοκτονία 32.000 Τούρκων του Μωριά που σφαγιάστηκαν από το ασκέρι του Κολοκοτρώνη το 1821 (Solomos'un Şiirinin Kıtaları, 1821'de Mora'da Kolokotronis'in Askerleri tarafından Kesilen 32.000 Türk'ün Soykırımının Hamdüsena Ayini ve Aynı Zamanda Takdisi, Özgürlüğe Mi? Yoksa Vahşete Mi Övgü?)” <http://www.geocities.com/massacre1821/anthem.htm> (Erişim: 23.3.2007).

gününden Pazar gününe kadar Trebliçe’de bir saatlik mesafede 32.000 kadın, çocuk ve erkeği kesiyor/boğazlıyor ve öldürüyordu’ der (**Bkz:** Diigisis Simvandon Ellinikis Filis, Apomnimonevmata Kolokotroneon: Yunan ırkının olaylarının anlatımı, Kolokotronis’in Hatıraları, Nastı Yayınları, Cilt: I., S. 112).” Bu noktada *Triaridis* günümüzle de ilgili şöyle bir mukayese yapmaktadır: “Trebliçe’de kesilenlerin sayısının daha anlaşılabilir hâle gelmesi bakımından şunları hatırlatmak isterim; Beslan’daki Okulda öldürülen çocukların sayısı 600, Amerika’da 11 Eylül 2001 olayında ölenlerin yaklaşık 4.000 kişi, Sabra ve Satila’daki ölü sayısının 2.000, Sebreniça’da ölenler yaklaşık olarak 7.000 kişidir... 1919-1922 yıllarında da Yunanlılar Küçük Asya Türklerini temizlemeye kalkışmışlardı...

“Yunanistan, ‘kutsal topraklarını’ ‘pis köpeklerden’¹¹⁶ temizledikten sonra ‘kendi kuvvetiyle özgürlüğüne kavuşmuştu’. Trebliçe’de katledilen siviller için kullanılan ‘pis köpekler’ tabirini 1823’te yazılan ve görülmemiş bir milliyetçilik kinyile dolu uzun bir şiirde görüyoruz. Bu şiirin yaklaşık dörtte birinde kurbanlar hiçe sayılarak ve katiller övülerek ‘zavallı Trebliçe’nin düşüşü anlatılmaktadır. İşte bu şiir ne yazık ki ‘Özgürlük marşı’ adını taşımaktadır ve yazan kişi de Diyonisios Solomos’dur. Bu Marş’ın ilk iki kıtası Yunan Devleti’nin ‘millî Marşı’ olmuştur. ...bu şiirin orta kısmındaki 35 ilâ 73. kıtaları içine alan 39 kıtasında ‘zavallı Trebliçe’nin kıyımı anlatılmaktadır.¹¹⁷ Fakat

¹¹⁶ Burada Türkler kastedilmektedir.

¹¹⁷ 35. kıtadan 73’e kadarki kritik kıtalarda neler vardır ve neler anlatılmaktadır? Burada 65., 68., 69., 72. kıta üzerinde durmak istiyoruz. Linos Politis’in, İkaros Yayınlarından 1986 yılında yayımlandığı şekliyle aynen aktarıyorum.

65. kıta:

*“Hem palaskalar hem kılıçlar,
Etrafa saçılmış beyinlere,
Baştan başa yarılmış kafataslarına,
İştah açıcı (“kımıl kımıl) iç organlarına bulanmış.*

Bir an için insan şairin kendisinin bile kendi anlatımına katlanamadığını hisseder gibi olmaktadır. Çünkü şair 66. kıtada birdenbire öldürmelerin artık durmasını ister ve ‘Yeter; öldürmeler ne kadar sürecek!’ der. Fakat buna rağmen çarçabuk o ana kadar bilinen ritmine tekrar döner: Öldürmeler ‘köpekler’ yok olduğunda bitecektir. (Burada yine ‘köpekler’ ve ‘pisler’ katledilmekte olan savunmasızlardır. Yani Türklerdir.)

68. kıta

*Köpekler azalıyorlardı
Ve Allah! Diye bağırıyorlardı, Allah!
Ve Hristiyanların dudakları
Ateş! Diye bağırıyorlardı ateş!*

69. kıta

*Aslanlar gibi vuruşuyorlardı,
Hep Ateş! Diye bağırıyorlardı,*

esasen neyi okumaktayız acaba? ‘Yunanlıların kutsal kemiklerinden çıkartılmış özgürlük’ şimdi ‘pis köpeklerin’ yani Trebliçe’deki savunmasız kadınların, çocukların ve erkeklerin katledilmesini gerekli kılmaktadır. Başka bir biçimde söylemek gerekirse, insan hayatının değersizleştiği, kanın safra sayıldığı, sivillerin katlini öven bir metin okumaktayız. Böyle bir şey özgürlük marşı, şiiri olamaz, böyle bir şey katillere bir marştır...”

Diğer taraftan yine başka bir yazar, *Dimitris Lithoksou*,¹¹⁸ “21 Programı: Müslümanların Soykırımı” başlıklı yazısında aynen şunları yazmaktadır:¹¹⁹

“Türk kalmasın Mora’da, Ne de bütün dünyada” 1821’ler döneminin bir Yunan Halk Türküsünde, Rus Çarı I. Aleksandır ile Rus Dışişleri Bakanı İoannis Kapodistrias’ın¹²⁰ planladıkları ayaklanmanın ilk döneminde

Ve pisler dağılıyorlardı, sağa sola, Bögürerek hep Allah!

72. kütada kesilen sivillerin hem bedensel olarak hem de hafızalarda kalacak değerini sıfıra indirmek üzere en aşırı denemesini yapar: Ovada dere misali oluk, oluk akan kanlarının bir bakıma ‘su yerine kan için masum otları kirlettiğinden söz eder. Dikkat edelim: 32.000 sivil Türk’ün kanı ‘köpeklerin kirli kanı’ olarak nitelendirilirken ‘masum’ sıfatı ovadaki ot için kullanılmaktadır.

72. kıta

Kan nehir olmuş,

Ovada akmakta,

Ve masum otlar serinlik yerine,

Kan içmekte.

“Zavallı Tripoliça’nın” düşüşü tamamlanmıştır. Devamında yer alan 74. kıta sanki mantık dışılığın tanırsallaştırılmasına benzemektedir: 32.000 kesilmiş Türk ve Yahudi’nin kanını “masum otlar” içmiş ama her halükârda özgürlük hâlâ “Yunanlıların kutsal kemiklerinden çıkartılmış” olmaya devam etmektedir. 39 kıtalık bölüm boyunca “kutsal kemiklerin” sahibi Yunanlıların kıyımı yapan taraf olmasına gelince sağırlaştırıcı sessizlik... 35’ten 73’e kadarki bu 39 kıtalık kısım, edebiyat tarihi boyunca bir şairin sadece savunmasız kadın ve çocukların kıyımını haklı göstermeye çalışmakla kalmamış, insan katliamını överek şiirini katillerin hizmetine sunduğu tek örnektir... Özgürlüğe adanan bir marşta 32.000 insanın kasaplar tarafından kesilmesinin övülmeye karar verilmesi şair ve diğer pek çokları bakımından Mora’daki etnik temizliğin Yunan bağımsızlığı için ne kadar önemli bir temel ilke olarak kabul edilmiş olduğunun göstergesidir... Yunanistan’ın kendi yeni dönem kültürünün temellerine “katı milliyetçi ve ırkçı” öğretileri yerleştirmiş olduğunun kanıtıdır. **Bkz.:** Triaridis, Th., “Savunmasız Sivillerin Kıyımına Neden Olan Özgürlük”, **Makedonia Tis Kiriakis Gazetesi**, Selânik, 10, 17 ve 24 Nisan 2005 tarihli Pazar Sayıları.

¹¹⁸ Yazar Dimitris Lithoksou 1954 Atina doğumludur. Doğu Trakya göçmeni bir Ortodoks Hristiyan baba ile Ortodoks Hristiyan Arnavut (arvanit) bir ananın oğludur. Yunanistan’daki Makedon Azınlığın Gökkuşluğu Partisi’nin Kurucularındandır.

¹¹⁹ Λιθοξοου, Δ. (Lithoksou, D.), “Το πρόγραμμα του ’21: η γενοκτονία των Μουσουλμάνων (’21 Programı: Müslümanların Soykırımı)”, <http://www.sitemaker.gr/antiethnikistik/assets/genoktoniamousoulmanon.doc> (Erişim: 11.01.2007).

¹²⁰ İoannis Kapodistrias, daha sonra Yunanistan’ın ilk Başbakanı olmuş ve Mavromihalis ailesinden iki kişi tarafından öldürülmüştür.

Yunanistan'daki Türk ve Arnavut Müslümanların toplu hâlde yok edilmeleri öngörülmekteydi.

“Sadece böyle bir kitlesel katliam, İmparatorluğun Müslüman halkının tepkisine yol açacak ve suçlu-suçsuz ayrımı yapılmadan Ortodoks Rum ve Arnavutlara (Arvanitlere) yönelik kanlı misilleme hareketlerine girişmelerine neden olacaktı. Müslümanlar tarafından yapılan bu misilleme, Avrupa kamuoyunun katledilen Hristiyanlar lehine dönmesine neden olacak şekilde hassasiyet göstermesi ve Yunan dostu bir hareketin oluşmasıyla birlikte Batı Hükümetlerinin ayaklananları ‘İsyan Edenler’ olarak tanımlamak suretiyle meşru kılmaları için gerekli bir ön koşuldu. İsyan etmiş olan bu Hristiyan Halk ve üstelik ‘Eski Yunanlıların torunları’ (Avrupa'nın romantik düşüncesi, ayaklananları uzaktan ve hatalı gösteren ayaklananların merceklelerinden görmekteydi) olan bu halk, bildirileri dönemin ilerici kişilerini demokratik idealleriyle heyecanlandıran (aslında ayaklananlar arasında bu ideallerin ne olduğunu, bildirileri hazırlayan birkaç Filiki Eteriya üyesinin dışında anlayan yoktu; bu kişiler de ‘demokrasi’ sözcüğü ve türevlerinin sadece propaganda gücünü anlamaktaydı) bu halk kısa süre içinde kendinden kat ve kat güçlü askerî güçlerle karşı karşıya kalacaktı. Filiki Eteriya üyeleri Müslümanların toplu soykırımıyla ilgili Rus planlarını uygulayarak, Yunanistan'da yaşayan Hristiyanların hepsini suçlu duruma düşürüyor ve Müslümanların beklenen kan intikamına da maruz hâle getiriyorlardı. Bu, Rus planının sondan bir önceki aşamasıydı. O tarihte ve daha sonraki zamanda Büyük Rus Ortodoks Kardeş için çalışacaktı. Halkları tarafından baskıya maruz kalan Avrupa Hükümetleri, Babı Âli'ye olan desteklerini çekecekler ve Rus silahlarının Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamasına izin vereceklerdi.

“Müslümanların Filiki Eteriya üyeleri tarafından yönetilen bir soykırımına maruz kalmaları kesin ve sistematik bir biçimde gerçekleştirilmiştir. İlk katliamlar Aleksandros İpsilantis'in yönetiminde Eflak (Buğdan'da) gerçekleştirilecek ve Yunanistan'da olacak olanların bir habercisi niteliğini taşıyacaktı. Bu katliamda başrolü oynayan kişi Filiki Eteriya üyesi çetebaşı Vasilis Karavias'tı. Söz konusu bu kişi, o dönem Galaçi'deki jandarma birliklerinin komutanıydı. İpsilantis'in adı geçen beylikler bölgesine gelmesinin arifesi olan 21 Şubat tarihinde Karavias paralı askerleriyle birlikte kentteki Osmanlı garnizonunun yanı sıra, Galaçi'de bulunan bütün sivil Türk tüccar ve denizcileri boğazladı/kesti ve Türk dükkânlarını yağmaladı. Karavias, birkaç gün sonra bu kez İpsilantis'in huzurunda o bölgede teslim olmuş Osmanlı garnizonunun ve bütün Türk tüccarların kesilmesini emretti. İpsilantis, esir askerlerle, sivil tüccarların katledilmelerini, yayınladığı bir bildiriyle ‘kahramanca başarılar’ olarak niteledi. İpsilantis'in bu açıklaması, söz konusu kişinin niyetini açıkça ortaya koymaktaydı.

“Mora'daki ayaklanma 21 Mart günü Kalavrita'da patlak verdi. Başlı çekenler ise Filiki Eteriya üyeleri Sotiris Haralambis, Asimakis Fotilas, Vasilis Petmezas, Sotiris Theoharopulos ve Nikos Soliotis idi. Kasabanın 300 kadar

Türk sakini kısa süren bir direnişten sonra anlaşarak teslim oldular, ancak galipler bu anlaşmaya uymadılar. Fransız subayı Maksim Reybo'nun yazdıklarına göre erkek esirler boğazlandı ve kadınlarla çocuklar bölgenin güçlü Rumlarının evlerinde köle oldular. Bunu 23 Mart tarihinde Patra izledi. Ayaklanmanın başında Filiki Eteriya üyeleri Paleon Patron Germanos, İoannis Vlassopoulos (Rus Konsolosu) Andreas Zaimis, Andreas Lordos ve İoannis Papadiamantopoulos vardı. Müslümanlar kaleye çekildiler. Fransız Konsolosu Pouquevillé günlüğüne şöyle not düşmüştür: 'O korkunç geceden sonra bir kez daha gün ışığını görebileceğimi sanmamıştım. Her tarafta birbirini tutmayan çığlıklar duyuluyor, yirmi bin kişilik bir şehir yok oluyordu. Yunanlılar Müslüman mahallesini ateşe veriyorlar. Yollar ceset dolu. Başpiskopos Germanos büyük bir vebal altına girdi. Yunanlılar köylerden 'Türlere ölüm!' çığlıklarıyla geliyorlardı. Haçlı bayrak camilerin üzerinde dalgalanıyor. Papazlar pek çok Türk çocuğunu vaftiz ediyorlar. Şehre Vostiça eşrafı geliyor. Önlerinde mızraklara takılmış 5 Türk'ün kellesini taşıyan adamlar yürüyor.'

"Patra'daki İsveç Konsolosu ve Filiki Eteriya üyesi Ludovikos Stranis de, İstanbul'daki İsveç Büyükelçisine gönderdiği 26 Mart 1821 tarihli mektubunda 'Bütün Türk evlerinin yıkılarak yağmalandığını, çoğunun da ateşe verildiğini' belirtiyor. İngiliz Konsolosu Phillip Green de benzer olaylardan bahsediyor: 'Şehre bir karışıklık ve yağma ortamı hâkimdi. Türklerin evleri açılarak yağmalandı. Camiler yakıldı veya yerle bir edildi.'"

"23 Mart 1821 günü Filiki Eteriya üyeleri Theodoros Kolokotronis, Anagnostis Papageorgiu (Anagnostaras), Petrobey Mavromihalis ve Nikitas Turkoleka –daha sonra Türkkıran (Turkofagos) Nikitaras veya Nikitaru gibi takma adlar alacaktır– başkanlığında ayaklananlar Kalamata'ya girdiler."

"Şehrin Türk sakinleri, canlarına ve namuslarına dokunulmayacağına dair yemin ederek teslim oldular... Esirler, köle olarak pay edildi. Filiki Eteriya üyesi Amvrosios Francis'in ifadesine göre güzel kızlar dışında bu esirlerin çoğu 'karanlıklar içinde yitip gitti.'"

"24 Mart 1821 tarihinde armatol¹²¹ ve Filiki Eteriya üyesi Ksirodimitris Panurgias, kuzeni çetebası Yannis Guras'la birlikte Salona'ya (Amfissa) karşı yapılan bir saldırıyı yönettiler. Vostiça'dan Salona'ya gelen Müslüman halk kaleye çekildi. Kuşatma altındakiler susuzluk nedeniyle şartlı olarak teslim oldular. Bunların büyük birçoğunluğu boğazlandı; hayatta kalanlar ise köle yapıldı."

"Armatol ve Filiki Eteriya üyesi Athanasios Diakos 30 Mart 1821 tarihinde Livadya'ya saldırdı. Türkler ve Müslüman Arnavutlar kaleye çekilerek 25 Nisan

¹²¹ Eşkıyalarla savaşması için kendilerine yetki verilen diğer, başka eşkıyalara verilen ad.

1821 tarihine kadar direndiler. Sonunda teslim oldular ve hepsi ayırım yapılmadan boğazlandı/kesildi.¹²²

“1 Haziran tarihinde Misolongi düştü. Şehrin Müslüman sakinleri ya boğazlandı, ya da köle olarak dağıtıldı. Misolongi’yi, 9 Haziran’da Vrahori (Agrinio) izledi. Vrahori’de anlaşmayla silah bırakan 500 Müslüman ailesi ve şehrin bütün Musevi nüfusu –200 kişi– boğazlandı. Zapadi’deki Müslümanlar da aynı kaderden kurtulamadılar. Batı Rumeli’deki katliamlarda başrolü oynayan kişi armatol Yorgakis Nikolu ya da diğer adıyla Varnakiyotis’ti. Adıgeçen, daha sonra ayaklanan hemşehrilerine karşı Osmanlıların yanında savaşmış, Kapodistria’nın Yunanistan’a gelişinden sonra yine Yunan tarafına geçmiştir.”

“1821’in en büyük tarihçilerinden biri olan George Finnley, Rumeli’deki ilk günlerde yapılan katliamlarla ilgili şunları yazıyor: ‘Sunio Burnu’ndan, Sperhios Ovası’na kadar olan bütün bölgedeki yüzlerce köyde Müslüman aileler yok edildi. Erkeklerin, kadınların ve çocukların cesetleri, köyün kenarında bir eve konuldu ve ev ateşe verildi. Bunun nedeni, hiçbir Hristiyan’ın bir kâfiri/inançsız gömmek için bir çukur kazacak kadar alçalmayı kendine yedirememesiydi.’”

“Finnley, Mora bölgesinde de benzeri olayların meydana geldiğini belirtiyor: ‘yarım adanın her tarafındaki Hristiyanlar ayaklanmış, Müslümanları öldürüyorlardı. Kuleleri ve tarlaları ateşe verdiler, Müslümanların mülklerini, kalelere çekilenlerin her türlü geri dönme umudunu yok edecek şekilde ortadan kaldırdılar. 26 Mart tarihinden, o sene 22 Nisana denk gelen Paskalya’ya kadar geçen süre içinde 10-15.000 kişinin öldürüldüğü ve 3.000 kadar Türk mülkü ve tarlasının yok edildiği tahmin edilmektedir. Finnley, devam ederken son derece doğru bir tespitte bulunuyor: ‘Türklerin yok edilmesi önceden hazırlanan bir plana göre yürütüldü. Bu, daha çok aydınların ve Filiki Eteriya üyelerinin intikamcı teşvikleri sonucu gerçekleştirildi.’”

“Dimitris İpsilantis, 19 Haziran tarihinden itibaren ağabeyi Aleksandros İpsilantis’in tam yetkili temsilcisi ve Filiki Eteriya’nın Yunanistan başkanı olarak Yunanistan’da bulunmaktadır. Söz konusu kişi gerçekten de tüyler ürpertici bir harekette bulunur. Dimitris İpsilantis, bütün Müslüman erkeklerin başlarına ödül koyar. Getirilen kesilmiş her Türk kellesi için 3 akçe ödül verilecektir. Trebliçe kuşatması sırasında İpsilantis’in çadırının etrafına atılmış o kadar çok kelle vardı ki, üzerlerine basmadan çadırın içine girmek mümkün değildir.”

“İki Avrupalı subay, daha önce de sözü edilen Fransız Reybo ile İngiliz William Humphrey, Dimitris İpsilantis’in kelle avcılarının ödül karşılığı

¹²² Ayaklanmanın başlarında Alamana Köprüsü’ndeki çarpışma sonrası yakalanan Diakos, kazığa oturtularak idam edilmiştir. Daha sonra bu olay uzun yıllar boyu Yunan ders kitaplarında yer almış ve vatan için yapılan fedakârlıklara bir örnek olarak anlatılmıştır.

kelleleri getirme olaylarını iğrenerek anlatmaktadırlar. Her iki durumda da Yunanlı katiller umutsuzca kırlarda yiyecek arayan üç aç Müslüman'ı yakalamışlardı. İkisini derhal öldürmüşler ve kelleleri İpsilantis'e kadar taşımak yükünden kurtulmaları için de, üçüncüye yüklemişler. Tabii İpsilantis'in çadırına geldiklerinde, üçüncü kişiyi diğer yüklerin yanında kendi kellesinin yükünden de kurtaracaklarmış. Bu durum, iki yabancı subayın orada olmalarından dolayı engellenmiş.

“Müslümanları toplu şekilde yok edilmelerinin arasında Neokastro veya diğer adıyla Navarin'de (Pilos) olanı vardır ki, insanın aklına hayaline güç sığar. Buradaki canavarlık, iki perdede gerçekleşmiştir.

“Birinci perde: Aç kadınlar, çocuklar ve yaşlılardan oluşan 350 kadar Müslüman 14 Temmuz tarihinde kuşatmacılara teslim olurlar. Bu kişilerden 65 yaşın altında olan 16 erkek Arkadia (Kiparissia) kalesine götürülürler ve surlardan aşağı atılırlar. Diğerleri, kayıklarla Sfaktiria yakınlarındaki ıssız Helonaki adasında açıklıktan ölüme terk edilirler. Orada olan tarihçi Protosigelos¹²³ Amvrosios Francis bu kişilerin sonlarını şöyle tarif ediyor: ‘Bu zavallıların, hayatta kalmak için ölen hemcinslerinin etlerini yemeleri yetmezmiş gibi karaya çıkabilmek için bir araçları olmadığından dolayı, ölenlerin cesetlerini sal gibi kullanıyor ve elleriyle kürek çekerek karaya çıkmaya çalışıyorlardı. Ancak bunu da başaramıyorlardı. Çünkü Yunanlılar ya kendilerini vuruyorlar, ya da karaya çıkmalarını engelliyorlardı. Sonunda bu insanların hepsi acı bir şekilde öldüler.’”

“İkinci perde: Navarin'de kuşatma altındaki Müslümanlar, 7 Ağustos tarihinde can ve namuslarına dokunulmayacağı şartıyla teslim olurlar. Teslim anlaşması, mülklerini ve servetlerini teslim etmeleri ve teslim olanların gemilerle Mısır'a götürülmelerini öngörmektedir. Galiplerin bundan sonra yaptıkları, ancak insan suretindeki canavarların yaptıkları şeyler olarak tanımlanabilir. Francis'in tanık oldukları bunun kanıtıdır: ‘Böyle acı bir katliam ve cinayeti tarih asırlar boyunca kaydetmemiştir. Ateşli silahların mermileriyle ölenler kurtulmuş sayılırlardı. Kadın ve erkek yaralıları ise kendilerini yarı ölü bir şekilde denize atıyorlar ve yüzerken vurularak öldürülüyorlardı. Diğerlerinin acımasızca öldürülmelerini gören ve ölmekten korkan kadınlar bebekleri kucaklarında, çıplak bir şekilde –hepsini çıplak soyuyorlardı– denize atıyorlardı ve Yunanlılar da denizdeki bu insanlara ateş ediyorlardı. Denizin suları bile bu zavallıların kanlarından kıpkırmızı kesilmişti. Keza Yunanlılar yaşları 3-5 arasında değişen çocukları ve bebeklerin bazılarını kaldırıp taşlara atmak, bazılarını da denize atarak suyun içindeyken ateş etmek suretiyle öldürüyorlardı. Bu zavallılar, boğulurken bile mermilere hedef oluyorlardı.’”

¹²³ Hristiyan dininin hiyerarşi yapılanmasında Despotun (Metropolitin) altında bir papaz rütbesidir.

“Sivil Müslümanların toplu katliamlarının Langadia, Monemvasia, Atalanti ve Susam¹²⁴ Vathisi’nde de gerçekleştiği tarihî kayıtlarda vardır. Magnisia’ya bağlı Lehonía’da Filiki Eteriya üyesi Arhimandritis¹²⁵ Anthimos Gazis’in teşvikleri sonucu yerleşim biriminin tamamı, yani 600 kişi yok edilir. Atina’da 2 saat içinde 600 Türk öldürülür.”

“Akrokorinthos’da, 1.300 Müslüman’ın açlık ve hastalıklardan arta kalan yarısı teslim olduğunda, güzel kızlar ve oğlanlar köle olarak satılmak için alıkonur; diğerleri ise boğazlandıktan sonra iki tekneye doldurulur ve tekneler Korinthos Körfezinde Panurgias’ın talimatıyla batırılır.”

“Naksos, Speçes ve Çirigos (Kithira) adalarına da esir olarak nakledilen çok sayıda Müslüman boğazlanır.”

“Sahturis ve Pinoçis yönetimindeki iki İdra adası gemisi Osmanlıların en üst düzeydeki din görevlisi, yani Ortodoksların Patriğinin karşıtı olan Şeyhülİslamın da içinde bulunduğu bir gemiyi ele geçirirler. Gemide çok sayıda Türk ailesi de vardır. Finnley, İdralı tayfaların, bunların hepsini vahşi bir biçimde öldürdüklerini belirtir: ‘Savunmasız ihtiyarlar, asil kadınlar, güzel köle kızlar, hatta bebekler bile güvertede koyun gibi boğazlandılar.’”

“Yukarıdaki bütün olaylar, hatta Navarin bile Trebliçe kuşatması sırasında yaşanan vahşetin önünde hiçbir şeydir. Trebliçe kelimesi, soykırım kelimesinin eşanlamlısı, 19. asrın Srebreniça’sı olarak değerlendirilebilir.”

“Mora’nın idari başkenti olan müstahkem Trebliçe’ye daha ayaklanmanın ilk günlerinde çok sayıda Müslüman sığınmıştır. Şehir kuşatıldığında, Fotakos’a göre söz konusu kentin içinde 35.000 kadar Türk, Hristiyan ve Musevi yaşamaktadır. Kâhya Bey başkanlığında 4.000 kadar Arnavut ve farklı bölgelerden gelen 8.000 kadar Barduniote, Mistriote, Fanarite, Leontarite, Karitini ve diğerleri (Müslüman) de Trebliçe’ye sığınmışlardır. Kentte yaşayan 7. 000 kadar Hristiyan’ın çoğu, ayaklanmadan önce şehri terk etmişler.”

“Ayaklananların lideri Dimitris İpsilantis’dir. Dört askerî birliğin başkanları ise Theodoros Kolokotronis, Petrobey Mavromihalis, Yatrakos ve Anagnostaras’tır. Kısacası her şey Filiki Eterya üyelerinin elindedir ve bu bağlamda soykırım da tamamen onların eseridir. Trebliçe’nin kuşatmasından birkaç gün önce, şehirdekiler zaten tifo ve açlıktan kırılıyorlardı. Olacakları bilen İpsilantis, Avrupalıların katliamdan kendisini sorumlu tutmamaları için, bir Türk filosunu izlemek amacıyla küçük bir birlikle bölgeyi terk eder. Kentin liderleri bir teslim antlaşmasının koşullarını görüşürler. Kuşatmacıların çetebaşları Türklerin soylu ailelerine ayrı ayrı servetleri karşılığında koruma vaat ederler. Binlerce ziraatçı Hristiyan köylerini bırakarak yağmadan pay almak için Trebliçe dolaylarına gelmiştir. Kolokotronis, ayrı bir anlaşma satar!

¹²⁴ Bugünkü Yunanca adı “Samos” adası.

¹²⁵ Kilise hiyerarşisinde “papaz” rütbesidir.

Bu anlaşma, Elmaz Bey'in Arnavutlarının serbest kalması için yapılan 4 Milyon kuruşluk bir anlaşmadır. Bu meblağ, 13 sandık içinde teslim edilir. –Bunun sayesinde 800 kişi Rumeli'ye geçecektir–. Bubulina¹²⁶ kente girer ve umutsuz Türk soylu kadınlarının mücevherlerini toplarlar. Topçu komutanı olarak kuşatmada görev alan Fransız Reybo, bu son günlerde meydana gelen olayları şöyle yazmaktadır: 'O zaman bu utanç verici değiş tokuşlar başladı. Bunlar birkaç gün içinde Bubulina'ya, Kolokotronis'e Mavromihalis ve diğerlerine akıllara durgunluk verecek servetler kazandırdı. Kendi ve yakınlarının hayatlarından endişe eden Türkler ve Museviler muazzam meblağlar vererek düşmanlarının çadırlarında bir yer sağlamak için çırpınıyorlardı. Pazarlıklar gündüz yapılıyor, ancak bu kan bedeli geceleri veriliyordu. Gün batımından şafağa kadar geçen sürede mücevher, altın ve gümüş yüklü yük hayvanları şehirden çıkıyor ve çeteci kaptanların çadırlarına gidiyorlardı.' Korkunç gün, Cuma 23 Temmuz günüdür. O gün, şehrin savunması küçük bir saldırıyla yarılr ve kuşatmacılar aç kurtlar gibi şehrin dört bir yanına dağılırlar. Reybo, bundan sonra olanların tarifinin imkânsız olduğunu belirtmektedir: 'Adım başı, pencerelerden kadınlar, kızlar ve çocukların fırlatıldıklarını görüyorduk, haremın gölgelerinde tek başına büyüyen bakireler, birden bire vahşi bir askerin kanlı elinin kendilerini kavradığını ve yükseklerden yollara fırlattığını dehşet içinde, kanları donarak görüyorlardı. Askerler zengin evlerine giren ilk kişi olabilmek için birbirleriyle çatışıyorlardı. Gözü dönmüş bu grup eski dönemlerden kalma bir koç başı gibi saldırıyor, koskoca duvarlar bir çırpıda yıkılıyordu. Ortalık bir ateş ve kan cehennemine dönmüştü. Yıkılan evlerin gürültüsü, bitmek, tükenmek bilmeyen tüfek sesleri, top patlamaları, ölmek üzere olan yaralıların canhıraş çığlıkları ve galiplerin vahşi naraları birbirine karışıyor, tüyler ürpertici bir senfoniye dönüşüyordu. Yunanlılar düşmana saldırırken kendilerine özgü bir nara atarlar; bu nara gırtlaktan kopup gelen bir ulumayı andırır. Ancak bu çığlık, hançer veya yatağanları kurbanlarının üzerine inerken daha farklı bir şekil alır. Bu sesi tarif etmem olanaksız; zaferin acı ironisi, oç çılgınlığı, insanlık dışı kana susamışlık; bütün bunların hepsi, genelde vahşi, korkunç ve acımasız bir kahkahayla biten bu çığlığın içindedir. Bu bir kaplan-insanın, başka bir insanı parçalayarak yiyen bir insanın çığlığıdır."

"Filimonas bu sahneye son fırça darbelerini atıyor: Kardan bile daha beyaz, ölümün bile bu beyazlıklarını yenemediği genç kadınlar ve bebekler... Kadınlar bebeklerine süt verdikleri memelerini tutmuşlar; bebeklerin ağızları ise hâlâ analarının kan içindeki memelerine yapışık duruyor. Gençler, ihtiyarlar erkekler; hepsi karmakarışık, yerde yatıyorlar. İnsanın içini burkan bir manzara. Özellikle Kalavrita Kapısının'dan, Hükûmet Konağı'na kadar uzana taş kaplı yol, tabir-caizse ceset kaplı yol olmuş; atlar ve yayalar yere değil, cesetlere basarak gezebiliyorlar."

¹²⁶ 25 Mart 1821 tarihli Yunan ayaklanmasının kadın ileri gelenlerindedir.

“Kolokotronis de bu cesetle kaplanmış yoldan bahsetmektedir: ‘Atım, surlardan saraylara kadar olan yolda toprağa basmadı.’ Şöyle devam ediyor Kolokotronis: ‘İçeride olan Yunan asCuma gününden Pazar gününe kadar, Trebliçe’den 1 saatlik mesafe çapındaki bölgede kadın, erkek ve çocuk 32.000 kişiyi kesti ve öldürdü.’”

“Şehrin Musevi sakinleri de Müslümanlarla aynı kaderi paylaştılar. Tecavüzlere, binlerce kurbanın kanına, yağmaya (evlerin duvarlarındaki pash çivileri bile söküldü) ve köle olarak satmak için yakaladıkları güzel çocuklara doyamayan galipler, mezarları açıp iskeletleri dışarı atmak amacıyla Müslüman ve Musevi mezarlıklarına yöneldiler; daha sonra da birbirlerinin ganimetlerini almak için birbirlerine saldırmaya başladılar. Sonunda galipler ganimet ve kölelerle yüklü olarak Trebliçe’yi terkeder ve köylerine dönerler. Geride ise harabeler ve başıboş köpek sürüleri tarafından parçalanan binlerce ceset kalır. Ayaklanmacıların başkanları voliyi vurmuştur. Aralarında en başarılı olan, 40 Milyon akçelik ganimeti kaldıran Kolokotronis’tir; bu yüzden kendisine ‘ganimetçi’ denir. Bir çadır dolusu ganimet kaldıran Yatrakos, 2 Milyon akçelik ganimet elde eden Petrobey Mavromihalis’in gerisinde kalmıştır. Petrobey, bunun dışında Mani köyüne 2 deve ve 20 katır yükü ganimet göndermiştir. Bubulina ise bir kadına göre hiç de fena işler başarmamış ve kemerine 4 Milyon akçe sığdırmıştır.”

“Dimitri İpsilantis Trebliçe’ye döner ve Filiki Eteryası’nın felaket eserini teftiş eder. Bu katiller Eteryası Müslümanların lanetini Rumların üstüne çekmiş, kısacası 1821 Rus planının en kritik bölümünü başarıyla gerçekleştirmiştir.”

Yunanlılar sadece Türklere karşı değil, Müslüman Arnavutlara (Çameryalılara) karşı da soykırımlar uyguladılar. Çavuşoğlu’na göre, Çameryalılar, “İtalyan düşmanı olmayan tutumları” nedeniyle Yunanlılar tarafından I. Dünya Savaşı’nda ağır bir biçimde cezalandırıldılar. “Açıkça soykırıma uğradılar. Zervas’a bağlı EDES kuvvetleri, 27 Haziran 1944’te ‘Çamerya Arnavutları Soykırımı’ni başlattı. Çaresiz Arnavut halkın çeşitli uzuvları kesildi, parçalandı, hamile kadınlar, bebekler katledildi. Göz çıkarma, burun, kulak kesme vb. akıl almaz-yürek dayanmaz vahşet sonucunda ilk 24 saat içerisinde sadece Paramithi’de 600’den fazla Arnavut feci şekilde öldürüldü. 1945 Martına kadar devam ‘soykırım’ sürecinde Filat’ta 1286, Gümenice ve çevresinde 192, Margelliç ve Parga’da 626 Arnavut katledildi... Belgelere göre Haziran 1944-Mart 1945 arasında bütün Çamerya’da sivil halktan vahşice öldürülen Arnavut sayısı 3242’ye ulaştı. Bunların 2900’ü yaşlı veya genç erkek, 214’ü kadın, 96’sı çocuktur. Vahşet bununla bitmedi, Yunan kuvvetleri 745 Arnavut kadına tecavüz etti, 76’sını kaçırdı, 3 yaşından küçük 32 bebeği katletti, 68 köyü yerle bir etti, 5800 ev ve (camiler dâhil) ibadethaneyi yaktı-yıktı, tahrip ve talan etti. Bunlara ek olarak 85.752 kg zeytinyağı, 674.344 kg buğday, 4453 iş ve koşum hayvanı ile 48.435 ev/kümes hayvanını çaldı... Çamerya Arnavutları, günümüzde Tiran’da ‘Çamerya Siyasi Yurtsever Derneği’

aracılığıyla haklarını arama ve vatanlarına dönme mücadelesi vermektedir. Arnavutluk Halk Meclisi 30 Haziran 1994'te aldığı bir kararla 27 Haziranı 'Çamerya Soykırımı'nı Anma günü' olarak kabul ve ilân etti.¹²⁷

SONUÇ

Yukarıda genişçe bir biçimde incelediğimiz askerî, sosyolojik, siyasi ve hukuki gerekçeler çerçevesinde vardığımız sonuçları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

Türkiye'de "Pontus" veya "Pontos" diye bir yer olmadığı gibi "Pontuslu Rum" veya "Pontuslu Müslüman" veya "Rum" da yoktur. İstanbul'da Ortodoks Hristiyanlar vardır. Yunanlılar Karadeniz bölgesine "Pontos" diyerek, soykırım iddialarında bulunarak Karadeniz bölgesinde Müslüman Türklerin aleyhine siyasi bazı emellerinin, taleplerinin olduğunu ortaya koymaktadırlar. "Pontus'lu Yunanlılar" veya "Pontus'lu Rum" oldukları iddia edilen ve adlandırılan insanların bir kısmı Karadeniz bölgesine Yunanistan'dan göçmen olarak gelmişler ve bölgedeki yerli halkı zamanla Yunanlılaştırmışlardır. Yunanlılaştırmada en önemli rolü İstanbul'daki Rum Kilisesi/Patrikhane, okullar ve yardım kurum ve kuruluşları ile dernekler üstlenmiştir. Bunların yanında tabii ki kültürel faaliyetlerin, tiyatro, kitap ve gazetelerin çok büyük rolü olmuştur.

Esasen tarihte kurulan "Pontos Rum Devleti'nin" kurucusu, hanedanı ve tebaası Yunanlı değildir. Devletin adında "Pontos" terimi bulunuyor diye onu Yunan Devleti saymak hatadır. Ayrıca Anadolu'nun bir Yunan memleketi olduğunu varsaymak da yanlış bir bilgi ve kanaattir. "Pontoslu Rum" başka bir deyişle Yunanlı oldukları kastedilerek "Rum" denilen bu insanların çoğunluğunun Yunanca bilmemesi/konuşamaması, ana dillerinin Türkçe olması ve temel simgelerinin, amblemlerinin ayyıldız/yarım ay ile yıldız olması onların Türk millî kimliğinden, soyundan olduklarını kanıtlamaktadır diyebiliriz. Yunanlıların bu konudaki temel tezleri, Ortodoks Hristiyan Türkleri yok saymak ve bunlara "Türkçe konuşan Yunanlılar" diyerek, her zaman olduğu gibi Yunanlı olmayanları asimile etmek Yunanlılaştırmak olmuştur.

Millî/ulusal kimlik ile dinî kimlik farklı nitelikteki kavramlardır ve birbirleriyle karıştırılmamalıdır. Din inançla ilgilidir. Kişi dilerse inancını istediği zaman değiştirebilir. Millî kimlik ise soyla/ırkla ilgili olup, soyla intikal eder ve kural olarak değiştirilemez. Değiştirilmesi yıllar sürer. Esasen değiştirilen inançtır, düşüncedir.

21. yüzyıl ekonomik sınırların kalktığı; dilsel, ulusal ve dinsel azınlıkların öbek, öbek gruplar hâlinde yaşayacağı ve bu süreçte bazı dillerin, dinlerin ve kültürlerin yok olacağı tek bir dünya devleti olma sürecine doğru gidilmektedir diye düşünülmektedir. Fakat bu arada bizim yaşadığımız bölgede Yunanlı yazar

¹²⁷ Çavuşoğlu, H., **Yunan Vatandaş(sız)lık Kanunları (3370/1955 ve 3284/2004)**, Naturel Yayınları, Ankara 2007, s. 43, 44, 45.

Anthemidi'nin iddiasına göre, “adım adım, yavaş ama emin adımlarla Eski Roma'nın (Romanias) yapılanması veya yeniden yapılandırılması devam etmektedir. Halihazırda Avrupa Devletlerinin, eski Romanın ülkesi (toprakları) üzerinde yayılarak birleşmesi bir gerçektir. Bazı Balkan devletleri ve Türkiye bu oluşumun dışındadır. Fakat onlar da Avrupa Birliği'nin kapısını çalmaktadır. Bu defa Türkiye saldırgan bir biçimde ve savaş naraları ile değil, ‘zeytin dalı’ ile Avrupa'nın kapısını çalmaktadır. Türkiye'deki bir grup asker, siyasi ve bürokratin oluşturduğu sözde aslanlaşma/şahinleşme mekanizmaları ile ilgili, Turancı elit yapılanma, AB sayesinde düşürülecek ve ortadan kaldırılacaktır.”¹²⁸ İşte tam bu noktada hem “soykırım” hem de “kaybedilen ama unutulmayan vatan” iddialarının önemi, bu iddiaların siyasi önemi ortaya çıkmaktadır. Yunanistan bakımından vazgeçilmeyen amaç; “Megali İdeadır”. Bizans'ın daha doğru bir ifade ile, Roma İmparatorluğunun, Doğu Roma'nın yeniden kurulması ile, bu hayalin gerçekleşmesi ve diri tutulması arzusu ve rüyasıdır. Başka bir deyişle Türklerin yayılmacı siyaset izlediğini iddia eden Yunanistan, “küçük Yunanistan”, aslında hesabı görülmüş olan “tarihî sebepleri” öne sürerek, esasen kendisi bölgede yayılmacı bir siyaset, siyasi bir strateji izlemektedir.

Konumuzla ilgili olarak, başka bir ifade ile “soykırımın” gerçekleşmediği konusunda belki en önemli hukuki belge, 1914'ten itibaren Karadeniz'in, Yunanlıların deyimiyle “Pontus'un” ve genel olarak bütün Osmanlı Devleti'nin birlik ve dirliğini bozan ve ortaya çıkan savaş durumuna son veren 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması'dır. Lozan Barış Antlaşması ile, geçmişte her iki taraf bakımından yaşanan acı olayların hesabı hukuksal açıdan görülmüştür ve yeni bir sayfa açılmıştır. Osmanlı Devleti ortadan kaldırılmıştır. Onun yerine yeni bir devlet olarak, Türkiye Cumhuriyeti Devleti uluslararası camiada; egemen, bağımsız ve diğer devletlerle eşit olarak hukuken ve resmen tescil edilmiş, yerini almıştır. **Sonuç olarak**, Türkiye ile Yunanistan ve konumuzla ilgili olarak Yunanlıların deyimi ile “Pontus, Trakya ve Küçük Asya Yunanlılığı Sorunları” veya iddia edildiği üzere “soykırım” 1923 Lozan Barış Antlaşması ve yine Lozan'da imzalanan nüfus mübadelesine ilişkin antlaşma da olmak üzere 30 ekim 1930 tarihli Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Cumhuriyeti arasındaki “Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Anlaşması”nın –bu iki, üç önemli antlaşmanın– imzalanmasıyla birlikte kesin olarak ve hukuken çözümlenmiştir. Hukuki durum tam olarak budur. Bunun dışındaki bütün iddia ve girişimler, hukuksal dayanaktan yoksun olup, siyasi baskı ve taktiklerle sonuç alınmaya yönelik, siyasi nitelikli ve düşmanca stratejilerdir. Yunanlıların ve diğerlerinin bu taktikleri barışı bozucu niteliktedir ve uluslararası hukuka aykırıdır. Türk ulusu, büyük önder Atatürk'ün dediği gibi “Yurtta sulh cihanda sulh” ilkesiyle hareket etmektedir. Ancak, uluslararası hukuktan kaynaklanan meşru müdafaa hakkını da saklı tutmaktadır.

¹²⁸ Anthemidi, s. 77.

1923 Lozan Konferansı ve Antlaşması'ndan sonra "Küçük Asya'dan, "Pontus'tan" kısacası bütün Türkiye'deki Ortodoks Hristiyanlar (İstanbul'dakiler hariç) hatta ana dilleri Türkçe olan Ortodoks Hristiyan Türkler de millî kökenlerine, soylarına bakılmaksızın Yunanistan'a gönderilmişlerdir. Böylece Karadeniz'de "Yunan" veya "Rum" tabir edilen hiç kimse kalmamıştır. Bugün Karadeniz'de yaşayan insanlar, Türk ve Türk vatandaşı olup, onların başka bir kimlikten gelme olduklarını öne sürmek veya bu konuda onları yönlendirmek cehalet kaynaklı hainlik ve/veya vatana ihanet/vatan hainliğidir. Çünkü ihanet, bir bağlılık görevinin/sorumluluğunun ihlalini içerir. Vatan hainliği kavramı, genel olarak, devletin ülke bütünlüğünü, Cumhuriyet'in temel niteliklerini, temel anayasal düzeni veya milletin toplumsal yapısını bozmaya yönelik eylemleri ifade eder. Ceza hukuku bakımından bunun suç teşkil etmesi için bu düşünceleri ceza hukukunun suç saydığı şekilde eyleme dönüştürülmesi veya eyleme geçirilecek hedef kitlenin özellikleri göz önüne alınarak, azmettirme seviyesinde söz yazı ve saire iletişim araçlarıyla yönlendirme, teşvik etmek gerekir.¹²⁹ Bu konuda, AB üyesi Yunanistan'daki görüşü/bakışı öğrenmek için hukukçu Öğretim Üyesi *Ahileas Anthemidis*'in Yunanistan'la ilgili olarak yaptığı değerlendirmenin Türkçe çevirisi aynen aşağıdaki gibidir:¹³⁰

"1913 Bükreş, 1919 Neilly Sur Seine (Su Seine-Növi) ve 1923 Lozan Antlaşmasından sonra Yunanistan'da yabancı azınlıklar (Müslüman azınlık dışında) kalmadı. Çünkü Bulgar olanlar veya Sırp olanlar kendi özgür iradeleri ve tercihleri ile vatanlarına gittiler. Böylece, Batı Makedonya sınır bölgelerinde yaşayan iki dilliler Yunanlıdır. Bunların hakları ve yükümlülükleri uluslararası antlaşmalardan kaynaklanmaktadır. Burada vurgulanması gereken, vatandaşlarımızın Yunanlı olmadıklarını, fakat 'Slav-Makedon', 'Türk' vesaire olduklarını beyan etmeleri vatan hainliği, vatana ihanettir."

Yunanlı yazarlar, Osmanlı Dönemi'nde Karadeniz'deki nüfus verilerini sıralarken hiç "Türkçe konuşan Yunanlılar"dan yani Ortodoks Hristiyan Türklerden söz etmemektedir. Buna karşılık devamlı olarak bölgedeki Yunanlıların Türkleştirilmesinden yakınmaları dikkat çekicidir. Akla gelen bir

¹²⁹ Türk hukukunda, "vatana ihanet/vatan hainliği" kavramı doktrinde, **Anayasa**'da ve yasalarda kullanılmakta olmasına rağmen, vatana ihanet/vatan hainliği kavramlarının tanımına rastlanmamakta ve bu terimlerin ihtiva ettiği suçların neler olduğu konusunu eksiksiz gösteren bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Vatan hainliği suçlarının ilk ve açık niteliği, bunların ancak bir vatandaş tarafından işlenebilecek olmasıdır. Buna göre, bir askerî sırrı satmak, vatandaş için "vatana ihanet/vatan hainliği" olduğu hâlde, yabancı uyruklu için ise "casusluk" dur. Türk hukukunda ve bazı yasalarda yer alan "vatana hıyanet" sözü belli bir suçu değil, bazı –birden fazla– suçları içine alan bir deyimdir. Vatan hainliği başlıca şu Türk yasalarında düzenlenmiştir; 29 Nisan 1920 tarihli "**Hıyaneti Vatanîye**" yasası, "**Askerî Ceza Kanunu**"nun Birinci Başlık, 3. Bölümü, Eski "**Türk Ceza Kanunu**"nun İkinci Kitap, Birinci Başlık, Bir ve İkinci Bölümleri. Adı geçen suçlar, devletin iç ve dış şahsiyetini, birlik ve bütünlüğünü, emniyetini/güvenliğini doğrudan doğruya ilgilendirmektedir. Bkz.: Erem, F.-Toroslu, N., **Türk Ceza Hukuku, Özel Hükümler**, Savaş Yayınları, Ankara 1983, s. 65; Gözübüyük, A. P., **Türk Ceza Kanunu Açıklaması**, Kazancı Hukuk Yayınları, 4. Bası, Cilt: II., s. 511.

¹³⁰ Anthemidi, s. 505.

soru da peki, Yunanlılaştırılan hiç yerli halk veya Türk yok muydu? Ermenilerin bir kolunun da aynı Yunanlılarda olduğu gibi aslen Türk kökenli oldukları bilinmektedir. Yunanlıların ve Ermenilerin soykırım iddialarının altında yatan nedenlerden bir tanesi de her hâlde budur. Çünkü ortaya atılan Türk düşmanlığı iddiaları ile bu Türk kökenliler daha kolay asimile edilebilmektedir.

Yunanistan, öncelikle “soykırım” iddialarının uluslararası alanda kabul görmesini yani uluslararasılaştırmak istemektedir ve bu yönde çalışmaktadır. Bu arada da devamlı olarak Yunanlılar; “Türkiye’nin Pontus soykırım suçunu tanımamasını ve özür dilemesini” talep etmektedir.

Soykırım suçu hakkında önemle söylenmesi gereken en önemli özellik, bunun ancak özel kastla –yani bir eylemin ve neticelerinin bilerek ve isteyerek– işlenen bir fiil olmasıdır. Başka bir deyişle maddi unsur olarak belirtilmiş beş davranış türünün, “... ulusal, etnik, ırki veya dinî bir grubu, kısmen veya tamamen yok etmek” kastıyla işlenmiş olması aranmaktadır. Soykırım suçundan bahsedebilmek için genel kastın yanında, soykırım suçunun gerçekleşebilmesi bakımından suçun özel kasıtlı işlenmiş olması da gerekmektedir. Bu temel bir unsurdur. Özel kastın varlığı, soykırım suçunu etnik temizlikten ayıran en önemli kilit unsurdur. Uluslararası Hukuk Komisyonuna göre de, soykırım suçunda aranan özel kast, bu suçun “ayırt edici niteliğini” ortaya koymaktadır. Maddi unsurlarda belirtilen fiillerden birini işleme yönündeki genel kastla birlikte, mağdurlar bakımından söz konusu fiilin doğuracağı muhtemel neticelerin genel olarak farkında olmak, soykırım suçunun oluşmasına yetmez. Suçun tanımı, yasak eylemlerin genel neticeleri itibarıyla belirli bir zihinsel durumun, belirli bir kastın varlığını gerektirmektedir. Bu bakımdan planlı bir soykırım uygulaması çerçevesinde, mağdurları öldürme görevini yerine getiren bir kimse bile genel kastın yanında, ayrıca bu planın bilincinde olarak, belirli bir “...ulusal, etnik, ırki veya dinî bir grubu, kısmen veya tamamen yok etmek.” amacıyla hareket etmiyorsa, bu suçtan sorumlu tutulamaz. Bu açıdan soykırım suçunun manevi unsuruna dair söylenenlerden; Ermeni soykırımı iddiaları ile Yunanlıların “Pontus, Küçük Asya ve Trakya soykırım” iddialarının 1948 tarihli Soykırım Sözleşmesi ve bugünkü anlamıyla soykırım suçunun unsurları bakımdan asılsız olduğu anlaşılmaktadır. Türkler tarafından Ermenilere, “Pontuslulara, Küçük Asyalılara, Trakyalılara” uygulanan tedbirler savaş koşulları içinde; meşru müdafaa millî güvenlik, kamu düzeni, askerî zorunluluk gerekçelerine dayanılarak yerine getirilmiştir. Buna karşılık, “Pontus’ta,” “Küçük Asya’da”, “Trakya’da” iddia edildiği gibi sırf belirli bir etnik gruba ait oldukları için kasten ve özel olarak hedef alma amacı yoktur. Dağda eşkıyalık yapan, düşman (Rus) ordusuna yardım eden onunla birlikte, tebaası olduğu devletin güvenlik güçlerine karşı savaşan, devlete karşı ayaklanarak, “Megali İdea” hayallerini, “Pontus’u” Yunanistan’la birleştirmek veya “Pontus Yunan Cumhuriyeti’ni” veya “Pontus Yunan Devleti’ni” kurmak amacıyla silahlı mücadeleye ve terör faaliyetlerinde bulunan kişilere karşı, kamu güvenliğinin ve kamu düzenininin sağlanması için alınan zorunlu tedbirler soykırım suçu olarak değerlendirilemez. Çünkü o dönemde alınan bu zorunlu tedbirlerin amacı,

“Rumları” yok etmek, ortadan kaldırmak değildir. Meşru müdafaa hakkı çerçevesinde yurttan kamu güvenliğini ve kamu düzenini, barışı ve huzuru, “yurttan sulhu” ve dolayısıyla da “dünyada sulhu” sağlamaktır.

Hukuk bakımından ve diğer bakımlardan soykırım gerçekleşmemiştir. Soykırımın gerçekleşmediğini bazı yunanlılar dahi kabul etmektedir. İddia edilen soykırımın vukuu bulmadığı hakkında başta Türk halkı olmak üzere bütün uluslararası toplum bilgilendirilmelidir. Bu konuda Türk ve dünya kamuoyunda büyük bir bilgi eksikliğinin varlığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda Yunanistan’ın uyguladığı katliamlar ve soykırımlar unutulmamalı, araştırılmalı ve gündeme getirilmelidir.

KAYNAKÇA

Αγτζιδη, Βλ. (*Agcidi*, VI.), **Ποντιακός Ελληνισμός (Pontus Yunanlılığı) Από τη γενοκτονία και το Σταλινισμό στην περεστρόικα (Soykırımdan, Stalinizme ve Perestroykaya)**, Üçüncü Baskı, Adelfon Kiriyaiki Yayınları, Selânik 1995.

Αναστασιαδου, Ι. (Anastasiadu, İ.), **Ο Βενιζέλος και το Ελληνοτουρκικό Σύμφωνο Φιλίας του 1930 (Ο Venizelos ke to Ellinoturkiko Simfono Filias tu 1930: Venizelos ve Yunan-Türk Dostluk Anlaşması 1930)**, Filipoti Yayınları, Atina 1982.

Ανδρεαδης, Γ. (Andreadis, G.), **Tenesur, Οι Κλωστοί**, Gordios Yayınları, Atina 1993.

Αναγνωστακης, Η. (Anagnostakis, İ.)-Μπαλτα, Ε. (Balta, E.), **Η Καππαδοκία “ζώντων μνημείων” (İ Karadokia “zonton mnimion”: Kapadokya “Yaşayan Anıt”)**, Poria Yayınları, Atina 1990.

Ανθεμιδη, Α. Στ. (*Anthemidi*, Α. St.), **Τα απελευθερωτικά στρατεύματα του Ποντιακού Ελληνισμού 1912-1924 (Pontus Yunanlılığının Bağımsızlık Askerleri 1912 –1924, (Αντάρτικα σώματα στον Πόντου : Pontus’da Gerilla Birlikleri), (Άμυνα και Αντίσταση του Ελληνισμού του Πόντου 1461-1924 : Pontus Yunanlılığının Savunma ve Direnişi 1461-1924)**, Evstathiu G. Gialturidi Yayınları, Selânik 1998.

Alpkaya, G., **Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi**, Turhan Kitabevi, Ankara 2002.

Alonzo-Maizlish, D., **In Whole or in Part: Group Rights, the Intent Element of Genocide, and the ‘Quantitative Criterion’**, New York University Law Review, Vol. 77, November 2002.

Βαλαβανη, Γ. Κ. (Valavani, G. K.), **Σύγχρονος Γενική Ιστορία του Πόντου (Pontusun Çağdaş Genel Tarihi)**, Adelfon Kiriyaiki Yayınları, Selânik 1988.

Çavuşoğlu, Η., **Yunan Vatandaş(sız)lık Kanunları (3370/1955 ve 3284/2004)**, Naturel Yayınları, Ankara 2007.

Çaycı, S., “Uluslararası Hukuk Açısından Ermeni Sorunu”, **Bkz.:**
<http://www.iksaren.org/bilgibankasi/tr/ErmeniSorunuBilgiBelgelerCDdosyalar/2/Tr/SADI.doc>
(Erişim: 20.10.2006)

Δελιθαναση, Μ. (Delithanasi, M.), “Ούτε Τούρκοι ούτε Έλληνες (Ute Turki ute Ellines: Ne Türk, Nede Yunanlılar)” 28/29.10.2000 tarihli **Kathimerini Gazetesi**.

Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο (Uluslararası Bilimsel Toplantı) Πρακτικά (Tutanaklar/Zabıtlar) Ξάνθη (İskeçe), 30 Ιουνίου (Haziran)-3 Ιουλίου (Temmuz) 1995, “Ο βίαιος εξισλαμισμός και εκτουρκισμός των λαών της Μικράς Ασίας και της Κύπρου από τους Τούρκους (Türkler Tarafından Küçük Asya ve Kıbrıs Halkının Zorla İslamlaştırılması ve Türkleştirilmesi)”, Adelfon Kiriakidi Yayınları, Selânik 2000.

Elekdağ, S., “İnsanlığa Karşı Suçlar”, **Stratejik Öngörü 2023**, ASAM, Ekim 2006.

Ergene, T., **İstiklâl Harbinde Türk Ortodoksları**, İstanbul 1951.

Erem, F.-Toroslu, N., **Türk Ceza Hukuku, Özel Hükümler**, Savaş Yayınları, Ankara 1983, s. 65.

Fehmi, H., “Anadolu’da Gregoryen ve Ortodoks Türkler”, **Ülkü**, Cilt: 4., Sayı: 21, İkinci teşrin 1934.

<http://www.xronos.gr/view.cgi?newsid1134363600,94858>.

Φωτιαδης, Κ. (Fotiadis, K.), **Οι εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι κρυπτοχριστιανοί του Πόντου (Küçük Asya’nın İslamlaştırılması ve Pontus’un Gizli Hristiyanları)**, Selânik 1993.

Φωτιαδης, Κ. (Fotiadis, K.), “Η Γενοκτονία (Soykırım)”
<http://domain797713.sites.fasthosts.com/default.asp?CatID=270> **(Erişim: 16. 11. 2006)**.

Φωτιαδης, Κ. (Fotiadis, K.), Η “Ιστορία του Πόντου (Pontus’un Tarihi)”
<http://domain797713.sites.fasthosts.com/default.asp?CaltID=268> **(Erişim: 16. 11. 2006)**.

Gedikli, Y., **Pontus Meselesi**, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2002.

Goloğlu, M., **Anadolu’nun Millî Devleti Pontos**, Ankara 1973.

-----, **Trabzon Tarihi (Fetihten Kurtuluşa Kadar)**, Ankara 1975.

Gözübüyük, A. P., **Türk Ceza Kanunu Açılması**, Kazancı Hukuk Yayınları, 4. Bası, Cilt: II., (tarih yok).

Gündüz, A., **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler**, 5. Bası Beta Yayınları, İstanbul 2003.

Hançerlioğlu, O., **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul 1975.

Καψη, Γ. Π. (Kapsi, G. P.), **Χαμένες Πατρίδες (Hamenes Patrides: Kaybedilen Vatanlar)**, Nea Sinora A. A. Livani Yayınları, Atina 1989.

Κασιματη, Κου. (Kasimati, Ku.), **Πόντιοι μετανάστες από την πρώτη Σοβιετική Ένωση: Κοινωνική και οικονομική τους ένταξη (Eski Sovyetler Birliğinden Pontuslu Göçmenler: Sosyal ve Ekonomik Katılımları)**, Atina 1993.

Καραμπελιας, Γ. (Karabelias, G.), “Ελληνική γενοκτονία (και την Αρμενική) (Elliniki genoktonia (ke tin Armeniki): Yunan Soykırımı (ve Ermeni)”, http://www.ardin.gr/ArxeioArdin38-39/karampeliaskatastrofigenoktonia/karampelias_katastrofi_genoktonia_txt.htm. (28.9.2006).

Κωνσταντινίδου, Κ. Γ. (Konstantinidu, K. G.), “Πραγματεία περί Πόντου (Pontus’la İlgili Gerçekler)”, **Dionisiu Noti Yayınları**, Atina (tarih yok).

Λιθοξοου, Δ. (Lithoksou, D.), “Το πρόγραμμα του ‘21: η γενοκτονία των Μουσουλμάνων (‘21 Programı: Müslümanların Soykırımı)”, <http://www.sitemaker.gr/antiethnikistik/assets/genoktoniamousoulmanon.doc> (Επίσημο: 11.01.2007).

Μουτσοπουλος, Ν.-Διμητροκαλης, Γ., (Muçopulos, N.-Dimitrokalis, G.), **Η Ελληνική ημισέλιος (Yunan Yarımayı)**, Atina 1988.

Νικολαου, Κ. (Nikolau, K.), “Πόντος και Θρησκεία (Pontus ve Din)” [http://domain797713.sites.fasthosts.com/default.asp? CatID=273](http://domain797713.sites.fasthosts.com/default.asp?CatID=273) (Επίσημο: 16.12.2006).

Önok, M., **Tarihî Perspektifiyle Uluslararası Ceza Divanı**, Turhan Kitabevi, Ankara 2003.

Önok, R. M., “5237 Sayılı Yeni TCK’ya Göre Uluslararası Suçlar”, **Hukuk ve Adalet, Eleştirisel Hukuk Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 5, Nisan 2005.

Pazarıcı, H., **Uluslararası Hukuk Dersleri**, III. Kitap, Turhan Kitabevi, Ankara 1994.

----, **Uluslararası Hukuk**, 2. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2004.

Παπαζογλου, Γ. Κ. (Papazoglu, G. K.), “Ο Ποντιακός Ελληνισμός χθές και σήμερα (πληθυσμιακή σύνθεση και διασπορά)”, **Διεθνές επιστημονικό συνέδριο, Πρακτικά, Ξάνθη, 30 Ιουνίου-3 Ιουλίου 1995** (Pontus Yunanlılığı Dün ve Bugün (Nüfus Yapısı ve Yurtdışındaki Soydaşlar (:Diaspora), **Uluslararası Bilimsel Toplantı, Bildiriler, İskeçe, 30 Haziran-03 Temmuz 1995**, Ο βίαιος εξισλαμισμός και εκτουρκισμός των λαών της Μικρας Ασίας και της Κύπρου από τους Τούρκους (Türkler Tarafından Küçük Asya ve Kıbrıs Halklarının Zorla İslamlaştırılması ve Türkleştirilmesi), Trakya Dimokritos Üniversitesi, Tarih ve Etnoloji Bölümü Yayını, Adelfon Kiriakidi Yayınları, Selânik 2000.

Ροζακης, Χ. (Rozakis, H.), **Η Ελλάδα στο διεθνή χώρο (Yunanistan, Uluslararası Alanda), Ελληνισμός, Ελληνικότητα (Yunanlılık)**, Estia Yayınları, Atina 1983.

Sezgin, M. N., “Anadolu Türklüğünün Kayıp Halkası: Gregoryen Türkler”, **2023 Dergisi**, 15, Sayı: 55, Kasım 2005.

Sur, M., **Uluslararası Hukukun Esasları**, Geliştirilmiş 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2006.

Σκαλιερη, Γ. Κ. (Skalieri, G. K.), **Λαοί και φυλαί της Μικράς Ασίας (Küçük Asya'nın Halkları ve Kavimleri)**, Atina 1922.

Τριαριδης, Θ. (Triaridis, Th.), “Η Ελευθερία που σφάζει αμάχους (Savunmasız Sivillerin Kiyımına Neden Olan Özgürlük)”, **Makedonia Tis Kiriakis Gazetesi**, Selânik 10, 17, 24 Nisan 2005 tarihli Pazar sayıları. <http://www.geocities.com/massacre1821/anthem.htm> (Erişim: 23.3.2007).

25. 2. 2001 tarihli **Avgi Gazetesi**.

24. 2. 2001 tarihli **Ta Nea Gazetesi**.

27. 3. 2001 tarihli **Avgi Gazetesi**.

29. 09. 2005 tarihli **Hronos Gazetesi**,

27. 07. 2005 tarihli **Hronos Gazetesi**.

26 Eylül 2006 tarihli **Eleftherotipia Gazetesi**.

Yunanca-Türkçe Sözlük, Rodamos Yayınları, Atina 1994.

“Η οθωμανική κυριαρχία (İ Othomaniki kiriarhia: Osmanlı Egemenliği)” <http://flashfiles.flash.gr/flash/Rid16/935.asp> (Erişim: 19.5.2001)

“Η Ελληνική παιδεία (İ Elliniki pedia: Yunan Eğitimi)” <http://flashfiles.flash.gr/flash/Rid16/936.asp> (Erişim: 19.5.2001).

“Η Γενοκτονία των Ποντίων και ο Πόντος που πάντα να θυμόμαστε (İ genoktonia ton Pontion ke o Pontos pu panta na thimomaste: Pontusluların Soykırımı ve Her Zaman Hatırlayacağımız/Unutmayacağımız Pontus)” http://72.14.221.104/serch?q=cache:2uJBNgjmoKMJ:www.apodimos.com/arthra/05/jun/H_GENOKTONIA_TON_PONTION_KAI_TON_PONTO:POY_PANTA_PREPEI_NA_THY MOMSTE/index.htm (Erişim: 16.11.2006).

Ποντιακή διάλεκτος (Pontus Lehçesi)”, <http://flashfiles.flash.gr/flash/Rid16/937.asp>(Erişim:19.5.2001).

WEB

<http://flashfiles.flash.gr/flash/Rid16/924.asp>(Erişim:19.5.2001).

<http://www.ellinikigenoktonia.org/>.

<http://www.asxetos.gr/article.aspx?i=1385>.<http://pontos.wiesbaden.nostos.gr/genoktonia.html>(Erişim:16.11.2006).

www.preventgenocide.org.

AB ENERJİ GÜVENLİĞİNDE KUZEY AFRİKA VE ASYA ÜLKELERİNİN YERİ VE ÖNEMİ

ÇAHA, Havva*
TÜRKİYE/TURCIYA

ÖZET

Bu çalışma, AB enerji güvenliğinde, Asya ve Afrika ülkelerinin yeri ve önemi üzerinde durmaktadır. Çalışmada, öncelikli olarak enerji güvenliği kavramı ve enerji güvenliğinde yaygın olarak kullanılan arz kaynaklarını çeşitlendirme politikaları tanımlanmıştır. Daha sonra AB'nin enerji güvenliğini nasıl algıladığı anlatılarak, Birlik içinde enerji güvenliğini sağlamaya yönelik uygulanan politikalara değinilmiştir. AB'nin enerji arz güvenliğinin sağlanmasında, K. Afrika ve Orta Doğu ülkeleri son derece önemlidir. Çalışma içinde K. Afrika ve Orta Doğu ülkelerinin mevcut üretim miktarları, potansiyel rezervleri, AB'e yönelik doğal gaz boru hatlarından bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: AB enerji politikaları, AB enerji güvenliği, doğal gaz, Arz kaynaklarını çeşitlendirme, Kuzey Afrika, Orta Doğu.

ABSTRACT

The Place and Importance of Asian and North African Countries in the European Union Energy Security

This study emphasizes on the place and importance of Asian and African countries in the European Union energy security. The study firstly gives the definition of the concept of energy security and the dissemination of policy towards the diversification of supply resources. And then, giving how the EU perceives energy security, it draws the picture of politics in obtaining the energy security. The basic thesis of this paper is that the North Africa and the Middle East have a special place in the EU's security of energy supply. Supporting this thesis the paper analyzes the potential reserves of two regions as well as their production and their natural gas pipelines towards EU.

Key Words: EU energy policy, EU energy security, natural gas, diversification of supply, North Africa, Middle East.

GİRİŞ

Enerji insan yaşamında vazgeçilmez bir unsurdur ve modern ekonomiler tamamen enerji bazlı ekonomilerdir. Bu nedenle, herhangi bir nedenle enerji

* Yrd. Doç. Dr., Fatih Üniversitesi İİBF, Ekonomi Bölümü, Büyükçekmece 34500, İstanbul/TÜRKİYE, e.posta: hcaha@fatih.edu.tr

kaynaklarının temininde meydana gelebilecek bir kesinti, günlük hayat ve ekonomi üzerinde çok büyük tahribata yol açar. Bu nedenle ülkelerin ekonomik ve siyasi politikalarının büyük bir kısmı, ucuz ve sürekli enerji temini üzerinde yoğunlaşmaktadır. AB, ispatlanmış enerji rezervleri açısından son derece yetersiz kaynaklara sahip olmakla birlikte dünyanın en çok enerji tüketen bölgelerinden biridir. Son genişleme ile birlikte üye sayısı 27'e yükselen AB'nin enerji ihtiyacı daha da artmıştır. En son 2006 yılında Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan doğal gaz krizi, AB'nin enerji güvenliği politikalarının tekrar sorgulanmasına yol açmıştır.

Çalışma, enerji güvenliği konusuna, enerji ithal eden ülkeler tarafından yaklaşmaktadır. Çalışmada öncelikle, enerji arz güvenliğindeki temel politikalar anlatılacaktır. Daha sonra AB'nin enerji analizi yapılarak çeşitli enerji türlerine göre güvenlik sorunu irdelenecektir. Son olarak, AB'nin doğal gaz arz güvenliğinde önemli bir yer tutan Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinin enerji analizleri yapılarak mevcut sorunlar anlatılacak ve çözüm önerileri üzerinde durulacaktır.

Enerji Güvenliği

Enerji, özellikle 1970'li yıllardan itibaren uluslararası politikaların temel konusunu oluşturmaktadır. Dünya genelinde bütün ülkeler enerji güvenliği konusu ile ilgilenmektedir. Bununla birlikte tek bir enerji güvenliği tanımından bahsetmek mümkün değildir. Enerji güvenliğinin sağlanmasında yararlanılan araçlar, kısa ve uzun dönemde farklılıklar göstermekte ve her bir enerji türü için farklı uygulamalar içermektedir. Örneğin, petrol güvenliğini sağlamak için uygulanan politikalar farklı özelliklere sahip olan doğal gaz piyasalarına uygulanamamaktadır. Bu nedenle her bir enerji türüne uygulanabilir standart tek bir çözümden bahsetmek mümkün değildir (Cera, 2006: 9). Enerji güvenliği kavramı enerji üreten ve ihraç eden ülkeler ile enerji ithal eden ülkeler için farklı anlamlar taşımaktadır. Çalışma enerji ithal eden ülkeler için söz konusu olan, enerji arz güvenliği ile ilgilenmektedir. Enerji arz güvenliği en basitiyle, enerjinin istenilen zamanda, yeterli miktarda ve uygun fiyatta kesintisiz olarak elde edilmesi olarak tanımlanabilir.

Üretici ülkeler veya transit ülkelerdeki herhangi bir nedenden kaynaklanan, enerji arz kesintileri, sosyal ve ekonomik açıdan çok yıkıcı sonuçlar yaratabilir (Bielecki: 2002, 235). Bu nedenle enerji arz kesintilerini engellemek için, enerjinin tedarik edildiği ülkelerde çeşitlendirmeye gidilmesi gereklidir. Toplam enerji ihtiyacının tek bir enerji türünden karşılanması ve bu kaynakta herhangi bir kesinti olması da enerji güvenliğini tehlikeye sokmaktadır. Bu nedenle tek bir enerji türüne aşırı bağımlı olmak yerine, toplam enerji ihtiyacının farklı enerji kaynaklarından temin edilmesi, enerji arz güvenliği için bir gerekliliktir.

Dünya genelinde yayılmış olan çeşitli enerji türleri için kısa dönemde bir arz kıtlığından bahsetmek mümkün değildir. 1990'lı yıllardan itibaren yapılan çeşitli tahmin çalışmalarında bütün enerji türleri için, ispatlanmış rezerv

miktarlarında sürekli bir artış göze çarpmaktadır. İspatlanmış rezervler miktarındaki bu artışlar tamamen ekonomik koşullardan kaynaklanmaktadır. Daha önceki yıllarda enerji fiyatlarının düşük olmasından dolayı dikkate alınmayan ve ekonomik açıdan yapılabilir olmayan sahalar, fiyatlar yükselmeye başladığından dikkate alınmaya ve ekonomik açıdan yapılabilir bir nitelik taşımaya başlamıştır (Skinner, 2006). Bu nedenle enerji güvenliğinde ispatlanmış rezervler konusunda, çok kesin ve katı bir anlayışa sahip olmamak gereklidir. Rezervler, kısa ve orta dönemde dünya talebini karşılama konusunda yeterlidir. Enerji güvenliğinde, dikkate alınması gereken esas sorun, başta petrol fiyatı olmak üzere enerji fiyatlarındaki artışlardır. Petrol fiyatlarındaki aşırı artışlar, sadece enerji ithal eden ülkeler açısından bir sorun teşkil etmemektedir. Yüksek enerji fiyatları enerji ithal eden ülkelerde ilk başta yıkıcı bir etkiye yol açmakla birlikte, aşırı fiyat artışları alternatif enerji kaynakları üzerine araştırma yapmayı teşvik etmektedir. Bir süre sonra bu alternatif enerji kaynakları başlangıçtaki enerji türüne güçlü bir ikame mal niteliği kazanmaktadır (Helm, 2002: 178). Enerji ihracatçısı ülkeler kısa dönemde yüksek karlar kazanmakla birlikte, uzun vadede alternatif enerji kaynaklarını kullanılmaya başlanması ile birlikte gelir kaybına uğramaktadır. Bu nedenle gerek üretici ülkeler, gerekse tüketici ülkeler açısından ani fiyat artışları yerine istikrarlı artışlar enerji güvenliği politikalarını belirleyen en önemli değişkendir (Correlje ve Van der Linde: 2006).

AB Enerji Güvenliği

Son genişlemeyle birlikte üye sayısı 27'e yükselen AB dünyanın en çok enerji tüketen ikinci bölgesidir. Birliğe yeni üye olan Romanya ve Bulgaristan ve ilgili veriler hesaplamalara henüz dâhil edilmediği, AB ile ilgili tahminler 25 üye üzerinden yapılmaktadır. AB-25, Dünya genelinde toplam enerji kaynaklarının % 3'üne sahip olmakla birlikte, toplam enerjinin % 17'sini tüketmektedir. Dolayısıyla AB, enerji kaynakları açısından kendi kendine yeterli bir bölge değildir. İhtiyaç duyduğu enerji miktarını karşılayabilmek için dışarıdan enerji ithal etmek zorundadır.

Enerji güvenliği politikalarında dikkate alınan ilk değişken, toplam enerji tüketimi bileşenidir. AB, toplam enerji ihtiyacını tek bir enerji türünden karşılamak yerine, enerji ihtiyacını çeşitli kaynaklardan karşılamayı temel politika olarak benimsemiştir (EC Green Paper, 2000). 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizinden sonra, toplam enerji tüketiminde baskın bir paya sahip olan petrolün payını azaltmaya yönelik çeşitli tedbirleri devreye sokmuştur. Aşağıda **Tablo 1**'de görüleceği üzere AB'nin 2005 yılındaki toplam birincil enerji tüketiminde, katı yakıtlar % 17, petrol % 40, doğal gaz % 24, nükleer enerji % 12 ve yenilenebilir enerji % 5.8 orana sahiptir. Yapılan tahminlere göre, 2030 yılında birincil enerji tüketiminde petrolün payı % 33.8'e düşerken, doğal gaz % 27.3'e yükselecektir (EC, 2006). Bu verilere göre, AB'nin tek bir enerji türüne aşırı bağımlılığı olmayacaktır.

Tablo 1: AB'nin Enerji Talebi (%)

	1990	2000	2005	2010	2020	2030
Katı Yakıtlar	27,8	18,5	17	15,8	13,8	15,5
Petrol	38,3	38,4	40	36,9	35,5	33,8
Doğal gaz	16,7	22,8	24	25,5	28,1	27,3
Nükleer	12,7	14,4	12	13,7	12,1	11,1
Yenilenebilir	4,4	5,8	5,8	7,9	10,4	12,2

Kaynak: EC, 2006 ve CSR 2006

AB'nin 2030 yılına kadar olan enerji talep tahminlerine bakıldığında iki unsur dikkati çekmektedir. Birincisi, toplam enerji tüketiminde, doğal gazın oranının artacağı görülmektedir. İkincisi, 2030 yılında yenilenebilir enerji kaynaklarının oranı % 12,2'ye yükselecektir (EC Green Paper 2006). AB'nin yenilenebilir enerji kaynaklarının oranını arttırmaya yönelik uyguladığı politikalar, çevrenin korunmasına yönelik olarak sürdürülebilir bir gelişme anlayışının benimsenmesi yanında enerji güvenliğini sağlamak için atılan bir politikadır.

AB'nin enerji güvenliğinde bakılacak ikinci değişken, çeşitli enerji türleri için ithalat bağımlılık oranlarıdır. **Tablo 2**, AB-25'in, toplam ve çeşitli enerji türlerinde enerji bağımlılık oranlarını göstermektedir.

Tablo 2: AB-25 Enerji Bağımlılığı Oranı (Tep)

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2010	2020	2030
Toplam	43,5	47,3	47,8	47,9	49,3	54,5	55	63,5	64,9
Katı Yakıtlar	21,4	30,9	33,7	33	35,2	38,2	46,1	49,5	59
Petrol	74,7	76,3	77,6	77,4	78,9	80,2	83,7	92,7	93,8
Doğal gaz	43,9	49,7	47,9	51,7	53,0	54,5	62,8	81,4	84,6

Kaynak: Eurostat, 2007a: 21, EC, 2006: 26

AB enerji bağımlılığını azaltmak için, 1970'li yıllardan itibaren çeşitli politikalar uygulamasına karşılık başarısızdır. 1995 yılında toplam enerji ihtiyacının % 47,3'ü birlik üyesi olmayan ülkelerden karşılanırken, 2004 yılında bu oran % 54,5'e yükselmiştir. İthalât bağımlılığının artacağı ve 2030 yılında % 64,9'a yükseleceği beklenmektedir. Ayrıca, 1995 yılında % 74,7 olan petrol bağımlılığı, alınan bütün tedbirlere rağmen 2004 yılında % 80,2'e yükselmiştir. Petrol bağımlılığının 2030 yılında % 93,8'e yükseleceği beklenmektedir. Bu veriler, AB'nin genelde enerji bağımlılığını özelde ise petrol bağımlılığını azaltmak için uygulamaya koyduğu çeşitli politikaların başarısız olduğu görülmektedir.

Enerji güvenliği konusunda bakılması gereken üçüncü değişken, arz kaynakların çeşitliliğidir. AB'nin petrol ithal ettiği ülkeleri gösteren **Tablo 3**'e bakıldığında Rusya'nın % 30,11 ile birinci sırada yer aldığı, Rusya'yı daha sonra sırasıyla Norveç (% 17), S. Arabistan (% 10) ve Libya gibi ülkelerin izlediği görülmektedir (Eurostat, 2007b: 1). Petrolün kolay taşınabilir bir mal olması ve ücreti ödenmek koşuluyla spot piyasalardan kolayca temin edilebilmesi nedeniyle, ithal edilen petrolün ağırlıklı olarak birkaç ülkeden temin edilmesi ciddi bir sorun olarak görülmemelidir. Ayrıca beklenmedik arz kesintileri veya ani fiyat yükselişleri ihtimaline karşılık, AB'nin stratejik petrol stokları da yeterlidir.

Tablo 3: AB-25'in 2005 Yılında Petrol İthalâtı Yaptığı Ülkeler

Ülke	Petrol İthalâtı (milyon varil)	%
Rusya	1242,7	30,11
Norveç	704,5	17,07
S. Arabistan	438,6	10,63
Libya	371,9	9,01
İran	252,2	6,11
Kazakistan	191,2	4,63
Cezayir	158,9	3,85
Nijerya	143,9	3,49
Irak	91,4	2,21
Meksika	76,0	1,84

Kaynakça: Eurostat, 2007b: 1

Dolayısıyla kısa dönemde AB'nin petrol arz güvenliği tehlikesinin olmadığını söyleyebiliriz. Petrol arz güvenliği tehlikesi özellikle, yeterli finans kaynaklarına sahip olmayan gelişmekte olan ülkeler için söz konusudur (Asif ve Muneer: 2006).

Geçmiş yıllarda petrol bağımlılığını azaltmak için ikame bir mal olarak ele alınan, daha sonra da çevresel kaygılar ile kullanımı teşvik edilen doğal gaz bağımlılığı, 1995 yılında % 43.9'tur. Doğal gaz bağımlılığı 2004 yılında % 54.5'e yükselmiş olup, bu trendin devam edeceği ve 2030 yılında % 84,6'a yükseleceği beklenmektedir. Birliğe yeni üye olan ülkeler AB'nin doğal gaz bağımlılığını daha da artmasına yol açacaktır (EC Green Paper 2006).

Doğal gaz, petrole göre bazı dezavantajlara sahiptir. Gaz niteliğinden ötürü, doğal gaz taşınması daha çok boru hatları yoluyla gerçekleşir. Boru hatlarının yapımı son derece pahalı olduğundan, doğal gaz sözleşmeleri uzun dönemli alış-satış kontratları ile yapılır. Doğal gaz taşınmasında, alıcı ve satıcı ülkelerin yanı sıra transit ülkelerde söz konusudur. Bu nedenle doğal gaz, petrol gibi esnek bir enerji türü değildir (EU Security of Gas Supply Directive 2004). Bu

nedenle aşağıdaki bölümde AB'nin doğal gaz arz güvenliği konusu üzerinde daha detaylı durulacaktır.

AB-25 Doğal Gaz Arz Güvenliği

AB'nin doğal gaz rezerv miktarı 4.86 trilyon m³ olup yaklaşık olarak dünya doğal gaz rezervinin %4'üne karşılık gelmektedir. Kıta genelinde doğal gaz rezervlerinin büyük bir kısmı, Hollanda, Norveç ve İngiltere'de yer almaktadır. 2006 yılında üretilen doğal gaz miktarında %4.9 düşüş gerçekleşmiş ve 194 milyar m³ olmuştur. Avusturya, İspanya, Fransa ve Macaristan'da üretimde görülen çok az artışlara rağmen, Birlik içindeki üretimin azalmasının en büyük sebebi İngiltere doğal gaz üretiminde görülen %9.6 azalmadır (Eurogas, 2007: 1). 2006 yılında birlik içinde doğal gaz kullanan kişi sayısı bir önceki yıla göre %1.6 oranında artmış ve 105,124 milyon tüketiciye ulaşmıştır. AB'nin doğal gaz tüketiminde zaman içinde bir artış olacağı beklenmekle birlikte 2006 yılında, bir önceki yıla göre 6 milyar m³ azalarak 486 milyar m³e düşmüştür. Bu azalmanın nedenleri; kışın ılık geçmesi, doğal gaz fiyatlarındaki yüksek artışlar nedeniyle elektrik üretiminde doğal gaz kullanımdan vazgeçme ve enerji verimliliğinde görülen iyileşmelerdir.

2006 yılında AB 25'e doğal gaz tüketiminin, %38'i bölge içindeki üretimden karşılanmıştır. Doğal gaz ithal edilen ülkelere bakıldığında; Rusya %24 ile birinci sıradadır. Rusya'yı, Norveç (%17), Cezayir (%10), Mısır (%2), Nijerya (%2), Libya (%2) takip etmektedir. İthâlâtın geriye kalan kısmı ise Körfez ülkeleri ile Trinidad Tobago tarafından karşılanmaktadır. 2005 ve 2006 yılları arasında Mısır'dan ithal edilen doğal gaz miktarı iki kat, Libya'dan ithal edilen gaz miktarı ise %44 artıştır (Eurogas, 2007: 1)

Tablo 4: AB-25 Doğal Gaz Talebi

	2006	2010	2015	2020
Talep (milyar m ³)	486	525-560	560-605	590-640
Bölge İçi Üretim (%)	38	21	19	17
Rusya	24	22	21	20
Norveç	17	14	12	10
Cezayir	10	9	8	7
Avrupa içi ticaret	15	12	6	5
Diğer Avrupa dışı	7	13	11	10
İlave Arz ihtiyacı %	-	9	22	34

Kaynak: Eurostat, 2007a: 21, EC, 2006: 26

2010 yılında AB-25'in doğal gaz talebi, 525-560 milyar m³ arasında olacaktır. Bu dönemde Birlik içi üretimin 142 milyar m³e, Norveç üretiminin ise 110-120 milyar m³e düşeceği tahmin edilmektedir. Rusya'dan 185-220 milyar m³, Orta Asya 15-40 milyar m³, Orta Doğu 25-60 milyar m³, Mısır 12-15 milyar m³, Libya 16-35 milyar m³, Cezayir 85-115 milyar m³, Nijerya ise 15-20 milyar m³ doğal gaz ithal edileceği tahmin edilmektedir (EC Green Paper, 2006). AB-

25'in doğal gaz talebinin 2020 yılında, 590-640 milyar m³'e yükseleceği beklenmektedir. 2020 yılında, Birlik içinde tüketilecek gazın sadece % 34'ü Avrupa menşeli olacaktır. Doğal gaz ithalatında Rusya'nın payı % 31'e, Cezayir'in ise % 11'e yükselecektir. Geriye kalan ihtiyacın % 11'i Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan gibi Orta Asya ülkeleri tarafından, % 9'u ise Orta Doğu ülkeleri tarafından temin edilecektir.

AB içinde yer alan çeşitli ülkelerin ithal doğal gaza olan bağımlılık oranları ve toplam tüketimin ne kadarının Rus gazından karşılandığı aşağıda **Tablo 5**'te görülmektedir. **Tablo 5**'e göre, Birliğe yeni katılan ülkelerin Rus doğal gazına olan bağımlılıkları çok yüksektir. Bu durum AB'nin Rus gazına olan enerji bağımlılığını arttırıcı bir nitelik taşımaktadır.

Tablo 5: İthal Edilen gaz ve Rus Gazı Oranı 2005

Ülke	İthal Gazı Bağımlılık %	Tüketilen Toplam gazdaki Rus Gazının Payı %
Avusturya	88	74
Çek Cum.	98	70
Estonya	100	100
Fransa	98	26
Finlandiya	100	100
Almanya	81	39
İtalya	85	30
Polonya	70	50

Kaynak: IEA 2006, Eurostat, 2007b

AB'nin ithal doğal gaz bağımlılığının artması beraberinde arz kesintileri sorusunu getirmektedir. AB'nin doğal gazda her hangi bir arz kesintisi ihtimaline karşılık, 1990'lı yılların başından itibaren izlediği politikalar şu şekilde sıralanabilir. Birinci olarak, Avrupa genelindeki bütün doğal gaz boru hatlarını birbirine bağlanmıştır. AB içinde yer alan ülkelere herhangi birinde meydana gelecek bir kesinti durumunda bütün hatlar birbirine bağlı olduğundan diğer ülkeler devreye girecektir (Stern, 2002). İkinci olarak gazın depolanmasına önem verilmektedir (Coffey, 1990: 146). Depolama ayrıca mevsimsel dalgalanmaları dengelemede önemli bir rol oynamaktadır. Üçüncüsü, arz kaynaklarını çeşitlendirme çabaları gösterilmektedir. 2006 yılına kadar Rusya'ya olan gaz bağımlılığı sorusunu, Rusya'nın da AB'ye bağımlı olduğu tezlerine dayanılarak çok fazla ciddiye alınmamıştır. Fakat 2006 Ocak ayında Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan dört günlük doğal gaz kesintisi mevcut arz kaynaklarını çeşitlendirme politikasının başarısız olduğunu

göstermiştir. Bu nedenle arz kaynaklarını çeşitlendirme politikası kapsamında gözler, Afrika ülkelerinden Cezayir ile Nijerya başta olmak üzere Türkmenistan, Azerbaycan, ve İran gibi ülkelere çevrilmiştir. Dördüncüsü, spot piyasalardan daha çok sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) satın alınması teşvik edilmeye başlanmıştır. LNG'nin en büyük avantajı, boru hatlarının geçtiği transit ülkelerde yaşanan sorunların LNG taşımacılığında görülmemesidir. Normalde boru hattı yoluyla doğal gaz taşımak sıvılaştırılmış gaz taşımaya göre daha ucuz olmasına karşılık, boru hattının uzunluğunun 3500 km olması durumunda LNG rekabetçi bir nitelik kazanmaktadır. Bu nedenle AB'ye daha uzak mesafede olan bazı Afrika ülkeleri ile Orta Doğu ülkelerinden LNG alımı gündeme gelmiştir. 2002 yılında doğal gaz talebinin % 10'una karşılık gelen 39 milyar m³ LNG ithal edilmiştir. LNG kapasitesinin 2010 yılında iki kat artış göstermesi beklenmektedir. Bu nedenle, Birlik içinde LNG terminallerinin inşasına hız verilmiştir.

Kuzey Afrika ve Orta Doğu Ülkeleri Enerji Analizi

İspatlanmış rezervler çeşitli kaynaklara göre farklılıklar göstermekle birlikte, Dünya'nın ispatlanmış petrol rezervlerinin %72'si, Orta Doğu ve Afrika ülkelerindedir. S. Arabistan, Irak ve İran'ın henüz keşfedilmemiş kaynaklarının ve rezervleri dikkate alındığında şu anki üretimlerine devam etmeleri hâlinde S. Arabistan'ın 36 yıl, İran'ın 44 yıl ve Irak'ın 70 yıl yetecek kadar petrol rezervlerine sahip olduğu görülmektedir (IEA; 2005a: 128). Bu ispatlanmış rezervlere muhtemel rezerv değerleri de ilave edildiğinde bu üç ülkenin petrol ihracatı açısından önemleri açıkça görülmektedir.

Orta Doğu, Dünya petrol piyasasında tartışılmaz bir üstünlüğe sahip olmakla birlikte Afrika petrol güvenliğinde dengeleyici bir unsur olarak gittikçe artan bir önem kazanacaktır. Örneğin, hâlen ABD'ne petrol ihraç eden en önemli ülkeler arasında yer alan Nijerya ve Angola gibi ülkelerin gelecekte petrol güvenliğini sağlamada daha kritik roller yüklenmeleri beklenmektedir (EIA, 2006).

Dünya'nın ispatlanmış doğal gaz rezervlerinin 180 Trilyon m³ olduğu ve bugünkü rezerv/üretim oranı dikkate alınmak üzere yaklaşık olarak 66 yıl yetecek kadar doğal gaz rezervinin olduğu hesaplanmaktadır. Rusya dünyanın en büyük doğal gaz rezervine sahiptir. Aşağıdaki **Tablo 5**'ten görüleceği üzere, Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinin ispatlanmış doğal gaz rezervleri 81 trilyon m³tür. Şu anda üretim itibarıyla ilk sıralarda yer almamakla birlikte, İran, Katar, S. Arabistan, ve BAE gibi ülkeler sahip oldukları rezervler açısından son derece önemlidir. Afrika'daki rezervler ise dünyadaki toplam rezervin yaklaşık % 8'i civarındadır. K. Afrika içinde ise Cezayir sahip olduğu doğal gaz rezervleri açısından dikkati çekmektedir.

Tablo 6: K. Afrika ve Orta Doğu Ülkelerinin Doğal Gaz Rez.

	Dünya % Rez	Üretim % Dün	Rez/Üret (yıl)
İran	16	2,9	364
Katar	14	1,2	776
S. Arab	4,4	2,2	111
BAE	3	1,6	140
Orta Doğu	41	9,5	283
Cezayir	3	3,2	52
Mısır	1	1,1	65
Libya	1	0,2	227
K. Afrika	4	4,6	64

Kaynak: IEA, 2005a: 173

Uluslararası Enerji Ajansı'nın yapmış olduğu bir çalışmaya göre önümüzdeki yıllarda Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde gerçekleşeceği beklenen doğal gaz üretim miktarları aşağıda **Tablo 6**'da verilmektedir. Bölge üyesi ülkelerin doğal gaz üretimleri 2003 yılında 385 milyar m³ iken 2030 yılında 1210 milyar m³e yükselecektir. **Tablo 6**'ya göre üretim artışı en çok İran ve Katar'da gerçekleşecektir. Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde ciddi oranlarda üretim artışları görülmekle birlikte özellikle Orta Doğu ülkelerinde doğal gaz tüketiminin de artacağı beklenmektedir.

Tablo 7 : Doğal Gaz Üretim Projeksiyonları (milyar m³)

	2003	2010	2020	2030
Orta Doğu Ülkeleri	259	425	692	860
İran	78	109	177	240
Irak	2	4	15	32
Kuveyt	10	11	18	21
Katar	33	115	220	255
S. Arabistan	60	86	129	155
BAE	44	59	72	75
Diğer Orta Doğu Ülkeleri	33	41	61	82
Kuzey Afrika	125	171	264	352
Cezayir	88	107	160	198
Mısır	29	49	71	92
Libya	6	12	29	57
Diğer Kuzey Afrika Ülkeleri	2	3	4	5
Kuzey Afrika ve Orta Doğu	385	596	956	1211
Dünya	2717	3215	4061	4789

Kaynak: IEA, 2005a: 176.

K. Afrika ve Orta Doğu'da doğal gaz üretiminin tüketimden büyük olması fazla doğal gazın ihraç edilmesine olanak verecektir. AB'nin coğrafi olarak K. Afrika'ya olan yakınlığı, artan doğal gazın temel alıcısı olmasına imkân sağlamaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı tarafından yapılan tahminlere bakıldığında K. Afrika, AB'ye en kötü ihtimal ile 2030 yılında 170 milyar m³, doğal gaz ihraç edecektir. K. Afrika'dan gerçekleşecek olan doğal gaz ihracatı iyimser senaryoya göre ise 200 milyar m³e ulaşacaktır.

Tablo 8: Kuzey Afrika ve Orta Doğu Ülkelerinin AB'ye Doğal Gaz İhracat Potansiyelleri (milyar m³)

	2003	Kötümser senaryo		İyimser senaryo	
		2010	2030	2010	2030
Orta Doğu	2	35	117	102	244
Kuzey Afrika	61	83	170	86	200
Toplam	63	118	287	188	444

Kaynak : IEA 2005a

Uzun dönemde en kötü ihtimaller göz önüne alınarak oluşturulan senaryolara göre AB'nin Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinden ithal ettiği doğal gaz oranı 2003 yılında % 31'den 2030 yılında % 58'e yükselecektir. Yani, AB'nin K. Afrika ve Orta Doğu ülkelerinden 2003 yılında gerçekleştirdiği 63 milyar m³ doğal gaz ihracatı, en kötü ihtimal ile 2010 yılında 118 milyar m³e 2030 yılında ise 287 milyar m³e yükselecektir. (IEA, 2005a: 255).

AB'nin enerji güvenliği politikalarında Kuzey Afrika ve Orta doğu ülkeleri söz konusu edildiğinde, Cezayir'in özel bir yeri olduğu görülmektedir. Cezayir son 30 yıldır AB'ye enerji sağlayan güvenilir bir tedarikçi ülke olarak dikkati çekmektedir. Gelecekte doğal gaz üretimleri azalacak olan Norveç ve Hollanda gazının yerini alarak Avrupa enerji güvenliğinde önemli bir unsur hâline geleceği beklenmektedir (International Gas Report: 2006).

Hâlen Kuzey Afrika'dan Avrupa'ya doğal gaz taşıyan iki boru hattı vardır. Cezayir ve İtalya'yı birbirine bağlayan Trans-Med boru hattı ile Cezayir ve İspanya'yı birbirine bağlayan Magrep boru hattı. Trans-Med Hattı'nın kapasitesi şu anda 27 milyar m³ olmakla birlikte 2012 yılında 33, 5 milyar m³e yükseltmesi düşünülmektedir. Magrep boru hattının kapasitesi başlangıçta 7. 2 milyar m³ iken 2004 yılında 12 milyar m³e yükseltilmiştir. Magrep Hattı'nın ileri yıllarda kapasitesi 20 milyar m³e yükseltilebilecektir. Ayrıca Cezayir'i İspanya'ya bağlayan Medgaz projesi ile, Cezayir'i İtalya'nın Sardunya bölgesine bağlayan Galsi projesi 'de inşaat hâlinededir. Medgaz boru hattının 2009 yılında bitmesi beklenmektedir. İnşaatları süren her iki hattın kapasitesi yıllık 8 milyar m³ olmakla birlikte Cezayir ve İtalya arasında yer alan Galsi hattının Tunus'a uzatılmasıyla bu hatların kapasiteleri 16 milyar m³e yükseltilebilecektir. Bütün bu hatlar tamamlandığında Cezayir'in doğal gaz

ihracat kapasitesi 2010 yılında 81 milyar m³e, 2030 yılında ise 144 milyar m³e yükseleceği beklenmektedir (EC, 2006). Cezayir üretiminin % 70'ini boru hattı ve sıvılaştırılmış doğal gaz tankerleri ile ihraç etmektedir. Cezayir hâlen dünyanın en büyük üçüncü doğal gaz ihracatıdır. Cezayir'in 2003 yılında gaz ihracatının % 40'ı LNG şeklinde olup, gaz çoğunlukla AB ve ABD'ne ihraç edilmektedir (IEA, 2005a: 303).

Cezayir hâlen AB'e enerji tedarik eden bir ülke olmasının yanı sıra transit bir ülke olarak gelecekte daha da önem kazanacaktır. Şu anda AB'nin gündeminde yer alan en önemli projelerden biri Trans-Sahra Boru Hattı Projesi'dir. Trans Sahra projesi AB'nin uzun dönem doğal gaz arz güvenliğini sağlama açısından önemlidir. Projenin yürürlüğe konması için, fizibilite, ekonomik açıdan uygulanabilirlik ve proje için gerekli olan kanıtlanmış doğalgaz rezervleri konusunda çalışmalar yürütülmektedir. Proje bu sorulara cevap bulması durumunda 2015 yılında faaliyete geçirilmesi planlanmaktadır. Hattın kapasitesi yılda 30 milyar m³tür. Trans Sahra boru hattının uzunluğu 4300 kilometre olup, enerji açısından zengin bir bölge olan Nijer deltasını Cezayir'e bağlayacaktır. Cezayir'e gelen gaz daha sonra sıvılaştırılarak tankerler ile Avrupa'ya aktarılacaktır. Nijerya'nın doğal gaz rezervinin 5 trilyon m³ civarında olduğu ve bu miktarın Avrupa'nın toplam tüketimini 10 yıl karşılayabileceği tahmin edilmektedir. Hâlen Nijerya doğal gaz üretiminin çok büyük bir kısmını LNG (sıvılaştırılmış doğalgaz) şeklinde ihraç etmektedir (CRS, 2006).

AB'nin uzun dönemli doğal gaz arz güvenliğinde önemli bir yere sahip olacak bir diğer Kuzey Afrika ülkesi Mısır'dır. Mısır şu anda Afrika'daki ikinci büyük doğal gaz üreticisidir. 2003 yılında gaz ihracatçısı bir ülke olmuştur. Mısır'ın LNG üretim kapasitesi yıllık 12 milyon tondur (Skinner, 2006).

Kuzey Afrika ülkelerinden Libya'nın da gelecekte AB'e gaz ihraç eden bir ülke olması beklenmektedir. Libya Gaz Projesi ile birlikte, gerçekleştirilen 24 yıllık alım sözleşmesi ile birlikte Libya'nın 2030 yılında AB'ye gerçekleştireceği doğal gaz ihracatının 8 milyar m³ olacağı beklenmektedir. Hattın uzunluğu 550 km olup Libya'dan Sicilya'ya oradan da AB'ye ulaşacaktır (IEA, 2005a: 455).

Orta Doğu, AB'nin enerji politikalarını etkileyen önemli bir etmendir. Orta Doğu, Dünyanın en büyük petrol rezervlerine sahip olan bölgedir. Bölgenin petrol ihraç miktarı 2003 yılında günlük 2,6 milyon varildir. (IEA, 2005: 336). Basra Körfezi 49.5 trilyon m³ gaz rezervi ile toplam dünya gaz rezervinin % 34'ünü oluşturmaktadır. Bölgede yer alan İran, Dünya'nın en büyük doğal gaz rezervine sahip olan ikinci ülkesidir. İran'ın doğal gaz rezervleri 2005 yılındaki hesaplamalarda, Güney Pars bölgesinin yeniden değerlendirilmesi ve bulunan küçük sahâlara bağlı olarak 2000 yılına göre % 12 artmıştır. İran, önümüzdeki yıllarda doğal gaz tedarikçisi ülkeler arasındaki en kritik ülke durumuna gelecektir.

İran sahip olduğu devasa doğal gaz rezervlerine rağmen çok az ihracat gerçekleştirmektedir. Bu duruma çözüm bulmak isteyen, İran, AB'ye ulaşmak

için başta Türkiye bağlantılı boru hattı olmak üzere Ermenistan ve Yunanistan üzerinden geçen hatları gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu hatlardan en önemlisi, İran-Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya arasındaki Nabucco doğal gaz boru hattı projesidir. Bu proje ile Hazar ve Orta Doğu gazı Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınacaktır. İran için hayati bir öneme sahip olan Nabucco hattının gerçekleşmesi hâlinde, başlangıç kapasitesi 3-5 milyar m³ olarak planlanmakla birlikte, 2025 yılındaki 20-31 milyar m³e yükselebilecek ve AB doğal gaz talebinin % 10-15'ini karşılayacaktır. İran yukarıda sayılan boru hatları yanında İngiliz Shell ve İspanyol Repsol şirketleriyle yıllık 16 milyon tonluk LNG anlaşması da gerçekleştirmiştir. İran'ın planladığı bütün hatları devreye sokması durumunda, 2030 yılında İran'dan AB'ye gerçekleşecek doğal gaz ihracat miktarının 35-57 milyar m³ arasında olacağı beklenmektedir.

Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkeleri arasında yer alan Katar'ın sahip olduğu petrol ve doğal gaz rezerv oranları büyük önem kazanacaktır. Katar'ın doğal gaz üretimi 2004 yılında 41 milyar m³ olmuştur. LNG ihracatı 2000 yılında 15 milyar m³ten 2004 yılında 26 milyar m³e yükselmiştir. Katar 2010 yılında Cezayir'i aşarak en büyük gaz ihracatçısı ülke konumuna yükselecektir (IEA, 2005b). 2030 yılında ise Orta Doğu'da üretilen gazın yaklaşık % 30'unu üretecek ve 152 milyar m³ ile doğal gaz ihracatı ile dünya doğalgaz ticaretinin %17'ini elinde tutacaktır. (IEA, 2005: 475). Katar şu anda ihraç ettiği doğal gazın büyük bir kısmını, Japonya, G. Kore, İspanya ve Hindistan'a gerçekleştirmektedir. Rusya son yıllarda gaz ihraç eden ülkeler ile gaz OPEC benzeri bir oluşum oluşturmaya çalışmaktadır (Hallouche: 2006). Bu durumu engellemek isteyen AB, gaz OPEC benzeri yaklaşımların önünü kesmek için, Katardan daha çok LNG satın almayı gündeme getirmiştir (İnternational Herald Tribüne, 2007). Dolayısıyla önümüzdeki yıllarda Katar'ın önemi daha da artacaktır.

AB Enerji Arz Güvenliğinin Sağlanması için Yapılması Gerekli Olan Unsurlar

AB, 2020 yılında 590-640 milyar m³ arasında doğal gaz ihtiyacı bulunmasına karşılık, Birlik içindeki üretim miktarı talebin sadece % 17'sini karşılayacaktır. Şu anda inşası devam eden ve fizibilite çalışması devam eden projelerin tamamlanması hâlinde bile yaklaşık olarak % 23 arz kıtlığı söz konusudur. AB'nin 2015 yılında ihtiyacı olan 230 milyar m³ doğal gazın temini için yapılması gerekli olan hatlar ve ülkeler şunlardır; Cezayir (31-41 milyar m³), Rusya (55 milyar m³), İran (20-30 milyar m³), Libya (3 milyar m³) ve LNG kapasitesi (90-150 milyar m³) olduğu göz önünde tutulursa, ihtiyacın karşılanması için K. Afrika ve Orta Doğu ülkelerinin son derece önemli olduğu görülmektedir.

AB geçmiş yıllarda yaşanan olumsuz tecrübeler ışığında, Orta Doğu ülkelerine bağımlı olmamak isterken, kendini Rusya'ya bağımlı bulmuştur. Geçmişte Orta Doğu ülkeleriyle yaşanan sıkıntıların bir benzerinin Rusya ile yaşanması çok kuvvetli bir ihtimaldir. AB'nin önümüzdeki yıllarda doğal gaz

ihtiyacının karşılanması için birtakım projeksiyonlar yapılırken, dünyanın en büyük ikinci doğal gaz rezervine sahip olan İran'ın payı son derece küçük tutulmaktadır. İran gelecekte en önemli ülkelerden biri olacaktır. İran Avrupa'ya açılma yolu olarak gördüğü Türkiye bağlantılı boru hattının yanı sıra, Ermenistan, Rusya, Yunanistan üzerinden de Avrupa'ya doğal gaz hattı inşa etmeye çalışmaktadır. Fakat bu hatlar Rusya bağlantılı olduğundan, AB boru hatları rotalarını çeşitlendirmek için Türkiye aktarımlı Nabucco projesinin gerçekleşmesi için daha çok çaba harcamalıdır. Nabucco projesi AB için hayati önem taşıyan, dört beş boru hattından biridir. Hattın gerçekleşmesi için gerekli olan yatırım ihtiyacı 5.8 milyar dolardır.

AB'nin enerji politikalarında Orta Doğu ve Orta Asya ülkelerine yönelik olan politikalarında bir değişikliğe gidilmesi zaruridir. Dünyanın ikinci büyük enerji tüketen piyasalara sahip olmakla birlikte vazgeçilmez ya da tek alternatif değildir. İran'ı dünyadan tecrit etmeye çalışan ABD politikalarına destek olacak şekilde politikalar izleyen AB, İran'ı Rusya ve Çin ile daha güçlü birliktelikler kurmaya itmektedir. Son yıllarda İran, Pakistan ve Hindistan'a ulaşması planlanan ve Barış yolu olarak adlandırılan projenin gerçekleşmesi içinde çok büyük çaba göstermektedir. Bu proje Çin'in de büyük ilgisini çekmekte ve Çin, İran ile iş birliğini daha çok geliştirme yönünde politikalara devam etmektedir. Çin, İran'ın Kuzey pars bölgesinde çıkarılan doğal gazın sıkıştırılarak yılda 20 milyon ton LNG üretme anlaşmasıyla ABD'nin ambargo çabalarını engellemektedir. Gelecekte AB, ihtiyaç duyacağı doğal gaz için Güneydoğu Asya ülkeleri ile çok sıkı rekabet etmek zorunda kalacaktır. Şu anda İran ile ilişkileri düzenleyen çeşitli ikili anlaşmalar gerçekleştirmesine karşılık, bu anlaşmalar yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle İran ile daha sıcak ve güçlü ilişkiler kurması gereklidir.

AB, birlik üyesi olmayan ülkelerden ithal edilen gazın Birlik içindeki ülkelerden diğerine tekrar satışı konusunda aktif politikalar yürütmektedir. Bu amacı gerçekleştirmek için daha önce satışı yasak olan Cezayir gazının birlik içindeki diğer ülkelere yeniden satımı konusunda 11 Temmuz 2007'de Cezayir yetkilileri ile anlaşmışlardır. Bu anlaşma ile İspanya, Portekiz ve İtalya Cezayir den ithal edilen ihtiyaç fazlası gazı Kuzeye tekrar satabileceklerdir. Bu tip anlaşmaların diğer bölge ülkeleri ile de gerçekleştirilmesi gereklidir.

AB'nin arz güvenliğinin gerçekleşmesi öncelikle mevcut hatların kapasitesini arttırmanın yanı sıra Medgaz ve Gasli gibi proje ve etüt hâlindeki doğal gaz boru hatlarının inşası ile mümkündür. Fakat bu projelerin önlerinde çeşitli sorunlar vardır. Bu sorunların en önemlisi projelerin gerçekleşmesi için gerekli olan yatırım ihtiyacıdır. 2004-2030 yılları arasında K. Afrika ve Orta Doğu ülkelerinin enerji sektöründe ihtiyaç duyduğu yatırım miktarı 436 milyar dolardır (IEA, 2005: 114). Bu durum dikkate alındığında AB'nin enerji arz güvenliğini sağlayacak yatırımları teşvik etmesi gerektiği ortadadır. Mısır'ın ilk LNG Depolama Tesisi'nin finans sağlayıcıları arasında Avrupa Yatırım Bankası dikkati çekmekle birlikte K. Afrika ve Orta Doğu ülkelerine, AB'den gelen

yatırım fonları yetersizdir. Sadece Cezayir’de petrol ve doğal gaz sektörüne ihtiyaç duyulan yatırım miktarı 114 milyar dolardır. 2005 yılında ihtiyaç duyulan yabancı yatırımcıyı çekebilmek amacıyla yeni hidrokarbon yasası yürürlüğe girmesine rağmen, AB’den bölgeye gelen yatırımlarda ciddi bir artış göze çarpmamaktadır. Bunun en önemli sebebi; AB’nin birlik genelinde doğal gaz piyasalarında serbestleşmeyi teşvik etmesi ve kamunun enerji yatırımlardan çekilmesidir. AB enerji sektörüne yeni yatırımların özel sektöre gerçekleşmesini beklemektedir. Fakat özel sektörün bölgeye gerekli yatırımı yapma konusunda çekimser davrandığı görülmektedir. Bunun en önemli nedeni enerji yatırımlarının yüksek maliyetli ve riskli yatırımlar olmasıdır. AB’nin enerji güvenliğini sağlamak için özellikle K. Afrika ile Orta Doğu ülkelerine yapılacak enerji yatırımlarını teşvik edici bir politika izlemesi gereklidir.

AB, Kuzey Afrika ve Orta Doğu bölgesinde yer alan başta güvenlik ve istikrar olmak üzere yaşanan çeşitli sorunların çözümünde daha aktif bir rol oynamalıdır. Yerel halkın yabancı enerji şirketlerine olan ön yargıların aşılması için daha aktif olmalıdır. Örneğin Nijerya’da petrol ve doğal gaz çıkarılan bölgede çevreye verilen zararların en aza indirilmesi için Birlik içinde uygulanan kuralların her yerde geçerli olmasına dikkat edilmelidir.

Son olarak AB içinde yer alan ülkelerin bireysel davranışlarda bulunduğu görülmektedir. Birlik içinde Anglo-Sakson ülkeler ile Almanya ve Fransa’nın izlediği politikalarda farklılıklar vardır. Örneğin son yıllarda özellikle Almanya ve Rusya’nın birlikte hareket ettiği dikkati çekmektedir. Bu sorunun çözümlenmesi ve Birliğin aldığı kararların bütün üyelerce aynı kararlılık ve hızla uygulanması gereklidir.

SONUÇ

Enerji son yıllarda uluslararası ilişkileri belirleyen en önemli unsurlardan biri hâline gelmiştir. Önümüzdeki yıllarda daha da önem kazanacaktır. 27 üyeli AB’nin küresel bir aktör olması için oyunu kurallarına göre ve etkili bir şekilde yürütmesi gereklidir. Güçlü, kararlı risk alan politikalardan ziyade “bekle ve gör” politikası AB’nin bölgesel ve küresel güç olmasını engellemektedir. Bu oyunda her hangi bir ülkenin devre dışı bırakılması veya daha az önem verilmesi söz konusu değildir. AB’nin artan üye sayısı ile bağlantılı olarak artan enerji talebini karşılaması için enerji üreticisi bütün ülkeler ile dengeli, güçlü ve sıcak ilişkiler kurmaya çalışması gereklidir. Dengeyi gözeterek aktif politikalar izlenmesi durumunda, K. Afrika ve Orta Doğu bölgesi AB için uzun yıllar güvenilir tedarikçiler olacaklardır.

KAYNAKÇA

Asif M. ve Muneer T., (2006), Energy Supply, its Demand and Security Issues for Developed and Emerging Economies”, **Renewable and Sustainable Energy Reviews**, <http://www.elsevier.com/locate/rser>.

Bielecki J., (2002), 'Energy security: Is the Wolf at the Door?', **The Quarterly Review of Economics and Finance**, 42, 235-250.

Cera (Cambridge Energy Research Associates), (2006), **World Economic Forum The New Energy Security Paradigm**, Cambridge.

Clingendael Institute, (2004), "Study of Energy Supply Security and Geopolitics", **Report Prepared for DG TREN**, http://www.clingendael.nl/publications/2004/200401000_ciep_study.pdf.

Coffey, P., (1990), **Main Economic Policy Areas of the EEC-Toward 1992**, Boston, Kluwer Academic Publishers.

Correlje A ve Van der Lindeb C., (2006), 'Energy Supply Security and Geopolitics: A European perspective', **Energy Policy**, 34, pp. 532-543.

CRS (Congressional Research Service), (2006), "The European Union's Energy Security Challenges".

EC (European Commission), (2006), **European Energy and Transport: Trends to 2030 update 2005**. http://ec.europa.eu/dgs/energy_transport/figures/trends_2030_update_2005/energy_transport_trends_2030_update_2005_en.pdf.

EC, (2007), EU Crude Oil Imports and Deliveries in the Community http://ec.europa.eu/energy/oil/crude/doc/2005_cce_eu.xls.

EC Green Paper, (2000), **Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply**, COM (2000) 769 Final, November 2000.

EC Green Paper, (2006), **Green Paper, A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy**, CO M (2006)105 final, Brussels.

EC Security of Gas Supply Directive, (2004), 'Council Directive 2004/67/EC Concerning Measures to Safeguard Security of Natural Gas Supply', **Official Journal of the European Union**, 29.4.2004, L127/92.

EIA (Energy Information Administration), (2006), **International Energy Outlook 2006**.

Eurostat, (2007a), "Europe in Figures-Eurostat yearbook 2006-07", http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-BX-07-007/EN/KS-B.

Eurostat, (2007b), Oil Economy 2006 Issue number: 13, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-QA-07-013/EN/KS.

Eurostat, (2007c), "Energy Monthly Statistics", **Issue number 7**, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CD-06-001-ENER.

Eurogas, 2007d, “Natural Gas Consumption in EU25 in 2006, <http://www.eurogas.org/uploaded/07P120%20Press%20release%20on%2>.

Hallouche, H., (2006), The Gas Exporting Countries Forum: Is it really a Gas OPEC in the making, <http://www.oxfordenergy.org/pdfs/NG13.pdf>.

Helm, D., (2002), “Energy Policy: Security of Supply, Sustainability and Competition” **Energy Policy**, 30, 173-184.

IEA (International Energy Agency), (2006), **World Energy Outlook 2006**, Paris: OECD, 2006.

IEA, (2005a), **World Energy Outlook 2005**, Paris: OECD.

International Gas Report, (2006). **World Gas Report**.

Skinner, R., (2006), “Strategies for Greater Energy Security and Resource Security, OIES Background Notes”, http://www.oxfordenergy.org/presentations/BANFF_June_061.pdf#search.

Stern, J., (2002), “Security of European Natural Gas Supplies: The Impact of Import Dependence and Liberalisation”, **RIIA Briefing Paper**, <http://www.chathamhouse.org.uk/viewdocument.php?documentid=4603>.

BİLDİRİLERDEKİ RENKLİ RESİMLER
THE COLOURED PICTURES OF THE PAPERS
ЦВЕТНЫЕ ИЛЛЮСТРАЦИИ И ФОТОГРАФИИ

GOOD GOVERNING ESTABLISHMENTS (GGE), ARAB SUSTAINABLE DEVELOPMENT (ASD)

AL-SHAHWAN, Nawfal Kasim Ali
IRAK/IRAQ/ИРАК

Chart-1: Arab Law Rule 1996-2004

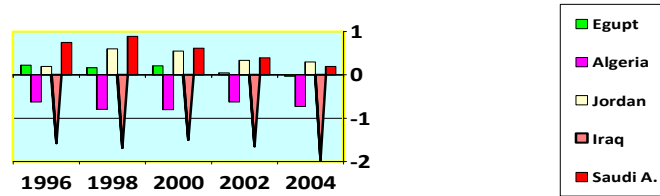

Chart-2: Arab Corruption Control 1996-2004

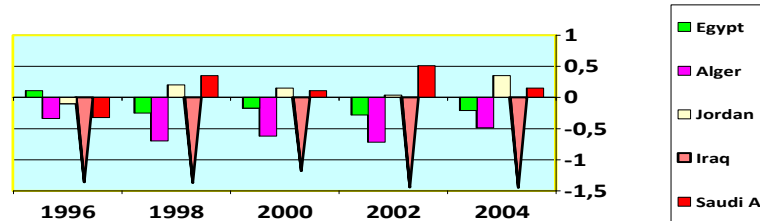

Chart-3: Arab Accountancy & Voice 1996-2004

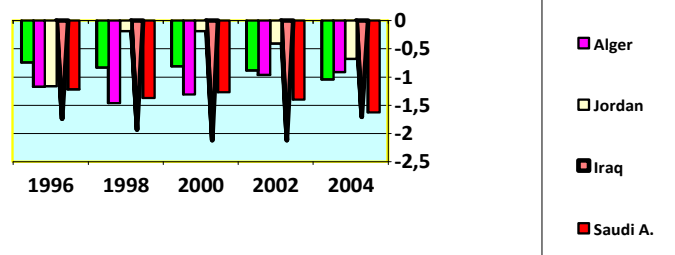

Chart-4: Arab Government Efficiency 1996-2004

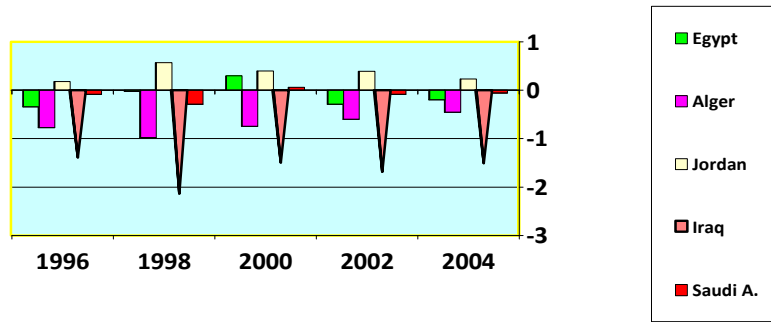

Chart-5: Arab Regulations Quality 1996-2004

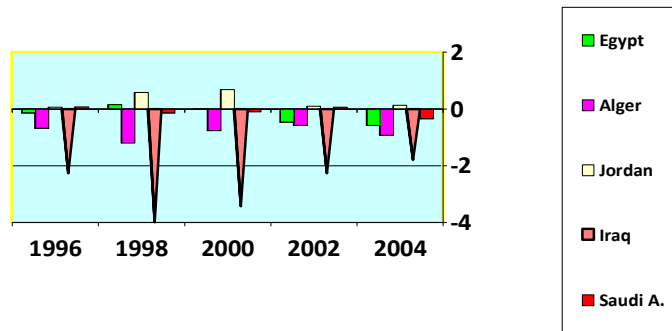

Chart-6: Arab Political Stability 1996-2004

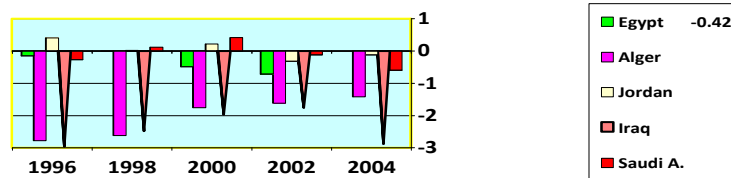
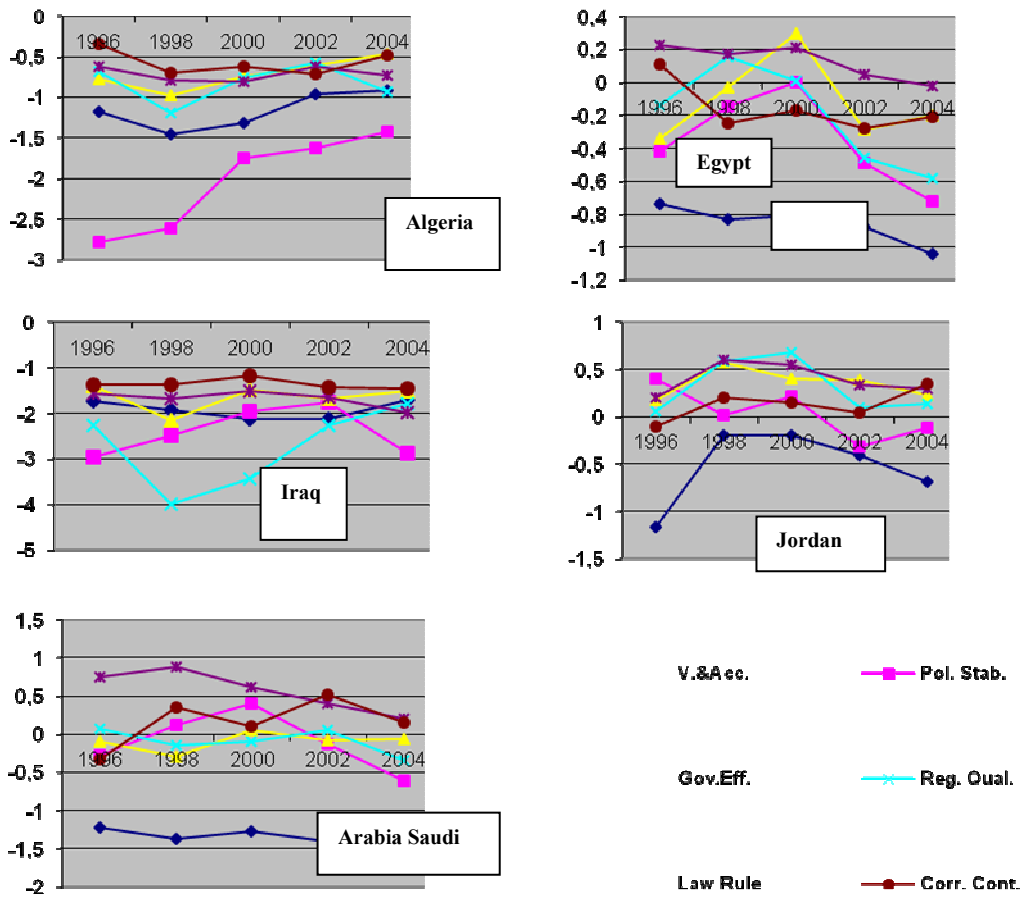
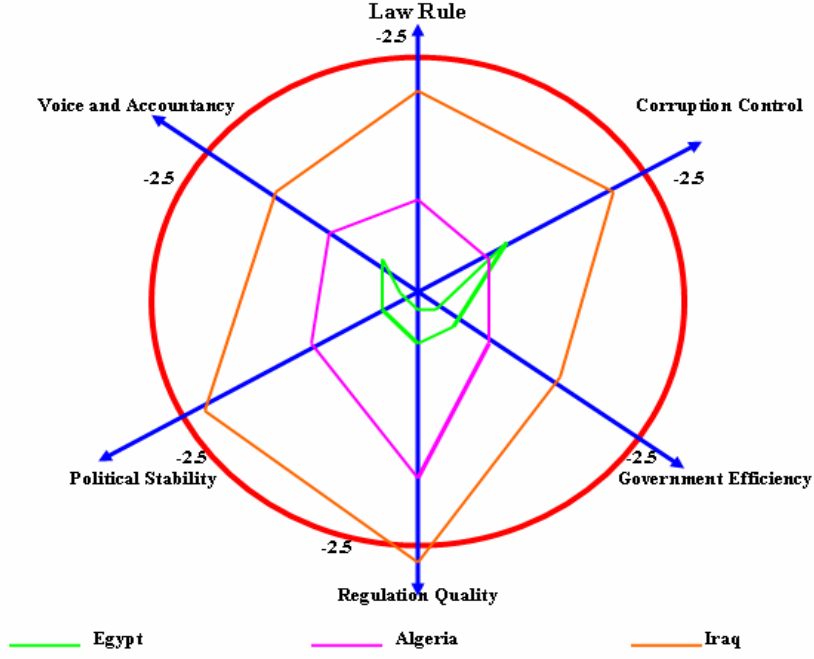

Diagram 1: Main GGI estimated for five Arab countries 1996-2004

Source: World Bank Data Base (WBWP, 2005), on:
www.ihm.4govmatters/pubs/governance/wbi/org.worldbank/

Diagram-2: GGI Deterioration at Egypt, Algeria, and Iraq 1996-2004

TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNİN TARİHİ SÜREÇTE AVRASYA'DAKİ SOSYAL VE KÜLTÜREL YANSIMALARI

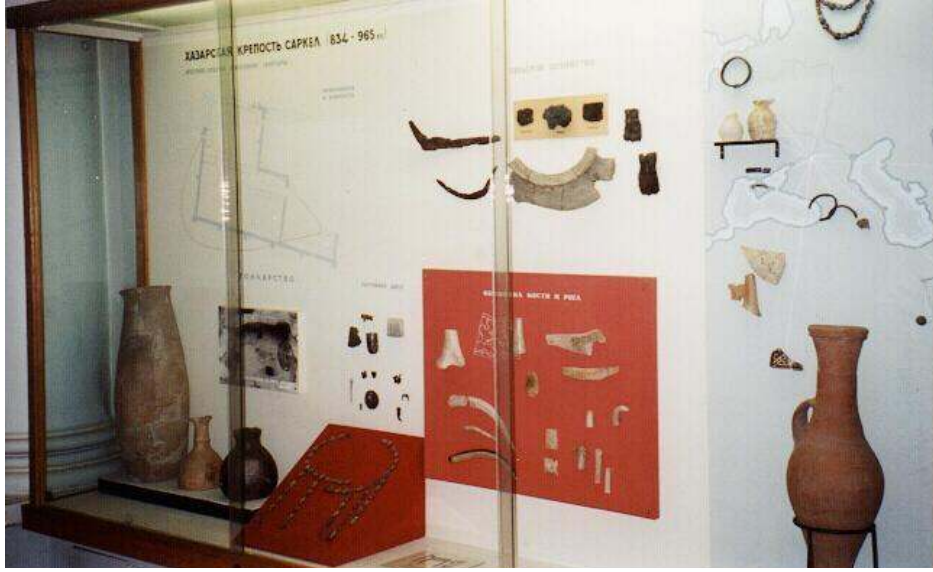
BAŞBUĞ, Fırat-BAŞBUĞ, Fatih
TÜRKİYE/TURCIЯ

BELGELER

→ ПН → ЗН →

Hazar Hanlığı dönemine ait “Kiev Mektubu”

Harezm Dönemi'ne ait eşyalar. Sarkel-Hermitaj Müzesi-Rusya
(Fotoğraf: Barry R. Long)

11. Yüzyıldaki Türk kabilelerin göçünü gösteren harita. (Kâşgarlı Mahmut)

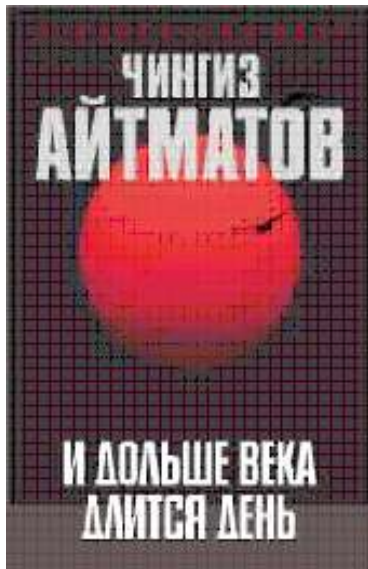
Kuman Heykelleri-Dnipropetrovsk.

Ukrayna Kuman Dönemine ait iskelet. Boguchar Müzesi-Rusya

Vereshagin, "Timur'un Mezarı Başında"
Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi

Cengiz Aytmatov, "Gün Olur
Asra Bedel"

Sovyet Dönemine Ait Posta Pulu,
Samed Vurgun

Mehmet Başbuğ, "İdil'de Sabah", T. Ü. Y. B, 70x80 cm